

pohwalu na[u
a pracu Wa[u
6 4 yka ia[eg/
l1be i/ pr£n,m\te

Д.и. Юсупов

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ. 1

МОВА В ЧАСІ І ПРОСТОРІ

Збірник на пошану
Дмитра Гринчишина

Львів 2003

ББК Ш 105я43+Ш 141-5я43

У збірникові на пошану Дмитра Григоровича Гринчишина — видатного науковця-лексикографа — висвітлено проблеми функціонування мови в діяхронії та синхронії. Подано також бібліографії праць ювіляра і список діалектологічних видань за 2000–2001 рр., лексикографічні матеріали, огляди та рецензії, хроніку.

Для фахівців-філологів, культурологів, фольклористів, етнографів і всіх, кого цікавить українська мова і традиційна духовна культура українців.

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

доктор філологічних наук, професор П. Гриценко

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Н. Хобзей

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

академік Національної академії наук України Я. Ісаєвич

доктор філологічних наук, професор К. Герман

доктор філологічних наук, професор Л. Коць-Григорчук

доктор філологічних наук, професор Л. Полюга

доктор філологічних наук, професор І. Сабадош

кандидат філологічних наук, доцент Л. Фроляк

кандидат філологічних наук О. Сімович

кандидат філологічних наук Т. Ястремська

РЕЦЕНЗЕНТИ

доктор філологічних наук, професор Ф. Бацевич:

доктор філологічних наук, професор А. Поповський

Затвердила до друку Вчена рада Інституту українознавства
імені І. Крип'якевича НАН України

ISBN 966–02–2208–6

ISBN 966–02–2707–8

© Інститут українознавства імені

І. Крип'якевича НАН України, 2003

© Обкладинка — М. Москаль

ЗМІСТ

Ut\ha go — praca n d\la rukÑààà (У. Єдлінська) _____ 9

Бібліографія праць Дмитра Гринчишина (О. Кровицька, Г. Дидик-Меуш) _____ 13

Дослідження і розвідки

I.

Лідія Коць-Григорчук

Об'єкти дослідження — дипінті ікон _____ 31
Dypinti of Icons as an Object of Research

Левко Полюга

Використання лексико-семантичних опозицій
при укладанні історичних словників _____ 40
Usage of Lexical-Semantic Oppositions in Compilation of Historical Dictionaries

Уляна Добосевич

Українська мова в учительному Євангелії середини XVII століття _____ 45
Ukrainian Language in the Didactic Gospel of the Second Half of the 17th c.

Галина Стрельчук

Форми давального відмінка іменників чоловічого роду множини
(за матеріалами пам'яток української мови
другої половини XVI – першої половини XVII століть) _____ 64
Forms of the Dative Case of Plural Masculine Nouns (on the Basis of the Ukrainian Language Texts of the Second Half of the 16th - first half of the 17th c.)

Роман Остап

Суфікс -к-о в українській антропонімії першої половини XVII ст.:
лінгвогеографічний погляд _____ 84
*Suffix -k-o in Ukrainian Anthroponymy of the First Half of the 17th c.:
Lingual and Geographical Aspect*

Тетяна Ястремська

Гуцульська пастуша лексика як основа прізвищевих назв _____ 111
Hutsul Shepherd Vocabulary as the Basis for Surnames

Ганна Войтів

Формування мікрогрупи “застібка, гудзик, пряжка” в українській мові _____ 121
Formation of Microgroup “zastibka, gudzyk, priazhka” in the Ukrainian Language

Ольга Кровицька

Назви осіб за родом діяльності і професією
в пам'ятках української мови XVI–XVIII століть _____ 130
Names of People by the Type of Their Activity and Profession in the Ukrainian Language Texts from the 16th-18th c.

Наталя Хобзей

Міфологічні назви у “Словнику української мови
XVI – першої половини XVII століття” _____ 149
*Mythological Names in the “Dictionary of the Ukrainian Language of
the 16th-First Half of the 17th c.”*

Ганна Дидик-Меуш

Історичний та діалектний аспекти
лексикологічного вивчення медичних номенів _____ 155
*Dialectal and Historical Aspects
of Lexicological Research of Medical Names*

Уляна Єдлінська

Мовознавство в житті і творчості Іларіона Свенціцького _____ 160
Linguistics in the Life and Creative Work of Ilarion Svetsitskyi

II.

Любов Фроляк

Ідіолект гетерогенного походження в системі новоствореної говірки _____ 173
The Idiolekt of a Heterogeneous Origin in a System of Newly Formed Dialects

Ганна Мартинова

Порубіжжя як об’єкт картографування _____ 180
Borderline as an Object of Cartography

Катерина Глуховцева

Картографування як джерело вивчення типології
східнословобожанських говірок _____ 190
*Cartography as a Source for the Study
of the Ukrainian East Slobozhanshchyna Dialects Typology*

Валентина Конобродська

Українські етнокультурні й мовні ознаки Берестейщини у світли
картографування поліського поховального обряду _____ 203
*Ukrainian Ethno-Cultural and Lingual Features of Beresteyschyna
(based on the cartography of Polisia burial rite)*

Оксана Костів

Статичне і динамічне у визначенні ареалу обниження наголошених
голосних переднього ряду _____ 213
*Static and Dynamic Qualities in Defining the Area of Lowering
of the Stressed Front Vowels*

Галина Кобиринка

Акцентуація непохідних іменників жіночого роду говірки с. Бітля
Турківського району Львівської області (динаміка історичних змін) _____ 222
*Observations on Accentuation of Non-Derivative Nouns of Female
Gender of Bitlia Village Dialect, Turka Raion, Lviv Oblast (dynamics
of historical changes)*

Стефанія Панцьо

Словотвірна структура деад'єктивів зі значенням предметності в лемківському діалекті _____ 238
Word-forming Structure of the Deadjectives with the Meaning of a Subject in the Lemko Dialect

Надія Осташ

Про назви літніх християнських свят українців: Зелені свята _____ 248
On the Names of Ukrainian Summer Christian Holidays: Pentacost

Еріка Гоца

Джерела поповнення назв їжі і кухонного начиння в українських говорах Карпат _____ 269
Sources of New Names for Food and Kitchen Ware in the Ukrainian Carpathian Dialects

Зиновій Бичко

Назви одягу та взуття в наддністрянському говорі _____ 276
Names of Clothes and Footwear in the Upper-Dniester dialect

Христіане Вільперт

Німецькі запозичення в гуцульських говірках _____ 282
Borrowings from German in the Hutsul Dialect

Людмила Білик

Спроба створення Словника дієслівних словосполучень говірок Донеччини _____ 291
The Attempt to Compose of a Dictionary of Verbal Word Combinations in the Dialects of the Donetsk area

Матеріали

Микола Лесюк

Ярослава Вакалюк — дослідниця південно-західних говорів _____ 303

Ярослава Вакалюк

Назви захворювань овець і кіз (упорядник Г. Дидик-Меуш) _____ 304

Матеріали до бібліографії з проблем української діалектології за 2000–2001 роки (упорядник Н. Хобзей) _____ 311

Огляди та рецензії

Костянтин Герман

Становище української мови на Буковині в часи румунської окупації краю (1918–1940 роки) _____ 375

Любов Фроляк

Віртуальна фонотека діалектного матеріалу _____ 380

Левко Полюга

Джерела вивчення історії української мови _____ 382

Євсевієве Євангеліє: Наукове видання. Пам'ятки української мови XIII ст., Серія канонічної літератури / Відп. ред. В.В. Німчук. — Київ, 2001. — 320 с.; Пересопницьке Євангеліє 1556–1661 рр. — Київ, 2001. — 703 с.; Актова

книга Житомирського гродського уряду 1611 р. – Житомир, 2002. – 392 с.;
Гисторія... Г. Грабянки. Л\топис краткий... / Упорядник В.М. Мойсієнко. –
Житомир, 2001. – 278 с.

Роман Міняйло

Діалектні фразеологічні одиниці у словниках _____ 392

Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної
Словаччини. – Братислава, 1990. – 259 с.; Івченко А. Матеріали до фразео-
логічного словника Харківщини // Збірник Харківського історико-філологічного
товариства. – Харків, 1993. – Т. 1. – С. 153–162; Чабаненко В. Фразеологічний
словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2001. – 201 с.; Уж-
ченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових
говірок Донбасу. – Луганськ, 2002. – 263 с.

Наталя Хобзей

Іван Панькевич – науковець, учитель, громадський діяч _____ 398

Ivan Paňkevič a otázky spisovného jazyka: Štúdie a materialy / Zostavovateľ
M. Mušíňka. – Prešov, 2002. – 207 s.

Зоряна Купчинська

Нові здобутки істориків мови _____ 401

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Грин-
чишин. – Львів, 1994. – Вип. 1: *а – ашинаны*. – 151 с.; 1994. – Вип. 2: *б – бо-
гуславець*. – 151 с.; 1996. – Вип. 3: *богъ – весной*. – 251 с.; 1997. – Вип. 4:
весь – вправ. – 259 с.; 1998. – Вип. 5: *впрашати – выпродати*. – 257 с.;
1999. – Вип. 6: *выпросити – головной*. – 255 с.; 2000. – Вип. 7: *головн\й-
ший – десатина*. – 255 с.; 2001. – Вип. 8: *десатинный – д\дичство*. – 255 с.;
2002. – Вип. 9: *д\дичь-загонити*. – 255 с.

Любов Фроляк

Діалектологічні праці в одинадцятому випускові донецьких
“Лінгвістичних студій” _____ 405

Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 11 / Укл.: А. Загнітко (наук.
ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2003.

Хроніка

_____ 411

Ut\ha go — praca n d\la rukÑààà

Любов Дмитра Гринчишина до рідного слова, до національних традицій — від подиху славної, сповненої історії Рогатинської землі, що на Франківщині, де він народився 16 жовтня 1927 року в селі Потік у сім'ї Григорія та Катерини. Звідти — і надзвичайна працелюбність, повага до людей, урівноважений, зичливий характер.

Його освіта на різних етапах мала педагогічне спрямування. Спершу Дмитро Гринчишин учився в Рогатинській учительській семінарії, згодом у тамтешньому педучилищі, далі став студентом Івано-Франківського учительського інституту (1946–1948), а після закінчення продовжував навчання на філологічному факультеті Львівського університету імені Івана Франка (1948–1953), де під керівництвом педагогів-мовознавців Іларіона Свенціцького, Івана Ковалика, Михайла Онишкевича, Івана Петличного, Степана Криворучка та інших зростав як філолог, де ви-зрівали його зацікавлення українською мовою — основним предметом його педагогічної діяльності і пізніших наукових досліджень.

Після навчання в аспірантурі (керівник — професор Іван Ковалик) та річної праці в Рівненському педінституті 1957 року Дмитро Гринчишин обійняв посаду молодшого наукового співробітника відділу мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України).

Упродовж 45 років невтомної праці сформувався відомий учений-україніст, провідний науковий співробітник не тільки за офіційним титулом, але й за місцем в українському мовознавстві: у колі його зацікавлень — питання сучасної та історичної лексикології, граматики, історичної стилістики, сучасної та історичної української лексикографії. 1962 року захистив кандидатську дисертацію “Субстантивація прикметників в українській мові”, яку 1965 року видано окремою монографією.

1963 року Дмитро Гринчишин став старшим науковим співробітником відділу мовознавства й у складі групи лексикографів під керівництвом Лукії Гумецької почав працю над унікальним “Словником староукраїнської мови XIV–XV ст.”. У ті часи відділ української мови був своєрідною творчою лабораторією досліджень українського історичного мовознавства та діалектології. Поряд група діалектологів працювала над “Атласом української мови”. В атмосфері наукових дискусій, у великій повазі до виконуваної праці (до чого особливо спонукала позиція керівника відділу Лукії Гумецької), постійній співпраці з досвідченими колегами Антоном Генсьорським, Іваном Керницьким, Дмитром Бандрівським, формувався Дмитро Гринчишин – учений. У двотомному “Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.” (1977–1978) він був і співавтором, і членом редколегії. 1981 року разом з іншими редакторами Словника став першим лауреатом академічної премії ім. Івана Франка. У 1971–1986 роках — завідувач відділу української мови.

Пройшовши нелегку школу укладання історичного словника XIV–XV ст., Дмитро Гринчишин 1975 року очолив роботу зі створення словника наступного періоду розвитку української мови — XVI – першої половини XVII ст. Він визначив принципи роботи для укладачів на всіх етапах створення словника (добір джерел, складання картотеки, укладання словника). У теоретичних статтях обґрунтував хронологічні межі, визначив місце історичного словника в системі інших типів лексикографічних праць. Адже історичний словник, по суті, праця на віки, він є фундаментом мовознавчих досліджень, широкою базою для різноманітних історичних і народознавчих студій. Це накладає на авторський гурт особливу відповідальність. Складним був період добору джерел, коли з величезної кількості пам’яток різних стилів і жанрів, що відбивають ще і складну мовну ситуацію того періоду, треба було дібрати найвідповідніші в багатьох планах, передусім у мовному. Адже Словник XVI – першої половини XVII ст. містить вибране коло пам’яток, розписаних вибірково, не суцільно, тому він не повністю фіксує лексичний склад тогочасної мови.

У результаті копіткого багатогранного аналізу складено великий, різноманітний канон джерел Словника, що охоплює понад 3300 пам’яток, на основі яких складено унікальну, єдину в Україні картотеку цитат, що нараховує майже 800 тис. одиниць. На цій базі вже більше десятиліття ведеться робота над укладанням Словника, постійним головним редактором якого є Дмитро Гринчишин. Словник виходить окремими випус-

ками. Опубліковано 9, і вони поступово заповнюють велику прогалину в українському і слов'янському мовознавстві.

Невід'ємна складова діяльності Дмитра Гринчишина — педагогічна праця: упродовж багатьох років він читає курс історичної граматики української мови у Львівському національному університеті імені Івана Франка. За час своєї наукової і педагогічної діяльності він здобув визнання як теоретик-лексикограф, усебічний знавець законів української мови. Як педагог, спілкуючись із молоддю, особливо відчуває потреби і труднощі, що виникають у процесі засвоєння мовознавчих дисциплін. За редакцією Дмитра Гринчишина (у співавторстві) вийшло вже три видання (готується четверте) “Короткого тлумачного словника української мови” для шкіл. Він співавтор дуже потрібних практичних словників, зокрема “Словника паронімів української мови” (1986); “Словника труднощів української мови” (1989), а також “Словника-довідника з культури української мови” (1996). Дмитро Гринчишин — автор численних наукових досліджень, дбайливий вихователь студентської молоді, керівник кандидатських дисертацій, постійний учасник конференцій і семінарів.

Від початку діяльності відновленого у Львові Наукового товариства ім. Шевченка — активний член філологічної секції. 1991 року Дмитра Гринчишина обрано дійсним членом Товариства. Упродовж останніх років він опублікував на сторінках Наукових записок НТШ низку цікавих досліджень, у яких особливо виявляється великий досвід праці автора над пам'ятками давнього українського письменства: “Четья 1489 року — видатна конфесійна пам'ятка української мови” (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. ССХХІХ, Львів, 1995); “Українська рукописна пам'ятка XVI ст. *Страждання Христові* (мовні особливості пам'ятки)” (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. ССХХХІХ, Львів, 2000); “*Пол\тика св\цкая* — пам'ятка української мови XVIII ст.” (у друці).

Аналізовані пам'ятки — зразки творів різного періоду розвитку мови. За оцінкою дослідника, їх об'єднує проблема взаємозв'язку книжної церковнослов'янської з народнорозмовною мовою. Четья 1489 року — перша відома на сьогодні спроба зближення мови культових книг із живою народною мовою. Книжна церковнослов'янська мова виступає в Четьї ще досить рельєфно, питома вага рис цієї мови на різних рівнях порівняно велика. Водночас аналіз свідчить про те, що народна стихія тут уже достатньо виразна. Саме цей мовний пласт був предметом дискусій в українському і білоруському мовознавстві, оскільки Четья збереглася в білоруському списку. Але ґрунтовний мовний аналіз

Д. Гринчишина з новими даними підтвердив думку, яку висловив ще О. Соболевський, що Четью справді списав білоруський писар Берізка (що засвідчено в пам'ятці), але з галицько-волинського оригіналу з виразними волинськими і наддністрянськими рисами, відбитими в Четїї.

Друга пам'ятка XVI ст. — це легендарно-апокрифічне оповідання, яке ще І. Франко 1895 року зарахував до пам'яток українсько-руської мови і літератури. Через дев'яносто років І. Мицько визначив її автора — Данила Смотрицького, батька відомого Герасима Смотрицького. Дмитро Гринчишин уперше здійснив ґрунтовний аналіз мови пам'ятки. Тут взаємозв'язок між двома мовними стихіями виявлявся в уживанні паралельних фонетичних і морфологічних рис, а на лексичному рівні — у використанні синонімів. Церковнослов'янська мова надавала текстові урочистості, народна — робила його зрозумілішим і збагачувала виражальні засоби. Завдяки цьому, як уважає Д. Гринчишин, пам'ятка фіксує низку слів, не засвідчених в інших текстах, що свідчить про багатство мови його автора.

Третя пам'ятка — зразок науково-популярного стилю. Це збірник правил поведінки на зразок читанки, призначеної для шкіл початкової освіти. Як і попередні дві пам'ятки, "Пол\тика св\цкая" вже була в центрі уваги дослідників, але на тлі інших студій працю Д. Гринчишина вирізняє повний аналіз мовних рис. Це дає змогу зробити висновок, що народнорозмовна мова в пам'ятці основна і виступає як певна система. Майже всі засвідчені в пам'ятці слова активно вживаються у сучасній українській літературній мові або в діалектах.

Усі спостереження вченого є суттєвими акцентами у проблемі історичного розвитку української літературної мови, але разом із цим у творчій палітрі дослідника вони є тільки окремим епізодом.

Основну увагу Дмитро Григорович зосереджує на роботі над згаданим уже Словником української мови XVI – першої половини XVII ст. Тут особливо виявляється його надзвичайна самовідданість, працьовитість, турбота про результати праці, якій із посвятою віддає свої знання і сили.

Крім наукової, викладацької діяльності, Дмитро Гринчишин — вірцевий сім'янин, відданий чоловік дружини Катерини, добрий батько, дбайливий дідусь, сердечний, надійний приятель.

Усі йому бажано міцного здоров'я, багато років плідної творчої праці, яка є насолодою і змістом його життя.

Уляна Єдлінська

**БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ
ДМИТРА ГРИГОРОВИЧА ГРИНЧИШИНА***

1955

1. Явище субстантивації в художніх творах М. Коцюбинського // Доповіді та повідомлення Львівського університету. – Вип. 6. – Ч. 1. – 1955. – С. 100–103.

1958

2. Об'єднання мовознавців Львова // Українська мова в школі. – 1958. – № 4. – С. 96.

1960

3. Спостереження над субстантивацією числівників в українській мові // Дослідження і матеріали з української мови. – 1960. – Т. 3. – С. 27–36.
4. Субстантивовані прикметники на означення осіб у староукраїнській та українській мовах // Дослідження і матеріали з української мови. – 1960. – Т. 2. – С. 12–30.

1961

5. Особливості перекладу субстантивованих прикметників української мови на інші слов'янські мови (на матеріалі поезій Т.Г. Шевченка) // Тез. доп. IV Міжвузівської республіканської славістичної конференції, Одеса, 12–14 жовтня 1961 р. – Одеса, 1961. – С. 17–19.
6. Субстантивація діеприкметників у сучасній українській мові // Дослідження і матеріали з української мови. – 1961. – Т. 4. – С. 26–41.
7. Субстантивовані прикметники на означення конкретних предметів у староукраїнській та українській мовах // Наукові записки Інституту суспільних наук УРСР. – Київ, 1961. – С. 106–137.
8. [Відп. ред.:] Російсько-український електрорадіотехнічний словник / Укл.: Величко Ю.Т., Соболевський К.М., Ковальчук-Іванюк Ю.В. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. – 534 с.

1962

9. Із спостережень над адміністративно-юридичною лексикою в українських пам'ятках XIV–XV ст. // Дослідження і матеріали з української мови. – 1962. – Т. 5. – С. 31–52.

* Бібліографія праць за 1995–1997 роки публікується за виданням: *Дмитро Гринчишин: Бібліографічний покажчик* / Укладач О. Кровицька. – Львів, 1998. – С. 12–29.

10. Іменникова синоніміка в українських пам'ятках XIV–XV ст. // Тези доп. V-ої Міжвузівської республіканської славістичної конференції. – Ужгород, 1962. – С. 87–88.

11. **Субстантивация прилагательных в украинском языке:** Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Київ, 1962. – 16 с.

1964

12. Іменникова синоніміка в українських пам'ятках XIV–XV ст. // Дослідження і матеріали з української мови. – 1964. – Т. 6. – С. 67–80.

13. Словник староукраїнської мови XIV–XV вв.: Пробний зошит / Гол. ред. Л.Л. Гумецька. – Київ: Наук. думка, 1964. – 190 с. (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут суспільних наук АН УРСР); Укл.: А.І. Генсьорський, Д.Г. Гринчишин, У.Я. Єдлінська, В.Л. Карпова, Л.М. Полюга і М.Л. Худаш.

1965

14. **Явище субстантивації в українській мові (субстантивація прикметників).** – Київ: Наук. думка, 1965. – 112 с.

Рецензія: Касим Ю.Ф. // Українська мова і література в школі. – 1965. – № 11. – С. 92–94.

1968

15. Мова // Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській радянській державі / Відп. ред. М.М. Олексюк. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1968. – С. 119–124; 173–175; 204–207; 328–333.

1969

16. Субстантивація займенників у сучасній українській мові в порівнянні з російською та білоруською // Вісник Львівського державного університету ім. Івана Франка: Серія філологічна. – Львів, 1969. – Вип. 6. – С. 76–79.

1970

17. Дієслівна синоніміка в староукраїнських пам'ятках XIV–XV ст. // Питання історії української мови. – Київ: Наук. думка, 1970. – С. 97–101.

1971

18. Типи синонімів та джерела їх виникнення у пам'ятках української мови XIV–XV ст. // Матеріали звітної наукової сесії Інституту суспільних наук АН УРСР. – Київ: Наук. думка, 1971. – С. 116–117.

1972

19. Мова у суспільному житті народу // Вільна Україна. – 1972. – 27 травня.
20. Писемні пам'ятки XIV–XV ст. як джерело вивчення українських діалектів // Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів: Тези доп. і повідомл. – Київ: Наук. думка, 1972. – С. 85–86.
21. Спільними зусиллями (До вивчення зв'язків української і білоруської літературних мов) // Тези доп. і повідомл. II наукової конференції по вивчен-

ню білорусько-українських літературних зв'язків, присвяченої 50-річчю утворення СРСР, Львів, 29–30 вересня 1972 р. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1972. – С. 116–117.

1973

22. Дотримуйтесь синтаксичних норм // Рідне слово. – Київ: Наук. думка, 1973. – Вип. 7. – С. 73–79.
23. Словарь древнеукраинского языка XIV–XV вв.: Картотека // Восточнославянские языки: Источники для их изучения. – Москва: Наука, 1973. – С. 14–26.

1974

24. Граматична характеристика слів у “Словнику української мови”, т. I–III // Інформаційні матеріали Наукової ради з проблем “Закономірності розвитку національних мов у зв'язку з розвитком соціалістичних націй”. – Київ: Наук. думка, 1974. – Вип. 16. – С. 26–29.
25. Рік — двохтисячний чи двотисячний // Рідне слово. – Київ: Наук. думка, 1974. – Вип. 8. – С. 76–80.
26. Словотворча структура назв людей за місцем проживання у пам'ятках староукраїнської мови XIV–XV ст. // Тези доп. та повідомл. Міжвузівської наукової конференції з питань східнослов'янського іменного словотвору, Запоріжжя, 24–26 вересня 1974 р. – Київ: Наук. думка, 1974. – С. 125–127.

1975

27. Из наблюдений над лексическими заимствованиями в письменных памятниках древнеукраинского языка XIV–XV вв. // Актуальные проблемы исторической лексикологии восточнославянских языков: Тез. докл. и сообщ. Всесоюзной научной конференции, Днепропетровск, ноябрь 1975 г. – Днепропетровск, 1975. – С. 93–94.
28. О типе словаря древнеукраинского языка XIV–XV вв. // Проблемы славянской исторической лексикологии и лексикографии: Тез. конференции, Москва, октябрь 1975 г. – Москва: Наука, 1975. – Вип. 3: Теория и практика исторической лексикографии. – С. 37–40.
29. Субстантивовані прикметники і дієприкметники на означення осіб у слов'янських мовах // Українське слов'язнознавство. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1975. – Вип. 11. – С. 57–64.

1976

30. Вимова літерних та поскладово-літерних абревіатур // Культура слова. – Київ: Наук. думка, 1976. – Вип. 10. – С. 79–89.
31. Володимир Олексійович Розов (до 100-річчя з дня народження) // Мовознавство. – 1976. – № 5. – С. 89–91.

1977

32. Деякі акцентологічні особливості наддністрянських говірок // Тези доп. XIV Республіканської діалектологічної наради. – Київ: Наук. думка, 1977. – С. 45–47.

33. З досвіду створення історичного словника української мови // Вісник АН УРСР. – 1977. – № 7. – С. 78–84.
34. Заседание, посвященное памяти И.С. Свенцицкого // Археографический ежегодник за 1976 г. – Москва, 1977. – С. 317.
35. Погляд у глиб віків // Вісті з України. – 1977. – № 47. – 14 листопада.
36. **Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2-х т.** – Київ: Наук. думка, 1977. – Т. I. – 630 с. [співавт.: Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький та ін.].

Рецензії: Базилевський В. // Кіровоградська правда. – 1978. – 22 березня.

Балій М. Словник староукраїнської мови // Наша культура. – 1978. – № 1.

Романець О. Фундаментальне дослідження // Радянська Буковина. – 1978. – 20 серпня.

Статєєва В. Фундаментальне дослідження // Радянський студент / Ужгородський державний університет. – Ужгород, 1978. – 25 листопада.

Струмінський Б. // Harvard Ukrainian Studies. – 1978. – Vol. 2. – №1. – March Revirus.

Юрків В. Біля джерел // Друг читача. – 1978. – 17 травня.

Słownik języka staroukraińskiego // Biuletyn Polskiego Komitetu do spraw UNESCO. – 1978. – № 2. – 15 Marzec.

37. [Відп. ред.:] Худаш М. Л. З історії української антропонімії. – Київ: Наук. думка, 1977. – 236 с.

1978

38. **Короткий тлумачний словник української мови.** – Київ: Рад. школа, 1978. – 296 с. [співавт.: Л.Л. Гумецька, В.Л. Карпова та ін.].

Рецензії: Баханьков П. // Мовознавство. – 1979. – № 5. – С. 84–85.

Данилко П.Ю. // Українська мова і література в школі. – 1980. – № 8. – С. 88–90.

39. **Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2-х т.** – Київ: Наук. думка, 1978. – Т. II. – 591 с. [співавт.: Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький та ін.].

Рецензії: Аванесов Р.И., Сумникова Т.А. // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1979. – Т. 38. – № 2. – С. 145–149.

Дзендзелівський Й.О., Статєєва В.І. // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 11. – С. 80.

Кобилянський Б. // Slavia. – 1980. – Roč. 49. – Č. 3. – S. 80.

Крамко І.І. Беларуская лінгвістыка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – Вып. 17. – С. 70–72.

Маројувић Р. // Јужнословенски филологе. – Београд, 1980. – Кн. 36. – С. 201–202.

Мельник І. Як народжуються і живуть слова // Вільна Україна. – 1979. – 13 травня.

Мельничук А.С., Пешак М.М. // Советское славяноведение. – 1979. – № 4. – С. 122–125.

Микитась В., Грицюта М. Невичерпне джерело // Літературна Україна. – 1979. – 6 квітня.

Німчук В., Русанівський В. Цінний внесок в історію мов східно-слов'янських народів // Мовознавство. – 1979. – № 1. – С. 72–76.

Статєєва В. У глибину віків // Закарпатська правда. – 1979. – 12 квітня.

Федорів Р., Іваничук Р. Скарбниця мови народу // Жовтень. – 1979. – № 4. – С. 148–150.

Шевченко Ф.П. // Український історичний журнал. – 1979. – № 4. – С. 119–120.

Dumitreşcu M. // Probleme de filologie russ. – Bucureşti. – 1979. – S. 281.

Witkowski W. // Rocznik Sławistyczny. – 1980. – T. XL. – Cz. 1. – S. 101–105.

40. Спостереження над фразеологією наддністрянських говірок // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доп. – Ужгород, 1978. – С. 88–89.
41. [Рецензія:] Худаш М.Л. З історії української антропонімії. – Київ: Наук. думка, 1977. – 236 с. // Реферативний журнал: Общественные науки в СССР. – Серия 6: Языкознание. – № 1. – 1978. – С. 170–173.
42. [Відп. ред.:] Радянські Карпати: Показчик літератури за 1977 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: М.П. Гуменюк та ін.; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1978. – 197 с.

1979

43. Дослідникам мови // Радянська освіта. – 1979. – 24 січня.
44. Основні принципи створення історичного словника української мови XVI – першої половини XVII ст. // Питання східнослов'янської лексикографії XI–XVII ст.: Матеріали симпозиуму. – Київ: Наук. думка, 1979. – С. 159–163.
45. Розвиток української літературної мови в західних землях за роки Радянської влади // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 9. – С. 3–9.
46. Розквіт української літературної мови в західних областях УРСР за роки радянської влади // 40 років возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у складі СРСР: Тези доп. Республіканської наукової сесії, Львів, 11–13 вересня 1979 р. – Львів, 1979. – С. 125–126.
47. [Рецензія:] Паламарчук Л.С. Українська радянська лексикографія. – Київ, 1978. – 202 с. // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 8. – С. 77–78.
48. [Рецензія:] Пешак М.М. Стиль ділових документів XIV ст. (структура тексту). – Київ, 1979. – 267 с. // Мовознавство. – 1979. – № 6. – С. 85–87.
49. [Член редкол.:] Радянські Карпати: Показчик літератури за 1978 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Л.С. Діденко, Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1979. – 212 с.

1980

50. Лексика на означення понять, пов'язаних з торгівлею // З історії української лексикології. – Київ: Наук. думка, 1980. – С. 51–76.
51. Назви людей за їх професією та родом занять // З історії української лексикології. – Київ: Наук. думка, 1980. – С. 41–51.

52. Співвідношення національних та інтернаціональних елементів мовознавчої термінології // Науково-технічний прогрес і проблеми термінології: Тези доп. – Київ: Наук. думка, 1980. – С. 74–75.
53. [Відп. ред.:] **З історії української лексикології** / Ред. кол.: Д.Г. Гринчишин (відп. ред.), Р.Й. Керста та ін. – Київ: Наук. думка, 1980. – 262 с.
54. [Член редкол.:] Радянські Карпати: Показчик літератури за 1979 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Л.С. Діденко, Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1980. – 205 с.

1981

55. [Рецензія:] Словник української мови: В 11-ти томах / Редкол.: І.К. Білодід, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. – Київ: Наук. думка, 1971–1980 // Вісник АН УРСР. – 1981. – № 11. – С. 100–103.
56. [Член редкол.:] Радянські Карпати: Показчик літератури за 1980 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Л.С. Діденко, Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1981. – 190 с.

1982

57. Тюркські лексичні запозичення у пам'ятках української мови XIV–XVII ст. // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і не-слов'янськими мовами: Тези доп. – Ужгород, 1982. – С. 7–9.
58. Характеристика іменних категорій в граматиках XVI–XVII ст. // Східно-слов'янські граматики XVI–XVII ст.: Матеріали симпозиуму. – Київ: Наук. думка, 1982. – С. 63–66.
59. [Член редкол.:] Радянські Карпати: Показчик літератури за 1981 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: В.Г. Гетьманчук та ін.; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1982. – 249 с.

1983

60. **Словник української мови XVI – першої пол. XVII ст.: Пробний зошит.** – Київ: Наук. думка, 1983. – 158 с. [співавт.: Я.В. Закревська, Л.М. Полюга та ін.].
61. Спостереження над діалектними особливостями українських пам'яток XIV–XVIII ст. // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі: Тези доп. і повідомл. XV Республіканської діалектологічної наради. – Житомир, 1983. – С. 14–15.
62. [Відп. ред.:] Словник української мови XVI – першої пол. XVII ст.: Пробний зошит. – Київ: Наук. думка, 1983. – 158 с.

1984

63. Источники Словаря украинского языка XVI–первой пол. XVII вв. и принципы их отбора // Международный симпозиум по проблемам этимологии, исторической лексикологии и лексикографии: Тез. докл., Москва, 21–26 мая 1984 г. – Москва: Наука, 1984. – С. 121–122.

64. [Рецензія:] Бурячок А.А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов. – Київ, 1983. – 248 с. // Мовознавство. – 1984. – № 4. – С. 79–80.
65. [Рецензія:] Історія української мови. Лексика і фразеологія. – Київ, 1983. – 743 с. // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 9. – С. 72–74.
66. [Член редкол.:] Радянські Карпати: Показчик літератури за 1982 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Л.С. Діденко, Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1984. – 221 с.
67. [Член редкол.:] Радянські Карпати: Показчик літератури за 1983 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: В.Г. Гетьманчук, Л.С. Діденко; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д. Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1984. – 191 с.

1985

68. Загальна характеристика лексико-семантичної системи // Українська історична та діалектна лексика. – Київ: Наук. думка, 1985. – С. 7–13.

1986

69. Виступ в обговоренні доповідей на IX Міжнародному з'їзді славістів у Києві // Матеріали, дискусії: Языкознание. IX Международный съезд славистов. – Київ: Наук. думка, 1986. – С. 25.
70. **Словник паронімів української мови.** – Київ: Рад. школа, 1986. – 222 с. [співавт.: О.А. Сербенська].

Рецензії: Тараненко О. // Українська мова і література в школі. – 1987. – № 4. – С. 76–78.

Тимчишин Я. Новинка в українському мовознавстві // Жовтень. – 1987. – № 7. – С. 127–128.

71. Украинская историческая лексикография // Славянская историческая и этимологическая лексикография (1970–1980 гг.). Итоги и перспективы. – Москва, 1986. – С. 76–93.
72. [Член редкол.:] Радянські Карпати: Показчик літератури за 1984 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: В.Г. Гетьманчук, Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1986. – 240 с.

1987

73. Боротьба прогресивних сил за утвердження починань “Руської трійці” щодо уніфікації української літературної мови // “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – Київ: Наук. думка, 1987. – С. 245–249.
74. Новаторство щодо нормування літературної мови та впровадження її в практику усного мовлення // “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – Київ: Наук. думка, 1987. – С. 139–146.
75. Погляди на мову як еквівалент духовної сутності народу // “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – Київ: Наук. думка, 1987. – С. 95–98.

76. Ще раз про слова “пам’ятник” і “пам’ятка” // Пам’ятки України. – 1987. – № 3. – С. 21–22. [співавт.: Я.Д. Ісаєвич].
77. [Член редкол.:] Радянські Карпати: Показчик літератури за 1985 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: В.Г. Гетьманчук, Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1987. – 214 с.

1988

78. **Короткий тлумачний словник української мови. 2-е вид.** – Київ: Рад. школа, 1988. – 320 с. [співавт.: В.Л. Карпова, Л.М. Полюга та ін.].

Рецензії: Ільєнко І. То що ж таке “ночви”? // Літературна Україна. – 1989. – 13 квітня.

79. [Відп. ред.:] Короткий тлумачний словник української мови. 2-е вид. – Київ: Рад. школа, 1988. – 320 с.
80. Слова латинского происхождения в письменных памятниках украинского языка XVI – первой половины XVII века // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии: Тез. докл. II Всесоюзной конференции, Днепропетровск, 12–14 октября 1988 г. – Ч. 2. – Днепропетровск, 1988. – С. 106–107.
81. [Член редкол.:] Українські Карпати: Показчик літератури за 1986 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: В.Г. Гетьманчук, Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1988. – 217 с.

1989

82. Погляди Я. Головацького на українську мову // Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов’янських народів: Тези доп. та повідомл. конференції, Тернопіль, 23–24 жовтня 1989 р. – Тернопіль, 1989. – С. 98–100.
83. Розвиток лексикографії на західноукраїнських землях // 50 років возз’єднання Західної України з Українською Радянською Соціалістичною Республікою у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік: Тези доп. і повідомл. Республіканської наукової конференції, Львів, 27–29 вересня 1989 р. – Львів, 1989. – Ч. 2. – С. 318–319. [співавт.: Л. Полюга].
84. **Словник труднощів української мови.** – Київ: Рад. школа, 1989. – 334 с. [співавт.: О.А. Сербенська, З.М. Терлак та ін.].

Рецензії: Воловик Л. Перелік варто розширити // Друг читача. – 1990. – 26 квітня.

85. Словник української мови – цінне джерело для вивчення духовної культури народу // Мова і духовність нації: Тези доп. Регіональної науково-практичної конференції, Львів, 14–15 листопада 1989 р. – Львів, 1989. – С. 64–65.
86. [Член редкол.:] Українські Карпати: Показчик літератури за 1987 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1989. – 199 с.

1990

87. Давні писемні пам'ятки в науково-дослідницькій та художній практиці І. Франка // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО, Львів, 11–15 вересня 1986 р. – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. І. – С. 165–168.
88. Мовознавчі дослідження на сторінках ЗНТШ // Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наукового симпозіуму, Львів, 8–9 червня 1989 р. – Львів: Світ, 1990. – С. 101–103.
89. [Член редкол.:] Українські Карпати: Показчик літератури за 1988 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1990. – 190 с.

1991

90. З історії створення історичного словника української мови // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. – Київ: Наук. думка, 1991. – С. 5–18.
91. І.І. Ковалик як лексикограф // Словотвірна та семантична структура української лексики: Тези доп. методичних читань, Львів, 15–17 травня 1991р. – Львів, 1991. – С. 38–39.
92. [Рецензія:] Поповський А.М. Нормативні тенденції в мові фольклору Південної України XIX – поч. XX ст. – Дніпропетровськ, 1989. – 90 с. // Дзвін. – 1991. – № 6. – С. 152–154.
93. [Член редкол.:] Українські Карпати: Показчик літератури за 1989 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д. Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1991. – 194 с.

1992

94. Думки з приводу появи “Українського правопису” // Записки Наукового товариства імені Шевченка: Праці Філологічної секції. – Львів, 1992. – Т. ССXXIV. – С. 439–441.
95. І. Огієнко як лексикограф // Іван Огієнко (Незабутні імена української науки): Тези доп. Всеукраїнської конференції, Львів, 26–27 травня 1992 р. – Львів, 1992. – С. 66–68.
96. Погляди І. Огієнка на мову як вияв національної самобутності народу // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. Огієнка в контексті українського національного відродження: Тези доп. наукової конференції. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 161–162.
97. Роль журналу “Рідна мова” у розвитку духовної культури народу // Розвиток мовознавства в Західній Україні в 20–30-х роках XX ст.: Тез. доп. Регіональної наукової конференції, присвяченої пам'яті Василя Сімовича, Львів, 28–29 січня 1992 р. – Львів, 1992. – С. 22–24.
98. [Рецензія:] Гістаричны слоўнік беларускай мовы. – Мінск, 1982–1990. – Вып. 1–10 // Записки Наукового товариства імені Шевченка: Праці Філологічної секції. – Львів, 1992. – Т. ССXXIV. – С. 407–418.

99. [Член редкол.:] Українські Карпати: Показчик літератури за 1990 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1992. – 166 с.

1993

100. [Член редкол.:] Українські Карпати: Показчик літератури за 1991 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1993. – 124 с.

1994

101. **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: Список використаних джерел** / Укл.: Д. Гринчишин, М. Чікало. – Львів, 1994. – 328 с.
102. Т. Возний — дослідник дитячого мовлення // Словотвір як вияв динаміки мови: Тези доп. наукової конференції, Львів, 12 квітня 1994 р. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1994. – Ч. I. – С. 68–69.
103. [Відп. ред.:] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: Список використаних джерел** / Укл.: Д. Гринчишин, М. Чікало. – Львів, 1994. – 328 с.
104. [Відп. ред.:] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин (відп. ред.), Л.М. Полюга та ін. – Львів, 1994. – **Вип. 1.** – 151 с.
105. [Відп. ред.:] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин (відп. ред.), Л.М. Полюга та ін. – Львів, 1994. – **Вип. 2.** – 151 с.

1995

106. Деякі теоретичні проблеми історичної лексикографії // Міжнародна наукова конференція до 100-річчя Ю.Р. Куриловича: Зб. тез. – Львів: Студії, 1995. – С. 109–110.
107. Здобутки відділу мовознавства в галузі лексикографії // Українська історична та діалектна лексика. – Київ: Наук. думка, 1995. – Вип. 2. – С. 37–44.
108. Кременецькі актові книги — джерело для дослідження історичної лексикології // Пам'ятки писемності східнослов'янськими мовами XI–XVIII століть. – Вип. 2: Матеріали наукової конференції пам'яті Лідії Петрівни Жуковської. – Київ: Хрещатик, 1995. – С. 138–140.
109. Лексика тюркського походження в пам'ятках української мови XVI – першої половини XVII ст. // Українська історична та діалектна лексика. – Київ: Наук. думка, 1995. – Вип. 2. – С. 89–104.
110. Лексичні запозичення у бойківських говірках // Бойківщина: історія та сучасність: Матеріали Міжнародного історико-народознавчого семінару “Населення Бойківщини у контексті загальнокарпатського етнокультурного розвитку”, Самбір, 14–16 вересня 1995 р. – Львів–Самбір, 1995. – С. 158–161.
111. Метеорологічна лексика у говірках Бойківщини // Бойківщина: історія та сучасність: Матеріали Міжнародного історико-народознавчого семінару “Населення Бойківщини у контексті загальнокарпатського етнокультурного

розвитку”, Самбір, 14–16 вересня 1995 р. – Львів–Самбір, 1995. – С. 156–158.

112. Мовні особливості говірок Рогатинщини // Рогатинська земля: історія та сучасність: Матеріали Першої наукової конференції, Рогатин, 24–25 березня 1995 р. – Львів–Рогатин, 1995. – С. 219–224.
113. Четья 1489 року — видатна конфесійна пам’ятка української мови // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Філологічної секції. – Львів, 1995. – Т. ССХХІХ. – С. 251–276.
114. [Відп. ред.:] Бурячок А., Демський М., Якимович Б. Російсько-український словник для військовиків. – Львів: Варта, 1995. – 382 с.
115. [Член редкол.:] Українські Карпати: Показчик літератури за 1992 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1995. – 143 с.

1996

116. Життєвий і творчий шлях Євгена Тимченка // Українська історична та діалектна лексика. – Київ: Наук. думка, 1996. – Вип. 3. – С. 6–16. [співавт.: О.В. Кровицька].
117. **Словник-довідник з культури української мови.** – Львів, 1996. – 368 с. [співавт.: А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак].

Рецензії: Данилюк Н. Новий словник-довідник з культури української мови // Віче. – Київ, 1997. – 1 травня.

Перлак А. Ви говорите культурно? // Східний часопис / Українське слово. – Донецьк, 1997. – 27 червня.

Романець О. Фундаментальне дослідження // Радянська Буковина. – 1978. – 20 серпня.

118. [Відп. ред.:] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин (відп. ред.), Л.М. Полюга та ін. – Львів, 1996. – **Вип. 3.** – 251 с.
119. [Відп. ред.:] **Українська історична та діалектна лексика.** – Київ: Наук. думка, 1996. – **Вип. 3.** – 231 с.
120. [Член редкол.:] Українські Карпати: Показчик літератури за 1993 рік / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР; Укл.: Н.І. Кошик; Редкол.: М.А. Голубець (відп. ред.), Д.Г. Гринчишин та ін. – Львів, 1996. – 175 с.

1997

121. [Відп. ред.:] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин (відп. ред.), У.Я. Єдлінська, Л.М. Полюга та ін. – Львів, 1997. – **Вип. 4.** – 259 с.

1998

122. Проблеми мовознавства на сторінках довоєнних видань Наукового товариства ім. Шевченка // З історії наукового товариства ім. Шевченка / Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Львів, 1998. – С. 69–77.

123. [Відп. ред.:] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин (відп. ред.), У.Я. Єдлінська, Л.М. Полюга та ін. – Львів, 1998. – **Вип. 5.** – 260 с.

1999

124. Мовні питання на “Соборі руських учених” у 1848 році // Наукові записки Тернопільського педун-ту: Серія: Мовознавство. – Тернопіль, 1999. – Вип. 2. – С. 3–8.
125. Проблеми дослідження історії української мови у Львівському університеті // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: Зб. наук. праць. Міжнародна конференція до 150-річчя від дня заснування кафедри української словесності. – Львів, 1999. – Ч. 2. – С. 65–75.
126. Рукописні джерела “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” // Рукописна україніка у фондах ЛНБ ім. В. Стефаника НАНУ та проблеми створення інформаційного банку даних / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 20–21.09.1996 р. – Львів, 1999. – С. 342–351.
127. [Відп. ред.] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин (відп. ред.), У.Я. Єдлінська, Л.М. Полюга та ін. – Львів, 1999. – **Вип. 6.** – 255 с.
128. **Тлумачний словник української мови, видання 3-є, перероблене і доповнене** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин (відп. ред.), Л.М. Полюга, У.Я. Єдлінська. – Київ: Освіта, 1999. – 300 с.
129. [Наук. ред.:] Кульчицька Т. Українська лексикографія XIII–XX ст.: Бібліографічний покажчик. – Львів, 1999. – 359 с.

2000

130. Галицько–Волинський літопис // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 85.
131. Записки Наукового товариства імені Шевченка // Там само. – С. 178–179.
132. Історичний словник // Там само. – С. 214–215.
133. Київський літопис // Там само. – С. 233.
134. Крехівський апостол // Там само. – С. 259–260.
135. Літописи // Там само. – С. 294–296.
136. Мовознавці підбивають підсумки роботи // Книжковий світ. – Львів, 2000. – № 3–4 (16). – С. 7.
137. Ошипко Ірина Йосипівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 415.
138. “Повість временних літ” // Там само. – С. 456–457.
139. Погляд діячів “Руської трійці” на мову як вияв національної самобутності народу // Шашкевичіана: Зб. наук. праць. – Вип. 4: “Руська трійця” і культура слов’янського світу. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 564–565.
140. Редько Юліан Костянтинович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 508.

141. [Відп. ред.:] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин (відп. ред.), У.Я. Єдлінська, Л.М. Полюга та ін. – Львів, 2000. – **Вип. 7.** – 255 с.
142. “Слово о полку Ігоревім” // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 568–569.
143. Українська рукописна пам’ятка XVI ст. “Страждання Христові” (мовні особливості пам’ятки) // Записки Наукового товариства ім. Шевченка: Праці Філологічної секції. – Львів, 2000. – Т. 239. – С. 414–445.
144. Федорів Іван // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 694–695.
145. Фіксація діалектних рис у документах з Гуцульщини // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 76–85.

2001

146. Давні писемні пам’ятки з Рогатинщини // Рогатинська земля: Історія та сучасність. Матеріали другої наукової конференції 26–27 березня 1999 р. – Львів, 2001. – С. 36–43.
147. Життєвий і творчий шлях Лукії Гумецької (до 100-річчя від дня народження) // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 85–90.
148. Писемні пам’ятки XVI – першої половини XVIII ст. як джерело вивчення українських діалектів // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Українське і слов’янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя проф. Йосипа Дзендзелівського: Зб. наук. праць. – Ужгород, 2001. – Вип. 4. – С. 175–181.
149. Професор Лукія Гумецька (1901–1988) // Український альманах. – Варшава, 2001. – С. 220–223.
150. [Відп. ред.:] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин, У.Я. Єдлінська, Л.М. Полюга та ін. – Львів, 2001. – **Вип. 8.** – 255 с.
151. [Наук. ред.:] Белей Л., Белей О. Старослов’янсько-український словник. – Львів: Свічадо, 2001. – 318 с.

2002

152. З мовознавчих зацікавлень академіка І. Крип’якевича: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів, 2001. – С. 879–885.
153. Пізнаймо свій рідний край // Лемішко Б. Гомін історії. Село Потік на Рогатинщині: Історико-епічний нарис. – Львів: Фенікс, 2002. – С. 5–7.
154. [Відп. ред.:] **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.** / Редкол.: Д.Г. Гринчишин, У.Я. Єдлінська, Л.М. Полюга та ін. – Львів, 2002. – **Вип. 9.** – 255 с.

О. Кровицька, Г. Дидик-Меуш

ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ

Лідія Коць-Григорчук
Львів

Об'єкти дослідження — дипінти ікон*

Dypinti of Icons as an Object of Research

Вивчаючи написи (дипінти) на українських іконах, прокладаємо шляхи до пізнання незвіданої досі ділянки нашої писемності. Намагаємося вловлювати при цьому імпульси наших контактів з іншими народами, особливо з народами Балканського півострова. Такі зв'язки були в галузі іконописання на початковому (XI – перша половина XV ст.) етапі розвитку цього виду станкового українського малярства тіснішими, сильнішими, тож і помітнішими, ніж у письменстві. У ділянці культури українців вони в тому часі майже не переривалися, а взагалі протривали аж до половини XVII ст.

Обов'язок вивчати такі написи лежить передусім на мовознавцях, палеографах і епіграфістах Львова тому, що саме в цьому місті, у Національному музеї, зберігається найбільша у світі збірка творів українського середньовічного сакрального станкового малярства (4 000 ікон). Немало таких пам'яток зосереджено ще й у Монастирі монахів Студитського уставу, у Львівській картинній галереї та в інших музеях міста. Львову сьогодні належать також світового рівня шедеври цього мистецтва — Богородчанський і П'ятницький іконостаси.

* Варіант статті опубліковано у збірнику “125 років Наукового товариства ім. Шевченка” (Львів, 2001, с. 199–210).

У музейній практиці мало зважали на дипінті ікон. Працівники, уписуючи придбані ікони у книги вступу, здебільшого датували їх нашвидкуруч. Із таким “метричними довідками” ікони існували десятиліттями, а навіть входили до структури мистецтвознавчих праць.

Згодом, поступово описуючи ці пам’ятки, працівники музеїв цікавилися зображеннями, майже не звертаючи уваги на дипінті ікон, а то й зовсім ігноруючи їх. А якщо й переписували тексти дипінті, то здебільшого неточно, навіть недбало, мабуть, не здогадуючись, скільки затаєно в них інформації про саму пам’ятку та про її автора.

Інакше ставилися до написів на таких творах наші середньовічні предки: не мислили собі без них ікони, бо вважали, що дипінті освячують зображення, “надаючи йому достовірність культового об’єкта” [Смирнова 1976, 13–14]; поєднання образу зі словом мало глибокий догматичний сенс. Сам же напис за таких умов “ставав елементом іконографічного канону” [там само].

У нашому мистецтвознавстві лише зрідка траплялися мимохідні спостереження над написами на іконах (див.: праці Іларіона Свенціцького). Щойно Віра Свенціцька поставила вивчення цих елементів українського іконопису на наукову основу, убачаючи в них окрему ділянку комплексного дослідження пам’яток.

Сьогодні дипінті творів нашого середньовічного малярства мають важливе значення передусім як захисники нашої культурної спадщини: вони стверджують її національну належність, бо, не здавлені тиском скрипторіїв, містять більше, ніж твори письменства, елементів саме української мови та накреслення літер і риси орфографії, поширені в різні періоди саме на українській території, незалежно від рівня малярського професіоналізму авторів пам’яток.

Потреба в захисті цих творів очевидна і задля того, щоб повернути їх на рідну землю, і з уваги на намагання деяких діячів культур сусідніх народів, значно бідніших на такі пам’ятки, долучити їх до своїх національних здобутків чи то відносячи до творів “карпатського регіону”, отже, спільних для поляків, словаків, українців та румунів [див.: Коць-Григорчук 1994, 53–68; Коць-Григорчук 1991, 211–236], чи то приписуючи виключно польському малярству.

Пов’язують їх із наявністю на українському Прикарпатті й у Карпатах польських колоністів, які, наділені королівськими грамотами та привілеями, осідали тут “на незаселеній території” в XIV–XV ст. [Grządziela 1994, 207–265 із покликанням на: Czajkowski 1992, 27–166]. Чомусь поза увагою авторів такої концепції залишається низка вагомих

фактів і польської, і української історій, на які не можна не зважати. Так, забуто, що король Данило отримав від Папи корону саме тому, що стримав наступ Батия на Західну Європу. Однак не це було метою політичних ходів князя: він оберіг від дальшого тюркського спустошування власну державу. Не зважають автори концепції й на існування майже до половини XIV ст. великої Галицько-Волинської держави з її апаратом влади, який не розчинився негайно після смерті останнього князя роду Романовичів (1340 р.). Проігноровано й факт, що Галич був у XIV, і навіть у XV ст., осідком митрополита і столицею митрополії, яка сягала до Чорного моря. Дуже прибуткові соляні промисли приносили значний дохід населенню Прикарпаття [Ісаєвич 1961, 100], яке могло дозволити собі вчити дітей, викладати й навіть ректорувати (Юрій Дрогобич) у європейських університетах. Збереглося на Підкарпатті і своє лицарство [Вочко-Кульчицький 1980, 339–394], своя шляхта, яка дала нашій історії та культурі гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Памва Беринду, Чайківських, Крушельницьких, Кульчицьких та інших. Саме тому, що не сполонізувалася, збідніла настільки, що навіть дістала в народі назву “ходачкової” (від слова *ходаки*). Не було, отже, на Підкарпатті і в Карпатах незаселених спустошених земель, спрагнених польської колонізації. Зрештою, сама Польща визнала існування Руського воєводства та визначила його межі, куди входили й названі території. Для судових і актових справ населення діяв спеціальний, Люблінський трибунал, який повинен був дотримуватися вимог Литовського статуту з його пошаною до українських звичаїв. Відомо також, що король Ягелло та король Казимир Ягеллончик запрошували українських малярів-монументалістів для оформлення польських храмів, а єпископ Ян-Дмитрій Соліковський наприкінці XVI ст. роздратовано стверджував у знаному листі від 10 грудня 1596 року наявність українських ікон у польських костелах, а також українських майстрів у малярських цехах. Мають вимову щодо населення Підкарпаття й Карпат українські “Шематизми”, а також той факт, що більшість ікон попала в музеї Польщі чи то із ліквідованого українського музею “Стривігор” у Перемишлі, чи то з українських церков по той бік лінії Керзона.

Дивно було б приписувати авторство ікон польським поселенцям ще й тому, що існує закономірність, згідно з якою мігранти — отже, й наділені королівськими грамотами та привілеями поляки — радше репродукують свою, ніж творять нову культуру. Якщо ж ікони, які привезли колоністи, були польськими, то дуже велику цінність мала б для світового мистецтвознавства інформація про існування польської іконо-

писної майстерні, де виготовлялися б у XIV–XV ст. “польські ікони” такого високого рівня, як Юрій Змієборець із с. Станілі, Архангел Михаїл зі Сторонної чи Преображення з Бусовиськ. Не міг бути в тому часі осередком польського іконописання і Перемишль — княжа столиця Ростиславичів, осідок українського єпископа, центр обширної єпархії, тоді ще українське місто зі своїм колом високопрофесійних іконописців. Важко пояснити прив’язаність до іконного малярства орієнтованих на Захід поселенців-католиків та ще й після того, як у Перемишлі перемито в Сяні “від схизми” кожену деталь зі зруйнованого українського кафедрального собору. Тоді було б недоречно й возити на місце свого поселення важкі великі дошки візантинізуючих ікон, тим більше тому, що написи на них нанесено кириличними буквами з українізмами в церковнослов’янських текстах.

Дипінті ікон говорять про них і тоді, коли мовчить історія. Так, специфіка накреслювання літер та орфографія можуть виявляти традиційні давньоукраїнські навички письма, засвідчувати різні щодо часу привнесені в письмо південних і східних слов’ян риси грецького уставу чи скоропису, болгарські й сербські нововведення шкіл Євтимія Тирнавського та, відповідно, Костянтина Костянецького, вияви власне українського розвитку письма в по-різному локалізованих малярських центрах, індивідуальні навички малярів. Тим самим епіграфічний аналіз письма текстів дає змогу визначити час написання ікон; локалізувати майстерні іконопису; додати штрихи до біографій іконописців, виявивши індивідуально застосовувані прийоми письма та риси мовлення; а також дізнатися про силу й тривалість балканських впливів, знайти своєрідні локальні види письма задля створення уже не компілятивної, а власне української палеографії, а також уперше спеціально опрацювати цю ділянку української епіграфіки.

Подібні завдання ставлять перед собою дослідники мови написів на іконах. Але, ідучи до їх вирішення іншими шляхами та спираючись на інший матеріал, вони можуть укупі з палеографами рельєфніше бачити проблему.

Результати досліджень збагачують передусім лінгвістику — історію української мови, історію міжслов’янських мовних взаємин, історичну діалектологію. Спостереження лінгвістів, спрямовані на локалізацію пам’яток українського малярства, здатні виявити місця походження авторів пам’яток, отже, імовірні іконописні майстерні. Тим самим вони можуть сприяти палеографії та епіграфії в їхніх намаганнях визна-

чати школи письма. Лінгвогеографія з її здатністю оперувати ареалами мовних особливостей та розуміти специфіку й перспективу дії мовних тенденцій, поєднавшись із палеографією, дає мистецтвознавцям нові можливості атрибутувати пам'ятки.

На іконах XII–XIV ст. менше дипінті, ніж на пізніших. Вони виразні, бо літери не дуже малі й написані майже квадратним або завуженим уставом. Але на тих іконах більше втрат. Натомість пізніші пам'ятки часом рясніють написами, але різночасовими. Тож для дослідження, якщо їх доповнювано чи модифіковано відповідно до вимог замовника, потрібний уже докладний палеографічний, а то й текстологічний аналіз.

Здавалося б, що давніша ікона, то більше вона прив'язана до своїх церковнослов'янських зразків. Юрій Шевельов (Шерех) уважав церковнослов'янщину “невіддільною спадщиною” української літературної мови [Шерех 1998, 1–5], а постійне тяжіння мови до церковнослов'янщини пояснював тим, що церковнослов'янська мова “увібрала в себе величезні скарби давньогрецької абстрактно-філософської і богословської мови” [там само, 3]. Цьому тяжінню протиставляє автор нахил до етнографізму. Прояви таких двох тенденцій чергуються, на думку Ю. Шереха, в різні періоди розвитку українського письменства.

Можна було б припускати, що написи на творах малярства синхронізувалися у виявах цих тенденцій із пам'ятками писемності. Насправді ж вони, як мобільніші, піддавалися впливам чи то живої української мови, чи то церковнослов'янщини переважно скоріше, особливо тоді, коли болгарські або сербські іконописці переносили з Візантії на наші землі нові малярські стильові особливості доби Палеологівського Відродження. Оскільки тексти написів були в основному стандартними, укралення в церковнослов'янську мовну основу елементів живої української мови були радше проявом тенденції до демократизації мови дипінті, причому цей процес, проходячи переважно активніше, ніж у творах письменства, імовірно, залежав від неоднакової в часі міри народної чи національної свідомості українців. Мабуть, тому в текстах написів на іконах більше виявів української мови у княжі, ніж підневільні часи, тому й проникає в дипінті ікон, починаючи від середини XV ст., із наростанням народно-визвольних змагань розмежування за мовними і палеографічними ознаками написів на іконах, створених у монастирських і світських середовищах.

Ці думки можна проілюструвати більшістю збережених написів на іконах. Для прикладу розгляньмо хоча б дипінті ікони “*Архангел Михаїл з діяннями*” з села Сторонна на Бойківщині. Зберігається ця ікона в На-

ціональному музеї у Львові (№ 38424–2581). Труднощі, що їх довелося долати самому музеєві, позначилися на стані збереження ікон (вогке приміщення, обмаль реставраторів, складні умови реставрування), і надто обмежені можливості досліджувати такі твори на довгі роки стримали вивчення цієї дуже цінної пам'ятки.

Привезено ікону ще 1954 року із Дрогобицького краєзнавчого музею разом зі збіркою колишнього музею “Бойківщина” у Старому Самборі. Щойно в 1984–1986 роках її відреставровано і тільки 1989 року змогла побачити світ праця Віри Свенціцької про цю ікону, на жаль, уже по смерті авторки [Свенцицкая 1989, 192–209].

На думку В. Свенціцької, живопис пам'ятки “представляє архаїзуючий напрям в українському малярстві того часу. Ікона збуджує зацікавлення і привертає увагу тим, що в її стилі відображені різночасові наверствування, які своїм корінням сягають глибини віків, малярства домонгольського періоду, зокрема XIII ст., виражені в переломлюванні деяких тенденцій, властивих малярству XIV і таких, що поступово стають превалюючими в XV ст.” [там само, 208].

На диво точно відповідає цьому визначенню палеографічна та орфографічна специфіка написів на цій пам'ятці. Відреставрована ікона висвітлила саме ті риси твору, які дали змогу передатувати його із XVI ст., як свідчила “метрична довідка” у книзі вступу, на XIV ст. Для всебічного підкріплення таких висновків взяла В. Свенціцька до уваги і деякі наші, здійснені на її прохання, спостереження над палеографо-орфографічними особливостями дипінті ікони [там само, 199, 206].

Написи як об'єкти нашого мовознавчого дослідження розташовані на клеймах (клейма — сцени про життя, мучеництва, подвиги, пророцтва, пов'язані з основним, зображеним у центрі (на середнику) персонажем ікони). Не беремо до уваги написів на табличках біля голови архангела: вони належать до кінця XV ст., тож не одночасні з іншими дипінті ікони.

Отже, написи на клеймах:

- 1) Г.Ъ СЪЗДА АРХ.ГЛА МИХАИЛА ?(Т) Д.ХА С.ТА
- 2) АРХГЛ МИХАИ(Л) АДАМА ВЫГНА ИЗ РА-
- 3) АР.ХГЛ МИ(Х)И(Л) СЪХРАНИ Г ?ОТРО(К) ?(Т) П[ЕЩИ]
- 4) АРХГЛЬ МИ(Х)И(Л) БОР\ТС- СЪ 4КОВ?(М)
- 5) АР(Х) МИ(Х)И(Л) НЕ ПОАЕ(Л)Е АВРААМОУ ЗАКЛАТИ С.НА СВОЕГО ИСААКА И ПОКАЗА ЕМОУ ?ВЦА
- 6) ЧЮ(Д)[О] СТГО МИХАИЛА ИЖЕ ВЪ ХОН\ (Х)
- 7) АР(Х) МИ(Х)И ПРІНЕСЕ АВВАКОУМА М ПИШЕЮ КО ДА[НИИЛ;]

8) ...ФАРА? [...]

9) [М]О.УС ПРОВЕ(Д)Е ИЗ[РА]ІЛЬТ-[Н]...

10) АР(Х) МИ(Х) 4ВИ ІСУ(С)У НАВГИН+ ... ЄРИХОНО(М) И ПА(Д) ПРЕ(Д)НИ(М) НА КОЛИ[Н;].

Дипінті ікони “*Архангел Михаїл із діяннями*” зі Сторонної розташовані на десяти клеймах, які, згідно з українською традицією, обрамлюють середник із трьох сторін ікони. Без клейм залишається тільки її горішня частина. Не всі написи можна було повністю відчитати, бо в долішній частині твору надто багато втрат. Однак і збережена кількість дипінті інформує, що ікона — пам'ятка українського малярства (у своїх працях Б. Рибаків не дарма вважає епіграфи “малими джерелами”). Зокрема навіть написання у кінцевому відкритому складі (морфологічна позиція!) літери - замість 4 — *из ра-* може свідчити про: 1) деназалізацію звука, позначеного літерою -, що зумовлює сплутування графем і водночас виявляє східнослов'янську редакцію дипінті ікони; 2) особливу, діалектну вимову звука, який походить із *а* після *й*. Не виключено, що вживання літери \ у прийменниковій сполуці *въ хон*(х) відбиває діалектну рису цього ж плану — зміну *а* в ненаголошеній позиції на *і* після м'яких приголосних, хоч такої м'якості на письмі не позначали. На вимову \ як [i] вказує написання *и* у слові *КОЛИН;*.

У дієслові *[Б]ОР\ТСА* (див.: рядок 4) бачимо так званий “новий ять”, уживаний на місці давнього *ѣ* в нових закритих складах перед м'яким приголосним. Відомо, що сфера його використання охоплювала й дієслова, ужиті у формі третьої особи однини теперішнього часу. І тут не виявлено в письмі м'якості приголосного.

Про м'якість *ч* у слові *ЧЮ(Д)[О]* дізнаємося завдяки сусідству літери *ю*.

Літера + у флексії дав. відм. однини іменника *Навин*: *НАВГИН+* — указує на сплутування графем + та *ОУ(У, ;)* як на результат деназалізації голосного. Мабуть, що передчасно говорити тут про активну дію т. зв. другого південнослов'янського впливу. Наявність *г* у цьому слові, можливо, гіперистична у зв'язку з тенденцією до випадання *г* перед *н*, хоча *н* і не настає безпосередньо після *г* і не позначено його м'якості.

Матеріал написів можна, мабуть, використати, досліджуючи процес занепаду *ъ*: його тривалішого існування у префіксах та відсутності або вокалізації в окремих прийменниках.

До українізмів варто б у комплексі рис віднести й префікс *ВЫ-* у слові *ВЫГНА* (*ВЫГНА ИЗ РА-*).

Немає в дипінті повноголосих структур, але виявлено південнослов'янську реалізацію відповідних сполук: *ЗАКЛАТИ* (заколоти), *ПРЕД*

(перед). У написах збережено форму двоїни іменника *коліно*, причому, місцевий відмінок виступає у функції знахідного (*пад ... на колін*);). У функції знахідного відмінка вжито також форму називного в іменнику */вца (показа см; /вца)*. Для позначення минулої dokonаної дії автор послідовно вживає в присудках форми аориста.

Відносно не так багато дійшло до нас із XIV ст. пам'яток релігійного змісту. Серед них найзнаменніші Полікарпове Євангеліє (1307 р.), Луцьке Євангеліє, Путнянське Євангеліє. Написи на іконах того часу близькі до них канонічністю текстів. Вони, як і наведені дипінті, відзначаються досить старанним накресленням літер завуженого, “стильового” уставу XIV ст., якому властива, однак, значна, порівняно з письмом рукописних книг, кількість виносних літер. Наприклад, комплекс ужитих без титл виносних букв, властивих написам на іконі “Архангел Михаїл з діяннями” зі Сторонної вважається в палеографії вже ознакою півуставного письма другої половини XV ст. Але в цьому полягає специфіка написів на творах малярства, що вони мусили підкорятися композиції цих пам'яток; кожен напис повинен був повністю вміститися у визначену для нього, обмежену умовностями зображення, площу. Але не був обмежений доступ до дипінті елементів українського мовлення. Тому стає зрозумілим становище такого роду пам'яток серед творів української писемності. За палеографічно-орфографічними ознаками дипінті творів малярства часто випереджали тоді твори письменства. За особливостями мови текстів вони займали проміжне місце між пам'ятками світського та церковного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

- Булаховський 1956 — Булаховський Л.А. Питання походження української мови. — Київ, 1956.
- Вочко-Кульчицький 1980 — Вочко-Кульчицький І. Про наше лицарство на Бойківщині // Бойківщина: Монографічний збірник матеріалів про Бойківщину з географії, історії, етнографії і побуту. — Філадельфія-Нью-Йорк, 1980.
- Ісаєвич 1961 — Ісаєвич Я.Д. Солеварна промисловість Підкарпаття в епоху феодалізму // Нариси з історії техніки. — Київ, 1961. — № 7.
- Коць-Григорчук 1994 — Коць-Григорчук Л. Нове про найдавніші зразки українського іконопису // Народна творчість та етнографія. — 1994. — № 4.
- Коць-Григорчук 1991 — Коць-Григорчук Л. Написи на творах українського середньовічного малярства: Лінгвістичне та палеографічне атрибутування // Записки НТШ. — Т. ССXXXI: Праці Філологічної секції. — Львів, 1991.

- Свенцицкая 1989 — Свенцицкая В.И. Мастер иконы “Архангел Михаил с деяниями” второй половины XIV в. из села Сторонна на Бойковщине // Памятники культуры: Новые открытия. – Ежегодник 1988. – Москва, 1989.
- Смирнова 1976 — Смирнова Э.С. Живопись Великого Новгорода: Середина XII – начало XV вв. – Москва, 1976.
- Шерех 1998 — Шерех Ю. Невіддільна спадщина (кілька слів про українські церковнослов'янськи) // Єдиними устами: Бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів. – Львів, 1998.
- Grządziel 1994 — Grządziel R. Proweniencia i dzieje malarstwa ikonowego po północnej stronie Karpat w XV na początku XVI w. // Łemkowie w historii i kulturze Karpat: Muzeum budownictwa ludowego w Sanoku. – Cz. 2. – Sanok. 1994.
- Czajkowski 1992 — Czajkowski J. Dzieje osadnictwa historycznego na Podkarpaciu i jego odzwierciadlenie w grupach etnograficznych // Łemkowie w historii i kulturze Karpat. – Rzeszów, 1992.

SUMMARY

The results of linguistic research of the inscriptions on the icons enrich first of all history of the Ukrainian language, history of the Slavonic inter-lingual ties, historical dialectology. Linguists' observations directed toward localization of monuments of the Ukrainian art are capable of establishing the origins of the monuments' authors thus contributing to the paleography and epigraphy in their attempts at defining schools of writing. Lingual geography combined with paleography offers the art studies new possibilities of attributing the monuments. According to the paleographic-orthographic qualities dypinti of the works of art at that time often preceded works of writing and constituted a transitional link between monuments of secular and church character.

Левко Полюга
Львів

ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ОПОЗИЦІЙ ПРИ УКЛАДАННІ ІСТОРИЧНИХ СЛОВНИКІВ

*Usage of Lexical-Semantic Oppositions
in Compilation of Historical Dictionaries*

О сновне значення слова *опозиція* — “протиставлення”. Якщо ж використовувати це слово як термін у лінгвістиці чи, зокрема, у психолінгвістиці, то завжди виходитимемо з існування парних одиниць, спорідненість ознак яких буде виявлятися при зіставленні. Мета такого зіставлення — повніше з’ясувати подібні явища через диференціацію до поглиблення. Опозиція вказує виключно на семантичну протилежність елемента, вибраного для початкового зіставлення. М. Трубецькой застосував теорію лінгвістичних опозицій до фонологічних явищ (пор.: *опозиція фонологічна, опозиція еквівалентна*), згодом Р. Jakobson використав її у граматиці при семантичній характеристиці відмінків (пор.: *опозиція морфологічна*), а також її залучають для аналізу лексико-семантичних явищ, що в свій час сприяло виникненню компонентного аналізу, суть якого — розщепити значення слова на компоненти (семи).

Така специфіка виявлення значень стосується здебільшого лексикологічного аналізу; у лексикографічній практиці вона, як правило, застосовується стихійно й теоретично не осмислена. Безперечно, що як один із видів опозиції для лексикографічного тлумачення значень

найширше можна залучати антонімічні відношення лексичних одиниць; напр., автори одинадцятитомного “Словника української мови” (СУМ) при тлумаченні значення часто, хоча й не послідовно, указують на антоніми, використовуючи ремарку *протилежне* (пор.: у словниковій статті **абстрактний** після тлумачення подано — *протилежне конкретний* і навпаки). Однак таке використання опозиції — малоефективне, і, напевно, доцільніше виходити за констатацію тільки антонімічних відношень.

У цій статті, що не претендує на вичерпність, зроблено спробу схарактеризувати деякі опозиційні елементи, які можна використовувати при укладанні словникових статей. Ітиметься про тлумачення деяких значень слова в різножанрових текстах писемних пам’яток¹. Такий спосіб тлумачення вважатимемо *семантичною опозицією*.

Визначмо три основні способи побудови семантичної опозиції, які можна вживати у словникових статтях при тлумаченні значень: перший — використання антонімів (слів із протилежним значенням); другий — виявлення в слові “полярних” значень у межах реєстрового слова (енантіосемія), поляризація може виявлятися при сполучуваності слів; третій — асоціативне сприймання явищ (ці асоціації взаємопов’язані з антонімічними або енантіосемічними відношеннями).

Зазначмо й те, що згадані історичні словники є насамперед перекладними. Тлумачення слів у них подано тільки тоді, коли немає відповідного лексичного еквівалента сучасної української мови до староукраїнського слова (тотожного чи синонімного) або коли слово має кілька значень і, щоб уточнити їх, використано тлумачні ремарки. Зокрема у словниковій статті **в\ра, вира** виявлено 9 значень, розрізнення яких чітко окреслене супровідними тлумачними ремарками: 1. (*упевненість в істинності чогось, у можливості здійснення чого-небудь*) віра: але такъ ти с- записоую листо(м) свои(м) на свою в\роу (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДІАЛ 37, 14, 17)²; 2. (*релігійні переконання в існуванні Бога*) віра: в\ра тво- тебе здоровою оучинила (1556–1561 ПЄ 251зв.) та ін. [СлУМ VI, 145–149]. У цьому випадку не було потреби розкривати значення за допомогою

¹ Матеріалом для аналізу слугували пам’ятки, розписані для *Словника української мови XVI – першої пол. XVII ст.* / Відп. ред. Д. Гринчишин. – Вип. 1–9. – Львів, 1994–2002 та *Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.* / Редкол.: Д. Гринчишин, Л. Гумецька та ін. – Т. 1–2. – Київ, 1977–1978.

² Покликання на *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* подано у квадратних дужках [СлУМ]; джерела (у круглих дужках), подані у Словнику не розшифровуються, див.: *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: Список використаних джерел* / Заг. ред. Д. Гринчишина. – Київ, 1994.

опозиційних засобів, його легко визначити на підставі прикладів із пам'яток. Однак, визначаючи семантику лексем **безбоженство, безбожие, безбожество, безбожность, безв\рство, безв\ра, безв\ріє, небожность, нев\ра, нев\ріє, нев\рство**, потрібно насамперед встановити її зв'язки із першим компонентом антонімічної пари, тобто словом **в\ра**. А позаяк усі антоніми в наявних ілюстраціях були однозначними, усвідомлення семантичної опозиції залишилося поза контекстом словника, у словниковій статті автори наводили еквіваленти сучасної української мови: *безвір'я, безбожність*, які, відповідно, є антонімами українських еквівалентів словникової статті **в\ра**.

Аналогічно укладено словникові статті **вл\во** і **вправо**. Перше слово в картотеці словника однозначне, його визначають сучасні відповідники — *ліворуч, вліво, наліво* [СлУМ IV, 113], у другому слові контексти пам'яток зафіксували два семантичні відтінки, тому виклад значень супроводжують тлумачні позначки: (*у правий бік*) *вправо, направо*: ро(з)б\глисе ро(з)но. одни вл\во, дроугіє вправо (1582 Кр.Стр. 23зв.); (*з правого боку*) *вправо, направо*: пускаючи круглый л\сь у право (Володимир, 1571 Арх.ЮЗР 8/ІУ, 128) [СлУМ IV, 258].

Семантичну опозицію з відношенням антонімії виявлено у словникових статтях **вдень — вночі, вн\шний — внутренний, всходь — заходь, выше — ниже** і багатьох інших. Для реєстрового слова **встати** засвідчено кілька сучасних еквівалентів з антонімічним значенням. У цій статті наведено переклади, які здійснено з урахуванням опозицій, часто наявних у тексті пам'яток. Лексему **встати** у першому значенні: зь мєстца свого вставши (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 1/І, 157) пояснюють лексеми *піднятися, підвестися*, бо на це вказують слова “зь мєстца свого”, які виявляють опозицію *сидіти*. Друге значення: рано вставши (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/ІІІ, 374) перекладено *прокинутися, встати* — бо існує опозиція *спати*. Також і в інших значеннях: (*після хвороби*) *піднятися* — опозиція *лежати хворим*; (*перед ким*) *стати, зупинитися* — *йти*; *воскреснути* — *бути мертвим* [СлУМ V, 48–49].

Для вихідного тлумачення у слові **вс\сти** буде актуалізовано опозиційне слово *встати*, на яке також може вказувати контекст: тогды вс\(\в)ши мы на возы и на кон\... попроварили мя за село (Унів, 1584 ЛСБ 61) [СлУМ V, 63–64].

Залучення семантичної опозиції може виявлятися також під час характеристики:

1) психічного стану людини, напр., **вспоминати — забувати, вспоминає — забыває, воспоминаuti — забути** тощо: не вспоминаю

местца на которомъ свое соборыще... строили (Вільна, 1599 Ант. 531) [СлУМ V, 43];

2) фізичних розмірів, напр., у словниковій статті **великий** виділено значення *великий* із ремаркою *значний за розміром, об'ємом, протяжністю* тільки тому, що наявна протилежність. Саме на підставі цієї протилежності в писемних пам'ятках зафіксовано словосполучення *великая дорога* у значенні *гостинець* — на відміну від польових доріг; *великая полмиля*, метричний термін, який існував поряд із *мала полмиля*, *великая улица*, що вказували на головну вулицю; *великий палець*, бо існують й інші; *бидло великое* — велика рогата худоба — на протигагу дрібним домашнім тваринам. Опозиційні відношення можуть бути в межах одного словосполучення *від мала и до велика*, що вказує на сукупність людей незалежно від віку [СлУМ III, 211]. Подібне спостерігаємо при визначенні іншого значення слова **великий** — 'дорослий': Абов\мъ при крещеніи д\токъ вашихъ такъ великихъ, яко и малыхъ, всего у воду погружаете (1603 Пит. 51–52); (*значний за кількістю*) *численний*: даивали старосте с каждое ватаги великое або малое... по л. рыбъ (Черкаси, 1552 ОЧерк.З. 10зв.) [там само, 211–212] тощо;

3) вікової тривалості — у слові **в\чний** на значення *не обмежений строком* указує контекст, у якому протиставлено час рішення і час дотримання умов: И штокольковекъ... комисари... присуд-тъ, то все маєтъ... сторона держати... и в томъ вечное молчане мети (Львів, 1537 AS IV, 93) [СлУМ VI, 167–168];

4) руху і часу — опозиційність різних вимірювальних категорій визначається у словах типу **борзо**¹, окремі контексти вживання якого вказують на значення (*із великою швидкістю*) *скоро, швидко*: борзо вход-чи (Пересопниця, 1556–1561 ПЄ 170); (*у скорому часі*) *скоро, швидко*: іс.оу□с бо□рзо к ни(м) промовиль (там само, 70) [СлУМ III, 31];

5) місця — при тлумаченні слова **внутрь**² на внутрішню частину чого-небудь указує лексична опозиція, що є в контексті: то(ж) єсть во вноутрь, просторо□нный, а з дво□роу оу□зшій (серед XVII ст. Хрон. 294зв.) [СлУМ IV, 133];

6) якості — при тлумаченні слова **гнилость** наявна семантична опозиція, однак її ще можна виявити в контексті при протиставленні: Который нн.\... в ша(р)лат\, а за□втра в гнилости (Острог, 1607 Л\к.119) [СлУМ VI, 229];

7) термінів спорідненості і похідних від них термінів спадковості: **братъ** — **сестра**, **отець** — **мати**, д\дизна — **бабизна**;

8) зв'язків субординації: **бояринь** — **смердь**;

9) ієрархії значень слова — у слові **взяти** поступово наростає інтенсивність дії при окресленні послідовності значень; встановлювати структуру семантики слова автори починають із (*схопити рукою*) **взяти**: слуга... торбу взяв (Львів, 1605–1606 Перест. 36); окреме значення з вищим ступенем наполегливості вказує на (*одержувати в користування*) **дістати**, **забрати**: она вз-(в)ши ч-сть свою выреклас- зє (в)ш(т)ко(г) (Одрехова, 1580 ЦДІАЛ 37, 1, 11); а щоб одержати данину, мито, податок уживали дієслово з більшим насильницьким відтінком **стягнути**: Я... вз-л єсми... серебщины з держан- кн-з- ...п-тнадцат коп грошей (1534 AS III, 471); зафіксовано ще вищий ступінь вияву насильницької дії в ієрархії значень цього слова: (*силою, незаконно, самовільно*) **відняти**, **забрати**, **пограбувати**. Із цим значенням функціонує словосполучення **гвалтом взяти** [СЛУМ IV, 36–38].

Побудова семантичних опозицій може відбуватися при тлумаченні приєднаних конструкцій з антонімічними префіксами (**въ** – **изъ**: **виходити** – **заходити**).

Ми навели тільки деякі приклади опозиційного способу тлумачення слів, які стверджують важливість семантичної опозиції під час роботи над словниковими статтями. Це тема подальших студій, бо застосування семантичної опозиції в лексикографії дасть змогу вдосконалити тлумачну частину не лише перекладних, а й багатьох інших типів словників.

SUMMARY

The author of the article has defined the term “linguistic opposition” on the example of historical dictionaries compilation. It has been proved that the application of lexical-semantic oppositions can be of great importance for the meaning of a word.

Уляна Добосевич

Львів

УКРАЇНСЬКА МОВА В УЧИТЕЛЬНОМУ ЄВАНГЕЛІЇ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ

*Ukrainian Language in the Didactic Gospel
of the Second Half of the 17th c.*

Рукописна спадщина середини XVII ст. — це різноманітні за жанрами джерела, у яких відбито становлення української книжної (літературної) мови. Серед пам'яток особливе місце займають ті, що пов'язані з релігійною сферою, бо саме за ними можна простежити нові процеси писемного утвердження живої мови, вироблення її норм і, урешті, закріплення народнорозмовної основи літературної мови.

Своєрідним явищем у контексті розвитку тогочасної української писемної мови є пам'ятки з карпатського ареалу — без перебільшення феномен “карпаторуського письменства XVII–XVIII ст.”, якому, зокрема, кілька студій присвятив Іван Франко. Він вказав на причини, завдяки яким манускрипти з цього регіону мають виняткову вагу на тлі всіх українських писемних джерел. Насамперед — “етнографічно ся територія найчистіше заселена русинами, з найменшим процентом чужинців, найменше винароднювана і найконсервативніша в захованні свого типу, своєї мови, звичаїв і способу життя” [Франко 1981, 208]. Другий чинник — це незначне поширення освіти серед простих людей і навіть нижчого духовенства. Власне на близькість священників і пастви вказував

Іван Панькевич — “культурний елемент серед українського населення через довгі віки репрезентували на Підкарпатській Русі попи та дяки, котрі ... не різнилися своїм положенням від селян” [Панькевич 1938, 22]. У такому середовищі з’явилася потреба якнайповніше адаптувати на живому розмовному ґрунті мову і стиль насамперед церковної книги, яка була найпопулярнішою лектурою для різних верств населення — “не було для кого писати по-вченому, по-церковному” [Франко 1981, 210]. Відтак можна говорити про симбіоз мови церковнослов’янської і живої розмовної, із перевагою тієї чи іншої навіть у тому самому тексті.

У текстах учительних Євангелій — збірників проповідей на недільні і святкові євангельські читання — співіснування різних мов проявилось найрельєфніше, оскільки церковне казання є викладом християнського вчення для простих, часто не обтяжених шкільною наукою людей.

Об’єктом пропонованого дослідження і стала пам’ятка цього жанру — учительне Євангеліє, яке уклав 1668 року Стефан Плав’янський. Пам’ятка зберігається у Відділі рукописів Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (Ф.1 №234). Книга — без початку і кінця — містить 178 аркушів (356 с.), писана півуставом на папері почерком різного характеру щодо величини літер, їх щільності, нахилу тощо.

Відомості про час створення книги та про її переписувача знаходимо на звороті 144 аркуша, де скорописом указано рік та ім’я і прізвище *Stefanus Plawensis*. Така ж інформація міститься на титульній сторінці. Деякі дані про історію зберігання книги залишив Г. Стрийський, який у написі 1906 р. зазначив, що власником книги був Іван Шелемба зі с. Вулькувці на Мараморошині. Ці дані можуть стати ключем для пояснення особливостей мови пам’ятки. Зважаючи на прізвище укладача — Плав’янський (лат. *Plawensis*), гадаємо, що він походить із заснованого 1523 року с. Плав’є (сучасний Сколівський р-н Львівської обл.), яке належить до території сучасної Бойківщини. Як відомо із приписки, книга довгий час зберігалася у с. Вульхувці (імовірно, сучасне село Вільхівці Тячівського р-ну Закарпатської обл.; пор.: підпис селянина, датований 1781 р., — ; *вулх;цох*’ [Деже 1969, 62]). В історичних джерелах село вперше згадано під 1389 р. Отже, і прізвище переписувача, і місцезнаходження пам’ятки вказують на карпатський регіон. Звідси і певні особливості мови цього учительного Євангелія — її “діалектна закраска” [Франко 1981, 220].

Мова пам’ятки, як, зрештою, й інших тогочасних рукописних документів цього жанру, відбиває наявність у писемному варіанті трьох систем — церковнослов’янської мови, української книжної і “мови про-

стої", яка є своєрідною копією усного розмовного мовлення. Елементи вказаних мов — різних за функціональним навантаженням, за частотою і сферою вживання, за ареалом поширення — тісно переплетені і становлять єдність у межах тексту. Із погляду історії формування української літературної мови найбільше зацікавлення викликають особливості української книжної і простої мов.

У першій знайшли втілення риси української мови: 1) поширення, як правило, на значній частині території і без чітко окресленого локального (діалектного) забарвлення; 2) подальше широке вживання протягом другої половини XVII–XVIII ст. і врешті закріплення як норми у процесі становлення нової української мови.

Усередині XVII ст. подані нижче фонетичні, морфологічні, частково лексичні і синтаксичні риси вже не були інноваціями, бо більшою чи меншою мірою відбиті у пам'ятках попередніх століть. Сума цих рис і частота їх вияву дають уявлення про своєрідну систему, яка завдяки внутрішньомовним і позамовним чинникам витісняла церковнослов'янську мову з писемного вжитку.

В аналізованому учительному Євангелії виявлено такі риси української книжної мови:

1. У пам'ятці переважають форми з повноголоссям: *боло́то* 11зв., *здо́ров'* 46зв., *по́лом\нь* 169, *из сторо́н'* 177, *под час голо́д*; 179 зв., *поже́рети* 45, *оу́мерети* 147 тощо.

2. Сплутування графічних знаків *и* та *у*, а також їх вживання всупереч етимології свідчать про збіг давніх звуків [*и*] та [*ы*] у свідомості переписувача в українському звукові передньо-середнього ряду середньо-високого піднесення [*и*]: *кру́чати* 43 – *кри́к\н;л* 58зв., *кричу́т* 63зв., *това́руства* 88, *ти́с-ч'* 121 тощо.

3. Традиційно вжито знак \: *в\ру* 40зв., *над\-вс* 4 58зв., *с;с\д* 63, *д\ла* 163 тощо. Цією літерою позначався звук [*і*], бо в деяких випадках виявлено паралельне написання *и* та \, пор.: *вс* 38 і *всц* 159зв., *\сти* 34зв. та *цсти* 30зв., *праве́днии* 4ко *цв\т/краснуи про́цвітет* 68зв. До середини XVII ст. вже було узвичаєне написання \, що позначає звук [*і*], причому незалежно від його походження. Таке вживання \ відбите і в аналізованому тексті: а) на позначення [*і*] з етимологічного [*о*] в ново-закритих складах: *т\лко* 120зв. і паралельно *не тц\лко* 121, *на м\ст\лобн\м* 154; б) на місці етимологічного [*е*] в коренях слів та в суфіксах *-\ньє* > *-\н-* (т.зв. нове \): *из с\т' вуган-но* 28, *вес\л-* 77зв., *пан\р'* 83, *по́лом\нь* 169, *поги́б\лх* 178., *с;мл\н-* 6, *на затрач\н-* 101, *на*

поживл\н- 102зв. тощо; в) на місці етимологічного [и] в дієслівних формах наказового способу першої і другої особи множини: *лиш\тес*-12зв., *приход\ме* 27, *жс\р\ме с*- 30зв., *принес\те* 55, *оум_имо* 130 тощо; г) у відмінкових закінченнях іменників та прикметників називного відмінка множини: *варуш* ... *с- п;стошат* 35, *шафар*, *с\ви* 100, *добр\и д\ла* 92зв. тощо; д) у коренях слів питоמו українських та іншомовного походження: *д\ти* 75 — пор. *д\ит*- 176, *коп\тан'* 39 і *в коп\танах* 166зв., *лил*- 17зв., */ф\рован*- 47.

4. Графічно відбито перехід [е] в [о] після шиплячих перед складом із наступним твердим приголосним: *чотури* 83, *жона* 87зв., *чолов\к'* 120зв., *пч\ла* 145 зв., *чловеком оуч\оум* 167.

5. Засвідчено кілька випадків переходу початкового *е* ([je]) в [о]: *\днак'* 69зв., *\дин'* 78, 154зв., а також паралельне вживання *полі\л его \л\м* 114 і *\ле\м* 143зв. У всіх інших словоформах переважає початковий *е*.

6. Наявність *ж* на місці давнього **dj*: *межи ними* 10, */деж* 80, *нагорож* 114зв., *не оукрив\жену* 90, *крив\женум* 171зв. тощо, а також *ч* на місці **tj*: *из св\чею* 56.

7. У багатьох випадках засвідчено чергування [у] / [ÿ] (графічно *в*) у префіксах та прийменниках: *оучинки* 11 і *вчинити* 10зв., *вз\л* і *оуз\л* 74зв., *оу сесь днь*,... *але в сесю ноцх* 118 тощо.

8. Типову для української мови рефлексацию давнього ' у групі **trʹt* як *-ри-* виявлено в таких словоформах: */ткруи* 20, *кривавуи* 74, *крухтами* 102 .

9. Особливості української мови порівняно з церковнослов'янською яскраво простежуються у зникненні початкового *и* ([i]) у прийменниках і префіксах: *зл\чил'* 39, *збавлен'* 91, *звержен'* 98, *з д\шами* 15 зв. тощо.

10. Графічно відбито початковий *ро-* на місці **ort*: *за роботу* 10зв., *роботниці* 72зв., а також префікс *роз-*: *розгн\валс-* 28зв., *роз\м\ют* 46., *розказ\е* 82 тощо.

11. Пов'язаний із процесом занепаду зредукованих графічно відбитий перехід приголосного [л] у нескладотворчий [ÿ] (графічно *в*) у позиції перед приголосним: *повно* 41, *човном'* 58, *довг'* 63, *товстуй* 72, *вовн;* 85. Аналогічне явище спостерігаємо у формотворчому суфіксі дієслів минулого часу чоловічого роду: *плюн\в' на землю и оучини\в' болото* 11зв., *оул\чив'* 46зв., *над\вс-* 58 зв., *довжен був'* 63зв., *нача\в' копати, и вукопав'* ... *и зн\в' камень* 153 тощо.

12. Низка прикладів засвідчує спрощення у групах приголосних: чес-ню 8, праздник //ц.рков' б.жї- празнуєт 19, ремесло 86, злосників 91 тощо.

13. Зміни у групах приголосних унаслідок процесів асиміляції/дисиміляції є частим явищем в аналізованому рукописі: хто 8 і далі, що 60зв. і далі, щасливу 75, оубоства 102зв., прозбу 105, ити 142зв. тощо.

14. Літери на позначення задньоязикових [ɤ], [κ], [χ] у більшості випадків сполучаються з літерою и, яка відповідає звукові [и]: хитро 15, 4зуки 25, оубогим 71, верхи 155зв. тощо. Значно рідше виявлено паралельне написання: пухи 35зв. і пуху 51зв., поцибло 12 і загубан-59, ласки достали 21зв. і не оутрадили ласку 44зв., за вороги свои 90 і полож; ворогу твои 15зв.

15. Послідовно відбито асиміляцію приголосним наступного [j] без подовження в кінцевому [-нје] в іменниках середнього роду: помешкан-8, каран- 33зв., иман- 43зв., приказан- 75, поколн- 145зв. тощо.

16. Яскраво відбито витворені на українському мовному ґрунті префіксальні морфеми: дорвалис- 20зв., забил Авел- 47, оувоишли 59, почнет 63, вукопав 153 тощо.

17. Форми давального відмінка однини іменників чоловічого роду в абсолютній більшості випадків мають закінчення -ови, -єви: с.нови 47зв., чолов\кови 102, с.щеникови, оучителе\ви 114зв., с;с\дови 133зв. тощо. Примітно, що таке ж закінчення отримують не лише назви істот, а й усі інші іменники: св\тови 35зв., покармови 42зв., варушови 77, камене\ви 99, цв\ткови 146зв., домови 137 тощо.

18. Наявність закінчення -у в іменниках чоловічого роду колишніх -о-, -јо- основ у формі родового відмінка однини — це одна з характерних особливостей української мови: до с;ді 10зв., /бучаю ... не мають 35зв., ид вечері 53зв., не чинити бл;ді 67, от столі его 103зв., из %г0пті 148зв., под час голоді 170зв. тощо.

19. Іменники чоловічого роду колишніх -о-, -јо- основ та основ на приголосний у деяких випадках отримують закінчення -ов' у формі родового відмінка множини, що є ознакою народнорозмовної мови: б.го/словцов', патрі-рхов, пророков' 7, жидов', ворогов 19зв., п-т хл\б\ов 55, ворог\в 89зв., злосников' 91 тощо.

20. Виразно україномовну рису — зміну [ɤ], [κ], [χ] > [з], [ц], [с] унаслідок палаталізації у формах давального/місцевого відмінків однини в іменниках жіночого, рідше чоловічого родів — представлено в пам'ятці багатьма прикладами: сл;з своему 40, оу\рили/наоуц\ 79, оу

бете́з 128зв., *ласц\ б.жои* 139, *тои то розц* 146зв., *на рц* 150зв., *на востоц* 174 тощо.

21. Форми орудного відмінка однини іменників сучасної І відміни мають закінчення *-ою*, *-ею*: *водою* 13, *из над\ею* 39, *из св\чею и про-ск;рою* 56, *вечерею* 123 тощо.

22. Іменники, що виконують функцію звертання, завжди стоять у формі кличного відмінка: */тче* 21зв., *товариш;* 80, *богачи* 109, *жено* 119зв., *д.во мріє/а родителко х.а б.а* 150, *прекраснуи цв\те* 171зв. тощо.

23. Граматичні форми називного/знахідного відмінків однини в іменниках середнього роду колишніх *-jo*-основ на *-ие* (типу *життя, зілля*), у яких відбувся процес асиміляції, у пам'ятці приймають лише закінчення *-а* (графічно --): *в\рован_* 6, *на см\т_* 76, *нас\н_* 97зв. тощо.

24. Прикметники й означальні займенники чоловічого/середнього роду у формі родового відмінка однини переважно мають флексію *-ого*: *поганського* 5зв., *на сл\ного* 10, *кожного* 36, *др;кого* 52зв., *оубокого* 64зв., *б;д;щого* 175 тощо.

25. Закінчення *-ою* домінує у формах орудного відмінка однини у прикметниках жіночого роду: *власною* 14, *правдивою* 68зв., *голою* 107 тощо.

26. Одиначними прикладами відбито властиві українській мові граматичні форми числівників: *други* 46, *на четури л\та* 176зв.

27. У словосполученнях *кількісний числівник + іменник* форми іменника тотожні з тими, які вживаються в сучасній українській мові. Особливо чітко це простежуємо в поєднанні з числівниками *два, три*, при яких іменники в переважній більшості випадків мають форми називного відмінка множини: *три непрі-/тел* 114, *два п\н-з* 114зв., *три хр.сту* 153, *два св\тич* 170зв., *за три дни* 176, *триє м;дрц* 177.

28. Займенникові форми, витворені на ґрунті української мови, мають високу частоту вживання: *чого* 11, *из собою* 14, *нихто* 21, *декотруи* 30, *соб* 50зв., *из себе* 82зв., *тоб* 93зв.

29. У дієсловах дійсного способу теперішнього часу у формі третьої особи однини занепає кінцевий *-ть*: */на рече ем;* 8, *плаче* 63зв., *роз-каз;е* 82, *приде* 82 зв., *не оук/раде* 84, *не зуржав\е* 84, *хто має оуха* 99зв. тощо.

30. Дієслова теперішнього часу у формі другої особи однини отримують закінчення *-еш'*, *-иш'*: *не имаеш' мужа* 8, *ведеш'* 14, *не знаеш'* 25зв., *видиш'* 64, *поховаеш'* 115зв. тощо.

31. У всіх дієслівних формах засвідчено інфінітивний суфікс *-ти*: *копати* 12, *чинити* 30зв., *покривати* 36, *лчити* 61зв., *народити* 146зв. тощо.

32. У пам'ятці трапляються граматичні форми дієслів дійсного способу теперішнього часу у формі першої особи множини на *-мо*: *маємо* *проити* 29зв., *слушимо* 100, *видимо* 101зв., *оустудаємо* 104зв., *живемо* 107 тощо.

33. Так само закінчується на *-мо* частина дієслів наказового способу у формі першої особи множини: *стараємо с-* 29, *галадуємо ти зраду* 44зв., *не погбл-имо* 100, *не затукай/мо* ... *оуши свои* 100 тощо.

34. Форми дієприкметників мають суфікси *-уч*, *-ач*: *ле/жацього* 46, *пахн/чих* 150.

35. Дієприслівники утворено за допомогою суфіксів *-учи*, *-ачи* та *-ши*, *-вши*: *наоучаючи* 54, *чин-чи*, *знаючи* 95, *л\таючи* 98зв., *розгн\вавшис-* 63зв., *положивши* 119зв., *збривши* 149 тощо.

36. Численними прикладами засвідчено зникнення формотворчого суфікса *-л-* після приголосного в основах дієслів чоловічого роду минулого часу, що пов'язано із занепадом зредукованих: *оумер'* 11, *рек'* 48, *оупас'* 170 тощо.

37. Пам'ятка подає зразки типово українських прислівників: *так/и тепер'* *вчинил* 11зв., *с\ди с правою сторону мене/доки* *полож;* *ворогу твою* 15зв., *коли д\х с\туи сходиль на апслу* 24зв., *за часу поки есь живь* 36, *всюду* ... *показ;етс-* *ласка б\жа-* 39, *ди-/вол здавна с-* *наоучиль* 83, *але д\пше с-* *було на св\т не роди/ти* 104, *пот;м знов;* *дал ем;* 115, *о богачу надаремне тво-* *муль* 115, *ніколи не спит* 115, *коли с-* *оучинили здоровими* 129, *Ако т;ду мал/ити* 137.

38. Особливості української мови яскраво відбито у службових частинах мови — прийменниках і сполучниках: *ход-чи завсе помиж;и ворогу* 29, *оув одежи не хожовал* 106зв., *б\да ч\века/чинит* ... *пилнум коло себе* 109, *х.с чинил*, *щобу* *познали наро/дове силу* 110, *моцен'/дати и вз-ти*, *але г.д' б.г'* ... *не потреб;ет ні-кои заплату* 110, ... *помочи имати т\л/ко /т* ... *х.а, бо през него вишитки маємо достати царства н.б\сного* 127, *его б.г' /ц'* ... *зослал на / землю, абу нас'* ... */т гр\х/в /чи/стил* 127зв.

39. Текст учительного Євангелія насичений власне українськими прийменниковими синтаксичними конструкціями: *живет туж при* ... *вод* 25зв., *ишла до цркве б\жеи* 80зв., *д.н стуй* ... */трат-т при на-*

пис\ шатанск\мь 83, *кохаис4 оу правд* 146, *иди до земл* 148, *под час голод* 170зв., *послал по ню цесарь* 176.

40. Лексичні особливості української мови широко представлено різними частинами мови: *трем\ла* 74, */т-ми/ти* 74, *статк* *своего* 81зв., *нед\л-* 82зв. — день тижня, *на солонин* *год\ют* 117зв., *оу тужни* 120зв., *донька* 121зв., *початок'* 135, *в\зернок'* 142зв., *др\гом* *не* *зучь* 144, *три/тис-ч* *л\т ...* *личать* 147зв., *по//бтиналь* 148зв., *тесл-* 149зв., *б\динки* 155зв., *Никола* 170 тощо. У тексті засвідчено і лексичні елементи, які можна вважати просторічними: *д\вка хворовала* 87зв. поряд із *донька* 88, *во п-ток* 157, *с.та- п-тка* 159зв. — день тижня, поряд із *нарицают т- люде/п-тницею* 157 та деякі інші.

41. У проповідях поряд із книжними функціонують виразно народно-розмовні стилеутворювальні засоби: *бес\да красна-* 24зв., *др\гій бу дав' и со/рочк* *из себе* 82зв., *- ем 4к пес' по/гануи* 87зв., *его жал\ючи*, *4к мати* 95, *брате прил\пл-итес-* *др\г' с' др\гом* 48зв., *але 4к' бач* *мало их вуполн-/еме* 6, *чин-чи теплуи млтву* 127зв.

Окрім зазначених рис, які стали виявом загальноукраїнської мови, спостерігаємо низку мовних особливостей, притаманних лише одному — у цьому випадку карпатському — регіонові.

Зразки простої мови, які зафіксовано в писемних пам'ятках різного типу — від євангельських канонічних тестів до інтермедій, де вона відбита якнайповніше і з максимальною точністю, — на наш погляд, мають яскраво виражене діалектне забарвлення. Такі вияви впевнено можна шукати, зокрема, у текстах церковних проповідей, призначених для “люду посполитого”, причому переважно в рукописних. Не є винятком й аналізоване учительне Євангеліє.

Традиція вживати просту мову в цьому жанрі бере свій початок із середини XVI ст., продовжується протягом XVII–XVIII ст. в тій частині України, яка не була політично і культурно залежною від Московії-Росії. Отже, найповніше вона проявилася на південно-західних теренах. У кінці XVIII ст. в Почаївському монастирі вийшов друком збірник церковних проповідей 1794 р. “Науки парохіалнія”, який уклав Юліан Добриловський, у передмові до нього сказано: *В\домо бо есть теб\, благогов\инуи читателю, же в русскои* (українській. — У.Д.) *сеи просто, в' Полици звучаинои и посполитои бес\д\ слова и способи их' виражени4 суть рожніи и не вс\мь еднаковіи: на Волуню инииіи, на Подолю и на Украин\ инииіи, в' Пол\сю инииіи. Дл4 того в' едином' том' наук' преложеніи, не могох' вс\м' тако не согласующумс4 и*

разнствуюшум' в' рожном' их' бес\д' несогласіи подлуг' моего угодити желані⁴. Но ту, всечестнуи и благогов\инуи читателю, поневажь всегда з' людми твоими паств\ врученуми живеши и с' ними всегда бес\дуеши и добре способ' их' беседу и слов' виражені⁴ знаєши дл⁴ того латво можеши сі⁴ краткі⁴ науку читаючи так' им' слова виражати 4к' они между собою бес\довати обукоша и 4к' им' при⁴тн\ише. Це була своєрідна вказівка пристосувати мову церковної проповіді до повсякденного мовлення парафіян, ураховуючи його діалектний колорит.

Аналізоване учительне Євангеліє дає багатий матеріал для виявлення специфіки розмовної мови карпатського регіону середини XVII ст. У пам'ятці графічно зафіксовано такі діалектні особливості.

I. На фонетичному рівні

1. У той час, коли писемні джерела XVII–XVIII ст. досить часто графічно відбивають перехід етимологічних звуків [o] та [e] у ново-закритих складах в [i] [ГУМФ, 278], у нашому тексті знаходимо яскраво виражений *i*, зважаючи на абсолютну більшість випадків, послідовно відображений інший тип рефлексії. Це звук [y], позначений літерами ; та *ou* на місці етимологічного [o]: а) у коренях слів під наголосом: *н;ж* 7зв., *н;ч* 10зв., *в;ск'* 26зв., *в ч;м'* ... *ou т;м* 36, *б;лше* 54зв., *не б;ис-* 59, *розб;иникови* 69зв., *в;н'* 71, 167, *с;л* 76, *своев;днх* 85зв., *г;рше* 90, *пок;рнуи* 92, *прир;внану* 99зв., *р;зочка* 145 тощо; б) у коренях слів у ненаголошеній позиції: *к;нц-* 42зв., *пот;м'* 56, *в;дина* 167, *тв;ю* 176зв. тощо; в) у префіксах та прийменниках: *д;идеме* 30зв., *п;шли* 31зв., *воуд\клад;еме* 36, *в;дпустити* 63зв., *не д;ждеш-* 69зв., *в;д п-т хл\бов* 55, *поуд лавицев'* 76зв. тощо; г) у ненаголошених суфіксах: *с пил;стю* 30зв., *чароув;ници* 68 тощо; д) у флексіях: *ворог;в'* 19зв., *ou розом\ ц\л;м* 29, *ou ц;рки б;ж;и* 54 тощо. Із прикладів видно, що поява звука [y] не залежить від наголошеної чи ненаголошеної позиції, що є особливістю південно-західного наріччя, де найпоширенішим був дифтонг [yi], який із плином часу змінився в [i] через посилення у вимові другого компонента [ГУМ, 153]. На сучасному етапі практично на всій території карпатських говорів зараз є найтиповішим монофтонг [i] [Жилко 1955, 133], лише в середньозакарпатських говірках між течією рік Ріка та Шопурка (у цій частині Закарпаття і зберігалося учительне Євангеліє) ще можна виявити залишки архаїчної вимови [y] [Бевзенко 1980, 44].

2. Рефлекс давнього [e] відбито графічно літерою *ю*. Як зазначив І. Панькевич, це одна з характерних ознак тогочасних пам'яток карпат-

ського регіону — “приклади того явища знаходимо у всіх пам’ятках із цілого Закарпаття XVII і XVIII ст.” [Панькевич 1958, 73]. Таких прикладів багато в тексті учительного Євангелія: *юи* 6, *в-зніюв* 14, *на сѣм свѣтѣ* 30, *х.с/нам рюк* 32, *по нѣи* 35зв., *стерюгь* 43зв., *не присмотрюваль* 101зв. тощо. Етимологічний [e] ще й досі рефлексує в закарпатських говірках як [y] незалежно від наголосу [Жилко 1955, 134].

3. Зміну редукованого ' в позиції **tlʲt, *trʲt* відбито літерою у ([u]): *Абдука незр\луи* 10зв., */ное вд-чное Абдучко* 139, *Абдука розмаиуи* 172., *положил на друва с.на* 30. Це закономірний рефлекс давнього ъ, який зберігся в говірках Закарпаття [ІУМФ, 186; Панькевич 1958, 42], а в літературній мові його заступив звук [o]. У пам’ятці зафіксовано також форму *покирваввити* 98зв., з *-ир-* в зазначеній позиції. Саме таке фонетичне оформлення слова властиве наддністрянським, бойківським і гуцульським говіркам [АУМ, к.69].

4. Зміну праслов’янського *ę графічно відбито у двох варіантах — [a] (літери а, -) та [e] (літера е): *щасливу* 75 поряд з *о нещесливуи богачу* 104, 105, *посал /вца и гове\ду ... и брал /т овец' и гов-д* 47. Отже, зафіксовано одну з фонетичних особливостей говірок закарпатського регіону [Панькевич 1958, 65].

5. У пам’ятці спостерегаємо явище гіперичного “окання”, тобто збереження етимологічного [o] на тому місці, де як норма вже до середини XVII ст. засвідчено його перехід у голосний [a]. Словоформи, у яких виявлено це явище, можна поділити на такі групи: а) із збереженням графічного о перед складом із наголошеним а: *горазд'* 12зв. і далі, *гор-р-чєє* 41зв., *шол додом; оу подлату, подлатами, подлат* 73, *богачества* (називний відмінок множини) 103, *богачу* 104, *богачество* 156. У цих випадках можна говорити про особливості передачі звука [o] в бойківських говірках [Онишкевич І, 62, 184, 187; пор.: ІУМФ, 289], на території яких знаходиться село Плав’є, звідки, припускаємо, походить укладач учительного Євангелія; б) із збереженням графічного о в ненаголошеній чи наголошеній позиції перед складом з іншим голосним: *просит кропл\ воду* 103зв., *гол\з-* 148зв.; в) у словах іншомовного походження з літерою о в ненаголошеній позиції на місці етимологічного [a]: *и мамон\ нас прировнает, а момона/даєт пухи* 36зв.; пор.: з гр. μαμωνας; *крп\тан'* 39; з лат. capitanus; *сотною* 121; давньоєвр. “сатан”.

6. Вставний голосний [e], на відміну від літературної норми [o], з’являється у слові *гєнх* 86, 99, 169 і далі. Це одна з рис південно-західного наріччя [Бевзенко 1980, 58].

7. У пам'ятці графічно відбито вимову ненаголошеного [e], що наближається або переходить в [u]: *ми^н\ до с;д*; 10зв., *дан его ми^н* 47, *ми^н\ служили* 51зв., *ни^ц роб-т* 86, *м\дь зви^н-ща-* 90. Цю фонетичну рису виявлено майже на всій території України, за винятком деяких північних говорів, однак вона не закріплена правописно в сучасній літературній мові. Ця риса відбиває також і особливість максимально звуженої вимови [e] > [u] перед м'якими приголосними у деяких говірках карпатського регіону [Бевзенко 1980, 227].

8. У пам'ятці доволі строкато відбито твердість/м'якість приголосного [ц]. Часто можна виявити паралельне написання: *в\рн;ю пра^цю* 86зв. і *пра^ци* 80зв., *оу темни^ц*; 154зв. і *в темни/ц^ю* 154зв., */б\тни^цю* 165; */б\тни^цам* 61 тощо. Однак у низці словформ переважає твердий [ц]: а) в іменниках жіночого роду сучасної I відміни м'якої групи: *мОроноси^цам* 1, *бл;дни^ца* 7, */т грани^ц'* 43зв., *вдови^цам* 64, *д\ви^ца* 67зв., *по оулиц^{ах}* 78зв., *на/табли^цах* 134зв. тощо; б) в іменниках чоловічого і середнього роду сучасної II відміни м'якої групи: */т^ца* 20, *до кон^ца* 77, 149зв., *с.рд^ца* 87, *младен/ц^а* 94зв., *ко-не^ц'* 100зв. Отже, можна зробити висновок про діалектну особливість щодо твердості [ц], властиву серед інших і східнокарпатським говіркам [Бевзенко 1980, 76]. А часте паралельне написання зумовлене, мабуть, тим, що ріка Тересва, на березі якої знаходиться село, де, імовірно, було укладене і зберігалось учительне Євангеліє, є своєрідною межею між виявами палаталізованого (у західному напрямі) і диспалаталізованого (на схід) [ц] [Жилко 1955, 134].

9. Частку *нехай* в аналізованому учительному Євангелії послідовно засвідчено в написанні *негаи* 4, 8 і далі. На цю рису вказував Іван Панькевич, зазначаючи, що така вимова (і відповідно написання) домінували в середовищі “освіченої верстви ... мабуть, під впливом польським” [Панькевич 1958, 100].

10. У більшості випадків сполучення губних [б], [п], [в], [м] із [ј] засвідчено, на відміну від літературної норми, без вторинного палатального елемента л: *мов-чи* 39зв. і далі: *ни роб-т* 86, *бав-чи* 93зв., *люб-т'* 124, *слав-чи* 177 тощо. Це явище поширене в говірках карпатського регіону, зокрема у східнокарпатських, покутсько-буковинських, північно-карпатських та західнокарпатських [Бевзенко 1980, 66].

11. Однією з рис, яка спостерігається у південно-західному наріччі, а власне в бойківських, закарпатських, лемківських говірках [АУМ, к.106], є взаємозаступлення, змішування шиплячого [ш] та свистячого

[с]: *оу розом\ завсе ц\л;м* 29 і *свого довжника не сан;еш'* 63зв., *оу /деж;/с\кор-н;ю* 175.

12. Несподіваною і не властивою південно-західному наріччю є заміна [дз] на [з], відбита двічі в пам'ятці: *птахове позоб;ют; вузо-б;ютз* /*ное нас\н*- 98зв. Таке явище властиве південно-східному наріччю української мови [Бевзенко 1980, 72]. На місці дзвінкої африкати [дз] виступає також глухий [ц], що теж двічі засвідчено в учительному Євангелії: *цвону ц.рковуи* 51зв. і 56зв. Саме таке заступлення виявлено в південно-західних діалектах [Бевзенко 1980, 76].

13. У пам'ятці є тільки один випадок появи протетичного приголосного [з] у слові *сретик* і похідних: *зеретики* 19, *наука зеретиц-ка*- 22, *оу в\р; зеретическ;ю* 122, *оупор; зеретиц\кого* 142. Протетичний [з] — одна з діалектних особливостей південно-західного наріччя української мови [Бевзенко 1980, 83; ІГУМ, 179].

14. Укладач учительного Євангелія двічі графічно зафіксував ствердіння приголосного [р] у тій позиції, де в літературній мові він м'який: *рат;ите* 52зв., *заратовав'* 64зв. Така вимова [р] характерна для говірок Львівської області [Бевзенко 1980, 77], зокрема на території Бойківщини [Онишкевич II, 169].

II. У пам'ятці відбито низку діалектних морфологічних рис:

1. Форми орудного відмінка однини іменників жіночого роду сучасної I відміни творяться за допомогою закінчення *-ов* (*-ов'*). Принагідно зазначмо, що таке ж закінчення (*-ов* або *-ев*) приймають у відповідній граматичній формі займенники і прикметники: *своєв в\лею* 21, *своєв' д-ков'*.../*служили* 21зв., *над тобов'* 64, *припов\стю розмаитов'* 65, - *своєв' м;цю/вукопаю м\сто* 152, *из в\ров* 162зв., *оучинивс- ... гадинов* 172зв. Такі своєрідні словоформи властиві карпатським говорам [Бевзенко 1980, 94, 274; див. також: Верхратський 1902, 7–8; Панькевич 1938, 36].

2. У численних прикладах виявлено збереження архаїчних закінчень родового відмінка однини в іменниках колишніх *-ъv*-основ — сучасної III відміни: *до т\ла и кр.вє б.жои* 79, *ишли до церкви б.жее* 80зв., *любвє не маю* 90зв., *без любвє жили* 90зв., *любвє мати не будеш* 91 тощо. Поряд із формами, які властиві карпатським говіркам [Панькевич 1938, 36], ужито і загальноприйняті літературні: *при-/тієм т\ла и кровц* 13, *ишол ... до ц.ркви с.тои* 81зв. Двоякі форми цих іменників засвідчено в різножанрових і релігійних, і офіційно-ділових пам'ятках XVI ст., причому форми з *-е* локалізовано на території Прикарпаття [Керницький 1967, 86].

3. Називний відмінок множини в іменниках чоловічого роду сучасної II відміни має закінчення *-ове, -еве*, що є однією з визначальних рис говірок карпатського регіону [Бевзенко 1980, 225; Верхратський 1902, 7; Жилко 1955, 136; Керницький 1967, 282; Панькевич 1937, 182]: *мужеве* 14зв., *лихвареве* 16, *патрі-рхове* 18зв., *народове* 24зв., *оученикове* 28зв., *родичеве, жидове* 46, *сл\пцеве* 49зв., *птахове* 98зв., *д\дичове* 134, *ц.реве* 177. Значно рідше вживається флексія *-е*, яка функціонує в закарпатських говорах [Панькевич 1938, 190]: *тому погане* 12, *люде с.туи* 12, *с;с\де* 63зв., *погане чин-т* 67, *гн\вають- люде* 75зв., 76, *тому люде* 106зв.

4. Родовий відмінок множини іменників поряд із закінченнями *-ов' (-ев')*, а також архаїчною, характерною для церковнослов'янської мови, нульовою флексією отримує закінчення *-іи*: *братіи своїх* 1, *людіи оучили* 35зв., *до седм' дніи* 62, *ани кметіи ... не мають* 74зв. Такі граматичні форми є ознакою діалектного мовлення південно-західного наріччя [Жилко 1955, 96].

5. Серед морфологічних особливостей прикметників виразно діалектне забарвлення мають форми орудного відмінка із закінченням *-ов', (-ев')* (див.: вище) і способи творення ступенів порівняння. Вищий і найвищий ступені порівняння прикметників (і похідних від них прислівників) у пам'ятці найчастіше творяться за допомогою частки *май*, запозиченою з румунської мови, яка походить із лат. *magis* [ЕСУМ III, 361]. Ця частка поширена в закарпатських говірках [ГУММ, 215; Бевзенко 1980, 115]. Функціонально вона може співвідноситися із суфіксами *-иш-, -іиш-*, тобто бути засобом творення вищого ступеня в конструкції *май + звичайний прикметник*: *и тото г\мно розмечеш/и ище маи великое б\довати б\деш* 116зв. Так само ця частка вживається в поєднанні із синтетичною формою вищого ступеня: *тота нам р\чь есть маи пелн\иша-* 7зв.

Цей формотворчий засіб часто відзначено із прислівниками: *где буват маи бол\ше людіи* 120, *абу що маи борше мав* 60зв., *маи перше/до ближних* 125зв., *хто маи/звусок; оупаде, тот' маи лихо оуби-етс-* 167зв. Поряд із наведеними прикладами зафіксовано, хоча значно рідше, нормативну частку *най-*: *наи/передн\ишии справу* 7, *вложил наил\пше тот; /с.тоую оучт;* 54зв.

6. Особливості розмовного мовлення яскраво відбивають форми займенників, зокрема в орудному відмінку однини (див.: вище).

Виразно діалектне забарвлення мають вказівні займенники, причому засвідчено їх, за невеликими винятками, у всіх текстах проповідей:

було тото дано 37зв., тота немоч' 61, не вишитки тому прийд;т 94, тот; /тпов\дь 176 і далі; то сесь др;гуи есть 46, на сесь св\т' 103зв., оу сесь д.нь, ... в сесю ноць 118, сес4 донка 119зв. Редупліковані форми вказівних займенників уживаються в карпатських говірках [Бевзенко 1980, 124; Онишкевич П, 297; див.: Жилко 1955, 98; Панькевич 1938, 37].

7. Особові займенники в непрямих відмінках мають енклітичні форми, що є відмінною рисою південно-західних говорів [Жилко 1955, 98], зокрема закарпатських говірок [Бевзенко 1980, 119; Панькевич 1938, 263]: досут ми слова 39зв., кричут на т- 63зв., що бу ти злого не було 91зв., т- не сл;хають 104, на т-/б.гь хворот; перепустит 110зв., положивши на ню р;к; 119зв., ти б;дет запла/чено 125зв., позр\в' на ню 156зв., послал по ню 176.

8. У пам'ятці виявлено форми займенника *він*, які характерні для середньозакарпатських говірок [Бевзенко 1980, 120]: *а оун тогду не-д;ж'* 36, *а 4к' /в;/н' имав* миловати ближнего свого, коли */в;н/бул* багатуи..., а також *в;н'* 71.

9. Серед неозначених займенників виділяються утворені за допомогою частки *да-*, що є словотвірним засобом, поширеним у карпатських і закарпатських говірках [Бевзенко 1980, 230; Верхратський 1902, 3]: *роб\те дащо//доброе* 12зв.–13, *не вчинил' дашто* в с;бот; 46, *с;сед/дащо* завинит 63.

10. Низку граматичних форм виявлено в дієсловах. Дієсловам дійсного способу теперішнього / майбутнього часу властиві такі особливості дієвідмінювання: а) у другій особі однини дієслів з основою інфінітива на *-а* зафіксовано стягнені форми, що є ознакою карпатських говірок [Бевзенко 1980, 132, 227]: *а ту гадаш'* 50зв., *так' жадаш'* 139зв. Такі ж форми має третя особа однини: *там' //жида\т'* 64, *ничь не гада\т* 82, *т\ло.../бува\т* голо 106зв. На такі ж особливості, відзначені в пам'ятках із Бойківщини та Лемківщини, звернув увагу І. Керницький [Керницький 1967, 183, 190]; б) кількома прикладами засвідчено стягнені форми дієслів з основами інфінітива на *-* та на приголосний: *если хочь* що бу ти злого не було 91зв., *если хоч'* / *досконалум бути* 71, 4к' *мож'* не доп;щаи 91; в) дієслова першої особи множини поряд із закінченням *-мо* чи *-м* отримують флексію *-ме*: *читаеме* оу... книгах 6 зв., *му с-* клан-еме 8, *царства н.бсного доидеме* 34, *не хочеме* с-оучитис- 54зв., */тчизн; соб\ / /пан;еме* 73зв. тощо. Це закінчення — одна з мовних рис, які характеризують закарпатські говірки [Бевзенко 1980, 135; див.: Панькевич 1937, 185; Панькевич 1938, 37];

г) у формі третьої особи множини дієслова закінчуються графічним *-т'*. Ця риса фонетично-морфологічного характеру — ствердіння кінцевого [т] — є особливістю південно-західного наріччя [Бевзенко 1980, 135, 211] і послідовно відбита в пам'ятці: *б;д;т'* 11, *не ход-т'* 41, *даст'* 93зв., *люб-т'* 124 тощо; д) аналітична форма майбутнього часу найчастіше твориться за зразком літературної мови. Однак у пам'ятці виявлено приклади творення цієї граматичної форми за допомогою фонетично видозміненого дієслова *имати*, яке стоїть у препозиції до інфінітива: *хто / так ме чинити* 117зв. Такі форми широко вживані у східно-карпатських і середньозакарпатських говірках [Бевзенко 1980, 138–139; Панькевич 1938, 37]; е) минулий час дієслів здебільшого має форми, що збігаються із сучасною літературною нормою. Поряд засвідчено й діалектні — успадковані від давнього перфекта, які відбивають особливості живого мовлення в карпатському регіоні [Бевзенко 1980, 131; Панькевич 1938, 37]: *не наишол ем такои вѣру* 40зв.

11. У наказовому способі дієслова першої особи множини аналогічно до відповідних форм дійсного способу отримують закінчення *-ме*, відбиваючи цим особливості карпатських говірок [Бевзенко 1980, 144]: *мил;и/ме, приход\ме, даватиме* 26зв., *не ж;р\мес-* 30зв., *оусоко-тиме* 34, *постараимес-* 62зв. тощо. Характерно, що саме ці діалектні дієслівні форми майже повністю витіснили й українські книжні форми, і церковнослов'янські. Особливо активно укладач учительного Євангелія використовував їх тоді, коли звертався безпосередньо до пастви: *не /тст;п;и/ме /т / вѣру х.вои, бо му за тое имаеме прі-/ти вѣнец' ц.рскіи и живот вѣчнуи и/маиме вѣр; так;ю, 4к' петр' с.туи/и мовме так' до избавител- своего х.а ...* 60. Це є ще одним підтвердженням того, що мова проповідей зорієнтована на максимальне зближення з усною, живою розмовною мовою “люду посполитого”.

12. Умовний спосіб дієслів яскраво відбиває особливості діалектного мовлення. Аналітичні форми, які складаються з фонетичного варіанта *бе*, що є давньою формою аориста дієслова *быти*, особової енклітичної форми дієслова *есть* і власне дієслова, ще й досі фіксуємо у східно-карпатських говірках [Бевзенко 1980, 142–143]: 4к' *бе сме могли оумоли/ти хр.ста* 41зв., *що бе сме с- не со/ром\ли* 81, *що бесь соб\ не любив', то и с;с\дови / не важ* 133зв. тощо.

13. В аналізованій пам'ятці виявлено прислівники, які мають виразно розмовний, діалектний характер: *що бух даде голов; приклонив* 50зв., *коли пак' с;сед ем; мацюцко/дащо завинит* 63, *хто там т;ду*

нею/идет 9бзв., *приїде/см.рть на т-, заки зб;д;еш'* 11бзв; могли тамо вухвал-ти 172.

14. Низка службових частин мови — сполучників, прийменників, часток — указує на карпатський говірковий регіон: а) прийменник *ид*, який у поєднанні з формою давального відмінка вказує на напрямок дії або на часові відношення, зафіксовано в говірках карпатського регіону [Верхратський 1899, 222; Жилко 1955, 139]: *було близько ид смерти* 39; *оуже було ид вечер*; 53зв; *авраамові покол\н- ид дерев*; *ровн4ет* 145зв; *росказав' его цир;с' ид соб\ привести* 1667зв; б) протиставний сполучник *ано* у значенні “але, однак”: *тепер кри\чиш ано порожне просиш ано т- не сл\хают* 104; в) порівняльний сполучник *ги*, який у варіантах *гий*, *гийби* вживається в карпатських говорах у значенні “ніби, як” [Верхратський 1899, 209; Жилко 1955, 139; Онишкевич І, 170]: *чом вера без ;чин\ков мертва ест', ги т\ло без д.ш* бзв.; г) у функції підрядного сполучника або частки в текстах проповідей виступає фонетичний варіант літературного *чи* — *ци*: *ци важит ем; гора\зд'* 12зв., *ци не л\пше т;т на час притерп\ти* 104зв.; *ци не заб;де его оу своєї б\vd* 111. Саме в такому варіанті це слово широко вживається в бойківських говірках, зокрема і в Плав'є [Онишкевич ІІ, 351], звідки, як ми припускали, родом укладач учительного Євангелія.

15. Виразно діалектне забарвлення має ширококовжований у карпатських говірках [Онишкевич І, 491] заперечний займенник *нич*, який засвідчено в пам'ятці: *то нич' / по нюи не б;дет'* 35зв., *нич' хосну / ис того пост;* 62зв. тощо.

ІІІ. В учительному Євангелії часто вживаються лексичні діалектизми. Вони охоплюють майже всі лексико-семантичні групи — від побутової лексики до абстрактної. Значна частина діалектизмів має відповідні лексичні паралелі в угорській мові: *бановати* “сумувати, жалкувати”. У тексті виявлено дієслівні форми та похідний віддієслівний іменник, утворений за допомогою суфікса *-ость*, який властивий книжній церковнослов'янській мові: *см;тну були бан;ючи що с-/розл;чили с' хр.стом* 14зв., *але не боитес- и не бан;ите* 19, *оу т;и баности нака\заніє твое нам ест'* 43зв. Як свідчать дослідження, цей діалектизм зафіксовано й у молдавських грамотах ХVІІст. [Лизанець 1976, 575]; *баршан* “оксамит”, засвідчене у пам'ятках ХVІІст. [там само, 576]. В учительному Євангелії його вжито у формі множини з тим самим лексичним значенням: *оубиро//вал' оу злото и баршану главу* 101–101зв.; *бетеґ, бетеґа* “хвороба, недуга” [там само, 577]. Діалектизм засвідчено в морфологічних варіантах іменників жіночого та

чоловічого родів, а також у похідних прикметниках і дієслові: *велик\ю б\д; оубоства и / бетез; терпеливе зносил'* 102зв., *немоч, бетез* 110зв., *б.г' допустит...//бетез'* 128зв.–129; */т.ц' того бе/тежного* 61 — субстантивований прикметник, *маи больше бет\жному* 115зв., *вишитци есмо с- розбетегли* 110зв.; *б\зентовати* “посвідчувати, довіряти” [там само, 578], а також похідні іменник і прислівник: *не б\зентуи гам\шного б\зоншацтва* 131, *не б\з;е на б.а* 135зв., *4ко ву б\з;вно/к; г.д; млтес-* 163; *биршаг* “штраф”, лексему зафіксовано в документах з 1671р. [там само]. У тексті проповіді її вжито у значенні “покарання, покута”: *заган;ет' на него биршагу ве/лікіи* 63; *вариш* “місто, центр села” [Верхратський 1899, 5; Лизанець, 583]: *ва/руш\ и городу с- пус-тошат* 35, *до свого/варуша* 44, *вариш капернаум* 46. Зафіксовано також похідні утворення — здрібніла назва *варушец'* 32 і *варушане* 171 у значенні “жителі міста, міщани”; *габа* “хвиля” [ЕСУМ I, 444]: *не зашкодил бу тоб\ ни в\тр' ни габу* 59; *газда* “господар, багатий муж” [Лизанець 1976, 591] — запозичення з угорської чи румунської мов [Жилко 1955, 151]: *б;д;т давати хосен из винниц\ газд* 74зв.; *гам\шно* < *гамішний* “фальшивий, хитрий” [Лизанець 1976, 587] і “чоловік, що умствує, що собі перегадять” [Верхратський 1899, 209]: *4к' бу маи гам\шно оубоство их побрал'* 117; *ковдовати* “старцювати, жебракувати” [ЕСУМ II, 482]: *д\ти не б;доут ковдовати хл\ба* 75; *марга, мар-жина* “велика рогата худоба” [Верхратський 1899, 234; Лизанець 1976, 609]: *свин\ на солонин; год;ют або ин;ю маржин;* 117зв., *имал мар-ги бар/зо много* 121; *толвай* “зłodій, грабіжник” [Лизанець 1976, 628]: *простииш ли толваеви* 69зв.; *хосен* “користь, вигода” [Верхратський 1899, 5; Лизанець 1976, 634]. У пам'ятці зафіксовано іменник у двох варіантах — чоловічого роду і в одному випадку жіночого роду: *н\4кусх хосен' не будеме/имати* 61зв., *будут давати хосен из винниц\ газд* 74зв., *нич' хосну / ис того пост;* 62зв., а також відзначено похідну дієслівну форму: *с- ним не хосновали* 85зв.

Виявлено один часто вживаний лексичний діалектизм із паралеллю в румунській мові: *сокотити, сокотитис-* “стерегти, пильнувати” [Верхратський 1899, 259; Деже 1965, 134; Онишкевич II, 235]: */тче мои с.туи, сокоти их и мене* 21зв., *тогда оусокотимес-* /*нух ді-волских с\теи* 34, *сокотис-* *кождуи члвк'* 45, *тилко то/го сокоти, що бес того дерева не р;шил* 172зв.

Польськомовні паралелі спостерігаємо в діалектизмах *барзо* — /*на барзо скр;з т\снуи розсклабину тиснетс-* 29, *бидло* “худоба”: *але и*

бидл; исти не дава/ли 62, гоино < гоиний “гарно, щед्रो” [Онишкевич I, 179]: оуживал/на кождуи днь гоино 102зв.

Яскравим виявом діалектного мовлення є назва *козачка*, що, як показує контекст, уживається у значенні “змія, гадюка”; пор.: “гадюка звичайна” [ЕСУМ II, 497]: *б;дме так м;друми 4к' козачка ... чомь коли козачка хочет/ старю кожу из себе избути то /на барзо скр;з т\снуи розклабину тиснетс- 29.*

В аналізованому учительному Євангелії засвідчено активне функціонування української книжної і розмовної мови в її діалектному вияві. Діалектні особливості виразно вказують на регіон, де було укладено збірку проповідей, — це терени сучасних закарпатських говірок. Пам'ятка, як і ціла низка писемних джерел другої половини XVI–XVIII століть, відбиває основну тенденцію розвитку літературної мови того часу, яка полягає у зближенні книжної і народнорозмовної основ.

ЛІТЕРАТУРА

- АУМ — Атлас української мови: У 3-х т. — Т. 2. — Київ, 1988.
 Бевзенко 1980 — Бевзенко С.П. Українська діалектологія. — Київ, 1980.
 ІГУМ — Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А., Самійленко С.П., Тараненко І.Й. Історична граматика української мови. — Київ, 1962.
 ІУММ — Історія української мови. Морфологія. — Київ, 1978.
 ІУМФ — Історія української мови. Фонетика. — Київ, 1979.
 Верхратський 1899 — Верхратський І. Знадоби до пізнання угорско-руських говорів. — Ч. I: Говори з наголосом подвижимим. — Львів, 1899.
 Верхратський 1902 — Верхратський І. Про говор галицьких лемків. — Львів, 1902.
 Грінченко — Грінченко Б. Словарь української мови. — Т.1. — Київ, 1907.
 Деже 1965 — Деже Л. О лексике закарпатской украинской литературы XVI–XVII вв. — Будапешт, 1965.
 Деже 1969 — Деже Л. Материалы к исторической диалектологии закарпатских говорів // Studia Slavica Hung. — XV. — 1969.
 ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: У 7-ми т. — Київ, 1982–1989. — Т. 1–3.
 Жилко 1955 — Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. — Київ, 1955.
 Керницький 1967 — Керницький І.М. Система словозміни в українській мові (на матеріалах пам'яток XVI ст.). — Київ, 1967.
 Лизанец 1976 — Лизанец П.Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. — Будапешт, 1976.
 Онишкевич — Онишкевич М. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. — Київ, 1984.
 Панькевич 1937 — Панькевич І. Відношення південно-карпатських говорів української мови до всіх інших українських говорів, і передовсім до північно-карпатських // ЗНТШ. — Т. 155. — Львів, 1937.
 Панькевич 1938 — Панькевич І. Українські говори підкарпатської Русі і сумежних областей. — Прага, 1938.

- Панькевич 1958 — Панькевич І. Нариси історії українських закарпатських говорів. – Ч. 1: Фонетика. – Прага, 1958.
- Франко 1981 — Франко І. Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв. / Зібр. тв. у 50-ти т. – Т.32. – Київ, 1981.

SUMMARY

According to the Gospels of that time there were three systems: Church-Slavonic, Ukrainian bookish language and vernacular which is constitutes a kind of a copy of oral speech. The last two are the most interesting from the point of view of the Ukrainian literary language formation. The article includes a comprehensive analysis (of phonetics, vocabulary, morphology, word-building, syntax) of the literary language and vernacular of the Didactic Gospel compiled by Stefan Plavyansky in 1668. Dialectal features of the monument clearly indicate the area of the origin of the surmons collection – the territory of today's Transcarpathians.

Галина Стрельчук

Київ

ФОРМИ ДАВАЛЬНОГО ВІДМІНКА ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ МНОЖИНИ

**(за матеріалами пам'яток української мови
другої половини XVI – першої половини XVII століть)**

*Forms of the Dative Case of Plural Masculine Nouns (on the Basis
of the Ukrainian Language Texts
of the Second Half of the 16th - first half of the 17th c.)*

Уніфікація іменникових форм чоловічого й середнього роду в давальному (поряд з аналогічним явищем в орудному і місцевому відмінках) множини сприяла значним змінам іменникової парадигми, що відбувалися в українській мові упродовж кількох століть. Наслідком таких змін у згаданих відмінкових формах була поява флексій *-амъ*, *-ами*, *-ахъ*, спричинена засвоєнням іменниками *-ѡ-*, *-јѡ-*, *-ѣ-*, *-ї-* основ та основ на приголосний закінчень давального відмінка множини іменників *-ѣ-* основи [Соболевский 1907, 177]. Найраніше таке явище (а ми розглядатимемо лише форми чоловічого роду іменників *-ѡ-* та *-ї-* основ) зафіксоване в XIII ст. у Паремийнику 1271 р.: Егуптянамъ, 9; у Новгородському договорі з Твер'ю 1371 р.: дворянамъ, боярамъ [там само, 177].

Входження інноваційної флексії до староукраїнських пам'яток започаткувала українська грамота другої половини XV ст. зі збірки проф. В. Розова [Дем'янчук 1928, 11]. Але через недостатність підтверджу-

вальних матеріалів, лише на підставі наведеного свідчення, важко визначити в цьому процесі першість тієї території України, на якій був написаний документ.

Початок змін у давальному відмінку множини іменників чоловічого роду інколи вважають “помилковою стадією”, оскільки форми з *-амъ* залишаються ізольованими і не підкріплюються іншими пам’ятками; тобто, звичайними виступають ще форми з *-омъ* (для твердого різновиду), *-емъ* (для м’якого) і лише зрідка помилково, за аналогією до форм *-ā-основ* використовується закінчення *-амъ*, яке проникало і в писемну мову [Маценко 1961, 64].

Проте навряд чи можна вважати початок таких інновацій помилковим уживанням кінцевого *-амъ*. Він був цілком закономірним, зумовленим індукуючим впливом іменників *-ā-основ* (не виключається і ймовірність впливу іменників *-ьу-основ*), які тільки через значний проміжок часу виявили свою експансію в оформленні закінчень іменників чоловічого й середнього родів.

На уповільнений процес поширення нормативних форм у цій іменниковій парадигмі впливала низька частотність її вживання.

На думку дослідників [Хабургаев 1990, 128], пам’ятки писемності взагалі не можуть дати повного уявлення про те, як поширювався формант *a* в давальному відмінку множини в діалектах східних слов’ян. Але, виходячи з того, що ділові документи XVI–XVII ст. створювалися на окреслених територіях із зазначенням населеного пункту, звідки походили позивачі, автори тестаментів, угод, які певною мірою залишали сліди своїх місцевих говіркових особливостей (це найвиразніше простежується у джерелах південно-західних, зокрема наддністрянських), спробуємо (хоча б частково) відтворити ареали нових форм, на тлі збережених старих. А тому розглянемо територіальний розподіл морфологічних варіантів, а саме варіантні закінчення іменників чоловічого роду множини (через призму причин, що їх зумовили [Гриценко 1990, 5]), відбиті у пам’ятках, із територій, де сьогодні функціонують північні, південно-західні (волинські, подільські, наддністрянські), південно-східні (деякі середньонаддніпрянські) говірки, у порівнянні з відомими нині формами зафіксованими на тих самих теренах. Таким чином, торкнімся і проблеми відношення варіантності та норми у староукраїнській мові зазначеного хронологічного зрізу.

Найважливішим чинником існування варіантності в цей час було утворення уніфікованих закінчень для іменників *-й-основи* через фонетичні зміни *-ьмъ > -омъ*, *-й-основи* та *основи* на приголосний зі зміною

-ьмъ > -емъ поряд з наявними питомими закінченнями -омъ для іменників -ѡ-основи та -емъ для іменників -јѡ-основи.

Збереження іменниками -ѡ-основ давньої флексії -омъ зафіксовано в пам'ятках усіх жанрів другої половини XVI ст.: почаль мовити к народо-(м) [ПЄ 1556–1561, 241зв.]; оучинкомъ моимъ вѣрте [ПЄ 1556–1561, 392зв.]; и намъ недостоинимъ рабо(м) твоимъ [ТЦ, 9зв.]; артыкуломъ змышленнымъ не вѣреть [ГРП 1595, 120]; грекомъ довели [Ун. 1595, 124]; мови(т) законопрѣстѣннико(м) [Каз. 1596, 42]; земл- дана лѣсом [Кл.Остр. 1599, 207]; продкомъ нашимъ [Апокр. 1598–1599, 1044]; паномъ, ... кашталяномъ, маршаломъ, ... урядникомъ земскимъ, всѣмъ ... войтомъ, бурмистромъ в мѣстѣ нашомъ Виленскомъ будучимъ [Апокр. 1598–1599, 1102]. Іноді форми давального заступали форми родового: бѣде(т) пла(ч) и скреже(т) зѣбо(м) [Каз. 1596, 54; 58]; естъ оуже во(л)на в Месопотаміи Пе(р)со(м) и(з) греками [Каз. 1596, 91], що було поширеним у староукраїнських пам'ятках.

Найуживанішими із давніми флексіями були іменники на позначення осіб з суфіксом -ин- в однині. Це, ймовірно, було пов'язано з високою частотністю їх використання як центральних об'єктів, до яких були спрямовані королівські укази, універсали, напр.: всимъ... хрестьяномъ [Зас. 1578, 279]; право майдебурское тому мѣсту и мѣщаномъ надаемъ [Зас. 1591, 294]; подданымъ его мѣщаномъ тамошнимъ [Зас. 1591, 298]; такъ мѣщаномъ, яко и волощаномъ, селяномъ... даемъ волности [Зас. 1585, 286]; земляномъ... и двораном нашим [ТУ 1579, 175] (паралельно з іншими іменниками з такою ж функцією, пор.: власность... всему уряду бурмистромъ даемъ [Зас. 1591, 294]; будучимъ войтомъ, бурмистромъ [Зас. 1591, 298]).

Закінчення -омъ поширилося і на іменники з шиплячим приголосним основи: да(л) вижо(м) [ТУ 1562, 97]; и братаничо(м) вм... рачит [Вол.гр. 1570, 94]; пнзи..., был готов тому Якубу Палтею и товаришомъ его... дат [ТУ 1580, 179] (хоч у конфесійних творах зберігається флексія м'якого типу відмінювання враче(м) дванадес-тем же ап(ст)ломъ имена соу(т) сѣ- [ПЄ 1556–1561, 48]; пре(д)мова ко(ж)дому члку хртыя(н)скому. Моуже(м) и жена(м), то є предословіє [ПРС, 191]). Цей тип флексій розповсюдився і на імена по-батькові після кінцевого шиплячого: па(н)у Семену, па(н)у Павлу Григо(р)євичомъ ора(н)скимъ [Вол.гр. 1569, 44]; пну Гневашу а пну Ивану молодшому Пе(т)ровичо(м) Калусо(в)скимъ [Вол.гр. 1569, 77]; кнзю Пе(т)ру, ... кнзю Янушу Алекса(н)дровичо(м) Збара(ж)ски(м) [Вол.гр. 1571, 146]; Гриню и Оникию Садковичомъ, а Федору и Андрею зъ братею ихъ Грицковичомъ [ШР 1552, 60] (середнє

Полісся). Характерний він і для числових форм іменників із семантикою множинності, уживаний відповідно до застосування в *західнополіських документах*: ку Свинухо(м) [Вол.гр. 1569, 19]; к Радовичо(м) [Вол.гр. 1570, 62], *середньополіських*: к тому імє(н)ю Белоковичо(м) [Вол.гр. 1577, 203], *волинських*: к Мисуличомъ [Вол.гр. 1571, 132]. Морфологічні варіанти у цих іменників відсутні, хоча вони можуть виникати одночасно або в різні періоди залежно від назв населених пунктів. Якщо така варіантність існує у формах місцевого відмінка, то давальний відмінок досліджуваного періоду здебільшого є закритим для інноваційних процесів, що спостерігається в згаданих говірках. І лише в середньополіських говірках, на території сучасної північно-західної Київської області, локалізується новий варіант, який став нормативним у сучасній літературній мові: ку Ру(д)ника(м) [ККПС 1584, 60]. У староукраїнській мові така форма могла заступати форму родового відмінка з прийменником: *до Рудників*, або знахідного відмінка з прийменником: *в Рудники*.

Ділові документи з усіх діалектних зон України, які на той час найповніше відтворювали живе народне мовлення, майже послідовно фіксують архаїчне закінчення давального відмінка. Ізогласа його поширення бере свій початок у другій половині XVI ст. з північної частини України — Берестейщини: дали потомкомъ его [ГРП 1597, 17]; всемъ мешаномъ Львовскимъ [ГРП 1590, 63]. Рухаючись по території, співвідносній із територією сучасного Західного Полісся, вона прямує на південь, проходить через м. Камень (ку ти(м) за(м)ко(м), дворо(м) [Вол.гр. 1571, 140; Вол.гр. 1576, 86; Вол.гр. 1571, 165]), охоплює села Видерть, Полиці, Мезов, Старий Кошар, Перевеселе, Тупали, Залисці, Городелець, вихідці з яких у пам'ятках виступають як автори скарг, позовів, testamentів, дарчих. Далі ізогласа з давньою флексією проходить через села Ключиськ, Радовичі, вклинюється, за сучасним діалектним поділом, до так званої перехідної зони від західнополіських до волинських говірок, представленої селами Дубники, Селець, Войковичі: даю пото(м)комъ є(г)[о] мл(сти) [Вол.гр. 1570, 121]. У сучасних західнополіських говірках у давальному множини досі збереглося архаїчне закінчення *-ом*, паралельно до *-ам*: двором [Жилко 1958, 45]. У деяких місцевостях Білорусі також поширені давні закінчення: *-ом* для твердого різновиду відмінювання і *-ём* — для м'якого [ГМБМ, 78].

Південніше ізогласа проходить уздовж умовної лінії: Володимир-Луцьк, що відділяє ці два діалектні масиви: не да(л)... опекуномъ пну Ивану, а пну Федору Калусо(в)скимъ [Вол.гр. 1568, 24]; лист... даный... всемъ потомкомъ его [Земл. 1550, 7]; (переривається інноваційною фор-

мою: лист... всемъ потомкамъ их даный [Земл. 1550, 9]); пото(м)комъ его мл(с)ти [Вол.гр. 1570, 103]; абы он... мытникомъ комору держати... допустилъ [ТУ 1565, 113]. У перехідній зоні між західно-поліськими й волинськими говорами під впливом іменників -ā-основ в ізоглосу з давніми формами знову вкраплюється спорадична форма на -амъ: пнамъ ора(н)скимъ ѿ(т)далъ [Вол.гр. 1569, 48], (хоч у Гродській книзі №934, звідки переписували цей документ, збережена стара флексія).

Далі ізоглоса пролягає на південь у зону волинських говірок через Суходоли, Дривинь, Іваничі, Марківці, Свинухи: нічого не зоставуючи... самому... и пото(м)комъ его и(х) мл(ст) [Вол.гр. 1569, 52–53]; ша(д)ко-(м) ихъ [Вол.гр. 1569, 59]; продамо... швакгро(м) мои(м) Єзофовы(м) [Вол.гр. 1577, 192], входить на територію волинських говірок сучасної Рівненської області: наместникомъ нашимъ Звегомскому і пану Василю Ильинскому, а пану Крыштофу Винарскому [УА 1583, 247], сягаючи її південної частини в м. Острозі: не в\рячи вс\мъ епископомъ своимъ [ГРП 1596, 116]. Знову ізоглоса вклинюється в південний ареал волинських говірок (сучасну північну частину Тернопільської області). Її поширення можна прослідкувати за *Описом Кременецького замку в люстрації 1552 року*, що містить 17 населених пунктів. Компактність їх розташування по обидва береги Ікви й Вілії дає можливість припустити концентрацію архаїчних форм на цій території, у селах, розташованих у напрямку з півночі на південь, західна межа яких проходить уздовж р. Іква (села Сапсенів, Березьке, Дунаїв, Кокорів), східна – від с. Сураж, що на лівому березі Вілії, до с. Жолобки. До цього ареалу входять села Петильківці, Цеценівка, Підгайці, Білозірка; у його центральній частині – м. Кременець, села Двірець, Рудка, Колосова, Горинка, Шпиколоси, Млинівці, які відносяться до трьох сучасних районів Тернопільської обл.: Шумського, Кременецького і Лановецького. У згаданій люстрації зафіксовано також форму давального відмінка -ѡ-основи, індукуючий вплив якої позначився і на іменниках -јѡ-основ з кінцевим [р] та шиплячим: платить королевая ее милость... ключникомъ... пушъкаромъ двомъ 24 копе и 40 грошей, ... сторожомъ двомъ... 6 копъ грошей [ОКр. 1552, 35].

Поширеність таких форм і досі спостерігається в цьому регіоні, давні іменникові особливості якого продовжуються в говірках наддністрянських, зафіксованих у мові документів Львівського Ставропігійального братства: яко отступникомъ и кгвалтовникомъ в\ры [Льв.Ст. 1599, 4]; в руки... армяномъ [Льв.Ст. 1599, 59].

Поява нової флексії: были повинни дати до складки панамъ предмешаномъ 6.зол.польских [Льв.Ст. 1599, 28], паралельно з давнішою

формою ілюструє входження інноваційних явищ у цю говіркову зону. Інші документи з цієї території зберігають архаїчну флексію: далисмо тымъ... предѣмшаномъ кремьянецкимъ [УА 1578, 215]; продали здесе мешаномъ володимѣрскимъ [ТУ 1579, 174]; вамъ мешаномъ Львовскимъ [ГРП 1568, 63]; и ихъ православнымъ христіаномъ [ГРП 1593, 89]; не хотѣли позволить ихъ вымисломъ [ГРП 1593, 91].

Територією волинських говорок сучасної Житомирської області ізоглоса з флексією *-омъ* проходить через село Девочки: ты(м) же ко-закомъ... казаль взяти на страву муки [АКЖМУ 1584, 122]; через село Пулини: мешано(м)... то ѡповедали [АКЖМУ 1583, 64] у напрямку до сіл Черняхів, Горбаші, Високе, Отроковичі, де архаїчне закінчення в іменнику із суфіксом *-ин* в однині: мешаномъ че(р)ниховски(м) [АКЖМУ 1584, 110], переривається новітнім: ... боярамъ и по(д)данымъ моимъ [АКЖМУ 1584, 110]; далі, огинаючи м. Житомир і с. Гоголев із фіксацією аналогічних форм: мешано(м) то... ѡповедали [АКЖМУ 1583, 64], прямує на захід до сіл Романівське і Дідківці, які окреслюють ареал давніх закінчень у волинських говірках південно-західної частини сучасної Житомирської області: потомко(м) его мл(с)ти [АКЖМУ 1584, 138].

Продовжує майже суцільний ареал поширення архаїчної флексії (як і в Східному Поліссі: поведаль тымъ армяномъ [УА 1570, 188]) територія середньополіських говірок (починаючи з північної її частини в м. Овруч: на(мъ) тре(м) бра(т)и — Пе(т)ру, Ива(н)у, Па(в)лу Со(л)тано(мъ) [Вол.гр 1577, 203]; Гриню и Оникию... Ждановичомъ Щенѣевскимъ [АКЖМУ 1584, 85]; бу(д)нико(м) пнзи ро(з)дава(л) [АКЖМУ 1582, 39]. Потім ізоглоса від правого берега р. Уж тягнеться до с. Топорища: служебникомъ ихъ м(л)... ѡповеда(л) [АКЖМУ 1584, 84] — у напрямку до умовної лінії, що відділяє північний діалектний масив від південного; сягаючи села Киянка, входить у середньонадніпрянську зону (південно-східної частини Житомирської обл. м. Коростишів): мешаномъ коротешо(в)ски(м) [АКЖМУ 1583, 62] і південної частини Черкаської обл.: бо-ро(м) все(и) земли Києвско(и) [ККПС 1595, 77].

У північній частині ізоглоса з традиційним кінцевим *-омъ*: не даєть мешаномъ [ОКан. 1552, 102] — під впливом *-ā*-основ переривається флексією *-амъ*: мешанамъ староста не допускаєть [ОКан. 1552, 102], яка сягає території Київської землі: слобожанамъ Киевскимъ [УА 1586, 255]. Така форма відома і в подільських говірках південно-західного наріччя: стацію посламъ дають [ОВ 1552, 602], поряд з давнішими: села замковые розданы земяномъ [ОВ 1552, 611].

У мові українськомовних ділових документів з-поза меж України, іменники -*ѡ*-основ, зрідка потрапляючи під вплив іменників -*ā*-основ, приймають їх флексію: без шкоды... пожиткамъ нашимъ [Жал.гр. 1578, 385]. Зафіксована вона в *Жалованій грамоті кор. Стефана Баторія Богушу та Івану Липлянським на помістя в Київському повіті* паралельно з архаїчним закінченням: и потомкомъ нашимъ [Жал.Гр. 1578, 385]. Спорадично виступає вона і в іншому документі: староста на(ш) володимє(р)ски(и) повинє(н) буде(т) мещана(м) наши(м)... права учини(т) [Вол.гр. 1571, 155]. Безперечно, на цій пам'ятці міг позначитися безпосередній вплив старопольської мови з традиційним для неї закінченням -*ом* в такій позиції. Але, можливо, писар, який відтворював *Декрет польського короля Жиксимонта Августа про права Володимирських міщан*, походив з території, де вкоренилася флексія -*ам*, що стала діалектною для польської мови.

Ймовірно через розмовне мовлення, у якому ця форма поширювалася швидше, вона потрапляла і до ділового мовлення. Безсумнівно, що оформлення флексій залежало і від рівня освіченості автора пам'ятки, який керувався правилами, які вважалися традиційними. Звичайні укладчі документів, які не дотримувалися усталених норм, уносили в їхню структуру особливості розмовного мовлення, що також спричиняло постання варіантів у вживанні флексій -*амъ* і -*омъ*. Так, лише в одному реченні з ділового документа, писаного у Вільні, на 17 форм давального множини іменників трьох типів відмінювання — 7 іменників -*ā*-, -*jā*-основ ужито з питомим закінченням. І лише три іменники -*ѡ*-основ (з 9-ти) під впливом іменників жіночого роду мають нормативну флексію -*амъ*: княземъ, панамъ, воеводамъ, старостамъ, кнегинямъ, панямъ, державцамъ, вдовамъ, наместникамъ, тивуномъ, земяномъ, дворяномъ, нашимъ войтомъ, бурмистромъ, радцамъ и всімъ врядникамъ и мытникомъ нашимъ [УА 1560, 127].

При безваріантному закінченні -*омъ* (у більшості пам'яток) іменників твердого різновиду з суфіксом -*ин* в однині, у документі із Кракова, що стосується жителів Брацлавського й Вінницького повітів, теж спорадично з'являється нове закінчення: боярамъ [УА 1560, 128]. Така ж флексія зустрічається і в іменниках у документі, писаному в Новгородку: гражанамъ Лвовскимъ [ГРП 1595, 107], паралельно з давньою формою: славетнымъ и благочестивымъ гражаномъ Лвовскимъ [ГРП 1590, 107].

Про індукуючий вплив іменників -*ѡ*-основ не тільки на іменники спільного роду -*ā*-основ та іменники -*й*-основ, а й на іменники, що по-

значають осіб і відмінюються за прикметниковим типом (напр.: *подстаростий – подстаростего – подстаростему*) — свідчить Універсал 1592–1593 рр.: ясневельможнымъ и благороднымъ ихъ милости паномъ воеводомъ, каштеляномъ, старостомъ, *подстаростомъ*,... паномъ мешчаномъ и всѣмъ православнымъ христіяномъ, сыномъ по духу нашего смиренія [ГРП 1592–1593, 85].

Архаїчна флексія іменників -*ѡ-основ* у давальному множини (-*омъ*) (напр., *бра'т[ом]*) відійшла до діалектної сфери і досі зберігається на півночі середньополіського говору на пограниччі з Білоруссю в с. Копище Олевського р-ну Житомирської обл., селах Дроздинь, Вежиця Рокитнівського, Переброди і Великі Озера Дубровицького р-нів Рівненської обл., південніше, в пониззі р. Уборть, в с. Кисоричі Рокитнівського р-ну Рівненської обл. і с. Кам'янка Олевського р-ну Житомирської обл.

Давнє закінчення -*омъ* уживають мовці і в поліських говорах Білорусі, зокрема у говірках сіл Семигостичі і Хоромськ Столинського р-ну Брестської обл. і с. Озеряни Житковицького р-ну Гомельської обл. [АУМ II, к. 202]. Залишки давніх закінчень, які відзначив тут Ю. Карський ще на початку минулого століття, зокрема в с. Старий Свержень Мінського р-ну Мінської губернії: *служиць паномъ, господаромъ, даць дзѣцюкомъ* [Карській 1903^a, 14], а також у селах Угримичі, Червищі, Седлищі Пинського пов. Мінської губ. [Карській 1903^b, 14].

Поширені такі форми і в говірках південно-західного наріччя, на півдні волинських говірок, на правому березі Горині в с. Передмірка Лановецького р-ну Тернопільської обл. Зафіксовані вони і в наддністрянських говірках у с. Бабухів Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл., с. Комунарівка Борщівського р-ну Тернопільської обл.; у надсянських — с. Старява Мостиського р-ну Львівської обл.; гуцульських — с. Стримби Надднірянського р-ну Івано-Франківської обл.; покутсько-буковинських — с. Пилипи Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Такі форми функціонують і в українських говірках Східної Словаччини: у с. Нижні Репаші Списьконововеського округу, с. Кружлів Бардіївського, с. Жатківці Пряшівського і с. Матяшок Воронівського округів [АУМ II, к. 202].

Як бачимо, статус діалектних форм із давніми флексіями і відношення їх до літературної норми неоднакові на різних територіях їх поширення.

Закінчення -*омъ* відоме і в пам'ятках першої половини XVII ст., позиційне вживання якого було таким же, як і в попередній період: *противъ канономъ церковнымъ* [Пит. 1603, 99]; *истинномъ*; *Бгъ*; *клан-йтесъ*, не

идоломъ безгласнымъ [Кн.Єв. XVII, 62]; всѣмъ члкомъ [Теод.Дуб. XVII, 8]; епископомъ кожного народу потреба вѣдати того, который межи ними первый естъ [Пал.Коп., 1118]; того жъ року пощастило ляхомъ [Льв.літ. 1636, 253]; не мовиль противко уніатомъ [Діар. 1646, 47]; жена хананейска псом уподобися [ДВ, 44]; наука... барзо потрібна и простаком [Тест. 1607, 65].

Відповідно до ареалу поширення флексії *-омъ* в попередній період ця ізоглоса пролягає і в першій половині XVII ст. Як і в другій половині XVI ст. вона проходить через *західнополіські* говірки (м. Володимир): *предмещаномъ* Львовскимъ [ГРП 1608, 133]; *славетнымъ* паномъ [ГРП.1608,133]; *яко ихъ милости паномъ брати Пинскимъ* [АК 1613, 189]; *противко Козакомъ* [АК 1630, 299]; *бурмистромъ и сторожом, ... мешчаном ѡповѣдил* [ТУ 1636, 304]; *противко... малжонкомъ* [АК 1637, 359], *середньополіських*: у північно-західній частині Житомирської обл., с. Білокоровичі Олевського р-ну: *абы(м)... ѡ(т)правы пно(м) Покотило(м) ... допуска(л)* [АКЖГУ I 1605, 74].

Східніше, у районі Овруча, ізоглосу перериває новітня флексія: *пана-мъ* Кондрату и Силе Каменскимъ [УА 1620, 87] при паралельно збереженій старій формі: а ктому замковымъ мандатомъ, инквизициумъ стороны бояръ староства нашего Овруцкого списанымъ [УА 1614, 426]. В інших говірках поширене давнє закінчення: *бояромъ и темъ сусѣдомъ ихъ* [УА 1613, 386]; *поплечникомъ, ... бояромъ нашимъ* [УА 1614б, 405] (іноді до прізвища жителів додавалася назва села, позначена формою давального відмінка множини: *вамъ Ивану, Остапу, Олешку Козичомъ Закусилкомъ* [УА 1614, 405], від с. Закусило, пізніше с. Закусили Народицького р-ну Київської обл.); *противко... шотом, ... принципалом и их помощником* [ТУ 1638, 308]; *противко арендаромъ и месчаном локацким* [ТУ 1646, 335]. Поширення таких форм у холмських говірках, які територіально прилягають до говірок Західного Полісся, засвідчують їх українські пам'ятки: *клирошаном* [ТС 1648, 469].

Далі ізоглоса проходить по території *волинських* говірок (у південній частині Волинської обл., через с.Горохів): *прасолом... заказал и заборонил, абы мнѣ мыта албо цла его кр.мл. ѡт соли не давали* [ТУ 1614, 255]; у південно-східній частині Рівненської обл.: *и судьи... вра-д(д)нико(м) нши(м) кгро(д)ски(м) киевски(м) ве(р)не милы(м)* [Острог. 1602. ПИ №25; СЛУМ, 153], у південно-східній частині Житомирської обл., с. Щеніїв Черняхівського р-ну: *пну Хоме и пну Ивану Ждановичо(м) Щение(в)ским* [АКЖГУ I 1605, 33], у південній частині Житомирської обл.: *сторожо(м) тамо(ш)ни(м) зара(з) ѡбвола(л)* [АКЖГУ II

1609, 118]; рєвизоро(м)... доложено є(ст) [АКЖГУ II 1609, 118–119]. Мещано(м) оповеда(л) [АКЖГУ II 1609, 155]; яко дедичомъ добрь,... яко стеньникомъ прилегълкымъ [ККПС 1638, 176]; Янови и Па(в)лови сукц(с)єсоро(м) [!] добрь [ККПС 1639, 254]; *середньонаддніпрянських*: південніше Києва в районі м.Обухова, сіл Красне, Перегонів, Васильків, Деремезне: дедовичомъ Трипольскимъ приказую [ККПС 1600, 126]; противко ... дедичомъ селища Ивони(н)цовъ [ККПС 1600, 129]; правіше від зазначеної території в південно-східній частині Житомирської обл., с. Брагин (сучасне Бражинець Коростишівського р-ну): ма(л)жо(н)це своє(и) ... и пото(м)ком єє [АКЖГУ I 1605, 25].

Потім ізоглоса пролягає знову на південь сучасної Київської області (противко кгвалтовникомъ, наездникомъ [АК 1618, 261]; тымъ Християномъ [АК 1619, 263]; паномъ... братства церковного [АК 1622, 269]; имъ и продкомъ их служачи [АК 1638, 380]), проходячи через її південно-західну частину (с. Горошки Тетіївського р-ну: не дерокчуючи... доводомъ и ѿборономъ ѿбу(д)ву(х) сторонъ [ПМКВ 1642, 220], тут давальний відмінок вжито замість родового), і південно-східну (с. Ісайки Богуславського р-ну: урожоным пномъ Кгабриєлеви, Янови и Павлови [ПМКВ 1642, 224]; урожоны(м) ихъ м(л) пномъ... Криштофови, Иванови, Федорови – моло(д)ши(м) [!] Богдановичо(м) ... уча(ст)ником села Стары(х) Копієвець [ПМКВ 1643, 235]; уча(ст)нико(м) добр Старихъ Копієвець [ПМКВ 1643, 261]; дедичо(м) добрь села Бе(з)рядичъ [ПМКВ 1642, 226]), по території *подільських* говорів, поблизу Винниці і Брацлавля: подданымъ его кор.мил. мещаномъ В\нницкимъ [Зас. 1603, 386].

Можна припустити, що в говірках Брацлавщини ізоглоса з архаїчними закінченнями могла перерватися новішим закінченням, оскільки локалізується це явище саме в *Дарчому записі Брацлавського хорунжого Яна Дзика Михайлові та Катерині Аксакам на села: Денеші, Татаринівку, Янківці, Карпилівку, Трибісів, Старий і Середній Презови, що знаходяться в Житомирському повіті*: урожонымъ ихъ милостямъ панамъ Михайлови и Катарин\ [Зас. 1645, 422], при паралельній формі на -омъ в іншому документі — *Заставному записі гетьмана польного Мартина Калиновського, даному Михайлови й Катерині Аксакам на помістя в Брацлавському воєводстві*: паномъ Михайлови и Катарин\ [Зас. 1647, 434]. Очевидно, на Поділлі в той час спорадично зустрічалася інноваційна флексія, проте на письмі вона передавалася по-різному, залежно від рівня освіченості автора документа і сприйняття ним на слух живомовних форм.

Зберігається давня флексія і в *наддністрянських* говірках безвідносно до кінцевого приголосного основи: вс\мъ параф\яномъ [Льв.Ст. 1605, 39]; їх північно-західній частині: славетнымъ их милости паном мешаном Лвовским [ГРП 1649, 452]; войту и присяжником... давалося... злот.4, гр.12 [Льв.Ст. 1630, 377]; паном м\щаном [Льв.Ст. 1648, 405]; двом л\пяромъ... грош 8 [Льв.Ст. 1631, 381]. Ізоглосу поширення флексії *-омъ* перериває тут поява континуанта давнього закінчення (*-ум < -ом*), характерне для цього регіону: двум мулярчыкум за 5 дней... Зл.4, гр.29 [Льв.Ст. 1635, 665] при паралельно збереженому закінченні *-ом*: мулярчыком далем Зл.1, гр.15 [Льв.Ст. 1630, 379]. Така варіантність спостерігається і в інших словах: *хлопум* — *хлопом*, *панум* — *паном*, *сп\вакум* — *сп\ваком*: *хлопум*, що камн\ перевозили,... далем копу и грош [Льв.Ст. 1613, 346] — *хлопом* двом — ...грош 8 — [Льв.Ст. 1631, 381]; напрод давець *панумъ* — злотых 223, гр.18 [Льв.Ст. 1645, 548]; вс\мъ... *паномъ* Христоименитимъ [Льв.Ст. 1602, 65; *сп\вакум* владычим... вышло злот.75, гр.22 [Льв.Ст. 1631, 381] — архимандритовим — *сп\ваком*... далем злот.4 [Льв.Ст. 1631, 647].

За цією диференційною ознакою наддністрянські говірки виявляють опозицію до інших діалектних масивів: північного і південно-східного. Зауважмо, що в учительному євангелії з Бойківщини в іменнику *-ѡ-основ* спорадично зафіксована флексія *-юм*: дасть т\ло свое хробакюм [УЄ, 13174, 115; Керницький 1971, 404].

Фонетично змінена флексія *-ум* досі поширена в південно-західних говорах, зокрема в закарпатських: с. Баранинці Ужгородського р-ну, с. Міжгір'ї Міжгірського, селах Малий Березний і Буківцеве Великоберезнянського р-нів Закарпатської обл.; на території північно-східної Словаччини в селах Стриговець і Новоселиці Гуменського округу, спорадично в середньополіських говірках — с. Єльне Рокитнівського р-ну Рівненської обл. Як рідковживана виступає вона в поліських говірках Білорусі, зокрема, в надгоринській говірці с. Річиця Столинського р-ну Брестської обл. [АУМ II, к. 202]. Цю форму з деякими фонетичними модифікаціями зафіксував Ю. Карський у білоруських говірках на початку ХХ ст. Він виявив дифтонічну вимову флексій з акцентованим першим компонентом у говірці с. М.Любч Новогрудського пов. Мінської губ.: служить пан\юмъ, господар\юмъ, треба зуб\юмъ [Карській 1903^a, 68], і спорадично в с. Шерешово Пружанського повіту Гродненської губернії: служиць... пануомъ (паралельно з варіантними *-омъ*, *-амъ*: *пáномъ*, *панáмъ*) [Карській 1903^b, 36].

Як варіантна флексія *-ум* на тлі форм з *-'ам* поширена в сучасних закарпатських говірках, зокрема в с. Невицьке Ужгородського р-ну і с. Кострина Великоберезнянського р-ну, с. Лопухів Тячівського р-ну, а на півдні гуцульського говору — у с. Великий Бичків Рахівського р-ну Закарпатської обл. Паралельно до форми *б'рат'[ам]* вона відома і в говірках с. Буштина Тячівського, с. Нижні Ремети Берегівського і с. Горонда Мукачівського р-нів Закарпатської області [АУМ II, к. 201].

Стійкість написань із давньою флексією *-омъ* дехто з мовознавців схильний пояснювати впливом західнослов'янських мов [Грунський, Ковальов 1931, 71]. Зокрема, у старопольській мові цього часу поряд із спорадичними формами на *-ам*, привнесеними від іменників жіночого роду *-ā-основ*, панувало старе закінчення *-ом*, що стало нормативним для сучасної польської мови [Długosz 1998, 205–206].

Однак такий процес затримання у східнослов'янських говірках, зокрема і в українській, архаїчного закінчення *-омъ* відбувався безвідносно до впливу західнослов'янських мов, оскільки пам'ятки із Середньої Наддніпрянщини, територіально віддалені від безпосереднього контактування з польською мовою, фіксують збереження давньої флексії *-омъ* у давальному відмінку множини іменників чоловічого роду.

Можливо, інші рефлексії праслов'янського закінчення могли подіяти на оформлення кінцевих *-ом*, *-ум* у пам'ятках з південно-західного регіону України, а саме наддністрянських. Не виключається ймовірність такого впливу з боку старочеської мови, у якій, закріплена до середини XVI ст. давня форма *-óm* > *-*om*, поступово була витіснена новою формою на *-uom* > *-ím*, *-it*, що утвердилася як літературна в новочеській мові із збереженням діалектних форм *-am*, *-im* [Vážny 1970, 31].

У деяких чеських і моравських діалектах в іменниках на позначення неістот виникає флексія *-am* (за типом іменників жіночого роду): *dubam*, *stromam*; таке ж закінчення фіксує і давній моравський документ 1516 р.: *by statek sirotkam dochovan byti mohl* [там само]. Діалектно збережено звучання прачеського *-om* паралельно з варіантним закінченням *-om* на Заході і в північно-східних діалектах Чехії, у східній частині Моравії [НМ, 143].

В іменниках з м'якою основою в чеських говірках виникав кінцевий *-im*: *proti červeným rupencím* [Vážny 1970, 31]. Існування форм на *-ím* в західнокарпатських говорах М. Грунський [Грунський, Ковальов 1931, 74] пояснював впливом чеських говірок. З іншого боку, він припускає в дію фонетичного явища: виникнення *i* в *-ím* могло постати фонетично з *o* в *-ом* у закритому складі. Але якщо вважати первинними форми на *-ом*

як залишки старого давального множини, а згодом, за законом “ікання”, перехід $-o > -i$ в новому закритому складі, то залишається неприйнятним перехід $-ом$ в $-ім$ у книжній мові XVст. уже після завершення процесу зміни o в i у зазначеній позиції. Тому виникнення $-ім$, імовірно, можна пояснити не фонетичним шляхом, а за аналогією до тих форм з i , де i фонетично виникло з $o(e)$. Потім М. Грунський заперечив дію закону “ікання”, а тому, за його твердженням, процес змішування $-ѡ$ -основ з $-ā$ -основами в українських говорах охопив відразу всі форми іменників і завершився до процесу рефлексії $o(e) > i$, бо, якщо припустити протилежне, то процес рефлексії $o(e) > i$ міг зачепити й форми старого давального множини на $-ом$, як закриті склади (*столом* > *столім*). На думку М. Грунського, змішуванню іменників $-ѡ$ - і $-ā$ -основ у карпатських говорах, зокрема закарпатських, перешкодила територіальна близькість говорів інших слов’янських народностей, діалекти яких не сприяли такому змішуванню [там само].

Отже, форми з $-омъ$ у деяких українських говорах можна пояснити і збереженням архаїчних закінчень $-ѡ$ -основ, і впливом контактуючих з ними західнослов’янських мов. Ураховуючи флексії давального відмінка множини (залишкових $-ом$, $-ем$ паралельно з нормативними $-ам$, $-ям$), карпатські говори дослідники поділяють на західнокарпатську і східнокарпатську групи [там само, 73].

Поширенню давніх закінчень в українській мові сприяло і закріплення їх у тодішніх підручниках. Зокрема, М. Смотрицький, здійснивши у своїй “Граматичі” “кодифікацію церковнослов’янської мови східнослов’янської редакції” [СлУМ, 110], подав у давальному відмінку множини форми $-омъ$ для твердого, $-емъ$ для м’якого різновидів іменників чоловічого роду всіх словозмінних класів відповідно до правил церковнослов’янської мови, наприклад: *ты́мъ Воинѡ(м)* [Грам. 1619, 53в.]; *ты́мъ дрѣво́мъ* – 53зв.; *ты́мъ отце́мъ* – 55; *ты́мъ чванце́мъ* – 55зв. Іменник $-ѡ$ -основ міг мати всередині своєї парадигми подвійне закінчення: *ты́мъ снѡ(м)* або *снѡ́вѡмъ*. Беззаперечною була чітка фіксація кінцевого $-омъ$ і у віднесених до окремого класу іменниках із суфіксом $-ин$: *ты́мъ Римл-но́мъ*. Проте невелика “кількість східнослов’янських і власне українських елементів” у граматичі “разом із східнослов’янською звуковою (точніше — орфографічною) оболонкою книжних елементів надавали нормам М. Смотрицького словенороського характеру” [Німчук 1979, 110–111]. Така орфографічна оболонка закріпила розрізнявальну ознаку голосного $[o]$. У ролі показника множинності в давальному відмінку вживалися графеми: ω — для твердого типу відмінювання: *(т)ымъ*

воинѡ(м), є — для м'якого: ты(м) творце(м) — проти *о* та *е* в орудному відмінку однини: тѡмъ воино(м) — тѡмъ творце(м) [там само, 35]. Але і на наукових працях позначався вплив живомовних елементів, виявлений в інноваційному закінченні множинного іменника в давальному відмінку: дѣткамъ оучитис- починаючимъ Б;квѣрь [Гр. 1619, 3зв.].

Окреслюючи завдання своєї “Грамматики Славѣнски- правѣльное Сѣнта҃ма» М.Смотрицький указував, що вона “наѣчитъ Именѣ Склоненїи” [Гр. 1619, 2зв.]. А тому ті поодинокі фіксації рис живого мовлення (зустрічалися вони і в діловій мові раніше: а дѣткамъ моимъ [ПЦ 1577, 71]), зокрема давального множини із флексією *-амъ*, безперечно вплинули на витворення аналогічних закінчень, відбитих у інших писемних пам'ятках.

Праця М. Смотрицького, як і інші подібні праці, що “фактично й теоретично” була граматикою церковнослов'янської мови, “відображала водночас і процес певного перетворення цієї інтерслов'янської літературної мови” [Білодід, Кудрицький 1970, XXV], оскільки, як уже зазначалося, у ній були наявні спорадичні живомовні особливості.

Не так віддалена в часі інша праця “Граматыка словѣнска” написана пре(з) Іо́анна Ужєвича Слов-ни́на; Сла́вной Акаде́мїй Пари(з)ско́й в Тео́логїи Студента в Париж;” 1643 р., яка подала опис граматичної системи “власне української, так званої книжної літературної мови XVI–XVII ст. в її широкому діапазоні — від рис традиційної книжності і академічної ученості до народнорозмовного просторіччя” [там само, XXVI], теж узаконила стару форму давального відмінка іменників чоловічого роду множини: Паномъ [Уж. 1643, 12]. Аналогічне закінчення зафіксоване і в арраському рукописі Граматики 1645р.: Паномъ [Уж. 1645, 22]. Із відповідним закінченням подано й іменники з основою на приголосний: каменѣмъ [Уж. 1643, 14зв.]; каменѣмъ [Уж. 1645, 25зв.]. Інші граматики цього періоду теж узаконюють книжні закінчення, обмежуючи входження народнорозмовних.

Що стосується іменників *-й-основ*, то їх архаїчна флексія пам'ятками досліджуваного періоду територіально не відокремлюється від іменників *-ѣ-основ*. Зрідка давня флексія вживається в документах із Середнього Полісся (м. Овруч): даль позовѣ... сыномъ ѣѣ м(л) Мелѣшку, Хомѣ [АК-ЖМУ 1584, 85]; Західного Полісся, є в *Уступному записі*, складеному в м. Дривині: на(м) сыно(м) его мл(сти),... ты(м) сыно(м) его м(л) [Вол.гр. 1577, 212] та *Дарчому записі*, підготовленому у Володимирі: сыно(м) мои(м) усимъ не буде(т) ничего пови(н)на давати [Вол.гр. 1571, 139]. На території волинських говорів вона локалізується південніше Жидичина:

отдаль... двумъ сыномъ пана Гаврила Бокия [ПЦ 1569, 26]. Характерна вона і для наддністрянських говірок: сыномъ [ГРП 1592–1593, 85]. Фіксується вона і в *Листі митрополита Михайла до Львівського братства*: сыномъ благопослушнымъ пастирства нашего [ГРП 1590, 106].

Для староукраїнських пам'яток характерна заміна форм родового відмінка іменників формами давального відмінка. Подекуди вона спостерігається в середньонаддніпрянських говірках, зокрема на території сучасної Київської області: позваны(х) ку праву... а пана Якуба Медушевского и ма(л)жоньку его пани Дороту... и сыно(м) [!] еє А(н)дрєя и Васи(л)я Федоровичо(в) Ласковъ [ККПС 1599, 106].

Панівною ця форма була в усіх різножанрових пам'ятках досліджуваного періоду: вм\єте добрыи дары давати сномъ ваши(м) [ПС 1556–1561, 39]; духовнымъ и св\тскимъ сыномъ нашего смиренія [Апокр 1598–1599, 1054]; сыномъ своимъ подаєть [Пит. 1603, 48]; и принесоша дары сномъ Єноховымъ [Кн.Єн. XVII, 63].

Архаїчне закінчення іменників -й-основ досі збережене в сучасних південно-західних говорах. Так, у надсянських говірках іменник *во\л/ом*/ паралельно з *'си\н[ÿ]м*, *'си\н[у]м*, *'си\н[уо]м* локалізується в с. Комунарівка Борщівського р-ну Тернопільської обл., також у покутсько-буковинських — у с. Пилипи Коломийського р-ну Івано-Франківської обл., у закарпатських — с. Руські Комарівці Ужгородського, с. Зачаття Іршавського р-нів Закарпатської обл. У цих говірках флексія -ом (*'во\лом*) паралельно з кінцевим -ам (*'волам*) та -ум (*во\л[у]м*) зафіксована в кількох селах Великоберезнянського р-ну (Кострина, Малий Березний, Буківцеве), ці форми поширені і в гуцульських говірках [АУМ II, к. 201]. За межами України такі флексії поширені в українських говірках Східної Словаччини — с. Кружлів Бардіївського округу, с. Жатківці Пряшівського округу, с. Матяшок Воронівського округів. Тут же зустрічається поодинокі закінчення -ім: *во\л'[i]м* — с. Гавай Свидницького округу. Флексія -ом паралельно з флексіями — *[ÿ]м*, *-[у]м*, *-[уо]м* в іменнику *син* на території Польщі локалізується в с. Бартне Красненського воєводства паралельно з акцентуаційним першим складом, але різними закінченнями форм *'волам*, *'волом*, які є спорадичними паралельно з формою *во\л[ам]* у с. Кремпа Красненського воєводства і с. Верхomla Новосондецького воєводства (в останньому паралельно з формою *'сином*) [там само].

Кінцевий -ом: *во\л/ом* зрідка можна почути і на території сучасних середньополіських говірок у межіріччі Уборті і Случа в с. Кам'янка Олевського р-ну Житомирської обл., а на тлі форм *'си\н[ом]*, *'си\н[ÿ]м*, *'си\н[у]м*, *'си\н[уо]м* (які охоплюють і с. Федорівку Сарненсько-

го р-ну Рівненської обл. паралельно з формою *вол[i]м*) у с. Кисоричі Рокитнівського р-ну Рівненської обл., а на пограниччі з білоруськими говорами в с. Переброди Дубровицького і с. Дроздинь Рокитнівського р-нів Рівненської обл.

Південніше від цих населених пунктів з'являється дифтонічна вимова голосного: *вол[yo]м* у с. Великі Озера і Літвиця Дубровицького р-ну; форма з монофтонгом [y] — *вол[y]м* зафіксована в с. Єльне Рокитнівського р-ну.

У південнополіських говорах Білорусі, у Надприп'ятті форма *вол[ом]* поширена в кількох селах: Озерянах Житковицького р-ну Гомельської обл., Семигостичах і Хоромську Столинського р-ну і с. Рокитно Лунинецького р-ну Брестської обл., а вгору від правого берега р. Ясельди в с. Доброславка Пинського р-ну Брестської обл. [АУМ II, к. 201].

У південно-західних українських діалектах форма *си[n]ом* паралельно з формами *си[n][y]м*, *си[n][y]м*, *си[n][yo]м* зустрічається в закарпатських і бойківських говірках [там само].

Отже, упродовж досліджуваного періоду відзначена історична змінність говіркових особливостей форми давального множини -*ѡ-*, -*ѡ-*основ з давньою флексією.

Поширення нових форм давального відмінка множини відбувалося нерівномірно в різних говорах і неоднаково відображено в писемних джерелах різних жанрів. Пам'ятки ділового стилю, а також ті, що мали світський характер, частіше зазнавали впливу іменників -*ā-*основ.

Уживання флексії -*амъ* за межами історичної -*ā-*основи в іменниках чоловічого роду, що входили до однієї лексико-семантичної групи на позначення осіб, зрідка деяких побутових реалій і генетично належали до різних словозмінних класів, у другій половині XVI – першій половині XVII ст. ще не було домінуючим, оскільки назви осіб, не пов'язані з питомими основами на -*ā-*, переважали кількісно, і тому формант -*ам* не домінував.

Можна припустити, що форми на -*амъ* не стали нормативними через те, що не підтримувалися тодішніми “Граматиками”, а ті ділові документи або їх частини, які були написані мовою, близькою до живої народної мови (ці вияви зафіксовані в інших відмінкових формах), не могли відтворити інтенсивності інноваційних процесів.

Поява спорадичної флексії -*амъ* в іменниках -*ѡ-*основ у перехідній зоні між західнополіським і волинським говорами, спорадична фіксація новішого закінчення в середньополіських і наддністрянських говірках засвідчує майже суцільний ареал поширення форм із -*омъ* на всій те-

риторії України в другій половині XVI ст., який репрезентують ділові документи. Зрідка вживане закінчення *-амъ* у полемічних, конфесійних творах, наукових працях, ділових документах, у тому числі, писаних поза межами України (у Варшаві, Кракові, Вільні), ілюструє поступову заміну архаїчних форм новими, що відзначається і в першій половині XVII ст.

ЛІТЕРАТУРА

- Білодід, Кудрицький 1970 — Білодід І.К., Кудрицький Є.М. Іван Ужевич і його граматика // Граматика слов'янська І.Ужевича / Підгот. до друку І.К. Білодід і Є.М. Кудрицький. — Київ, 1970. — с. VII — XXVI.
- ГМБМ — Булыка А.М., Жураўскі А.І., Крымко І.І. Гістарычная марфалогія беларускай мовы. — Мінск, 1979.
- Гриценко 1990 — Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. — Київ, 1990.
- Грунський, Ковальов 1931 — Грунський М. та Ковальов П. Історія форм української мови. — Харків, 1931.
- Дем'янчук 1928 — Дем'янчук В. Морфологія українських грамот XIV і першої половини XV ст. — Київ, 1928.
- Жилко 1958 — Жилко П.Ф. Говори української мови. — Київ, 1958.
- Карскій 1903^a — Карскій Е.Θ. Матеріали для изучения белорусских говоровъ. Выпускъ IV // Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. — Санктпетербургъ, 1903. — Т. LXXV. — № 5. — С. 1–72.
- Карскій 1903^b — Карскій Е.Θ. Матеріали для изучения сѣверно-малорусскихъ говоровъ, а также переходныхъ отъ белорусскихъ къ малорусскимъ (Полѣсье). Выпускъ II. // Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. — Санктпетербургъ, 1903. — Т. LXXV. — № 6. — С. 1–39.
- Керницький 1971 — Керницький І.М. Деякі морфологічні особливості бойківських і лемківських говірок за пам'ятками XVI–XVII ст. // Праці XII республіканської діалектологічної наради. — Київ, 1971. — С. 402–411.
- Маценко 1961 — Маценко И.В. К вопросу о грамматической индукции в дательном падеже множественного числа имен существительных мужского рода // Дослідження з літературознавства та мовознавства. — Київ, 1961.
- Німчук 1979 — Німчук В.В. Граматика М. Смотрицького — перлина давнього мовознавства // Мелетій Смотрицький. Граматика Підготовка факсимільного видання та дослідження пам'ятки В.В. Німчука. — Київ, 1979. — С. 7–111.
- СЛУМ — Словник української мови XVI–першої половини XVII ст. / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; Відп. ред. Д. Гринчишин. — Львів, 1999. — Вип. 6.
- Соболевский 1907 — Соболевский А.И. Лекции по истории русскаго языка. — Москва, 1907.

- Хабургаев 1990 — Хабургаев Г.А. Очерки исторической морфологии русского языка: Имена. — Москва, 1990.
- Długosz 1998 — Długosz-Kurczabowa Krystyna, Dubisz Stanisław. Gramatyka historyczna języka polskiego: Podręcznik dla studentów polonistyki. — Warszawa, 1998.
- НМ — Historická mluvnice. Češtiny. — Praha, 1986.
- Vážny 1970 — Vážny Václav. Historická mluvnice česká. II. Tvaroslovi. 1. Čast skloňovi. — Praha, 1970.

ДЖЕРЕЛА

- АК — Акты о козакахъ (1500–1648 г.) / Арх.ЮЗР. — Київ, 1863. — Ч. III. — Т. 1.
- АКЖГУ.І. — Актова книга Житомирського гродського уряду 1605 р. // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів) / Підгот. до вид. В.В. Німчук, В.М. Русанівський та ін. — Київ, 1981. — С. 24–112.
- АКЖГУ.ІІ. — Актова книга Житомирського гродського уряду 1609 р. // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів) / Підгот. до вид. В.В. Німчук, В.М. Русанівський та ін. — Київ, 1981. — С. 113–179.
- АКЖМУ — Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 pp.) — Київ, 1965.
- Апокр. — Апокрисисъ. Сочиненіє Христофора Филалета: Въ двухъ текстахъ Польскомъ и Западно-Русскомъ 1598–1599 года // РИБ. — Петербургъ, 1882. — Т. VII. — Кн. 2. — С. 1003–1820.
- Арх.ЮЗР — Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Временною Коммиссією для разбора древнихъ актовъ, Высочайше учрежденною при Киевскомъ Военномъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторъ.
- АУМ — Атлас української мови: У 3-х т. — Київ, 1988. — Т. 2.
- Вол.гр. — Волинські грамоти XVI ст. / Упорядники В.Б. Задорожний, А.М. Матвієнко. — Київ, 1995.
- Грам.1619 — Граматіки славѣнски- правильное счнтагма. Потщаніємъ Многогр\шнаго Мнѣха Мелѣтї- Смотрїскогѡ. — Єв'є, 1619 // Мелетій Смотрицький: Граматика / Підгот. факсимільного вид. та дослідження пам'ятки В.В. Німчука. — Київ, 1979.
- ГРП — Акты, относящіеся къ исторіи Галицко-Русской православной церкви (1423–1714 гг.) / Подъ ред. и съ предисловіемъ А.К. Крыловскаго // Акты ЮЗР. — Київ, 1904. — Ч. 1. — Т. 10.
- ДВ — Дескриптивні вірші // Українська поезія: Середина XVII ст. / Упорядники В.І. Кречотень, М.М. Сулима. — Київ, 1992. — С. 40–48.
- Діар. — Діаріушъ Берестейскаго игумена Аѡанасія Филлиповича // РИБ. — Т. IV. Памятники полемической литературы въ Западной Руси. — Петербургъ, 1878. — Кн. 1. — С. 49–155.
- Зас. — Акты о заселеніи Южной Россіи XVI–XVIII вв. // Арх.ЮЗР. — Київ, 1905. — Ч. VII. — Т. 3.
- Земл. — Акты о землевлад\ніи въ Юго-Западной Россіи XV–XVIII вв. // Арх.ЮЗР. — Київ, 1911. — Ч. VIII. — Т. 6.

- Каз. — Казанье стго Кирилла Патрі́архи ієр(с)лі́мського, ѿ антїхрист\ и знакѡ(х) єго. З ро(з)шире́ніємъ на́ки проти(в) єресей різны(х) // Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. / Видав Др. Кирило Студинський. — Львів, 1906. — Т. 1. — С. 31–200.
- ККПС — Книга Київського підкоморського суду (1584–1644) / Підгот. до вид. Г.В. Боряк та ін. — Київ, 1991.
- Кл.Остр. — Незвісний твір Клирика Острогского. — Острог, 1559 // Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. / Видав Др. Кирило Студинський. — Львів, 1906. — Т. 1. — С. 201–229.
- Кн.Єн.XVII — Книга Єноха. Поч. XVII в. // Апокріфи і легенди з українських рукописів / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Ів.Франко. — Т. 1: Апокріфи стародавні. — Львів, 1896. — С. 38–63.
- Льв.Літ. — Львовская русская летопись // Русскій историческій сборникъ, издаваемый обществомъ исторіи и древностей російскихъ. — Москва, 1839. — Т. 3. — Кн. 3. — С. 233–267.
- Льв.Ст. — Акты, относящіеся къ исторіи Львовскаго Ставропигіального братства 1599–1702 гг. // Акты ЮЗР. — Київ, 1904. — Ч. I. — Т. 11.
- ОВ — Описаніе Винницкаго замка, 1552 // Арх.ЮЗР. — Київ, 1886. — Ч. VII. — Т. 1. — С. 598–611.
- ОКан — Описаніе Каневского замка 1552 года // Арх.ЮЗР. — Київ, 1886. — Ч. VII. — Т. 1. — С. 91–105.
- ОКр — Описаніе Кременецкаго замка в люстрации 1552 года // Арх.ЮЗР. — Київ, 1886. — Ч. VII. — Т. 2. — С. 23–35.
- Пал.Коп. — Палинодія: Сочиненіе Захаріи Копыстенскаго 1621 года // РИБ. — Т. IV. — Памятники полемической литературы въ Западной Руси. — Петербургъ, 1878. — Кн. 1. — С. 313–1200.
- ПС — Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 pp. IP НБУВ. Шифр: 1.15512.
- Пит — Питання і відповіді православного папістові. 1603 // РИБ. — Т. VII. — Памятники полемической литературы въ Западной Руси. — Кн. 2. — СПб., 1882. — С. 1–110.
- ПККВ — Підкоморська книга Київського воєводства 1643 р. // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів) / Підгот. до вид. В.В. Німчук, В.М. Русанівський та ін. — Київ, 1981. — С. 220–267.
- ПРЕ — Передмова рукописного євангелія кінця XVI ст.: З Маковиці на Закарпатті / Подав В. Січинський // Записки Наукового Товариства імени Шевченка. — Т. CLI: Праці історично-філософичної секції. За редакцією Івана Крип'якевича. — Львів, 1931. — С. 189–191.
- ПЦ — Акты, относящіеся къ исторіи православной церкви въ Юго-Западной Россіи // Арх.ЮЗР. — Київ, 1859. — Ч. I. — Т. 1.
- РИБ — Русская историческая бібліотека, издаваемая Археологическою комиссією.
- Теод.Дуб. — Рукопис о.Теодора з Дубовець // Апокріфи і легенди з українських рукописів / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Ів.Франко. — Т. 1: Апокріфи стародавні. — Львів, 1896.
- Тест. — Тестаментъ Васили- Царя Греческаго // Перетц В.М. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVII веков. — Ленинград, 1926. — С. 65–72.
- ТС — Тестаментъ Стефана войта владичи(н)ского року. // *Slavia orientalis. Rocznik* XII. — Nr. 3. — Warszawa, 1963. — С. 470–471.

- ТУ — Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина. – Київ, 1990.
- ТЦ — Требникъ црквный. IP НБУВ.
- УА — Акты объ украинской администрации XVI–XVII вв. // Арх.ЮЗР. – Київ, 1907. – Ч. VIII. – Т. 5.
- Уж.1643 — Граматика слов'янська І.Ужевича / Підгот. до друку І.К. Білодід і Є.М. Кудрицький. – Київ, 1970. – л.1-72 (Паризький список).
- Уж.1645 — Граматика слов'янська І.Ужевича / Підгот. до друку І.К. Білодід і Є.М. Кудрицький. – Київ, 1970. – л.4–85зв. (Арраський список).
- Ун.1595 — Унія греків з костолом римським – Вільна, 1595 // РИБ. – Т. VII. – Памятники полемической литературы въ Западной Руси. – Пг., 1882. – Кн. 2. – С. 111–168.
- ШР — Акты о происхождении шляхетскихъ родовъ въ Юго-Западной Россіи // Арх.ЮЗР. – Київ, 1867. – Ч. IV. – Т. 1.

SUMMARY

The article presents a detailed analysis of the dative case forms of plural masculine nouns on the basis of a substantial amount of sources. The most frequently used flexions fixed in the monuments of the Ukrainian language have been pointed out, parallels between the usage of old forms in historical sources and contemporary dialects have been drawn. The difference has been stressed between the endings of dialectal forms connected with the old flexions and the literary norm.

Роман Осташ
Львів

СУФІКС **-к-о** В УКРАЇНСЬКІЙ АНТРОПОНІМІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.: ЛІНГВОГЕОГРАФІЧНИЙ ПОГЛЯД

*Suffix –k-o in Ukrainian Anthroponymy
of the First Half of the 17th c.: Lingual and Geographical Aspect*

Пропоноване дослідження ґрунтується на антропонімному матеріалі Реєстру Війська Запорозького 1649 року [РВЗ]. Нас зацікавив, зокрема, суфікс **-к-о** як один із дериваторів, які використовують у чоловічих власних іменах при морфологічному способі словотвору. У Реєстрі виявлено низку моно- і поліморфемних суфіксів з базовим приголосним **-к-**: **-ак** (Єрмакѡ), **-ик-** (Иваникѡ), **-ок-** (Войтокѡ), **-ук** / **-юк** (Євсюкѡ, Иванюкѡ), **-к-о** (Романко, Тимко); **-н-ик** (Сеникѡ), **-н-д-ик** або **-д-ик** (Мандикѡ), **-н'-к-о** (Гринько), **-н-ч-ик** (Гриньчикѡ), **-н-ч-ук** (Гриньчукѡ), **-с-ик** (Мисикѡ), **-с-к-о** / **-с'-к-о** (Баско, Мисько), **-ц-ик** (Грицикѡ), **-ц'-к-о** (Грицько), **-ц-ук** (Грыцукѡ), **-ч-ик** (Иванъчикѡ), **-ш-к-о** (Гришко), **-ой-к-о** (Юройко), **-уй-к-о** (Андруйко), **-ей-к-а** (Илейка), **-ос-к-о** (Савоско), **-ус-к-о** (Савуско), **-ут-к-а** (Васютка), **-ач-к-о** (Исачко), **-еч-к-о** (Харечько), **-оч-к-а** (Савочька), **-оч-к-о** (Климочько), **-уч-ок** (Павлючокѡ), **-аш-к-о** (Євъдашко, Иванашко), **-еш-к-о** (Селешько), **-иш-к-о** (Малишко, Лавришко), **-ош-к-о** (Ярмошгько), **-уш-к-а** (Андрушгька), **-уш-к-о** (Андрушко, Левушгько). Для аналізу враховуватиметься суфікс **-к-о** й у складі поліморфемних суфіксів.

Як зазначав Ф. Славський, суфікси із приголосним **-к-** — одна з найчисленніших і найважливіших груп слов'янських суфіксів [Sławski 1974, 89]. Суфікс **-к-о** продуктивний передусім при творенні демінутивів. А. Мейє вказував, що основною функцією суфікса ***-к-о** у слов'янських мовах, як і в інших індоєвропейських, було поширення основ. “Цього способу поширення основ в історичну епоху слов'янських мов уже нема, але він застосовувався аж до епохи спільнослов'янської мови, пор. п. *žółto* > *žólt-k-o* і т.п.” [Мейє 1951, 289–289]. У сербських та хорватських апелятивах суфікс **-к-о** гіпокористичний, християнські особові імена з допомогою суфікса **-к-о** також утворюють гіпокористики, пор.: *Јоко* від *Јован*, *Лако* від *Лазар*. І. Железняк припускає, що давні сербські і хорватські антропоніми слов'янського походження з суфіксом **-к-о** — також є гіпокористиками [Железняк 1969, 47]¹.

Дослідники фіксують ще одне значення суфікса **-к-о**: вказівка на недорослість або молодість узагалі [Belić 1901, 162], яке, очевидно, пов'язане з демінутивністю цього суфікса в апелятивах. В. Ташицький вважає, що чоловічі антропоніми із суфіксом **-к-о** в період свого виникнення призначалися виключно для дітей [Taszycki 1958, 80], хоч польський антропонімний матеріал не завжди це підтверджує. І. Железняк на підставі аналізу сербського і хорватського антропонімного матеріалу схиляється до думки про демінутивно-гіпокористичне значення суфікса **-к-о** [Железняк 1969, 47].

В історичний період гіпокористичне значення суфікса часто не відчувалося, що підтверджують тексти сербських і хорватських писемних пам'яток XII–XV ст., де одну особу називають і повним іменем, і гіпокористичним із суфіксом **-к-о** без будь-якого емоційного чи стилістичного відтінку. Як зазначає С. Бевзенко, в українській мові “особові чоловічі імена на **-ко** типу *Грицько*, *Юрко*, *Ілько*, *Тимко*, *Демко*, *Омелько* тощо за своїм походженням є здрібніло-пестливі форми давніх імен типу *Григориш*, *Юриш*, *Илия* тощо, які здавна вже втрачають значення здрібнілості-пестливості і набирають нейтрального значення. Саме з нейтральним значенням вони широко фіксуються в українських грамотах XIV–XV ст. та в інших пам'ятках” [Бевзенко 1960, 33]. Функціональні ознаки суфікса **-к-о**, як свідчив В. Сімович, у певні періоди історії української мови затемнювалися, і в києворуський період емоційний відтінок суфікса **-к-о** в антропонімах уже майже не відчувався [Сімович 1929, 12].

¹ Викладені тут і далі погляди мовознавців на природу і особливості функціонування суфікса **-к-о** у слов'янських мовах почерпнуто із книги І. Железняк [див.: Железняк 1969, 47–49].

На думку В. Шевцової, численні мовні факти з середньонадніпрянських лівобережних пам'яток другої половини XVII – першої половини XVIII ст. дають змогу твердити, що чоловічі особові імена із суфіксом **-к-о** вживаються без будь-якого експресивного відтінку значення в мові свідків і в канцелярських фразах-стереотипах [Шевцова 1979, 59]. Зокрема, носій імені *Василій* за одних і тих же обставин називає себе то *Василієм*, то *Васком*: *Передо мною Васицием Скребъцемъ, атаманомъ городовимъ лохвицкимъ* [ЛРК, 66]; *Передо мною, Васкомъ Скребъцемъ, атаманомъ городовимъ* [там само, 33].

Це стосується не тільки суфікса **-к-о**, а й інших суфіксів. Реєстр Війська Запорозького 1649 р. (далі також — Реєстр) є офіційним документом державного значення. Усі варіанти імен, у тому числі і з гіпокористичними суфіксами, виконували в ньому функції офіційного повного імені. Із цього можна зробити висновок, що вони не несли в собі оцінного значення і були експресивно нейтральні. Наше припущення підтверджують висновки інших дослідників, зокрема М. Бірила, Л. Гумецької, П. Чучки. На думку Л. Гумецької, “гіпокористичні суфікси у відношенні до особових назв позбавлені були в період XIV–XV ст. всякого експресивного забарвлення і являли собою тільки засіб скорочення повних імен, творили коротші форми імен, спочатку від три- і більшескладових особових назв: *Дмитрии* > *Митко*, *Костянтин* > *Костько*, *Михаил* > *Мишко*, *Василии* > *Васько* і т.д. Згодом первісна функція гіпокористичних суфіксів внаслідок їх продуктивності настільки стирається, що у відношенні до особових назв вони стають нейтральними ономастичними формантами. Суфікс **-ко** починає додаватися і до двоскладових імен: *Стефан* – *Стецко*, іноді навіть подовжуючи основну форму: *Роман* – *Романко*” [Гумецька 1958, 27]. П. Чучка вважає, що причину вживання повних і усічених варіантів імен у ділових пам'ятках XIII–XVIII ст. в Україні треба вбачати у “відсутності чітких стилістичних норм стосовно вживання різних варіантів імен для тих часів. Мабуть, це було найголовнішою причиною того, що одну й ту ж людину в різні часи офіційні документи часто записували не офіційним, паспортним варіантом її імені, а розмовним, тобто тим, під яким вона була відома в побуті, в колі своїх знайомих” [Чучка 1970, 36]. Як указує М. Бірило, “з упевненістю можна сказати, що в XV–XVIII ст. вживання офіційних повних форм було ще більш обмежене, ніж зараз, оскільки саме життя у відповідності з загальним рівнем розвитку економічних суспільно-культурних відносин у той час створювало менше ситуацій, в яких необхідно було вживати офіційні повні форми імен” [Бірыла 1966, 12].

Звичайно, всі імена козаків, записаних у Реєстр, трактуємо як стилістично нейтральні, оскільки маємо справу з офіційним документом державної ваги. Тобто суфікс **-к-о** розглядаємо в даному дослідженні поза стилістичною конотацією. Водночас не виключено, що тоді, як і сьогодні, у розмовному мовленні деякі імена з суфіксом **-к-о** могли мати конотативний відтінок. Паралель із сучасним станом функціонування суфікса **-к-о** в діалектному мовленні показує, що окремі імена з суфіксом **-к-о** мовці сприймають як нейтральні (*Тимко́, Федько́* стосовно дорослих людей), а інші — із певними пестливими відтінками (*Іва́нко, Семі́нко, Пили́нко* — теж стосовно дорослих). У сучасному діалектному розмовному мовленні помітна ще така тенденція: суфікс **-к-о**, приєднаний до усічених імен, тяжіє до нейтральності, а приєднаний до повних — до емоційного відтінку. Суфікс **-к-о** в сучасному діалектному мовленні також активно використовується для позначення зменшеності, тобто при називанні дітей, і водночас для надання пестливого відтінку.

Цю подвійну функцію суфікса **-к-о** відзначали і лексикографи. Скажімо, Б. Грінченко, вмістивши в 4-му томі свого словника додаток “Крестныя имена людей” [Грінченко IV, 548–563], нейтральні форми виніс у словничок як основні реєстрові слова, а з відтінком зменшеності — при інших основних варіантах імен: “Дуже часто імена, які є за формою зменшувальними, народ уживає як основні, такими є, напр., *Грицько, Харко, Хімка*. Щоб відзначити це, всі такі імена поставлені як основні, незважаючи на їх форму. А в інших випадках зі зменшувальними і пестливими іменами людей прийнятий той же порядок, що і в усьому словнику: всі вони вміщені при основному” [там само, 548].

Я. Бодуен де Куртене вважав, що морфема **-к-о** у складі імен позначала зменшеність. Разом із тим він дотримувався думки, що гіпокористичність антропонімів на **-к-о** вторинна і розвинулася із більш частого вжитку, буденності, на противагу офіційності [Бодуэн де Куртенэ 1870, 93]. Р. Божкович узагалі заперечує існування в південнослов'янських мовах демінутивного суфікса **-к-о** [Бошковић 1936, 105]. Як зазначає І. Железняк, продуктивність суфікса **-к-о** у слов'янських мовах зберігається і в наш час, причому гіпокористичність таких утворень очевидна. На думку дослідниці, антропонімні форми із суфіксом **-к-о**, найімовірніше, демінутивно-гіпокористичні [Железняк 1969, 48]. Їх розвиток генетично пов'язаний із виникненням відповідних апелятивних форм.

Перш ніж перейти до аналізу антропонімного матеріалу Реєстру, подамо кілька вступних уваг про саму пам'ятку. Реєстр містить списки 40 475 козаків особового складу 16 полків, які разом охоплювали територію

приблизно таких сучасних областей України: Черкаської, Київської, Полтавської, Вінницької, більшої частини Чернігівської, південно-західної частини Сумської і східної частини Житомирської. Південні межі Полтавського, Чигиринського, Корсунського, Білоцерківського, Брацлавського і Уманського полків виходили у степ на північ сучасних Кіровоградської, Дніпропетровської та Одеської областей. Якщо зіставити територію, яку охоплюють списки Реєстру, із картою говорів української мови [АУМ I, к. 9], то побачимо, що ця територія охоплює деякі говори всіх трьох українських наріч — північного, південно-східного, південно-західного: майже весь східнополіський говір (за винятком крайньої східної частини), східна половина середньополіського говору, східні частини волинського і подільського говорів (за винятком території на захід від лінії Хмельницький – Кам'янець-Подільський).

Полки мали неоднакову кількість козаків, і не тому, що на нових козацьких територіях (напр., Брацлавський, Чернігівський, Ніжинський та інші полки) бракувало козаків. Навпаки, охочих було в десятки разів більше, ніж їх записано. Гетьманський уряд при обмеженій можливості записати всіх охочих у Реєстр, здійснював протекціоністську політику щодо своїх давніх, старожитніх полків. Отже, у межах 3 тис. (і більше) осіб нараховують Чигиринський, Черкаський, Канівський, Корсунський, Білоцерківський, Уманський, Переяславський, Миргородський та Полтавський полки, у межах 2 тис. (і більше) — Брацлавський, Кальницький, Київський, Кропивенський, Прилуцький полки; Ніжинський і Чернігівський полки не мали навіть тисячі козаків кожен.

Під час Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького утвердилася українська державність. Полки зазнали докорінної реорганізації і з військових перетворилися на адміністративно-територіальні та військові одиниці в українських землях, на які поширювалася гетьманська влада. Полковій старшині підлягали не лише козаки, а й інші верстви населення. У новостворені полки гетьманський уряд призначав тільки полкову та сотенну адміністрацію, а козаків у відповідні військові одиниці набирали з місцевого населення. Як зазначають польські історики, “після Зборівської угоди Хмельницький поділив Україну на 16 військово-адміністративних округів. Командуючі округами були цивільними і військовими намісниками гетьмана Хмельницького. В переконанню істориків, Хмельницький створив новочасну адміністративну структуру держави, яка була достосована до вимог воєнного часу” [Кшонстен та ін. 1999, 261]. Наголошуємо на цьому, бо інколи автори, зокрема зарубіжні [Тошович 2000, 278], помилково вважають Реєстр списками козаків За-

порозької Січі. Але Реєстр стосується передусім козаків, які жили на території воєводств. Це підтверджують і спостереження польських істориків: “Ситуація для козаків на Україні була більш складна, ніж козаків на Дону, де свого роду козацька республіка була обмежена територіально. Важливою проблемою було те, що запорожці жили в тих самих селищах, де жили звичайні міщани та селяни, підпорядковані владі старост. Сам статус козаків — людей вільних, був взірцем для інших мешканців староств і мусив бути загрозою для власників маєтків та земель. Дивилися вони з нехиттю на те, що реєстрові займали їх землі, з яких старости не мали жодної користі” [Кшонстен 1999, 180]; (докладніше про зв’язки Запорозжя з рештою тогочасних козацьких регіонів України див: [Осташ 2002, 104–105]).

У Реєстрі деривати утворено морфологічним способом за допомогою 48 мономорфемних суфіксів, 2 суфіксів-флексій і 43 поліморфемних суфіксів. У цьому випадку йдеться про чоловічі власні імена. Їх кількість майже збігається з числом аналогічних формантів, які функціонували в іменах українського антропонімікону XVI ст. Різниця стосується суфіксів малопродуктивних (**-иць**) або тих, що у XVII ст. лише починали активізовуватися (**-усь**). У Реєстрі основи деяких імен могли поєднуватися з кількома дериваторами: *Пет(р)* — *Петро, Петрикь, Петруша, Петра(н), Петрушь, Петрушко*; *Василий* — *Василь, Василець, Василина, Васи(-л)ко, Васи́ло, Васько, Васимь, Васюта, Васю(т)ка, Васе(ч)ко*. Ця риса характерна для найпопулярніших особових імен. Суфікси могли приєднуватися до повної, усиченої або не ускладненої іншими формантами основи особового імені. Водночас продуктивність дериватів неоднакова. До найпродуктивніших суфіксів чоловічих імен Реєстру належали **-к-о**, **-ець**, **-к-а**, суфікси-флексії **-а(-’а)**, **-о**.

Кількість особових імен і похідних із формантом **-к-о** в Реєстрі менша від списку, представленого матеріалами пам’яток XVI ст. [Керста 1984, 76]. У Реєстрі їх близько 260 (не беручи до уваги фонетичні варіанти), у XVI ст. — понад 300. Особових імен і похідних із суфіксом **-к-о** в Реєстрі вжито понад 10,5 тисяч разів, що становить понад 25% від усіх іменувань у пам’ятці. Суфікс **-к-о** в особових іменах є найпродуктивнішим у Реєстрі. Однак нас зацікавило ще й те, наскільки рівномірне його поширення на території, охопленій списками Реєстру. І тут стає у пригоді метод лінгвогеографії. Як зазначає І. Сухомлин, “лінгвогеографія знаходить своє обов’язкове застосування як метод пізнання не тільки діалектних особливостей власних назв, але і як засіб при картографуванні словотворчих рис української антропонімії” [Сухомлин 1974, 16].

Найбільш уживані народні варіанти імен із цим дериватором такі: *Грицько* (понад 1300 носіїв), *Васько* (понад 1000 носіїв), *Мисько*, *Фесько*, *Яцько* (понад 800 носіїв кожне); пор.: *Ва(с)ко* Сметана, 8; *Гри(ц)ко* Кошлати(й), 12 зв.; *Ми(с)ко* Сирота, 4; *Я(ц)ко* Пшени(ч)ны(й), 5. Суфікс **-к-о** виявився універсальним формантом, який здатний приєднуватися практично до будь-яких основ, за винятком тих, які закінчуються сполученням двох приголосних: як бачимо вище, *Пет(р)* у Реєстрі має різні похідні, крім похідного з формантом **-к-о**. До канонічних форм церковно-християнських особових імен досліджуваного періоду він приєднувався дуже рідко. У Реєстрі це, зокрема, такі імена: *Левко* (< *Левъ* – ЛБ 219), *Прохо(р)ко* (< *Прѡхоръ* – ЛБ 229), *Рома(н)ко* (< *Ромѧнъ* – ЛБ 229); пор. *Левъко* Пасе(ч)никъ, 12 зв.

Найчастіше мотиваційною базою дериватів із суфіксом **-к-о** служили в Реєстрі усічені основи повних народних форм. Це були основи двох видів. Перші — частини особових імен на приголосний: *Дань*, *Знь*, *Ку(з)*, *Ма(л)*, *Па(н)*, *Ха(р)* та ін. У пам'ятці вони функціонують і як самостійні імена, і з суфіксом **-к-о**: *Дань* Пакошенко, 175 зв.; *Данько* Безьд\(\й)ны(й), *Знь* Мотовиле(н)ко, 170 зв.; *Знько* Подыйскы(й), 415; *Ку(з)* Соки(р)никъ, 180; *Кузко* Лисаненько, 190; *Ма(л)* Корє(н)ны(й), 17; *Ма(л)ко* Репало, 390; *Ха(р)* Д\довъ, 180 зв.; *Ха(р)ко* Богаты(й) 176 зв. та ін. Друга група об'єднує усічені основи на голосний і на приголосний, які не виступали як самостійні слова. Перед поєднанням з дериватором **-к-о** усічені основи, які закінчувалися на голосний, набували інший суфікс: *Гри-ць-к-о*, *Сте-ць-к-о*, *Да-ць-к-о* та ін.; пор. *Є(с)ко* Мотора, 29; *Ю(р)ко* Кабачъны(й), 6; *Дацко* Бе(з)руки(й), 382; *Стецько* Повтораць, 27.

Стосовно усічених основ, які закінчуються на приголосний, іноді важко категорично стверджувати, чи могли вони вживатися перед об'єднанням із дериватором **-к-о** як самостійні особові імена, чи ні. Похідне з нульовим формантом могло не потрапити до писемних пам'яток, однак існувати в той період як самостійне особове ім'я, напр.: слова *Тим-* [Керста 1984, 76–77], *Вас-*, *Зн-*, *Ман-* [Шевцова 1979, 59], дослідники, зважаючи на зібраний фактичний матеріал XVI ст., а також другої половини XVIII ст., зараховують до розряду усічених основ, які, на їхню думку, не виступають у ролі самостійних. А в Реєстрі вони існують самостійно: *Ва(с)* Б\ликъ, 325 зв.; *Ва(с)* Пшени(ч)ненько, 325 зв.; *Ва(с)* Пяниче(н)ко, 348; *Знь* Мотовиле(н)ко, 170 зв.; *Знь* Курилонко, 184; *Манъ* Олексенько, 198 зв.; *Ма(н)* Крищи(н)ски(й), 171; *Манъ* Пили(н)чанько, 180; *Тимъ* Приходчєня, 128; *Тимъ* Лучєнько, 129 зв.; *Тымъ*

Асауль, 208. Як окреме особове ім'я одне з них (*Тимъ*) документується і в антропонімії періоду Київської Русі [Толкачев 1975, 125].

Високу продуктивність суфікс **-к-о** мав і в українській мові XIV–XV ст., де з його допомогою утворювалася більшість чоловічих особових імен: *Андрушко, Ванько, Васько, Ганко (Ханко), Гринко (Хринко), Грицько (Хрицько), Игнатко, Костько, Лазарко, Лацько, Левко, Ленко, Манко, Маско, Мацько, Мелешко, Минко, Миско, Митко, Мичко, Мишка, Мрочко, Навойко, Нарко, Овушъко, Олешко, Онацько. Ондрюшко. Оножко, Остапко, Панаско, Панко, Пашко, Петко, Петрашко, Петрушко, Прибко, Рачко, Ромашко, Ромейко, Семашко, Сенко, Симко, Синко, Смочко, Сошко, Станко, Сташко, Страшко, Сулко, Терешко, Тимошко, Тишко, Томко, Фалко (Хвалко), Фарко, Федорко, Федько, Хацько, Ходко, Цутко, Шашко, Шизко, Шимко, Юрко, Юско, Юшко, Янко, Яско, Яцько, Яшко* [див.: ССМ].

У XVI ст. народні варіанти імен із цим суфіксом також активно вживаються на всіх українських етнічних землях [Керста 1984^a, 102–138]; пор.: імена з суфіксом **-к-о** в одній із писемних пам'яток XVI ст.: Мещанє... *Фє(д)орко* прихожи(и), росоха, *Га(ц)ко* Чапли(и), Тома копы(т)ко(в)... *я(ц)ко* Боровикъ, *хо(д)ко* неколо(д)ко, олеке(и) окоро(к), *Фє(д)ко* чо(р)ны,... *гри(ш)ко* пла(к)синоє... *Фє(д)ко* щєпа... *гришко* со(т)ник... Микита л сун(и), *га(ц)ко*... Пасынокъ... Ива(н) чалы(и),... *гри(н)* батраковъ, *хо(д)ко* Жало, *хвє(д)ко* байд(и) (Черкаси, 1552 *ОЧерк.3* 10). Виявляємо їх чимало й у пам'ятках, писаних латинською графікою (приклади подаємо в українській транскрипції): *Андрійко, Андрушко, Ванько, Василько, Васько, Гринько, Грицько, Дашко, Демко, Дешко, Зінько, Іванко, Івашко, Ілько, Йосько, Ласко, Левко, Лесько, Лойко, Масько, Мисько, Митько, Місько, Мішко, Олесько, Олешко, Оначко, Онисько, Остапко, Санько, Сенечко, Сенько, Симонко, Станько, Сташко, Стенько, Стецько, Тимко, Федько, Яремко, Яско, Яцько* та ін. [Крип'якевич 1994, 354–383]. Аналогічну картину спостерігаємо й у писемних пам'ятках XVIII ст. [ДДГ, 353–372; Кої 1997, 185–194; Старчак-Вавричин, 2000, 52–58; Панькевич 1970, 203–213], лексикографічних працях XIX ст. [Піскунов 1873; Білецький-Носенко 1966] і початку XX ст. [Грінченко IV, 548–563].

Суфікс **-к-о** і сьогодні зберіг свою активність на території, яку охоплювали списки Реєстру. Це зафіксував І. Сухомлин, який проаналізував власні особові імена на території, що майже повністю збігається з досліджуваною. Зокрема, це велика група розмовних варіантів, які побутують у сучасних говірках: *Андрійко, Ванько, Василько, Васько, Грицько, Іванько, Климко, Лесько, Луцько, Мисько, Мишко, Санько, Сашко, Хвидько,*

Хвидорко [Сухомлин 1975, 53–68]. І. Варченко на території Лубенщини (Полтавська обл.) серед багатьох народних варіантів називає також немало імен із суфіксом **-к-о**: *Ілко, Омелко, Омелько, Онисько, Харько. Яско, Яцко* та ін. [Варченко 1963, 112–208].

В іменах суфікс **-к-о** (сам й у складі поліморфемних суфіксів) функціонує і в інших діалектних масивах; напр., у бойківських говірках: *Андрушко, Антошко, Васько, Владимирко*, гіпокористичне *Лацько* (< *Володимир*), *Демко, Єванойко* (< *Іван*), *Іванко, Ясько, Єлько* (< *Ілля*), *Ілько, Йилько, Юсько* (< *Йосип*), *Мацько, Миколаятко, Михавко, Миханько, Філько* (< *Пилип*), *Сенько* (< *Семен*), *Павлятко, Панько, Штефко, Штифанятко, Тимко, Титко, Федько, Ірейко, Їрейко, Іройко, Йирко, Йирько* (< *Юрій*), *Якимко, Яцько* (< *Яків*) та ін. [Осташ Р, Остап Л. 1996, 104–105].

Активний суфікс **-к-о** і на Буковині: “Для творення повних здрібніло-пестливих імен чоловіків використовуються суфікси **-ик, -ко, -ц’о, -ус’, -ун’ (-ун’о)**... Суфікси **-ко, -ц’о** використовуються в пестливих іменах, вихідна основа яких закінчується на один приголосний... Для творення здрібніло-пестливих імен чоловіків від скорочених основ повних імен у буковинських говірках використовуються суфікси **-ко, -ц’о, -ун’о**: *Григорко, Захарко, Ромко, Захарійко, Сафонійко, Василько*” [Лук’янюк 1966, 46–47; див. також: Кракалія 1974, 54–56].

Свою активність в особових іменах виявляє суфікс **-к-о** і на Наддністрянщині [Горбач Р, 63–64; Горбач КК, 170, Горбач Т, 199; див. також: Остап Р., Остап Л. 1999, 168; Шило, 1970, 69], Закарпатті (як зазначає П. Чучка, “на Закарпатті іменні утворення з суфіксом **-к-о** належить до найпродуктивніших уже з найдавніших часів”) [Чучка 1970, 60], Гуцульщині [Vincenz 1970], Волині [Горбач С, 426; Аркушин 1996, 12–14; див. також: Богдан 1994, 9–10], Поліссі [Горбач Остр, 281], Холмщині (переселенців із цих теренів) [Осташ Н., Остап Р. 1996, 38–39], Лемківщині (переселенців із цих теренів) [Горбач КБ, 546; див. також: Панцьо, 1995], а також в інших регіонах України.

Суфікс **-к-о** є одним із характерних антропонімних суфіксів сучасної української літературної мови. Більшість імен сучасного словника власних імен українців має народні варіанти (поруч з іншими) також із суфіксом **-к-о** [ВІЛ 1996, 35–113; див. також: Стець 1970, 18–25]. Цей суфікс наявний у фольклорних текстах: “За нашим садом три місяці рядом: Первий місяць — молодий Степанко, Другий місяць — молодий Михалко, Третій місяць — молодий Іванко” [ВІЛ 1996, 78]. Дослідниця

українських коломийок Н. Колесник відзначила, що серед дериватів найпоширеніші ті, що утворені суфіксальним способом. Найпродуктивнішими словотвірними моделями цієї групи є чоловічі імена на **-ко**, **-ечко**, **-очко**, **-енько**, **-ик**, **-унь** / **-уньо**, **-цьо**, **-ьо**, **-усь** [Колесник 1998, 40]. Таким чином, суфікс **-к-о** не лише функціонує в українській антропонімії віддавна, але й сьогодні належить до групи найуживаніших і найпопулярніших як у літературній мові, так і в діалектному мовленні, а також у народній творчості.

Привертає увагу і той факт, що суфікс **-к-о** в Реєстрі, як і в пам'ятках XVI ст., виступає у складі прізвищевих назв. Це другі компоненти іменувань, утворені від особового імені або прізвиська батька, переважно у скороченій формі, напр., Горд'їй *Васи(л)ко*, 204; Іляшъ Бе(з)ушъко, 198 зв. Думки про патронімність суфікса **-к-о** у слов'янських мовах дотримується багато дослідників. Зокрема, на думку П. Чучки, патронімний суфікс **-к-о** на Закарпатті виступає вже в XIV – на початку XV ст. [Керста 1984, 78]. Серед прізвищевих назв, утворених суфіксальним способом, деривати на **-к-о** стоять на четвертому місці після утворень на **-енко**, **-ський** (**-цкий**, **-зкий**), **-ович** (**-евич**) [Осташ 1989, 125-126]. Прізвищеві назви з дериватором **-к-о** наявні в усіх полках: Реєстр фіксує понад 450 носіїв таких прізвищевих назв, що становить понад 1% від загальної кількості іменувань у пам'ятці. У сучасній українській антропонімії також функціонують прізвища із формантом **-к-о**, у тому числі й відіменні: *Андрійко*, *Гавришко*, *Гринько*, *Данилко*, *Дацько*, *Малишко*, *Мицько*, *Процько*, *Санько*, *Терешко*, *Титко*, *Харко*, *Юсько*, *Ясько*, *Яцько* та багато інших [Редько 1969].

Суфікс **-к-о** у складі прізвищ зафіксований не лише в літературній мові, але й діалектах. Він міститься, наприклад, у сучасних прізвищах бойків та гуцулів, хоча в групу найпоширеніших скфіксів не входить. Найпоширеніші в сучасних гуцульських прізвищах форманти **-ук** (**-'ук**), **-ак** (**-'ак**), **-чак**, **-ович** / **-евич** [Близнюк 1997, 17–18; Близнюк 1998, 45–46], у бойківських **-ак** (**-'ак**), **-ович** / **-евич**, **-ин**, **-ів**, **-ець**, **-ик**, **-'ук** [Бучко 1996, 92–93].

Спостерігаємо велику різницю в кількості прізвищ із поліфункціональним суфіксом **-к-о** у різних регіонах України. На території Лубенщини (Полтавська обл.) прізвища з цим формантом становлять 7,8 % від загальної кількості досліджуваних прізвищ [Кравченко 2002, 11].

У сучасній антропонімії Опілля прізвища з формантом **-к-о** становлять майже 1% від кількості прізвищ, утворених афіксальним способом, причому сполучувався цей формант лише зі слов'янськими автохтонними

іменами та пізнішими прізвищами [Панчук 1999, 11–16]. На території Тернопільщини прізвища з формантом **-к-о** становлять 0, 37% від загальної кількості досліджених [Шеремета 2002, 160]. У Кіровоградській області **-к-о** також не входить у групу найпродуктивніших патронімних суфіксів, які можуть сполучуватися з більш ніж 10 різними морфами. Він належить до середньої групи, у якій форманти здатні поєднатися більше ніж із трьома морфами [Марталога 1997, 14]. Про інші регіони знаємо менше, оскільки там дослідження українських сучасних прізвищ або ще тривають, або ж їх не проводять узагалі.

Якщо кількісні підрахунки нанести у вигляді умовних позначень на карту, то одержимо такі результати. Суфікс **-к-о** вживається в особових іменах на всій території, охопленій списками Реєстру. Крім цього, існує великий список імен, які вживаються із цим суфіксом у всіх полках Реєстру, що свідчить про рівномірне поширення цього суфікса на всій досліджуваній території. Отже, карти зафіксували явище повсюдного поширення імен із суфіксом **-к-о**. Його можна частково спостерегти і з допомогою цифр (див.: Табл. 1, 2), без карт, але карти дають змогу виразніше побачити його масштабність, звести все в цілісну картину. У списках деяких полків суфікс **-к-о** в антропонімах активізується більше, в інших — менше, але на значній території, охопленій Реєстром, поширюється переважно рівномірно.

Кількість імен із суфіксом **-к-о** у полках рівномірна: від 44 імен у Ніжинському, де налічується до тисячі козаків, до 79 у Канівському, де записано понад 3 тисячі осіб. На загальній карті кількості імен із суфіксом **-к-о** бачимо, що Уманський, Брацлавський і Кальницький полки мають велику кількість (відповідно 56, 66 і 60) імен. Отже, на цій території список імен із цим суфіксом був досить різноманітний. Менша кількість носіїв імені із суфіксом **-к-о** у відсотковому відношенні до загальної кількості носіїв імен у подільських полках (Уманський — 20%, Брацлавський — 13%, Кальницький — 21%) пояснюється, мабуть, міграційними процесами. Інтенсивні хвилі переселення на Поділля припадають на другу половину XVI – першу половину XVII ст. Його заселяли в основному переселенці з Волині й Галичини [Матвіяс 1983, 55]. Однак навіть міграційні процеси не змогли суттєво вплинути на великий список імен із суфіксом **-к-о**. Вони просто наповнили іменник цієї території більш різноманітними суфіксами і зменшили кількість носіїв імен із суфіксом **-к-о**, але продуктивності одного із основних суфіксів того часу не похитнули. Звідси можна зробити припущення, що на тих територіях, звідки прийшли переселенці, суфікс **-к-о** належав до групи провідних,

хоча для остаточного висновку необхідно було б провести спеціальні лінгвогеографічні дослідження про функціонування суфікса **-к-о** поза межами Реєстру в першій половині XVII ст.

Розглянувши чотири найпопулярніші імені (*Васько, Грицько, Мисько, Яцько*) разом, побачимо, що на території певного полку якесь ім'я може бути менш популярним і відповідно представлене меншою кількістю носіїв. Зате більшу кількість носіїв має інше ім'я, і таким чином компенсується кількісно менше вживання суфікса **-к-о** в попередньому імені. Наприклад, *Васько* на території Брацлавського полку трапляється лише 10 разів (0,3% від загальної кількості носіїв у полку), а на території Ніжинського, який, повторюємо, ледве дотягує до 1 тис. козаків, - 46 разів (4,6%). Здавалося б, зрозуміло, що імен *Васько* катастрофічно мало, особливо якщо підрахувати у відсотковому відношенні до загальної кількості людей полку. Але візьмімо всі 4 імені разом. *Грицько* у Брацлавському полку вже більше ніж 30, а в Ніжинському менше, ніж *Васько*, — 35; *Мисько* у Брацлавському ще більше — 71, а в Ніжинському ще менше, ніж *Грицько* — 13; *Яцько* у Брацлавському — 72, а в Ніжинському — 30. Отже, *Васько, Грицько, Мисько* і *Яцько* разом становлять майже 7% від загальної кількості у Брацлавському полку і 12,5% від загальної кількості в Ніжинському. І хоча різниця (0,3% - 4,6% у першому випадку і 7% - 12,5% у другому) залишилася, нижня межа (7% стосовно 4 імен у списках Брацлавського полку замість 0,3% стосовно одного імені в тому ж полку) значно підвищилася.

Карти дають підставу зробити такі висновки:

1. Про поширення суфікса **-к-о**, як і інших суфіксів, бажано говорити на підставі кількох карт, причому що більше карт буде залучено до розгляду, то більша вірогідність максимально точного результату. Карті окремих імен більше свідчать про популярність самого імені, ніж про поширення суфікса **-к-о**.

2. Якщо на карту наносити абсолютні цифри без урахування відсоткового поширення імені з певним суфіксом стосовно загальної кількості козаків у полку, вирішальне значення має принцип, за яким відбувається групування цифр. Частково це підказує сам фактичний матеріал. Але й тут багато варіантів. Наприклад, коли носіїв імені в 16-ти полках від 10 в одному до 119 в іншому, то можемо при групуванні застосувати різний поділ і створити по-різному розмальовані карти. Можна розділити на 10 (від 10 до 20, від 20 до 30 і т.д.), на 20 (до 20, до 40 і т.д.) на 30 (до 30, до 60 і т.д.) тощо. Зрештою, можна розділити найбільшу цифру навпіл (75 від 150) і замалювати лише двома умовними позначеннями (до 75 і

понад 75). Як бачимо, тут багато суб'єктивного і довільного. Але навіть у такому випадку, складаючи карти на підставі абсолютних цифр, можна помітити певну тенденцію, але вже тоді, коли буде зроблено кілька карт. Карта одного імені свідчатиме лише про його популярність, а не про словотвірне явище. Але проблема градації постає лише тоді, коли матеріал розташований більш-менш рівномірно. Якщо ж якесь мовне явище трапляється на частині території частіше, а на іншій — мінімальне чи відсутнє взагалі, будь-яка градація таке явище виявить, хоча й тут діє принцип — що більше карт, то краще.

3. Чи не найважливішим зауваженням щодо картографування антропонімічних словотвірних явищ із Реєстру може стати таке: щоб уникнути помилок у висновках, необхідно створювати для кожного суфікса карти шести типів:

- а) загальна карта кількості імен із певним суфіксом у кожному полку;
- б) карта відсоткового співвідношення кількості імен із певним суфіксом у кожному полку із загальною кількістю імен у кожному полку;
- в) кількість носіїв імен із певним суфіксом у полках Реєстру;
- г) карта відсоткового співвідношення кількості носіїв імен із певним суфіксом до загальної кількості козаків у полках Реєстру;
- д) карта кількісного вживання певного імені;
- е) карта відсоткового співвідношення кількості носіїв певного імені до загальної кількості козаків у полках Реєстру.

4. При картографуванні в коментарях необхідно подати максимальну кількість статистичних даних. Щодо Реєстру, то треба зробити картографування не тільки найпоширеніших суфіксів, а й усіх, навіть тих, які вжиті в цій пам'ятці одинично.

Індекс

народних варіантів на -к-о

із Реєстру Війська Запорозького 1649 року²

Аве(р)ко 1, Амьбро(ж)ко 1, Ананько 1, Андрушко 352, Аньдру(с)ко 1, Аньштько 1; Бажько 5, Ба(с)ко 1, Блажько 3, Бо(ж)ко 1, Бо(с)ко 1, Бра(й)ко 1; Ва(л)ко 1, Ванко 1, Васе(ч)ко 2, Васи(л)ко 1, Васско 1, Васько (Васко) 1065, Ва(ц)ко 3, Величько 1, Верко 1, Войтько 9, Воло(д)ко 3, Воло(т)ко 1, Волоцько 1, Ву(й)тько 1; Гаври(л)ко (Гаврылько) 2, Га(й)ко 1, Га(л)ко 1, Гараско 25, Гарашко 1, Га(р)ко 1, Гаря(с)ко 1, Гацько 4,

² Арабськими цифрами біля кожного імені вказано кількість носіїв.

Гми(с)ко 1, Григорько 1, Гринько (Гринко, Грынько) 18, Грицько (Грицко, Грыцько, Грыцько) 1337, Гришко (Грышъко) 257, Грицько 1, Гу(ц)ко 1; Кгреско 4; Да(м)ко 1, Дани(л)ко 2, Данько (Данко) 31, Дарко 1, Даско 3, Дацько (Дацко) 147, Дашко 8, Де(й)мо(й)ко 1, Демко 217, Демо(ч)ко 1, Де(с)ко 1 Децко 2, Дешко 6, Дмитрашъко 1, Домъко 2, Думитрашко 1; Євѣдашко 4, Єре(с)ко 1, Є(р)ко 2, Є(р)машъко 1, Єсько (Єско) 13; Жадко 4, Жа(ц)ко 1, Жданько 1, Жели(з)ко 1; Захарько 21, Зубко 1, Знъко (Знъко, Зи(н)ко) 12; Іванашко 11, Іванъко 13, Івашко 82, Ігна(т)ко 1, Ігнашъко 1, Ілько (Ілко) 18, Ісайко 1, Ісачько 1, Іювъко 2; Ка(л)ко 4, Каско 1, Климко 49, Климочко 1, Кона(ш)ко 1, Коцько 1, Кре(с)ко 2, Криско (Кры(с)ко) 17, Ку(д)ко 1, Кузко 1, Ку(м)ко 1, Куришко (Курышъко) 2, Ку(ц)ко 1; Лавришко 1, Лавъко 1, Лазъко (Лазко) 5, Ларко 16, Ласко 8, Лашко 18, Левко 283, Левушъко 1, Ленко 1, Ле(с)ко 468, Лешъко 1, Луцко 14; Малишко 1, Ма(л)ко 5, Манько (Манко) 28, Маро(ч)ко 1, Марти(н)ко 1, Масько (Маско) 14, Ма(т)ко 1, Матюшъко 2, Ма(ц)ко 11, Машко 1, Мелешко 26, Ме(н)ко 1, Мерко 1, Меско 1, Мешъко 1, Миле(ш)ко 1, Милко 1, Ми(н)ко 7, Минько (Минько) 7, Ми(р)ко 1, Мисько (Миско, Мыско) 878, Митько (Митько) 6, Мицько 1, Мишко (Мышко) 31, Млешъко 1, М\ (с)ко 1; Наза(р)ко 2, На(р)ко 1, Некрашъко 1, Ни(н)ко 1, Ницко 2; Оверъко 5, Ода(с)ко 1, Озаръко 1, Озо(р)ко 1, Оле(с)ко 4, Олешко 99, Омелько (Омелко) 43, Она(с)ко 1, Онацко 3, Онашъко 1, Онисько (Ониско, Оны(с)ко) 136, Они(ц)ко 1, Онопко 4, Оно(ш)ко 1, Онупко 4, Онушко 20, Ор\шъко 1, Остапъко 1, Осташъко 1, Отрошко 21, Отрушко 7, Отрушко 1, Охонко 1, Ошъко 1; Панько (Панко) 117, Па(с)ко 20, Пашко 26, Пе(д)ко 4, Петрашко 3, Петрушъко 1, Пи(л)ко 4, Покиско 1, Потапъко 1, Пронько 1, Про(ц)ко 13; Ра(д)ко 103, Ра(л)ко 1, Ра(с)ко 3, Рашко 4, Ре(д)ко 1, Рогу(л)ко 1, Рома(н)ко 1, Ромашко 8, Ро(с)ко 1; Савко 8, Саво(с)ко 5, Саву(с)ко 8, Самъко 1, Санько 2, Са(с)ко (Сасъко) 13, Са(ц)ко 3, Сачько 1, Сашъко 1, Се(з)ко 5, Селешъко 1, Семашко 1, Семенъко 3, Семко 13, Сенько (Сенко) 38, Се(р)шко 1, Се(с)ко 4. Сецько 1, Се(ч)ко 1, Си(д)ко 1, Симъко 2, Сипъко 1, Собко 2, Сомъко 1, Ста(н)ко 1, Ста(с)ко 1, Степашко 3, Сте(ц)ко 253, Сушко 1, С\ (д)ко 1; Терешко 46, Тимко (Тымко) 253, Тимочъко 1, Тишко (Тышко) 242, Томашко 1, Томко 8, Тоско 1, Транько 1, Троцько 2, Трошко 2, Тумъко 3, Ты(с)ко 1; Фалько 2, Фа(с)ко 1, Фвеско 1, Фе(д)ко 35. Федорашко 1, Федо(р)ко 2, Фе(н)ко 8, Фесько (Феско) 625, Фи(л)ко 1; Ха(д)ко 1, Харечъко 1, Харко 157, Ха(ц)ко 1, Хва(л)ко 1, Хве(д)ко 13, Хведорашко 1, Хве(н)ко 1, Хвесько (Хвеско) 176, Хви(л)ко 2, Хви(ц)ко 1, Хилко 44, Хо(д)ко 1, Хо(р)ко 1, Хо(ц)ко 1, Хо(ч)ко 1, Шимко (Шымко) 9; Ю(в)дашко 1, Ювко

18, Юнашґко 1, Юречґко 1, Юрко 202, Юро(ч)ко 1, Юсько (Юско) 345, Юцґко 1; Я(в)ко 1, Яґко 1, Я(н)ко 1, Яре(м)ко 1, Яре(с)ко 3, Ярешко 4. Я(р)мошґко 1, Ярошко 2, Ярґмушґко 1, Я(с)ско 1, Я(с)цґко 1, Ясько (Яско) 269, Я(ц)кко 1, Яцґко (Яцко) 867, Яшґко 5.

ЛІТЕРАТУРА

- Аркушин 1996 — Аркушин Г. Силенська гуторка. — Луцьк, 1996.
- АУМ — Атлас української мови: У 3 т. — Київ, 1984–2001. — Т. 1–3.
- Бевзенко 1960 — Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) — Ужгород, 1960.
- Білецький-Носенко 1966 — Білецький-Носенко П.П. Словник української мови / Підгот. до видання В.В. Німчук. — Київ, 1966.
- Бірыла 1966 — Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія: Уласныя імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. — Мінск, 1966.
- Близнюк 1997 — Близнюк Б.Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Львів, 1997.
- Близнюк 1998 — Близнюк Б.Б. Гуцульські прізвища семантичного способу творення // Наукові записки. — Серія: Мовознавство. — Тернопіль, 1998.
- Богдан 1994 — Богдан С.К. Варіанти власних імен у прибузьких говірках // Проблеми регіональної ономастики. Тези доп. і повід. наук. семінару. — Київ, 1994.
- Бодуэн де Куртенэ 1870 — Бодуэн де Куртенэ И. О древнепольском языке до XIV столетия. — 1870.
- Бошковић 1936 — Бошковић Р. Развитие суфикса у јужнословенској јузиčkoј заједници // Јужнословенски филолог. — V — 1936.
- Бучко 1996 — Бучко Г.Є. Найпоширеніші прізвища Бойківщини (лексична база та словотвірна структура) // Бойківщина: Історія та сучасність. Матеріали історико-народознавчої конф. Самбір, 6 березня 1996 р. — Львів, 1996.
- Варченко 1963 — Варченко І.О. Лубенські говірки і діалектна суміжність. — Київ, 1963.
- ВІЛ 1996 — Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник. 2-ге вид., виправлене й доповнене / За ред. В.М. Русанівського. — Київ, 1996.
- Горбач КБ — Горбач О. Південнолемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина) // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5. — С. 524–660.
- Горбач КК — Горбач О. Говірка Комарна й Комарнянщини // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5. — С. 157–172.
- Горбач Остр — Горбач О. Західно-поліська говірка села Остромичі, кол. повіту Кобринь // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5. — С. 269–328.
- Горбач Р — Горбач О. Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5. — С. 56–156.

- Горбач С — Горбач О. Південноволинська говірка й діалектологічний словник села Ступно й Мощаниця, кол. повіту Здовбунів // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5. — С. 405–523.
- Горбач Т — Горбач О. Словник діалектної лексики Теребовельщини // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5. — С. 173–256.
- Грінченко — Словарь української мови / Збір. ред. журн. “Киевская старина”; Упорядк. з додатком власного м-лу Б. Грінченко. — Т. 1–4. — Київ, 1907–1909.
- Гумецька 1958 — Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. — Київ, 1958.
- ДДГ — Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. / Упор. В. Й. Горобець. — Київ, 1993.
- Железняк 1969 — Железняк И.М. Очерк сербохорватского антропонимического словообразования. Суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII–XV вв. — Київ, 1969.
- Керста 1984 — Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI століття: Чоловічі іменування. — Київ, 1984.
- Керста 1984^a — Керста Р.Й. Українські народні варіанти християнських імен XVI ст. (Додаток) // Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI століття: Чоловічі іменування. — Київ, 1984.
- Кої 1997 — Кої І. Імена русинів комітату Земплин за часів Марії Терезії (1733–74 рр.) // Наукові дослідження в галузі української та русинської філології. — Nyíregyháza, 1997.
- Колесник 1998 — Колесник Н.С. Про загальне та локальне в антропонімії коломийки // Мова та стиль українського фольклору. Зб. наук. праць. — Київ, 1998.
- Кравченко 2002 — Кравченко Л.О. Антропонімія Лубенщини. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Київ, 2002.
- Кракалія 1974 — Кракалія Л.В. До питання класифікації буковинських антропонімічних варіантів // Мовознавство. — 1974. — №2.
- Крип'якевич 1966 — Крип'якевич І.П. Адміністративний поділ України 1648–1654 рр. // Історичні джерела та їх використання. — Київ, 1966. — Вип. 2.
- Крип'якевич 1994 — Крип'якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: Дослідження і матеріали. — Львів, 1994.
- Кшонстен та ін. 1999 — Кшонстен Т., Маєвський В., Нагельський М., Стороженко І. Жовті води – 1648. — Варшава: Міністерство оборони Польщі. Департамент суспільно-виховної роботи, 1999 [текст у книзі польською (С. 2–160) і українською (С. 161–318) мовами].
- ЛРК — Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. Зб. актових документів / Підгот. до видання О.М. Маштабей, В.Г. Самійленко, Б.А. Шарпило. — Київ, 1986.
- Лук'янюк 1966 — Лук'янюк К.М. Словотвір здрібно-пестливих власних імен у буковинських говірках // Міжвуз. наук. конф. з питань укладання обл. діалектологічних словників (23–25 січня 1960 р.). Тези доп. — Чернівці, 1966.
- Марталога 1997 — Марталога Т.В. Антропонімія північного степу України. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Дніпропетровськ, 1997.

- Матвіяс 1983 — Матвіяс І.Г. Формування південно-східного наріччя української мови // Мовознавство. — 1983. — №1.
- Мейє 1951 — Мейє А. Общеславянский язык. — Москва, 1951.
- Остап 1989 — Остап Р.І. Словотворча структура // Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. (“Реєстри всього Війська Запорозького” 1649 р. і мовно-територіальні контакти). — Київ, 1989.
- Остап 2002 — Остап Р. Власні особові імена з однофонеминими суфіксами в українській антропонімії середини XVII століття // *Linguistica slavica*. Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Желєзняк / Ін-т української мови НАН України. — Київ, 2002.
- Остап Н, Остап Р. 1996 — Остап Н.Л., Остап Р.І. Власні особові імена в антропонімії Холмщини // Проблеми регіональної ономастики. Тези доп. і повід. наук. семінару. — Київ, 1994.
- Остап Р, Остап Л. 1996 — Остап Р., Остап Л. Власні особові імена в антропонімії Бойківщини // Бойківщина: Історія та сучасність. Матеріали історико-народознавчої конф. Самбір, 6 березня 1996 р. — Львів, 1996.
- Остап Р, Остап Л. 1999 — Остап Р.І., Остап Л.Р. Дери́вація розмовних варіантів особових власних імен у мовленні наддністрянців // Ономастика і апелятиви (проблеми словотвірної дериватології). — Вип. 7. — Дніпропетровськ, 1999.
- Панцьо 1995 — Панцьо С. Антропонімія Лемківщини. — Тернопіль, 1995.
- Панчук 1999 — Панчук Г.Д. Антропонімія Опілля. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Тернопіль, 1999.
- Панькевич 1970 — Панькевич І. Матеріали до історії мови південнокарпатських українців // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — 1970. — № 4. — Кн. 2.
- Піскунов 1873 — Словниця української (або Югової-Руської) мови. Праця Фортуната Піскунова. — Одеса, 1873.
- РВЗ — Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку Тодійчук О.В. та ін. — Київ, 1995.
- Редько 1969 — Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. — Київ, 1969
- Сімович 1929 — Сімович В. Українські йменники чоловічого роду на -о в історичному розвитку й освітленні. — Праці укр. пед. ін-ту ім. М. Драгоманова у Празі. — Т.1. — Прага, 1929.
- ССМ — Словник староукраїнської мови XIV–XV ст./ Редкол.: Д.Гринчишин та ін. — Київ, 1977–1978. — Т. 1–2.
- Стець 1970 — Стець Н.С. Чоловічі імена з формальними ознаками жіночого роду в українській мові // Мовознавство. — 1970. — №3.
- Старчак-Вавричин 2000 — Старчак-Вавричин М. Найдавніший список господарів с. Мшани 1773 р.; Список власників будинків у с. Мшани 1789 р. // Старчак-Вавричин М. Село Мшана на Лемківщині. Історичний нарис. — Львів, 2000.
- Сухомлин 1974 — Сухомлин І.Д. Методи структурно-типологічного вивчення словотвору української антропонімії // Тези доп. і повід. Міжвузівської наукової конф. з питань східнослов'янського іменного словотвору. — Київ, 1974.
- Сухомлин 1975 — Сухомлин І.Д. Питання антропоніміки в українській мові. — Дніпропетровськ, 1975.

- Толкачев 1975 — Толкачев А.И. К истории словообразования форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке XI–XV вв. // *Этимология*. 1975. – Москва, 1977.
- Тошович 2000 — Тошович Б. Глагольность ономастических композитов // *Słowiańskie composita antroponimiczne* / Pod. red. S. Warchoła. – Lublin, 2000.
- Чучка 1970 — Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття. Вступ та імена (Конспект лекцій). – Ужгород, 1970.
- Шевцова 1979 — Шевцова В.О. Суфіксальний словотвір особових чоловічих імен: На матеріалі середньонадніпрянських лівобережних пам'яток другої половини XVII – першої половини XVIII ст. // *Мовознавство*. – 1979. – № 2.
- Шеремета 2002 — Шеремета С.В. Антропонімія північної Тернопільщини. Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Рукопис. – Тернопіль, 2002.
- Шило 1970 — Шило Г.Ф. Власні імена в усному мовленні // *Усне побутове літературне мовлення*. – Київ, 1970.
- Belić 1901 — Belić A. Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe // *Archiv für slavische Philologie*, XXIII, 1901.
- Sławski 1974 — Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // *Słownik prasłowiański*. – T.1. – Wrocław etc., 1974.
- Taszycki 1958 — Taszycki W. Najdawniejsze polskie imiona osobowe // *Rozprawy i studia polonistyczne*. 1: Onomastyka. – Wrocław, Krakow, 1958.
- Vincenz 1970 — Vincenz André de. *Traité d'anthroponymie houtzoule* (*Forum Slavicum*. Band 18. – 1970). – München: Wilhelm Fink Verlag, 1970.

SUMMARY

The article focuses upon the suffix *-k-o* as a derivative to form male proper names by means of morphological word-formation on the basis of the anthroponymic material of Zaporozka Army Register of 1649. It includes a detailed review of the relevant literature, a short notice about the very monument and the very analysis of the anthroponymic material indicating the most productive suffixes of the Register's male names (*-k-o*, *-ets*, *-k-a*). Suffix *-k-o* (the Register contains about 260 proper names and derivatives with this formant) continues to function actively on the territory encompassed by the Register's lists: almost all East Polissya dialect, eastern part of the middle Polissya dialect, eastern parts of the Volyn and Podillya dialects. The author has also paid attention to the evenness of *-k-o* suffix distribution on the specified territory, therefore lingual-geographical method has been applied to making a card index for the researched word-building notion.

Таблиця 1

НАРОДНІ ВАРІАНТИ ІМЕН НА -К-О В РЕЄСТРІ

Кількість	Полки*															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Народних варіантів на	72	73	79	71	65	56	66	60	60	71	61	71	64	54	44	51
Носіїв народних варіантів на -к-о																
Співвідношення кількості носіїв імен на-к-о до кількості козаків у полку (у %)**	869	808	868	801	886	595	343	430	557	786	529	882	763	565	270	275
	27	27	27	23	30	20	13	21	28	26	27	29	26	28	27	28

* У таблицях 1, 2, а також на картах полки позначено цифрами за порядком їх розташування в Реєстрі Війська Запорозького 1649 р.: 1. Чигиринський, 2. Черкаський, 3. Канівський, 4. Корсунський, 5. Білоцерківський, 6. Уманський, 7. Брацлавський, 8. Кальницький, 9. Київський, 10. Переяславський, 11. Кропивенський, 12. Миргородський, 13. Полтавський, 14. Прилуцький, 15. Ніжинський, 16. Чернігівський.

** Відсотки заокруглено до одиниць

Таблиця 2

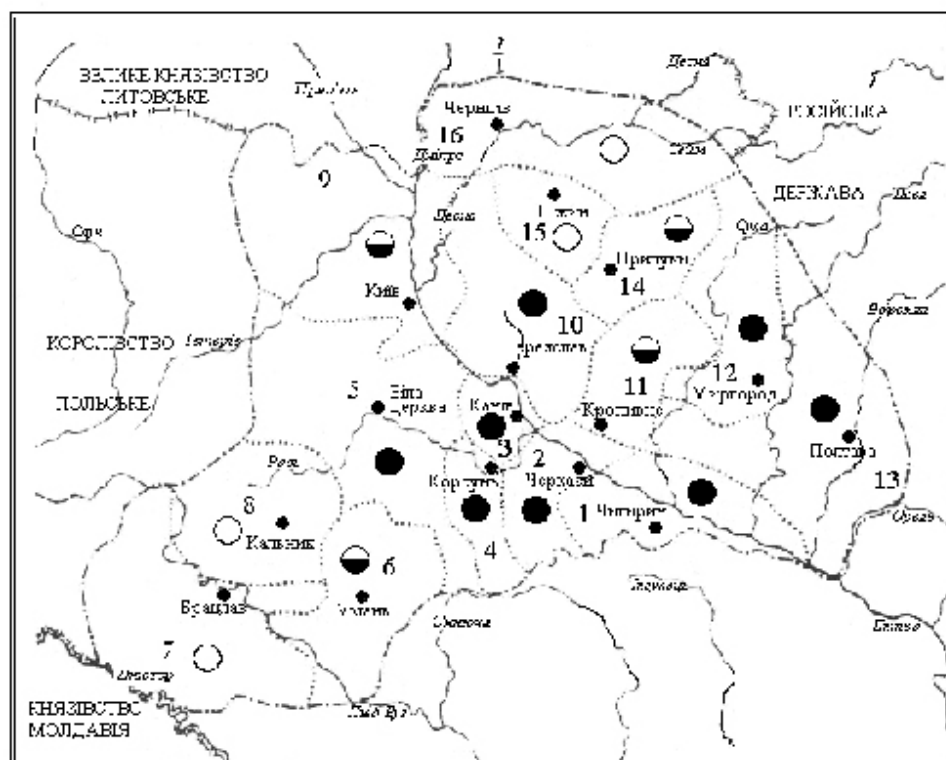
Частота вживання найпопулярніших народних варіантів на -к-о в Реєстрі

Народні варіанти	Полки																Всього в Реєстрі	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Кіль- кість носіїв	%
Від церковних імен	24	25	10	64	39	33	25	26	2	3	13	32	33	14	5	5	353	0.87
Андрушко	69		122	42	122	20	10	22	68	96	61	82	75	71	46	53	1068	2.64
Васько	111	82	101	101	146	84	30	71	63	91	68	111	103	64	35	41	1301	3.2
Грицько	23	22	28	35	16	14	4	7	9	21	20	31	16	15	7	12	281	0.7
Левко	37	25	52	44	41	33	15	27	16	30	23	51	31	20	15	10	470	1.2
Мисько	94	58	85	70	71	57	26	37	43	67	64	78	61	53	13	12	889	2.2
Фесько	65	70	48	63	59	27	7	34	46	95	44	71	76	50	23	23	801	2
Ясько	24	17	39	14	16	14	9	9	48	15	17	32	16	2	8	6	286	0.7
Яцько	63	77	69	75	72	32	24	24	55	93	37	65	72	56	30	24	868	2.1
Від слов'янських автохтонних імен																		
Бажко	-	-	-	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	
(<Бажань)																		
Жадко	-	1	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	4	
(<Жалань)																		
Радко	11	10	4	9	7	7	2	4	7	9	4	9	11	4	3	1	102	0.25

Картохема № 2 (загальна)

КІЛЬКІСТЬ НОСІВ ІМЕНІЗ СУФІКСОМ *-к-о* В ПОЛКАХ РЕЕСТРУ

- від 270 до 430 носіїв
 ● від 529 до 593 носіїв
 ● від 768 до 886 носіїв

Адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини та Інгульця Реєстру 1649 р.

кордони території Зібриска Запорозького після Зборівської угоди 1649 р.;

..... — кордони полків;

----- — державні кордони;

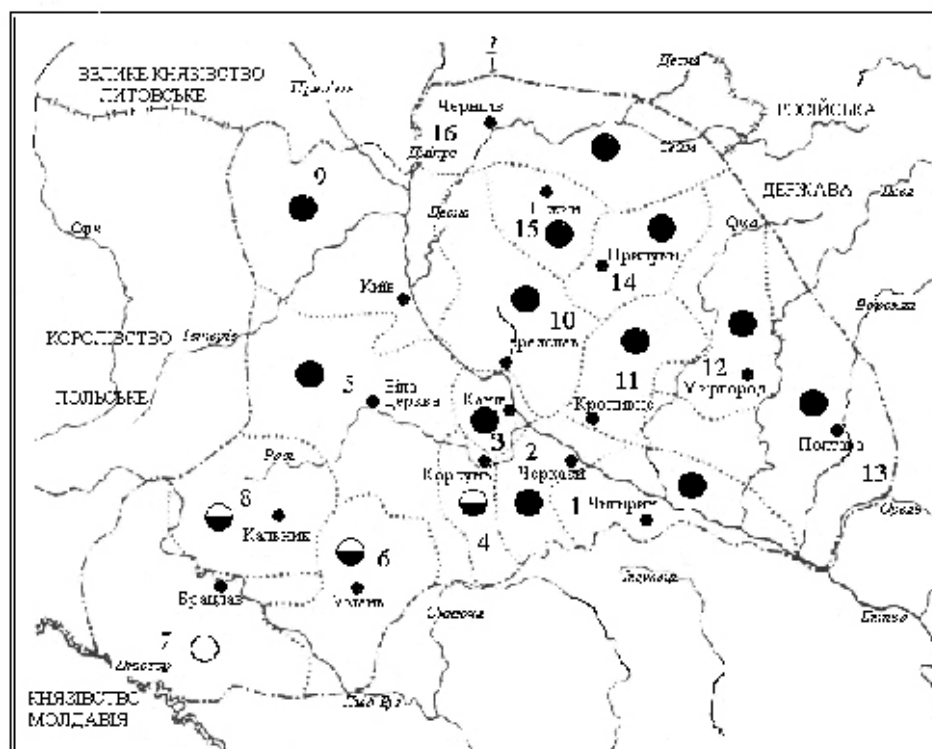
● — полкові міста;

1 — номери полків.

Картошка № 3 (загальна)

КІЛЬКІСТЬ НОСІВ ІМЕН ІЗ СУФІКСОМ **-КО** У ВІДНОШЕННІ ДО ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ НОСІВ ІМЕН У ЛЮДЬОХ ПІСЛЯ

- - 13 %
- ◐ 20 - 23 %
- 26 - 30 %

Адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини та Інгульця Ресотру 1649 р.

кордони території Зібішка Запорозького після Зборівської угоди 1649 р.;

..... — кордони полків;

----- — державні кордони;

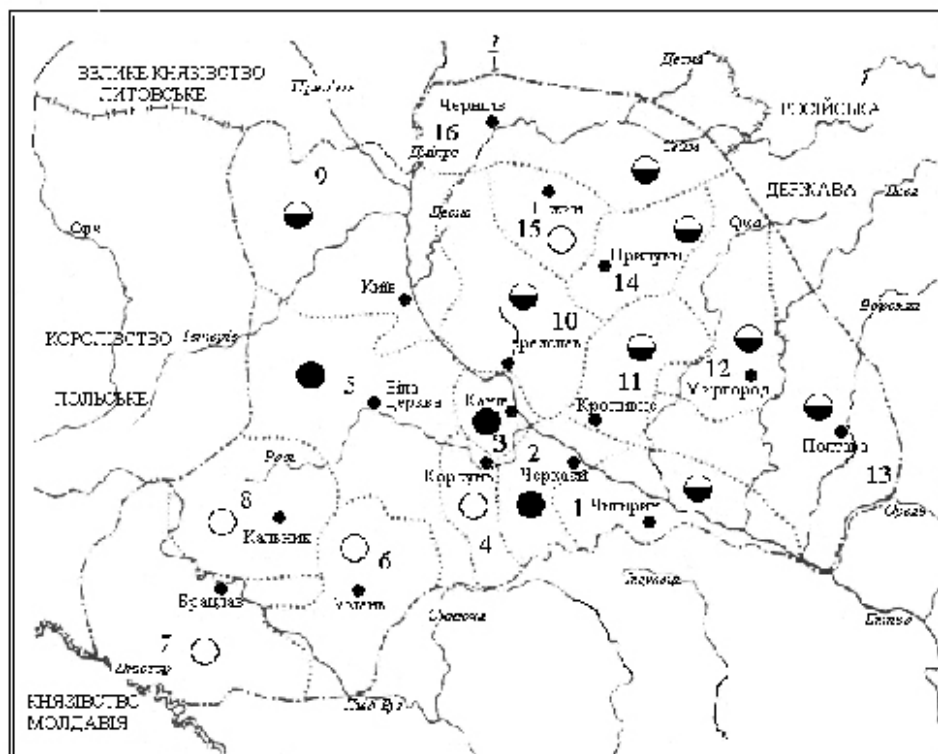
● — полковні міста;

1 — розміри поселень

Картохемія № 4

КІЛЬКІСТЬ НОСІВ ІМЕНІ *ВАСИКО* В ПОЛКАХ РЕЕСТРУ

- - до 50 носіїв у полку
- ◐ - від 51 до 100 носіїв у полку
- - від 101 до 150 носіїв у полку

Адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини та Слобожанщини 1649 р.

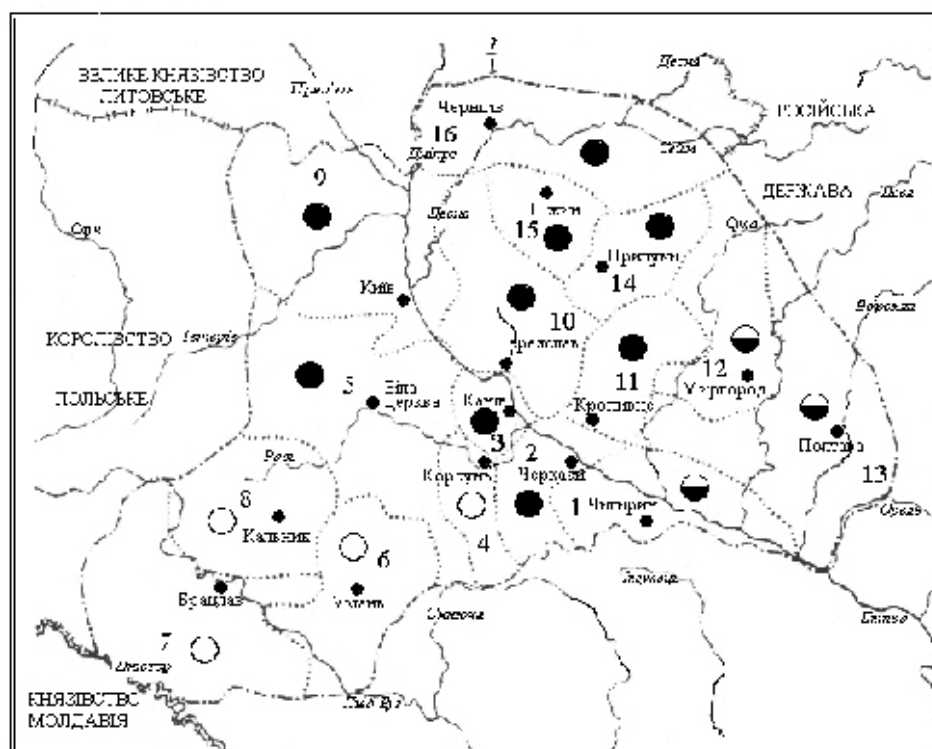
кордон території Зітвська Запорозького після Зборівської угоди 1649 р.

- - кордон Польщі;
- - державні кордони;
- - полкові міста;
- 1 - номери полку.

Картошка № 5

КІЛЬКІСТЬ НОСІВ ІМЕНІ *Васильо* У ВІДНОШЕННІ
ДО КІЛЬКОСТІ КОЗАКІВ У ПІЛКАХ РЕЕСТРУ

- - до 2%
- ◐ - 2,1 - 4,9%
- - 5 - 9,9%

Адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини та її частини Ресестру 1649 р.

кордони території Зібралка Запорозького після Збаразької угоди 1649 р.;

..... - кордони полків;

----- - державні кордони;

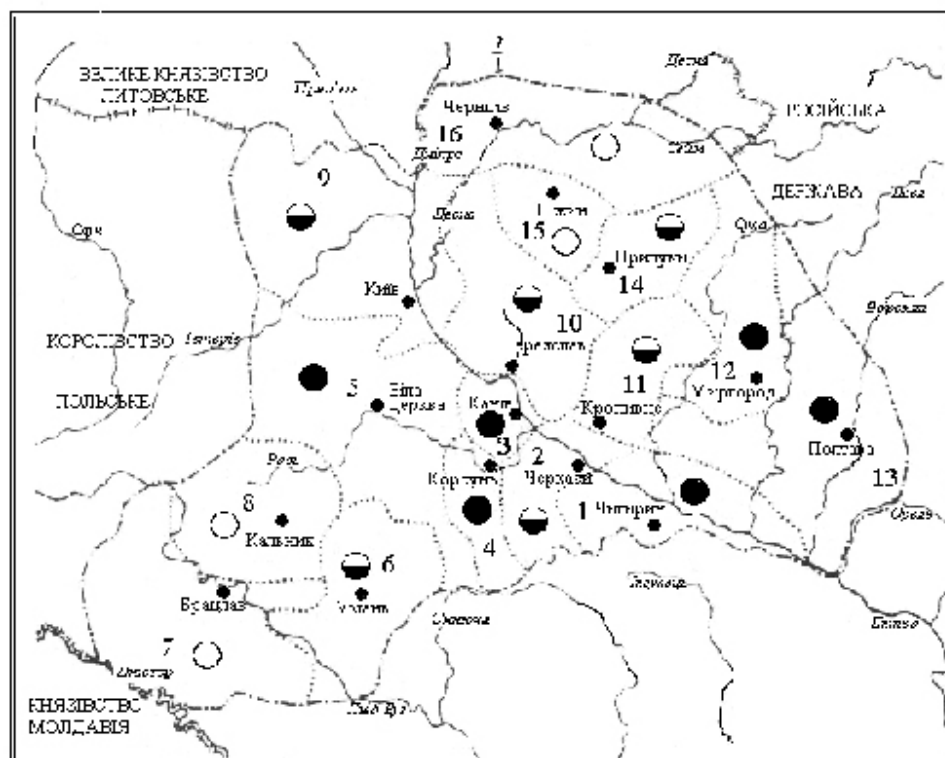
● - полкові міста;

1 - номери полків.

Картошка № 6

КІЛЬКІСТЬ НОСІВ ІМЕНІ *ГРИЦЬКО* В ПОЛКАХ РЕЕСТРУ

- - до 50 носіїв у полку
 ◐ - від 51 до 100 носіїв у полку
 ● - від 101 до 150 носіїв у полку

Адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини та Чигиринського Реєстру 1649 р.

кордони території Зілляка Запорозького після Зборівської угоди 1649 р.;

----- кордони полків;

- - - - - державні кордони;

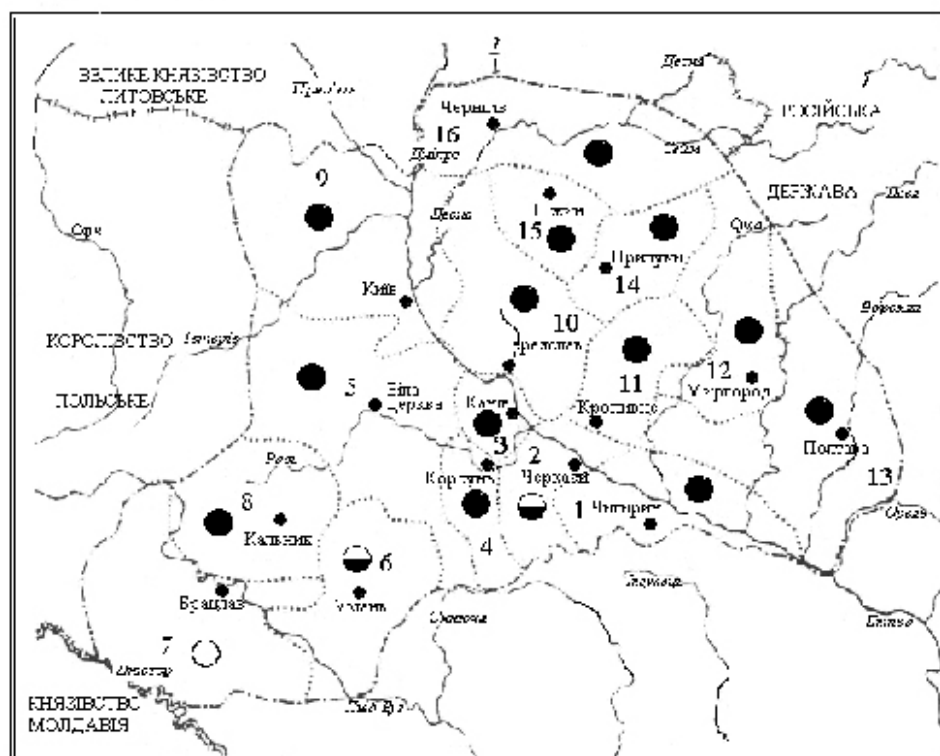
● полкові міста;

1 - номер полку.

Картошка № 7

КІЛЬКІСТЬ НОСІВ ІМЕНІ *ГРИЦЬКО* У ВІДНОШЕННІ
ДО КІЛЬКОСТІ КОЗАКІВ У ПІЛКАХ РЕЕСТРУ

- - 1,1 %
 ◐ - 2,4 - 2,6 %
 ● - 3 % - 4,8 %

Адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини та Інгульця Реєстру 1649 р.

- кордон території Зітвська Запорозького пілля Зборівської угоди 1649 р;
 — кордон польсь;
 - - - - - — державні кордони;
 ● — полкові міста;
 1 — номери полків.

Тетяна Ястремська

Львів

ГУЦУЛЬСЬКА ПАСТУША ЛЕКСИКА ЯК ОСНОВА ПРИЗВИЩЕВИХ НАЗВ

Hutsul Shepherd Vocabulary as the Basis for Surnames

Проблеми етимологізації прізвищевих назв уже були в полі зору дослідників [див.: Осташ 1995^a, 517–567], які звертали увагу на діалектне походження деяких назв. У статті розглянемо патроніми гуцульського походження, зафіксовані, зокрема, у Реєстрі Війська Запорозького 1649 року¹. Лексичною базою аналізованих назв є пастуші агенти́ви, назви пастуших професій. Назви постійного заняття (професії), як зауважив Ю. Редько, часто є основою утворення українських прізвищ [Редько 1969, 34, 37–39].

Пастуші агенти́ви гуцульських говірок формують семантичні підгрупи (СП).

1. СП загальних назв пастуха

В обстежених говірках значення ‘пастух; людина, яка випасає худобу’ виражають лексеми *nas^lmuх* [КСГГ; ЗА] і *nas^lmuр* (*nas^lmuр*’)

¹ Реєстр охоплює територію таких сучасних областей України: Черкаська, Київська, Полтавська, Вінницька, більшу частину Чернігівської, південно-західну Сумської і східну частину Житомирської (центральна Лівобережна і Правобережна Україна). Значний внесок у вивчення Реєстру зробили С. Бевзенко, М. Худаш, Р. Осташ, А. Непокупний, частково залучали до досліджень власні назви Р. Керста, П. Чучка та ін.

[КСГГ], пов'язані з дієсловом *пасти* (із псл. **pasti*), яке вперше зафіксовано в пам'ятках киеворуського періоду (“Остромирове Євангеліє” 1056–1057 рр.; “Ізборник Святослава” 1073 р.; “Пандекть Антіоха” XI ст.) [Срезневський II, 885]. І. Срезневський подав такі основні значення слова *пасти*: ‘пасти, стерегти (худобу)’ та ‘керувати, наставляти’, а *пастухъ* і *пастырь*, відповідно, ‘пастух, сторож стада’ та ‘керівник, наставник’ [там само, 886, 887]. Слово *пас^тух* у пізніших українських джерелах репрезентує тільки значення ‘пастух (загальне поняття)’ [КІС; КТ; ССУМ II, 129; Желехівський II, 609; Грінченко III, 101] і зараз активно функціонує в сучасній українській літературній мові на позначення людини, яка випасає худобу [СУМ VI, 91]. Назву *пас^тир*’ фіксує “Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.” із семантикою ‘титул духовної особи, пастир’ [ССУМ II, 129]. В українських пам'ятках пізнішого часу ця лексема відома також зі значенням ‘пастух (переважно овець)’ [КІС; КТ]. Лексикографічні джерела засвідчують обидва значення [Желехівський II, 604; Грінченко III, 100]. Автори СУМу вважають назву *пастир* нормативною лише зі значенням ‘керівник пастви, священник’, зазначаючи, що значення ‘пастух’ застаріле [СУМ VI, 91]. Агентивна назва *пастух* — дериваційна та мотиваційна основа прізвищ, напр., *Миско Пастушко*, *Гаврыло Пастушенько*, *Нестер Пастушенько* [РВЗ, 35, 44, 322]; пор.: двочленна назва *Kowal Pastuch*, що містить указівку на рід занять (пастух) і на колишню професію (коваль) [Осташ 1995⁶, 509; Худаш 1977, 140].

Наведені лексеми мають аналоги в бойківських говірках — *пас^тух* [Онишкевич II, 44], *пас^тир* [Захарків 1985, 95], лемківських — *пас^тух*, *пас^тир* [AJDŁ IV, 54; SŁ, 96], закарпатських — *пас^тир^(ч)* [КГ; RS, 49], *пас^тух* [КГ]; пор.: пол. *pastuch* ‘пастух (загальне поняття)’, *pasterz* ‘тс.’, діал. *paster* ‘тс.’ [SW IV, 79, 80; SJP III, 591; SWJP, 726]; слц. *pastier* ‘тс.’ [VSRS III, 51]; чes. *pastýř*, *pasák* ‘тс.’ [PSJČ IV, 117, 130; ЧУС II, 15]; чes. діал. *pastuch* ‘тс.’ [PSJČ I, 129], хв. *pastīr* ‘тс.’ [HPR, 611], болг. *пастир* ‘тс.’ [БРС, 438] та ін.

2. СП назв пастуха овець

На Гуцульщині найбільшу повагу мали вівчарі, серед інших пастухів їхнє становище є найпочеснішим [Сеньків 1995, 118]. На позначення пастуха овець, людини, яка доглядає та випасає овець, у всьому гуцульському ареалі функціонує назва *в'івчар^(ч)* у різних фонетичних варіантах (*в'іу^лч'ер'*, *в'іу^лч'ар'*, *в'іу^лчир'*, *ви^лч'ер'*, *у^лчар'*), а також *ча^лбан* [Ястремська 2002, к. В.4; КСГГ; КГ; ЗА; КДА, к. 145, 204–205; Шухевич II, 189]. Словотвірний варіант слова — *овчухъ* — подав

І. Срезневський [Срезневський II, 598]. Номен фіксують пам'ятки української мови XVI–XVIII ст. [KIC; KT; Захарків 1985, 96]. Лексему *чабань* і її словотвірну трансформу *чабанникъ* засвідчують пам'ятки XVI ст. зі значенням 'пастух' [KIC; KT].

Реєстр подає прізвищеві назви, мотиваційною базою яких є назви вівчарів: *Іван Овчаръ*, *Марко Овчаръ*, *Грицко Овчаръ*, *Маронко Вовчаръ*, *Савька Овчаръ* [PB3, 53, 72, 222, 254, 256]; *Іванъ Чабанъ*, *Федоръ Чобанъ*, *Васко Чабанъ*, пор. також: складна назва *Чабанъ Стрілець* [PB3, 68, 169, 173; 509]. Українські загальнономвні словники фіксують номени *вівчар(ь)* і *чабан* зі значенням 'пастух овець' [Желехівський I, 583; Грінченко I, 203; III, 34; IV, 442; СУМ I, 551; V, 802; XI, 259].

На позначення пастуха баранів на Гуцульщині функціонують назви *бара'нар*' [КСГГ; 3А; ГС, 21], *баран'чар*' (*баран'чир*') [КСГГ]. Словники за редакцією Є. Желехівського та Б. Грінченка подають варіант *баранник* 'тс.' [Желехівський I, 13; Грінченко I, 28]. Реєстр фіксує слово *бараньныкъ* у складі власної назви: *Гринко Бараньныкъ*, *Штепа Бараньныкъ* [PB3, 208, 242; СЛУМ II, 21; KIC].

Назва *бара'нар*' 'пастух баранів' поширена в закарпатських говірках [ЛАЗО II, 208; ЛАЗО I, 109; ЛАЗО II, 120; КГ], у лемківських — *бара'н'ар* 'тс.' [SL, 28], у діалектах польської мови — пол. діал. *baraniarz* 'тс.' [SW I, 96; SJPД I, 344].

Колектив вівчарів очолює найдосвідченіший пастух, якого на Гуцульщині називають *ватаг*. Лексему фіксують і давні регіональні записи [Коржинський, 7; Мосора, 13; Gregorowicz, 29; Kolberg I, 172; Головацький, 384; Шухевич II, 189]. Українські лексикографічні джерела засвідчують уживання лексеми *ватаг* зі значеннями 'старий чабан' і 'ватажок; той, хто керує ватагою' [Желехівський I, 57; Грінченко I, 128; СУМ I, 296; KT]. Слово *ватаг*, очевидно, споріднене з *ва'тага*, семантична структура якого об'єднує значення 'загін, шайка' та 'отара овець'. Б. Грінченко, за матеріалами Т. Шевченка й І. Рудченка, на позначення пастуха овець подав також назву *ватажник* [Грінченко I, 128], а Є. Желехівський доповнив цей номінативний ряд спільнокореновими номенами *ватажє*, *ватажник*, *ватась* [Желехівський I, 57]. Назву *ватаг* фіксують пам'ятки української мови XVI ст. зі значенням 'голова міського управління у молдавському князівстві' [СЛУМ III, 185; KIC], яке, припускаємо, слугувало підставою утворення значення 'старший чабан' за семантичною ознакою 'вищий за рангом'. Писемні пам'ятки XVII–XVIII ст., згідно з матеріалами KT, нотують слово із семантикою 'старший над ватагою (здебільшого в козаків)' [KT]. Реєстр Війська За-

порозького фіксує назву *Грыцко Ватагъ* [РВЗ, 165]; пор. також: *Роман Ватага*, *Андрушко Ватаженко* [там само, 41, 57].

У закарпатських говірках, бойківських [КГ; Кміт, 23; AGB IV, 204], буковинських [МСБГ I, 53] лексема функціонує на позначення старшого пастуха овець, власника овець, сировара [Дзендзелевский 1965, 119; ЛАЗО II, 208 (ком.); КГ; RS, 14].

О. Горбач у гуцульсько-буковинській говірці с. Бродина (Румунія) зафіксував слово *ва|таман* ‘старший пастух овець’ [Горбач 1997, 145]. Б. Грінченко подав цю назву із семантикою ‘вообще старшее начальствующее лицо для группы людей, стоящих у одного дела [...], отаман у чумаковъ, косарей, [...], пастухов [розрядка наша. — Т.Я.] и проч.’ [Грінченко III, 74, 75], а І. Срезневський — на позначення людини, яка займає керівну посаду, є старшою над іншими [Срезневський I, 231]. Із аналогічним значенням подано слово в писемних пам’ятках староукраїнської мови XVI–XVII ст., зокрема у складених найменуваннях: *атаман городовой*, *атаман кошовый*, *атаман рыбалский* та ін. [КІС; КТ; Тумч., 40]. Слово засвідчене в Реєстрі як власна назва: *Семень Атаманъ*, *Зосим Атаманъ*, *Иван Атаманъ* та ін. [РВЗ, 202, 302; КІС], фіксують його й інші писемні джерела (“Архив Юго-Западной России” (1554 р.) і “Торгівля на Україні: XIV – середина XVII ст.”, Володимир (1628 р.)).

3. СП назв пастуха великої рогатої худоби

У гуцульських говірках відзначено такі назви пастуха, який доглядає стадо великої рогатої худоби на полонині: *ско|тар*^(‘), *‘боўгар*^(‘), *‘вакар*^(‘), *‘гул’ар*, *‘гул’аш*, *гаїдеї* (*гаїдай*) [Ястремська 2002, к. В.5]. Зафіксовано також номени з вужчою семантикою: *коро|вар*^(‘) ‘пастух корів’; *во|л’ар*, *‘бікас* ‘пастух волів’; *тел’е|ч’ер*^(‘), *тел’ет|ник* ‘пастух телят’.

Назва *гаїдеї* (*гаїдай*) ‘пастух великої рогатої худоби’ (від покрикування на худобу “гайда гей”) відзначена в етнографічних матеріалах із Гуцульщини [Головацький, 470; Шухевич II, 189; Мандибуря 1978, 36]. Лексему подано у словниках Є. Тимченка та Є. Желехівського із семантикою ‘сторож волів, погонич волів’ [Тумч., 501 (XVIII ст.); Желехівський I, 134], у словнику за редакцією Б. Грінченка — ‘пастух великої рогатої худоби’ (за В. Шухевичем) [Грінченко I, 265]. Назву фіксує Реєстр у складі патроніма: Васил Гайдай [РВЗ, 534]. Слово поширене в діалектах польської мови: пол. діал. *hajda*, *hajdaj*, *hojdak*, *hajdak* ‘пастух у горах’, ‘старший пастух’, ‘пастух великої рогатої худоби, волів’; ‘незграбний чоловік’ [SW II, 4]. Українські лексикографічні джерела подають також спільнокореневий номен *гаїдар*^(‘) ‘пастух овець’ [Тумч., 501

(XVIII ст.); Желехівський I, 148; Грінченко I, 265; СУМ II, 16 (із ремаркою “діалектне”)].

Лексема *во^лар^(ʷ)* [КСГГ; ЗА] поширена на Гуцульщині як номінація пастуха волів (кастрованих, товканих биків). Ареал поширення назви *во^л’ар* продовжується в закарпатських і бойківських говірках [ЛАЗО III, 409; Онишкевич I, 140; Захарків 1985, 97], у яких активно функціонують варіанти *во^л’ар*’ [КГ], *воло^лвар*’ [ЛАЗО III, 409; КГ; Онишкевич I, 140], *во^лрал^l* [Онишкевич I, 140]; пор.: лемк. *во^л’ар*, (*во*)*оловар* [SŁ, 142, 143]. Давні писемні пам’ятки української мови фіксують словотвірні трансформи: *воло^лвникъ* ‘пастух волів’ (Володимир, 1566 р.), *воло^лпасъ* ‘тс.’ [ЛС, 105, 1642] і *воло^лвець* ‘погонич волів’ (Луцьк, 1564 р., Львів, 1607 р.) [СЛУМ IV, 208, 209; КІС]. Реєстр подає назву *воло^л(ъ)никъ* як патронімну: *Дмитро Воло^лвник* [СЛУМ IV, 208; РВЗ, 328; КІС]. Лексична система сучасної української літературної мови містить діалектні назви *воляр* і *воловик* ‘тс.’ [СУМ I, 727, 736]. Б. Грінченко у словнику подав ряд спільнокорених слів із семантикою ‘пастух волів’, зокрема з території Гуцульщини: *воляр* (за О. Кольбергом, Я. Головацьким), а також *воляръ* (Галиц.), *воловаръ* (Угор.), *воловик* (Черніг. губ.) [Грінченко I, 253; пор.: Желехівський I, 118]. Словники слов’янських мов фіксують найменування з аналогічною семантикою: пол. *wolarz*, *wolownik* [SW VIII, 686], пол. діал. *wolarek* [SW, там само]; слц. *voliar* [SSJ V, 142; VSRС V, 439], чes. *volař*, *volák* [SSJČ IV, 1111], хв. *vôlār* [HPR, 1195], болг. *воловар* [БРС, 70] та ін.

На позначення пастуха телят (якщо їх випасали окремо) носії досліджуваних говірок використовують номен *тел’ет^лник* (*тел^л’етнек*) [КСГГ; ГС, 182; КДА, к. 146, 205], який засвідчений також із семантикою ‘приміщення, загорода для телят’ [КСГГ]. Уперше слово **телятныкъ* фіксує Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: *Федор Телятныкъ* [РВЗ, 131; КІС]. У минулому на Гуцульщині функціонувала лексема *телечер* ‘тс.’ [Шухевич II, 190]. У говірках Закарпатської області, за даними М. Грицака, уживають назви *телич^лнар*’, *телич^лкар*’ [КГ], *тел’ат^лник* [КГ], а в бойківських okazіонально — *тел’ат^лнек* [КДА, к. 146, 205]; пор.: слц. *tel’atnik* ‘пастух телят’ [VSRС V, 45], чes. діал. *teletnik* ‘тс.’ [PSJČ VI, 67], болг. *телчар* [БРС, 655]. В українській літературній мові слово *телятник* позначає приміщення чи загороду (пасовисько) для телят [СУМ V, 65; пор.: Желехівський II, 954–955; Грінченко IV, 253]. У цьому ж значенні фіксують назву словники польської мови (*cielętnik*) [SW VIII, 324; SJPД I, 974; SJP I, 277; SWJP, 123].

4. СП назв пастуха коней

У досліджуваних говірках зафіксовано синонімічні назви ¹кон'ух (ко-¹н'ар', кон'ухар'), ста¹дар' (стадник) і та¹бун:ик із семантикою 'пастух коней'. Пам'ятки української мови фіксують номен конюх із семантикою 'той, хто доглядає коней', 'пастух, який пасе коней' [Срезневський І, 1277; ССУМ І, 495; КІС; КТ (XVIII ст.); пор.: Желехівський І, 363, 364; Грінченко ІІ, 279; СУМ ІV, 276]. Назва коняр, очевидно, утворилася пізніше; її подають словники за редакцією Є. Желехівського та Б. Грінченка на позначення пастуха коней. Однак у складі власної назви ці найменування пам'ятки не засвідчують.

У Верховинському та Косівському р-нах Івано-Франківської обл. для вираження цього поняття поширена назва ста¹дник (ста¹дар) [КСГГ; ГС, 177], яку подає Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: *Пилип Стадникъ, Иван Стадникъ* [РВЗ, 208, 238; КІС]. Її фіксують також етнографічні регіональні джерела та словники [Шухевич ІІ, 189; Желехівський ІІ, 914, Грінченко ІV, 195, СУМ ІХ, 635]; пор.: укр. діал. ста¹дар 'тс.' [СУМ, там само (за творами Г. Хоткевича та В. Гжицького)], пол. діал. *stad-nik, stadniczy* 'наглядач стада коней', 'пастух стада коней' [SW VI, 382]. Пам'ятки киево-руської доби та пізнішого періоду відзначають номен *стадъникъ* 'принадлежащий к стаду, ходящий стадом' [Срезневський ІІІ, 490; КІС].

5. СП назв пастуха кіз

В аналізованих говірках функціонують назви ко¹зар' [КСГГ; ЗА], козар¹чук [Грицак, 294] із семантикою 'пастух кіз'. Лексему ко¹зар(') нотують етнографічні записи, які зробили дослідники Гуцульщини [Kolberg І, 174; Шухевич ІІ, 190; V, 178; Мандибур 1978, 37], регіональні словники [Гнатюк 1910, 337; ГС, 98], словники за редакцією Є. Желехівського, Б. Грінченка, а також СУМ із ремаркою "рідковживане" [Желехівський І, 356, Грінченко ІІ, 265, СУМ ІV, 210]. Реєстр Війська Запорозького фіксує номен у складі власної назви: *Марко Козаръ, Васко Козаръ* [РВЗ, 254, 465]. Слово ко¹зар(') відоме в бойківських і закарпатських говірках української мови [Онишкевич І, 365, Захарків 1985, 98; КГ]; пор.: пол. *koziarz* [SW ІІ, 511, SJPD ІV, 1077; SJP ІІ, 967], пол. діал. *koźlarz, kozopas, kozarz* 'тс.' [SW ІІ, 511], слц. *koziar* [VSRS І, 919], чес. *kozák, kozař, pasák koz* 'тс.' [PSJČ ІІ, 329, SSJČ І, 978], хв. *kòzār* 'тс.' [HPR, 324], болг. *козар* [БРС, 264] тощо.

6. СП назв пастуха свиней

За великою кількістю свиней на гуцульських полонинах (до І світової війни) доглядав пастух, на позначення якого функціонувала назва *свинар*

[Шухевич II, 190; Мандибура 1978, 37]; пор.: бойк. *свинар*’, *свинопас* [Захарків 1985, 98], пол. *świniarz*, *świnopas* [SW V, 790], слц. *sviňiar* [SSJ IV, 371], чес. *sviňák* [SSJČ III, 634]. Слово поряд із композитом *свинопас* виявлене в давніх українських пам’ятках із XVII ст. у прямому та переносному значеннях, а також у складі власної назви *Иван Свинар* [РВЗ, 110; КІС].

Агентивні пастуші найменування інколи є мотиваційною і дериваційною базою деяких патронімів: *Прокоп Атаманенко*, *Михаїло Ватаманенко*, *Васил Козаренко*, *Яско Козарыкъ*, *Васко Стадниціи*, *Васил Стадниченко* та ін. [РВЗ, 255, 243, 275, 465, 99, 231].

Аналізовані пастуші агентиви, ще свого часу стали основою утворення козацьких прізвищ, здебільшого функціонують у сучасній українській мові на позначення осіб, які доглядають чи випасають худобу, напр.: *пастух*, *вівчар*, *чабан*, *ватаг*, *телятник*, *конюх*, *коняр*, *свинар* (або вже вийшли з ужитку — *пастир*), а також у власних назвах — *Пастух*, *Вівчар*, *Чабан*, *Гайдай*, *Воловник*, *Телятник*, *Стадник*, *Конюх*; пор. деривати: *Вівчаренко* (*Овчаренко*), *Ватаманюк*, *Пастушків*, *Чабаник*, *Стадницький* та ін. [див.: Редько 1969]. Вони відомі в інших карпатоукраїнських говірках, а також у мовах і діалектах карпато-балканського регіону, де поширене і гірське пастухування. Прізвища, утворені від назв професій, передавалися нащадкам і ставали спадковими, бо ж і сама професія часто переходила із покоління в покоління [там само, 38].

Серед аналізованих найменувань більшість (71%) становить самобутні лексеми, хоча трапляються і запозичення з інших мов (29%), напр., *ватаг* (із рум. *vetaf*, *vetav* ‘старший пастух’), *гайдай* (із рум. *haidău* ‘пастух корів, волів’), *ватаман* (із татар. *odatman* ‘старший над пастухами (чи козаками)’), *чабан* (із тур. *çoban* ‘пастух’).

Цінність таких прізвищевих назв у тому, що в конкретний історичний період, а саме в XVII ст., вони, імовірно, справді називали людину за родом діяльності [Осташ 1984, 8–9].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- БРС — Бернштейн С.Б. Болгарско-русский словарь. — Москва, 1966.
Гнатюк 1910 — Гнатюк В. Словарець // Етнографічний збірник. — Львів, 1910. — Т. 26. — С. 331–342.
Головацький — Головацький Я.Ф. Матеріали для словаря малорусского наречия / Дзендзелівський Й., Ганудель З. Словник української мови Я.Ф. Головацького // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — Пряшів, 1982. — Т. 10. — С. 311–612.

- Горбач 1997 — Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка й діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці // Горбач О. Зібрання статей. — Мюнхен, 1997. — Т. VIII. — С. 123–275.
- Грицак — Грицак М.А. Матеріали до вівчарської лексики с. Росішка Рахівського р-ну Закарпатської області / Рукопис. Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів.
- Грінченко — Словарь української мови / За ред. Б. Грінченка. — Київ, 1907–1909. — Т. 1–4.
- ГС — Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. — Львів, 1997.
- Дзендзелевский 1965 — Дзендзелевский И.А. Овцеводческая лексика закарпатских говоров // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. — Москва, 1965. — С. 117–132.
- Желехівський — Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар. — Т. I–II. — Львів, 1885–1886.
- ЗА — Записи автора.
- Захарків 1985 — Захарків О.Т. Назви осіб за родом діяльності, пов'язаної з тваринництвом, у бойківському говорі // Українська історична та діалектна лексика. — Київ, 1985. — С. 94–99.
- КГ — Картотека “Словника говірок Закарпатської області” М. Грицака / Зберігається в Інституті української мови НАН України, Київ.
- КДА — Бернштейн С.Б. и др. Карпатский диалектологический атлас. — Москва, 1987.
- КІС — Картотека “Словника української мови XVI – I пол. XVII ст.” / Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів.
- Кміт — Кміт Ю. Словник бойківського говору // Літопис Бойківщини. — Т. III–XI. — Самбір, 1934–1939.
- Коржинський — Коржинський В. Малий словарець уживаних слів гуцульських зібраних в Жабю Слупиці. 1894–1896 / Рукопис. Зберігається в НБ ім. В. Стефаника НАН України у Львові, ф.1 (НТШ), спр. 530.
- КСГГ — Картотека “Словника гуцульських говірок” / Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів.
- КТ — Картотека “Історичного словника українського язика” Є. Тимченка / Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів.
- ЛАЗО — Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських говорів Закарпатської області УРСР. — Ч. 1–3. — Ужгород, 1958–1993.
- ЛС — Славинецький Є. Лексикон латинський // Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В. Німчук. — Київ, 1973.
- Мандибура 1978 — Мандибура М.Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX – 30-х років XX ст. — Київ, 1978.
- Мосора — Мосора М. Словар гуцульський зібраний Михайлом Мосорою 1885–1896 / Рукопис. Зберігається в архіві І. Франка у Києві. — №3/100.
- МСБГ — Матеріали до словника буковинських говірок. — Чернівці, 1971–1979. — Вип. I–VI.
- Онишкевич — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. — Київ, 1984. — Ч. 1–2.

- Осташ 1984 — Осташ Р.І. До питання про професії та ремесла на Брацлавщині у першій половині XVII ст. (у світлі антропонімії) // Тези доповідей другої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 40-річчю перемоги радянського народу у Великій вітчизняній війні 1941–1945 років. – Вінниця, 1984. – С. 8–9.
- Осташ 1995^a — Осташ Р.І. До походження прізвищевих назв Реєстру (Спроба етимологічного словника) // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку О.В. Тодійчук та ін. – Київ, 1995.
- Осташ 1995^b — Осташ Р.І. Ідентифікація особи в Реєстрі // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку О.В. Тодійчук та ін. – Київ, 1995.
- РВЗ — Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку О.В. Тодійчук та ін. – Київ, 1995
- Редько 1969 — Редько Ю.К. Як виникли українські прізвища // Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. – Київ, 1969.
- Сеньків 1995 — Сеньків І. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995.
- СЛУМ — Словник української мови XVI – I пол. XVII ст. – Львів, 1994–2002. – Вип. I–IX.
- Срезневський — Срезневський И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. – Санкт-Петербург, 1893–1903. – Т. 1–3.
- ССУМ — Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – Київ, 1977–1978. – Ч. 1–2.
- СУМ — Словник української мови: В 11-ти т. – Київ, 1970–1980. – Т. I–XI.
- Худаш 1977 — Худаш М.Л. З історії української антропонімії. – Київ, 1977.
- ЧУС — Чесько-український словник: У 2-х т. / Гол. ред. В. Русанівський. – Київ, 1988.
- Шухевич — Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1899–1908. – Ч. I–V.
- Ястремська 2002 — Ястремська Т.О. Структурно-семантична та географічна диференціація пастушої лексики гуцульського говору: Дис. ... канд. філолог. наук. – Львів, 2002.
- AGB — Rieger J. Atlas gwar bojkowskich. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1981–1986. – Т. 1–7.
- AJDŁ — Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny. – Łódź, 1958–1964. – Z. I–VIII.
- HPR — Benešić J. Hrvatsko-poljski rječnik. – Zagreb, 1949.
- Gregorowicz — Gregorowicz J. Słownik wyrazów huculskich // Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego. – Kraków, 1880. – Т. 5. – S. 26–35.
- Kolberg — Kolberg O. Ruś Karpacka. – Cz. 1: Dzieła wszystkie. – Т. 54. – Wrocław-Poznań, 1970.
- PSJČ — Příručný slovník jazyka českého. – Praha, 1953. – Т. I–VI.
- RS — Glosar dialektal Ucrainean din comuna Rona de Sus (Maramures) / Întocmit I. Rebușapcă. – București, 1977.
- SJP — Słownik języka polskiego. – Warszawa, 1996. – Т. I–III.
- SJPD — Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa, 1958–1969. – Т. 1–9.
- SŁ — Rieger J. Słownictwo i nazewnictwo Łemkowskie. – Warszawa, 1995. – 253 s.
- SSJ — Słownik slovenskeho jazyka / Vedecký redaktor dr. S. Peciar. – Bratislava, 1959–1965. – Т. 1–5.
- SSJČ — Slovník spisovného jazyka českého. – Praha, 1967. – Т. I–VI.

- SW — Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego. — Warszawa, 1900–1927. — Т. 1–8.
- SWJP — Słownik współczesnego języka polskiego. — Warszawa, 1996.
- Тумч. — Історичний словник українського язика / За ред. Є.Тимченка. — Харків–Київ, 1930–1932. — Т. 1. — Вип. 1–2.
- VSRS — Vel'ký slovensko-ruský slovník. — Bratislava, 1979–1995. — Т. 1–6.

SUMMARY

The article focuses upon the agentives functioning in Hutsul dialects to denote shepherds and which form the basis for surnames. The research has been based upon Zaporozka Army Register of 1649 and contemporary sources. The presence of shepherd names in the monument of the Ukrainian language of the 17th c. testifies to the fact that those agentives named people according to the type of their activity at that time as well.

Ганна Войтів
Львів

ФОРМУВАННЯ МІКРОГРУПИ “ЗАСТІБКА, ГУДЗИК, ПРЯЖКА” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

*Formation of Microgroup “zastibka, gudzyk, priazhka”
in the Ukrainian Language*

Обширне тематичне поле лексики на позначення одягу містить і лексико-семантичну групу “назви прикрас”, до якої, крім назв власне прикрас, входять і найменування предметів, що мають естетичне та утилітарне значення. Ці назви передають поняття “застібка”, “гудзик”, “пряжка”.

Якщо родові назви — репрезентанти поняття “одяг” — загалом виявляють стабільність протягом значного історичного періоду, то в межах видових парадигм відбуваються помітні кількісні та якісні зміни. Досліджувана лексична мікрогрупа (МГ) — яскравий приклад таких змін.

Переважну більшість елементів цієї МГ в українських писемних джерелах починаємо фіксувати з XVI ст.

Зокрема, у значенні “застібка, защіпка, брошка” з початку XVI ст. джерела засвідчують назву *запона / запонка*: Запонки золотые с каменми з шмалцы [1558 AS VI, 213]; запона зь шаферомъ и трема рубинами [Володимир, 1578 ЖКК I, 130]; Связкове бедръ твоихъ яко же то запонки, которыи жь соуть скованы руками золотарьскими [поч. XVI ст. Песн.п., 55]. Своїм походженням слово сягає праслов’янської епохи (пор.

псл. **zapona*, іменна основа пов'язана чергуванням голосних із *zapęti* (< **zapęnti*) “запнути, зтягти”, похідним від *pęti* [ЕСУМ II, 237; Фасмер II, 79; Преображенский II, 167]. У цьому ж значенні слово засвідчене в білоруських (пор.: *запона*, *запоница*, *запоничка*, *запонка* [ГСБМ XI, 100–101]), російських (*запонъ*, *запонка* [СРЯ V, 275]) та польських (*zapona*, *zaponka* [Gołębiowski 1861, 249]) пам'ятках.

Однак у сучасній українській літературній мові лексема *застібка* витіснила з активного вжитку слово *запона* у значенні “прикраса”, і воно маркується як “застаріле” [СУМ III, 273]. Первісне демінутивне значення слова *запонка* сьогодні зникло. Семантика слова спеціалізувалася, і воно означає лише “застібку з металу або іншого матеріалу для манжетів і коміра верхньої чоловічої сорочки” [там само].

Різнманітні за формою і виконані з коштовного матеріалу гудзики у староукраїнській мові називали словами *кгузь* / *кгузикъ*, *пугвица*, *кнафель*, *кнебель* / *кныблик*. Слово *кгузь* / *кгузикъ* є варіантом праслов'янської основи *gqzъ* [ЕСУМ I, 612]. Первинне значення слова *гузь* — “наріст, гуля, набряк”. Існує припущення, що на означення власне гудзика, насамперед у польській мові, почав уживатися демінутив *guzik* [Sławski, 280]. Під впливом цього згодом відповідне значення розвинулося й у слові *guz*.

Українські дослідники вказують на можливе запозичення слова *гудзикъ* із польської мови [ЕСУМ I, 613].

В “Історичному словнику українського языка” за ред. Є. Тимченка значення “гудзик” у слові *гудзь* / *гузь* (пор.: жупанъ... з кгузами сребрными [Володимир, 1572 ЖKK II, 25] другорядне після основного — “гуля, набряк від удару” [Тимченко, 652].

На означення срібного, золотого чи виготовленого з коштовної тканини гудзика з дорогоцінним камінням, який одночасно був і прикрасою, найчастіше вживали слово *кгудзикъ* / *гузикъ* / *гуз\къ*, яке вже, напевне, утратило властивості демінутива. Назване значення є у слові головним [Тимченко, 652]. Як свідчать матеріали пам'яток, цю назву вживали на широкому ареалі: кафтанъ... зъ кгузиками золотыми [Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/І, 121]; позваны(й) побра(л)... жу(п)а(н)... з кгузиками сребрными злоци(с)тими [Вінниця, 1610 ЛНБ 5, II 4050, 148зв.]; пропало у него... кгузикъ, гап\ликъ и перстень ср\бние [Новгородок, 1723 ДНРМ 137]. З першої половини XVIII ст. появляється в пам'ятках похідне від *кгуз\къ* здрібніле утворення *кгуз\чокъ*: Кунтушъ цекг\лястїй табиновїй зъ кгуз\чками ср\бними [1704 КТ].

У подальшому розвитку української мови на означення переважно круглого предмета, що служить застібкою в одязі або використовується

як прикраса, на всій мовній території вживається слово *гудзик* і зменшене *гудзичок* [СУМ II, 189], а форма *гудзь*, *гудз* зберегла таке значення лише як діалектне [там само].

На означення гудзика — очевидно, переважно кулевидної форми (пор.: р. *п;гъва*, *п;гъвица* “кулевидна прикраса” [Срезневский II, 1723]) — у пам’ятках української мови засвідчена спільноіндоєвропейська за походженням [див.: Фасмер III, 401] лексема *пугва* та її словотвірний варіант *пугвица*: Гузь — пугва [Син.С., 19]; єди(н) епатрахи(л) зє злата тканы(й) пугви(ц) на не(м) срѣбрьны(х) позлотысты(х) пара [1579 ЛСБ 1036]; шата адамашкова- черлена- /пр-тна- к;нами подбита с п;гвицами [1550 AS VI, 5]; стихарь червонозлоголавній с п;гвицами сребраними [1739 КТ].

Хронологічно рамки вживання слова *пугвица* як назви гудзика збігаються і в інших східнослов’янських мовах [Срезневский II, 1723], проте на сьогодні тільки в російській мові воно у формі *пуговица* залишається основним і універсальним для відтворення поняття “гудзик” [ССРЛЯ XI, 1654]. В українській мові слово збереглося в гуцульському говорі, переважно на позначення металевого гудзика або як назва прикраси табівки — шкіряної торбинки [КСГГ]. Уживання розмовного *пуговиця* на значній частині східних регіонів України, напевне, не так історично зумовлена мовна закономірність, як вплив сусідньої російської мови.

Лексичним дублетом до назв *кгузь* / *кгузикъ*, *пугва* / *пугвица* були назва *кнафель* та її демінутив *кнафликъ*: она позычила мне... шубу окъсамиту чорного... с кнафлями сребреными [Луцьк, 1546 АрхЮЗР 8/III, 15]; У Голєнача, боярина... взяли... жупа(н) фа(и)лю(н)дишєви(и) чирвоны(и) з кнафлеми сребреными [Житомир, 1584 АЖМУ, 105]; др;ги(й) єпєтрахи(л) злотоглавовы(й) и на то(м) та(к) же п-(т) кнафлико(в) срѣбрьны(х) золотысты(х) [Львів, 1579 ЛСБ 1033].

Лексема *кнафель* німецького походження (пор. нім. *Knapf* “гудзик, запонка”). Вона вживалася в пам’ятках білоруської (*кнафель*, *кнахель*, *кнапель* [Булыка 1972, 158]), польської (*knafel* [SW II, 377]) та чеської (*knoflik*, *knofliček* [Linde II, 388]) мов. Із сучасних слов’янських мов це слово зберегла тільки чеська (*knoflik*).

Один із різновидів гудзиків мав назву *кнебель* / *кныбликъ* (п. *knebel* < свн. *knebel*). Наш матеріал засвідчує це слово рідко, у волинських пам’ятках, у контекстах, пов’язаних із лексемою *жупань*: жупань /ксамитны(й) чор(ь)ний с кнеблями сребраными [1582 ЖКК II, 129]; жупан червоный файлюндышовый с кныбликами сребреными позлотыстыми [Володимир, 1578 ТУ, 163]. Первинна семантика слова

кнебель відповідає поняттю “кляп” [ГСБМ XV, 140], хоч уже в XV ст. білоруські джерела засвідчують лексикалізовані демінутиви *кнеблиць*, *кгеблиць*, *кеблиць* у значенні “гудзик” [ГСБМ XV, 140]. В українській мові історія слова виявилася недовготривалою, лише однокорінне дієслово *кнеблювати* у значенні “затикати” функціонує на території південно-західних говірок.

Прикрасою для одягу служили і застібки, виготовлені у формі різноманітних гачків. У текстах XVI–XVIII ст. такі застібки мали назви *гапла*, *гаплиць*, *есь*, *гафтка* / *гаґка*.

Словотвірні варіанти *гапла*, *гаплиць* означали застібку, що її пришивали проти петлі. Слово засвічене у ділових документах та інших пам’ятках народнорозмовного характеру: феско... отдал... гаплы штучни [Бориспіль, 1638 АБМУ 26]; фе(д)ко кравецъ вз-лъ... гапlico(в)... т;зине(й) п-ть [Володимир, 1590 ЖКК I, 312]; кабат з гапликами позлоцистими [1704 КТ]. В українську мову, як і в білоруську (пор.: бр. *гаплик* [Булыка 1972, 79]), слова *гапла*, *кгаплиць* потрапили з німецької через польську (пор.: п. *haftka*, *haftlik*, свн. *haftel* [ЕСУМ I, 469]).

Частіше вживане в пам’ятках *гаплиць* поряд зі зменшено-пестливим *гапличокъ* стало надбанням сучасної української літературної мови, але вже іменує реалію, яка має суто утилітарне значення і є металевою зачіпкою, що пришивається проти петлі до одягу і служить застібкою [СУМ II, 28].

Від назви латинської літери “S” походить слово *есь*, яке означає “гак, гачок”, що формою нагадує цю букву. Крім того, що в пам’ятках української мови йдеться про *есь* як про назву будь-якого гачка, трапляються приклади, коли слово використовували для номінації гачка, зробленого із благородного металу, який служив для зачіпання одягу й одночасно був прикрасою: а меновите взели... копенякъ каразии зеленои с пе(т) лицами шолку чи(р)воного з есами серебряными [Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 88]; Побрано фалшуру шарлату черленого куни подшитую з есами золотими [Луцьк, 1572 ЖКК II, 25]. У такому ж значенні слово засвідчене у старопольській мові (стп. *es* [Linde I, 631]). Сучасна українська літературна мова не зберегла цього слова у своєму лексичному складі, однак на означення гачка у формі *есик* воно вживається в деяких наддністрянських говірках.

На думку дослідників, слово *гафтка* / *гафътка* / *гаґка* найближче асоціюється з поняттям “гаплик”, хоча містить у своїй семантиці додаткові компоненти “застібка”, “пряжка” [СлУМ VI, 95; SPI VIII, 279; ГСБМ VI, 295; Тимченко, 513]. Перші згадки про слово в українських пам’ятках

припадають на середину XVI ст.: две гафтки сребренных [Луцьк, 1561 ТУ 96]; побрал... ж;па(н)...бакгазиєю по(д)шиты(и) з гафътками ср\бними злоци(с)тыми [Вінниця, 1610 ЛНБ 5, II 4054, 148зв.]; кунтушь... цекгластій, га9ки тилко въ пояс\ злоцистїє [1704 КТ]. У своїй першо-основі слово пов’язане з *гаплик*ь, оскільки етимологія обох зводиться до свн. *haftel*, двн. *haft*, яке походить із лат. *capio* “беру, хапаю” [ЕСУМ I, 469]. В українську мову воно потрапило безпосередньо з польської (пор.: п. *haftka*).

Сучасна українська літературна мова не зберегла слова, воно вживається лише в південно-західних говірках, хоч інші деривати кореня *-гафт-*, засвідчені ще у староукраїнський період [СЛУМ VI, 195], СУМ широко подає у фонетичному варіанті *-гант-* (*гантар*, *гантарка*, *гантарський*, *гантувальниця*, *гантування*, *гантувати*) [СУМ II, 28].

Для окреслення поняття “пряжка” в писемних джерелах використовують слова *пряжка* / *бражка* / *бразка*, *чепряга*. Майстерно виготовлені золотарями пряжки служили для застібання поясів та взуття й одночасно були оздобами.

Питоме слово *пряжка* і його фонетичні варіанти походять від псл. **pręgo*, *prękti* [Фасмер III, 393] (пор.: р. *пряжка*, п. *sprzęczka*, ч. *přeska*, слн. *prąga*): ; дрогоць кубле взято поя(с) /ксами(т)ни(й) зь за(н)кгелемъ и с пря(ж)кою [Київ, 1591 ЦДІА СПБ 823, 1, 133, 81зв.]; золотареві дано робити мосендж\ 5 фунтовъ, бляхи и пряжки [1724 КТ]; тясма... з пряжками сребрано-злочаними [1734 КТ]; бразка перловая съ фареты золотыми и съ каменемъ дорогимъ [Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/1, 121]; бражка на среброглаве, перель великихъ съ пунталами одна..., бражка на тал\те съ перлы и съ пунталы [Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/І, 81-82].

У сучасній українській літературній мові зберігся основний варіант *пряжка* у значеннях “застібка, яка скріплює кінці ремня, пояса і т.ін.”, “прикраса, оздоба у вигляді такої застібки” [СУМ III, 366].

У пам’ятках XVIII ст. трапляється назва *чепряга* / *чепряжка*, яка вживається у значеннях “пряжка”, “застібка”: кабат женский стариин, зь двома чепрягами сребряными [Домонтьєв, 1733 ДНРМ, 266]; еден меншій <гудзик> да чепряжка у ком\ра позлоценіє [XVIII КТ]. У болгарській мові *чапраз* — назва великої срібної або перламутрової пряжки (на жіночому поясі). Болгарські дослідники вказують на тюркське походження слова [Героу V, 534]. Як тюркізм у румунській мові (пор.: рум. *cepraz*) кваліфікував це слово Б. Кобилянський. Він уважав, що через румунську мову слово *чепряга* адаптувалося в гуцульському говорі [Кобилянський

1960, 13]. Тут воно означає оздоблену застібку особливої форми, пряжку до пояса, нашійних прикрас [Шухевич І, 130, 275, 282; КСГГ].

Для номінації одного з різновидів пряжки-защипки поясів у XVI ст. використовували лексему *занкгель* / *занкликъ*: *поя(с) чорны(й) и(з) занкглемъ* [Київ, 1591 ЦДІА СПб 823, 1, 133, 82]; *взяли... поясъ оксамитный, з ланцушками серебряными и з занкгликомъ* [Луцьк, 1598 АрхЮЗР 1/VI, 242]. Слово *занкгель* німецького походження (пор. нім. *Senckel* [Brückner, 645]), потрапило в українську через польське посередництво. У пам'ятках польської мови воно вживається значно частіше і передає поняття “пряжка, запонка, аграф, клямра” [SW VIII, 194]. У білоруській мові XVI ст. *занкель, занкгель, занькель* — назва коштовної пряжки [ГСБМ XI, 49].

Якоюсь мірою семантично спорідненими з лексемами досліджуваної МГ вважаємо слова *пунталь* / *пунталики* і *феретъ*. Це назви дрібних, виготовлених з коштовного матеріалу прикрас, якими переважно оздоблювали одяг, головні убори або ж які служили деталями інших прикрас.

Лексема *пунталь* запозичена українською мовою з італійської через польську (пор.: п. *puntal* < іт. *puntale* “вістря” [SW V, 435]). Переважно слово засвідчене в галицько-волинських пам'ятках, починаючи з II пол. XVI ст.: *Брамокъ три узялъ, одна с перлы уриянскими белыми, с пунталы золотыми* [Житомир, 1585 АрхЮЗР 8/III, 444]; *у на(с) взяли... пу(н)тало(в) стары(х), которые важили золоты(х) чи(р)воны(х) тридце(т)* [Володимир, 1599 ТУ 231]; *В\не(ц) пу(н)таликами вколо ;пстрены(й)* [Львів, 1637 Інв.Усп. 13зв.]. Слово *пунталь* вийшло з ужитку разом з реалією і в сучасній українській мові не виявлене.

Слово *феретъ*, як і інші найменування прикрас, разом із запозиченими назвами одягу потрапило в українську мову з польської (п. *feret, feretek* [SP1 VII, 48]). Польські дослідники вказують, що мода прикрашати одяг феретами прийшла з Іспанії у II пол. XVI ст. [там само], а саме слово — італійського походження (пор.: іт. *ferreto* < *ferro* [Brückner, 120]). В опрацьованих пам'ятках української мови слово трапляється рідко, причому у волинських документах: *бразка перловая с фереты золотыми* [Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/I, 121]; *брамка перловая с феретами* [Луцьк, 1598 АрхЮЗР 1/VI, 242]. У подібних контекстах лексема *феретъ* виявлено й у білоруських пам'ятках [Булыка 1972, 336]. Слово, як і позначувана реалія, не прижилося на українському ґрунті і вийшло з ужитку ще в досліджуваний період.

Аналіз досліджуваних назв переконує в тому, що вони творять типову групу так званої “предметної лексики”, залежної від тенденцій, які іс-

нують на позамовному рівні, що сприяє появі або зникненню назв (особливо запозичень, пов’язаних зі змінами у сфері матеріальної культури) (пор. *зункель, фаретъ*).

Системна організація МГ також узалежнена зв’язками позамовного характеру, одночасно між одиницями в межах МГ простежуються певні власне лінгвістичні відношення: стилістична подібність (назви вживаються в подібних контекстах, ділових документах, у яких із різних причин подано детальний перелік чи опис предметів одягу); однотипна сполучуваність (іменник + прикметник-конкретизатор: *кгузик золотый, кгузик серебряный злоцистый, кгуз\чокъ ср\бний*); явище синонімії (*гапла/гапликъ, есь, гафтка/га9ка*); однозначність (особливо запозичень) (*кнебель, чепряга, зункель, пунталь, фаретъ*); однотипні словотвірні моделі (часто з суфіксами -к-, -ик-: *запонка, пряжка, гафтка, кнафликъ, гапликъ*); шлях проникнення запозичень здебільшого через польську мову (*кнебель, гафтка, зункель, пунталь, фаретъ* та ін.). В історичний період виявлено: синоніми та дублети (*кгузь / кгузикъ, пугвица, кнафель, кныбель / кнублик*), фонетичні (*пряжка, бряжка, бразка*) та морфологічні (*гапла, гапликъ*) варіанти, які часто засвідчені в ідентичних контекстах на тій самій території; короточасне вживання в межах МГ частин лексем (*есь, зункель, пунталь, фаретъ*), які надалі не залишають помітного сліду в українській лексиці.

Сучасна українська літературна мова успадкувала лише кілька цих назв, до того ж сема “прикрашати” в них часто відсутня (*гудзик, гаплик, пряжка*).

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- АБМУ — Акты Бориспольского мейского уряда 1612–1699 гг. / Предисл. А. В. Стороженка. – Киев: Киев. Старина, 1892.
- АЖМУ — Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / Підгот. до вид. М.К. Бойчук. – Київ: Наукова думка, 1965.
- АрхЮЗР — Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов. – Київ, 1859–1914. – Ч. 1–8.
- Булыка 1972 — Булыка А. М. Даўнія запазычанні беларускай мовы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972.
- Геров — Геров Н. Речник на българския език съ тълкувание рѣчиты на български и на рускы. – София, 1908. – Т. V.
- ГСБМ — Гістарычны слоўнік беларускай мовы / Гал. рэд. А. І. Жураўскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982–1989. – Вип. 1–13.

- ДНРМ — Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст.: Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України / Підгот. до вид. В. А. Передрієнко. — Київ: Наук. думка, 1976.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: У 7-и т. — Київ: Наук. думка, 1982–1989. — Т. I–III.
- ЖКК — Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни // Акты, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учреждённой при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. — Київ, 1849. — Т. I–II.
- Инв.Усп. — Інвентар сиріч порядное описаня вещей обрѣтающихся в скарбці церковном при храмі Успенія... пречистої приснодѣви Марії... описаний Костянтином Медзапетоею. — Львів, 1637. — Зберігається в Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки НАН України, ф. 5, спр. 2170, 1, арк. 1–80.
- КСГТ — Картотека Словника гуцульських говірок. — Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Кобилянський 1960 — Кобилянський Б.В. Діалект і літературна мова. — Київ: Радянська школа, 1960.
- КТ — Картотека “Історичного словника українського языка” / За ред. Є. Тимченка. — Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- ЛНБ — Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України.
- ЛСБ — Документи Львівського Ставропігійського братства: рукопис кін. XVI – серед. XVII ст. — Зберігаються у ЦДІА м. Львова, ф. 129, спр. 1.
- Песн.п. — Старинный южнорусский перевод Песни песней с послесловиями о любви. — Основа, 1861, нояб.-дек.
- Преображенский — Преображенский А.Т. Этимологический словарь русского языка. — Москва: ТИС, 1959. — Т. I–II.
- Син.С. — Синоніми славеноросская / Підгот. Тексту і вступна стаття В.В. Німчука. — Київ: Наук. думка, 1964.
- Срезневский — Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. — Санкт-Петербург, 1893–1912. — Т. I–III.
- СРЯ — Словарь русского языка XI–XVII вв. — Москва: Наука, 1975–1992. — Вып. 1–18.
- ССРЛЯ — Словарь современного русского литературного языка. — Москва–Ленинград: Наука, 1948–1965. — Т. I–XVII.
- СУМ — Словник української мови: В 11-и т. / Редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. — Київ: Наук. думка, 1970–1980.
- СЛУМ — Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. — Львів, 1994–2002. — Вып. 1–9.
- Тимченко — Історичний словник українського языка / За ред. Є. Тимченка. — Харків; Київ: ВУАН, 1930–1932. — Т. I. — Вып. 1–2.
- ТУ — Торгівля на Україні. XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянина. — Київ: Наук. думка, 1990.
- Фасмер — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва. — Москва: Прогресс, 1964–1973. — Т. I–IV.
- ЦДІА СПб — Центральний державний історичний архів у Санкт-Петербурзі.
- Шухевич — Шухевич В. Гуцульщина. Матеріали до української етнології. — Львів, 1899. — Т. II. — Ч. 1.

- AS — Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. — Lwów, 1910. — T. VII.
- Brückner — Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. — Warszawa: Wiedza Powszechna, 1957.
- Gołębiowski 1861 — Gołębiowski L. Ubory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych sposobem dykcyonarza ułożone i opisane. — Kraków, 1861.
- Linde — Linde S. B. Słownik języka polskiego. — Lwów, 1854-1860. — T. I–VI.
- Sławski — Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. — Kraków, 1956–1965. — T. I–II.
- SPI — Słownik polszczyzny XVI wieku. — Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Wyd-wo PAN. — 1972. — T. VI; 1976. — T. X.
- SW — Słownik języka polskiego, ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. — Warszawa, 1900–1927. — T. I–VIII.

SUMMARY

The formation of microgroup “zastibka, gudzyk, prjzhka” started in the Ukrainian Language of the Kyjiv-Russ period. Most the elements of this microgroup are fixed in the monuments of the Ukrainian Language of the 16th century. The article presents lexical-semantic analysis of old Ukrainian lexemes *zapona* / *zaponka*, *khuz* / *kguzyk*, *puhvyca*, *hapla*, *haplyk*, *prjzhka* / *brjzhka* / *brjazka* etc. The author traces the history of these words and their place in the modern system of the Ukrainian Language.

Ольга Кровицька
Львів

НАЗВИ ОСІБ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ І ПРОФЕСІЄЮ В ПАМ'ЯТКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI–XVIII СТОЛІТЬ

*Names of People by the Type of Their Activity and Profession in the
Ukrainian Language Texts from the 16th-18th c.*

Серед лексико-семантичних груп (далі — ЛСГ) назв осіб чоловічого роду центральне місце займають назви осіб за родом діяльності та професією. Їх творення та функціонування значною мірою пов'язані з дією позамовних чинників: економічним розвитком суспільства в цілому, процесами, що відбувалися у виробничій сфері в певній історичній ситуації, та ін.

Агентивні назви були предметом зацікавлення багатьох дослідників; вивчали насамперед словотвірну будову агентивних назв (Т. Басова; П. Білоусенко; С. Богданова; З. Булик; Л. Васильєва; Л. Дідківська; Р. Железна; К. Ленець; А. Майборода; Г. Малишко; А. Мойсеєв; І. Олійник; М. Скаб; В. Токар та ін.), окремі семантичні підгрупи (В. Бекіш; В. Вакуров; В. Горобець; О. Давидова; Ю. Жадько; Н. Захлюпана; В. Коломоєць; І. Сухомлин; Н. Титаренко; Є. Чернов та ін.), стилістичні можливості та функціонування *nomina agentis* у текстах (Л. Деже; І. Долгов; Г. Єрмоленко; Ф. Ткач; М. Худаш та ін.). У деяких працях проведено зіставлення кількох лексичних груп (серед яких і назви осіб за родом діяльності та професією) у міжмовному, порівняльному плані

(Л. Журавська; Н. Кабанова; А. Кізюкевич; В. Коломієць; І. Ковалик; Л. Лазарева; А. Мамрак та ін.).

Кількісно переважають дослідження, присвячені семантичному описові цих іменників, причому класифікації здійснюються за різними принципами. Домінують загальні класифікації, зроблені на мовному матеріалі різного характеру.

Назви осіб за професією та родом діяльності становили найчисленнішу групу в аналізованій мікросистемі української мови XVI–XVIII ст. На той час ця ЛСГ активно поповнювалася завдяки новотворам і запозиченням.

Необхідно підкреслити, що іменники чоловічого роду виступали з такими загальнокатегоріальними значеннями: “особа” — “виконавець дії”, “особа” — “носій процесуальної ознаки”. Звичайно, що у кожній лексемі інші семи конкретизують загальне значення, і таким чином формується семантика похідного іменника. Якщо ж розглядати детальніше словотвір цих іменників, то тут можна спостерігати деякі закономірності: у творенні агентивних назв осіб засвідчено тільки дієслівні твірні основи; у словотворенні професійних назв осіб беруть участь не лише дієслівні твірні основи, а й іменникові та прикметникові, що, правда, обмежено. Це обмеження зумовлене передовсім семантичним чинником, адже назви осіб за професією утворюються від тих іменників, що називають предмет, місце, знаряддя, об'єкт дії тощо. Отже, у творенні аналізованих іменників наявна вибірковість твірних основ.

У пам'ятках української мови XVI–XVIII ст. виявлено 1294 агентивні та професійні назви осіб. За семантикою їх можна розділити на три великі підгрупи:

- I. Назви осіб, що працюють у виробничій сфері.
- II. Назви осіб, що працюють у невиробничій сфері.
- III. Назви осіб, пов'язані з іншими діями та вчинками.

У кожній із цих підгруп можна виокремити нові ряди, зокрема в межах першої підгрупи — це назви осіб, пов'язані з різними ремеслами, і назви осіб, що займаються різними видами промислів.

Ряд “назви осіб, пов'язані з різними ремеслами” охоплює такі мікрогрупи:

- а) назви осіб, пов'язані з **металообробною промисловістю, ювелірною справою та зброярством**: *бисерникъ* ‘ювелір’ [1650 ЛК 426]¹,

¹ При екземпліфікації вказана одна з фіксацій слова (точна або приблизна) у пам'ятках української мови XVI–XVIII ст.

гартарь ‘той, хто гартує метал’ [1566 ВЛС 94 зв.], *гисарь* ‘той, хто виливає з металу різні вироби’ [1635 Тимч. 524], *дзвонникъ, звонникъ* ‘той, хто робить дзвони’ [1616 ЛСБ 1044, 6], *димарь* ‘робітник, що виплавляє з руди залізо’ [XVIII Тимч. 716], *железникъ* ‘той, хто обробляє залізо’ [XVII ЛСам. 124], *золотарь, злотникъ, золотникъ* ‘ювелір, який виготовляє речі з золота’ [1566 ВЛС 94 зв.; 1627 ЛБ 43; XVI–XVIII МТ], *игларь* ‘той, хто виготовляє голки’ [XVII КТ], *коваль, ковникъ, ковачь* ‘той, хто обробляє метал’ [1552 ОЧерк.3, 4; XVII КТ; XVI КТ], *ковалчикъ* ‘помічник коваля’ [XVI КТ], *конвисарь* ‘той, хто виготовляє з цинку або міді предмети домашнього вжитку’ [к. XVII – п. XVIII КЗ 143], *котельникъ, котлярь* ‘той, хто робить котли, казани, речі з міді і бронзи’ [АЗР II, 11; 1695 АСГУ 100], *котлярчикъ* ‘помічник котляра’ [XVI КТ], *кулбачникъ* ‘сідляр, заст. кульбачник’ [XVII КТ], *кузнецъ* ‘коваль’ [XVII КТ], *лучникъ* ‘той, хто виготовляє луки’ [XVII КТ], *людвисарь* ‘той, хто виготовляє різні речі з металу’ [1655 ЛСБ 155], *мечникъ* ‘той, хто виготовляє мечі’ [XVII КТ], *медникъ, меденикъ* ‘той, хто виробляє речі з міді’ [XVII КТ], *мосяжникъ* ‘той, хто виробляє речі з міді’ [XVII КТ], *оловникъ* ‘той, хто виробляє речі з олова’ [1642 ЛС 319], *пушкаръ* ‘ремісник, що виготовляє зброю’ [1566 ВЛС 94 зв.], *рурникъ* ‘той, хто виготовляє металеві труби’ [1642 ЛСБ 1052, 1], *сагайдачникъ* ‘той, хто виготовляє сагайдаки’ [XVIII КТ], *слюсарь, слосарь* ‘той, хто обробляє метал, виготовляє речі з металу’ [XVII–XVIII КТ], *стрельникъ* ‘той, хто робить стріли’ [XVIII КТ], *стрѣлецъ* ‘той, хто виготовляє рушниці’ [1552 ОЧерк.3 4], *токарь* ‘той, хто обробляє метал, дерево’ [XVI–XVIII КТ], *шабельникъ* ‘той, хто виготовляє шаблі’ [XVII КТ], *шлемникъ* ‘той, хто виготовляє шоломи’ [1642 ЛС 205];

б) назви осіб, пов’язані з **обробкою деревини, виготовленням речей із дерева**: *бердникъ* ‘бердник’ [XVIII КТ], *бондарь, боднаръ* ‘бондар’ [1607–1645 РДВ 352; 1649 АрхЮЗР 3/ІУ, 350], *колодей* ‘колісник, діал. колодій’ [1592 ЛСБ 1037, 9], *коробейникъ* ‘бондар’ [XVII СЖ 37], *ложечникъ* ‘ложкар’ [XVII КТ], *плотникъ* ‘тесляр’ [1503 АЗР I, 358], *пударь* ‘бондар’ [1627 ЛБ 103], *решетникъ* ‘решетар’ [к. XVII – п. XVIII КЗ 145], *сницарь, снѣцарь* ‘сницар’ [1652 Син.сл. 157; к. XVII – п. XVIII КЗ 150], *стельмахъ* ‘стельмах’ [1592 ЛСБ 1120, 9], *столяръ* ‘столяр’ [XVII СЖ 88], *сытникъ* ‘той, хто робить сита’ [к. XVII – п. XVIII КЗ 145], *теселчикъ* ‘помічник теслі’ [1634 ЛСБ 1054, 14], *тисарь* ‘столяр’ [1627 ЛБ 33];

в) назви осіб, пов’язані з **будівельною справою і керамічним виробництвом**: *блоняръ* ‘скляр’ [1628 АрхЮЗР 1/XI, 656], *блянкаръ* ‘скляр’ [к. XVI Розм. 71], *бляхарь* ‘бляхар’ [1650 ЛК 428], *бляхнрь* ‘ремісник,

який покриває бляхою дахи' [1688 ЛМ 11–12], *бляховникъ* 'бляхар' [1657 Тимч. 107], *будовникъ* 'будівник' [XVII СЖ 10], *будовничий* 'будівник' [1599 Ант. 801], *будовца* 'будівник' [1646 Перло 52 зв.]; слова *будовникъ*, *будовничий*, *будовца* могли вживатися ще в переносному значенні 'творець, засновник' [к. XVI УЄ № 31, 164; 1598 Виш.Кн. 268 зв.; 1618 Зерц. 67], *вапенникъ* 'той, хто гасить вапно' [к. XVII – п. XVIII КЗ 186], *гончаръ*, *ганчаръ* 'гончар' [1596 ЛЗ 108], *гонтаръ*, *гонтаръ* 'гонтар' [XVIII Тимч. 562, 645], *грабаръ* 'грабар' [1590 ЛНБ 5, II 4046, 148], *гончарчикъ* 'помічник гончаря' [1578 АрхЮЗР 1/VI, 65], *грубникъ* 'той, хто палить у грубах' [XVIII Тимч. 617], *гутникъ* 'той, хто працює в гуті' [1633 ЛСБ 1054, 5], *каменникъ* 'той, хто обробляє камінь' [XVII КТ], *кладяжникъ* 'колодязник' [1642 ЛС 339], *ком\нникъ* 'той, хто мурує димарі' [1652 ЛСБ 1067, 8 зв.], *клепочникъ* 'той, хто робить клепки' [XVIII КТ], *линникъ* 'канатникъ' [к. XVII – п. XVIII КЗ 271], *липаръ*, *л\паръ* 'той, хто обліплює глиною або вапном стіни будівлі' [1591 ЛСБ 1036, 23 зв.; 1594–1595 ЛСБ 1041, 1], *мазальникъ* 'той, хто маже хату глиною' [1642 ЛС 77], *мраморникъ* 'мармурник' [XVI–XVII КТ], *муляръ*, *мураръ* 'муляр' [XVII–XVIII КТ; 1627 ЛСБ 1056, 2 зв.], *мулярчикъ*, *мурарчикъ* 'помічник муляра' [1630 ЛСБ 1128, 4 зв.; 1627 ЛСБ 1051, 4 зв.], *муровщикъ* 'муляр' [XVIII КТ], *оболонникъ* 'скляр' [к. XVII – п. XVIII КЗ 142], *плинфникъ* 'цегельник' [1627 ЛБ 82], *студнярь* 'колодязник' [1607–1645 РДВ 6], *тертичникъ* 'пиляр, трач' [1733 ДНРМ 261], *цегельникъ* 'цегельник, цегляр' [1627 ЛБ 82], *шкляръ*, *скляръ* 'скляр' [XVII КТ], *шпалерникъ* 'шпалерник' [XVIII КТ];

г) назви осіб, пов'язані з **виробництвом паперу та друкарством**: *друкаръ* 'друкар' [1642 ЛС 455], *интролигаторъ* 'палітурник' [1616 АрхЮЗР 1/VII, 274], *корыгаторъ*, *коригователь* 'коректор' [XVII КТ; 1587 См.Кл. 18], *паперникъ* 'той, хто виготовляє папір' [1633 АрхЮЗР 9/I, 397], *печатникъ* 'друкар' [XVII СЖ 62];

д) назви осіб, пов'язані з **обробленням вовни, виготовленням полотна** та ін.: *бл\харъ* 'білильник, діал. бліхар' [1627 ЛБ 195], *б\лильникъ*, *б\льникъ* 'той, хто вибілює полотно' [XVII Тимч. 170], *воляръ* 'той, хто обробляє вовну' [1642 ЛС 250], *коверникъ*, *коврникъ* 'той, хто виготовляє коверці' [1566 ВЛС 94 зв.], *краситель*, *крашенникъ* 'той, хто фарбує полотно' [1642 ЛС 295; XVIII КТ], *м\ховникъ* 'той, хто обробляє хутро' [XVII СЖ 45], *платенникъ* 'той, хто виробляє полотно' [1642 ЛС 255], *суконникъ* 'той, хто виробляє сукно' [1594 ЛСБ 265, 1], *ткачъ* 'ткач' [1642 ЛС 256], *фарбейникъ* 'той, хто фарбує полотно, вовну' [XVII КТ];

е) назви осіб, пов'язані з **оброблянням шкіри та виготовленням предметів, речей з неї**: *гарбарь* 'той, хто вичиняє шкіру' [1599 Ант. 829], *гарбарчикь* 'помічник гарбаря' [1622 Тимч. 509], *замишникь* 'кушнір' [XVII СЖ 23], *кожарь* 'гарбар' [1642 ЛС 304], *кушнирь* 'кушнір' [1517 АрхЮЗР I/VI, 57], *кушнирчикь* 'помічник кушніра' [1649 РЗВ 143], *римарь* 'той, хто виготовляє речі зі шкіри' [XVII СЖ 80; 1581 ТУ 188], *сапожникь* 'швець' [1638 АЮЗР III, 22], *седельникь*, *седлярь*, *с\длярь* 'сідляр' [XVII КТ; 1552 ОВін.3. 202 зв.; 1586 MCSL I–1, 136], *сиромятникь* 'той, хто виготовляє сирицю' [1557 АЗР I 169], *скурникь* 'той, хто вичиняє шкіру' [I пол. XVII Сем. 20], *усмарь* 'той, хто виготовляє речі зі шкіри' [1642 ЛС 79], *чижмарь* 'чоботар' [1627 ЛБ 111], *чоботарь* 'чоботар, швець' [1552 ОВін.3 140], *швець* 'швець' [1731 Х 25], *шевичикь* 'помічник шевця' [1625 АрхЮЗР 6/I, 457];

є) назви осіб, пов'язані з **пошиттям одягу**: *кожушникь* 'кожухар' [1642 ЛС 63], *кравець* 'кравець' [XVII СЖ 38], *кравчикь* 'помічник кравця' [XVIII КТ], *шапочникь*, *шапникь* 'шапкар' [XVII КТ];

ж) назви осіб, пов'язані з **виробництвом продуктів харчування та напоїв, їх торгівлею**: *бражникь* 'той, хто торгує брагою' [XVIII Тимч. 131], *броварникь* 'той, хто виробляє пиво' [1649 АрхЮЗР 3/IV, 156], *варникь* 'кухар' [1650 ЛК 432], *винникь* 'той, хто виготовляє горілку, спирт' [XVII СЖ 13], *гор\ччаникь* 'той, хто курить горілку' [XVIII Тимч. 581], *колачникь* 'калачник' [1733 Х 129], *кухар* 'кухар' [XVII–XVIII КТ], *мельникь* 'мельник' [XVII КТ], *месникь* 'м'ясник' [1594 АЮЗР I, 252], *млечникь* 'молочар' [XVII КТ], *млинарь* 'мельник' [XVI КТ], *м\рочникь* 'мірошник' [1607 АрхЮЗР 6/I, 343], *ол\йникь* 'той, хто виготовляє олію' [к. XVII – п. XVIII КЗ 147], *пекарь* 'пекар' [серед. XVII Хрон. 65 зв.], *пекарець* 'помічник пекаря' [XVI КТ], *перепечатай* 'пекар' [к. XVII – п. XVIII КЗ 61], *пирожникь* 'пекар' [XVII КТ], *пывникь* 'пивовар' [1649 АрхЮЗР 3/IV, 393], *р\зникь* 'м'ясник' [XVII СЖ 8], *слодовникь* 'той, хто виготовляє солод' [к. XVII – п. XVIII КЗ 160], *табачникь* 'той, хто виготовляє тютюн' [к. XVII – п. XVIII КЗ 48], *тютюнникь* 'той, хто готує тютюн для продажу' [XVIII КТ];

з) назви осіб, пов'язані з **різними видами сільськогосподарської діяльності**:

— із рільництвом: *гребець* 'той, хто розгрібає сіно граблями' [к. XVII – п. XVIII КЗ 181], *гуменникь* 'той, хто доглядав гумно і роботи на гумні' [1557–1558 АЗР III, 77], *жатель*, *жнець* 'жнець' [I пол. XVII УЄ N 29515, 94 зв.; XVI Тимч. 935], *змолотникь* 'молотник' [1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 3], *косарь*, *косець* 'косар' [XVI КТ], *молотильникь* 'молотник'

[1642 ЛС 91], *орачь* 'орач' [XVII СЖ 57], *пахарь, пашникъ* 'орач, землероб' [1627 ЛБ 43: 1552 ОЧорн.3 63 зв.], *подсеваць* 'помічник сіяча' [1597 РИБ XIX, 230], *ратай* 'ратай, рільник, орач' [XVII КТ], *с\вачь, с\ятель* 'сіяч' [XVII КТ; 1561 ЛСБ 127];

— із тваринництвом: *бичкаръ* 'той, хто пасе бичків' [XVIII Тимч. 94], *вивчаръ* 'той, хто пасе овець' [XVIII Тимч. 244], *воловець, воловикъ* 'той, хто пасе волів' [XVI КТ; XVIII КТ], *гайдай, гайдаръ* 'погонич волів, що їх гнали на продаж' [XVIII Тимч. 501], *гусятнить* 'той, хто пасе гусей' [XVII Тимч. 633], *доитель, дояръ* 'дояр' [1598–1599 Відп.ПО 1075; XVIII Тимч. 820], *кобилникъ, конникъ* 'той, хто пасе коней' [XVIII КТ; XVI КТ], *козярь* 'той, хто пасе кіз' [1642 ЛС 72], *конюхъ* 'конюх' [XVIII КТ], *коровникъ* 'той, хто пасе корів' [1740 М 325], *овчаръ* 'вівчар' [1723 М 19], *овчарикъ* 'помічник вівчаря' [XVI УЄ № 29519, 35], *пастухъ, пасторъ, пастиръ* 'пастух' [1587 См.Кл. 35; 1642 ЛС 266; 1630 ЛСБ 511], *погоничъ, погонщикъ* 'той, хто супроводжує худобу, коней, переганяючи їх кудись' [XVIII КТ; 1749 ДНРМ 314], *подпасичъ* 'підпасок' [1720 ДНРМ 116], *пташникъ* 'той, хто доглядає свійську птицю' [1627 ЛБ 48], *свинарь* 'той, хто пасе свиней' [XVII–XVIII КТ], *скотаръ* 'пастух рогатої худоби' [1587 См.Кл. 46 зв.], *стадникъ* 'стадник' [XVII СЖ 86], *телятникъ* 'той, хто пасе телят' [XVIII КТ], *чабанникъ* 'чабан' [XVII КТ], *чередникъ* 'чередник' [1609 ЦДІАК II, 1, 5, 11], *яловникъ, яловничий* 'той, хто доглядає або пасе молоду худобу, яка ще не мала приплоду' [1667 КТ; 1734 КТ];

— із бджільництвом: *бортникъ* 'залежний селянин, який доглядає панські пасіки' [1559 AS VI, 54], *пас\чникъ* 'пасічник' [XVI АЗР III, 99], *пчоляръ* 'бджоляр' [1642 ЛС 87];

— із городництвом і садівництвом: *винарь* 'той, хто доглядає виноградник' [XVI Тимч. 251], *виноградникъ, виноградатель* 'той, хто працює у винограднику' [XVI Тимч. 254; 1642 ЛС 289], *виноградаръ* 'той, хто вирощує виноград' [XVIII МТ], *овощникъ* 'овочівник' [1642 ЛС 321], *огородникъ* 'городник' [XVII СЖ 55], *садитель* 'садильник, саджальник' [1642 ЛС 362], *садовникъ, садовничий* 'садівник' [1599 Кл.Остр. 216; XVI КТ];

— із мисливством: *бобровникъ* 'феодално залежний селянин, який полює на бобрів, наглядає за бобровими гонами' [1507 АрхЮЗР I/III, 10], *мысливецъ, охотникъ* 'мисливець' [XVII КТ; XVIII Інт. 145], *псарецъ* 'помічник псаря' [1566 ВЛС 94 зв.], *псаръ* 'той, хто наглядає за мисливськими собаками і бере участь у полюванні' [к. XVII – п. XVIII Інт. 76], *собакаръ* 'наглядач за мисливськими собаками' [1649 РЗВ 390]; *соколникъ*

‘той, хто доглядає ловчих птахів, навчає їх і бере участь у полюванні’ [1599 ЛСБ 1042, 2];

— із лісництвом: *гаєвникъ* ‘гайовий’ [1511 АС II, 80], *лесничий, лисовщикъ* ‘лісничий’ [1650 ДНРМ 214; XVII КТ], *побережникъ* ‘лісовий сторож’ [1582 АрхЮЗР 6/I, 113];

и) назви осіб, пов’язані зі **сферою побуту**: *балверчикъ* ‘цирульник’ [1596 АрхЮЗР 8/III, 479], *банникъ* ‘банник, лазник’ [1642 ЛС 100], *лазбникъ* ‘лазник’ [1649 АрхЮЗР 3/IV, 154], *цируликъ, цилюрикъ* ‘цирульник’ [XVII КТ];

і) назви осіб, пов’язані з **медициним обслуговуванням**: *аптекарь* ‘аптекарь’ [XVI Тимч. 29], *болничаръ* ‘той, хто працює в лікарні’ [XVII Тимч. 120], *лекаръ* ‘лікар’ [XVIII КТ], *медикъ* ‘медик’ [п. XVII Проп.р. 68 зв.], *пацієнтъ* ‘пацієнт, хворий’ [XVII Інт. 151];

ї) назви осіб, пов’язані із **транспортном**: *возникъ, возовикъ, возница, возатай* ‘візник, фурман’ [1627 ЛБ 118; 1627 ЛБ 112; XVII Тимч. 289; 1642 ЛС 408], *ездець, ездокъ* ‘їздець’ [XVII КТ; 1506 АС III, 38], *извощикъ, звозчикъ* ‘візник’ [XVIII ДК 47; XVII КТ], *комаяжникъ* ‘човняр’ [1563 ТУ 100], *маштал’ръ* ‘машталір’ [XVIII КТ], *перевозникъ, перевозникъ, перевозчикъ* ‘перевізник’ [1587 См.Кл 54 зв.; XVII КТ; XVIII ХД 47].

У межах другого ряду — ‘назви осіб, які займаються різними видами промислів’ — можна виділити такі мікрогрупи назв осіб, які пов’язані:

а) із **рибальством**: *рибакъ, рибалокъ, рибалка, рибалчинъ* ‘рибалка’ [XVIII КТ; 1719 АП 554; к. XVII – п. XVIII КЗ 141; XVII КТ], *рибаръ* ‘той, хто розводить рибу у ставку’ [1642 ЛС 317], *удичникъ* ‘рибалка, який ловить рибу вудкою’ [1642 ЛС 214]²;

б) із **виробництвом поташу, пороху**: *бударъ, будникъ* ‘робітник буди, поташні’ [XVII Тимч. 147; 1577 ЖКК I, 86], *поташникъ* ‘той, хто займається виробництвом поташу’ [к. XVII – п. XVIII КЗ 173], *пороховникъ* ‘той, хто виробляє порох; порохняр’ [1701 ДНРМ 21], *селитраникъ* ‘той, хто займається виробництвом селітри’ [1622 ЦНБ 23265, 1];

в) із **виробництвом інших речовин, сировини**: *вугляръ, угляръ* ‘той, хто випалює деревне вугілля’ [XVII КТ], *догтаръ* ‘той, хто добуває дьоготь’ [к. XVI – п. XVIII КЗ 278], *жупникъ* ‘робітник соляної копальні’ [1606 АЮЗР II, 62], *мыльникъ* ‘той, хто виготовляє мило; миловар’ [XVII КТ], *осмольникъ, смольникъ, смоляръ* ‘той, хто добуває смолярський

² Детальніше про рибальську лексику див: [Кровицька 1990].

дъоготь' [XVIII КТ; 1642 ЛС 509], *попельникъ* 'той, хто виготовляє попіл' [XVIII КТ], *рудникъ* 'рудокоп' [1618 АрхЮЗР 6/І, 392], *солитель*, *соляникъ*, *соленикъ* 'соляр, солевар' [1642 ЛС 359; 1592 ТУ 223].

У межах другої підгрупи — назви осіб, які працюють у невиробничій сфері, — виділяємо такі ряди:

а) назви осіб, пов'язані з **культурою**: з музичним мистецтвом: *арфіста* 'арфіст' [1641 Dict. 59], *бандуристъ*, *бандуриста* 'бандурист' [XVIII Тимч. 54], *басистъ* 'басистий' [XVIII Тимч. 60], *бубениста*, *бубенникъ* 'бубняр' [1596 Виш.Кн. 246; 1642 ЛС 406], *волторнистъ* 'волторніст' [XVIII Тимч. 303], *гимниста* 'той, хто пише або виконує хвалебні пісні' [XVIII Тимч. 523], *гудакъ*, *гудецъ*, *гудинець*, *гудокъ* 'той, хто грає на музичному інструменті, музикант' [XVIII Тимч. 625; 1627 ЛБ 32; XVIII Тимч. 625; 1566 AS VII, 60], *гуслець* *гуслистъ*, *гуслиста*, *гусльникъ* 'гусяр' [1642 ЛС 197; XVIII Тимч. 632; 1642 ЛС 125], *грачъ*, *играчъ* 'музикант' [1627 ЛБ 70], *дишканц\ста* 'той, хто співає дискантом' [XVIII Тимч. 60], *дмець* 'музикант' [1642 ЛС 198], *дудакъ*, *дударъ*, *дудникъ* 'дудар' [1650 ЛК 445; XVII Тимч. 837; 1566 AS VII, 89], *инъструментиста* 'той, хто грає на музичному інструменті' [п. 1596 Виш.Кн. 246], *ігратель* 'музикант' [1642 ЛС 259], *колядникъ* 'колядник' [XVII КТ], *корнетиста* 'корнетист' [XVII КТ], *лютниста* 'той, хто грає на лютні' [XVII КТ], *музикантъ* 'музикант' [1719 Інт. 94], *партесникъ* 'той, хто співає по нотах' [к. XVII – п. XVIII КЗ 294], *певецъ* 'співак' [1557 КМПИ І, дод. 23], *плясальникъ* 'танцюрист' [XVII КТ], *прегудникъ* 'той, хто грає на музичному інструменті' [1642 ЛС 398], *реталиста* 'органіст' [п. 1596 Виш.Кн. 246], *скрипокъ*, *скрипникъ* 'скрипаль' [1591 ЛСБ 1036, 23 зв.; XVI–XVII КТ], *сопецъ*, *соп\льникъ* 'той, хто грає на сопілці або дуді' [1642 ЛС 105; XVII КТ], *спевакъ* 'співак' [XVI–XVIII КТ], *сурмачъ* 'сурмач' [1627 ЛБ 119], *трубитель*, *трумбеташиъ* 'трубач' [1642 ЛС 404; 1587 См.Кл. 59 зв.], *фрюярникъ* 'той, хто грає на флюярі' [XVI КТ], *хористъ* 'хорист, співак' [XVII КТ], *цимбалистъ* 'цимбаліст' [XVII КТ], *цитариста*, *цитриста* 'той, хто грає на цитрі' [1627 ЛБ 28; XVII КТ], *штортиста* 'той, хто грає на шторті' [XVII СЖ 103]³; із літературою і театром: *интермедіантъ* 'той, хто пише інтермедії' [XVII КТ], *зритель* 'глядач' [п. 1596 Виш.Кн. 229 зв.], *л\тераць*, *л\тератъ* 'письменник' [1618 Зерц. 46; XVIII КТ], *писменникъ*, *скрибентъ* 'письменник' [1642 ЛС 211; 1621 Коп.Пал. 738], *поетикъ* 'поет' [XVIII КТ]; із різновидом видовищного мистецтва: *блазень* 'блазень, особа при дворі вельможі,

³ Детальніше про музичну лексику див: [Кровицька 1985].

що розважала гостей жартами' [1596 ЛЗ 53], *медведникъ* 'той, хто вчить ведмедя танцювати і водить його по ярмарках' [1566 AS VII, 89]; із малярством, скульптурою: *ваятель* 'різьбяр' [1627 ЛБ 14], *маляръ* 'художник' [XVII–XVIII КТ], *малярчикъ* 'помічник художника' [1650 ЛСБ 1052, 5], *писатель* 'живописець' [1642 ЛС 400], *реставраторъ* 'реставратор' [XVI КТ], *символста* 'художник-символіст' [XVII КТ];

б) назви осіб, пов'язані з **наукою та освітою**: *арифметикъ* 'математик' [XVII Тимч. 31], *бакаляръ* 'учитель, бакаляр' [1579 АрхЮЗР 1/I, 74], *бурсакъ* 'учень, що мешкає в бурсі' [1627 АрхЮЗР 1/VI, 596], *бурсникъ* 'товариш з бурси' [1529 АЮЗР I, 76], *вчитель* 'учитель, наставник' [XVI Тимч. 359], *вученикъ*, *ученикъ* 'учень' [XVI–XVIII КТ], *выкладачъ* 'той, хто викладає; коментатор; перекладач' [XVI–XVIII Тимч. 401–402], *выховательникъ* 'вихователь, наставник' [XVII КТ], *граматикъ* 'викладач мови і літератури' [XVII Тимч. 598], *дидаскаль*, *даскаль* 'викладач, учитель, керівник' [XVI Тимч. 714], *диспутаторъ*, *диспутачъ* 'диспутант' [1621 Коп.Пал. 939; 1605–1606 Перест. 45], *длубачъ*, *долбачъ* 'перекладач' [1642 ЛС 106], *екзамнаторъ* 'екзаменатор' [XVIII Тимч. 869], *историкъ* 'фахівець з історії' [XVI–XVII КТ], *книжникъ* 'грамотна людина; проповідник' [XVII СЖ 36], *комментаторъ* 'коментатор' [1621 Коп.Пал. 401], *композиторъ* 'складач тексту' [1646 Перло 1], *кройникарь* 'хроніст, літописець' [1582 Кр.Стр. 49], *лекторъ* 'лектор' [1649 АрхЮЗР 3/IV, 57], *наставникъ* 'наставник' [п.1596 Виш.Кн. 235], *научительникъ*, *научникъ* 'наставник, мудрець' [XVI–XVIII КТ], *обучительникъ* 'той, хто навчає грамоти' [XVII КТ], *оповдачъ*, *повдачъ* 'оповідач' [XVII КТ; XVI КТ], *описатель* 'той, хто описує' [п. XVII Проп.р. 298 зв.], *ораторъ* 'оратор' [XVII СЖ 57], *пастырь* 'наставник, учитель' [п.1596 Виш.Кн. 237], *перекладачъ* 'перекладач' [XVII СЖ 61], *питомецъ* 'вихованець' [1642 ЛС 267], *професоръ* 'професор' [XVII КТ], *просвѣтитель* 'просвітитель' [1646 Перло 32], *прочитатель* 'читач' [XVII КТ], *ректоръ* 'ректор' [XVII СЖ 77], *списатель* 'переписувач книг' [1628 Лим. 3], *студентъ* 'студент' [XVI КТ], *тлумачъ*, *товмачъ*, *толковникъ* 'тлумач' [XVII СЖ 90; 1636–1650 ХЛ 78; 1596 З.Каз. 75], *учень*, *ученикъ* 'учень, вихованець, послідовник' [XVI НЄ 115; 1637 УЄ Кал. 157], *учитель*, *учителникъ* 'вчитель' [1600–1601 Виш.Кр.отв. 166; XVI КТ], *читатель*, *читачъ*, *читательникъ*, *чительникъ* 'читач' [1598 Відп.ПО 381; XVI КТ; XVII КТ; 1599 Кл.Остр. 201], *школярникъ*, *школьникъ* 'школяр' [XVI–XVIII КТ];

в) назви представників **філософських, наукових течій, теорій, шкіл**: *антропоморфитъ* 'прихильник антропоморфізму' [XVII Тимч.

25], *епікурчикъ* 'епікурієць' [XVI Тимч.875], *матеріаліста* 'прихильник матеріалізму' [1630 ЛСБ 1052, 5], *софиста* 'софіст' [п. XVII Проп.р. 289], *стойчикъ* 'прихильник стоїцизму, стоїк' [XVIII КТ], *физелонецъ* 'прибічник натурфілософії' [XVII КТ].

Окремий ряд становлять назви осіб, пов'язані з **ворожінням та пророцтвом**: *волишебникъ* 'чарівник' [XVII Тимч. 303], *ворожбитъ* 'ворожбит' [п. XVI–XVIII Тимч. 310], *в\щокъ* 'ворожбит' [п. XVII Проп.р. 3 зв.], *гадатель* 'ворожбит' [1642 ЛС 72], *заклинатель* 'заклинач' [1608 Гарм. 210; XVI–XVIII МТ], *зв\здаръ* 'астролог' [1627 ЛБ 38], *кудесникъ* 'чарівник' [XVII КТ], *некромантикъ* 'ворожбит на трупах' [1598–1599 Апокр. 64 зв.], *обаватель* 'чарівник' [XVI МТ], *отравникъ* 'ворожбит, який готує отруту' [XVII КТ], *практыкаръ* 'пророк' [серед. XVII Хрон.3], *провидецъ* 'пророк' [XVI–XVIII Кн.о лат. 112], *прознаменитель* 'ворожбит' [1642 ЛС 291], *прозорливецъ* 'пророк' [1627 ЛБ 102], *прозряй* 'пророк' [XVII КТ], *характерникъ* 'характерник' [XVII КТ], *чародейникъ*, *чаровникъ* 'чарівник' [XVIII КТ; XVII СЖ 100].

До третьої підгрупи іменників належать назви осіб, пов'язані з іншими діями та вчинками: а) **соціально-політичного характеру**: *борецъ* 'борець' [XVI Тимч. 124], *боронитель* 'оборонець, захисник' [XVIII Тимч. 126], *б\глець* 'утікач' [XVII СЖ 11], *воронай* 'розбійник' [1567 ЦБ Лит. 16,3,86], *выбавитель*, *выбавца* 'рятівник, спаситель' [XVII Тимч. 366; XVIII Тимч. 367], *выдырачъ* 'грабіжник' [XVIII Тимч. 390], *гонитель* 'переслідувач' [XVI Тимч. 560], *дорадца* 'порадник' [1599 ЦДІА Лен. 1823, 367, 6 зв.], *заборонитель*, *взбранитель* 'той, хто забороняє що-небудь' [XVII СЖ 27; 1596 ЛЗ 36], *заложникъ* 'заложник' [1642 ЛС 286], *здицца* 'здриник' [XVII МТ], *зм\нникъ* 'зрадник' [1599 Ант.767], *казнитель* 'той, хто карає когось' [1642 ЛС 339], *заколотникъ* 'бунтар' [XVII СЖ 37], *оборонца* 'захисник, оборонець' [1605–1606 Перест. 35], *оп\кунъ* 'опікун' [XVII КТ], *отступецъ* 'зрадник, відступник' [XVIII КТ], *оф\ровникъ* 'той, хто приносить жертву, офіру' [XVII СЖ 60], *поборянинъ*, *поборца* 'поборник' [XVI КТ; 1563 ТУ 104], *поборитель* 'переможець, покоритель' [1621 Коп.Пал. 610], *поб\дникъ* 'переможець' [XVI КТ], *поводиръ* 'поводир' [XVII СЖ 64], *податель* 'подавець' [XVII КТ], *подвижникъ* 'подвижник; аскет' [XVII КТ], *подводца* 'підпалювач, підбурювач' [XVIII КТ], *пожогникъ* 'підпалювач' [XVI КТ], *пойманецъ* 'той, кого спіймали' [XVI КТ], *поклонникъ* 'прихильник, прибічник' [XVIII КТ], *помагачъ* 'помагач, помічник' [XVII СЖ 67], *порадца* 'порадник' [XVII СЖ 68], *порыватель* 'викрадач' [XVIII КТ], *пособитель* 'помічник, співучасник' [1587 ЛСБ 67, 1 зв.], *поспешитель* 'помічник,

сподвижник' [1591 ЛСБ 168], *посторожца* 'оборонець' [1621 Коп.Пал. 716], *призыватель* 'той, хто викликає когось до бою' [1642 ЛС 336], *примиритель* 'примиритель' [1584 ЛСБ 264], *проводитель* 'провідник, вожак' [п. XVII Проп.р. 295], *проводжай* 'проводир' [XVII КТ], *пустошитель* 'спустошник, руйнівник' [XVII СЖ 76], *спаситель* 'спаситель' [XVII КТ], *спекулятор* 'кат' [XVII КТ], *сходатай* 'захисник, оборонець' [XVI КТ], *учасник* 'учасник' [XVII СЖ 96], *фундатор* 'фундатор, засновник' [XVIII КТ], *цыкляр* 'кат' [XVI КТ];

б) **трудового характеру**: *бадач*, *выбадач* 'дослідник' [XVII–XVIII Тимч. 49; XVIII Тимч. 367], *важител* 'той, хто важить' [XVII Тимч. 176], *воротар*, *воротник* 'сторож при воротах' [XVIII Тимч. 312; 1552 ОВін.З. 135], *вымѣтач* 'той, хто вимітає' [1616 АрхЮЗР 1/VII, 275], *вынайдител*, *вънайдователь*, *въыналезца* 'винахідник' [1627 ЛБ 170; XVI Тимч. 420; XVII Тимч. 421], *давца*, *датель* 'давець' [1577 AS VI, 81; XVII КТ], *дверник*, *одвірник* 'сторож при дверях' [XVII Тимч. 675; XVIII КТ], *докончитель* 'той, хто докінчує, завершує що-небудь' [1621 Коп.Пал. 801], *достатчик* 'той, хто доставляє що-небудь' [XVI Тимч. 804], *заробник* 'заробітчанин' [XVI МТ], *изобретатель* 'винахідник' [1596 ЛЗ 59], *кликун* 'нічний сторож' [1552 ОЖЗ 118 зв.], *копатель*, *копач* 'той, хто копає землю, могилу' [1642 ЛС 302; XVI КТ], *кормитель*, *кормиш* 'годувальник' [XVII КТ; п. XVII Проп.р. 177 зв.], *ловитель* 'ловець' [1637 УЄ Кал. 351], *носитель* 'носій' [XVIII КТ], *объявитель* 'той, хто оголошує що-небудь' [XVII КТ], *отдавца* 'той, хто віддає' [XVII КТ], *поливач* 'той, хто поливає' [XVIII КТ], *помочник* 'помічник' [XVII СЖ 67], *пополняч* 'той, хто поповнює що-небудь' [п. XVII Проп.р. 214 зв.], *рубач* 'той, хто рубає' [XVII КТ], *скидач* 'той, хто скидає' [XVII СЖ 83], *собираатель* 'збирач' [1642 ЛС 296], *создатель* 'творець' [1646 Перло 29 зв.], *сторожець* 'помічник сторожа' [1605–1606 Перест. 46], *толкач* 'той, хто товче каміння' [1649 РЗВ 317], *украчитель* 'оздоблювач' [1642 ЛС 320], *фортник* 'сторож на воротах' [1609 ЦДІАК 11,1,5,11], *шатерник* 'той, хто ставить шатро' [XVII КТ];

в) **фізичного, фізіологічного характеру**: *бегун*, *бѣгатель*, *бѣгач* 'бігун' [XVII Тимч. 168; 1615–1616 Виш.Поз.мысл. 240; 1642 ЛС 134], *бесѣдник*, *бесѣдовник* 'бесідник, співрозмовник' [1650 ЛК 426; XVI Тимч. 186], *мовца* 'мовець' [XVII КТ], *плавець*, *пловець*, *плаватель*, *плавач* 'плавець' [1642 ЛС 27; 1627 Дух.б. 99], *оживитель* 'той, хто повернувся до життя' [к. XVI УЄ № 31, 201], *ощущатель* 'той, хто сприймає, відчуває що-небудь' [1642 ЛС 298], *собесѣдник* 'співбесідник' [п. XVII Проп.р. 246 зв.], *ходець* 'той, хто ходить' [1513 ЦДІАК 220, 14].

Окремий підряд становлять загальні назви агентивів, які активно функціонують у пам'ятках досліджуваного періоду: *выконатель, выконывачь* 'виконавець' [1598 Ант. 769; XVII Тимч. 431], *дѣйца, дѣлатель, дѣлецъ, делокъ* 'робітник, виконавець, той, хто робить, чинить що-небудь' [XVI Тимч. 857; XVII Інт. 153], *исполнитель* 'виконавець' [XVII КТ], *реместникъ* 'ремісник' [XVI–XVIII КТ], *работникъ* 'робітник' [XVII СЖ 77], *трудникъ, труждатель* 'трудівник' [к. XVII – п. XVIII КЗ 82; 131], *учинитель* 'той, хто чинить що-небудь' [XVI КТ].

Nomina agentis et professionis у своїй структурі мають такі суфікси: **-ай:** *воропай;* **-акъ:** *бурсакъ, гудакъ, дудакъ, рыбаць* та ін.; **-антъ:** *інтермедіантъ, музикантъ* та ін.; **-аръ:** *аптекарь, бичкаръ, блянкаръ, бондаръ, бударъ, вивчаръ, гартаръ, гончаръ, дояръ, димаръ, звѣздаръ, золотаръ, кожаръ, конвисаръ, людвисаръ, овчаръ, слюсаръ, шкляръ* та ін.; **-аторъ:** *екзамнаторъ, інтерпретаторъ, коментаторъ* та ін.; **-атъ:** *літератъ;* **-ачъ:** *граць, ораць, плавачъ, поблячъ, сурмачъ* та ін.; **-ашъ:** *трумбешъ;* **-ентъ:** *студентъ;* **-ень:** *учень* та ін.; **-ецъ:** *банкетовець, гуслець, дмець, кравецъ, пекарець, псарецъ* та ін.; **-икъ:** *арифметикъ, историкъ, овчарикъ, цируликъ* та ін.; **-инъ:** *рибалчинъ* та ін.; **-иръ:** *кушнірь, поводиръ* та ін.; **-иста:** *инструментиста, лютниста, штортиста* та ін.; **-ичъ:** *подпасичъ, погоничъ;* **-ишъ:** *кормишъ;* **-никъ:** *бесѣдникъ, будникъ, вапенникъ, горлчаникъ, дзвонникъ, замишникъ, кладяжникъ, попелникъ, скрипникъ, селитраникъ, тертичникъ, тютюнникъ* та ін.; **-окъ:** *єздокъ, рибалокъ* та ін.; **-оръ (-торъ):** *лекторъ, ораторъ, пасторъ* та ін.; **-тай:** *возотай, перепечатай, ратай;* **-тель:** *важитель, виноградатель, вчитель, дѣлатель* та ін.; **-тирь:** *пастиръ;* **-унъ:** *кликунъ, оплунъ* та ін.; **-ухъ:** *конюхъ;* **-тухъ:** *пастухъ;* **-чий (-ничий, -овничий):** *будовничий, лесничий, садовничий* та ін.; **-чикъ (-щикъ):** *извощикъ, ковалчикъ, малярчикъ* та ін.; **-ца:** *вынайдовца, дѣйца, давца, посторожца* та ін.

Найпродуктивніший суфікс *-никъ* (471)⁴, який функціонально найтісніше пов'язаний зі словотворенням назв осіб за професією та родом діяльності. Друге місце займає суфікс *-тель* (243). Далі йдуть такі суфікси: *-аръ* (107), *-ецъ* (104), *-ачъ* (86), *-ца* (78), *-чикъ* (47), *-истъ (-иста)* (35), *-аторъ* (27), *-окъ* (12), *-икъ* (12), *-оръ* (9), *-чий* (8), *-тай* (7), *-унъ* (6), *-ай*, *-ень*, *-иръ* (по 3), *-антъ*, *-ецъ*, *-инъ*, *-ичъ*, *-анъ* (по 2), *-ашъ*, *-ентъ*, *-итъ*, *-тирь*, *-аль*, *-ка*, *-ухъ*, *-тухъ* (по 1). Отже, 31 словотвірний тип виявляв певний ступінь активності та продуктивності у творенні репрезентантів аналізованої лексико-семантичної групи.

⁴ У дужках подано кількість найменувань.

Деякі назви осіб чоловічого роду цієї групи запозичено з інших мов, напр.: *екзамнаторь* (пол. *egzaminator* < слат. *examinator* [Булика, 106]), *интролигаторь* (пол. *introligator* < слат. *introligator* [Булика, 131]), *триумфаторь* (пол. *triumfator* [Булика, 325]), *фундаторь* (пол. *fundator* < лат. *fundator* [Булика, 342]), *балверь* (пол. *balwierz* < свн. *barbier* [Булика, 37]), *машталерь* (пол. *masztalerz* < свн. *marstall* [Булика, 199]), *толмачь* (мад. *tolmács* < тур. *tilmac* [Булика, 322]), *бляховникь* (пол. *blachownik* [Тимч., 107]) та ін.

Значна кількість похідних слів виникла на українському мовному ґрунті від твірних основ іншомовного походження, напр.: *броварникь* < *броварь* (свн. *brouwer* ‘пивовар’ [ЕСУМ I, 261]), *будникь* < *буда* (пол. *buda* < свн. *buode* ‘курінь, хата’ [ЕСУМ I, 277]), *галябартникь* < *галябарта* (пол. *halabarda* < франц. *hallebarde* < італ. < свн. *helmbarte* [ЕСУМ I, 60]), *гутникь* < *гута* (пол. *huta* < двн. *hutte, hutta* [ЕСУМ I, 628]), *заліотникь* < *заліоты* (пол. *zaloty* [ЕСУМ II, 230]), *замшиникь* < *замша* (пол. *zamsz* < свн. *saemisch leder* ‘особлива гнучка шкіра’ [ЕСУМ II, 233]), *коврникь* < *коверь* (кипч.-тур. *köwer, köbez* ‘килим’, пов’язане з тат. *kobes*, дтюрк. *kiviz...* [ЕСУМ II, 483]), *мраморникь* < *мраморь* (пол. *marmur* < лат. *marmor* < грецьк. *μαρμαρος* [ЕСУМ III, 399]), *могори́чникь* < *могори́чь* (тюрк. < ар. *maharidž* ‘витрати’ [ЕСУМ III, 494]), *машка́рникь* < *машка́ра* (пол. *maszkara* < італ. *mascheга*, ісп. *máscara* < ар. *máskhara* жарт. ‘карнавальна маска’ [ЕСУМ III, 424]) тощо.

Аналізована ЛСГ багата словотвірними синонімами (пор. *давца* – *давець* – *датель*, *подавца* – *податель*, *бл҃ильникь* – *бл҃никь*, *будовца* – *будовничий* – *будовникь*, *ситникь* – *ситарь*, *золотникь* – *золотарь* – *златца*, *шапникь* – *шапочникь*, *пастухь* – *пастырь* – *пасторь*, *косець* – *косарь*, *виноградатель* – *виноградникь* – *виноградарь* та ін.), а також лексичними синонімами (пор.: *сапожникь* – *швець* – *чоботарь*, *фарбейникь* – *краситель* – *крашенникь*, *будовца* – *строитель*, *печатникь* – *друкарь*, *коваль* – *кузнець*, *табачникь* – *тютюнникь*, *варникь* – *кухарь*, *чабань* – *пастухь*, *орачь* – *ратай* та ін.). Це багатство зумовлене насамперед досить активним етапом у формуванні групи назв осіб за родом діяльності та професією у досліджуваній період.

Похідні іменники функціонують у пам’ятках усіх стилів, хоча найяскравіше відображені у ділових джерелах, напр.:

а) у пам’ятках ділового стилю: *дано к҃рунтаро(м) зо(л) й .и гроши(и) к.в, що дв\ студни копали* [1607 ЛСБ 1044, 4 зв.], *голо(в)щина ремесныхъ людє(и) Золотарі, малярѡви, пѣшкарі, гартарі, (ѡ)(р)ганисте, соко(л)нику, машталері, кра(в)цу, гафта(р)це, ковернику* [1566 ВЛС 94 зв.];

б) у пам'ятках художнього стилю: *Абысь напотымъ жадного не потребова(л) тл;мача лечь латво оными самъ мовити могъ и тоб\выгодити* [к. XVI Розм. 3]; *Яко в\рный сл;жебникъ оу Пана своего,... Который т_ Пастыремъ до своего стада обралъ быти* [1618 В\зер.15];

в) у пам'ятках наукового стилю: *vehiculari(us)*, *возатай*, *колод\и* [1642 ЛС 408]; *нав\тни(к)*, *и(з)о(б)р\татель вс_кого по(д)ст;нк*; [1596 ЛЗ 59], *plumari(us)*, *пероткатє(л)*, *ков(р)никъ* [1642 ЛС 319]; *варникъ нова(р) Caduus. Magirus culinarius* [1650 ЛК 432] та ін.;

г) у пам'ятках епістолярного стилю: *Токмо тепер завременно (б) должно приготовить деревн\, уговорить работников тертичниковъ и дать имъ задатки* [1748 ПЛ 117]; *такожъ и музыкантовъ Кабася з(ъ) товарышы в(ъ) пятницу пры(с)лати... прыказуетъ* [1737 ПЛ 88] та ін.;

д) у пам'ятках конфесійного стилю: *о(т) жегл_ровъ в море.... вкинєный былъ: которого срогий оный китъ пожєрь* [п. XVII Проп.р.109 зв.]; *бо тог(д)ы еди(н) с;дї_ и влада(р) б;де(т) албо справца* [к. XVII УЄ № 31,98]; *и(ж)жаде(н) до(к)то(р) ан\л\каръ ты(х) хори(х) и немоцны(х) не могъ оулчити* [к. XVI УЄ № 31,22 зв.] та ін.

Отже, українські джерела XVI–XVIII ст. містять багатий та різноманітний матеріал для дослідження агентивних і професійних назв. На підставі аналізу цієї лексичної групи можна зробити такі загальні висновки:

1. У творенні назв осіб за родом діяльності та професією бере участь велика кількість суфіксів, серед яких домінує дериваційний формант **-никъ**.

2. Основу цієї групи складають іменники, що мають загальнослов'янський характер. Вони творилися від праслов'янських коренів з допомогою суфіксів праслов'янського походження і відображають спільнослов'янську тенденцію історичного словотвору.

3. Значна кількість репрезентантів аналізованої ЛСГ вступає у синонімічні словотвірні та лексичні зв'язки.

4. Частина агентивних та професійних назв входить до складу антропонімних іменувань (пор.: *Моисий Бражникъ, Иванъ Чоботаръ, Павелъ Котельникъ, Остапко Коваль* [Керста 1984, 28] та ін.) або служить дериваційною базою для утворення нових антропонімів (пор.: *Бондарчук, Цимбалистий, Мельниківський, Золотаренко* та ін.).

У наступні періоди розвитку мови група назв осіб за професією та родом діяльності збагачується і кількісно, і якісно. У сучасній українській мові вона є досить динамічною і відкритою, що зумовлює її безперервний

розвиток. Більшість іменників, які були відомі в XVI–XVIII ст., функціонують і в сучасному літературному та діалектному мовленні, часом зі зміненою семантикою, напр.: *бердник* [СУМ I, 136], *будник* [СУМ I, 248], *городник* [СУМ II, 136], *змовник* [СУМ III, 630], *колодник* [СУМ IV, 229]; *вівчар* [СУМ I, 551], *воротар* [СУМ I, 741], *гончар* [СУМ II, 124], *золотар* [СУМ III, 680], *сницар* [СУМ IX, 423], *гонитель* [СУМ II, 122], *носитель* [СУМ V, 445], *учитель* [СУМ X, 536] тощо.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- АЗР — Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. — Санкт-Петербург, 1846–1851. — Т. I–IV.
- Ант. — Антиризис або апологія проти Христофора Філалета. — Вільна, 1599 // РИБ. — Т. XIX: Памятники полемической литературы в Западной Руси. — Пг., 1903. — Кн. 3. — С. 477–982.
- АП — Пирятинські актові книги // Стороженки: Фамильный архив. — Киев, 1908. — Т. 6.
- АрхЮЗР — Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. — Киев, 1859. — Ч. 1, т. I; 1883. — Ч. 1, т. VI; 1914. — Ч. 1, т. VIII; 1904. — Ч. 1, т. X; 1904. — Ч. 1, т. XII; 1863. — Ч. 3, т. I; 1914. — Ч. 3, т. IV; 1869. — Ч. 5, т. I; 1876. — Ч. 6, т. I; 1886. — Ч. 7, т. I; 1890. — Ч. 7, т. II; 1905. — Ч. 7, т. III; 1893. — Ч. 8, т. I; 1909. — Ч. 8, т. III; 1907. — Ч. 8, т. IV; 1907. — Ч. 8, т. V; 1911. — Ч. 8, т. VI.
- АСГУ — Актовая книга Стародубского городского уряда 1693 г. / Под ред. В.Л. Модзалевского. — Чернигов, 1914.
- АЮЗР — Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. — Санкт-Петербург, 1863. — Т. I; 1865. — Т. II; 1867. — Т. III.
- Булика 1972 — Булика А.М. Даўнія запазычанні беларускай мовы. — Мінск, 1972.
- Виш.Кн. — Книжка Иоанна мниха Вишенского от святых Афонских горы в написание вс\х православных христиан, братствам и вс\м благочестивым, в Малой России... жителствующим. — 1588–1600. — Неповний рукопис зберігається у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України, ф. 3. Доповнено за вид.: Іван Вишенський. Твори. — Київ, 1959. — С. 125–158.
- Виш.Кр.отв. — Краткословны отв\т Феодула, в свят\й Афонст\и гор\ скитствующаго, против безбожнаго, лживаго, потварнаго и настоящаго в\ка погански, а не евангельски мудрующего писания Петра Скарги о реченном ряде и едности костела божияго под едным пастырем и о грецком и руском от тое едности отступлению. 1600–1601 // Іван Вишенський. Твори. — Київ, 1959. — С. 159–187.

- Виш.Поз.мысл. — Списание, зовется позорище мысленное, составленное от инока, в пещер\ гор\ с\дящего... — 1615–1616 // Иван Вишенский. Твори. — Київ, 1959. — С. 237–246.
- Відп.ПО — Відповідь Іпатія Потія Клирику Острозькому. — Володимир, 1598–1599 / РИБ. — Т. XIX: Памятники полемической литературы в Западной Руси. — Пг., 1903. — Кн. 3. — С. 1041–1121.
- ВЛС — Артикули або закони Великого князівства Литовского (2-й Литовський статут Почаївського або Волинського списку). — Б.м.н., 1566. — Зберігається у Відділі рукописів ЛНБ, шифр О/Н — 15.
- В\зер. — В\зерунок цнот превелебного... Елисея Плетенецького. — Київ, 1618 // Тітов Х. Матеріяли для історії книжної справи на Вкраїні в XVI–XVIII вв. — Київ, 1924. — С. 14–17.
- Гарм. — Гармонія східної церкви з костюлом римським. — Вільна, 1608 // РИБ. — Т. VII: Памятники полемической литературы в Западной Руси. — Пг., 1882. — Кн.2. — С.169–222.
- ДК — Діаріуш Генеральної військової канцелярії. — Ч. 1 (1727–1728 pp.); Ч. 2 (1729–1731 pp.). — Зберігається у ЦНБ, шифр N 153762 (Лаз. 13/1–2).
- ДНРМ — Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. — Київ, 1976.
- Дух.б. — Дх\овныи Бес\ды ст\го ѿ(т)ца нашего Макарія поуствелника египе(т)ского / досконалств\ Хрїстанъ Православныхъ; Многими пожитками... наполнены. — Вільна, 1627. — Зберігається у Відділі рідкісної книги ЛНБ, шифр II ст.-2672.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: У 7-ми т. / Редкол. О.С.Мельничук (голова) та ін. — Київ, 1982–1989. — Т. I–III.
- ЖКК — Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни // Акты, изданные Временной Комиссией, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском й Волынском генерал-губернаторе. — Киев, 1849. — Т. I–II.
- Зерц. — Сіа книга нарицаемая зеркало бг\ословіи, избрана ѿ(т) многих кни(г) бг\ословскихъ И троудолубіе(м) Съставлена еромонаха Кирила Траньквилиона. — Почаїв, 1618. — Зберігається у Відділі рідкісної книги ЛНБ, шифр II ст.-2233.
- З.Каз. — Зизаный Стефан. Казанъ ст\го Кирилла Патр\ярхѣи ... ѿ антыхрист\ ... — Вільна, 1596. — Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, шифр II ст.-2233.
- Інт. — Українські інтермедії XVII–XVIII ст.: Пам'ятки давньої української літератури. — Київ, 1960.
- Керста 1984 — Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі найменування. — Київ, 1984.
- КЗ — Зиновій К. Вірші. Приповісті посполиті / Підгот. тексту І.П.Чепіги — Київ, 1971.
- Кл.Остр. — Невідомий твір Клирика Острозького. — Острог, 1599 // Пам'ятки українсько-руської мови і літератури / Видає комісія Археографічна Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1906. — Т. V. — С. 201–229.
- КМПМ — Голубев С.Т. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники (Опыт исторического исследования). — Киев, 1883. — Т. I; 1898. — Т. II.
- Кн. о лат. — Книга о богохульных латынах. — Б.м.н., к. XVI — поч. XVII ст. — Зберігається в ЦНБ, шифр 118 П/134.

- Коп.Пал. — Копистенський Захарія. Палінодія. — Київ, 1621 // РИБ. — Т. IV: Памятники полемической литературы в Западной Руси. — Пг., 1878. — Кн. 2. — С. 313–1200.
- Кровицька 1985 — Кровицька О. Лексика на означення понять, пов'язаних з музичним мистецтвом // Українська історична та діалектична лексика. — Київ, 1985. — С. 44–51.
- Кровицька 1990 — Кровицька О. Ловися рибко, велика і маленька // Культура слова. — 1990. — Вип. 38. — С. 51–53.
- Кр.Стр. — Кройника которая пре(д) тымъ николи свѣта не видала с полско(г) на руский діалектъ преложена презъ Матфея Стриковського. — Б.м.н., 1582. — Зберігається у ЦНБ, шифр VIII 106м/Лаз. 2.
- КТ — Картотека Історичного словника української мови. — Зберігаться в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- ЛБ — Беринда П. Лексикон словенороський. — Київ, 1627. (Надрук. з київського вид. 1627 р. фотомех. способом) / Підгот. тексту і вступ. ст. В.В. Німчука. — Київ, 1961.
- ЛЗ — Зизаній Л. Лексис. — Вільна, 1596. (Надрук. з віленського вид. 1596 р. фотомех. способом) / Підгот. тексту і вступ. ст. В.В. Німчука. — Київ, 1964.
- Лим. — Лімонарь Сирѣчь цвѣтникъ (Передмова). — Київ, 1628. — Арк. 2–8 ненум. — Зберігається у Відділі рідкісної книги ЛНБ, шифр II ст.-2352.
- ЛК — Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В. Німчук. — Київ, 1973.
- ЛМ — Лазаревский А. Отрывки из летописи Мгарского монастыря. — Киев, 1889.
- ЛНБ — Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України.
- ЛС — Славинецький. Лексикон латинський // Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В. Німчук. — Київ, 1973.
- ЛСам. — Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник. — Киев, 1873.
- ЛСБ — Документи Львівського Ставропігійського братства: поч. XVI – серед. XVII ст. — Зберігаються у Львівському державному історичному архіві, ф. 129, оп. I.
- М — Щоденник Я. Марковича. Ч. 1–3. — Дневник генерального подскарбия Якова Маркевича (1717–1734 гг.) / Под ред. А. Лазаревского. — Киев, 1893–1897.
- МТ — Машинопис історичного словника української мови XIII–XVIII ст. за ред. проф. Є. Тимченка. — Зберігається у Відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- НЄ — Поучения на евангелие по Няговскому списку 1758 г. // Материалы для истории Угорской Руси. Памятники церковно-религиозной жизни угро-русов XVI–XVIII вв., изд. А. Петровим. — Санкт-Петербург, 1914. — Вып. VII.
- ОВін.3 — Опис Вінницького замку. — Вінниця, 1552. — Рукопис зберігається у Центральному державному архіві давних актів Росії, ф. 389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 129 зв. — 141 зв.

- ОЖЗ — Опис Житомирського замку. — Житомир, 1552. — Рукопис зберігається у Центральному державному архіві давних актів Росії, ф. 389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 117 зв. — 129.
- ОЧерк.3 — Опис Черкаського замку. — Черкаси, 1552. — Рукопис зберігається у Центральному державному архіві давних актів Росії, ф. 389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 3–17 зв.
- ОЧорн.3 — Опис Чорнобильського замку. — Чорнобиль, 1552. — Рукопис зберігається у Центральному державному архіві давних актів Росії, ф. 389 (Литовська метрика), од. зб. 563, арк. 54–58.
- Перест. — Борецький І. Пересторога зло потребная на потомные часы православным христіаном. — Львів, 1605–1606 // Возняк М. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові. — Львів, 1954.
- Перло — Сіа книга названна- Перло Мног/ц\нное. Съставленна Троудолюбіємъ: презъ Кирила: Транквіліона. — Чернігів, 1646. — Зберігається у Відділі рідкісної книги ЛНБ, шифр П ст.-2555.
- ПЛ — Приватні листи XVIII ст. / Підгот. до вид. В.А. Передрієнко. — Київ, 1987.
- Проп.р. — Різні проповіді. — Б.м.н., поч. XVII ст. — Зберігається у ЦНБ, шифр 283 II/73.
- РДВ — Реєстр доходів і видатків. — Львів, 1607–1645. — Зберігається в фондах Національного музею у Львові, шифр Рк 147.
- РЗВ — Реєстр запорожскому войску 1649 г., съ гербомъ Хмельницкаго и подписями Богдана Хмельницкаго и Ивана Выговскаго. — Рукопис зберігається у Центральному державному архіві давних актів Росії, ф. 196 (ф. Ф. Мазурина), оп. I, спр. 1691.
- РИБ — Русская историческая библиотека. Литовская метрика. — Пг., 1878 — Т. IV; 1882 — Т. VII; 1903. — Т. XIX; Юрьев, 1914. — Т. XXX–XXXI.
- Розм. — Розмова (Рукописна українська пам'ятка кінця XVI ст.) — Зберігається в Паризькій національній бібліотеці, шифр SL n°7; N 2. 290.
- Син.сл. — Синоніма славеноросская // Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / Підгот. текстів і вступні статті В.В. Німчука. — Київ, 1964.
- СЖ — Житецкій П. Словарь книжной малорусской р\чи по рукописи XVII в\ка. — Киев, 1888.
- См.Кл. — Смотрицкий Герасим. Ключъ цр(с)тва небесного и нашеє христіанское духовное власти нерішімый узель. — Острог, 1587. — Зберігається у ЦНБ.
- СУМ — Словник української мови: У 11-ти т. / Редкол. Білодід І.К. (голова) та ін. — Київ, 1970–1980.
- Тимч. — Історичний словник українського язика / За ред. Є.Тимченка. — Харків-Київ, 1930–1932. — Т. 1.
- ТУ — Торгівля на Україні XIV –середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина. — Київ, 1990.
- УЄ № 31 — Учительне євангеліє. — З території Бойківщини, кін. XVI ст. — Зберігається в Рукописному відділі ЛНБ, ф. 72, N 31.
- УЄ № 29519 — Учительне євангеліє. — З території Бойківщини, XVI ст. — Зберігається в фондах Національного музею у Львові, шифр Рк 29519 (4231).

- УЄ Кал. — Євѣліє оучителное албо Казан- на кождоую Н(д)лю и Св-та оурочисты\ . Прѣ(з) Сѣ ѿца ншого Калліста... по грецкоу написаное, а тепе(р) повторе ново з грецкого и словенского языка на роускій переложеное... повеленіє^м Петра Могилы... — Київ, 1637. — Зберігається у Відділі рідкісної книги ЛНБ, шифр IV ст.-421.
- Х — Дневник генерального хорунжего Николая Ханенка (1727–1753 гг.) / Под ред. А. Лазаревского. — Киев, 1884.
- ХД — Дневник Николая Ханенка (1719–1723 и 1754 гг.) / Под ред. А. Титова // Киевская старина. — 1886. — Кн. 7/8.
- ХЛ — Хмельницький літопис. — Хмельник, 1636–1650 pp. // Лѣтопись Самовидца. — Київ, 1878. — С. 77–81.
- Хрон. — Книга глаголема_ кроникъ, сирьечь собраніє ѿ(т) многих лѣтописецъ («Хронограф»). — Б.м.н., серед. XVII ст. — Зберігається в Російській державній бібліотеці, ф.236, №4.
- ЦБ Лит. — Центральна бібліотека АН Литви у Вільнюсі.
- ЦДІАК — Центральний державний історичний архів у Києві.
- ЦДІА Лен. — Центральний державний історичний архів у Ленінграді (сьогодні — Санкт-Петербург).
- ЦНБ — Центральна наукова бібліотека НАН України.
- AS — Archiwum książąt Lubartowiczow Sanguszkow w Sławucie. — Lwów, 1887. — Т.I (1366–1506); 1890. — Т.III (1432–1534); 1890. — Т.IV (1535–1547); 1910. — Т.VI (1549–1577); 1910. — Т.VII (1554–1572).
- MCSL — Monumenta confraternitatis Stauropigianae Leopoldensis / Edidit Dr. Wladimirus Milkowicz. — Leopoldis, 1895. — Т. 1, p. II.

SUMMARY

The article focuses upon lexical-semantic group of names of people by the type of their activity and profession on the basis of substantial source materials. Main tendencies of the functioning of these names in the monuments of the Ukrainian language of the 16th–18th centuries have been outlined.

Наталя Хобзей

Львів

МІФОЛОГІЧНІ НАЗВИ У СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Mythological Names in the “Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th-First Half of the 17th c.”

У “Словнику української мови XVI – першої половини XVII століття” представлено різні тематичні групи лексики, зокрема й міфологічну. У статті йдеться не про всі міфологічні назви в опублікованих випусках Словника (1–9, Львів, 1994–2002), а тільки про окремі з них.

Слово **адъ** у пам’ятках XVI – першої половини XVII ст., як засвідчує Словник, мало кілька значень: 1. (за релігійними уявленнями — місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників) пекло (1489, 1596, XVI ст., 1627, 1631, 1646)¹. *Образно*: Змій велікій ω(т)ст;пникъ: Адъ ро(з)\вл-ючъй пащек; свою: Кн-зь области темностей (Львів, 1642); адъ преисподний — пекло (1586, 1627); 2. За релігійними уявленнями — підземне царство (1596, 1603, 1646). 3. Могила (серед. XVII ст). адъ аспидний — злоба, во ад\ чрева носити (що) — мати пристрасть (до чого) [СЛУМ I, 76].

¹ У дужках наведено рік цитованих фіксацій слова в пам’ятках цього періоду, а також місце написання пам’ятки (за СЛУМ).

У словнику за редакцією Є. Тимченка, рамки якого охоплюють значно ширший період, зафіксовано такі значення: ‘сторона підземна без просвітку, пекло’; ‘бог підземного царства (у греків); володар у пеклі’: Христось... имаєть муць на смерть, и на дьявола, и на ада (Закарпаття, XVII ст.) [Тимченко I, 9]. Словники української мови пізніших періодів назву **ад** фіксують лише зі значенням ‘пекло’ [див.: Желехівський I, 2; Грінченко I, 4; РУС I, 1; СУМ I, 19].

Слово, яке Є. Тимченко зафіксував зі значенням ‘бог підземного царства (у греків); володар у пеклі’, у СлУМі подано в першому значенні ‘пекло’ як образне, хоча, очевидно, ідеться про той самий персонаж. Етимологія слова *ад* сягає гр. *ᾠδης* ‘пекло’, яке походить від міфологічної власної назви *Ἀϊδης*, *Αἴδης* ‘Гадес, Аїд (бог смерті, володар підземного царства і пізніше, саме підземне царство)’ [ЕСУМ I, 48; Преображенський I, 44].

Закріплення за словом **ад** значення ‘володар пекла’ в українській мові досліджуваного періоду відбувалося під впливом сакральної літератури, зокрема перекладної; персоніфікований Аїд, який радиться зі сатаною та скликає для боротьби свою рать, фігурував також у візантійській іконографії [МНМ I, 38]. Значення ‘володар пекла’, ‘чорт’ збереглося в українських говірках Карпат, а також у говірках Російської півночі [див.: Хобзей 2002, 22–23; Черепанова 1983, 68, 79].

Відоме в сучасній літературній мові слово **антихрист** ‘у християнській релігії — противник Христа, який з’явиться перед кінцем світу’ (у розмовній уживається як лайливе) [СУМ I, 51] у пам’ятках XVI – першої пол. XVII ст. мало різне написання — *антихристъ*, *антихрестъ*, *антихрістъ*, *антіхристъ*, *анътихристъ*, *анътыхристъ*, *анътихристь* і вживалося в кількох значеннях: 1. (противник Христа) антихрист (1489, 1556–1561; 1582, 1595, к. XVIII ст., 1598–1599, 1605–1606, 1627, 1646); диявол, чорт (XVI ст.): Там же ся розбиють гордые народы иже з антихристом приходят до згоды (к. XVI ст.). 2. *Перен., зневажл.* (про того, хто не визнає всіх догм християнства, особливо православ’я) антихрист, нехристиянин (1595, 1598–1599, 1599, поч. XVII ст., 1921 р.) [СлУМ I, 111–112]. Назва *антихрист* (*анцихрист*) ‘диявол’, ‘чорт’ відома багатьом говіркам української мови [див.: Хобзей 2002, 25–26]; пор. також: п. *antychryst*, діал. *ancychryst*, *ancykryst*, *antychrysta*, *jancykryst* ‘противник, антагоніст Христа, фальшивий Христос, чорт’; ‘пекельник, із пекла родом’ [SW I, 43]; бр. діал. *анціхрыст* ‘лайливе слово’ [ТС I, 28]; р. діал. *анчихрист* ‘антихрист, чорт’, *аншихрист* ‘антихрист “половина біса”’ [СРНГ I, 262, 263].

У першому томі СЛУМу зафіксовано лексему **аспидь (аспідь)** ч.р., одне зі значень якого міфологічне: “1. Отруйна змія, гадина, гаспид, аспід² (1627, 1642, 1650); у порівн.: ...аки аспид глухий, затыкаєт уши, во еже не слышати гласа обавающих (1608–1609); ...якъ глухїи Аспиды оуши свои затыкають, а языкъ на злосовїе изощр-ють... (1646). 2. Міфічна істота, дракон: (1596): діаволь который тежъ и ЛвомѸ мен;єтѸс-, и ЗмїємѸ, и Скорпїємъ, и АспидомѸ, и Василїс-комъ (Київ, 1637 УЄ Кал, 809) [тут і далі розрядка наша. — Н.Х.]. 3. *Перен.* (про відступників від православ’я) підступна, зла людина; негідник, гаспид” [СЛУМ I, 140]. Натомість іменник ж.р. **аспида** у словнику жодного міфологічного значення не має “Те саме, що **аспидь**¹ у 1 знач.”: На аспид; и василиска настоупиши, и попереши лѸва и змїа (Острог, 1598–1599); *Образно* (1619); у порівн.: ми яко глѸха- аспида не слышим гласа х.(с)ва (1489). Натомість, як видається, лексема **аспида** теж має міфологічне значення. Порівняймо дві виділені (розрядкою) цитати і побачимо, що у другій бракує тільки однієї подоби диявола, про яку йшлося в Учительному Євангелії (УЄ Кал) — и Скорпїємъ. Очевидно, обмеженість вибраної цитати не дала змоги укладачеві побачити міфологічне значення. У цьому випадку виклад значення мав бути наступним: **аспида** “Те саме, що **аспидь**¹ у 2 знач.”.

Про міфічного крилатого змія, аспиди, відомо ще й те, що він не переносить звуку труби [див.: Белова 2001, 58], ці ж свідчення ми маємо й у низці наведених вище цитат зі словника, які належать до викладу різних значень реєстрових слів **аспида** та **аспидь**¹.

Із протетичним **г** — **гаспед/гаспид** — назва адаптувалася в говірках української мови, про що свідчать і деривати *гаспедів, гаспедовий, гаспедський, гаспидовий, гаспидський, гаспедюка* [Грінченко I, 276].

Назву одного міфологічного персонажа (див.: виділена вище цитата з Учительного євангелія [УЄ Кал]) — **василиск** — включено до другого (базилискъ, базїліскъ — п. *basilisk*, гр. βασιλίскоζ) та третього випусків (василискъ, василіск — гр. βασιλίσχοζ). Як і в попередньому випадку (**аспида** та **аспидь**¹), тільки лексеми **василискъ, василіск** укладачі тлумачать як такі, що мають міфологічне значення: 1. (міфічна тварина, здатна вбивати своїм поглядом) ‘василіск’ (1596; поч. XVII ст.): діаволь который тежъ и ЛвомѸ мен;єтѸс-... и Скорпїємъ... и Василїскомъ, и многї\ иншї\ имена маєт, ведлгъ злосли-

² Очевидно, у цьому випадку мало бути ‘аспид’, бо літ. *aspid* має значення ‘аспідний сланець’ [СУМ I, 68].

вы(х) сво\х\ хитростій (Київ, 1637 УЄ Кал, 809); у порівн.: (1629) 2. (вид ящірки) василіск (1642; 1650) [СлУМ III, 184].

Натомість **базилискъ**, **базіліскъ** мають значення ‘василіск, ящірка’: Дай ей по тыхъ выкиненыхъ з\ неи Падалцах\ и Базілісках бє(з)печне ходити, а потоптати Лва и Смока (1620); Тр;дно бов\м\ том; по аспид; и базилиск; ст;пати (1627)” [СлУМ II, 10].

Як бачимо, усі виділені цитати належать до текстів різних пам’яток, що розвивають, проте, одну тему, і **базилискъ**, очевидно, також мав би мати позначку міфологічне, хоча, можливо, її тут завуальовано під викладенням значення “василіск, ящірка”. Оскільки Словник подає літературні відповідники (у СУМі: *василіск* 1. Казкова тварина, яка вбиває своїм поглядом. 2. Рід південноамериканських ящірок із родини ігуанових, з гребенем на спині та хвості [СУМ I, 296]), то очевидно, що про друге значення в наведених вище цитатах не йдеться. Формально на міфологічність персонажа, а не просто на тварину, указує написання слова Базіліск із великої літери у другій цитаті.

У Словнику зафіксовано слово **базилишокъ** (стп. *bazyliszek*) із переносним значенням ‘Злобна (злісна) людина’ (Київ, 1632) та прикметник **базил\шковъ** ‘Василісковий, ящірковий’ (Вавілон, 1635–1636). Хоча в літературній мові назва **василіск** збереглася, однак, не зафіксовано її в українських говірках, її немає також у словнику за редакцією Б. Грінченка. Пояснюємо це тим, що цей міфологічний персонаж відомий здебільшого південним та західним слов’янам [Белова 1995].

Очевидно, що якісь міфологічні уявлення відображає цитата про гадину: Потомъ р;шивши людъ, прї\халь до... м\ста, гд\ было велми много дивной гадины, которїи бы м\ли головы и копы, яко бы вебри, а копыта были щироки на три стопы (серед. XVII ст., Хронограф). У СлУМі цілком слушно значення передано як ‘потвора’, бо важко встановити, із яким міфологічним персонажем цей образ асоціюється [СлУМ VI, 180].

Серед назв, що пов’язані з міфологічними уявленнями, зафіксовані у Словнику — **бай** ‘знахарство’; **баиля** ‘знахарка’ [СлУМ II, 32]; **баянє** ‘ворожіння’; **баяти** ‘ворожити замовляти’. Усі цитати до слів із цими значеннями — із Нягівського Євангелія XVI ст. (із території Закарпаття). Назви з цим коренем, що вживаються на позначення людей, які виліковують замовлянням чи зашіптуванням, самого процесу магічної дії чи осіб та предметів, над яким відбувався цей процес, продовжують функціонувати на цій території. Вони відомі й у сучасних закарпатських і гуцульських говірках [див.: Хобзей 2002, 33–36]. Назви мають паралелі

в південних слов'ян: болг. *баяч* 'знахар', *баячка* 'знахарка, ворожбитка, знатниця' [БУС, 35]; м. *байач* 'знахар'; сб, хв. *бајѣч* 'чаклун', *bajalica* 'чарівниця, знахарка' (із XVII ст.), *bajalo* 'чаклун', *bajalac* 'чаклун, знахар' (із XVII ст.) [ЭССЯ I, 137–138].

Визначити семантику лексем, пов'язаних з міфологією та міфологічними уявленнями, — достатньо важке завдання, зокрема, коли доступні лише невеликі уривки тексту. Створення словника мови окремого історичного періоду вимагає формування відповідної комп'ютерної бази текстів, яка дала б змогу укладачеві звертати увагу не тільки на конкретний фрагмент тексту, але, у разі потреби, удоступнювала б усю пам'ятку або значну її частину.

Аналіз міфологічних назв у Словнику, тих, які згадані у статті, і тих, що не стали об'єктом цього дослідження, свідчить, що більшість міфологічних назв продовжує функціонувати в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

- Белова 1995 — Белова О.В. Василиск // Славянские древности: Этнолингвистический словарь / Под ред. Н.И. Толстого. — Т. 1. — Москва, 1995. — С. 292–293.
- Белова 2001 — Белова О.В. Славянский бестиарий. — Москва, 2001.
- БУС — Стоянов І.А. Чмир О.Р. Болгарсько-український словник. — Київ, 1988.
- Грінченко — Словарь української мови / Збір. ред. журн. "Киевская старина"; Упорядк. з додатком власного м-лу Б. Грінченко. — Т. 1–4. — Київ, 1907–1909.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков / Под. ред. О.Н. Трубачева — Москва, 1974.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови / За ред. О. С. Мельничука: У 7-ми т. — Київ, 1982.
- Желехівський — Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. — Львів, 1886. — Т. 1–2.
- МНМ — Мифы народов мира: Энциклопедия / Под ред. Токарева С.А. — Москва, 1991–1992. — Т. 1–2.
- Преображенский — Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. — Москва, 1959. — Т. 1–2.
- РУС — Російсько-український словник / За ред. А. Кримського, С. Єфремова — Київ, 1924–1932. — Т. 1–3.
- СЛУМ — Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. — Львів, 1994–2002. — Вип. 1–9.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина. — Москва-Ленинград, 1965.
- СУМ — Словник української мови. — Т. 1–11. — Київ, 1970–1980.
- Тимченко — Історичний словник українського языка / За ред. Є. Тимченка. — Харків; Київ, 1930–1932. — Т. 1. — Вип. 1–2.

ТС — Тураўскі слоўнік / Рэд. А.А. Крывіцкі. — Мінск, 1982. — Т. 1–5.

УЄ Кал — Євѣліє ;чителное албо Казан- на кождю Нѣлю и Св-та оурочисты\.
ПреѣСт. ?ѣца н.шего Калліста... по грецк; написаное, а тепеѣ повторне
наново зѢ грецкого и словенского языка на рускій переложеное...
повеленієм Петра Могилы... — Київ, 1637. — Зберігається у Відділі
рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки НАН України, шифр IV
Ст.-421.

Хобзей 2002 — Хобзей Н. Гуцульська міфологія: Етнолінгвістичний словник. —
Львів, 2002.

Черепанова 1983 — Черепанова О.А. Мифологическая лексика русского севера. —
Ленинград, 1983.

SW — Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i
Niedzwiedzkiego. — Т. 1–8. — Warszawa, 1900–1927.

SUMMARY

The article focuses upon recording mythological names in the monuments of the Ukrainian language of the 16th-first half of the 17th c. The research has been based upon the published issues of the “Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th-first half of the 17th c.” (editor-in-chief D.Hrynchyshyn) as well as the card index of the dictionary. The author has tried to establish the origin of the names and their functioning in the modern Ukrainian dialects.

Ганна Дидик-Меуш
Львів

ІСТОРИЧНИЙ ТА ДІАЛЕКТНИЙ АСПЕКТИ ЛЕКСИКОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ МЕДИЧНИХ НОМЕНІВ

*Dialectal and Historical Aspects of Lexicological Research
of Medical Names.*

З-поміж конститuentів тематичної групи “назви хвороб людей”, виділеної на основі опрацьованих пам’яток української мови XVI–XVIII ст., є кілька медичних найменувань із доволі своєрідною особливістю використання: спорадично зафіксовані в писемних джерелах досліджуваного періоду, вони сьогодні збереглися в діалектах, оминувши літературний нормативний субстрат. До них належать, наприклад, номени *кварь*, *бетегь*, *пострѣль*, які вживаються в українських говірках карпатського мовного обширу, зокрема гуцульських.

В українському мовному просторі ареал поширення слова *квар* та його дериватів — гуцульські говірки, спорадично зафіксовано їх і в інших українських карпатських говорах [див.: КДА, к. 88; ОКДА IV, 169].

Ареал поширення лексеми *квар* та її похідних продовжується в інших карпатських діалектах [див.: ОКДА IV, 169]; відомі також болг. діал. *квар* ‘псувати, шкодити’, сб. *kvâr* ‘недолік, гандж’, діал. ‘шкода; вина; блуд’, хв. *kvâr* ‘уроки’, слн. *kvâr* ‘недолік’ [ЭССЯ 13, 149–150].

Походження лексеми *квар* викликає різні припущення етимологів. Автори ЭССЯ вважають непереконливою думку про девербативність

**kvarь* < **kvariti*, справедливішим є, на їхню думку, зворотний зв'язок. Вони припускають, що псл. **kvarь* — давнє утворення і сягає іє. **kuōr-* / **k"ōr-* із подовженням кореневої приголосної [ЭССЯ 13, 149–150]. Дослідники також припускають, що **kvarь*, **kvariti* пов'язані зі **skv^rrna* 'скверна' [Machek, 251; ЕСУМ II, 414].

Праслов'янізму **kvarь* (**kvaгь* 'шкода, пошкодження') не виявлено в пам'ятках киеворуського періоду; слово засвідчене в єдиній давньоукраїнській пам'ятці — Нягівському євангелії (із території Закарпаття): *Так же и мы, братья коли кто упадетъ у якую неволю или ятя или у бетюгъ, или у кварь, или хоть у якую журу, такъ чини, якъ сес\ люде* (XVI ст.) [KIC]; *Але видишиъ, чомъ найшли ся другыи два тайныи ученици Христови, Иосифъ и Никодимъ, служили ему, ... пришли дерзостю ико Пилатови, не сокотили ни кварь, ни соромъ, ни смерть* [там само]; *А вы, ище хрестяни, коли упадете у якую кощованъ дяволу, albo у страхъ смертныи, albo у кварь, не идте ико баилямъ* [там само].

Із наведеного матеріалу видно, що семантика слова *кварь* тут ширша, хоча не цілком зрозуміла. Маргінальні записи рукою Є. Тимченка на картці з ілюстрацією досліджуваної лексеми, узятій з того ж писемного джерела, свідчать про те, що вчений був схильний тлумачити назву *кварь* як 'поговір, плітка, суперечка, розбрат' і з певним ваганням (на картці поставлено знак запитання) подав польський відповідник *gwar* [див.: КТ]. Текст Нягівського євангелія дає змогу спростувати припущення Є. Тимченка. Гадаємо, що значення слова *кварь* — 'шкода, пошкодження'. Далі відбувся процес його розщеплення на лексико-семантичні варіанти 'неміч, хвороба' та 'біда, нещастя'. Очевидно, у наведеному контексті реалізується перше значення. Наше припущення підтверджує факт наявності дериватів лексеми в південно-західних говорах української мови: *кварівний, кварний, кварник, кварувати* // *кваруваті, варівкий* 'хворобливий, хворий', 'несправжній, ненадійний' [МСБГ I, 52], *варівний, варкий* 'схильний до хвороби, небезпечний' [ГС, 53].

Ареал поширення слова *бетег* в українській мові — українсько-угорське, українсько-румунське погранниччя, здебільшого це українські говірки Мараморощини [ОКДА IV, к.20]; пор.: слц. *bet'ah*, сб. *bêteg*, слн. *bêteg*. Слово запозичене з угорської *beteg, betuh* 'хворий' [ЕСУМ I, 178; Rudnyc'kuj I, 117]. Назву *бетег* 'хвороба, слабість', як і лексему *квар*, зафіксовано тільки в Нягівському євангелії: *Такъ же и мы, братья, коли кто упадетъ у якую неволю, или ятя, или у бетюгъ... такъ чини, якъ сес\ люде* [KIC]; *Не гн\вайме ся на бога, за што пуцаетъ на насъ усякую*

неволю, ... чомъ мы за грѣхы нашѣ не лише есме довжны слущствомъ, албо бетегомъ, али ище мусиме терпѣти [там само].

Зауважмо, що в українській мові мадяризм *бетегъ* // *бетюгъ* зазнав граматичної адаптації і перейшов у розряд іменника. Право виражати якісну ознаку закріпилося за дериватом *бетѣжныйй*, що витворився на українському мовному ґрунті: *мы есме тя напоили, сторонного, есме тя пересалашловали, голого, есме одѣли, бетѣжного* (XVI ст.) [KIC]; *Видишь, Христосъ звалъ сыномъ бетѣжного чоловіка* [там само].

Цитована пам'ятка документує також використання субстантивованого іменника *бетѣжныйй* для номінації хворої людини: *И речеть Христосъ праведнымъ: "Подте вы, благословенныи выдѣ отца моего, чомъ было вамъ жалѣ голодныхъ, и жадныхъ, и сторонныхъ, и голыхъ, и бетѣжныхъ, и имитыхъ дѣля мене"* [СЛУМ II 82]; *якъ сесѣ люде были на помучъ тому бетѣжному принесли его передѣ Христа* [KIC]; пор.: у сучасних українських говірках Нижні Ремети та Дусино — *бетіжний* 'хворий, хворобливий (людина)'.

Серед лексикографічних праць слово *бетег* уперше подає словник Є. Желехівського і С. Недільського [Желехівський I, 25]: *бетегъ, бетегжний*. Ці ж лексеми у Словнику Б. Грінченка [Грінченко I, 53] вибрані з матеріалів І. Верхратського "Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів", а це підтверджує думку про те, що досліджувані номени не були лексикографічно засвідчені на мовній території України.

Назву *пострѣль* пам'ятки української мови, як правило, фіксували зі значенням 'виліт кулі з каналу вогнепальної зброї, спричинений вибухом порохового заряду': *в дома меские кули пострелом уносили* (1618 р.) [KIC]; *Кѣды нанѣ Тоурцы мощно натирали, И Пострѣловѣ смѣртѣльных кулѣка м; задали* (1622 р.) [KIC]; *козацкими пострѣлами зостал убитій* (XVIII ст.) [КТ].

Спорадично слово *пострѣль* виражало значення 'слід від пострілу': *Та(м)же я, во(з)ны(и), видело(м) ки(л)ка по(с)трело(в) у дѣверя(х) и кро(в) в хате* (1609 р.) [KIC]; 'рана від пострілу': *которое тело и я, врьдѣ, в труне лежачое, и тот пострѣль в пулѣ презъ него огледавъшы* (1649 р.) [KIC]; *Нехай приложатъ до тоеи раны, до того пострѣлу макгнесѣ* (1649 р.) [КТ]. У конфесійній пам'ятці I пол. XVII ст. okazіonalно вжито метафору *губителный пострѣль смерти*, що стосується кончини, смерті людини: *бывѣмъ і(т) роскоши повабѣ мѣла [Іезавель], тамже і(т) смерти г;битѣлног/ пострѣл; не ;шла* (1646 р.) [KIC].

Єдиний раз лексему *пострѣль* у статусі медичного номена фіксує спеціальна пам'ятка середини XVIII ст., писана на Правобережжі, —

“Наставленія врачебныя” (її автор — доктор медицини і філософії Г.Х. Кертненс). Слово *постр\ль* позначає епілепсію в детальному описі клінічної картини хвороби: *Постр\ль или черная немощь. Ежели не вдруг умерщвляетъ, что и часто случается, то: въ самомъ припадк\ должно болнаго посадить... на свободномъ воздух\, приподнять му голову, станъ въ положеніи бы прямомъ былъ поднять къ верху* [НВ, 45]; *и такъ ежели постр\ль будетъ отъ крови, что познается изъ многокровія, лица краснаго, шеи надменной, изъ диханія труднаго съ храпленіемъ, изъ потерянія чувствъ, то надлежитъ пустить болному кровь въ доволномъ количеств* [там само].

Як і вказане вище номінативне словосполучення *губителний постр\ль смерти*, однослівне найменування *постр\ль* стосовно епілепсії витворилося внаслідок метафоричного перенесення за зовнішнім виявом і за характером проходження ознаки: людина в епілептичному нападі раптово падає на землю, наче скошена кулею.

У сучасній українській літературній мові слово *постріл* не зберегло цього медичного значення [див.: СУМ VIII, 381]. Проте в гуцульських говірках зафіксовано чимало варіантів медичних слів із основою *постріл-* / *пострію-*: *пострілити* ‘спаралізувати’, *пострілений* ‘спаралізований’, *постріл* / *пострію* ‘neuritis acuta’ (цей номен зафіксували В. Шухевич та Б. Кобилянський), тобто ‘гострий неврит, нервовиця, нервозапал’ [докладніше див.: ЛУМС, 179]; пор.: також *постріль*, *пострілка*, *пострілниця*, *пустріл*, *пустріль*, *простріл*, *прострілка* ‘кишечні коліки в коней’ [КСГГ].

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- Грінченко — Словарь української мови / Зібр. ред. журн. “Киевская старина”; Упорядк. із додатком власного матеріалу Б. Грінченко. — Т. 1–4. — Київ, 1907–1909.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праславянский фонд. — Москва, 1974–1999. — Вып. 1–26.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови / За ред. О.С. Мельничука.: У 7-ми т. — Київ, 1982–1989. — Т. 1–3.
- Желехівський — Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецкий словарь. — Львів, 1885–1886. — Т. 1–2.
- СЛУМ — Словник української мови XVI – I половини XVII ст. / Відп. ред. Д.Г. Гринчишин. — Львів, 1994–2002. — Вып. 1–9.
- КДА — Бернштейн С.Б., Иллич-Свитыч В.М., Клепикова Г.П., Попова Т.В., Усачев В.В. Карпатский диалектологический атлас. — Москва, 1967.

- КІС — Картотека “Словника української мови XVI – I пол. XVII ст.” / Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України (Львів).
- ГС — Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп.ред. Я.В. Закревська. – Львів, 1997.
- КСГГ — Картотека “Словника гуцульських говірок” / Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України (Львів).
- КТ — Картотека “Історичного словника українського язика” Є. Тимченка” / Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України (Львів).
- ЛУМС — Нечай С. Латинсько-український медичний словник. – Київ, 2000.
- МСБГ — Матеріали до словника буковинських говірок. – Чернівці, 1971–1979. – Вип. 1–6.
- НВ — Наставления врачебныя / Уклад доктор медицины і філософії Г.Х. Кертненс / Рукописна збірка зберігається в ЦНБ НАН України, шифр І.697.
- ОКДА — Общекарпатский диалектологический атлас: Вступительный выпуск. – Скорје, 1988; Вип. 1. – Кишинев, 1989; Вип. 2. – М., 1988; Вип. 3 – Варшава, 1991; Вип. 4 – Львів, 1993.
- СУМ — Словник української мови. – Київ, 1970–1980. – Т. 1–11.
- Rudnyc’kyj — Rudnyc’kyj J.B. Etymological dictionary of the Ukrainian language. – Winnipeg–Ottawa, 1962–1978. – V. I–II.
- Machek — Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. – Praha, 1957.

SUMMARY

The names of human illnesses, selected from the 16th-17th c. monuments of the Ukrainian language of different genres include a number of items with an interesting quality of functioning: having been sporadically fixed in the sources of that time, they still occasionally occur in dialects, failing to keep to the literary norm like Hutsul names *kvar*’ meaning „illness, sickness“, *beteh*’ meaning „ts.“, *postril* meaning „epilepsy“.

Уляна Єдлінська
Львів

МОВОЗНАВСТВО В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ ІЛАРІОНА СВЕНЦІЦЬКОГО

Linguistics in the Life and Creative Work of Ilarion Sventsitskyi

Професор Іларіон Свенціцький — видатний український учений, з іменем якого невід’ємно пов’язаний значний відрізок історії української культури першої половини ХХ століття. Народився 7.04.1876 р. у м. Буську Львівської області в сім’ї вчителя — помер 18.09 1956 р. у Львові. Закінчив математичний факультет Львівського університету (1899 р.), і весною цього ж року одержав місце суплента (заступника вчителя) гімназії в Ряшеві. Однак, як говорив про себе, перемогла цікавість до питання “про суть нації”, і математик поїхав до Петербурга здобувати гуманітарну освіту. Став дійсним студентом Археологічного інституту та вільним слухачем історико-філологічного факультету Петербурзького університету, хоча нахил до гуманітарних наук збудився в молодого ентузіаста значно раніше. Ще студентом Львівського університету працював одночасно асистентом проф. І. Шараневича в Музеї Ставропігійського інституту у Львові та в бібліотеці Народного дому. Тоді 22-річний І. Свенціцький опублікував у журналі “Живая старина” за 1898 рік (с. 213–219) першу статтю “Опыт сравнительного словаря русских говоров (галицко-бойковский говор)” — дослідження діалектного матеріалу одного з архаїчних говорів української мови, цей говір

згодом довгі роки перебував у полі зору вченого. Стаття побудована на лексичному матеріалі двох словників — І. Верхратського “Знадобі до словаря южно-русского” (Львів, 1877) і І. Гоцкого “Части бойковского словаря” (опубліковано у “Временниках” Ставропігійського інституту у Львові в 1895–1900 рр.). У передмові до статті І. Свенціцький виклав міркування П. Шафарика, І. Вагилевича, Я. Головацького, О. Потебні про походження бойків; своє дослідження автор вважав продовженням праці над цією проблемою. На підставі згаданих вище словників він провів лексичні паралелі (із різних тематичних груп) у бойківських та північноросійських говірках. Реєстр вибраних слів майже в усіх випадках паспортизовано — позначення бойківських сіл, де записано слово (подано п’ять сіл), відповідники російських говорів узяті з “Толкового словаря” В. Даля (1880 р.). Це порівняння спільних слів у віддалених говорах дало змогу молодому дослідникові зробити такі висновки: 1) якщо верховинці-бойки — старожили в українських Карпатах, тоді зайвий раз підтверджується те, що свого часу була одна руська мова; 2) якщо ж бойки — елемент не корінний карпатський, то можна припускати, звідкіля він прийшов, а саме з північного сходу. Друге припущення автор вважав тільки гіпотетичним, доки не буде підтверджена спорідненість між бойками і сіверянами в етнографічному і антропологічному відношеннях¹. Висновки молодого дослідника відповідали світоглядним переконанням тогочасного середовища, у якому він перебував: Ставропігійський Інститут і Народний Дім у Львові належали до москвофільської частини галицького суспільства, що жила ідеями Дениса Зубрицького — “единство русского народа от берегов Тиссы в Панонии до Берегов Волги”. До цих поглядів, очевидно, схилявся й І. Свенціцький; у такому напрямі і працював.

¹ Від виходу у світ статті Іларіона Семеновича минуло понад сто років, і сьогодні важко сказати, що ж стало безпосереднім поштовхом до зацікавлення цією лінгвістичною проблематикою, і чи міг молодий науковець передбачити розвиток діалектологічних досліджень із цього питання. Упродовж останніх десятиліть (із досягненнями лінгвогеографії) проблематика карпатсько-північноросійських паралелей перебувала в полі зору лінгвістів. М. Толстой на підставі лексичних та фонетичних досліджень говорив про широкий латеральний (бічний) пояс, що виділяється на східнослов’янському ареалі: від Карпат на північ через Волинь, Полісся, Західну Білорусь, Псковщину, Новгородщину та Російську Північ [Толстой 1971]. Білоруський учений Ф. Клімчук, розвиваючи міркування М. Толстого, стверджує, що найархаїчніші поліські говірки близькі до українських говірок Карпат та говірок басейну верхнього Сяну. До цього типу говорів, на думку дослідника, належать також говори Російської Півночі [Клімчук 1998]. До проблеми визначення міжареальних паралелей звертався П. Гриценко [Гриценко 1987; Гриценко 1989]. Однак проблема карпатсько-північноросійських паралелей усе ще чекає свого вирішення.

Про свої зацікавлення і тодішню наукову діяльність докладно пише у листі до професора Віденського університету Вратослава Ягича від 9 квітня 1904 р.: “Ваше Превосходительство, Глубокоуважаемый господин Професор!

Желая всецело посвятится науке я решился оставить место помощника библиотекаря в Народном Доме во Львове и отправляюсь на шесть месяцев в Россию. План намеченных мною работ следующий: окончательное приготовление для печати согласно Вашим и проф. Мюллера указаниям моей работы о Максиме Греке – и изучение новейшей русской литературы с особенным обращением внимания на общественный элемент проявившейся в ней. Таким образом хочу подготовиться к габиляции по истории русской литературы...”

“Несколько слов о моих занятиях после доктората. За последние 1½ года я издал II-ую часть “Руководства к изучению русского литературного языка”, содержащую хрестоматию с ударения и надстрочной транскрипцией произношения и словарем, издаю литературный, популярный журнал “Живая мысль”, в котором напечатал целый ряд критико-литературных очерков (о Кольцове, Шевченке, Некрасове, Толстом, Тургеневе, Короленке, Горьком), читал систематический курс истории русской литературы (XI–XVIII вв.) в народном университете; собрал материалы, относящиеся к распространению произведений русских писателей в Галичине, а как чиновник библиотеки описывал церковнославянские рукописи и послал это описание в Импер. Академию наук в Спрб. как мой труд для Славянского сборника. Кроме этого готовил исправленное и дополненное издание моего “Руководства” для славян вообще”².

Еволюція мовознавчих поглядів Іларіона Свенціцького тісно пов’язана із розвитком суспільного світогляду вченого. Його формування умовно можна поділити на три періоди. Перший починається із праці над статтею “Опыт сравнительного словаря русских говоров (галицко-бойковский говор)” із продовженням, описаним у листі.

У той час, коли І. Свенціцький пише листа до В. Ягича в якому описує свою діяльність, 1904 року виходить стаття В. Гнатюка “Єретік між

² Листи І. Свенціцького до В. Ягича досі неопубліковані, їх усіх 23. Вони зберігаються у Національній і університетській бібліотеці в Загребі (Хорватія) в особистому архіві В. Ягича серед інших 350 листів українських учених до вченого-славіста. Мікроплівку цього архіву має у своєму розпорядженні проф. Ужгородського університету Й. Дзендзелівський, який багато матеріалів цього архіву опублікував (див.: Записки НТШ. – Т. ССХХІV. – Львів, 1992). Фотовідбиток листів І. Свенціцького до В. Ягича переданий до НТШ у Львові. За можливість скористатися листами І. Свенціцького до В. Ягича складаю проф. Й. Дзендзелівському щирю подяку.

москвофілами”, присвячена поглядам І. Свенціцького, де читаємо: “Від минулого року почав виходити у Львові під редакцією І. Сьвятицького [І. Свенціцького] невеличкий місячник для молодіжці під назвою “Живая мысль”. Відзначається сей місячник від інших москвофільських видань, що друкує переважну частину своїх статей по російськи, а не по “язичеськи” та допускає й статті на українській мові (мимохідь зауважимо — не дуже поправній), на якій друкується особливо маленький додаток до місячника “Свет мысли, сборник статей, посвященных вопросам, касающимся русской молодежи в Австрии”. Поява ся помітна тим, що вказує на певний рід не лиш толеранції і лібералізму редакції до української мови, але й на принципіальне відношення до неї... чого в інших москвофільських виданнях не спостерігається” [Гнатюк 1904, 24].

Як доказ відступництва від ідейних настанов москвофільства В. Гнатюк навів ще багато думок І. Свенціцького, висловлених у статтях, опублікованих у його журналі “Живая мысль”, у яких дослідник дав позитивну оцінку українським товариствам та виданням НТШ; підтримував активну боротьбу за український університет, засуджував московський указ 1876 р. Це були якраз ті питання, які викликали гостре обурення і критику з боку ідеологів москвофільства, а в результаті мали вирішальне значення в долі молодого І. Свенціцького. Він, як “тимчасово зайнятий” в б-ці Народного Дому, одержав першу догану (листопад 1902 р.) за неясне і недбале письмо, другу — за місячник “Живая мысль” (під кінець 1903 р.), а 4.02.1905 р. рада Народного Дому винесла рішення про його звільнення³.

Іларіон Семенович згадував згодом: “Канонік Петрушевич на вид цього історичного акту звільнення... дав “на першу біду” згори 100 К[орон] і велів приходити порядкувати свої папери. А вже по двох тижнях представив свого помічника о. Митрополитові [А. Шептицькому], що потребував музейного робітника”. Пропозиція Митрополита була проста і ясна: “Я потребую помічника у збиранні — ви знакомі з сим ділом, починайте в добрий час...”. Заняття почалося зараз таки першого дня після умови в митрополічій спальні, де були зібрані рідкі стародруки й рукописи. Кращої робітні мабуть не було в світі [НМ, 6–7]. Із цього часу почалося рішуче переміщення наукових інтересів І. Свенціцького на національний ґрунт.

У серії Українсько-руський архів, що видавала історико-філософична секція Наукового товариства ім. Шевченка вийшли матеріали, опра-

³ У Газеті “Руслан” (1905, № 35) з’явилася в той час стаття “Про “прогнання” І. Свенціцького з рядів москвофілів”

цьовані І. Свенціцьким, — “Опис рукописів Народного Дому з колекції Антона Петрушевича” (передмова М. Грушевського) [УРА].

Завдяки авторським коментарям до кожного з описуваних рукописів це видання є науковим довідником із мовознавчого джерелознавства із вказівкою на правописні особливості пам’ятки, визначення її характеру з точки зору мови, палеографії.

До праць джерелознавчого історико-філологічного характеру цього періоду належать також “Матеріали по истории возрождения Карпатской Руси. Сношения Карпатской Руси с Россіей в 1-ой половине XIX века” [Свенцицкий 1905]. Це цінна збірка приватних листів, наукових розвідок, спостережень, споминів українських і російських діячів культури першої половини XIX ст. про Галичину і Закарпаття, про мову і суспільні відносини. Тут опубліковано тексти з території Закарпаття, які становлять значну цінність для історії тодішньої літературної мови. Зокрема тут уперше надруковано лист-статтю Івана Бережанина до Ораля “Вобщем о различіи Славянских наречий собственно же о мало и карпато или угор-русских” (1827 р.). Стаття, по суті, є першою спробою дослідження цих говорів із досить влучною їх фонетичною характеристикою.

Важливим чинником подальших філологічних досліджень Іларіона Свенціцького стала поїздка до південних слов’ян. Про неї він пише проф. В. Ягичу (7.05.1911 р.): “Я хочу в течение 3-х месяцев (июль-сентябрь) работать в библиотеках Сербии и Болгарии и таким образом пополнить те пробелы моего славистического образования, которые у меня есть по причине одного теоретического знакомства как с древними памятниками, так и с живыми языками этих частей славянства”.

Відразу після повернення (16/2.09.1911 р.), розповідаючи про результати своєї наукової подорожі, ділячись спостереженнями над пам’ятками, пише в листі до проф. В. Ягича: “В Белграде и Софии просмотрел и изучил много рукописей серб[ских] и болгар[ских] редакций и уяснил себе много явлений нашей старорусской редакции. Думаю использовать все эти приобретения в статье о Буцацком евангелии, которое я летом изучил, и в работе о Лавришеском евангелии б-ки Чарторыйских”.

Невдовзі з-під пера вченого вийшли студії про Буцацьке Євангеліє (XIII ст.) і Лавришківське Євангеліє (початок XIV ст.) [БЄ, ЛЄ]. У цих працях немає мовного аналізу пам’яток, але вказано на фонетико-морфологічні особливості, які характеризують територіальне походження пам’ятки. Наприклад, заміну *ы* на *ъ* у Буцацькому Євангелії Іларіон Семенович пояснив “відгуком живої мови”, для якої *ъ* був ще “знаком дійсного звука, близького до нинішнього бойківського *ъ*”. Згодом І. Свенціцький

проаналізував мовні особливості цього говору у праці “Бойківський говір села Бітля” [Свенціцький 1913]. Про цю студію писав у листі до В. Ягича (7.10.1913 р.): “Отдельно послал я Вам мою статью о бойковском говоре. Сознаю, что мой метод не особенно лингвистический, но мне жаль было оставлять собранный материал необработанным. Вдумываясь в разные теории о происхождении бойков, я прихожу к выводу, что теория Соболевского о заселении Карпат племенами из сѣвера до известной степени очень оправдана. Но мне кажется, что придется говорить о северной черте малорусского-украинского племени. Я надеюсь, что со временем буду в состоянии сказать кое-что в этом вопросе”.

В основі праці “Бойківський говір села Бітля” — власні матеріали автора. “Говір Бітлян звернув на себе увагу, — писав І. Свенціцький, — ще 1905 р., і від цього часу я не переставав при всяких нагодах побути на місці збирати його особливості”. Завдяки документальності записів праця й до сьогодні не втратила своєї наукової вартості. Її широко використовують у сучасних історичних та діалектологічних дослідженнях.

Стаття про бойківський говір умовно завершує перший період праці Іларіона Свенціцького в галузі українського мовознавства.

Після наукових подорожей у південно-слов'янські країни, габілітації в Львівському університеті (початок липня 1913 р.) на тему “Порівняльна історія слов'янських літератур”⁴ І. Свенціцький як доцент почав читати у Львівському університеті (із січня 1914 р.) українською мовою курс “Вступ до слов'янознавства” і спецкурс “Шевченко у слов'янських літературах”. У сторічний ювілей від дня народження Т. Шевченка (1914 р.) його обрали дійсним членом НТШ до філологічної секції.

Однак воєнні події в час російської окупації Галичини перекинули Іларіона Семеновича до Києва, де він перебував як заручник від червня 1915 р. до лютого 1918 р. Крім основної роботи в Київському музеї, він читав цикл лекцій на українознавчих курсах у Києві, Лохвиці, Гадячі, Чигирині, Борзні. Цей час знаменує початок другого етапу студій І. Свенціцького з української мови. Лекції з української мови київського періоду були опубліковані окремою книгою “Основи науки про мову українську” (Київ, 1917)⁵, наклад якої (30 тис.) швидко розійшовся.

У виданому курсі лекцій погляди І. Свенціцького на українську мову набули широкого синтетичного характеру в синхронно-діалектному й

⁴ Із цього приводу з'явилася стаття К. Студинського [Студинський 1913].

⁵ Книга привернула увагу молодого В. Ганцова, який написав на неї рецензію і опублікував у раритетному тепер журналі “Вільна українська школа” [Ганцов 1918–1919.]

історичному планах. Українську мовну територію автор розглядав як єдине ціле зі спільними мовними рисами, що походять з глибокої давнини. Дослідник виділив чотири наріччя: північно-західне, південно-східне, південно-західне і карпатське з найхарактернішими мовними рисами. У цій праці поставлено проблему відношення діалектів до літературної мови. Основою української літературної мови автор вважав полтавсько-харківське наріччя (через твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка), збагачену (Т. Шевченком) особливостями київських говорів.

У кінці “Основ науки про мову українську” подано “зразки наріч та говорів української мови” і “зразки мови пам’яток”, які дають уявлення тодішньому, зокрема східноукраїнському читачеві, про систему говорів української мови (звичайно, на актуальному тоді мовознавчому рівні) і можливість усвідомити коріння української мови від Остромирового євангелія, Руської правди та інших пам’яток Київського періоду.

Три роки після “Основ про мову українську” вийшла наступна і, можливо, найважливіша робота Іларіона Семеновича в галузі українського мовознавства — “Нариси з історії української мови” (Львів, 1920). У передмові І. Свенціцький назвав О. Соболевського і В. Ягича своїми великими наставниками в поглядах на східно-слов’янську філологію. “Їм ся книжка, спроба історії рідної мови, нехай буде виразом щирої вдяки і пошани від учня”. Обидва згадані професори — видатні славісти, однак українську мову розглядали тільки як наріччя російської мови: О. Соболевський — продовжувач теорії М. Погодіна, В. Ягич поняття Україна, український передавав як “Kleinrussland”, “kleinrussich”, уживаючи це послідовно й вимагаючи цього від своїх учнів-українців. І. Свенціцький, складаючи дяку науковим наставникам, водночас власною працею демонстрував принциповий відхід від їхніх поглядів на українську мову. Свою позицію він, зокрема, висловив у невеликому параграфі “Назва Русь-Україна”, у якому читаємо: “...назва *Україна* як вираз державно-пограничного положення стає виринати вже з кінця XII ст.” [Свенціцький 1920, 44].

Свої “Нариси” Іларіон Семенович надіслав проф. В. Ягичу, у листі (11.09.1920 р.) писав: “Вашего мнения о моих “Нарисах” я жду с нетерпением — науки ради”; а місяць пізніше (11.10.1920 р.): “...в протест всей погани ...я хочу работать и дать в ближайшее время действительную историю укр[аинского] языка. Поэтому для меня Ваше мнение о “Нарисах” чрезвычайно важно”.

Обидві книги — “Основи про мову українську” і “Нариси з історії української мови” — хронологічно, предметом і характером наукового аналізу та висновків визначають другий етап дослідів Іларіона Свенціцького в ділянці українського мовознавства. Це не тільки друковані праці вченого, а й його суспільно-популяризаторська діяльність в царині поширення знань саме про українську мову та літературу серед народу. На Східній Україні читає лекції на українознавчих курсах, у народному університеті, на підготовчих університетських курсах для робітників. У Галичині Іларіон Свенціцький активно працює в Товаристві наукових викладів ім. Петра Могили як доповідач, член-засновник, у статуті Товариства ще 1912 року було особливо підкреслено: “...мовою викладів, відчитів і видавництв та урядовою мовою товариства є мова українська” [Товариство ПМ].

Наступний — третій, найтриваліший період праці Іларіона Свенціцького в ділянці мовознавчих студій вирізняється комплексним аналізом проблем народної культури в різних її виявах. Та найчастіше питання розвитку мови тісно пов’язується з питанням розвитку мистецтва. Про це вдало сказав проф. І. Свенціцький у доповіді “Національне і інтернаціональне в письменстві і мистецтві давньої України”, виголошеній на Першому з’їзді славістів 1929 р.: “Тільки жива мова і деякі подробиці фабули і сюжету в письменстві та композиції і барвної гармонії в мистецтві подають українській творчості у цій ділянці своєрідного збірно-особового національного характеру” [Свенціцький 1929: 437. Доповідь Іларіон Семенович присвятив в основному викладові провідної думки, що висловлена в заголовку — “національне і інтернаціональне в письменстві і мистецтві давньої України”. Автор коротко, але ґрунтовно подав історію влиття інтернаціонального елементу в українську культуру, у тому числі й у мову, виклав способи його засвоєння і перетворення на українському ґрунті. З цього погляду зроблено історичний переріз, починаючи від часу Кирила і Мефодія, від хрещення Володимира 988 р. до XIX ст. включно. Стислий аналіз кожного історичного етапу завершується тезовим висновком, який збуджує творчу думку майбутніх дослідників.

Від висловлених проф. І. Свенціцьким думок минуло понад 60 років. За цей час історія української культури пройшла період т. зв. “боротьби з космополітизмом”, тобто з інтернаціональними елементами в національній культурі. Ця проблема з особливою гостротою звучить в наш час у доповідях проф. Ю. Шевельова, який, як і І. Свенціцький,

хотів би бачити своїх земляків на широкому і європейському, і світовому рівнях⁶.

На сьогодні для широкої громадськості І. Свенціцький все-таки відомий здебільшого як засновник, незамінимий організатор, директор Національного музею у Львові, єдиної в Україні скарбниці давнього українського мистецтва [див.: Коць-Григорчук 1988].

Однак розповідь про проф. Іларіона Свенціцького як дослідника з широкою амплітудою зацікавлень, у тому числі дослідника української мови, була б далеко неповною, якщо не згадати його суспільної науково-організаційної діяльності. Після війни він невтомний борець за повернення до Львова пам'яток культури, вивезених під час російської інвазії 1915–1916 рр. У 20–30 роки, крім загального визнання як арбітра у справах мистецтва, його вважають авторитетним знавцем українського мовознавства. 1927 року був обраний делегатом від Галичини на правописну нараду до Харкова, а 1929 року, коли після семирічної перерви відновлюється діяльність мовознавчої (тоді мовознавчої) комісії НТШ, її головою одноголосно обирають Іларіона Свенціцького. Приступивши до діяльності як голова комісії він поставив такі важливі на цей час питання: постійна співпраця НТШ з Інститутом української мови ВУАН, вивчення місцевих говорів і збирання матеріалів живої мови різних осередків побуту і професій, підготовка молодих кадрів, видання окремого мовознавчого часопису, опрацювання єдиного правопису для шкіл та ін.⁷

Без мовознавчого авторитету проф. І. Свенціцького не обходилася жодна подія до і після війни. Він завідує відділом мовознавства АН, кафедрою слов'янської філології Львівського університету, де (у часи засилля маррівського вчення) під його рішучим захистом збереглося порівняльне мовознавство як навчальна дисципліна. У 1948–1953 роках публікує цикл статей у виданнях Львівського університету “Питання слов'янського мовознавства” і “Вопросы славянского языкознания”, присвячених аналізу творів письменства XI–XII ст. Уже після смерті вченого 1957 року також в університетському виданні “Питання українського мовознавства” (Кн. 2) виходить стаття “Західноукраїнські грамати XIV–XV ст.”, що знайомить із тематикою відділу мовознавства Інституту суспільних наук НАН УРСР, яким він завідував і який розпочинав тоді нову тему “Словник української мови XIV–XV ст.”

⁶ Шевельов Ю. Доповідь на Першому з'їзді МАУ (вересень 1990 р.) та на Форумі українців у Києві 1992 р.

⁷ ЦІА у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 47, арк. 15.

Іларіон Семенович Свенціцький створював увесь час довкруги атмосферу глибокої пошани до пам'яток культури, дбайливо збираючи їх, охороняючи і досліджуючи. Це мало для нашої науки особливе значення в післявоєнний період, коли правдивою історією свого народу могли займатися тільки люди сильні і витривалі. Проф. І Свенціцький створив єдину на Україні лабораторію дослідження давнього сакрального мистецтва, заклав основи історичних досліджень української мови, які впродовж повоєнних десятиліть були на Україні єдиним осередком, де велися дослідження в цьому напрямі, де виростали наукові кадри на підготованому ґрунті.

Мовознавство — одна сторона багатогранної діяльності Іларіона Свенціцького, але вона яскраво визначає місце вченого, яке він посів в історії нашої культури тоді, коли жив і працював для майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

- БЄ — Бучацьке Євангеліє (палеографічний опис) // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — Т. 105. — Львів, 1911. — С. 5–17.
- Ганцов 1918–1919 — Ганцов В. Рецензія на “Основи науки про мову українську” Іл. Свенціцького // Вільна українська школа. — 1918–1919. — Ч 3. — С. 189–194.
- Гнатюк 1904 — Гнатюк В. Єретик між москвофілами // Літературно-науковий вісник. — Т. XXVIII — Львів, 1904.
- Гриценко 1987 — Гриценко П.Ю. 3 українсько-північноросійських паралелей. I // Л.А. Булаховский и современное языкознание. К 100-летию со дня рождения. Сборник научных трудов. — Київ, 1987. — С. 251–260.
- Гриценко 1989 — Гриценко П.Ю. Из украинско-севернорусских паралелей. II // Севернорусские говоры. — Вып. 5. — Ленинград, 1989.
- Климчук 1998 — Климчук Ф.Д. Диалектные типы Полесья // Слово и культура — Т. I. — Москва, 1998. — С. 118–135.
- Коць-Григорчук 1988 — Коць-Григорчук Л. Іларіон Свенціцький — музейний діяч // Пам'ятки України: Історія та культура. — 1998. — Ч. 1 (118). — С. 74–83.
- ЛЄ — Лаврашеское евангелие начала XIV века. — Спб.: Типография Академии наук, 1913. — 23 с. / Отдельный оттиск из “Известий Отделения русского языка и словесности Академии наук”. — Т. 18. — 1913. — Кн. 1.
- НМ — Двадцятьпять-ліття Національного музею у Львові / Під ред. І. Свенціцького. — Львів, 1931.
- РЛЗ — Рукописи львівських збірок. — Ч. I. — Вип. 1-3. — 1906. — Ч. 2. — 1911. — Ч. 3. — 1911.
- УРА — Українсько-руський архів / Історично-філософічна секція наукового товариства ім. Шевченка. — Т. 1, 6, 7.
- Свенцицкий 1905 — Издание Галицко-русской Матицы / Собрал И.С.Свенцицкий. — Львов, 1905.

- Свенціцький 1913 — Свенціцький І. Бойківський говір села Бітля // Записки НТШ. – Т. 114 – Львів, 1913. – С. 117–153.
- Свенціцький 1920 — Свенціцький І. Нариси з історії української мови. – Львів, 1920.
- Свенціцький 1929 — Свенціцький І. Національне і інтернаціональне в письменстві і мистецтві давньої України // Відбитка з I Sjezd slovanských filologů v Praze, 1929.
- Студинський 1913 — Студинський К. Др. Ілярій Свенціцький // Руслан – 1913 – № 153.
- Товариство ПМ – Товариство українських наукових викладів ім. П. Могили в 1911 р. Звіт. // Діло. – 1912 – Ч. 25.
- Толстой 1971 — Толстой Н.И. Белоруско-украинские изолексы (Ответы на вопросы анкеты) // Толстой Н.И. Избранные труды. – Т. I: Славянская лексикология и семасиология. – Москва, 1997. – С. 294–299.

SUMMARY

The article focuses upon the work of the outstanding Ukrainian scholar of the first half of the 20th c. I. Sventsits'kyi in the field of Ukrainian linguistics, throwing light on the wide range of his interest in language – archeography, paleography, dialectology, history of the language. The most important work by I. Sventsits'kyi in the field of Ukrainian Linguistics “Sketches in the History of the Ukrainian Language” (Lviv, 1920) has been analysed in details.

Любов Фроляк
Донецьк

ІДІОЛЕКТ ГЕТЕРОГЕННОГО ПОХОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ НОВОСТВОРЕНОЇ ГОВІРКИ

*The Idiolekt of a Heterogeneous Origin
in a System of Newly Formed Dialects*

Вивчення ідіолекту як лінгвального явища, без детального дослідження якого поверховими будуть судження про соціальні й територіальні варіанти літературної мови, про специфіку мови конкретного історичного періоду — важливе завдання українського мовознавства.

Ідіолект визначають як “індивідуальне мовлення, що пояснюється місцем проживання, віком, фахом, соціальним станом, загальним рівнем культури певної людини” [ЛСД 1997, 301]. Індивідуальна мовна система має особливий статус у системі літературної та діалектної мови. Ідіолект — це конкретний соціально-територіальний вияв функціонування літературної мови, елементарна комунікативна система, яка репрезентує якийсь соціальний чи територіальний різновид літературної мови. Специфічні риси такого різновиду літературної мови визначає наявність того чи іншого (історичного, соціального, територіального) варіанту літературної норми в індивідуальній мовній системі.

З огляду на специфіку діалектної мови як територіально диференційованої системи, яку складають ієрархічно організовані наріччя, групи говорів, говори і говірки, ідіолект можна визначити як елементарну

мовну систему, притаманну окремому носієві говірки. Говірка ж як часткова діалектна система, що обслуговує комунікативні потреби мікросоціуму — спільності людей, об'єднаних територією проживання, сукупністю звичаєвих норм, походженням, родом занять тощо, — є сукупністю ідіолектів — індивідуальних мовних систем, притаманних кожному членові мікросоціуму [Фроляк 2002, 249–250]. Відмінності між ідіолектами, які входять до однієї говірки, зумовлюються відмінностями в лінгвістичній біографії носіїв ідіолектів.

Якщо йдеться про лінгвістичну біографію, дослідники мають на увазі “ряд подій лінгвістичного характеру”, які впливають на формування індивідуальної мовної системи та на комунікативні якості індивіда [Супрун 1997, 57–59]. До визначальних фактів лінгвістичної біографії особистості належать насамперед говірка чи говірки батьків, дідів та найближчого оточення носія ідіолекту в час формування мовної системи, а також говірка, в умовах якої функціонує конкретний ідіолект. Крім цього, важливими чинниками, які визначають склад словника, граматичну будову індивідуального діалекту, ступінь оволодіння говірковими і літературними нормами вимови, слововживання, синтаксису, є лінгвальні умови освіти, рід занять, вік, час побутування в умовах говірки, контактування з іншими говірками (мовами) та ін.

Ступінь важливості названих вище чинників формування ідіолекту залежить від характеру говірки, до якої він належить, зокрема від стійкості говірки як мовної системи та її гомогенності. Зокрема гомогенну говірку, що до того ж перебуває в однорідному діалектному оточенні, складають питомі ідіолекти, сформовані в умовах спільності говірки батьків та найближчого оточення, із єдиними фонетичними, лексичними і граматичними ознаками. Відмінності між такими ідіолектами можна пояснити особливостями артикуляційної бази індивіда, фахом, соціальним станом, загальним рівнем культури носія ідіолекту, специфікою його лінгвістичної діяльності, передусім контактами з носіями інших мов чи діалектів.

Новостворені часткові діалектні системи, до яких належать і східно-степові говірки південно-східного наріччя, за походженням поділяємо на моногенні (континуанти відповідного типу говірки) і гетерогенні, тобто говірки, утворені для забезпечення комунікативних потреб мікросоціуму, що склався внаслідок мішаного заселення одного населеного пункту вихідцями з різних територій України — носіями різнотипних говірок.

У гетерогенній говірці особливо зростає значення ідіолекту: від його стійкості, належності до домінантної чи додаткової групи ідіолектів,

динамічності, здатності до асиміляції залежить ступінь однорідності говірки. Безперечно, коли йдеться про важливість індивідуальної мовної системи у становленні та розвитку говірки, маємо на увазі його типовість. Адже, незважаючи на індивідуальність мовних рис, виявлених за допомогою опису ідіолекту, мовний портрет особистості, за термінологією, прийнятою в соціолінгвістиці, “відбиває особливості мовлення якогось суспільного середовища (представником його — “портретований”), а отже, може бути основою для опису мовного портрета певної соціальної групи [Крысин 2001, 91–92].

Для гетерогенної діалектної системи характерне функціонування кількох типів ідіолекту за його відношенням до говірки: домінантний питомий ідіолект; ідіолект мішаного походження; іншосистемний ідіолект; питомий ідіолект, який зазнав впливу інших діалектів чи мов унаслідок відірваного проживання.

Домінантним питомим ідіолектом є індивідуальна говірка найбільшої кількісно групи діалектоносіїв, які компактно увійшли до новоствореного мікросоціуму. Питомі ідіолекти утворюють домінантну групу ідіолектів говірки, яка впливає на інші ідіолекти, що функціонують із нею. Питомий ідіолект не тільки виявляє єдність своїх рис із загальноговірковими на фонетико-фонологічному, лексичному та граматичному рівнях, а й належить до переважаючого в говірці артикуляційного типу [Фроляк 2002]. Домінантна група ідіолектів при невеликій кількості носіїв додаткових груп ідіолектів визначає тип гетерогенної говірки, а незначна кількість непитомих ідіолектів не впливає на визначення типу говірки, яку можна вважати майже моногенною. Відзначено незначну кількість цілковито моногенних говірок у новоствореному діалектному масиві, із невеликими вкрапленнями непитомих ідіолектів переважають практично моногенні.

Основні риси домінантної групи ідіолектів можуть збігатися з наддіалектними рисами домінантної в конкретному ареалі говірки, а можуть й відрізнятися від них частиною фонетичних, лексичних, граматичних ознак. У східностеповому говірковому масиві є говірки із середньо-наддніпрянсько-волинською діалектною основою до фонетичних визначальних рис належить реалізація фонему /o/ основним її виявом у ненаголошеній позиції, обниженість звукового ряду фонем /и/ та /і/, функціонування [л'] препалатального, реалізація фонему /ф/ звуком [хв] та ін. Однак домінантна група ідіолектів конкретної говірки може мати відмінні фонетичні риси: реалізація фонему /o/ в ненаголошеній позиції звуками [a], [a^o], [a^a] — акання, підвищення звукового ряду фонем [и] та

[e], відсутність [л'] препалатального, наявність звука [ф] як основний вияв відповідної фонемі тощо.

Додаткові групи ідіолектів можуть утворювати індивідуальні мовні системи гетерогенного характеру й іншосистемні ідіолекти. Ідіолекти мішаного походження, які функціонують із домінантним, та іншосистемні діалекти, укралені до говірки, виявляють меншу стійкість ознак, ніж домінантні ідіолекти. Ідіолекти, визначальні ознаки яких відмінні від домінантної системи, здебільшого асимілюються до неї, видаючи своє походження лише окремими несистемними рисами. У новоствореному діалектному масиві східностепових говірок до іншосистемних можна віднести, наприклад, ідіолекти деяких типів говірок південно-західного наріччя, які не взяли активної участі у створенні нового масиву діалектів через відсутність відповідних компактних поселень. Так само можна ідентифікувати ідіолекти, похідні від говірки інших мов, зокрема білоруської, російської, польської, болгарської та інших, укралені до східностепових говірок.

Ідіолект мішаного походження, або гетерогенний ідіолект, виникає як поєднання питомої говірки одного з батьків, корінного члена мікросоціуму, та відмінної від цієї говірки, належної до того ж чи іншого говору та наріччя. Вивчення ідіолекту цього типу дає змогу встановити ступінь стійкості тієї чи іншої діалектної риси і таким чином прогнозувати шляхи розвитку гетерогенних говіркових систем і новоствореного діалектного масиву загалом.

Розгляньмо визначальні фонетичні риси гетерогенного ідіолекту Ніни Леонтіївни Єременко, представника акальної говірки с. Єгорівка Волноваського району. Ніна Леонтіївна народилася в Єгорівці 1924 року, належить до старшого покоління діалектоносіїв (*Живемо на стараст'і / на малу хаз'їй'нуї'мо // ми'н'і'с'емд'іс'ат год^m си'час*), освіта — 4 класи: *Ну_а_йа'ск'іки там / йа малограмотна / чи'тир'і'класи'кон'ч'и'ла / ну_а гу'сей же пашчи'тайу*.

Батько респондентки — корінний мешканець Єгорівки, носій питомого ідіолекту, представник домінантної групи акальних ідіолектів, яка компактно переселилася на Донеччину з Чернігівщини на початку 40-х років XIX століття (за історичними даними [ІМСУ, 240], 1942 р.). Мати Ніни Леонтіївни — носій украленого іншосистемного ідіолекту, похідного від полтавської говірки: *І_мама з_нами'с'аде ка'ла_нас си'дит' рас'казуйе / і_п'існ'у засп'і'ва // ва'на у_нас із'далека / с_Пал'тави*.

Ніна Леонтіївна перейняла основні фонетичні риси батькової говірки, тобто питомого ідіолекту, що виявляються в мовленні носія аналізова-

ного ідіолекту навіть при прямій чи непрямій передачі мовлення матері, яка спілкувалася з дітьми й односельцями окаяною полтавською говіркою: *Йіг'би_ж ме'н'і к'рила да са'вел'і оч'і зн'ілас'_би йа пал'ет'іл'а тем'нен'кайі'ноч'і// а йій бу'л'о три га'дочки// ма'ма йі'йі ва'дил'а/ там с'т'і'рала на_р'іц'і/ ва'на с'а'де/ но'жками ба'у'тайе*. Однак в індивідуальній мовній системі гетерогенного ідіолекту зафіксовано лексичні і граматичні риси, притаманні полтавській говірці, які перейняла Ніна від матері: *Тато а'вечак'насл'и; он ад'а'гай ват'ан'ч'і'нку бе'ри/ та там с'а'деш і будеш г'ратис'а м'йачиком; вана_ж ка'же/ шо р'ідний край і крайу; а_пра'те_ш та'ки п'і'шл'и// запи'сал'ис'а; ну ти_ж ма'йа до'ц'у іди да_на'си// ну/ ма'йа до'ц'у/ за'ўтра шоб ти л'о'ўко на'сл'а// до'бре/ ма'мо/ буду вас с'лу'хат' та ін.*

Окрім акання, ідіолект гетерогенного походження виявляє таку рису, притаманну акаючим ідіолектам, як звуження голосного після м'яких приголосних (*П'ражил'а у'нас д'ів'і'носто год; дво'йе йі'йечок/ дв'і г'рудачки сахар'ку/ бу'тил'ачку чайу; йіг'би ме'н'і хто ска'за'ў*). Виразною морфологічною ознакою є вживання закінчення *-ийе* у прикметникових формах називного відмінка множини, напр.: *А_там же бу'л'и пла'ни пус'тийе// т'і кри'вийе/ а_те гор'батен'ке*. Серед синтаксичних рис назвімо функціонування сполучника **дак, да**, напр.: *Д'ід_же_ж /шкода_ж а'вечки /гл'анув /да на'да_ж за'би'рат'// в'із'емо да на'при'мазу'ймо*.

Щодо інших рис, характерних для фонетичного та граматичного рівня акаючих ідіолектів говірки (збереження твердого [р], переважна реалізація фонем /е/ та /и/ звуками [е] та [и] в ненаголошеній позиції та ін.), відзначмо їх нерегулярне функціонування в гетерогенному ідіолекті, паралельне з відповідними ознаками степового говору. Зафіксовано також паралельне вживання ненаголошених [eⁿ], [и^e] — [e], [и]: *Ва'на п'іде гри'боч'к'і'у з_ма'ма'йу на'зби'райе// а_йа_ўже вер'тай'ус' ад_аве'чак да'даму/ до'ма сид'і'у // на_т'і'й с'те'жиц'і: і ха'дил'а / де ма'ма йі'йі ва'дила; ва'на на'га'тове ме'н'і с'умочку; нестягненої і стягненої форма прикметника (д'іти бу'л'и ма'л'і; а_Пал'тава_ш ва'на кра'сива/ л'і'са ха'рош'і/ – а_тра'ви_ж гу'с'тийе); прийменника і частки **ні** чи **ни** (си'час не так ни'хто ни да'кого не_х'оде// – да'к ва'на_ж н'і'йа'ка); сполучників **да – та, і** (да ўс'і ме'не х'вал'ат'// воз'ми с:обойу тухл'і та там пере'взу'йіс'а) та ін.*

Перевага препалатального [л'] перед [и], [а], [о] пов'язана з можливою спільністю цієї риси в говірках батька (північноукраїнське походження) і матері (полтавська говірка): *У_кал'хоз ва'ни не ха'т'іл'и й'ти/ ка'зал'и це ве'л'икий гр'іх// три ха'з'айіни не_й'шл'и// а_пра'те_ш*

таки п'ішл'и; так ва'на ску'ч'ал'а за_сва'й'і'м 'крайем; ну ме'н'і бу'л'о га'д'і'ю ўже два'нац'іт' три'нац'ітий'. Сполучення середнього [л'] із недієзними голосними дає змогу зробити висновок про полтавське походження цієї риси, про що свідчать ознаки домінантної групи говірок в аналізованому масиві.

На відміну від ідіолектів домінантної групи, вивчений ідіолект не виявляє звукосполучень [г'і], [к'і], [х'і], протиставляючи їм притаманні полтавській та основному масиву східностепових говірок звукосполучення [ги], [ки], [хи]: Ваз'ми на_ручки// ха'дил'и 'поки 'ноги не паба'л'іл'и// па'сип' трохи зем'лейу/ ва'но й зажи'ве. Вияву фонему /л/ звуком [л'] перед [и], що походить з *і, не зафіксовано ні в досліджуваному ідіолекті, ні в інших акальних ідіолектах говірки с. Єгорівка.

Як бачимо з наведених прикладів, важливою рисою досліджуваного ідіолекту є акання — реалізація фонему /о/ звуком [а] в ненаголошеному складі, яку відзначено як в переднаголошеній, так і в післянаголошеній позиції, напр.: а'вечка, а'нучка, малад'ц'а, пап'ри'мазуй, папа'лола; 'гуса'чки, ставочак: зра'д'іл'а/п'ішл'а на_тей ста'воч'ак / де ва'на ку'палас'а'е з_мамайу; 'мато а'вечак 'пал'и.

У мовленні Ніни Леонтіївни, як і в більшості акальних ідіолектів говірки, акання спостерігаємо в основах дієслів, іменників, прикметників, займенників, числівників (га'дочк'і'ю, сва'й'ейі, гал'убе, намал'атит', на'сил'и, а'дин, клапа'татис'а, ва'дили): Та'д'і'юже йак'виспл'ус'а/ ча'соў'ю_а'динац'ат'; ну ти_ж/ ма'йа 'доц'у/ і'ди да_па'си; аг'іро'ч'к'і'ю нарви да пам'ідор'і'ю.

Цей самий позиційний варіант репрезентує /о/ в ненаголошених префіксах по-, о-, до-, об-, од-, роз-, про-: пади'вивс'а, паба'й'алис'а, палу'чалос'а, дале'тит', дай'шов, абди'вивс'а, ад'ій'шов, атнес'ли, ад:их'нула, пап'ражи'вали, праси'пал'и, акру'жили, раска'зат'; ти/ 'доц'у/ 'хату зам'і'ти і_па'суду па'бан'// йа ос'п'ид 'гребел'ку паже'ну// а_йа_ўже вер'тайус'ад_авечак да'даму/ 'дома сид'у; па'жену 'гуса'чки.

Отже, визначальною рисою аналізованого ідіолекту гетерогенного характеру є поєднання ознак, успадкованих від ідіолекту батька, із рисами іншосистемного ідіолекту матері. Цей ідіолект належить до домінантної групи акальних індивідуальних мовних систем і виявляє спільні з нею фонетичні (акання, звуження голосних після м'яких приголосних та ін.), лексичні і граматичні риси. Однак на ідіолект спостерігаємо вплив і мови матері, а також хитання у виявленні деяких рис, притаманних домінантній групі ідіолектів говірки, до якої належить конкретний ідіолект, та домінантній у діалектному масиві говірці. Виявлено і риси наддіалектні,

які визначають належність ідіолекту до східностепових говірок. Серед подій лінгвістичної біографії значущими для творення аналізованого ідіолекту виявилися різнотипні ідіолекти батьків, належність ідіолекту одного з них до домінантної групи, рівень освіти носія ідіолекту.

Короткий огляд ідіолекту мішаного типу свідчить, що ідіолект і соціолект взаємно проникні, формування ідіолекту тісно пов'язане з умовами функціонування мікросоціуму. Вивчення ідіолекту як складової говірки ставить перед діалектологією нові проблеми, розв'язання яких виявить чимало закономірностей функціонування діалектної мови як системи.

ЛІТЕРАТУРА

- Жилко 1966 — Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. — Київ, 1966. — 305 с.
- ІМСУ 1970 — Історія міст і сіл Української РСР: Донецька область. — Київ, 1970. — 992 с.
- Крысин 2001 — Крысин Л.П. Современный русский интеллигент: попытка речевого портрета // Русский язык в научном освещении. — № 1. — Москва, 2001. — С. 90–106.
- ЛСД 1997 — Літературознавчий словник-довідник. — Київ, 1997. — 752 с.
- Назарова 1977 — Назарова Т.В. Аканье в украинских говорах // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1975. — Москва, 1977. — С. 213–215.
- Назарова 1985 — Назарова Т.В. Лінгвістичний атлас Нижньої Прип'яті. — Київ, 1985.
- Супрун 1997 — Супрун А.Е. Лингвистическая биография личности // Язык и социум. I: Международная научная конференция. — Минск, 1997. — С. 57–59.
- Фроляк 2000 — Фроляк Л.Д. Ідіолект як частина говірки // Лінгвістичні студії. — Вип.10. — Донецьк, 2002. — С. 249–261.

SUMMARY

This article is devoted to the function of the idiolect's types in the dialects of the Ukrainian language.

Ганна Мартинова
Черкаси

ПОРУБІЖЖЯ ЯК ОБ'ЄКТ КАРТОГРАФУВАННЯ

Borderline as an Object of Cartography

Одне з найважливіших завдань діалектології — з'ясувати членування діалектних територій та визначити наслідки міжговіркових контактів у невеликих діалектних зонах. Розв'язати ці проблеми можна, тільки залучивши дані лінгвістичної географії, яка показала більш реальну і водночас складнішу сутність діалектів. Заперечуючи думку Ж. Жильєрона про відсутність діалектів як самостійних одиниць, а отже, неможливість установлення меж між ними, лінгвогеографи, за матеріалами лінгвістичних атласів (загальних, національних і регіональних), підтвердили існування діалектів як мовно-територіальних одиниць, хоча порубіжжя між ними окреслені нечітко. Між масивами скупчення ізоглас було виявлено перехідні зони, що об'єднують риси різних говорів. Особливості одного діалекту проникають на територію інших, вступаючи з ними у складні взаємовідношення [ОЯ, 120–166]. Лінгвогеографи на численних прикладах показали, що мовна (діалектна) межа є не лінією, а перехідною смугою, ширина якої може доходити до кількох десятків кілометрів, а діалект — це монолітне ядро, оточене вібруючими перехідними зонами [Бородина 1966, 6].

Атласи дали цілісне просторове уявлення про поширення діалектів деяких мов та регіонів, вони не тільки сприяли систематизації значно-

го за обсягом матеріалу, забезпечуючи “представлення його у вигляді рядів зіставних явищ, а й підготували та актуалізували вивчення закономірностей просторового розміщення співвідносних елементів у лінгвальному просторі, з'ясування характеру й тенденцій формування ареальних протиставлень і на їх базі — історії говорів, наріч” [Гриценко 1990, 4–5]. Отже, залишається актуальним дослідження проблемних зон українського діалектного континууму, яким ще й досі дають узагальнену, невиразну характеристику, а тому вони потребують густішої мережі обстеження і спеціального вивчення.

Із цього погляду, на особливу увагу лінгвогеографів заслуговує правобережна Черкащина. Це відносно невелика територія зі специфічними лінгвістичними проблемами, що й досі не вирішені в межах національного атласу та в діалектологічних дослідженнях. Цей регіон привертає увагу вчених насамперед тим, що він неоднорідний у діалектному плані: у його західній частині проходить розмежувальна лінія, що розділяє не тільки два говори (подільський і середньонаддніпрянський), а й два наріччя української мови (південно-західне і південно-східне) [АУМ].

Вивчення порубіжних діалектних зон — предмет дослідження окремого розділу слов'янської лінгвістичної географії зі специфічним об'єктом, особливою проблематикою і спеціальною методикою. Цей розділ оперує поняттям мовного порубіжжя, яке розглядають як особливий тип ареалу із притаманною йому структурою, типологією, історією [Толстая 1992]. Незважаючи на те, що подільсько-середньонаддніпрянське порубіжжя намагалося окреслити чимало дослідників (М. Максимович, І. Вагилевич, Я. Головацький, К. Михальчук, М. Дурново, М. Соколов, Д. Ушаков, В. Ганцов, І. Зілинський, Ф. Жилко, С. Бевзенко, І. Матвіяс), однак спеціального лінгвогеографічного вивчення цього суміжжя не було. До того ж погляди учених на визначення основної розмежувальної лінії є дещо відмінними [Матвіяс 1990, 125]. Причин цього, на нашу думку, є кілька: ширина контактної зони як наслідок переселенських рухів із південного сходу на північний захід у X–XIII, XIV ст. і зворотних міграційних процесів у XIV, XVI–XIX ст., різна густота ізоглос у межах пасма, яке розділяє подільський і середньонаддніпрянський діалекти, відсутність регіональних лінгвогеографічних досліджень правобережної Черкащини, які “можуть уточнювати дані “Атласу української мови”, а в деяких випадках, можливо, і коригувати” [Мартінова 1997, 145–146].

Ґрунтом для встановлення подільсько-середньонаддніпрянської межі є картографування побутової лексики, які автор статті зібрав за спеціаль-

но розробленим питальником у 163 нас. пп. правобережної Черкащини і представив в атласі [Мартинова 2000, 49–264].

Картографування лексики і семантики правобережночеркаських говірок дало змогу зробити висновок, що головною ареалогічною тенденцією в розвитку досліджуваного діалектного континууму є лінгвальна ізотопія, зумовлена групами ізоглос, які формують ареали і зони. Межі поширення багатьох лексико-семантичних явищ виявляють, що визначальною релевантною ознакою для правобережночеркаських говірок виявилась ареальна опозиція **схід – захід**. Зі 155 явищ, картографованих в атласі побутової лексики, 72 є ареально протиставними. Ізоглоси 51 явища членують територію правобережної Черкащини на східну і західну частини, що уможливило дихотомічне членування цього діалектного континууму. Аналіз пасом ізоглос, що розмежовують західну і східну зони, дає підстави кваліфікувати їх як ареально протиставні утворення. Східні правобережночеркаські говірки — це невід’ємна частина середньонаддніпрянського говору, а західні за своїми важливішими особливостями належать до східноподільських. Але частина ізоглос подільських і середньонаддніпрянських елементів взаємонакладається, тому сама межа між контактними діалектами є широкою смугою, яку на території правобережної Черкащини, за даними картографування побутової лексики, репрезентують три пасма ізоглос: західне, центральне і східне [Мартинова 2000, к. 163–165].

Межа активної взаємодії крайніх західних ізоглос подільських і середньонаддніпрянських елементів визначена приблизно лінією на схід від Жашкова — на схід від Умані. Ізоглоси цього пасма охоплюють кілька західних районів досліджуваного регіону: Маньківський, Тальнівський, західну частину Лисянського, Звенигородського, Катеринопільського, доходячи до р. Гнилий Тікич, а у південній частині — перетинаючи її. Це пасмо утворюють дванадцять ізоглос подільських і середньонаддніпрянських елементів (*ча|ра* ‘сковорода’, *’ринка* ‘глибока череп’яна посудина напівсферичної форми з широким отвором’, *к’р|са(и)* ‘верхні краї миски, горщика’, *ф’і|ранка* ‘коротка занавіска на вікні’).

За даними атласу побутової лексики, межа активної взаємодії крайніх західних ізоглос середньонаддніпрянських і подільських елементів приблизно відповідає основній розмежувальній лінії між південно-західним і південно-східним наріччями, яку визначив І. Матвіяс за матеріалами “Атласу української мови”. По вказаній вище лінії з незначними відхиленнями на схід і захід, згідно з АУМ, проходять ізоглоси багатьох

лексичних, фонетичних і граматичних явищ [АУМ, к. 86, 171, 249, 263, 290, 299, 311, 312, 316, 323, 327, 328].

Центральне пасмо ізоглос пролягає східніше від першого, приблизно по басейну р. Гнилий Тікич. Воно компактніше, вужче і густіше на півночі і рідше та ширше на півдні, що свідчить про активну міждіалектну взаємодію саме в південних районах досліджуваного регіону, де відчутне нашарування особливостей південно-західного типу. Ця група ізоглос найчисленніша (30 ізоліній) і представлена переважно давніми лексико-семантичними явищами: *тиква* 'велика глиняна посудина з вузькою шийкою', *к'варта* 'металева посудина з вушком для пиття води', *дер'кач* 'старий стертий віник', *цебер* 'дерев'яна помийниця, низька широка діжка', *ковганка* 'дерев'яна ступка, у якій розтирали сало для засмачення страви', *с'ікач* 'знаряддя, яким січуть капусту, м'ясо', семантична структура лексеми *сол'анка* 'невелика посудина для солі, яку подають до столу', 'видовбана посудина для зберігання солі'. Щодо компактності ізоглос, у пасмі виділено три відрізки: 1) найбільшого ступеня густоти (ізоглоси проходять між селами Ріпки і Хиженці Лисянського р-ну, відстані між якими приблизно 16 км; 2) середнього ступеня густоти (ізоглоси окреслюють нас. пп., відстані між якими 20–35 км); 3) ізоглоси розходяться в'ялом, захоплюючи населені пункти, відстані між якими 40–60 км. Центральна група ізоглос побутової лексики правобережної Черкащини проходить на схід від основної межі між південно-західним і південно-східним наріччями, Фастів – Біла Церква – Тальне – західніше Новомиргорода [Жилко 1960, 20]. Аналіз густоти центрального пасма ізоглос, що репрезентують лексику побуту, підтверджує думку Ф. Жилка про те, що в північній частині межа між південно-східним і південно-західним наріччям давніша і не зазнавала таких нашарувань, як у південній [Жилко 1961, 12].

За матеріалами АУМ, у басейні р. Гнилий Тікич також проходить понад 30 ізоглос лексичних, фонетичних та граматичних явищ контактних діалектних систем [АУМ, к. 23, 83, 86, 90, 96, 140, 156, 167, 172, 175, 192, 255, 256, 282, 284, 286, 289, 291, 313, 315, 322, 331, 335, 336, 337, 338, 343, 345]. Зіставлення даних картографування побутової лексики правобережної Черкащини з матеріалами АУМ демонструє майже повне накладання значної кількості ізоглос (понад 60) на відносно короткому відрізку території (20–60 кілометрів). Це дає підстави зробити висновок, що основна подільсько-середньонадніпряньська межа проходить орієнтовно по р. Гнилий Тікич із незначним відхиленням частини ізоглос на захід і схід.

Третє пасмо ізоглос — східне, воно відображає поодинокі проникнення деяких структурно сильних подільських особливостей у зону функціонування середньонадніпрянських елементів і опір останніх. Це виявляється в ширині і густоті східного пасма, яке компактніше поблизу р. Гнилий Тікич і рідше на схід від неї. Деякі ізоглоси доходять до лінії на захід від Корсунь-Шевченківського — на схід від Шполи [Мартинова 2000, к. 164]. Східне пасмо репрезентують такі лексико-семантичні явища: *vo'd 'анка* ‘хатня діжка для води’, *ba'd 'а*, *баd 'i'ya* ‘дерев’яне відро, яким набирали воду з криниці-журавля’, *солom'яник* ‘виплетений із соломи кіш для зберігання зерна’, *с'катерт* ‘скатерть’, фрагмент семантичної структури лексеми *кадуб*, *каd(')iб* ‘велика діжка для зерна’, ‘велика діжка для кваснини’, ‘діжка з накривкою для борошна’. Названі ізоглоси давні, а, отже, релевантні для виділення східної подільсько-середньонадніпрянської межі. Наявність останньої підтверджують також матеріали АУМ, згідно з якими приблизно по вищезазначеній лінії проходять ізоглоси східноподільських явищ [АУМ, кк. 157, 162, 235, 236, 237, 294, 337].

Отже, територія по обидва боки р. Гнилий Тікич є регіоном, де близько сходяться і взаємопроникають ізоглоси подільських та середньонадніпрянських елементів, причому перші з них функціонують переважно в західній зоні правобережної Черкащини, а другі — у східній. Вивчення ізоглос, що проходять між контактними говорами південно-західного і південно-східного наріч дає змогу зробити такі висновки:

І. Центральне пасмо ізоглос, що проходить у басейні р. Гнилий Тікич із незначними відхиленнями частини ізоглос на захід і схід, утворює, за даними картографування побутової лексики, основну подільсько-середньонадніпрянську діалектну межу. Назване порубіжжя репрезентоване протиставленнями на всіх рівнях діалектної мови — лексики, семантики, словотвору, фонетики, морфології, які виникли внаслідок опору структури середньонадніпрянської системи щодо проникнення нехарактерних їй елементів. Це такі бінарні та багатокомпонентні протиставлення (першими подано особливості середньонадніпрянських говірок правобережної Черкащини):

- 1) *тиква* : *бан'ка* ‘велика глиняна посудина з вузькою шийкою’;
- 2) *кухол*’, *круж(ж^ш)ка* : *к'варта*, *круж(ш^ж,ш)ка* ‘металева посудина з вушком для пиття води’;
- 3) *кро(ш)ват*’ : *ліжко* ‘дерев’яне ліжко переважно домашнього виготовлення’;

4) *д'їжа* : *п'їк'на* *д'їжа*, *п'їк(т)'на* *д'їжа* ‘хлібна діжа, широка низька діжка’;

5) *кор'зина*, *кор'зинка* : *к'їш*, *кошик* ‘сплетена з лози невелика посуда з дужкою вгорі для зберігання або перенесення чого-небудь’;

6) *дер'кач* : *дра'пак(ч)* ‘старий стертий віник’;

7) *п'робка* : *корок* ‘пробка, якою закривають пляшку’;

8) *ча'вун*, *ка'зан* : *ба'н'ак* ‘чавунний горщик’;

9) *шап'лик*, *ла'ханка*, *поставець* : *це'бер* ‘дерев'яна помийниця, низька широка діжка із двома вухами’;

10) *ков'ганка*, *сала'товка* : відсутність репрезентантів ‘дерев'яна ступка, у якій розтирали сало для засмачення страви’;

11) *тов'кач*, *сала'товка* : відсутність репрезентантів ‘товкач у дерев'яній ступці’;

12) *с'ї'кач*, *с'ї'качка* : відсутність репрезентантів ‘знаряддя, яким подрібнюють капусту, м'ясо’;

13) відсутність репрезентантів : *близн'у'ки*, *близн'ата* ‘два зліплені до купи горщики з великим вухом вгорі’;

14) *ва'зон:и(i)к*, *п'їдвазон:и(i)к* : *ринка*, *риночка*, *горщик*, *горш'чок* ‘горщик для кімнатних квітів’;

15) *тер'тушка* : *тертка* ‘тертка, кухонний предмет’;

16) *з(г)рафи(i)н* : *кара'ф'їн*, *кара'ф'інка*, *ка'рафка* ‘графин’;

17) *сол'анка*, *сол'аночка* : *со(i)л'арка*, *сол'арочка*, *с'їл'ар'ниц'а*, *сол'ар'ничка*, *с'їл('')ниц'а*, *с'їл('')ничка* ‘невеличка посуда для солі, яку подають до столу’;

18) семантика лексеми *цеб'ро*, *це'бер* — ‘дерев'яне відро, яким витягали воду із криниці-журавля’ : ‘дерев'яна помийниця, широка низька діжка із двома вухами’;

19) семантика лексеми *ск'л'анка* — ‘віконна шибка’, ‘кусок розбитого скла’, ‘скло на газовій лампі’ : ‘невелика скляна посуда циліндричної форми’;

20) семантика лексеми *к'варта* — спорадично ‘пляшка місткістю 0,75 л’, ‘пляшка місткістю 1–1,5 л’ : ‘металева посуда з вушком для пиття води’, ‘мідний кухоль’, ‘міра рідких і сипучих речовин’;

21) семантика лексеми *бан'ка* — спорадично ‘зменш. до баня’, ‘білок ока’ : ‘велика глиняна посуда з вузькою шийкою’;

22) семантика лексеми *с'їк'ти* — ‘подрібнювати капусту ножом чи сікачем для приготування капусняку’ : ‘подрібнювати капусту за допомогою шатківниці чи ножа для засолювання на зиму’;

23) семантика лексеми *сол'анка* — ‘невелика посудина для солі, яку подають до столу’, ‘видовбана посудина для зберігання солі’, ‘страва з овочів та м'яса’: спорадично ‘солоне м'ясо з банок’, ‘домашня квашенина’;

24) типи семантичної структури лексеми *близн'ата* (*близн'уки*) — ‘одночасно народжені матір'ю діти’, ‘зрілі плоди фруктів, овочів’: ‘одночасно народжені матір'ю діти’, ‘зрілі плоди фруктів, овочів’, ‘два зліплені до купи горщики з невеликим вухом вгорі’;

25) *рад'но* : *радно* — фонетична структура лексеми *рад'но*;

26) *с'м'іт':а* : *с'м'іт':а*, *с''м'іт'а* — наявність / відсутність гемінатів;

27) *с'м'іт':а* : *с'м'іт':а*, *с'м'і'т':а*, *с'м'і'т'а* — наголос іменника називного відмінка однини *с'м'іт':а*;

28) *п'раник* : *пра'ник* — наголос іменника називного відмінка однини *п'раник*;

29) *обп'летений*, *п'летений* ‘бутел’ : *обп'лет'аний*, *п'лет'аний* ‘бутел’ — суфікс *-ен-* : *-ан-* у пасивних дієприкметниках;

II. На захід від основного пасма ізоглос проходить менш чітко окреслена група ізоліній, що відображають, з одного боку, хвилеподібний наступ особливостей південно-західної локалізації на давню територію функціонування середньонадніпрянських елементів, а з іншого, — опір деяких найсильніших форм середньонадніпрянської діалектної системи щодо проникнення невластивих їй явищ. Названі тенденції в розвитку західночеркаських говірок знаходять відображення в опозиції подільських і середньонадніпрянських особливостей, відповідно:

1) *ча'ра*, *па'тел'н'а*, *скорово'да* : *сковоро'да* ‘сковорода’;

2) *п'раска*, *пра'совн'а*, *у'т'уг* : *о'т'уг* ‘утюг’;

3) *лава з п'лечками*, *лава з по'ренчойу*, *лавка*, *лавка з п'лечками*, *лавка з по'ренчойу* : *лава* ‘довга широка дошка на стояках зі спинкою та поручнями’;

4) *ринка*, *ма'к'ітра* : *ма'к'ітра* ‘глибока череп'яна посудина напівсферичної форми з широким отвором’;

5) *ко'новка*, *кан'д'і(е)йка*, *ма'н'ірка* : *бал'ц(з)анка* ‘бляшана посудина для гасу, олії’;

6) *к'риса(и)* : *в'інц'а* ‘верхні краї миски, горщика’;

7) *ф'іранка*, *зас'лонка*, *зана'в'еска* : *зан'веска*, *зана'в'есочка* ‘коротка занавісочка на вікні’;

8) *банка*, *с'лойік* : *банка* ‘скляна посудина циліндричної форми з широким отвором’;

9) відсутність репрезентантів : *ш^лпичка* ‘дерев’яна паличка із загостреним кінцем, якою їли галушки’;

10) семантика лексеми *к^лриса(у)*: ‘краї миски, горщика’, ‘краї бриля, капелюха’ : ‘краї бриля, капелюха’;

11) семантика лексеми *ча^лра*: ‘різновид сковороди’ : відсутність сем;

12) *у^лт’у^г* : *о^лт’у^г* – гіперичний перехід (*у*) > (*о*) : *о^лт’у^г*.

III. Більшість ізоглос третього — східного — пасма прилягає до центрального, окрім тих, що репрезентують поширення поодиноких явищ південно-західної локалізації. Розмежування ізоглос, що проходять у східній зоні правобережночеркаських говірок, спостерігаємо за такими протиставними елементами (першими подано правобережночеркаські середньонаддніпрянські особливості), як:

1) *во^лд’анка* : *л^лд’іжечка, ка^лдушка, це^лберка* ‘хатня діжка для питної води’;

2) *гн’ім* : *кам’ін’*, *гн’ім* ‘камінь, яким придушують кружки в діжці із квашениною’;

3) *цеб^лро, це^лбер, це^лберка* : *ба^лд’а, бад’і^ла* ‘велике дерев’яне відро, яким витягали воду із криниці-журавля’;

4) відсутність репрезентантів : *со^ллом’й^ланик* ‘кіш із соломи для зберігання зерна’;

5) відсутність репрезентантів : *со^ллом’й^ланик, со^ллом’(й,н’,л’)ани^лчок* ‘виплетений із соломи кошик, у якому несуться кури, гуси’;

6) *с^лкатер(с’)^лт’* : *с^лкатерка* ‘скатерть’;

7) семантика лексеми *ка^лдуб, ка^лд’^ліб* — відсутність сем : ‘велика діжка для зерна’, ‘велика діжка для квашенини’, ‘діжка з накривкою для борошна’;

8) семантика лексеми *со^ллом’й^ланик* — спорадично ‘матрац, набитий соломною’, ‘виплетений із соломи кошик, у якому несуться кури, гуси’, ‘кіш із соломи для зберігання зерна’ : спорадично ‘матрац, набитий соломною’;

9) семантика лексеми *дра^лпак* — ‘важка трикутна борона з лапами для розпушування ґрунту’, ‘різновид хвороби свиней – червонуватий висип на шкірі’ : ‘старий стертий віник’, ‘віник, зроблений із гілочок’, ‘важка трикутна борона з лапами для розпушування ґрунту’.

Отже, лінгвогеографічне дослідження побутової лексики правобережної Черкащини дало змогу докладно окреслити смугу активної взаємодії подільського і середньонаддніпрянського говорів, виділити основну подільсько-середньонаддніпрянську діалектну межу, яка прохо-

дить орієнтовно по р. Гнилий Тікич із незначними відхиленнями деяких ізоглос на захід і схід. Її утворюють асинхронні ізоглоси, накладання яких можемо пояснити тільки взаємодією контактних говорів; при цьому спостерігається також тенденція до ізотопії ізоглос різних структурних рівнів мови. Наявність у пасмах ізоглос, що репрезентують фонетичні, граматичні та лексичні явища, свідчить, очевидно, “про чітке і виразне членування діалектів певної території” [Орлова 1961, 22].

Чимало ізоглос центрального, західного і східного пасем репрезентують бінарні протиставлення: *‘тиква : ‘бан’ка, кро(и)‘ват’ : ‘ліжко, кор’зина : к’іш, дер’кач : дра’пак(ч), п’робка : ‘корок, ‘в’інц’а : к’риса(и), ш’пичка* : відсутність репрезентантів; відсутність репрезентантів : *со’лом’й’а’ник, р’ад’но : рад’но, п’раник : пра’ник*, закінчення *-т’* : *-ти* в інфінітиві дієслів; суфікси *-ен-* : *-ан-* у пасивних дієприкметниках, які, на думку дослідників, трапляються рідко і відображають давніші відношення, ніж тричленні чи багаточленні [Дзендзелівський 1963, 100]. Функціонування різних за походженням явищ у тих самих межах свідчить, що ці межі не випадкові, а зумовлені єдністю діалекту. І це відбивається на його лінгвогеографічній будові [Бородин 1966, 207].

ЛІТЕРАТУРА

- АУМ — Атлас української мови: У 3-х т. — Т. 1. — Київ, 1984.
- Бородин 1966 — Бородин М.А. Проблемы лингвистической географии (на материале диалектов французского языка). — Москва–Ленинград, 1966.
- Гриценко 1990 — Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. — Київ, 1990.
- Дзендзелівський 1963 — Дзендзеливский И.О. Некоторые вопросы интерпретации лингвистических карт // Вопросы языкознания. — 1963. — № 4.
- Жилко 1960 — Жилко Ф.Т. Середньонадніпрянські говори (деякі їх особливості і територія поширення) // Середньонадніпрянські говори. — Київ, 1960.
- Жилко 1961 — Жилко Ф.Т. Деякі питання лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології // Праці Х республіканської діалектологічної наради. — Київ, 1961.
- Мартинова 1997 — Мартинова Г.І. До визначення подільсько-середньонадніпрянської межі // Український діалектологічний збірник. — Кн. 3. — Київ, 1997.
- Мартинова 2000 — Мартинова Г.І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини. — Черкаси, 2000.
- Матвіяс 1990 — Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. — Київ, 1990.
- Орлова 1961 — Орлова В.Г. К вопросу об интерпретации изоглосс // Вопросы языкознания. — 1961. — № 1.
- ОЯ — Общее языкознание. Методы лингвистических исследований / Под ред. Б.А.Серебренникова. — Москва, 1973.

Толстая 1992 — Толстая С.М. Этнолингвистическое картографирование в зоне украинско-белорусского пограничья // *Dzieje Lubelszczyzny*. – Т. VI. – Lublin, 1992.

SUMMARY

Problematic zones of the Ukrainian dialectal continuum include the right-bank (of the Dnieper river) Cherkashchyna with an interesting dialectal peculiarity: the borderline of the western part of the region divides it not only into two dialects (Podillya and Middle Naddnipyrianshchyna) but also into two groups of dialects (south-western and south-eastern). The study of isoglosses separating the contacting dialects of these groups of dialects proves that the central line of isoglosses (in the basin of the Hnylyi Tikych river) forms the main Podillya-Middle Naddnipyrianshchyna dialectal border according to the data of everyday vocabulary cartography.

Катерина Глуховцева
Луганськ

КАРТОГРАФУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ТИПОЛОГІЇ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК

*Cartography as a Source for the Study of the Ukrainian
East Slobozhanshchyna Dialects Typology*

Картографування як основний метод лінгвогеографії дає матеріал для широких синхронно-зіставних, типологічних, історико-лінгвістичних, історико-культурних та етнолінгвістичних описів. Їхня мета — пояснити шляхи й закономірності розвитку мови якогось континууму, визначити особливості й тип говірки, з'ясувати, чому одні мовні риси зберігаються на деякій території, а інші — зникають [РД, 18]. Принципи й способи картографування сприяють репрезентації фактичного матеріалу під певним кутом зору.

У діалектологічній практиці склалася традиція визначати тип говірки за фонетичними та морфологічними рисами, на лексичні ж особливості або зовсім не зважалося, або ж вони мали допоміжне значення. Останнім часом учені звернули увагу на те, “що саме діалектне слово становить поєднання результатів розвитку інших структурних рівнів — просодії, фонетики, морфології, а тому може стати індикатором цих змін” [Гриценко 1990, 4]. Разом із цим докладної уваги вимагає діалектна семасіологія та ономасіологія, які є предметом синхронного і діяхронного вивчення.

Українські східнослобожанські говірки відносимо до новостворених, бо формування їх відбулося не раніше ніж у XVII–XVIII ст. [Шарпило 1959, 64–65]. Історичні джерела свідчать, що територія Західної та Східної Слобожанщини XIII–XVI ст. не була зовсім спустошеною, хоч татарська навала знищила Подінців'я. Територію південно-східної України із XIII ст. називали Диким полем, і вона була, імовірно, малозаселеною. У писемних джерелах (літописи 1147 р., 1223 р.) є згадки про бродників, припускають, що це сіверяни, які жили в XI–XII ст. на Дону. Вибиті з осілого життя, нащадки сіверян перейняли від тюркських кочівників навички життя у степу і жили на сході та південному сході України. Бродники були людьми загартованими, войовничими та вільними [Лаврів 1996, 41]. Через Подінців'я пролягли Муравський, Ізюмський, Кальміуський шляхи. На початку XVI ст. московські можновладці створили першу “засічну межу” по ріках Оскіл і Уда. За результатами перепису 1703 року, на території Подінців'я було 34 поселення, засновниками яких були переселенці із Середньої Наддніпрянщини (Білолуцьк, Закотне), Правобережної України (Шульгинка), Східного Полісся (Біловодськ), Західної Слобожанщини (Коломогочиха, Мілуватка), вихідці з різних місцевостей (Стара Біла) тощо [ІМСУ].

Східнослобожанським говіркам із початку їх формування властива різнодіалектність і різномовність, а створення діалектної системи здійснювалося внаслідок взаємовпливів. Закономірності розвитку говірок в умовах різномовних та різнодіалектних впливів під час аналізу фонетичної та морфологічної систем виявлено й на рівні лексики: це уодноманітнення за переважаючим діалектним типом, зниження функціональної активності типових традиційних відхилень від основних моделей — з одного боку, і нерегульованість, строкатість, наявність великої кількості варіантів, поява паралелізмів, гіперичних явищ — з іншого.

Лексичні карти АУМ засвідчують новітній характер східнослобожанських говірок, що полягає в наявності новотворів.

Просторове співрозташування лексичних відповідників у західнослобожанських і східнослобожанських говірках — нерідко своєрідний показник вирівнювання парадигм за однією домінантною моделлю та свідчення втрати явищ, що пов'язані із традиційними відхиленнями від загальноприйнятих моделей; пор.: (зхслобож.) *с'вор'ін'*, *ш'вор'ін'* — (схслобож.) *ш'вор'ін'*; *о'р'іх*, *о'г'р'іх* — *о'г'р'іх* [Матвіяс 1990, 121].

Деякі ізолекси пов'язують новостворені східнослобожанські говірки зі старожитніми. Вони утворюють ареали з поодинокими іноареальними вкрапленнями, напр.: *у'са(й,т')ба* в західнослобожанських

говірках та *плец*, *у¹сайба* у східнословобожанських говірках (на півночі континууму).

Цінний матеріал для дослідження типології говірок дає аналіз лексичних ареалів як території поширення лексем з окремими семантичними детермінантами, під якими розуміємо праслов'янські за походженням корені, що їх мовці досить активно використовують під час утворення слів. Незважаючи на різноманітні перетворення та зміни, вони зберігають крізь сторіччя значення, стають своєрідними показниками семантичних і словотвірних процесів. Семантичними детермінантами є, зокрема, корені *вор-* та *вер-*, що виділяються під час етимологічного аналізу слів, пов'язаних із назвами господарських будівель та їхніх частин, а також назвами деяких предметів побуту: *дв¹ ір*, *под¹в ірок*, *д¹вори^еще* 'місце, на якому стоїть хата з господарськими будівлями (із городом)'; *вд¹в ірїа*, *под¹в ірїа* 'місце, на якому стоїть хата з господарськими будівлями (без городу)'; *зад¹в ірок* (*зад¹ворок*), *зад¹в ірїа* 'частина двору поза будинком'; *од¹в ірок*, *од¹в ірїа* 'один із вертикальних брусів рами дверей'; *верх*, *ве^{рх}'н'ак* 'верхній брус рами дверей'; *од¹в ірок*, *во¹р ітниц'а* 'стовп, до якого прикріплюють ворота'; *во¹р'ака*, *ва¹р'ака* 'стовп, що є опорою дощаної огорожі', 'кілок з огорожі, тину'; *воро¹ток*, *воро¹тило*, *коло¹верт*, *коловорот* 'пристрій біля колодязя для витягування води'; *ворок* 'загорода для рогатої худоби'; *ворок*, *ворочок* 'торба для віддавлювання сиру' тощо.

Карти укладеного Атласу, які містять матеріали двох хронологічних зрізів (кінець XIX і кінець XX ст.), підтверджують високу активність семантичних детермінантів *вор-* та *вер-* у минулому; деривати з цими коренями охоплюють переважно весь досліджуваний ареал, уживаються в поліських та середньонадніпрянських, а також південноросійських говірках. Ареал названого словотвірного гнізда у східнословобожанських говірках прогресивний; про це свідчить утворення *ворок*, *ворочок*, які поширені в усіх східнословобожанських говірках зі значенням 'торба для віддавлювання сиру' (див. к. № 1), на сході досліджуваного континууму (по течії річок Деркул і Комишина) ці лексеми можуть мати також омонімне значення 'загорода для рогатої худоби' (див. к. № 2). Б. Шарпило і З. Сікорська відносять східний мікроареал досліджуваних говірок до малоконтактних [Сикорская 1972, 15]. У ньому не лише зберігаються лексеми із семантичними детермінантами *вор-*, *вер-*, а й виявляються ознаки розвитку парадигми, бо деякі репрезентанти цього гнізда вступають між собою в омонімні та синонімічні відношення. З іншого боку,

утворення *ворок*, *ворочок* зі значенням ‘загорода для худоби’ вживаються також у південноросійських говірках [СРНГ I, 58].

Маргінальні північні східнословобжанські говірки, східного та західного континууму зберігають лексеми *вор'ака* (*вар'ак*) і *вар'ачка* ‘кілок з огорожі’, ‘стовпи, що є опорою дощатої огорожі’. Наявність маніфестантів із коренем *вор-* (*ворина* ‘жердина як деталь огорожі’) у поліських [Никончук 1990, 61; Лисенко 1972, 156] і нижньоподністровських говірках [Дзендзелівський 1958, 40], фіксація лексеми *ворина* у словнику за редакцією Б. Грінченка [Грінченко I, 254] свідчать про архаїчність назви; пор. також: *ворейка* ‘стовп біля воріт’ [СРНГ I, 58], яка також походить від псл. *вор-* ‘огорожа’ [Циганенко 1985, 69].

Серед умов розширення лексичного ареалу назвімо: 1) належність семантичної детермінанти до праслов'янського дериваційного фонду та появу нових утворень на її основі; 2) виникнення на основі семантичної детермінанти власнедіалектних утворень у сусідніх зі східнословобжанськими говірками діалектних масивах — полтавських, західнословобжанських говірках; 3) порівняно нескладну мотивованість новостворів (напр.: *ворок*, *ворочок* від *воряка* ‘кілок’).

Лексичний ареал семантичної детермінанти *кір-*, *кор-* ми визначаємо як регресивний, пасивний. Його репрезентують такі лексеми та їхні варіанти: *к'ірець* ‘кухоль — металева або череп'яна посудина з ручкою для пиття’; *ко'рець* ‘черпак, посудина для набирання води’; *ко'р'ак* ‘ковганка, посудина для розтирання сала чи маку’; *кор'ачок* ‘ковганка’; *к'ірчи^к* ‘ковганка’, ‘кухоль’, ‘черпак для води’. Функціональна активність репрезентантів цього словотвірного гнізда така: найпоширеніші деривати *к'ірець*, *к'ірчи^к*, що підтверджують етнографічні записи кінця XX ст. (див. к. № 3); рідше вживані маніфестанти *ко'р'ак*, *кор'ачок*. Перші (*к'ірець*, *к'ірчи^к*) мають складну семантичну структуру, що свідчить про стирання семантичних відмінностей і розвиток загального значення: ‘посудина для набирання води’.

Матеріали Атласу свідчать, що з цим значенням указані лексеми виявлено в усьому континуумі, інші репрезентанти із семантичною детермінантою *кор-* функціонують у маргінальних говірках.

До особливостей регресивного лексичного ареалу належать:

1) відсутність нових похідних із семантичною детермінантою *кір-*, *кор-*;

2) порівняно невелика функціональна активність їх у сусідніх говірках;

3) невелика поширеність похідних із коренем *кїр-*, *кор-* у говірках російської мови;

4) наявність семантичних відповідників, лексичних дублетів з іншим коренем.

Навіть побіжний опис похідних із двома семантичними детермінантами засвідчує, що розвиток лексичного складу східнословобжанських говірок менш залежний від їхньої первісної основи, а більш залежний від особливостей взаємовпливів в умовах різнодіалектності. Важливе значення при цьому мають позалінгвальні чинники (умови господарювання, розвиток чи занепад промислів тощо).

Типове для східнословобжанських говірок явище метонімії (перенесення найменування цілого предмета на його частину); напр., лексема *к'ім|ната* має значення 'бічна кімната для відпочинку' замість загально-вживаного 'будь-яка кімната в будинку'; назву *жура|вел* найчастіше вживають зі значенням 'ручка коловороту' замість поширеного в більшості говірок значення 'пристрій для витягування води з колодязя'; номен *ос|ел'а* 'непокритий дах новозбудованої хати' — замість 'житловий будинок'. Це спеціалізація лексем, які входять до пасивного словникового запасу, у зв'язку з поширенням і активним використанням синонімів. Зокрема замість назви *к'ім|ната* 'будь-яка кімната в будинку' поширився варіант *комната*, замість лексеми *жура|вел* 'пристрій для витягування води з колодязя' — *зв'ід* (*здв'ід*), замість *ос|ел'а* — *хата*, *дом*. Семантичні інновації нерідко охоплюють увесь регіон (напр., зміна значення лексем *к'ім|ната*, *жура|вел*), причому виникнення їх сягає XIX ст. Іноді поява семантичних дериватів обмежена деякими мікроареалами, наприклад, зміну значення лексеми *ос|ел'а* локалізовано на сході говірок.

В умовах міждіалектної та міжмовної взаємодії активізуються процеси перенесення найменувань одного предмета на інший. Зокрема для позначення гойдалки, на якій гойдаються діти і молодь, виявлено лексеми: *ко|лиска*, *го|йдалка*, *ка|чел'а*, *ко|лиханка*, *ка|чалка*, *рел'а*, *хиталка*, *кару|сел'*, *вихалка* (див. к. № 4). Серед названих репрезентантів семеми в центрі континууму та на заході найчастіше вживають лексему *ко|лиска*, що часто має відповідник *го|йдалка*. У західній частині ареалу поширена назва *рел'а* — релікт поліських говорів. Тричленна модель лексичної реалізації семеми 'гойдалка' (*ко|лиска*, *го|йдалка*, *рел'а*) вступає в опозицію з найменуванням *ко|лиска* зі значенням 'коліска-ліжечко для малої дитини', останнє має відповідники тільки на півночі (*ко|либка*) і в центрі (*коли|бел'ка*, *го|йдалка*) східнословобжанських говірок (див. к. № 5). Розширення значення лексеми *ко|лиска*, очевидно, пов'язане з позамовними

чинниками (схожість реалій) та мовними, серед яких і активізація загальноновживаних і загальновідомих лексем, відхід до пасивного шару лексики вузькодіалектних найменувань. Отже, новостворені східнословобожанські говірки неоднорідні за походженням, це знаходить відображення в ізолексах — інноваціях, які, однак, досить швидко поширюючись, часто функціонують поряд з архаїзмами. У зв'язку з цим у складі східнословобожанських говірок виділено: *новостворені на старожитній основі* (поселення заснували переселенці зі старожитніх територій); *новостворені на новожитній основі* (перші поселенці прийшли із Західної Слобожанщини або рідше Запоріжжя); *новостворені на змішаній основі* (заснували переселенці з Росії й України, із Полтавської та Харківської губерній тощо). Залежно від взаємовпливу говірок розрізняємо: *неконтактні* (населення упродовж тривалого часу не контактувало із представниками російських говірок Східної Слобожанщини); *малоконтактні* (населення мало контактувало з носіями російських говірок); *контактні* (населення постійно контактувало з носіями російських говірок); *змішані* (в одному населеному пункті поселялися росіяни та українці).

ЛІТЕРАТУРА

- Гриценко 1990 — Гриценко П. Ареальне варіювання лексики. — Київ, 1990.
- Дзендзелівський 1958 — Дзендзелівський Й.О. Словник специфічної лексики говірок нижнього Подністров'я // Лексикографічний бюлетень. — Вип. VI. — Київ, 1958.
- ІМСУ — Історія міст і сіл Української РСР: У 26-ти т. Луганська область. — Т. 26. — Київ, 1968.
- Лаврів 1996 — Лаврів П. Історія Південно-Східної України. — Київ, 1996.
- Лисенко 1972 — Лисенко П. Словник поліських говорів. — Київ, 1972.
- Матвіяс 1990 — Матвіяс І. Українська мова і її говори. — Київ, 1990.
- Никончук 1990 — Никончук М., Никончук О. Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. — Житомир, 1990.
- РД — Русская диалектология / Под ред. Н. Мещеринского. — Москва, 1972.
- Сикорская 1972 — Сикорская З. Суффиксальное словообразование имен существительных в украинских говорах на юго-востоке языкового пограничья (междуречье Айдара и Калитвы): Автореф. ... канд. филол. наук. — Київ, 1972.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров. — Т. 1–24. — Москва–Ленинград, 1965–1989.
- Грінченко — Словарь української мови / За ред. Б. Грінченка. — Київ, 1907–1909. — Т. 1–4.
- Циганенко 1985 — Циганенко Г. Этимологический словарь русского языка. — Київ, 1985.

Шарпило 1956 — Шарпило Б.А. До питання про історичну природу деяких гіперичних явищ у говірках південно-східного наріччя української мови // Наукові записки. – Вип. 2. – Ворошиловоград, 1956.

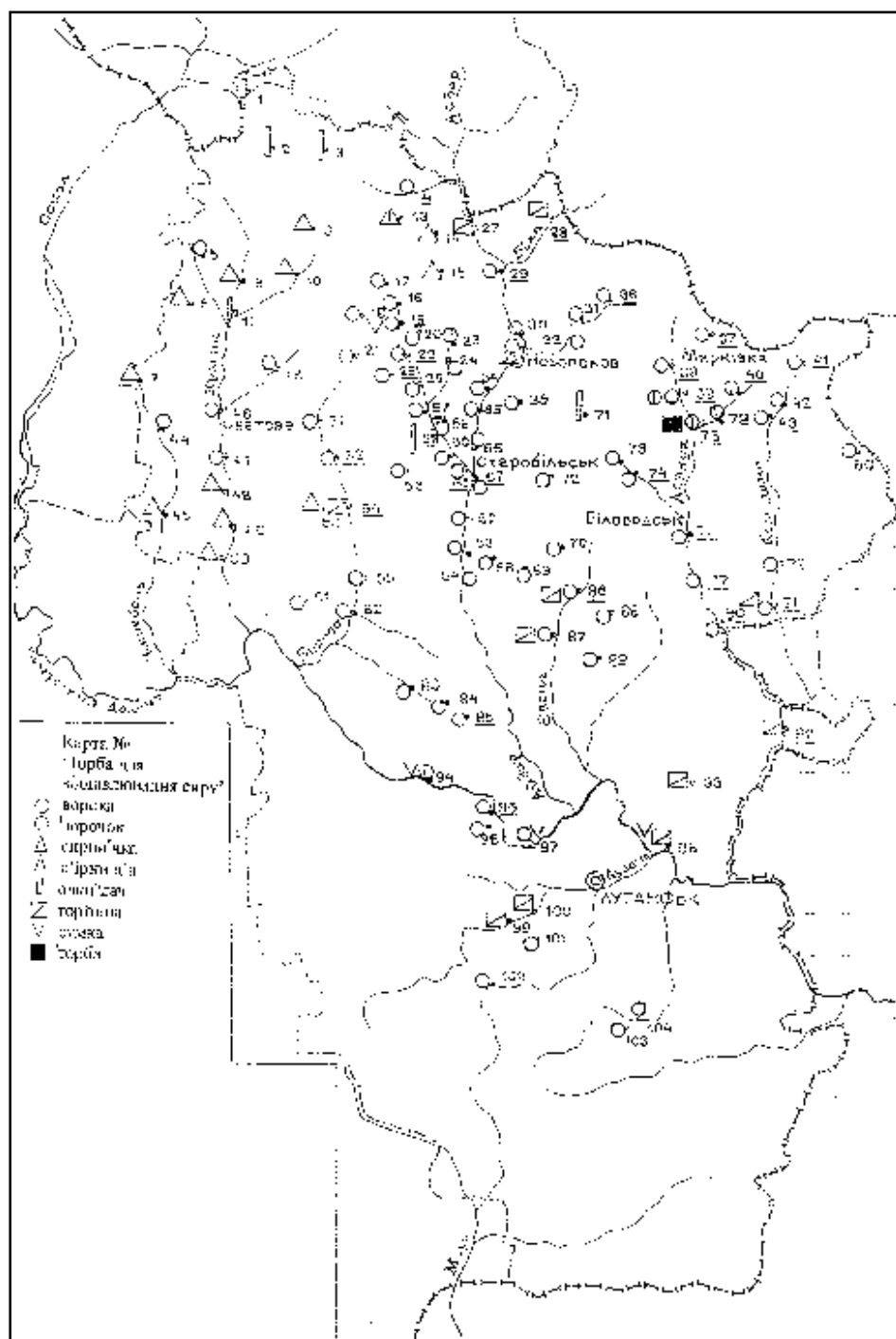
СПИСОК КАРТОГРАФОВАНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

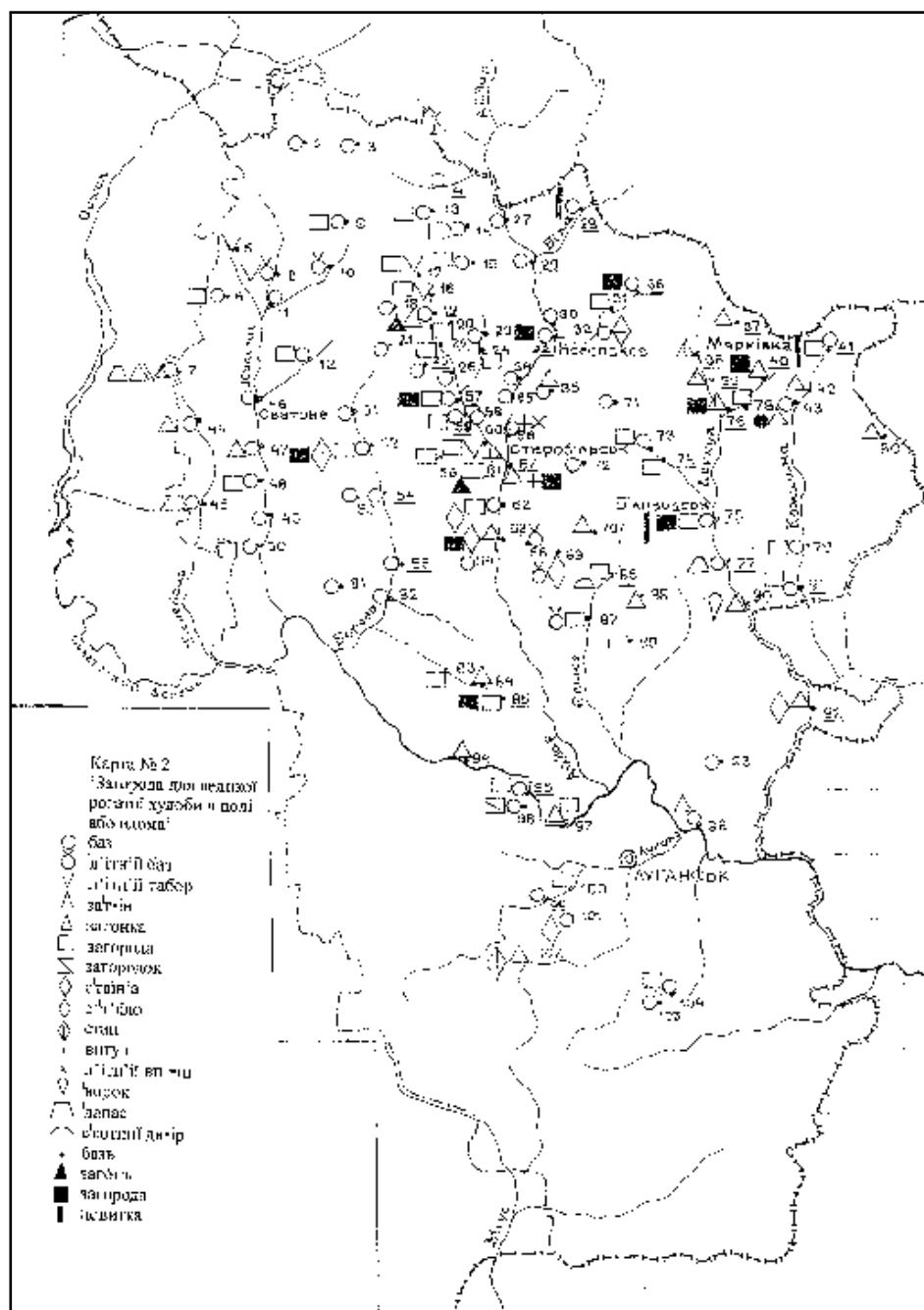
1. Дьоміно-Олександрівка Троїцького р-ну
2. смт. Троїцьке
3. Іллічівка Троїцького р-ну
4. Лозно-Олександрівка Білокуракинського р-ну
5. Верхня Дуванка Сватівського р-ну
6. Оборотнівка Сватівського р-ну
7. Стельмахівка Сватівського р-ну
8. Новониканорівка Сватівського р-ну
9. Малоолесандрівка Троїцького р-ну
10. Тарасівка Троїцького р-ну
11. Нижня Дуванка Сватівського р-ну
12. Свистунівка Сватівського р-ну
13. Червоноармійське Білокуракинського р-ну
14. Брезівка Новоопсковського р-ну
15. Олександропіль Білокуракинського р-ну
16. Курячівка Білокуракинського р-ну
17. Рудове Білокуракинського р-ну
18. Попівка Білокуракинськвй р-ну
19. Павлівка Білокуракинського р-ну
20. Заводянка Білокуракинського р-ну
21. Дем'янівка Білокуракинського р-ну
22. смт. Білокуракине
23. Лизіне Білокуракинського р-ну.
24. Шапарівка Білокуракинського р-ну
25. Бунчуківка Білокуракинського р-ну
26. Луб'янка Білокуракинського р-ну
27. Танюшівка Новоопсковського р-ну
28. Новобіла Новоопсковського р-ну
29. Білолуцьк Новоопсковського р-ну
30. Осинове Новоопсковського р-ну
31. Донцівка Новоопсковського р-ну
32. Заайдарівка Новоопсковського р-ну
33. смт. Новоопсков
34. Закотне Новоопсковського р-ну
35. Писарівка Новоопсковського р-ну
36. Кам'янка Новоопсковського р-ну
37. Просяне Марківського р-ну
38. смт. Марківка
39. Кризьке Марківського р-ну
40. Кабичівка Марківського р-ну
41. Микільське Міловського р-ну
42. Морозівка Міловського р-ну
43. Шелестівка Міловського р-ну
44. Райгородка Сватівського р-ну
45. Макіївка Кременського р-ну
46. смт. Сватове
47. Міловатка Сватівського р-ну
48. Залиман Кременського р-ну
49. Красноріченське Кременського р-ну
50. Червонопопівка Кременського р-ну
51. Рудівка Сватівського р-ну
52. Містки Сватівського р-ну
53. Голубівка Кременського р-ну
54. Новоборове Старобільського р-ну
55. Нова Астрахань Кременського р-ну
56. Калмиківка Старобільського р-нуу Луганська обл.
57. Олексіївка Білокуракинського р-ну
58. Паньківка Білокуракинського р-ну
59. Нещеретове Білокуракинського р-ну
60. Курячівка Старобільського р-ну
61. Підгорівка Старобільського р-ну
62. Половинкине Старобільського р-ну
63. Шульгинка Старобільського р-ну
64. Хворостянівка Старобільського р-ну
65. Піски Новоопсковського р-ну
66. Лиман Старобільського р-ну
67. Чмирівка Старобільського р-ну
68. Лозовівка Старобільського р-ну
69. Кам'янка Старобільського р-ну

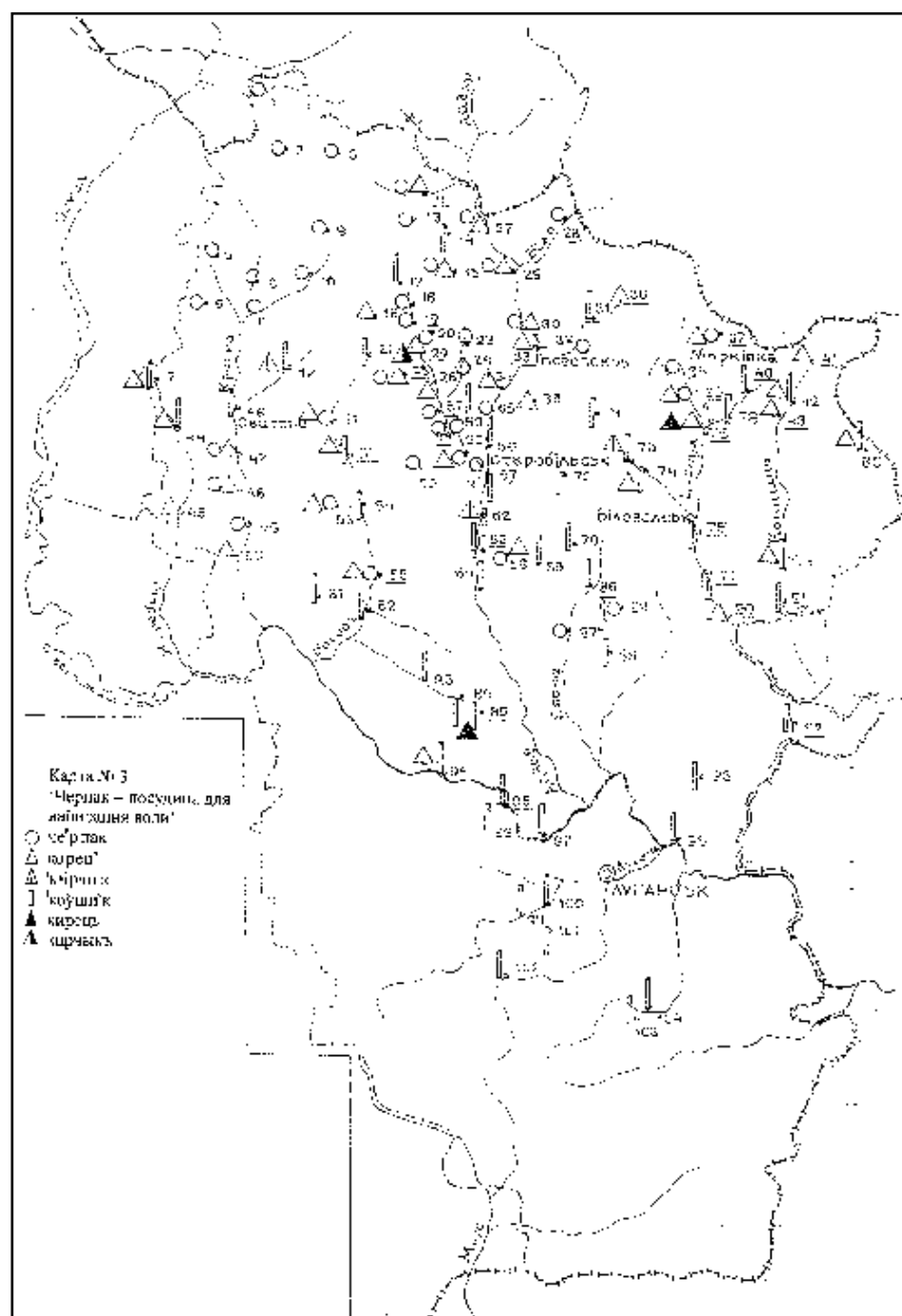
70. Шпотине Старобільського р-ну
71. Караван-Солодкого Марківського р-ну
72. Веселе Старобільського р-ну
73. Брусівка Біловодського р-ну
74. Литвинівка Біловодського р-ну
75. смт. Біловодськ.
76. Бондарівка Марківського р-ну
77. Данилівка Біловодського р-ну
78. Нова Україна Марківського р-ну
79. Бараниківка Біловодського р-ну
80. смт. Мілове
81. Варварівка Кременського р-ну
82. Боровеньки Кременського р-ну
83. Смолянинове Новоайдарського р-ну
84. Новоахтирка Новоайдарського р-ну
85. Капітанове Новоайдарського р-ну
86. Колядівка Новоайдарського р-ну
87. Олексіївка Новоайдарського р-ну
88. Волокодаєве Новоайдарського р-ну
89. Михайлюки Новоайдарського р-ну
90. Городище Біловодського р-ну
91. Нижньобараниківка Біловодського р-ну
92. Красна Талівка Станично-Луганського р-ну
93. Вільхове Станично-Луганського р-ну
94. Кримське Слов'яносербського р-ну
95. смт. Слов'яносербськ.
96. Пришиб Слов'яносербського р-ну
97. Жовте Слов'яносербського р-ну
98. Кондрашівка Станично-Луганського р-ну
99. Юріївка Лутугинського р-ну
100. Біле Лутугинського р-ну
101. Новопавлівка Лутугинського р-ну
102. Іллірія Лутугинського р-ну
103. Першозванівка Лутугинського р-ну
104. Западне Лутугинського р-ну

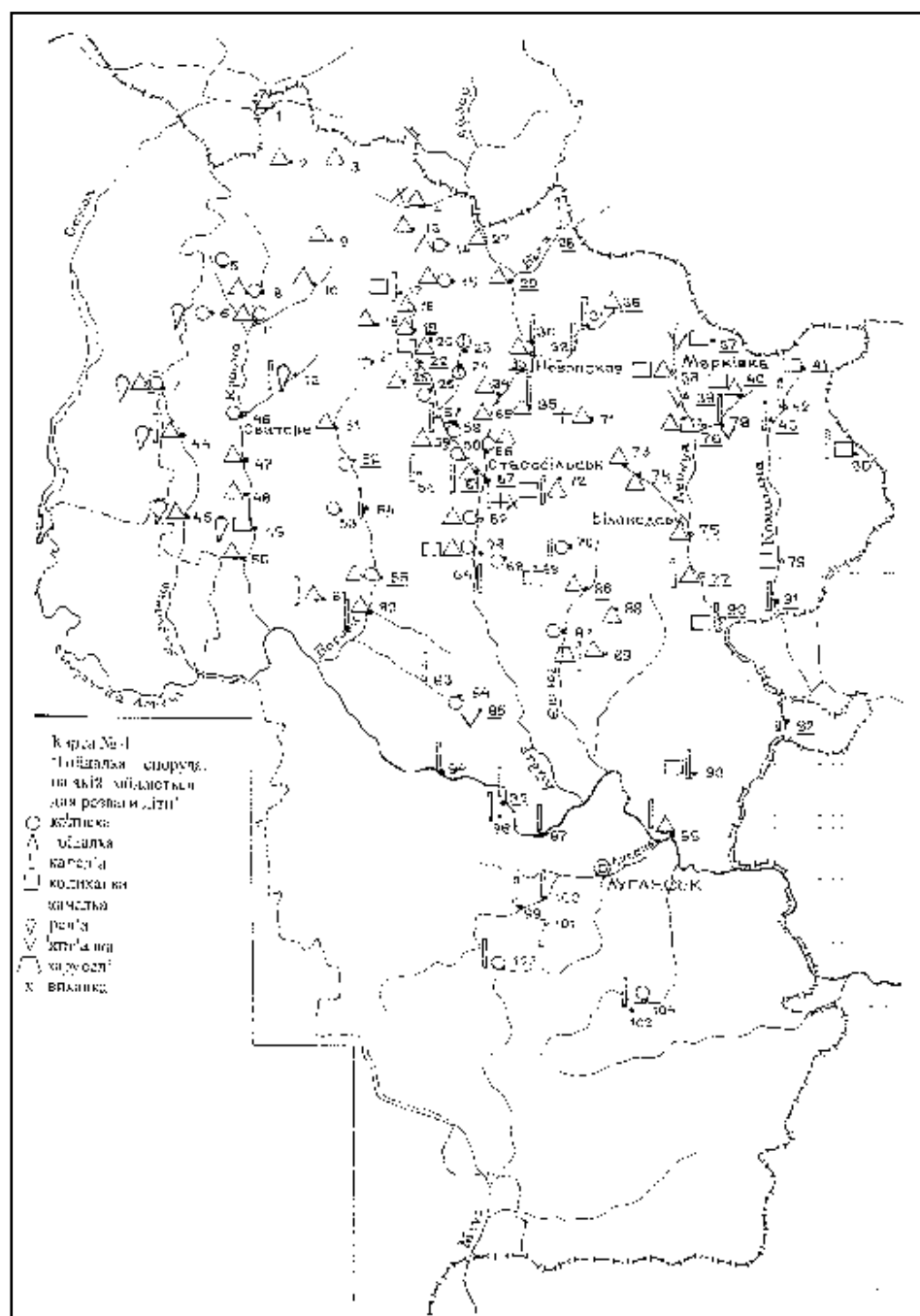
SUMMARY

Dialectal semasiology and onomasiology as a subject of diachronic and synchronic research require more detailed study. The formation of Ukrainian east Slobozhanshchyna dialects took place not earlier than 17th–18th c. The newly created East Slobozhanshchyna dialects are not homogeneous by their origin therefore they are classified as newly formed on the old basis, newly formed on the new basis and newly formed on the mixed basis. Depending on the mutual influence the dialects are subdivided into non-contact, contact and mixed.

Валентина Конобродська
Житомир

УКРАЇНСЬКІ ЕТНОКУЛЬТУРНІ Й МОВНІ ОЗНАКИ БЕРЕСТЕЙЩИНИ У СВІТЛІ КАРТОГРАФУВАННЯ ПОЛІСЬКОГО ПОХОВАЛЬНОГО ОБРЯДУ

*Ukrainian Ethno-Cultural and Lingual Features of Beresteyschchyna
(based on the cartography of Polisia burial rite)*

До проблеми українсько-білоруського етнокультурного і мовного розмежування (часто в контексті досліджень східнослов'янського етногенезу) зверталися історики, археологи, етнографи й мовознавці [див.: Карский 1962, 253–262; Климчук 1997, 237–241; Михальчук 1877; Півторак 1989; Півторак 1993; Филин 1972]; більшість із них визначала етномовну межу між українцями і білорусами лінією (проведеною з деякими відмінностями) у басейні річок Нарва – Ясельда – Прип'ять.

“Атлас української мови” засвідчив, що основні фонетичні, граматичні й лексичні ознаки західнополіського говору властиві і берестейським говіркам; останнє переконливо засвідчує північноукраїнську основу говірок Берестейщини [Закревська 1990, 47; див. також: АУМ II; Назарова 1985; Воронич 2000, 181–182]. Отже, їхня належність до українського мовного масиву не повинна викликати сумніву. Проте вирішення проблеми значно ускладнилося внаслідок адміністративно-територіального розподілу східнослов'янського континууму в межах Радянського Союзу,

а також ідеологічною кон'юнктурою радянських і пострадянських часів [див., напр.: Винниченко 1996; Винниченко 1997].

Етнографічний і мовний матеріал поліського поховального обряду, на жаль, не дає змоги провести ізоглоси, які позначили б північну межу українських говірок, оскільки поліський ареал, який обстежив автор, на півночі закінчується на визначеній українсько-білоруській межі. Натомість на зібраному особисто і скартографованому матеріалі зроблено спробу показати єдність поліського етномовного простору, до якого належить і Берестейщина. Зібраний матеріал було зіставлено з лексикографічними джерелами [ЗНС; НЛГ; НС; СБГ; Сцяцко 1970; Сцяшковіч 1972; ТС; ТСБМ; Юрчанка 1969; Янкова 1982].

Єдність західнополіського ареалу (із особливостями локалізації деяких явищ) ілюструють назви багатьох реалій традиційних обрядів, зокрема обрядово маркована свічка, яку використовують для полегшення і прискорення важкої агонії, має назви: *гром'нична с'в'ічка* (1, 3, 4, 7, 8, 10–15, 22, 24, 26, 74, 78, 80), *гром'ні'ічна с'в'ічка* (9, 16, 18, 19), *гром'нична с'вичка* (76), *гром'ничнайа с'в'ічка* (21), *гром'ні'ічайа с'в'ічка* (29, 34), *гром'ниц'а* (73, 84, 84^a); 'покривало померлого' — *плат* (1, 3–5, 7, 10–12, 17, 77, 83, 84^a, 88); 'обряд виявлення почестей та поховання померлого' — *мер'лини* (1–7, 10–12, 14–17, 20–23, 27, 28, 74, 76, 78, 79, 84, 89, 94, 98, 99, 104–106, 112, 113), *мер'лени* (77, 83, 85, 96), *мар'лени* (9), *моє□р'лини* (13), *мер'л'іни* (33), *ўмер'лини* (4, 75), *мерт'вини* (93, 102, 104^a), *мертв'іни* (103); 'назва могили' — *гроб* (84, 85, 99, 104), *гр'іб* (85), *гроб* [у сполученні з *печатати*] (2, 3, 7, 11, 14, 16, 17, 19, 22, 27, 31, 32, 35, 39, 73–81, 83–85, 90, 99, 112); 'поминальні дні осінньо-зимового циклу' — *поми'налниц'а* (5, 6, 11, 73–81, 83–85, 99), *поми'налниця* (88–90), *памі'налниця* (132), *поми'налниц'і* (133), *поми'нал'на су'бота* (116^a, 140), *поми'нал'найа су'бота* (14), *поми'нална су'бота* (1, 2, 7, 10, 94, 137), *памі'нална су'бота* (50, 139, 147), *памі'налнайа су'бота* (8), *пам'інал'на су'бота* (128), *пам'інална су'бота* (130), *упоми'нал'найа су'бота* (20), *припоми'нална су'бота* (1), *поми'налні су'боти* (3, 112, 133, 140), *памі'налнийе су'боти* (126), *пам'іналнийе су'боти* (19), *поми'налній ден'* (140), *поми'нал'н'і дн'і* (117^a), *поми'нал'на п'ятниця* (105^a), *поми'нал'н'і п'ятниц'і* (105).

Єдність правобережнополіського мовного ареалу (також з особливостями локалізації деяких явищ) засвідчують назви стану безнадійно хворого, умираючого — *п'рисмерт'і* (84, 92, 98, 106, 110), *п'рисмерти* (10, 12, 17), *п'рис'мерт'і* (47), *п'р'ісмерт'і* (59), *п'рис'мерц'і* (35, 37, 39), *при с'мерт'і* (9, 60, 95), *при смерт'і* (24, 26, 27, 91, 96), *при с'мерті* (97), *при*

смерти (2, 4, 6, 7, 11, 14, 16, 18, 20, 22, 25, 28, 32, 102), при смерт'ї (33), при смерц'ї (19, 33, 43, 50, 52), при смерц'ї (30, 51), присмертний (92); номінативні одиниці з такою ж семантикою від кореня слаб- — слабий (4, 10, 15, 20, 24, 29, 75, 78, 89, 91, 92, 95, 104, 105, 147), слабий (43, 98, 134, 137), слаби (54, 88, 93, 96, 97, 102, 104^a, 110, 130), слаб'ї (101, 103), слаб (121), слабенький (50), слабенький (125, слабує (94, 133); номінативні одиниці з такою ж семантикою, в основі яких мотив дороги — на дороз'ї (30, 32–34), на дорози (24–28, 88), на дорог'ї (43), на божий дороз'ї (75), на бож'ї дороз'ї (12, 77, 78, 81), на божий дорози (4, 11, 14, 16, 22, 83, 84), на божої дороз'ї (31), на божої дороз'ї (10, 15, 90), на божуї дороз'ї (36), на смертний дорози (6), збирайец'я ў дорогу (26), збирайца ў дорогу (29, 89, 105^a), убр'яєс'я ў дорогу (116), дорогу соб'е проб'рає (41), дорога йому отк'рита (104), геспод'ви простайє дорогу (18), уже йєдина дорога (94), висипл'ейца ў дорогу (81), оч'ї ў дорогу ўб'ї (34); 'процес обмивання та одягання померлого' — р'адит' (133), радити (1–3, 10–12, 14, 18, 21, 28, 73–75, 78, 79, 83, 84, 89, 90, 92, 93, 95, 105^a, 107, 110, 112, 113, 116), радит' (7, 17, 20, 22, 102, 104–105, 111, 112–114, 116^a, 117^a), р'єдити (81), р'адит' (76, 77), ро'адит' (3, 15), ра'V'їц' (19, 33, 38), нар'адит' (140), нара'дити (3, 5, 6, 13, 16, 17, 20, 23–25, 75, 78, 83, 84, 88, 89, 91, 95, 99, 105^a, 111, 112, 115), нара'дит' (88, 94, 97, 98, 101, 102, 104^a, 105, 106), нара'дити (76–78), наро'адит' (13, 15), нара'д'їт' (96, 104^a), нара'V'їт' (9, 29, 30, 34, 38, 39, 41, 43, 103), нар'аV'їц' (35), зра'дит' (132, 133), обра'V'їц' (30), нар'ажати (130), нара'жати (74, 105^a, 115, 115^a, 117, 117^a), нара'ж'єти (12), нара'Уац' (41), нара'жац' (122), на'раУувати (80, 84, 85, 115), нар'єУувати (6, 88, 91), на'раУувати (77), нара'Уац' (19, 29, 37, 103), на'рад'ват' (96, 111^a), ї'рад'ват' (33), обра'V'вац' (30); 'процес поховального голосіння' — ви'читувати (78, 85, 105, 105^a, 111, 113, 115^a–116^a), ви'читуват' (104, 105^a, 116), ви'чит'увати (22), ви'чит'вати (26), ви'читвац' (34), ві'читвац' (41), ви'чит'вати (3, 4, 7, 10–12, 14, 76, 77, 79, 80, 81, 83–84^a, 88, 90, 93, 106), при'читувати (130, 139), при'читуват' (125–127, 134–137), при'читувац' (54, 60, 121, 123, 128, 129, 131), при'читивац' (124), по'читуват' (6); 'вид поховальнообрядового печива' — кор'ж'ї (16, 21, 41, 92), кор'ж'ї (102), кор'жи (35, 39, 103), кор'ж'є (104, 104^a), кар'ж'ї (52), кар'жи (51, 54), 'коржики (20, 21, 23, 34, 43, 78, 92), 'ко□уржики (132); 'поминальний день, який відзначають у першу неділю після Великодня' — п'роводи (1, 2, 4–7, 9–11, 17, 19, 22, 25–27, 30, 34, 77, 78, 80, 83–85, 90, 105, 105^a, 111–117^a, 140), п'ровади (8, 36), провади (22, 41, 104, 112, 115, 133, 136,

140, 147), *прова^лди* (132, 135, 136), *провод^лна не^лд^л’іл’а* (22), *провод^лнайа не^лд^л’іл’а* (10, 12) та ін.

Свідченням українського характеру берестейських говірок є картографування фонетичних та інших особливостей, напр., типова для білоруських говірок риса “дзекання-цекання” з обстежених говірок Берестейщини наявна тільки в н.п. 8, 9, 19, 29, 30, 31, 33, 34, 35 (*V’e^лди*), але її вияв у цих говірках непослідовний — у кожній із говірок у тій самій позиції зафіксовано вживання як звуків *V’* та *ц’*, так і відповідно звуків *д’* і *т’*.

Просторова поведінка невербальних одиниць обрядового тексту також має свої особливості: картографування основних тем і мотивів, які відбивають загальні міфологічні уявлення поховального обряду, є спільними для багатьох слов’янських народів, розгляд цих тем та мотивів на тлі інших слов’янських територій засвідчує існування великих ареалів.

Численні етнографічні факти стверджують також єдність західнополіського (або ж правобережнополіського) і всього поліського етнокультурного простору, напр., мотивація *заборони турбувати вмираючого* для того, щоб агонія не була важкою й тривалою, пов’язана з мотивом *дороги* (*щоб не збити з дороги*); звичай *остаточно формувати могилу через відповідний час після поховання*, що частково поширений у Середньому Поліссі; західнополіський і частково поширений у Середньому Поліссі звичай *класти у труну до померлого змінний одяг*; звичай *закопувати воду, якою мили померлого, та його одяг* тощо. Загальнополіською є прикмета наближення чиєїсь смерті, яку віщує *приліт на повір’я певної пташки*. Але в західнополіському (хоча й дещо розрідженому) та в деяких мікрозонах середньополіського ареалів смерть віщує приліт саме зозулі. Загальнополіський звичай *прощання умираючого з родиною* виявляється в яскраво вираженій ритуальній формі переважно в Західному Поліссі та північній частині Середнього Полісся. Загальнополіським є звичай *використання свічки, щоб полегшити і прискорити тривалу агонію*; у Західному Поліссі використовують лише свічку, *освячену на Стрітення*.

Спільність традиційної культури Західного й Середнього Полісся засвідчують такі звичаї: *забирати подушку з-під голови умираючого* для полегшення важкої агонії; *звертатися до померлого під час обрядження* з проханням не чинити опору, бути гнучким; *класти рушник у труну до*

померлого; приготувати обрядове печиво з прісного тіста, замішане на воді; спалювати одяг і постіль померлого тощо.

Нижче наводимо тексти з Берестейщини з яскраво вираженими ознаками західнополіського говору, які переконливо свідчать про українську приналежність:

Ходит ¹мати до ди²тини, чоло³в'ік до ⁴ж'інки. То не во⁵на, а чорт ⁶ходить, нел'удс'кий дух.

Од⁷на ўмер⁸ла, по⁹кинула ма¹⁰лойе ди¹¹тину. Колис¹²ки були на ве¹³ровках. При¹⁴ходить ко¹⁵жну ніч, ¹⁶циц'ку да¹⁷йе. Приго¹⁸товили за¹⁹палки [сірники. — В.К.] — до²⁰пилно²¹вати. А в ²²їїх ле²³ж'е²⁴ў л'он у ²⁵с'ін'ох ²⁶коло ²⁷дру²⁸гой ²⁹сте³⁰ни. Раз ³¹при³²їшла, ³³дру³⁴гий. ³⁵Чу³⁶йут', ³⁷йак ³⁸ди³⁹тина с'е. А во⁴⁰ни за⁴¹палку за⁴²па⁴³лили, а во⁴⁴на сто⁴⁵їїт. Пога⁴⁶си⁴⁷ли — во⁴⁸на по⁴⁹їшла. На ⁵⁰дру⁵¹гу ніч не по⁵²їшла да⁵³вати ⁵⁴циц'ку, а ку⁵⁵лі⁵⁶ки л'ону ⁵⁷коло ⁵⁸две⁵⁹реї за⁶⁰ва⁶¹лила — шоб не мо⁶²зли ⁶³ви⁶⁴йти з ⁶⁵ха⁶⁶ти.

Чоло⁶⁷в'ік до ⁶⁸ба⁶⁹би — ува⁷⁰лі⁷¹ўс'а ⁷²че⁷³рез ⁷⁴ко⁷⁵мин, по⁷⁶в'іў ру⁷⁷койу. Во⁷⁸на с'та⁷⁹ла го⁸⁰во⁸¹ри⁸²ти мо⁸³л'ітву. Йак ⁸⁴л'ас⁸⁵не ⁸⁶две⁸⁷ри⁸⁸ма — ну⁸⁹шоў.

Чоло⁹⁰в'ік у⁹¹мер. Си⁹²ўу в ⁹³ок⁹⁴нови — а в ⁹⁵ін ⁹⁶їде ў ⁹⁷б'і⁹⁸лому, ⁹⁹чи¹⁰⁰сто¹⁰¹му. ¹⁰²Л'ан¹⁰³нуў ¹⁰⁴две¹⁰⁵ри¹⁰⁶ма ¹⁰⁷ї по¹⁰⁸їшоў.

У¹⁰⁹мер¹¹⁰ла, ¹¹¹при¹¹²ходи¹¹³ла до ¹¹⁴му¹¹⁵жи¹¹⁶ка ка¹¹⁷ж'н'ус'ку ¹¹⁸ніч. По ¹¹⁹ха¹²⁰ти ¹²¹хо¹²²ди¹²³т, ¹²⁴бра¹²⁵з'ко¹²⁶че. ¹²⁷Ви¹²⁸ро¹²⁹би¹³⁰ла ¹³¹к'ри¹³²жа на мо¹³³ги¹³⁴ли — ру¹³⁵койу на ¹³⁶пи¹³⁷ску. Хо¹³⁸ди¹³⁹ла т' ¹⁴⁰ре¹⁴¹бо¹⁴²ва¹⁴³ла ¹⁴⁴к'ри¹⁴⁵жа, бо не по¹⁴⁶с'та¹⁴⁷ви¹⁴⁸ли, бо бу¹⁴⁹ла ба¹⁵⁰н'і¹⁵¹стка (1).

Од¹⁵²на ¹⁵³ба¹⁵⁴ба про¹⁵⁵во¹⁵⁶ди¹⁵⁷ла ўс'іх ¹⁵⁸мер¹⁵⁹ц'оў. А з¹⁶⁰дох¹⁶¹ла н'а¹⁶²ка ко¹⁶³би¹⁶⁴ла. А син ка¹⁶⁵же — “Ни¹⁶⁶кого ў¹⁶⁷мо¹⁶⁸єр¹⁶⁹лого, ¹⁷⁰му¹⁷¹сит', не¹⁷²с¹⁷³ут', — мо¹⁷⁴єр¹⁷⁵ц'а”. А ¹⁷⁶ба¹⁷⁷ба по¹⁷⁸їшла про¹⁷⁹во¹⁸⁰д¹⁸¹жа¹⁸²ти. Йак ¹⁸³ма¹⁸⁴ти у¹⁸⁵мо¹⁸⁶єр¹⁸⁷ла і ¹⁸⁸її¹⁸⁹ї не¹⁹⁰с¹⁹¹ли — ў¹⁹²ме¹⁹³ри¹⁹⁴ши ¹⁹⁵ви¹⁹⁶їши¹⁹⁷ли наў¹⁹⁸п¹⁹⁹рот'і ²⁰⁰стри²⁰¹ча²⁰²ти. І ко²⁰³би²⁰⁴ла ²⁰⁵во²⁰⁶її²⁰⁷шла — не²⁰⁸се с' ²⁰⁹в'і²¹⁰чку ў ²¹¹ру²¹²ках. ²¹³Ба²¹⁴чи²¹⁵ў о²¹⁶ди²¹⁷н ²¹⁸си²¹⁹н і ка²²⁰заў — “Му²²¹сит', ²²²йа со²²³гр'і²²⁴ши²²⁵ў” (13).

²²⁶Жо²²⁷нка ди²²⁸т'а ²²⁹хо²³⁰ди²³¹т ²³²ко²³³р²³⁴ми²³⁵ти ў ²³⁶ха²³⁷ту ²³⁸шчо²³⁹но²⁴⁰чи. При²⁴¹їде, ²⁴²пе²⁴³ре²⁴⁴по²⁴⁵в'їе, ²⁴⁶по²⁴⁷ко²⁴⁸ли²⁴⁹х'не, ²⁵⁰ци²⁵¹ц'ки да²⁵²ст'і ²⁵³п'і²⁵⁴де — ни²⁵⁵кого не ²⁵⁶че²⁵⁷пит'.

За²⁵⁸да²⁵⁹ви²⁶⁰ўс'а чо²⁶¹лов'ік, до ²⁶²ж²⁶³о²⁶⁴нки хо²⁶⁵ди²⁶⁶ў, ў²⁶⁷ро²⁶⁸д'і ²⁶⁹йак ²⁷⁰т'ра²⁷¹кто²⁷²ром ²⁷³її²⁷⁴ха²⁷⁵ў, ²⁷⁶с'ту²⁷⁷ка²⁷⁸ў, ²⁷⁹бра²⁸⁰з²⁸¹ка²⁸²ў — не да²⁸³ва²⁸⁴ў ²⁸⁵шчо²⁸⁶но²⁸⁷чи по²⁸⁸ко²⁸⁹їу (13).

²⁹⁰Хо²⁹¹ди²⁹²т' до ²⁹³жо²⁹⁴но²⁹⁵чи²⁹⁶ни чо²⁹⁷лов'ік, ²⁹⁸ма²⁹⁹ти до ³⁰⁰ди³⁰¹т'а³⁰²ти, в ³⁰³їд' ³⁰⁴ми, ³⁰⁵зна³⁰⁶хо³⁰⁷р'і. Йак ³⁰⁸чо³⁰⁹рт у³¹⁰бе³¹¹ре³¹²ц'а ў ³¹³по³¹⁴ста³¹⁵т', ³¹⁶зли³¹⁷й ³¹⁸ду³¹⁹х у³²⁰бе³²¹ре³²²ц'а ў ³²³ту³²⁴луб — ³²⁵хо³²⁶ди³²⁷т'. Йак ³²⁸пла³²⁹чу³³⁰т', — в ³³¹зо³³²ч'і во³³³б'їе³³⁴ца — та ³³⁵ї ³³⁶при³³⁷ти³³⁸сла не³³⁹чи³⁴⁰ста ³⁴¹си³⁴²ла.

До ³⁴³жо³⁴⁴но³⁴⁵чи³⁴⁶ни чо³⁴⁷лов'ік хо³⁴⁸ди³⁴⁹ў. При³⁵⁰їде, ³⁵¹ко³⁵²си³⁵³т' ³⁵⁴ра³⁵⁵зо³⁵⁶м з ³⁵⁷не³⁵⁸їу. Ста³⁵⁹ў хо³⁶⁰ди³⁶¹ти до ³⁶²ха³⁶³ти, ве³⁶⁴че³⁶⁵ра³⁶⁶ли ³⁶⁷ра³⁶⁸зо³⁶⁹м. ³⁷⁰Л'у³⁷¹ди ³⁷²ка³⁷³жу³⁷⁴т' — “Йа³⁷⁵к'і ў ³⁷⁶ї³⁷⁷ого ³⁷⁸но³⁷⁹ги?” ³⁸⁰Ва³⁸¹че³⁸²ра³⁸³ли. Жо³⁸⁴н³⁸⁵чи³⁸⁶на ³⁸⁷ки³⁸⁸ну³⁸⁹ла ³⁹⁰ло³⁹¹жу³⁹²ку, ³⁹³по³⁹⁴ди³⁹⁵ви³⁹⁶ла³⁹⁷с' ³⁹⁸по³⁹⁹д ⁴⁰⁰сто⁴⁰¹л — ⁴⁰²но⁴⁰³ги ⁴⁰⁴к'ї⁴⁰⁵нс' ⁴⁰⁶к'і. А то ⁴⁰⁷чо⁴⁰⁸рт у⁴⁰⁹б'ра⁴¹⁰їс'а ў ⁴¹¹по⁴¹²ста⁴¹³т'. ⁴¹⁴Л'у⁴¹⁵ди на⁴¹⁶ра⁴¹⁷їа⁴¹⁸ли за⁴¹⁹хо⁴²⁰ва⁴²¹ти⁴²²с'а ў ⁴²³с'ви⁴²⁴н'а⁴²⁵х.

Він пришоў, до нейі — а свин'і не пускайут'. Каже — “Майеш шчас'а!” — і п'ішоў.

Мати ходила — малейе дит'а [залишила — В.К.] — циц'ку давала. Рве уч'інку на кол'іб'іл'і. Зробили маком. Доїшла на двір — до хати не доїшла, то ге во'рота на село вирвала (18).

Жунка ходит', ц'іцку да'є. До одної мужик хо'диў. Радилі ви'ставит' бодн'у і вибрат' полот'но ч'ерез по'рог. Йак буде іти, то спитайе — “Шчо ти робиш?” — “Вибирайу ўбра'н':а на ве'с'іл':а” — “Ку'ди ти п'уїдеш на ве'с'іл':а?” — “Брат бе'ре сест'ру”. — “Чи н'і'где не чути, коб брат сест'ру браў?” — “Н'і'где не чути, коб мер'ц'і хо'дили”. Бол'ш не хо'диў (25).

Поспоро'на бу'ла. Та жо'ночина ўмер'ла. Не ўсп'ійу л'ег'ти — у'же роз'д'ене, за бо'ка потра'се, душит'. Стукайе ў хати.

Мати ходит' цицку да'є, ко'лише. А од'на шче ле'жала по'коїн'іком, а ў'же хо'дила цицку ў кол'біл'і да'вати.

Мрець ходит', йакш'чо знав і не пере'даў с'вого з'нахур'ства. При'де, нал'а'кайе, на'стукайе. Нал'а'же на чоло'в'іка, шчо ни ц'іц не к'рикнеш, н'і ска'жеш. Ходит' тої, йак не'с'ут' — і со'бака до'рогу пе'реїде (28).

Шо не по'своїй с'мерт'і ум'ірайут', хо'д'ат', по'ка Бо'г не да'ст' по'койа (29).

Хто без в'рем'а уб'іт, бу'де хо'д'іт', по'ка йо'го смерт' не п'риїде. За ким вел'ми п'лаче. Об'думалас', п'лакала — чоло'в'ік хо'V'іў. Она на пе'чи л'а'же, V'еу'м'і об'кла'деу'а. Вон п'риїде, V'е'ц'еї порозки'дає, л'а'же і робиц' тоїе, шо ї жи'виї. Йак л'іх'іє прика'сайуца — при'хо'V'іц'. Маком хату об'сипайуц' (30).

З'нахур'і н'е вил'ежат' — хо'д'ат'. Не'чиста с'ила ўби'райеца ў ту'луб йо'го і ходит'. Жо'ночина ходит', ц'іц'ку да'є. Д'іт'а ўм'ірайе. Об'сипайут' хату маком, шо'б не подоїшоў. Ко'сойу наў'кола хату об'вод'ат' (33).

Жонка ў'мерла — в'о'з'ме ко'л'іску і да'є з'руд'і, шчо'б [дитя. — В.К.] с'ало. Йак умре муж, то п'риїде пуд ок'но по'V'ів'іца — по'ду'ху в'ідаєш, шчо при'шоў.

Моло'ден'ке йак умре, то хо'д'іт', і з'нахор'і, в'ід'ми (35).

ЛІТЕРАТУРА

АУМ — Атлас української мови: У 3-х т. — Т. 2. — Київ, 1988.

Винниченко 1996 — Винниченко І. Історія етнолінгвістичних досліджень Берестейщини: політичне замовлення чи наукова об'єктивність? //

- Полісся: мова, культура, історія. Матеріали міжнародної конференції. – Київ, 1996.
- Винниченко 1997 — Винниченко І. Українці Берестейщини, Підляшшя й Холмщини в першій половині ХХ століття: Хроніка подій. – Київ, 1997.
- Воронич 2000 — Воронич Г.В. Західнополіський говір // Українська мова: Енциклопедія. – Київ, 2000.
- Закревська 1990 — Закревська Я. Говори української мови за межами України // Проблеми української діалектології на сучасному етапі: XVI Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей і повідомлень. – Житомир, 1990.
- ЗНС — 3 народнаго слоўніка. – Мінск, 1975.
- Карский 1962 — Карский Е.М. Что такое древнее западнорусское наречие // Карский Е.М. Труды по белорусскому и другим славянским языкам. – Москва, 1962.
- Климчук 1997 — Климчук Ф. Полесье и этногенез восточнославянских народов // Український діалектологічний збірник. – Київ, 1997.
- Михальчук 1877 — Михальчук К.П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край: Юго-Западный отдел. – Т. 7. – В. 2. – Санкт-Петербург, 1877.
- Назарова 1985 — Назарова Т.В. Лінгвістичний атлас нижньої Прип'яті. – Київ, 1985.
- НЛГ — Народная лексіка Гомельшчыны у фальклору і мастацкай літаратуры: Слоўнік. – Мінск, 1983.
- НС — Народная словатворчасць. – Мінск, 1979.
- Півторак 1989 — Півторак Г.П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. – Київ, 1989.
- Півторак 1993 — Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. – Київ, 1993.
- СБГ — Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5-ти т. – Мінск, 1986.
- Сцяцко 1970 — Сцяцко П. Дыялектны слоўнік (3 гаворак Зэльвеншчыны). – Мінск, 1970.
- Сцяшковіч 1972 — Сцяшковіч Т.Ф. Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці. – Мінск, 1972.
- ТС — Тураўскі слоўнік. – Т. 1–5. – Мінск, 1982–1987.
- ТСБМ — Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. – Т. 1–5. – Мінск, 1977–1983.
- Филин 1972 — Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков: Историко-диалектологический очерк. – Ленинград, 1972.
- Юрчанка 1969 — Юрчанка Г.Ф. Народная сінаніміка. – Мінск, 1969.
- Янкова 1982 — Янкова Т.С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны. – Мінск, 1982.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

1. Войська Кам'янецького р-ну Брестської обл.
2. Остромечеве Брестського р-ну Брестської обл.
3. Радваничі Брестського р-ну Брестської обл.
4. Кривляни Жабинківського р-ну Брестської обл.

5. Радеж Малоритського р-ну Брестської обл.
6. Олтуш Малоритського р-ну Брестської обл.
7. Мокрани Малоритського р-ну Брестської обл.
8. Ровбицьк Пружанського р-ну Брестської обл.
9. Смоляни Пружанського р-ну Брестської обл.
10. Єрьомичі Кобринського р-ну Брестської обл.
11. Хабовичі Кобринського р-ну Брестської обл.
12. Онисковичі Кобринського р-ну Брестської обл.
13. Спорове Березівського р-ну Брестської обл.
14. Іменин Дрогичинського р-ну Брестської обл.
15. Симоновичі Дрогичинського р-ну Брестської обл.
16. Зарічка Дрогичинського р-ну Брестської обл.
17. Сваринь Дрогичинського р-ну Брестської обл.
18. Оброве Івацевичського р-ну Брестської обл.
19. Гортоль Івацевичського р-ну Брестської обл.
20. Ополь Іванівського р-ну Брестської обл.
21. Застружжя Іванівського р-ну Брестської обл.
22. Мохре Іванівського р-ну Брестської обл.
23. Ковнятин Пінського р-ну Брестської обл.
24. Камінь Пінського р-ну Брестської обл.
25. Синин Пінського р-ну Брестської обл.
26. Кончиці Пінського р-ну Брестської обл.
27. Качановичі Пінського р-ну Брестської обл.
28. Ласицьк Пінського р-ну Брестської обл.
29. Люсіне Ганцевичського р-ну Брестської обл.
30. Бостинь Лунинецького р-ну Брестської обл.
31. Синкевичі Лунинецького р-ну Брестської обл.
32. Глинка Столинського р-ну Брестської обл.
33. Бухличі Столинського р-ну Брестської обл.
34. Хоромськ Столинського р-ну Брестської обл.
35. Ольшани Столинського р-ну Брестської обл.
36. Хоростів Солігорського р-ну Мінської обл.
37. Дяковичі Житковицького р-ну Гомельської обл.
38. Борки Житковицького р-ну Гомельської обл.
39. Тонеж Лельчицького р-ну Гомельської обл.
41. Стодоличі Лельчицького р-ну Гомельської обл.
43. Дорошевичі Петриківського р-ну Гомельської обл.
45. Челющевічі Петриківського р-ну Гомельської обл.
47. Махновичі Мозирського р-ну Гомельської обл.
50. Вербовичі Наровлянського р-ну Гомельської обл.
51. Кірове Наровлянського р-ну Гомельської обл.
52. Вел. Автюки Калинковицького р-ну Гомельської обл.
54. Вел. Бір Хойницького р-ну Гомельської обл.
59. Верхні Жари Брагинського р-ну Гомельської обл.
60. Ручаївка Лоївського р-ну Гомельської обл.
73. Радехів Любомльського р-ну Волинської обл.
74. Світязь Любомльського р-ну Волинської обл.
75. Тур Ратнівського р-ну Волинської обл.
76. Річиця Ратнівського р-ну Волинської обл.

77. Велимче Ратнівського р-ну Волинської обл.
78. Кримне Старовижівського р-ну Волинської обл.
79. Ружин Турійського р-ну Волинської обл.
80. Красностав Володарсько-Волинського р-ну Волинської обл.
81. Воєгоще Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
83. Уховецьк Ковельського р-ну Волинської обл.
84. Хорохорин Луцького р-ну Волинської обл.
- 84^a. Підріжжя Ковельського р-ну Волинської обл.
85. Печиховости Горохівського р-ну Волинської обл.
88. Березичі Любешівського р-ну Волинської обл.
89. Кукли Маневицького р-ну Волинської обл.
90. Сильне Ківерцівського р-ну Волинської обл.
91. Нобель Заріччянського р-ну Рівненської обл.
92. Борове Заріччянського р-ну Рівненської обл.
93. Жовкини Владимирецького р-ну Рівненської обл.
94. Яполоть Костопільського р-ну Рівненської обл.
95. Сварицевичі Дубровицького р-ну Рівненської обл.
96. Берестя Дубровицького р-ну Рівненської обл.
97. Чудель Сарненського р-ну Рівненської обл.
98. Яцьковичі Березнівського р-ну Рівненської обл.
99. Липки Гошанського р-ну Рівненської обл.
100. Дроздинь Рокитнянського р-ну Рівненської обл.
102. Борове Рокитнянського р-ну Рівненської обл.
103. Перга Олевського р-ну Житомирської обл.
104. Кишин Олевського р-ну Житомирської обл.
- 104^a. Радовель Олевського р-ну Житомирської обл.
- 104^b. Устинівка Олевського р-ну Житомирської обл.
105. Рясне Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- 105^a. Куліші Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- 105^b. Медведове Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- 105^b. Середи Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
106. Курчиця Новоград-Волинського р-ну Житомирської обл.
107. Тхорин Овруцького р-ну Житомирської обл.
108. Виступовичі Овруцького р-ну Житомирської обл.
109. Журба Овруцького р-ну Житомирської обл.
110. Гошів Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 110^a. Ігнатпіль Овруцького р-ну Житомирської обл.
111. Старосілля Лугинського р-ну Житомирської обл.
- 111^a. Чевона Волока Лугинського р-ну Житомирської обл.
112. Поліське Коростенського р-ну Житомирської обл.
- 112^a. Рудня Коростенського р-ну Житомирської обл.
- 112^b. Мусіївка Коростенського р-ну Житомирської обл.
- 112^b. Мелені Коростенського р-ну Житомирської обл.
113. Рижани Володарсько-Волинського р-ну Житомирської обл.
114. Стирти Черняхівського р-ну Житомирської обл.
115. Малі Кліщі Народицького р-ну Житомирської обл.
- 115^a. Рудня-Базарська Народицького р-ну Житомирської обл.
- 115^b. Любарка Народицького р-ну Житомирської обл.
116. Пиріжки Малинського р-ну Житомирської обл.

- 116^a. Чоповичі Малинського р-ну Житомирської обл.
- 117. Вишевичі Радомишльського р-ну Житомирської обл.
- 117^a. Дубовик Радомишльського р-ну Житомирської обл.
- 117^b. Чайківка Радомишльського р-ну Житомирської обл.
- 117^b. Потіївка Радомишльського р-ну Житомирської обл.
- 117^г. Заньки Радомишльського р-ну Житомирської обл.
- 117^д. Облітки Радомишльського р-ну Житомирської обл.
- 121. Старі Яриловичі Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.
- 122. Зліїв Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.
- 123. Велика Весь Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.
- 124. Плехів Чернігівського р-ну Чернігівської обл.
- 125. Дніпровське Чернігівського р-ну Чернігівської обл.
- 126. Олбин Козелецького р-ну Чернігівської обл.
- 127. Хоробичі Городнянського р-ну Чернігівської обл.
- 128. Мощенка Городнянського р-ну Чернігівської обл.
- 129. Макишин Городнянського р-ну Чернігівської обл.
- 130. Ковчин Куликівського р-ну Чернігівської обл.
- 131. Старі Боровичі Щорського р-ну Чернігівської обл.
- 132. Дягова Менського р-ну Чернігівської обл.
- 133. Ховми Борзнянського р-ну Чернігівської обл.
- 134. Тимоновичі Семенівського р-ну Чернігівської обл.
- 135. Жадове Семенівського р-ну Чернігівської обл.
- 136. Лупасове Корюківського р-ну Чернігівської обл.
- 137. Киріївка Сосницького р-ну Чернігівської обл.
- 138. Гремяч' Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.
- 139. Блισταва Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.
- 140. Карильське Коропського р-ну Чернігівської обл.
- 147. Бочечки Конотопського р-ну Сумської обл.

SUMMARY

Material of Polissya burial rite collected and cartographed by the researcher testifies to the unity of Polissya ethno-linguistic space which also includes Beresteyshchyna. The attached microtexts represent the most vivid proof as to the Ukrainian nature of Beresteyshchyna dialects on the Byelorussia' territory.

Оксана Костів
Львів

СТАТИЧНЕ І ДИНАМІЧНЕ У ВИЗНАЧЕННІ АРЕАЛУ ОБНИЖЕННЯ НАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ ПЕРЕДНЬОГО РЯДУ

*Static and Dynamic Qualities in Defining the Area
of Lowering of the Stressed Front Vowels*

Зміна вимови наголошених голосних переднього ряду, що полягає в їх обниженні, — характерна особливість систем вокалізму більшості південно-західних говорів. Найпослідовнішим на цьому діалектному обширі є обниження наголошених голосних [и] та [е]. Ареал явища охоплює наддністрянські, покутсько-буковинські, гуцульські, частково подільські, східну частину бойківських говірок, а також територію західноволинського, зокрема говірки Холмщини, західнополіського говорів та Підляшшя. На решті території — у західній частині бойківських, а також закарпатських, надсянських говірок — обниження відсутнє, бо саме тут досі існує розрізнення фонем /и/ та /і/, що відповідають давнім голосним [ы] та [і]: [быў], [мыў], [лмытий], [лышка], [сын].

Обниження зазнає також голосний [і], що походить із *о в ново-закритих складах ([ви^іл], [ти^ік], [ни^іс]) та [і] < *ʌ (зв[и]р), проте зміни в артикуляції цих голосних менш послідовні і виявляються на вузькій території, а отже, вимагають окремого ґрунтовного дослідження.

Обниження артикуляції голосних, зокрема наголошеного [и], відображено на картах другого тому Атласу української мови (АУМ). Це насамперед карти, що подають рефлекси давнього *i* та *ы* в наголошеній позиції після шиплячих, [p] та після губних (№№ 15, 16, 17), [u] у префіксі *ви-* (№ 18) та [u] в іменнику *вим'я* (№ 19). Виразніше представлено цю діалектну особливість на картах № 20 (про сполуки [ки], [хи]) і № 21 (про сполуку [зи])¹. У коментарях до карт відзначено, що тенденція до обниження і більшої відкритості [и], властива названим вище говорам, відбита неповно [АУМ II, 11]. Тому й територія, що відображає обниження голосних як уже сформованого явища, на цих картах є умовною.

На підставі даних АУМ можемо для унаочнення ситуації представити на об'єднаній карті обшири позиційного обниження наголошеного голосного [и] (після задньоязикових, передньоязикових, губних, шиплячих та сонорного [p]) на території південно-західних говорів та вивести умовні ареали поширення явища і тенденцій² (див.: картосхему №1). Для того щоб порівняти території зміни артикуляції голосних переднього ряду, накреслено на картосхемі також інтерпретаційну ізоглосу (за матеріалами монографії А. Залеського “Вокалізм південно-західних говорів української мови”), яка відображає ареал обниження наголошених голосних переднього ряду незалежно від якості попереднього приголосного (межа ареалу умовна).

На тлі інших фонетичних особливостей українського діалектного мовлення обниження наголошених голосних переднього ряду відбито на картах АУМ менш послідовно. Тому й на карті про системи наголошеного вокалізму (карта № 1 II тому АУМ) обниження відображено як явище на підставі відповідних карт Атласу лише приблизно. Причина може бути в тому, що експлоратори-галичани, отже, носії цієї риси, під час опитування та під час збору інформації не завжди могли вловити такої специфіки українського діалектного мовлення. Для окреслення точного ареалу обниження використано видання “Говори української мови” (Київ, 1977). Цю працю укладено за магнітофонними записами діалектних текстів, які розшифровували співробітники Інституту мовознавства ім. О. Потебні в Києві, а отже, могли уникнути неточностей у сприйманні і транскрибуванні звуків.

Матеріали другого тому АУМ і ті, що їх зібрали різні дослідники [див.: ГУМ, Ziłyński 1932, Шило 1957, Панькевич 1958, Залеський 1973],

¹ Автор цих карт — Л. Коць-Григорчук.

² Терміни “явище” і “тенденція” використано за Л. Коць-Григорчук [Коць-Григорчук 1970].

дають змогу докладно визначити ареал обниженої вимови наголошених голосних переднього ряду на території південно-західних говорів української мови. Обшири обниження наголошених голосних переднього ряду залежать насамперед від позиційних умов, тобто від характеру попереднього приголосного у слові. Найчастіше обнижуються голосні після приголосних (подано у спадній градації за частотою виявів):

— задньоязикових **к, х, г** ([со^рроч^к'у^е], [ву^лхк^{'у}і], [зр^{'і}х^{'у}е], [г^{'е}ну^{ти}], [ж^{'і}н^{'к}'у^е], [та^{'к}'у^ех], [друш^{'к}'у^е], [к^{'е}ну]);

— передньоязикових **т, д, с, з** ([ди^ек^{'і}], [пте^у'і], [то^ди^е], [хо^ди^ети], [си^евиї], [де^ас'], [іде^а]);

— шиплячих **ж, ч, ш** ([ду^лше^ути^е], [же^уто], [сва^че^ана], [при^чи^ена], [ши^ети]);

— губних **б, п, в, м** ([ро^лби^ели^е], [ви^ед^{'і}ти^е], [ку^лни^ети], [ти^еп^ер], [ме^укати^е], [ве^ушн^{'а}];

— сонорних **л, р, н** ([ку^ли^ес'], [зи^еле^ана], [ста^ри^еї], [ви^еле^укий], [гра^лне^у'і], [до^лне^а'ї], [де^ри^ево], [кре^увати^е]). Саме тому наведено деякі ізоглоси виявів обниження наголошених голосних переднього ряду в різних позиціях (див.: картосхему № 2).

Ареал обниження голосного [и] у сполуках [ки], [хи], [ги] найбільший, однак часто вияви [к'е] [х'е], [г'е], засвідчені одночасно з [к'і], [х'і], [г'і], особливо в північній його частині, окрім цього приголосний перед обниженим [и] може бути напівпалатальним або твердим — [бу^ра^к'е], [х'етра], [дош^лке], [пир^оге]. А. Залеський відзначав тверду вимову задньоязикових лише в деяких пунктах на території буковинського говору [Залеський 1973, 38]. Існування різних виявів задньоязикових можна пояснити історичними фонетичними змінами, що відбувалися в давніх сполуках [кы], [хы], [гы]. Як відомо, у говорах, що лягли в основу української мови, тенденція до зміни цих звукосполук у [к'і], [х'і], [г'і] стикнулася з іншим явищем — злиттям *ы та *і в одному голосному передньо-середнього ряду [и] [ІУМФ, 250]. Ці процеси відбувалися в діалектному просторі неоднаково і неодноразово. Тому, можливо, сполуки [к'і], [х'і], [г'і] в сучасних говорах південно-західного наріччя (карта № 20 АУМ засвідчує їх поширення на території всіх говорів, особливо на Волині, де в зоні вібрацій існують різні варіанти сполук — [к'і], [х'і], [г'і], [к'і^н], [х'і^н], [г'і^н], [ки^і], [хи^і], [ги^і]) є результатом зміни [кы], [хы], [гы] ще до виникнення специфічно українського голосного [и]. Сучасні сполуки [ки], [хи], [ги] пізнішого походження, виникаючи, вони зазнавали дії обниження, бо перебували у процесі витворювання нової якості

звуча [и] (з *ы та *і), отже, були відносно лабільними, і як наслідок — швидше підпадали під зміни.

Ареал поширення тенденції до обниження визначає ізоглоса, яка охоплює західну частину щойно згаданої території, включно з північною частиною Волині і Холмщини, західнополіські і підляські говірки, окремі говірки західної Берестейщини (тут зафіксовано поодинокі випадки обниження).

На північному сході ізоглоса проходить між річками Стохід та Стир (крайня межа, де зафіксовано поодинокі випадки обниженої вимови голосного [и] після **к, х, г**) і пролягає на південь до м. Луцька. Далі ізоглосу можна провести по межі між західноволинськими і східноволинськими говірками, але зі зміщенням углиб західноволинських говірок.

Східну межу визначаємо по р. Горинь (територія Радехівського, Буського, Золочівського р-нів Львівської обл., Лановецького, Кременецького та Збаразького р-нів Тернопільської обл.). На цій території обниження в позиції після задньоязикових можемо окреслити суцільною ізоглосою, а після шиплячих, передньоязикових, сонорних і губних — острівними ареалами різного розміру в межах цієї ізоглоси.

Далі умовна лінія сягає верхів'їв р. Серет (Лановецький, Підволочиський р-ни Тернопільської обл.) і продовжується в південному напрямку до Дністра. Ареал поширення явища — наддністрянські, частково подільські та північ покутсько-буковинських говірок (по р. Дністер — від Хотина до Могилева-Подільського), українські говірки північної частини Молдови (Дондюшанський, Єдинецький, Бричанський р-ни), де засвідчено спорадичні вияви обниженої вимови наголошених голосних переднього ряду, що й підтверджує динамічність цієї риси. Ізоглоса охоплює південну околицю покутсько-буковинського говору та гуцульські говірки Мараморощини. Суцільний ареал займає територію, межі якої приблизно можна окреслити лінією, яку умовно проводимо через населені пункти Косівського, Верховинського р-нів Івано-Франківської обл., Вижницького, Путильського р-нів Чернівецької обл., а також Рахівського р-ну Закарпатської обл.

Південно-західна межа обниження пролягає через Надвірнянський р-н Івано-Франківської обл., Міжгірський р-н Закарпатської обл., Сколівський і Турківський р-ни Львівської обл. Спорадичні вияви обниженої артикуляції наголошених голосних переднього ряду, зокрема [и], відзначено й на території закарпатських говірок (деякі населені пункти Хустського, Іршавського, Міжгірського, Свалявського р-нів Закарпатської обл.).

Західна межа ареалу послідовної обниженої вимови наголошених голосних переднього ряду здебільшого збігається із західною межею наддністрянського говору. Умовну лінію можна провести через населені пункти Турківського, Дрогобицького, Самбірського, Городоцького, Яворівського р-нів Львівської обл. Спорадичні вияви обниження голосних зафіксовано й на Надсянщині. Далі ареал включає околиці українські говірки на території Польщі аж до Холмщини³.

Накладання ареалів позиційних реалізацій обниження наголошених голосних переднього ряду дає змогу визначити ядро явища та його периферію. На території південно-західних говорів виявлено два діалектні мовотворчі центри, що мають свою специфіку та сферу функціонування. На півночі — це територія волинських говірок, саме тут дії обниження зазнають не лише голосні [и], [е] в різних позиціях, а також [і], що походить з давнього *о. Лінгвогеографічні дослідження Л. Коць-Григорчук уперше в українському мовознавстві виявили на території, що охоплює волинські говірки, особливе діалектне утворення, що має свій центр, ядро (засвідчене пасмом ізоглос поблизу Володимира-Волинського) та периферію [Коць-Григорчук 1995, 295–316]. Специфікою цього мовотворчого ядра є те, що воно, на думку авторки, перебуває на стадії розпаду і тому дає змогу виявити не лише діалектні явища, тобто елементи статички, а також мовні тенденції, що репрезентують динаміку цього розпаду. Звукові ж вияви фонем /и/ на території волинського Полісся в наголошеній позиції є досить лабільними, що свідчить про динаміку риси (звуки [и^е], [и^е], [е], [е^і]). Т. Назарова відзначила, що в південно-східній частині ареалу (Маневицький, Ківерський р-ни Волинської обл.), а також у південно-західній частині (північ Любомльського, частина Ратнівського р-нів), у деяких говорах північної маргінальної смуги обниження значно менше (ж[и^е]то), ніж у західній і частково північній його частині (саме тут звукове поле /и/ сягає крайньої межі обниження і реалізується як звук [е] — д[е]м, з[е]мно) [Назарова 1972, 47–48]. Своєю чергою, основний вияв фонем /е/ також зазнає обниження, наближаючись до [а], що дає змогу уникнути нейтралізації фонемної опозиції /и/ — /е/. Дослідниця вбачала причину такої лабільності в дії зовнішнього імпульсу, а саме

³ Ф. Чижевський, досліджуючи говори прикордонної смуги Польщі, відзначив обнижену вимову наголошених голосних переднього ряду у прикордонних районах на південному сході від Влодави, паралельно з іншими звуками, характерними для цієї території; а також деякі вияви обниженої артикуляції [и], що виявляється у звукові [и^е], на північ від м. Влодава в говорах Підляшшя та Холмщини [Czyżewski 1994, 111–119].

контактів поліської фонологічної системи, для якої характерна стабільна реалізація /и/ та /е/, із системою південного типу з артикуляційними зрушеннями у відповідній реалізації фонем [Назарова 1972, 49–50].

Завдяки накладанню ізоглос різної конфігурації, що позначають обнижену вимову голосних переднього ряду в різних позиціях, можна умовно окреслити ще один епіцентр обниження (ядро явища) навколо трикутника з вершинами в містах Коломия, Яремча та Чернівці (гуцульський та західна частина покутсько-буковинського говорів). Зміна артикуляції наголошених голосних переднього ряду до голосних середнього ряду відбувається на цій території послідовно в усіх позиціях: після задньоязикових **к, х, г**; передньоязикових **т, д, с, з** (що не засвідчено на жодній із карт II тому АУМ); шиплячих **ж, ч, ш**; губних **б, п, в, м** та сонорних **л, р, н**.

Зіставлення ізоглос картосхем № 1 і № 2 виявляє, що ареал послідовної зміни артикуляції наголошених голосних переднього ряду є більший, ніж це зафіксовано на картах другого тому АУМ, і підтверджує наявність двох мовотворчих осередків, які знаходяться в зонах найбільшого згущення ізоглос позиційних виявів обниження, — на території волинських, гуцульських, частково покутсько-буковинських говірок. Те, що діалектні записи подають різні вияви однієї фонемі в однакових умовах (тобто паралельне вживання обнижених і необнижених наголошених голосних) навіть в одному населеному пункті або в мовленні одного інформатора, що засвідчують коментарі до карт АУМ та інші використані матеріали, а також те, що зміна артикуляції наголошених голосних переднього ряду може виявлятися лише в деяких позиціях, свідчить не лише про існування обниження як викристалізованого явища, а й про вияв тенденцій (динаміки) у його розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

- ГУМ — Говори української мови: Збірник текстів / Відп. ред. Т. В. Назарова — Київ, 1977.
- Назарова 1972 — Назарова Т. В. К характеристике украинского волинско-полесского вокализма // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. — Москва, 1972.
- Залеський 1973 — Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. — Київ, 1973.
- ГУМФ — Історія української мови: Фонетика / Відп. ред. В. В. Німчук. — Київ, 1979.

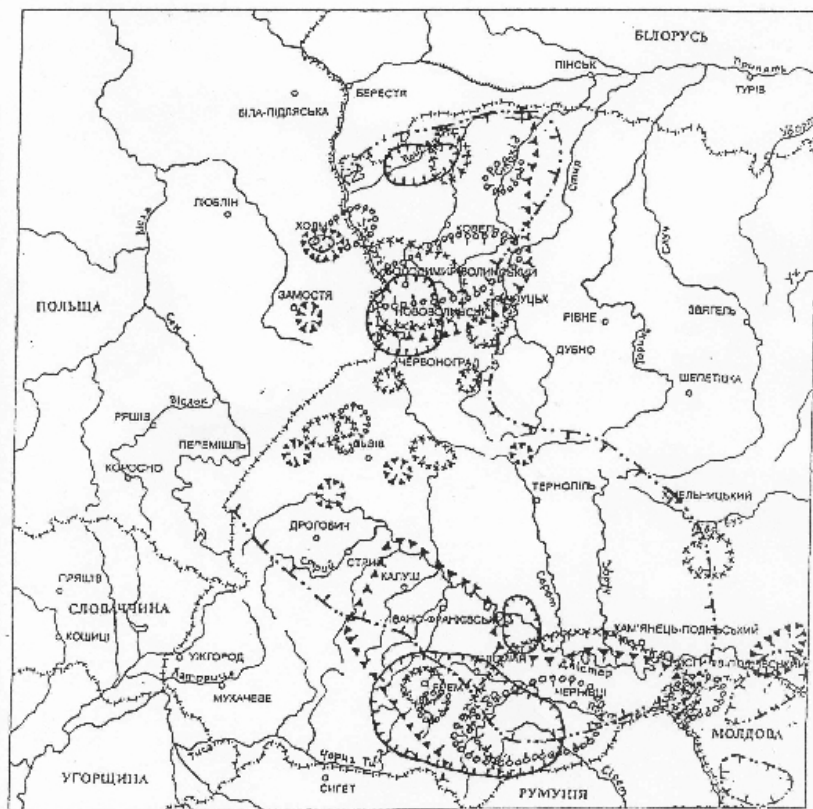
- Коць-Григорчук 1970 — Коць-Григорчук Л. Зображення діалектних явищ і тенденцій у II томі АУМ // Праці XIII Республіканської діалектологічної наради. — Київ, 1970.
- Панькевич 1958 — Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. — Ч. I. — Звучання і морфологія. — Прага, 1938.
- Шило 1957 — Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. — Львів, 1957.
- Ziłyński 1932 — Ziłyński J. Opis fonetyczny języka ukraińskiego // Prace Komisji Językowej Polskiej Akademji Umiejętności. — № 19. — Kraków, 1932.
- Czyżewski 1994 — Czyżewski F. Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich Południowo-Wschodniego Podlasia. — Lublin, 1994.

SUMMARY

Lowering of front vowels is a typical feature of the vocal systems of the most southwestern dialects. It has been proved on the basis of comparison of maps' isoglosses No.1 and No.2 of the second volume of the *Atlas of the Ukrainian Language* that the area of successive change in articulation of front vowels is bigger than it is fixed in the maps. It testifies to the existence of two language forming centers in the zones of the highest density of isoglosses of the positional manifestations of lowering — the territory of Volyn' dialects, Hutsul and partially Pokuttia-Bukovyna dialects. Since dialectal records provide different expression of one morpheme under the same conditions even in the speech of one informant and the fact that change in the articulation of stressed front vowels can be manifested only in some instances proves not only to the fact that lowering is a stable phenomenon but also to the fact that it also has a certain dynamics of growth.

Картосхема №1

Ареал обниження наголошеного голосного
переднього ряду [и]

- ▲▲▲▲▲▲▲▲▲▲ ареал обниження після задньоязикових к, х та гортанного г (карти № 20, 21)
 ×××××××××× ареал обниження після губних б, п, в, м, ф (карта № 17)
 ○○○○○○○○○○○○ ареал обниження після шиплячих ж, ч, ш (карта № 15)
 ————— ареал обниження після сонорного р (карта № 16)
 ————— ареал обниження за даними монографії А. Залеського

Галина Кобирина

Київ

АКЦЕНТУАЦІЯ НЕПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ ГОВІРКИ С. БІТЛЯ ТУРКІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДИНАМІКА ІСТОРИЧНИХ ЗМІН)

Observations on Accentuation of Non-Derivative Nouns of Female Gender of Bitlia Village Dialect, Turka Raion, Lviv Oblast (dynamics of historical changes)

В українських діалектах зафіксовано значні відмінності в наголосованні слів, для більшості говорів характерний нефіксований, рухомий наголос, а частина говорів має сталий наголос. Але невідомо й досі, яка акцентуаційна система притаманна кожному з сучасних українських говорів. Акцентологія донині залишається тим розділом української діалектології, який потребує серйозного наукового дослідження.

Обрана для аналізу говірка с. Бітля Турківського р-ну Львівської обл. репрезентує бойківський тип говірок. Село Бітля розташоване в центрі Бойківщини над р. Гнила на схід від р. Ужок, а на північний схід від с. Убля, яке описав О. Брох [Брох 1900]. Ґрунтовну студію про говірку с. Бітля, матеріалом для якої стали записи автора від респондентів старшого та молодшого віку, опублікував 1913 року І. Свенціцький [Свенціцький 1913]. Для порівняння вчений використав також дослідження О. Броха [Брох 1900]. На синхронному рівні завдяки ґрунтовності записів

робота і сьогодні має теоретичну та практичну цінність для вивчення акцентуаційної системи бойківських говірок, дає корисний фактичний матеріал для порівняльно-історичних студій у галузі слов'янської акцентології.

Наше дослідження побудоване на синхронному описові акцентних типів непохідних іменників і на діяхронному розгляді акцентних типів як рефлексів праслов'янських парадигм.

Термін акцентна парадигма (а.п.) звичайно використовують для позначення праслов'янських парадигм. У пізньопраслов'янській мові іменники жіночого роду мали всі три а.п. [Скляренко 1998, 84–98]: баритоновану а.п. (а.п. *a*); окситоновану а.п. (а.п. *b*); рухому а.п. (а.п. *c*).

Акцентний тип (а.т.) — категорія синхронного опису, що означає сукупність акцентних відношень у різних формах слова. Акцентний тип може об'єднувати кілька підтипів, які оцінюємо як “варіанти метаструктури” [Бромлей, Булатова 1972]. У межах а.т. за показником більшості відмінкових форм розглядаємо також іменники, для яких не виявлено повної відмінкової парадигми в говірці, і такі, які мають неповну числову парадигму. Акцентуацію форми кличного відмінка при визначенні а.т. до уваги не беремо. Ознаку наявності / відсутності зафіксованої форми кличного відмінка не є, на нашу думку, підставою для кваліфікації повної чи неповної парадигми, оскільки кличний відмінок засвідчено тільки в іменниках антропонімах та в обмеженій кількості назв неістот.

Говірка с. Бітля, як і більшість українських говірок, має різномісний (нефіксований) наголос. Словесний наголос іменників жіночого роду в досліджуваній говірці є нерухомий (Н) і рухомий (Р). Нерухомий — коли в усіх формах слова наголошується той самий сегмент; рухомий — у різних формах того самого слова наголос переміщується.

Нерухомий наголос — у всіх формах слова наголошується той самий сегмент: 1 а.т. — іменники з наголосом на корені у відмінкових формах одн. і мн.; 2 а.т. — іменники з наголосом на флексії у відмінкових формах одн. і мн.

Н.1.а.т. — належать одно-, дво-, три- та чотирискладові іменники:

1) односкладові в Н.в. одн.: *гат'* ‘загорожа для сіна’, *миш*;

2) двоскладові в Н.в. одн.: *бан'а*, *бритва*, *бруква*, *буква* (мовці старшого віку іменник *буква* вживають із флексивним наголосом у відмінкових формах мн.) *бул'а* ‘картопля’, *вирба*, *вишн'а*, *в'ід'ма*, *в'ійа*, *єрива*, *єруда*, *єруша*, *гиле"тка* ‘бочка’, *жаба*, *йама*, *капл'а*, *каша*, *к'в'ічка*, *кл'ача*, *корова*, *корчма*, *кул'а*, *лава*, *лапа*, *маца* ‘котеня’, *морда*, *нива*, *рана*, *риба*, *р'іна*, *с'кирда*, *с'лива*, *с'муга*, *с'тайн'а*, *ст'р'іха*, *с'тул'н'а*,

туча, фура ‘віз’, паскудна хвил’а ‘погана погода’, хижа ‘хата’, цирква, чаша, чил’уст’, чил’ад’ ‘сім’я’, шабл’а, шиба, шийа, шчука;

3) трискладові в Н.в. одн.: бире^нза, ворона, дорога, йагода, ко^лмора, ко^лнови^а ‘відро’, ко^лчирг’а, ласочка ‘куниця’, ло^лпата. мо^лтика, пар^лтиц’а ‘стрічка’, па^лтил’н’а, пи^лрина, по^лвала, со^лрока, тил’іга, фа^лсол’а, чи^лре^ншин’а, шчи^лле^нпа;

4) чотирискладові в Н.в. одн.: коло^лбан’а ‘калюжа’, про^лце^нс’ійа ‘хід з образами навколо церкви’.

У Н.в. одн. односкладового іменника с’іл’ та двоскладовому іменнику рид’ка у формах мн. зафіксовано тільки форми Н.-З.в., пор.: одн. с’іл’ – мн. со^ллі, рид’ка – рид’ки.

Форму Кл.в. зафіксовано в іменниках: бире^нза – бире^нзо, в’ід’ма – в’ід’мо, ворона – во^лроно, жаба – жабо, ко^лрова – ко^лрово, риба – рибо, с^ллива – с^лливо, ко^лл’єга – ко^лл’єго, марга – марго, морда – мордо, туча – тучо.

Нерухомий 1 а.т. (Н.1.а.т.)

	Однина		Множина	
Н.	бул’а	мача	бул’і	мачата
Р.	бул’і	мач’і	бул’іў	мачат
Д.	бул’і	мач’і	бул’ам	мачат’ам
З.	бул’у	мачу	бул’і	мачата
О.	бул’оў	мачоў	бул’ами	мачат’ами
М.	ў бул’і	на мач’і	ў бул’ах	на мачат’ах

Кореневий наголос в іменниках singularia tantum:

1) двоскладові в Н.в. одн.: бур’а, в’іра, глина, дол’а, корист’, марга ‘худоба’, му^лка, на^лша, н’іна, са^лжа, с^лк’іра, с^ллина, с^ллота, с^лпе^нка;

2) трискладові в Н.в. одн.: б’ібл’ійа, ви^лчир’а, во^ллога, жи^ллива, жи^лн’тиц’а, ко^лроста, на^лтура ‘характер’, о^ллива, ри^лдиска, со^ллома, у^лбора.

	Однина	
Н.	са ^л жа	у ^л бора
Р.	са ^л ж’і	у ^л бори
Д.	са ^л ж’і	у ^л бор’і
З.	са ^л жу	у ^л бору
О.	са ^л жоў	у ^л бороў
М.	ў са ^л ж’і	на у ^л бор’і

Н.2.а.т. — належать дво- і трискладові іменники жіночого роду: двоскладові в Н.в. одн.: *ку¹ма, свик¹ра* ‘мати чоловіка’.

Нерухомий 2 а.т. (Н.2.а.т.)

	Однина		Множина	
Н.	<i>свик¹ра</i>	<i>ку¹ма</i>	<i>свик¹ри</i>	<i>ку¹ми</i>
Р.	<i>свик¹ри</i>	<i>ку¹ми</i>	<i>свик¹р ‘іў</i>	<i>ку¹м ‘іў</i>
Д.	<i>свик¹р ‘і</i>	<i>ку¹м ‘і</i>	<i>свик¹рам</i>	<i>ку¹мам</i>
З.	<i>свик¹ру</i>	<i>ку¹му</i>	<i>свик¹р ‘іў</i>	<i>ку¹м ‘іў</i>
О.	<i>свик¹роў</i>	<i>ку¹моў</i>	<i>свик¹рами</i>	<i>ку¹мами</i>
М.	<i>на свик¹р ‘і</i>	<i>на ку¹м ‘і</i>	<i>на свик¹рах</i>	<i>на ку¹мах</i>
Кл.	<i>свик¹ро</i>	<i>ку¹мо</i>	<i>свик¹ри</i>	<i>ку¹ми</i>

Наголос на закінченні в іменниках *singularia tantum*:

1) двоскладові в Н.в. одн.: *ви¹на, ік¹ра, ко¹ра, ку¹т ‘а, лус¹ка, му¹ка, Пол ‘ш¹ча, смо¹ла, ту¹га, хва¹ла*;

2) трискладові в Н.в. одн.: *кол ‘а¹да ‘свято’, лобо¹да*.

	Однина	
Н.	<i>ку¹т ‘а</i>	<i>хва¹ла</i>
Р.	<i>ку¹т ‘і</i>	<i>хва¹ли</i>
Д.	<i>ку¹т ‘і</i>	<i>хва¹л ‘і</i>
З.	<i>ку¹т ‘у</i>	<i>хва¹лу</i>
О.	<i>ку¹т ‘оў</i>	<i>хва¹лоў</i>
М.	<i>ў ку¹т ‘і</i>	<i>у хва¹лі</i>
Кл.		

Рухомий наголос — у різних формах того самого слова наголос переміщується:

1 а.т. — іменники з різним наголосом у формах однини і множини: а) у відмінкових формах однини наголос на корені, а у відмінкових формах множини — на флексії; б) у відмінкових формах однини наголос на флексії, а у відмінкових формах множини — на корені;

2 а.т. — іменники з рухомим наголосом у відмінкових формах однини і нерухомим — у відмінкових формах множини;

3 а.т. — іменники з рухомим наголосом у відмінкових формах множини і нерухомим — у відмінкових формах однини;

4 а.т. — іменники з рухомим наголосом у відмінкових формах однини і множини.

Р.1.а.т. — іменники поділяються на два підтипи:

Підтип А (*Р.1.а.т.А*) — у відмінкових формах однини наголос на корені, а у відмінкових формах множини — на флексії: двоскладові в

Н.в. одн.: *баба*, *барт'а* ‘сокира’, *бруква*, *в'іл'ха*, *п'лахта* ‘простирадло’, *хата*. В іменниках *морква*, *пара* зафіксовано множинну форму тільки у Н.-З.в., пор.: одн. *морква* — мн. *морк'ви*, одн. *пара* — мн. *па'ри*.

Форму Кл.в. зафіксовано у таких іменниках: *баба* – *бабо*, *в'іл'ха* – *в'іл'хо*.

Рухомий 1.а.т., підтип А (Р.1.а.т.А)

	Однина		Множина	
Н.	<i>барт'а</i>	<i>баба</i>	<i>баг'т'і</i>	<i>ба'би</i>
Р.	<i>барт'і</i>	<i>баби</i>	<i>баг'т'іг</i>	<i>ба'біґ</i>
Д.	<i>барт'і</i>	<i>бабі</i>	<i>баг'т'ам</i>	<i>ба'бам</i>
З.	<i>барт'у</i>	<i>бабу</i>	<i>баг'т'і</i>	<i>ба'біґ</i>
О.	<i>барт'ог</i>	<i>бабоґ</i>	<i>баг'т'ами</i>	<i>ба'бами</i>
М.	<i>на барт'і</i>	<i>на бабі</i>	<i>на баг'т'ах</i>	<i>на ба'бах</i>
Кл.		<i>бабо</i>		<i>ба'би</i>

Підтип Б (Р.1.а.т.Б) — у відмінкових формах однини наголос на флексії, а у відмінкових формах множини — на корені:

1) односкладові в Н.в. одн.: *гра*;

2) двоскладові в Н.в. одн.: *б'іда*, *бло'ха*, *вис'на*, *в'ій'на*, *в'ів'ц'а*, *во'да*, *го'ра*, *гро'за*, *д'іра*, *до'ба*, *ду'га*, *ду'ша*, *жо'на*, *зи'ма*, *іск'ра*, *ко'на*, *ко'за*, *ко'са*, *кру'на*, *ло'за*, *ми'жа*, *м'іт'ла*, *но'ра*, *о'са*, *пи'ла*, *пли'та*, *пчо'ла*, *ро'са*, *сви'н'а*, *сист'ра*, *со'ва*, *ст'іна*, *стр'іла*, *су'д'а*, *тра'ва*, *тру'ба*, *ц'і'на*;

3) трискладові в Н.в. одн.: *коноп'л'а*.

Форму Кл.в. засвідчено в іменниках: *вис'на* – *весно*, *ко'за* – *козо*, *ко'са* – *косо*.

Рухомий 1.а.т.Б. (Р.1.а.т.Б)

	Однина		Множина	
Н.	<i>сит'ра</i>	<i>жо'на</i>	<i>сестри</i>	<i>жони</i>
Р.	<i>сист'ри</i>	<i>жо'ни</i>	<i>сестр'іґ і сесте'р</i>	<i>жон'іґ</i>
Д.	<i>сист'рі</i>	<i>жо'ні</i>	<i>систрам</i>	<i>жонам</i>
З.	<i>сист'ру</i>	<i>жо'ну</i>	<i>систер і сестр'іґ</i>	<i>жон'іґ</i>
О.	<i>сист'роґ</i>	<i>жо'ноґ</i>	<i>сестрами</i>	<i>жонами</i>
М.	<i>на сист'рі</i>	<i>на жо'ні</i>	<i>на сестрах</i>	<i>на жонах</i>
Кл.		<i>жоно</i>		<i>жони</i>

Р.2.а.т. — іменники поділяються на три підтипи:

Підтип А (Р.2.а.т.А) — у відмінкових формах однини наголос на флексії, крім форми З.в. одн.; у відмінкових формах множини наголос на корені: *боро'да*, *бороз'да*, *боро'на*, *голо'ва*.

Рухомий 2.а.т.А (Р.2.а.т.А)

	Однина		Множина	
Н.	boro'на	boro'да	boro'ни	boro'ди
Р.	boro'ни	boro'ди	boro'н'іу	boro'д'іу
Д.	boro'н'і	boro'д'і	boro'нам	boro'дам
З.	boro'ну	boro'ду	boro'ни	boro'ди
О.	boro'ноу	boro'доу	boro'нами	boro'дами
М.	у боро'н'і	на боро'д'і	у боро'нах	на боро'дах

Підтип Б (Р.2.а.т.Б) — у відмінкових формах однини наголос на корені, крім форми М.в. одн.; у відмінкових формах множини наголос на корені: *кров*, *н'іч*, *ос'ін*, *п'іч*, *ст'руна*. В іменнику *стру'на* зафіксовано хитання наголосу у формі М.в. одн., пор.: *стру'на* – *на стру'н'і* і *на ст'рун'і*.

Рухомий 2 а.т.Б. (Р.2.а.т.Б)

	Однина		Множина	
Н.	кроу	ст'руна		ст'руни
Р.	к'рови	ст'руни		ст'рун'іу
Д.	к'ров'і	ст'рун'і		ст'рунам
З.	кроу	ст'руну		ст'руни
О.	к'роу'лиу	ст'руноу		ст'рунами
М.	у к'рови	на стру'н'і		на ст'рунах

Підтип В (Р.2.а.т.В) — у відмінкових формах однини наголос на флексії, крім форм Н.-З.в. одн.; у відмінкових формах множини наголос на корені: *жал'*, *ш'че"ка*. В іменнику *жал'* зафіксовано тільки форму Н.в. мн.: *жал' – жал'і*.

Рухомий 2 а.т.В. (Р. 2 а.т.В)

	Однина		Множина	
Н.	жал'	ш'че"ка	жал'і	ш'че"ки
Р.	жа'л'у	шчи'ки		ш'че"к'іу
Д.	жа'л'у	шчи'ц'і		ш'че"кам
З.	жал'	ш'че"ку		ш'че"ки
О.	жа'л'ом	шчо'коу		ш'че"ками
М.	у жа'ли	на шчи'ц'і		на ш'че"ках

Р.3.а.т. — Іменники поділяються на п'ять підтипів:

Підтип А (*Р.3.а.т.А*) — нерухомий флективний наголос у відмінкових формах однини; у відмінкових формах множини наголос на корені, крім форми Р.в. мн.: *йіг'ла*, *шли'йа*. В іменнику *йіг'ла* зафіксовано хитання наголосу у формі О.в. мн., пор.: *йіг'ла* – мн. *йіг'лами* і *йіг'лами*.

Рухомий 3 а.т.А. (Р. 3 а.т.А)

	Однина		Множина	
Н.	<i>шли'йа</i>		<i>ш'лийі</i>	
Р.	<i>шли'йі</i>		<i>шли'йіў</i>	
Д.	<i>шли'йі</i>		<i>ш'лийам</i>	
З.	<i>шли'йу</i>		<i>шли'йі</i>	
О.	<i>шли'йоў</i>		<i>ш'лийами</i>	
М.	<i>на ш'лийі</i>		<i>на ш'лийах</i>	

Підтип Б (*Р.2.а.т.Б*).— нерухомий кореневий наголос у відмінкових формах однини; у відмінкових формах множини наголос на флексії, крім форми Р.в. мн., у формі Р.в. мн. вставний *о* перетягує наголос на себе: *голу'бінка*, *д'ружка*, *ж'інка*, *зап'інка*, *качка*, *китачка* 'стрічка', *кл'учка* 'петля', *д'іўка*, *дошка*, *йал'іўка*, *лижка*, *миска* (але зафіксовано і *миски*), *молитва*, *ни'в'істка*, *су'ки'нка*, *со'рочка*, *по'душка*, *т'р'іс'ка*, *хустка*, *шапка*, *шутка* 'гілка верби'.

Рухомий 3 а.т.Б. (Р.2.а.т.Б)

	Однина		Множина	
Н.	<i>дошка</i>	<i>су'ки'нка</i>	<i>дош'ки</i>	<i>сукин'ки</i>
Р.	<i>дошки</i>	<i>су'ки'нки</i>	<i>дош'чок</i>	<i>сукин'нок</i>
Д.	<i>дошц'і</i>	<i>су'ки'нц'і</i>	<i>дош'кам</i>	<i>сукин'кам</i>
З.	<i>дошку</i>	<i>су'ки'нку</i>	<i>дош'ки</i>	<i>сукин'ки</i>
О.	<i>дошкоў</i>	<i>су'ки'нкоў</i>	<i>дош'ками</i>	<i>сукин'ками</i>
М.	<i>на дошц'і</i>	<i>ў су'ки'нц'і</i>	<i>на дош'ках</i>	<i>ў сукин'ках</i>

Підтип В (*Р.3.а.т.В*) — нерухомий флективний наголос у відмінкових формах однини; у відмінкових формах множини наголос на корені, крім форм О.в та М.в. мн.: *бро'ва*, *сл'о'за* (і *сли'за*).

Рухомий 3 а.т.В. (Р. 3 а.т. В)

	Однина		Множина	
Н.	сл'о ^з а	бро ^в а	сл'о ^з и	бро ^в и
Р.	сл'о ^з и	бро ^в и	сл'о ^з 'і ^у	бро ^в 'і ^у
Д.	сл'о ^з 'і	бро ^в 'і	сл'о ^з ам	бро ^в ам
З.	сл'о ^з у	бро ^в у	сл'о ^з и	бро ^в и
О.	сл'о ^з о ^у	бро ^в о ^у	сл'о ^з ами	бро ^в ами
М.	на сл'о ^з 'і	на бро ^в 'і	у сл'о ^з ах	на бро ^в ах

Підтип Г (Р.3.а.т.Г) — нерухомий кореневий наголос у відмінкових формах однини; у відмінкових формах множини наголос на корені, крім форм Р.в. та О.в. мн.: *воиш*, *гу^луска*, *ку^лрка*. До цього підтипу умовно зараховуємо й іменники рл.т. *д'ве^л р'і*, *д'іти*, *с'іни*.

Рухомий 3 а.т.Г. (Р.3.а.т.Г)

	Однина		Множина	
Н.	ву ^ш		ву ^ш и	д'і ^т и
Р.	лу ^ш и		ву ^л иш'і ^у	д'і ^т иш'і ^у
Д.	лу ^ш и		ву ^ш ом	д'і ^т 'ом
З.	ву ^ш		ву ^ш и	д'і ^т и
О.	лу ^ш о ^у		ву ^л иш'и	д'і ^т 'и ^м
М.	на лу ^ш и		у лу ^ш ох	на д'і ^т 'ох
Кл.				д'і ^т и

Підтип Д (Р.3.а.т.Д) — нерухомий кореневий наголос у відмінкових формах однини; у відмінкових формах множини наголос на корені, крім форм О.в. та М.в. мн.: *шу^лфл'а* ‘широка лопата’.

Рухомий 3.а.т.Д. (Р.3.а.т.Д)

	Однина		Множина	
Н.	шу ^л фл'а		шу ^л фл'і	
Р.	шу ^л фл'і		шу ^л фл'і ^у	
Д.	шу ^л фл'і		шу ^л фл'ам	
З.	шу ^л фл'у		шу ^л фл'і	
О.	шу ^л фл'о ^у		шу ^л фл'і ^{ма}	
М.	на шу ^л фл'і		на шу ^л фл'ох	

Р.4.а.т. — іменники поділяються на два підтипи.

Підтип А (*Р.4.а.т.А*) — у відмінкових формах однини наголос на флексії, крім форми З.в. одн.; у відмінкових формах множини наголос на флексії, крім форм Н.-З.в. та Р.в. мн.: *но'га, ру'ка*.

Рухомий 4.а.т.А (Р.4.а.т.А)

	Однина		Множина	
Н.	<i>но'га</i>	<i>ру'ка</i>	<i>но'ги</i>	<i>ру'ки</i>
Р.	<i>но'ги</i>	<i>ру'ки</i>	<i>н'їх</i>	<i>рук</i>
Д.	<i>но'з'ї</i>	<i>ру'ц'ї</i>	<i>но'гам</i>	<i>ру'кам</i>
З.	<i>но'гу</i>	<i>ру'ку</i>	<i>но'ги</i>	<i>ру'ки</i>
О.	<i>но'гоў</i>	<i>ру'коў</i>	<i>но'гам</i>	<i>ру'ками</i>
М.	<i>на но'з'ї</i>	<i>на ру'ц'ї</i>	<i>на но'гах</i>	<i>на ру'ках</i>

Підтип Б (*Р.4.а.т.Б*) — у відмінкових формах однини наголос на корені, крім форм О.в. та М.в. одн.; у відмінкових формах множини наголос на корені, крім форми Д.в. мн.: *л'сосна*.

Рухомий 4.а.т.Б. (Р.4.а.т.Б)

	Однина		Множина	
Н.	<i>л'сосна</i>		<i>л'сосни</i>	
Р.	<i>л'сосни</i>		<i>л'сосн'їў</i>	
Д.	<i>л'сосн'ї</i>		<i>л'сос'нам</i>	
З.	<i>л'сосну</i>		<i>л'сосни</i>	
О.	<i>л'сос'ноў</i>		<i>л'сос'нами</i>	
М.	<i>на л'сос'н'ї</i>		<i>на л'сос'нах</i>	
Кл.	<i>л'сосно</i>		<i>л'сосни</i>	

Дослідники історичної акцентології (В. Колесов, В. Ілліч-Світич, Л. Булаховський, А. Залізник, В. Дібо, В. Складенко) для більшості з аналізованих іменників визначили праслов'янські а.п. [Колесов 1972, 3–105; Ілліч-Світич 1963, 89–109; Залізник 1985; Дібо 1981; Складенко 1998]. У роботі в основному спираємося на реконструкції праслов'янських а.п. В. Складенка [Складенко 1998].

Динаміку історичних змін акцентуації непохідних іменників жіночого роду простежено на прикладі іменників **а-/ја-основ**, іменників **і-основ** та іменників **й-основ**.

Іменники **а-/ја-основ**.

Рефлексами **а.п.*а** іменників **а-/ја-основ** є:

Н.І.а.т. Колонна баритонеза послідовно зберігається в іменниках *л'бан'а, б'їре'за, б'їртва, л'бур'а, л'в'їа, л'виш'а, л'в'їд'ма, во'лога, г'лина,*

з'нида, з'рива, з'руда, з'руша, до'рога, 'жаба, 'йагода, 'йама, 'капл'а, 'каша, ко'роста, ко'рова, 'корчма, 'кул'а, 'лапа, 'лава, 'липа, ло'пата, 'м'іра, 'пара, 'паша, 'п'іна, 'рана, 'р'іна, 'риба, 'слина, 'слива, 'с'муга, со'лома, со'рока, ст'р'іха, ш'чука, 'тирта, 'чаша, чи'ре"ин'а, 'шабл'а, 'шийа.

Р.1.а.т.А. Унаслідок тенденції до протиставлення акцентуації відмінкових форм однини і множини, у відмінкових формах множини іменники 'баба, 'в'іл'ха, 'мама, 'хата набули флективної акцентуації, виникнення якої дослідники історичної акцентології датують XV–XVI ст. [Скляренко 1969, 28, 130].

Р.2.а.т.Б. Іменник конопл'а зберіг колонну баритонезу у відмінкових формах множини, у відмінкових формах однини отримав флективний наголос унаслідок тенденції до поляризації акцентуації однини і множини, пор.: одн. конопл'а – конопл'і – конопл'і – конопл'у – конопл'оу – ў конопл'і; мн. ко'нопл'і – ко'нопл'іу – ко'нопл'ам – ко'нопл'і – ў ко'нопл'ах.

Р.4.а.т.Б. Іменник 'сосна в досліджуваній говірці перейшов у рухомий а.т. і має кореневий наголос у відмінкових формах однини і множини (крім форм О.в. та М.в. одн.). У формі Д.в. мн. наголос хитається, пор.: одн. 'сосна – 'сосни – 'сосн'і – 'сосну – сос'ноу – на сос'н'і; мн. 'сосни – 'сосн'іу – 'соснам і сос'нам – 'сосни – 'соснами – на 'соснах.

Рефлексами **а.п.*b** іменників **а-/ja**-основ є:

Н.1.а.т. Іменники 'вирба, ви'че"р'а, 'вол'а перейшли в баритонований а.т.

Переміщення наголосу із флексії на попередній склад у відмінкових формах окситонованих іменників **ja**-основ пізнішого походження засвідчують усі східнослов'янські мови, пор.: р. 'воля – 'воли; укр. ве'чє-ря – ве'чєрі, 'воля – 'волі; бр. вя'чєра – вя'чєры, 'воля – 'волі.

Дослідники історичної акцентології по-різному пояснюють переміщення наголосу на попередній склад, зокрема вважають цей процес морфологічним (А. Мейє) [Мейє 1951, 147], фонетичним (С. Івшич, Х. Станг) [Ivšić 1911, 161; Stang 1957, 38, 58]; деякі вчені пояснюють його через первісну рухомість наголосу (О. Шахматов, В. Колесов) [Шахматов 1955, 74–77; Колесов 1972, 25].

Н.2.а.т. Іменники sg.t. ви'на, ік'ра, кра'са, му'ка, ту'га, хва'ла, хо'да та іменник ку'ма в говірці вживаються із флективним наголосом.

Такі іменники В. Скляренко (у ранніх працях) не пов'язував з а.п.*b [Скляренко 1969, 82–30], однак у пізніших студіях із цієї проблематики вчений наводить їх саме в цій реконструкції [Скляренко 1998, 96–98]. В. Колесов встановлював для таких іменників а.п.*с. [Колесов 1972, 75–105].

Р.1.а.т.Б. Іменники *б'іда, блиха, гра, д'іра, дуза, гроза, крупа, м'ітла, п'іла, сова, систра, стр'іла, трава* зберігають окситонезу у відмінкових формах однини. У відмінкових формах множини внаслідок акцентуаційної опозиції однини і множини іменники отримали кореневий наголос у відмінкових формах однини, пор.: одн. *д'іра – д'іри – д'ір'і – д'іру – д'іроў – на д'ір'і*; мн. *д'іри – д'ір'іў – д'ірам – д'іри – д'ірами – ў д'ірах*.

Р.3.а.т.Б. В іменнику *т'р'іска* наголос перемістився з флексії на корінь у відмінкових формах однини; у відмінкових формах множини зберігає флексивну акцентуацію (крім форми Р.в. мн., де вставний *о* перетягує наголос на себе), пор.: одн. *т'р'іска – т'р'іски – т'р'ісц'і – т'р'іску – т'р'іскоў – на т'р'ісц'і*; мн. *т'р'іски – т'р'ісок – т'р'іскам – т'р'іски – т'р'ісками – на т'р'ісках*.

Вставний голосний у формі Р.в. мн. з'явився внаслідок ослаблення кінцевих *ъ, ь*, наголос перемістився з кінцевих зредукованих на попередній склад [Скляренко 1969, 74–76].

Рефlekсами **а.п.*с** іменників **а-/ја-**основ є:

Р.1.а.т.Б. Більшість іменників праслов'янської рухомої а.п. зберігає колонну окситонезу у відмінкових формах однини (крім форм З.в. і Д.в. одн., де іменники а.п.*с змінили кореневу акцентуацію на флексивну). У відмінкових формах множини внаслідок дії тенденції до протиставлення форм однини і множини вони отримали колонну баритонезу: *бджола, висна, в'ісц'а, в'ійна, го'ра, до'ба, зи'ма, ко'за, ко'па, ко'са, но'ра, о'са, ро'са, сви'на, ст'іна* пор.: одн. *го'ра – го'ри – го'р'і – го'ру – го'роў – на го'р'і*; мн. *го'ри – го'р'іў – го'рам – го'ри – го'рами – ў го'рах*.

Р.2.а.т.А. Іменники *борода, борозда, боро'на, во'да, голо'ва, ду'ша* мають колонний флексивний наголос у всіх відмінкових формах однини (крім форми З.в. одн., де вони зберігають давній початковий наголос). У відмінкових формах множини діє тенденція до вирівнювання акцентуації відмінкових форм множини за акцентуацією форм Н.-З.в. мн. Ця тенденція проявляється також у формі Р.в. мн. — поширення за допомогою закінчення *-іў*, і у формах Д.в., О.в., М.в. мн., пор.: одн. *борода – боро'ди – боро'д'і – боро'ду – боро'доў – на боро'д'і*; мн. *боро'ди – боро'д'іў – боро'дам – боро'ди – боро'дами – на боро'дах*.

Р.3.а.т.А. Іменник *йігла* в говірці функціонує з колонним флексивним наголосом у відмінкових формах однини. У відмінкових формах множини внаслідок дії згадуваної тенденції (Р.2.а.т.А) наголос перемістився на корінь. Отже, тенденцію до вирівнювання акцентуації відмінкових

форм множини не виявлено у формі Р.в. мн., хоча вжито закінчення -іў, можливо, під впливом іменників Р.1.а.т.А (*ба|б'іў, ха|т'іў*).

Р.3.а.т.Б. В іменнику *дошка* наголос у формах Н.в., З.в., О.в., М.в, одн. перемістився на корінь. У відмінкових формах множини (крім форми Р.в. мн.) наголос вирівнявся за формами Н.-З.в. мн. У формі Р.в. мн. наголос на вставному *о*, як і в *а.п. *b* — *Р.3.а.т.Б*, пор.: одн. *дошка* – мн. *дош|ки, дош|чок*.

Р.3.а.т.В. Іменник *сл'о|за* (*сли|за*) зберігає колонний флексивний наголос у відмінкових формах однини. У формі Д.в., З.в. одн. наголос вирівнявся за більшістю відмінкових форм унаслідок дії тенденції до уодноманітнення акцентуації відмінкових форм. Іменник вирівняв наголос у множині за формою Н.-З.в. мн., пор.: одн. *сл'о|за* (*сли|за*) – *сли|зи* – *сли|зі* – *сли|зу* – *сли|зоу* – на *сли|зі*; мн. *сл'ози* – *сло'зіў* – *сл'озам* – *сл'ози* – *слиз|ми* – у *сли|зах*.

Р.4.а.т.А. Іменники *нога, рука* зберігають колонний флексивний наголос у відмінкових формах однини. У формі Д.в. одн. наголос перемістився на флексію внаслідок дії згаданої вище тенденції. Форма З.в. одн. не зазнала впливу тенденції до уодноманітнення акцентуації відмінкових форм. Отже, згадані іменники в цій бойківській говірці зберігають давній (початковий) наголос у формі З.в. одн. У відмінкових формах множини іменники Р.4.а.т.А зберігають давній флексивний наголос, а у формах Н.-З.в. мн. — давній кореневий наголос. У формі Р.в. мн. наголос перемістився на корінь. Дослідники історичної акцентології зазначають, що внаслідок ослаблення кінцевих *ъ, ь* наголос перемістився з кінцевих зредукованих на попередній склад [Скляренко 1969, 75].

Іменники *і-основ*

Рефлексами *а.п. *а* іменників *і-основ* є:

Н.1.а.т. Колонна баритонеза у відмінкових формах однини і множини зберігається в іменниках: *корист', миш, м'ід'*.

Р.1.а.т.А. Іменник *п'існа'* отримав флексивну акцентуацію у всіх відмінкових формах множини.

Р.2.а.т.В. Іменник *жал'* отримав флексивну акцентуацію відмінкових форм однини, мабуть, під впливом форми М.в. одн. (*у жал|у*).

Окситонована *а.п.* іменника *двер'і* зазнала видозміни, пор.: *двер'і* – *двирей* – *дверам* – *двир|ми* – у *дверах*; форми однини в говірці не збереглися.

Рефлексами *а.п. *с* іменників *і-основ* є:

Н.1а.т. Іменники *с'іл', чил'уст', ширст', шчилена* перейшли у баритонований *а.т.*

Р.2.а.т.Б. Іменники *н'іч*, *нос'ін'*, *п'іч* зберігають у досліджуваній говірці пізньопраслов'янську початкову акцентуацію форм Н.-З.в., Р.в. та Д.в. одн., а у формі М.в. одн. флексивну акцентуацію, пор.: *н'іч* – *ночи* – *ночи* – *н'іч* – *ночи* – *ночи* – *ночи*.

У відмінкових формах множини досліджувані іменники узагальнили початкову акцентуацію форми Н.-З.в. мн., пор.: одн. *н'іч* – мн. *ноч'і*. У формі Р.в. мн. флексивний наголос не зберігся, пор.: одн. *н'іч* – мн. *ноч'і* – *ночий*. Початкова акцентуація витіснила флексивну, очевидно, під впливом відмінкових форм множини з початковим наголосом. У формах О.в. та М.в. мн. акцентуація вирівнялася за формою Д.в. мн., пор.: одн. *н'іч* – мн. *ноч'і* – *ночам* – *ночами* – *по* *ночах*.

Р.3.а.т.Г. В іменнику *вош* під впливом форм Н.-З.в., Р.в., О.в. одн. початковий наголос витіснив первісну флексивну акцентуацію у формі М.в. одн., пор.: *вош* – *вуши* – *вуш'і* – *вуш* – *вушо* – *у* *уши*.

Іменники *вош*, *д'іти*, як і всі досліджувані іменники *і*-основ жіночого роду з рухомим наголосом, зберігають початкову акцентуацію форми Н.-З.в. мн., пор.: одн. *вош*, мн. *уши* (*вуши*); *д'іти*. У формах Р.в. та О.в. іменники *і*-основ жіночого роду Р.3.а.т.Г зберігають флексивний наголос, пор.: *вуший*, *д'ітий*; *уш'ми*, *д'іт'ми*. У формі М.в. мн. акцентуація вирівнялася за формою Д.в. мн. (початкова акцентуація); пор.: *ушом* – *у* *ушо*; *д'ітам* – *на* *д'іт'ах*.

Іменники *й*-основ

Рефлексами а.п.*а іменників *й*-основ є:

Н.1.а.т. Запозичений із польської мови іменник *бруква* зберігає кореневий наголос у відмінкових формах однини і множини, пор.: одн. *бруква* – *брукви* – *брукв'і* – *брукву* – *брукво* – *у* *брукв'і*; мн. *брукви* – *брукв'і* – *бруквам*, *брукви* – *бруквами* – *у* *бруквах*.

Іменник *буква* зберігає первісний кореневий наголос у відмінкових формах однини. У відмінкових формах множини цього іменника релевантною ознакою є вікова характеристика мовців: у мовців старшого віку наголос на флексії, пор.: *бук'ви* – *бук'в'і* – *бук'вам* – *бук'ви* – *бук'вами* – *у* *бук'вах* і *по* *буквах*; молодшого віку — на корені, пор.: *букви* – *букв'і* – *букв'і* – *буквам* – *букви* – *буквами* – *у* *буквах*, *по* *буквах*. Флексивна акцентуація форм множини в іменнику *буква* виникла внаслідок розвитку тенденції до акцентуаційного протиставлення форм однини і множини.

Ще на ґрунті давньоруської мови окситонована а.п. іменників *й*-основ унаслідок переміщення наголосу з редукованих голосних у слабкій по-

зиції на попередній голосний або складотворчий приголосний зазнала значної видозміни [Скляренко 1983, 212].

Рефлексами **а.п.*b** іменників **й-основ** у говірці є:

Н.1.а.т. Колишні окситоновані іменники ^lрид'ка, ^lцирква функціонують у говірці з кореневим наголосом у відмінкових формах однини і множини.

Р.1.а.т.А. В іменнику *морква* — наголос на корені у відмінкових формах однини. У формах множини зафіксовано тільки форми Н.-З.в. із флексивним наголосом; пор.: одн. ^lморква — мн. ^lморк'ви. Зауважмо, що форми Н.-З.в. мн. маловживані.

Рефлексами **а.п.*c** іменників **й-основ** є:

Н.2.а.т. Іменник *свик'ра* функціонує в досліджуваній говірці з флексивним наголосом у відмінкових формах однини і множини.

Р.2.а.т.Б. В іменнику *кроў* відбулось вирівнювання акцентуації відмінкових форм однини, крім форми М.в. одн., за формами Н.-З.в. та О.в. одн. (коренева акцентуація). Форма М.в. одн. зберегла первісну флексивну акцентуацію, пор.: *кроў* — *к'рови* — *к'ров'і* — *к'роўл'оў* — *у кро'вли*. У множині цей іменник не вживається.

Р.3.а.т.В. Іменник *бро'ва* зафіксовано в говірці з флексивним наголосом у відмінкових формах однини; пор.: *бро'ва* — *бро'ви* — *бро'в'і* — *бро'ву* — *бро'воў* — *на бро'в'і*. Отже, форми Р.в., Д.в., М.в. одн. зберігають давню акцентуацію. У множині цей іменник характеризується флексивною акцентуацією форм О.в. та М.в.; пор.: *б'рови* — *б'ров'іў* — *б'ровам* — *б'рови* — *бро'вами* — *на бро'вах*.

Аналіз акцентуації непохідних іменників жіночого роду бойківської говірки с. Бітля засвідчує, що для цієї акцентуаційної системи характерні нерухомий та рухомий наголоси. Нерухомий наголос репрезентує кореневий а.т., який є найпродуктивнішим, та флексивний а.т., представлений невеликою кількістю слів, здебільшого іменниками sg.t.

Іменники з рухомим наголосом розподіляються між чотирма а.т., які, своєю чергою, поділяються на підтипи. Різноманітність і рухомість наголосу в досліджуваній говірці зумовлені історичним розвитком української мови.

Переважає більшість непохідних іменників **а-/ja-основ**, **i-основ**, **й-основ** (усі досліджувані іменники) із баритонованим наголосом не зазнала жодних змін в акцентуації. Лише деякі з них унаслідок акцентуаційного протиставлення форм однини і множини отримали флексивну акцентуацію у відмінкових формах множини (*баба* — *ба'би*).

Велика кількість непохідних іменників **a-/ja-**основ окситонованої а.п. внаслідок акцентуаційної опозиції однини і множини отримали кореневий наголос у відмінкових формах однини. Іменники **й-**основ колишньої окситонованої а.п. функціонують у говірці з кореневим наголосом в однині і множині (крім іменника ¹*морква*).

Значна частина іменників **a-/ja-**основ рухомої а.п. внаслідок тенденції до уодноманітнення акцентуації відмінкових форм зазнала вирівнювання наголосу у відмінкових формах множини за формою Н.-З.в. мн. У формі Д.в. та З.в. одн. іменники а.п.*с. вирівняли наголос за більшістю відмінкових форм однини; цей процес не стосується тільки іменників *боро⁰да*, *бороз¹да*, *боро⁰на*, *голо⁰ва* у формі З.в.

Зазначмо, що в непохідних іменників **a-/ja-**основ а.п.*b і а.п.*с. у відмінкових формах множини виявлено переміщення наголосу із флексії на корінь. Таке переміщення відбулося, очевидно, під впливом тих відмінкових форм, які мали кореневий наголос, а також внаслідок тенденції до акцентуаційного протиставлення форм Н.-З.в. мн. і Р.в. одн; пор.: одн. *со⁰ва*, *со⁰ви* – мн. ¹*сови*.

Отже, в іменниках **a/ja-**основ з окситонованою і рухомою а.п. виявлено тенденцію до вирівнювання акцентуації відмінкових форм однини, з одного боку, і відмінкових форм множини, з іншого.

Більшість іменників **i-**основ жіночого роду колишньої рухомої а.п. в обстеженій бойківській говірці зазнала впливу форм Н.-З.в. одн. і функціонує з кореневою акцентуацією у відмінкових формах однини та множини. Деякі іменники **i-**основ, **й-**основ жіночого роду а.п.*с зберігають флексивну акцентуацію у формі М.в. одн.

Переважна більшість іменників із рухомим наголосом **i-**основ жіночого роду змінила флексивну акцентуацію форм Р.в., О.в., та М.в. мн. на кореневу.

Отже, схема наголосу рухомого акцентного типу в говірці відрізняється від праслов'янської схеми а.п.*с. І все ж, співвідношення синхронно зафіксованих акцентних типів із праслов'янськими акцентними парадигмами має системний характер.

ЛІТЕРАТУРА

Бромлей, Булатова 1972 — Бромлей С.В., Булатова Л.М. Очерки морфологии русских говоров. – Москва, 1972.

- Брох 1900 — Брох О. Угросское наречие села Убли (Земплинского комитата) // Исследования по русскому языку. – Т. II. – Вып. 1. – Санкт-Петербург, 1900.
- Булаховський — Булаховський Л.А. Вибрані праці: У 5-ти т. – Т. 1–5. – Київ, 1975–1983.
- Дыбо 1981 — Дыбо В.А. Славянская акцентология: Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском. – Москва, 1981.
- Зализняк 1985 — Зализняк А.А. От праславянской акцентуации к русской. – Москва, 1985.
- Иллич-Свитич 1963 — Иллич-Свитич В.М. Именная акцентуация в балтийском и славянском: Судьба акцентуационных парадигм. – Москва, 1963.
- Колесов 1972 — Колесов В.В. История русского ударения: Именная акцентуация в древнерусском языке. – Ленинград, 1972.
- Мейе 1951 — Мейе А. Общеславянский язык. – Москва, 1951.
- Свенціцький 1913 — Свенціцький І. Бойківський говір села Бітля // ЗНТШ. – Львів, 1913. – Т. 114. – Кн. 2.
- Скляренко 1969 — Скляренко В.Г. Історія акцентуації іменників *a*-основ української мови. – Київ, 1969.
- Скляренко 1983 — Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови. – Київ, 1983.
- Скляренко 1998 — Скляренко В.Г. Праслов'янська акцентологія. – Київ, 1998.
- Шахматов 1995 — Шахматов А.А. Очерк древнейшего периода истории русского языка. – Петроград, 1915.
- Ivsic 1911 — Ivsic S. Prilog za slavenski akcenat // Rad. Jugosl. akad. znanosti i umjetnosti. – Zagreb, 1911.
- Stang 1957 — Stang Ch.S. Slavonic Accentuation. – Oslo, 1957.

SUMMARY

The research has been based upon the synchronic description of accent types of non-derivative nouns and diachronic study of accent types as the reflexes of the ancient Slavonic paradigms. The dynamics of historical changes of accentuation has been analysed on the example of the nouns with *a*-/*-я*-stems, *i*-stems and *ü*-stems, followed by the substantial conclusions concerning each type of the nouns.

Стефанія Панцьо

Тернопіль

СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА ДЕАД'ЕКТИВІВ ЗІЗНАЧЕННЯМ ПРЕДМЕТНОСТІ В ЛЕМКІВСЬКОМУ ДІАЛЕКТІ

*Word-forming Structure of the Deadjectives with the Meaning
of a Subject in the Lemko Dialect*

Назви предметів, мотивовані прикметниками, мають загальне словотвірне значення (СЗ) “предмет — носій ознаки” [ССУЛМ, 108]. Воно реалізується в дериватах із прикметниковими твірними основами за допомогою суфіксів, яким не властива вузька спеціалізація, тобто ці суфікси оформлюють деривати з таким самим загальним значенням і від іменникових або дієслівних основ [Родніна 1983, 57]. У ділянці суфіксального словотвору іменників із предметним значенням в українській мові спостерігаємо тенденцію до використання кількох словотвірних моделей. Назви неосіб відприкметникового типу утворюються за допомогою кількох суфіксів. Однак панівними є словотвірні типи (СТ) із суфіксами **-их-**, **-ник-**, **-к-а**, **-ець-** [Грещук 1995, 61]. Указанні словотвірні типи виявляють різні потенційні можливості цих суфіксів у словотвірній системі лемківського діалекту. Відмінність полягає, як зауважує О. Захарків, “у різному ступені продуктивності чи поширеності словотворчих суфіксів та в різних можливостях їх поєднання з твірними основами” [Захарків 1969, 73].

Загальне значення носія ознаки предмета реалізується в дериватах також прикметниковими основами.

Серед твірних прикметників, які виражають ознаки неосіб (предметів), виділяємо такі семантичні групи:

1) прикметники, що вказують на внутрішні, фізичні якості предметів, напр.: *мокрий, сирий*;

2) прикметники, що вказують на зовнішні ознаки предметів, напр.: *круглий, сірий*;

3) прикметники, що виражають ознаки за відношенням до місця, часу, напр.: *задній, вечірній*;

4) прикметники, що виражають ознаки за відношенням до матеріалу, із якого вони виготовлені, і за способом їх виготовлення, напр.: *солом'яний, плетений*;

5) прикметники, що виражають ознаки за відношенням до їхнього призначення та до того, кому чи чому вони властиві, напр.: *носовий, пчолиний*.

Участь ад'єктивів у деривації різна. Одні з них (якісні прикметники) більш дериваційно активні, інші (відносні прикметники) менш дериваційно активні.

Деривати чоловічого роду

Відприкметникові іменники чоловічого роду становлять значний пласт похідної лексики лемківського говору. Серед них виділяємо назви предметів (неосіб) за характерними для них ознаками, указаними твірними прикметниками і відприкметниковими дериватами із суфіксами **-ик-, -ник-, -ак- (-як-)**.

СТ із суфіксами -ик-, -ник- охоплює деривати, мотивовані відповідними прикметниками (дієприкметниками) чи прикметниковими словосполученнями. Твірні основи — це відносні прикметники на **-н-** та прикметники із суфіксом **-ан- (-'ан-)**, дієприкметники на **-н-, -ен-**.

Дериватам на **-ик-, -ник-, -'аник-** властиві такі лексико-словотвірні значення: 1) назви предметів, у тому числі рослин: *верхник* 'верхній камінь у жорнах', *дерев'яник* 'вид взуття', *крашеник* 'пофарбований червоною фарбою сердак', *смоляник* 'смоляний капелюх', *солом'яник* 'вузлик зі соломи', *простник* 'вертикальне пряме стебло', *ручник* 'рушник', *бобівник* 'рослина', *скусівник* 'рослина'; 2) назви страв, видів випічки, солодошів: *груляник* 'корж із картоплею', *капустяник*, *комперяник* 'картопляник', *конфєряник* 'пляцок із конфєрі і сиру', *маков'яник*, *мандебуряник* 'хліб із муки і картоплі (мандебурки)', *присоляник* 'присолений зверху корж', *присипаник* 'присипаний сиром корж', *прісняник* 'прісний

хліб', *жиляник* 'прісний корж із капустою і хроном', *ріп'яник* 'корж із кукурудзи'; 3) назви місця: *порожник* 'місце біля дверей, куди ставлять віник', *мутник* 'каламутний рівчак'.

У діалекті лемків цей тип дериватів, на відміну від української літературної мови, не відзначається високою продуктивністю [ССУЛМ, 109]. Утворення назв предметів за моделлю $O_a + \text{-ик-}, \text{-ник-}$ характерне й іншим говорам карпатської зони, пор.: бойк. *острівник* 'брусочок для гострення коси' [Онишкевич II, 28], *живник* 'живий, страсний четвер' [там само I, 251], *гусник* 'чагарник' [там само, 201]; закарп.: *макуїник*, *павузаник*, *ручник* [Чучка 1958, 136]; буков.: *знашник* 'маркер' [МСБГ III, 74].

СТ із суфіксом -ак- (-'ак-) містить похідні структури на позначення зовнішніх ознак предметів, твірними основами яких виступають якісні прикметниками: *біляк* 'горщик', *кривак* 'криве дерево', *кругляк* 'колода', *мокряк* 'сирі дрова', 'болото', *сивак* 'вид гриба', *синяк* 'синець', *сиряк* 'сире дерево', *сіряк* 'тонкий овес', *пстрак* 'веснянка', *тупак* 'тупий ніж', *черствак* 'гриб', *щербак* 'вид рослини'; рідше на позначення місця, твірними яких є основи відносних прикметників: *скальняк* 'скальний камінь', *сосняк* 'вид гриба', *спідняк* 'нижній камінь у жорнах'; на позначення посуду, твірною основою в цьому випадку є прикметник, що вказує на відношення до матеріалу: *залізняк* 'чавунна каструля'; на позначення інших предметів: *крученняк* 'тютюн у згорнутих листках'.

Мотиваційними виступають основи непохідних (*білий*, *кривий*, *мокрий*, *сивий*, *сірий*, *тупий*, *черствий*) та похідних прикметників із суфіксами **-н-**, **-ов-**, **-ав-**, **-ат-**, **-ач-** (*спідній*, *сосновий*, *пістрявий*, *щербатий*, *коров'ячий*), дієприкметника із суфіксом **-ен-** (*кручений*). Хоча продуктивність цього типу є домінантою розмовного стилю [ССУЛМ, 100], у говорі лемків виявлено загалом мало деад'єктивів.

Подібні деривати функціонують в інших говорах української мови; пор.: закарп. *гушчак*, *син'ак*, *округл'ак* [Чучка 1958, 136]; бойк. *граньчак* 'рубелю для качання білизни' [Онишкевич I, 130], *кругляк* 'кругла, неотесана колода' [там само I, 390], *сосняк* 'гриб' [там само II, 298].

СТ із суфіксом -ець' репрезентують деривати: *дерев'янець* 'взуття на дерев'яній підошві', *дубленець* / *дублинець* 'вироблена шкіра', *кобилицець* 'кінське лайно', *кляганець* 'свіжий сир', *лусканець* 'горіх, який сам வி-лушується', *обарянець* 'корж', *плетенець* 'хоровод', *пчолинець* 'зімівник для бджіл', *цїлець* 'велика кам'яна глиба', *червець* 'червень'.

Засвідчені деад'єктиви утворені від основ прикметників та дієприкметників, які виражають зовнішні ознаки (*цїлий*, *червоний*), ознаки за

способом їхнього виготовлення (*дублений, лусканий, кляганий, обаряний, плетений*), ознаки предметів за їх належністю (*пчолиний, кобилинний*) та за відношенням до матеріалу (*дерев'яний*).

В основі мотивації дериватів із суфіксом **-ець'** — непохідні основи прикметників (*червоний, цілий*), основи прикметників із суфіксом **-ин-** (*пчолиний*) та основи дієприкметників із суфіксами **-ен-** (*дублений, плетений*), **-н-** (*лусканий, обаряний*). Тип непродуктивний.

Похідні іменники із формантом **-ець'** характерні для інших говорів карпатського ареалу; пор.: бойк. *крайовець* 'крайнє дерево в лісі' [Онишкевич I, 386], *підбиванець* 'рідка страва на борошні' [там само II, 66], *пластовиць* 'пластатий сніг' [там само II, 79]; закарп. *румунци, сивиць* [Чучка 1958, 136]; буков. *зеленець* 'зелені, недостиглі фрукти' [МСБГ III, 62], *завиваниць* 'рулет' [МСБГ III, 10].

СТ із суфіксами -ок-, -ток-, -чок- представляють такі деривати: *білчок* 'білок', *жовчок* 'жовток', *дожиток* 'довічне користування', *смуток, зміток* 'подертий одяг', *обуванок* 'шнурок на постелах'. Тип непродуктивний. Деривати утворені від основ прикметників, що вказують на зовнішні ознаки (*білий, жовтий*) і від основ дієприкметників (*дожитий, зметений, обуваний*).

Похідні іменники моделі $O_a +$ **-ак-** зафіксовано в говорах карпатської зони; пор.: закарп. *білок, жоучок* [Чучка 1958, 136]; бойк. *зміток* 'порваний одяг' [Онишкевич I, 324], *пчолінок* 'зимівник для бджіл' [там само II, 171]; буков. *загріток* [МСБГ III, 15], *заживок* 'нажите чужою працею багатство' [МСБГ III, 18].

Одиничними дериватами репрезентовано структури із суфіксами **-ук-** (*червонюк* 'гриб'), **-ал'** (*рогаль* 'товсте ребро листя').

Деривати жіночого роду

Деад'єктиви жіночого роду відзначаються дещо більшою різноманітністю й активністю суфіксів. Панівними в українській мові є СТ деад'єктивів із суфіксами **-к-а, -иць'-а, -ин-а** [Грещук 1995, 67–70].

СТ із суфіксом -к-а і його похідними **-івк-а, -анк-а, -арк-а, -ачк-а** — найпродуктивніший в українській мові [ССЛУМ, 62]. У діалекті лемків засвідчено утворення з формантом **-к-а**, що мають різні лексико-словотвірні значення: 1) назви полів з-під збору врожаю: *вівсянка, коноплянка, лелянка*; 2) назви страв, видів їжі, напоїв: *динянка* 'диняна каша', *маслянка, сливчанка, кручінка* 'крендель', *ковбасянка* 'кишка для ковбаси'; 3) назви предметів побуту, одягу, споруд: *бляшанка* 'бляшана каструля', *дим'янка* 'димна хата', *кожушанка, сірянка* 'чоловічий піджак із домашньої тканини', *носівка* 'носова хустинка', *носилянка*

‘одна з пари тичин для перенесення сіна’, *млинчівка* ‘палиця в жорнах’, *діравка* ‘друшляк’, *склянка* ‘пляшка’, *перинянка*, *спіднярка* ‘спідня дошка на возі’, *повничка* ‘бокал’, ‘пляшка’; 4) назви хвороб: *глухачка* ‘тиф’, *кулявка* ‘хвороба корів’, *жовтачка* ‘жовтяниця’, *слинавка* ‘ящур’; 5) назви інших предметів: *глинянка* ‘глиняний ґрунт’, *гусячка* ‘гусячий послід’, *конячка* ‘конячий послід’, *мишачка* ‘мишачий послід’, *псячка* ‘собачий послід’, *покошенка* ‘покошена трава’, *сушенка* ‘сушені фрукти’.

Похідні з формантом **-к-а** структурно мотивовані прикметниками, а семантично — часто словосполученням прикметник + іменник; пор.: *горохов’янка* ‘горохові стебла’, *бандурчанка* ‘бандурчані стебла’ та ін.

Такі деривати семантично співвідносяться зі словосполученням, набуваючи значення словосполучення. Це тісно пов’язане з особливістю діалектного мовлення — компактністю, виразністю, можливістю замінити описові назви для мовленнєвої економії. У лінгвістичній літературі зазначене явище залежно від того, чи скорочується матеріальна частина основи, чи включається конденсація значення, називають різними термінами: скорочення, концентрація, еліптизація, стискання [Зарицький 1970, 79–80].

Мотиваційними виступають похідні прикметникові основи із суфіксами **-н-**, **-ан-** (напр., *бляшаний*, *вівсяний*, *спідній*), із суфіксом **-ав-** (*діравий*, *порохнавий*, *слинавий*, *кулявий*), із суфіксом **-ач-** (напр., *гусячий*, *мишачий*, *конячий*), із суфіксом **-ів-**, **-’ов-** (*носовий*, *млинцьовий*), непокідні основи (*жовтий*, *глухий*, *повний*). Деякі іменники багатозначні, семантична структура поєднує значення, що виникли як наслідок словотвірних процесів; пор. деривати: *бандурчанка* ‘стебла картоплі’; ‘вода, у якій варилися “бандурки” (картопля)’, *горохвянка* ‘поле з-під гороху’; ‘солома’.

Похідні деад’єктиви жіночого роду із суфіксом **-к-а** в назвах предметів у сучасній українській літературній мові утворюються від прикметників, що виражають широке коло значень [Грещук 1995, 67–68]. У лемківському діалекті воно дещо вужче. Похідні структури цього типу функціонують в абстрактних назвах (пор.: *пуста*), у назвах осіб, що також засвідчує значні потенційні можливості суфікса **-к-а**.

Деад’єктиви жіночого роду із суфіксом **-к-а** активно функціонують у говорах карпатського ареалу; пор.: бойк. *житнівка* ‘горілка із жита’ [Онишкевич I, 252], *сикавка* ‘насос’ [там само II, 213], *скірянка* ‘шкіряна куртка’ [там само, 223], *прасівка* ‘прасовані листки тютюну’ [там само, 134], *ябличанка* ‘яблучна юшка’ [там само, 399]; закарп. *вод’анка*, *кур’ачка*, *дичка*, *снігуўка* [Чучка 1958, 136] та ін.

СТ із суфіксами -иц'-а, -ов-иц'-а досить продуктивний і мотивується багатозначними прикметниками [ССУЛІМ, 69]. Засвідчені в лемківському діалекті деад'єктиви із суфіксом **-иц'-а** мають такі лексико-словотвірні значення: 1) конкретно-предметне: *вечерниця* 'вечірня зоря', *гнояниця* 'гноївка', *веселиця* 'веселка', *зелениця* 'плахта на траву', *жовтиця* 'жовта земля', *каленеця* 'посуд, у якому приготують глину для мазання', *липковиця*, *липковатиця* 'в'язкий ґрунт', *мертвиця* 'неродюча земля', *мальниця* 'вимойна після сильного дощу', *дармиця* 'майно, нажите даром', *пісковатиця* 'піскувата земля'; 2) назви рослин та їхніх плодів: *вівсяниця*, *квасниця*, *повинтиця* 'повійка', *капусниця* 'середня капуста', *сивиця* 'рослина', *лучниця* 'смолисте соснове дерево', *сушиця* 'сухе дерево'; 3) назви приміщень: *камениця*, *мурованиця* 'кам'яний дім', *пивниця*, *світлиця* та ін.; 4) інші назви: *Федоровиця* 'перший тиждень посту на честь мученика Федора', *сливовиця* 'сливова горілка'.

Назви предметів утворені від основ як непоміжних (*веселий, зелений, світлий, жовтий*), так і похідних прикметників (*вечірній, вівсяний, гнояний, квасний, капустяний, кам'яний, лучний* 'влучний' та ін.). Деякі деривати утворено від дієприкметникових основ (пор.: *мурованиця* – *мурований*).

Похідні іменники аналізованого СТ функціонують і в інших говорах української мови; пор.: бойк. *дармиця* 'майно нажите даром' [Онишкевич І, 204], *побічниця* 'бокова дошка ліжка' [там само ІІ, 85], *пісниця* 'пісна земля' [там само, 74]; закарп. *паданиця* 'а, *пиуниця* 'а, *червениця* 'а [Чучка 1958, 136]; буков. *квасниця* 'дика лісова яблуня' [МСБГ ІV, 31].

СТ із суфіксом -ин-а і похідними від нього суфіксами **-чин-а, -атин-а, -овин-а, -авин-а** охоплює деривати зі значенням: 1) речовина, матеріал: *верхнина* 'вершки', *душенина* 'смажене м'ясо', *склянина* 'скляні буси'; 2) предмет чи явище з негативною ознакою: *здохлятина*; 3) місце, простір: *бистрина*, *мокравина*, *плазина* 'полянка в лісі', *ровина* 'рівне місце', *стромина* 'стрімкий схил', *чернеччина* 'монастирські помістя', *чистина* 'чисте місце в лісі'; 4) предмет: *молодина* 'вершки', *гординя* 'рослина', *киржавина* 'майно', *слабина* (ткац.) 'частина основи, що провисає', *старовина* 'вовна старих овець', *пацятина* 'свинне м'ясо'.

Твірними аналізованих словотвірних структур часто виступають непоміжні прикметники (*бистрий, зелений, слабкий, старий, чистий*), зрідка суфіксальні, зокрема прикметникові основи із суфіксами **-н-, -'ан-, -ав-** (*верхній, кыржавий, пацячий, скляний*), із суфіксом **-с'к-** (*чернецький*). Деякі утворення на **-ин-а** мотивовані присвійними прикметниками (*віт-*

чина – *отчий*). Ряд дериватів утворено від дієприкметникової основи (*здохлятина* – *здохлий*, *спухлена* – *спухлий*, *душена* – *душений*).

Деад'єктиви із СЗ “предмет – носій ознаки” із суфіксом **-ин-а** характерні для інших говорів української мови, напр.: бойк. *душена* ‘смажене м’ясо’ [Онишкевич І, 241], *кирвавина* ‘добро’ [там само, 349]; закарп. *столовина* [Чучка 1958, 136]; буков. *квашинина* ‘квашені овочі’ [МСБГ IV, 32].

СТ із суфіксами -ин’-а, -ан’-а — непродуктивні. Вони представлені дериватами *гіркіня* ‘гриби’; *пустатина* ‘пустиня’, *глухатиня* ‘тиф’; пор.: закарп. *с’атин’а*, *гур’кін’а* [Чучка 1958, 136].

СТ із суфіксами -ул’-а, -ох-а, -ух-а, -ов-а — непродуктивні. Деривати із суфіксами **-ул-а** (*кривуля* ‘викривлена пастуша палиця’), **-ох-а** (*тісноха* ‘жіноча сорочка’), **-ух-а** (*винюха* ‘рід кислих яблук’), **-ав-а** (*гущава* ‘густий ліс’, ‘чагарник’) утворені від прикметників, що вказують на зовнішні і внутрішні ознаки предметів. Мотиваційними виступають основи непохідних (*кривий*, *густий*, *тісний*) та похідних (*винний*) прикметників. У дериваті *гущава* спостерігаємо чергування *ст* – *шч*.

У лемківських говірках виявлено один дериват у формі середнього роду із суфіксом **-к-о**: *сушко* ‘невелике засохле дерево’, зрідка трапляються відприкметникові субстантиви у формі множини із суфіксами **-иц’-і** (*бистриці* ‘подовгасті сливки’, *гнійниці* ‘бічні дошки на возі’), **-ці-** (*дрітуванці* (лок.) ‘пальці, наче сплетені дротом’), **-інк-и** (*голубінки* ‘вид грибів’), **-ичк-и** (*виннички* ‘порічки’), **-ушк-и** (*білушки* ‘білі сливи’), **-’ак-и** (*дрібняки* ‘дрібні гроші’).

Відприкметникові назви предметів мотивовано прикметниками, що вказують на зовнішні ознаки (напр.: *мутник* – *мутний*, *кругляк* – *круглий*, *синяк* – *синій*), внутрішні властивості предмета (напр.: *смуток* – *смутий*, *гордина* – *гордий*), виражають відношення до того, із чого вони зроблені, із чого складаються (напр.: *вівсяниці* – *вівсяний*, *залізняк* – *залізний*, *маков’яник* – *маков’яний*), для чого призначені (напр.: *пчолинець* – *пчолиний*, *ковбасянка* – *ковбасяний*).

Відприкметникові назви неосіб утворено здебільшого від основ якісних прикметників (напр.: *мокряк* – *мокрий*, *сиряк* – *сирий*, *черствак* – *черствий*, *рогаль* – *рогатий*, *сушко* – *сухий*), від основ відносних та присвійних прикметників (напр.: *кобилинець* – *кобилинний*, *мишачка* – *мишачий*, *динянка* – *диняний*, *ленянка* – *леняний*), від основ дієприкметників (напр.: *мурованиця* – *мурований*, *дрітуванці* – *дрітувані*).

В основі мотивації — прикметники різної структури: непохідні (напр.: *зелениця* – *зелений*), похідні із суфіксами **-н-**, **-’ан-** (*верхнина* – *верхній*,

глинянка – глиняний та ін.), **-ав-** (діравка – діравий, слиавка – слиавий та ін.), **-ач-, -ин-, -ов-** (псячка – псячий, носівка – носова хустина), **-уват-** (пісковатиця – піскувата земля) та пасивні дієприкметники із суфіксами **-т-, -н-, -ен-** (дожиток – дожитий, лусканець – лусканий, плетенець – плетений).

Нерегулярні явища спостерігаємо в похідних *більчок – білий, жовчок – жовтий*. Очевидно, у другому випадку маємо чергування *т – ч* на стику твірної основи, а в першому випадку наявне явище аналогії. У багатьох дериватах засвідчено чергування голосних *е – і* (*зміток – змений, кручінка – кручений*), чергування приголосних *ц' – ч* (*млинчівка – млинцьовий*), усічення основи (*дармиця – дармове добро*).

Деад'єктиви зі СЗ “предмет — носій ознаки” утворено в межах 22 словотвірних типів. Серед них продуктивними виявилися СТ із суфіксами **-ик-, -ник-** і **-к-а**. Відприкметникові іменники — назви предметів — утворено за допомогою понад 20 суфіксів та їхніх варіантів, які функціонують і в назвах осіб; пор.: напр., **-ик-, -ник-, -ец'-, -ак-, -ок-, -к-а, -иц'-а, -ин-а, -ух-а** та ін. У творенні назв предметів активність виявили суфікси чоловічого роду **-ик-, -ник-, -ак-**, суфікси жіночого роду **-к-а, -иц'-а**. В інших українських говорах карпатського ареалу також засвідчено деривати таких моделей.

СТ відад'єктивних назв предметів у лемківському діалекті представляють деривати чоловічого та жіночого роду, у поодиноких випадках — середнього роду (*сушко – сухий*); назви жіночого роду репрезентують мутаційні СТ.

Назви предметів жіночого роду із суфіксом **-к-а** і його похідними мотивують переважно словосполучення прикметник + іменник (напр.: *бляшанка – бляшана каструля, слинявка – слинаві виділення*).

Деад'єктиви — назви предметів — загалом мають чітко виражену мотивацію (напр., *гіркиня* ‘гіркий гриб’, *глинянка* ‘глиняний ґрунт’). У деяких випадках семантичні зв’язки у словотвірній парі втрачені або не цілком виразні (напр.: *смоляник* ‘капельюх’, *тісноха* ‘жіноча сорочка’). У багатьох випадках деад'єктиви мають етнолінгвальний характер. Зокрема це стосується назв видів їжі, випічки (напр.: *жиляник, присоляник* та ін.)

Відприкметникові назви предметів у лемківських говірках утворюються на базі загальнонаціональної лексики (напр.: *порожній, зелений, сивий* і т.д.) та діалектних слів (напр.: *комперяний* ‘картопляний’, *бандурчаний* ‘картопляний’, *мандибурчаний* ‘картопляний’).

Відмінності лемківського говору від інших українських говорів у творенні відприкметникових назв предметів (неосіб) полягають у тому, що:

1) на базі спільних мотиваційних основ відмінними можуть бути суфікси (напр.: лемк. *гущава*; бойк. *гусник*; закарп. *гушак* ‘чагарник чи густий ліс’ утворені від якісного прикметника *густий* за допомогою різних суфіксів (-ав-а, -ник, -ак);

2) на базі спільного суфікса і спільних за семантикою твірних основ відмінною є їхня структура (напр.: лемк. *маков’яник* і закарп. *маку’яник* ‘пиріг з маку’, лемк. *ябчанка* і бойк. *ябличанка* ‘юшка з яблук’);

3) за наявності спільних похідних іменників у говорах та літературній мові у лемківському діалекті їх уживають з іншим значенням (напр.: лемк. *склянчина* ‘скляні буси’);

4) кілька синонімічних суфіксів поширені в лемківському та інших говорах і поєднуються з одним і тим самим типом основи, але склад слів із кожним із цих суфіксів різний (напр.: лемківсько-бойківські паралелі: *пчолинець* – *пчолинок*, *синяк* – *синиць*, *сушенка* – *сушеня*, *сушня* ‘сухофрукти’, лемківсько-буковинські паралелі: *зеленина* – *зеленець* ‘зелені, недостиглі фрукти’).

ЛІТЕРАТУРА

- Грещук 1995 — Грещук В. Український відприкметниковий словотвір. — Івано-Франківськ, 1995.
- Закревська 1976 — Закревська Я. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. — Київ, 1976.
- Зарицкий 1970 — Зарицкий Н.С. Семантико-синтаксическая сорбция как фактор эволюции значений слова // Актуальные проблемы лексикологии. — Минск, 1970.
- Захарків 1969 — Захарків О. Деякі діалектні особливості словотвору іменника в українській мові у порівнянні з іншими слов’янськими мовами // Вісник Львівського державного ун-ту ім. Франка: Серія філологічна. — Вип. 6. — Львів, 1969.
- МСБГ — Матеріали до словника буковинських говірок. — Вип. 1–6. — Чернівці, 1971–1979.
- Онишкевич — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. — Ч. 1–2. — Київ, 1984.
- Родніна 1983 — Родніна Л.О. До питання про словотвірні значення відад’єктивних іменників у сучасній українській мові // Словотвірна семантика східнослов’янських мов. — Київ, 1983.
- ССУЛМ — Словотвір сучасної української літературної мови. — Київ, 1979.
- Чучка 1958 — Українські говірки околиці Ужгорода (фонетика і морфологія): Дис. ...канд. філол. наук. — Ужгород, 1958.

SUMMARY

The author has revealed a number of divergent features in the formation of the names of subjects from adjectives of the Lemkivshchyna dialect as compared with other Ukrainian dialects: on the basis of common motivating features suffixes can be the same; on the basis of a common suffix and the same forming stems their structure is different; two common suffixes are widely used in the Lemkivshchyna and other dialects and combined with the same type of stem, however, the composition of the words with each suffix is different. The last type of divergencies is of the greatest importance among the divergencies in the word-formation of the nouns of the Lemkivshchyna dialect.

Надія Осташ

Львів

ПРО НАЗВИ ЛІТНІХ ХРИСТІЯНСЬКИХ СВЯТ УКРАЇНЦІВ: ЗЕЛЕНІ СВЯТА

On the Names of Ukrainian Summer

Christian Holidays: Pentacost

Одним із найбільших за величиною та найпрекрасніших за обрядовістю українських християнських свят є П'ятдесятниця. Його відзначають у п'ятдесятий недільний день після Великодня [див.: Шептицький 1937]. Назви *П'ятдесятниця*, *Зіслання Святого Духа*, мотивовані біблійними подіями, подають сучасні офіційні церковні календарі. У Єрусалимі після воскресіння Ісуса Христа з мертвих і на десятий день після вознесіння зібралися Його учні на молитву: *1. Коли ж почався день П'ятдесятниці, всі вони однодушно знаходилися вкупі. 2. І нагло зчинився шум із неба, ніби буря раптова зірвалася, і переповнила весь той дім, де сиділи вони. 3. І з'явилися їм язики поділені, немов би огненні, та й на кожному з них по одному осів. 4. Усі ж вони сповнилися Духом Святим, і почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти давав* [Біблія. Діяння, 2, 1–4]. Святі апостоли говорили так, що різні народи чули звіщення про великі діла Божі кожен своєю мовою.

Назву *П'ятдесятниця*, а також її народні відповідники подає й одна з найдавніших українських лексикографічних праць “Лексикон...” П. Беринди: *П-тдес-тница: Д-нь П-тдес-тний, Зеленыи св-тка* [ЛБ,

104]. Іншу назву — *Зішестя Святого Духа* — виявлено в українській грамоті 1352 року: *По ишествьѣ с.того д.ха за в. не(д)ли литовьскимъ кн-земъ стати оу холмѣ а королєви оу сточьцѣ* [ССМ I, 455]. Аналогічна назва виявлена й у пізніших пам'ятках української мови: *Прє(д) н(д)лею Сошествї- с.того д.ха* [поч. XVII ст. Пчела, 13]; *в день Сошєствїя с.в.того Духа* [ДДГ, 296]. Видання конфесійного характеру, зокрема Учительні Євангелія XVII ст., що походять із різних територій, засвідчують лише ті назви, які наявні в сучасних церковних календарях. Учительне Євангеліє 1606 р. із Крилоса містить назву *Пятдесятниця* [УЄ, 121 зв.], видане в Києві 1637 р. — *П-тдєс-тниця* [УЄ Кал., 327]. Це найменування зафіксовано і в Учительному Євангелії 1619 року з Рохманова: *По:чєніє а.є на прєсвѣтлыѣ д.нь п-(т)дєс-тницѣ, вѣ нежє быт сѣшєствїє д.ха с.того вѣ мирѣ* [УЄ Ст., 183 зв.]. Цю ж назву та її народні відповідники фіксує "Словник" П. Білецького-Носенка: *Пѣятидєсятниця. Троицин дєнь* [БН, 307]. В етнографічних працях М. Маркевича перший день свят — *духовый* [Маркевич 1860, 7], у М. Максимовича — *Духовый дєнь* [Максимович 1877, 503]. Модифікації офіційної назви свята виявив О. Горбач у наддністрянських і бойківських говірках Львівщини: *сошєствїє*; *духове* (Перемишлянщина); *св.в.того духа* (Самбірщина) [Горбач УТ, 138]; пор. також: *Святого Духа* (СВ; Рд, Пд). Збереглися також аналогічні найменування свята також у західнополіських говірках: *С'ватого Духа, Пїадис'атниця, Пїадис'атниц'а* [див.: Аркушин 2000, 21, 23].

Найдавніші писемні згадки про свято відомі з XI ст. (Остромирове Євангеліє, Збірник Святослава 1073 року), напр.: *П-тьдєс-тьный праздѣникъ праздѣникъ великъ да боудетъ вамъ* [Срезневський II, 1798]. А. Кримський, подаючи приклади з писемних пам'яток української мови XII ст., умістив уривок із переліком християнських свят, які були виявлені на ремінних чернечих поясах у Звіринецьких печерах під Києвом. Серед інших — назва *Шєствїє Дха Б.* (пор.: *цєл. ишьєствїє*), тобто сучасне *Зішестя Духа Божого* [Шахматов 1924, 150].

Шановане українцями свято в народі іменують по-різному. Відома в багатьох українських говорах назва *Трійця* (*Тройця*): *Тройц'а* [Горбач ВД, 396; ЗА], *Трійца* [Горбач СМ, 465], *Тройца* [ЗА], яка безпосередньо пов'язана з поняттям триєдиного божества — Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого [СУМ Х, 271]. Водночас це праслов'янське слово (< *trъje, *tri) може позначати: 2. *розм.* Три особи, люди, що пов'язані між собою близькими стосунками, часто бувають разом і т.ін.; 3. *розм.* Те саме, що *троє*; 4. *заст.* Трисвічник; 5. *церк.* Те саме, що **тройця; зелені свята** [там само]. У говірках наявні ще інші значення лексеми *трійця*,

напр., у бойківських: 1. Тоненькі гілки смереки, очищені від кори, на які нанизують ягоди, гриби; 2. Клеймо на овечому вусі у формі розтину на три частини, по якому власники розпізнають своїх овець; 3. Рід орнаменту на вишивках, комбінація знаків *x* та *y*; 4. Три стрічки, з'єднані на кінці [Онишкевич II, 302]; у поліській говірці с. Симоновичі — ‘зелень дерев, якою прикрашали оселю на свято Трійці’ [Климчук 1995, 368].

Назва *Трійця* у волинських, холмських, бойківських говірках, у мовленні українців на території Югославії є частіше вживаною поряд з іншими синонімічними назвами. Іменник *Трійця* (*Тройця*) у сполученні із прикметником *святий* виявляємо в пам'ятках української мови XVI – першої половини XVII ст.: *на де(н) с.втоє троцы с.вта минулого* [1566 ВЛС, 34 зв.]; *у kazali iesmo wyiechati na rok po Swiatoy Troycy w ponedelok* [Краків, 1523 ZD VI, 150]; *назавтрєє свята ры(м)ского Търо(и)цы свя-тоє* [Житомир, 1609 ДМВН, 169]; *во три недєли по свято(и) тро(и)цы ры(м)скомъ святе* [Чернігів, 1641 ЛНБ 5, II, 4063, 177]. Зафіксовано цю назву й у пам'ятках XVIII ст.: *в деънь С.втия Троици* [ДДГ, 296], у яких також засвідчено двокомпонентні атрибутивні словосполучення, відмінні від попередніх: *Троичны дни*, *Тросѣца неделя* [там само, 284, 286]. Складені найменування виявлено й у пам'ятках XIX–XX ст.: *Троїцькі свята*, *Троїцькі святки* [Маркевич 1860, 8; Дн., 76; Квітка, 130], *Трійчанські святки* [Скуратівський 1994, 61]. Назву *Трійця* (*Тройця*) фіксує словник за редакцією Б. Грінченка [Грінченко IV, 284]. Обидва фонетичні варіанти *Трійця*, *Тройця* наявні в одинадцятитомному Словнику української мови [СУМ X, 271, 281]. Щоправда, основне тлумачення лексеми *Трійця* у СУМі такі: 1. У християнській релігії — триєдине божество, у якому поєднуються: бог-отець, бог-син і бог-дух святий [там само, 271], а варіанта *Тройця* — “У християн — релігійне свято на честь трійці (у 1 знач.), яке святкують на 50-й день після великодня; зелені свята’ [там само, 281].

У дискусії щодо вживання чи надання переваг варіантові *Трійця* (*Тройця*) слушною видається думка О. Пономарева, який обґрунтовує правомірне вживання назви *Трійця* [див.: Пономарів 1999, 42]. Цей варіант більш прийнятний, бо відповідає фонетичним законам української мови, де секундарний [і] відповідно до давніх [о], [е] є нормою сучасної української літературної мови [ІГУМ, 92].

Аналізована назва поширена і в інших слов'янських мовах: р. *Троица* [ССРЛЯ XV, 992–993], бр. *Тройца* [ТСБМ V, 518], слц. *trojica* [SUS, 530], болг. *троица* [БРС, 665].

У багатьох говорах української мови відома також двокомпонентна атрибутивна назва *Зелені свята* (*святкі*). Обидва слова походять із праслов'янської мови (<*zelenъ-jъ; *svęť). Найменування пов'язане із традиціями і звичаями українців та вказує на велику шану наших предків до зелені як символу животворної сили. В окремих південно-західних говорах лексема *зелень* може означати і п'ятий місяць року [Головацький 1982, 598].

Святкування *Зелених Свят* зазвичай триває три дні. Однак приготування до нього розпочиналося заздалегідь. В окремих місцевостях уже в п'ятницю до сходу сонця жінки йшли до лісу, щоб заготувати лікарські трави, а також зібрати росу для закапування хворих очей [Скуратівський 1994, 62]. В інших місцевостях дійство могло відбуватися й у суботу, коли вранці до схід сонця жінки та дівчата в полі рвали запашне зілля: материнку, чебрець, полин, любисток тощо. На відміну від п'ятниці, яку переважно називали *Зеленою* (могли бути синоніми), суботу називали *Дідовою* [ГС, 74; Ш., 254], *Задушною* [Бугера 24; Зубр., 46; ГС, 74; Онишкевич І, 269; ЗА], *Зеленою* [Кутельмах 1999, 189; ЗА], *Кленчатою*, *Кленною* [Кутельмах 1999, 189], *Кленчаною*, *Кленовою* [там само, 190], *Клечальною* [Воропай 1993, 391; Дикарев 1905, 184; ЗА], *Родительською* [Килимник 1994, 349], *Споминальною* [Горбач УТ, 138], *Поминальною* [УС, 998; ЗА] тощо.

Атрибутивне словосполучення *Клечальна субота* фіксують уже пам'ятки української мови XVIII ст.: *Тотъ позовъ вписанъ будетъ в реєстръ судовий в субботу клечалную* [КТ]. Увечері цього дня йшли по гілля липи, клена, ясена, явора, берези, вільхи, бука тощо, щоб потім прикрасити ними церкву, оселю, господарські будівлі, подвір'я. На позначення цієї дії (прикрашання) у різних говорах функціонують різні лексеми: *клечати* (*поклечати*) [СУМ, IV, 597; УС, 1053; Кутельмах 1999, 6], *маїти* (*замаїти*, *замаювати*) [Онишкевич І, 426; ГС, 118; МСБГ V, 50; Зубрицький 1900, 46; Желехівський І, 423; СУМ IV, 59; Горбач Р, 114; ЗА], *замáевати*, *замáити*, *замáєти* [Головацький 1982, 568]; *умаїти*, *умаювати* [УС, 1053]; *косичити* (*закосичити*) [Шухевич, 254; ГС, 102]; у наддністрянських говірках фіксуємо також словосполучення *прибрати хату* (Зр), *ставити май* (Стрл) тощо.

Прикрашали оселю не лише гілками дерев, але й пахучими зелями, квітами. Ця традиція збереглася ще й до сьогодні. Наприклад, на Харківщині (Люб, Млв) підлогу в хаті притрушують травою, обов'язковим на столі є і ритуальний букетик квітів. Усю зелень, якою прикрашають на свято церкву, житло, подвір'я тощо, позначає лексема *клечання* [СУМ

IV, 181; Воропай 1993, 391], *клéчання* [Грінченко II, 250; УС, 296; ЗА; Свидницький 1985, 180; Кутельмах 1999, 6], *клечéнє* [Желехівський I, 348; Доманицький 1912, 71], *клáченьє, клéчень* [БН, 185], *клéчин'н'є* [Горбач СМ, 465]. Назва з різними фонетичними та словотвірними модифікаціями поширена в південно-східних, південно-західних, а також у поліських говорах. Лексема *кличеня* (*кличиня*) наявна в пам'ятках української мови XVIII ст.: *куплено клеченя и травы в цеховой домъ* [КТ]; *на клечиня к празнику сошествія св. Духа* [КТ].

Подані назви мотиваційно пов'язані зі словом *кличати*, походження якого не цілком зрозуміле. Учені припускають зв'язок із литовським *klekti* 'гуснути, застигати' [ЕСУМ II, 459]. Можна пов'язати його і з праслов'янським **klęknąti*. В українській мові наявне дієслово *клякнути* 'мерзнути; дубіти; втрачати гнучкість; не досягати, сохнути від суховію, спеки (про рослини)', пор. також: р. *клича, клечанье* [Даль I, 118], *клякнутъ* 'тужавіти' (про землю); *клёкнутъ* 'твердіти, покриватися кіркою (про землю); висихати, ставати твердим; в'янути, схилитися' [ЕСУМ II, 469]. Семантичний простір дієслова *кличати* може включати й елемент, пов'язаний із тим, що зелень (зрубане гілля, трави, квіти) згодом засохне, знерухоміє.

У гуцульських, буковинських, бойківських, наддністрянських, подільських говірках у вказаному значенні може вживатися лексема *май* [ГС, 118; Онишкевич I, 426; МСБГ V, 50; Свидницький 1985, 179; Горбач Т, 169; ЗА]. Лексему *maj* 'зелень, якою прикрашають житло на Зелені Свята', засвідчує М. Лесів у говірці поляків, які 1945 року переселилися з Тернопілля у Польщу і в чиєму мовленні яких є багато українізмів [Łesiów 1999, 212]. Словотвірними синонімами слова *май* є також гуц. *ма́йка* [ГС, 188; Онищук 1912, 47], бойк. *майна́* [Онишкевич I, 426], бук. *маїня* [МСБГ V, 50]. У деяких селах Львівщини паралельно з назвою *май* уживається лексема *маївка* (Гм, СВ, Пд, Рд, Вв). Лексема *май* у різних говірках української мови може мати ще омоніми: 'трохи' [ГС, 118], 'найбільше, більш усього, дуже' [Онишкевич I, 426], частка при творенні складених форм вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників та прислівників [ГС, 118; МСБГ V, 50], назва рослини [Грінченко II, 597] тощо. Слово *майка* теж має омоніми: 'різновид хруща' [УС, 422], 'шпанська муха' [УС II, 422; БН, 218], 'весняний безкрилий жук родини наливникових' [СУМ IV, 598], 'мавка' [Онишкевич I, 426; ГС, 118], 'сорт ранньої картоплі' [МСБГ V, 51], 'трикотажна сорочка без рукавів і коміра' [МСБГ V, 51; СУМ IV, 598], '(знак) віха' [Онишкевич I, 426], 'букет на щойно поставленому зрубі хати' [там само].

Лексема *май* наявна і в інших слов'янських мовах: р. *май* 'кличання', бр. *май* 'зелень, якою прикрашають хати на Зелені свята', п. *taj* 'т.с.', ч. *táj(e)* 'ритуальне дерево, прикрашене квітками і стрічками', слн. *táj* 'т.с.', слц. *táj* 'дерево, що ставиться перед вікном коханої' [ЕСУМ III, 361]. Походження лексеми *май* можна розглядати як утворення від псл. кореня **та-* 'хитатися, коливатися' [там само]; пор. також: *маяти* 'коливатися від вітру або швидкого руху, розвіватися', 'робити рухи, помаху чим-небудь; махати; з'являтися час від час в полі зору; виднітися вдалині'; *маячити, маячити* 'виднітися, виділятися на фоні чогось; бути видним здалеку; з'являтися (час від часу) у полі зору; поставати в уяві, ввижатися' [СУМ IV, 659–660], *майкі* 'підсніжник *Galanthus nivalis*' [Горбач СМ, 477].

Лексема *май* у говірках української мови вживається і на позначення п'ятого місяця року [ГС, 118; Онишкевич I, 426; МСБГ V, 50; УС, 422; Грінченко II, 597; Бугера 1939, 26; СУМ IV, 537]. За походженням лексеми *май* і *травень* різні: *май* — запозичене за посередництвом грецької мови з латинської (лат. *māius*) [ЕСУМ III, 361], а *травень* — праслов'янська назва, споріднена зі словом *трава* (**trava*) [Фасмер IV, 92]. В українській мові назва місяця асоціюється з *май* 'зелень' [ЕСУМ III, 361].

Календарна назва *май* дуже давня, її фіксує вже "Лексикон..." П. Беринди поряд із синонімною назвою *травень*: *Май м(с)ць, або травєнь* [1627, ЛБ, 170]. Писемні пам'ятки української мови XVI – першої половини XVII ст. свідчать, що більш поширеним на території України було саме найменування *май*, напр.: *Року тисеча шестсотъ пяддесятого мѣсяца мая шостого дня* [Кременець, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 436]; *3 Монастыра Пече(р)ского Кієвскаго М(с)ца Ма- з.і Дн- року а.х.мс* [Київ, 1646 ЦДІАЛ 129, I, 502].

На позначення сукупності зелені, якою на свято прикрашають оселю, уживають й інші найменування: *зѣлень* (Гр), *зелó* (Гр, Лш). Ці лексеми наявні в лексикографічній праці М. Уманця і А. Спілки [УС, 298], а також у сучасному "Словнику синонімів української мови" [СС I, 606]. Етимологічно прозора назва *квічало* в такому ж значенні (Млв).

У синонімому ряду назв передсвяткової суботи віддавна існує назва *Задущина субота* 'заупокійна субота'. Саме остання назва функціонує в сучасних церковних календарях. Українські пам'ятки початку XV ст. (1408 р.) містять спільнокореневу лексему *задоушіє* 'благодіяння, жертва для спасіння душі' [СС I, 375]. Атрибутивне словосполучення *Задущный день* подає і лексикографічна праця першої половини XVII ст. Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського: *Задущный*

день. *Solennia funerum. Feralia inferia(e)* [ЛСК, 449]. На позначення дня, у який поминають померлих, інші слов'янські мови мають: болг. *задушница*, ч. *zadušní tře, služba zadušni, zádušník, zádušnice* [Срезневський I, 908], р. *задушие* [Фасмер II, 79], слц. *zadušna omša* [SUS, 619]. Наявність у слов'янських мовах подібних назв мотивується спільністю походження лексеми *задушний* — **duša* (<**dux-ja* < **dhousiā*). Вибір такої назви пов'язаний із тим, що у цей час широко відзначають поминальний день (у селі Зарічному (Зр) відзначають не суботу, а *задушний четвер* [ЗА]). Атрибутивне словосполучення *Задушна субота* наявне й у лексикографічних працях XIX ст. [Головацький 1982, 560]. У говірках української мови назва найбільш поширена в бойківських [Онишкевич I, 269], наявна в гуцульських [ГС, 74] і наддністрянських говірках (Стрл, Гр, Рд, Кул). Матеріали КДА виявляють в українських говірках назви: *задушнець'а* (*задушниці'і*); *задушні дні* 'день, дні поминання померлих' *задушна субота* (*собо́та*) 'субота перед Зеленими святами'; 'субота перед Великодніми святами'; 'субота'; 'дев'ятий четвер після Великодніх свят'; 'день поминання померлих перед Вербною неділею, Пасхою і перед днем св. Петра', *задушна п'ятниця'а*, *задушна днёна* [КДА, 178].

У церкві цього дня відправляється служба за покійників. Після служби відвідують могили, а потім ідуть поминати додому. На Холмщині, Поліссі це відбувалося у *Зелену суботу*, на Кіровоградщині — у *Зелену п'ятницю*, на Вінничині — у *Клечану суботу*, інколи — у *Зелений понеділок*, на Гуцульщині — у *Дідову суботу* [Шухевич IV, 254], напр.: *Дідова субота — то весняне свято пам'яті померлих, день офірування дарів Божих за їх душі, свято взаємного частування на честь померлих...* [Вінценз 1997, 179]. Так починає опис цього дня Ст. Вінценз, уродженець Гуцульщини. Назва *Дідова субота* в гуцульських говірках синонімна до *Дідівна субота*, *Пам'етна субота* [ГС, 74]. Ці атрибутивні словосполучення означають поминальну суботу, яку на Гуцульщині відзначають тричі: *Йе три д'ід'івн'і су'боти*: 'перед Зеленими с'в'атами, Великим 'постом і Дмитрійем [ГС, 60]. У записах гуцульських говірок Я. Янова виявлено назви: *Д'ідова* (*Дідо'ва*, *Г'ідова*) *су'бота*, *Ді'діуна* (*Гіди'уна*) *су'бота*, *За'душна су'бота*, *Памн'етка*, *Пам'н'етна* (*Пам'н'итна*) *су'бота*, *По'мана*, *Спомі'науна су'бота* [LAND, 303].

Безпосередній зв'язок давніх дохристиянських вірувань українців із християнськими святами виявляється й у поклонінні деревам, вірі в їхню таємничу охоронну і оберегову силу. Гілками (найчастіше яворовими та буковими) косили свої обійстя на Гуцульщині [Шухевич IV, 254]. Навпроти вікон та вхідних дверей могли закопувати вирубані в лісі

берізки, щоб оберегти оселю від русалок. На Волині ворота та огорожу завітчували березами [Доманицький 1912, 71]. Ставлять берізки на подвір'ї і на Поліссі [Кутельмах 1999, 190] та Підляшші [ТЛ, 117]. Поряд із липою для прикраси використовують гілки каштана (Рд). На Поділлі оселю прикрашають липою і кленом [Свидницький 1985, 179]. Подекуди зелене кленове дерево могли ставити на покутті перед святковим столом [Воропай 1993, 394]. У глухих кутках подвір'я колись розтикували осикові віти, щоб відлякувати від обійстя відьом [Скуратівський 1994, 63]. На Харківщині та Воронежчині осикові гілки прикріплювали до воріт, щоб відьми не могли потрапити на подвір'я і не псували корів. Обов'язково такі гілки ставили біля конюшні, щоб оберігати коней, а також у грядки з капустою, щоб зберегти капусту від черв'яків [Дикарев 1905, 184; Дн., 76]. Традиція вставляти в одвірок осика, яка виконує оберегову функцію, зберігається і сьогодні на Слобожанщині (Люб). У деяких селах Гуцульщини перевагу надають гілкам явора, які могли втикати в овочеві грядки [Шухевич IV, 254]. У грядки з капустою поруч із осиковими могли втикати і вербові гілки. На Наддністрянщині прикрашають обійстя найчастіше липою та кленом, використовують також граб, ясен [ЗА]. Тут переважно прикрашають будівлі (житлові, господарські) ззовні, а також подвір'я, обов'язково двері будинку, ворота. У деяких селах прикрашають гілками, деревами поле і город (Гн). Зелене гілля господині клали й туди, де зберігали льон та капусту. Вихідці з Холмщини обов'язково кладуть зелене гілля за образи [ХП, 261]. Найчастіше тут оселю і всередині, і ззовні прикрашали липою [там само]. Цю традицію зберегли і вихідці з цих теренів, яких 1945 року переселили на територію Рівненської області [ЗА]. Липі надавали перевагу і на Бойківщині [Зубрицький 1900, 46]. На Слобожанщині використовують для прикрас гілки липи та верби [ЗА]. Прикрашали оселю не тільки зеленими гілками, але й травами, квітами. За образами, на стінах могли бути бузок, гвоздика, а підлогу встеляли травою — запашним чебрецем та полином (від чародійства) [Воропай 1993, 394], материнкою, любистком і, звичайно, лепехою. У деяких селах, окрім лепехи, на підлогу кладуть розмай, барвінок (Пд). Традиція встеляти підлогу травами не є послідовною. Не прикрашають кімнати зеленню і нічого не стелять на підлогу, наприклад, у деяких селах Львівщини (Гр, Зр, Мл), Івано-Франківщини (Кл, Тр, Стрг), Житомирщини (НВ). Є села (Лс), у яких підлогу не застеляють травами, однак по кутках кімнат ставлять в'язанки лепехи (тут поширена назва *швар*). Лепеху стелять не лише на підлозі та подвір'ї, але деколи всаджують навіть під стріху [Горбач СМ, 474].

Лепеха звичайна (*Ascorus calamus* L.) — це трав'яниста багаторічна рослина з довгими мечоподібними листками й гострим запахом [СУМ IV, 478]. Ця рослина має надзвичайно багато народних назв, напр.: *аїр*, *шув'яр*, *осока*, *рогіз*, *татарське зілля*, *смічка* та ін. “Атлас ботанічної лексики української мови” І. Сабадоша подає кілька десятків лексем (та їх фонетичних варіантів) на її позначення. Українські лексикографічні праці та художні твори подають ще й інші найменування, напр.: *гайвір* [Свидницький 1985, 179], *косатикъ* [УС, 19], *ірний корінь* [СС, 759], *п'анни* (Гуничі Овруцького р-ну Житомирської обл.), *чар-зілле* (Велика Чернігівка Овруцького р-ну Житомирської обл.), *к'юкли* (Норинськ Народицького р-ну Житомирської обл.) [Шкарбан 1995, 223]. Припускають, що цю рослину завезли в Україну в XVI ст. [Сабадош 1996, 113]. “Лексичний атлас Правобережного Полісся” М. Никончука подає ще більше розмаїття назв лепехи звичайної. У 465 населених пунктах Полісся засвідчено 60 назв та їх фонетичних варіантів, серед яких: *л'ал'ка*, *л'убисток*, *ло'пуц'ки* (мн.), *па'хушча тра'ва*, *зеле'н:ик*, *плуш'н'ак*, *пл'уш'чай*, *зелен-зіл: 'а*, *цар-зіл: 'е*, *чар-зіл: 'е* та ін. [Никончук 1994, к. 60]. Пам'ятки української мови виявляють лексему *аєръ* із 1583 року: *Свири(д) Семенови(ч) шостакъ... ме(л)... аєр; камене(и) в □... пе(т)р;шкового насе(н)я* [Берестя, 1583 Митн. кн. 33]. Назва *аїр* (діал. *аєр*) запозичена з турецької мови (тур. *agir*). Не дивно, що рослина має ще такі найменування: *татарське зілля*, *татар-зілля*, *татарка*, *татарник*, *татариння*, *татаринник*, *татарський корінь* [Сабадош 1999, к. 29], *та'тара*, *та'тарйа*, *та'тарищина*, *та'тар'ік* тощо [Никончук 1994, к. 60]. Найменування *татарське зілля* (*татарское зълье*) наявне в “Лексиконі...” П. Беринди: *акоринъ: татарское зълье* [ЛБ, 185]. Пам'ятки української мови XVII–XVIII ст. виявляють ще назви *татарская трава* [ЛСК, 420], *татар-кор'нь* [УІ, 69]. Інша, більш поширена назва цієї рослини — *лепеха* — має спільне походження зі словом *лопух* (*lorixъ < *lorъ (lap-)) [ЕСУМ III, 289]. У пам'ятках XVI – першої половини XVII ст. відсутній апелятив *лепеха*, проте наявні власні особові назви, напр., *Герасимъ Лепеха* [Луцьк, 1609, АрхЮЗР 6/1, 365]; *Прокопъ Лепиха* (315 зв.), *Іванъ Лепеха* (364 зв.) [РВЗ].

Традиція на Зелені свята стелити *лепеху* на підлогу чи класти її під скатертину зумовлена не лише тим, що рослина має приємний запах, а й її фітонцидними, дезінфікуючими властивостями. Діти мають звичку робити пискавки з кореневищ, а також їдять нижні частини рослини для дезінфекції ротової порожнини. Кореневище рослини дуже поширене в офіційній та народній медицині [див.: Носаль 1992, 31–34].

Зелень, якою прикрашали садибу до свят, могли тримати довго: у хатах — до Різдва, а в городах — до осені [Гуцульщина, 300]. Упродовж цього часу вона виконує оберегову функцію. Могли знімати клечання в перший день Петрового посту [Кутельмах 1999, 190] або ж тримати доти, поки само не обпаде [Шухевич IV, 254]. На Львівщині, Івано-Франківщині зелень переважно знімають після третього дня свят, деколи зберігають до наступних Зелених свят (Зр). Інколи засушують і використовують як лікувальний засіб (Пд). Свячене зілля із Зелених свят могли давати їсти худобі, щоб Бог боронив її від усього злого, давали корові, яка має теля, а також спалювали зілля, коли гримить [Панькевич 1929, 333]. Першого дня Трійці дівчата традиційно ходили в ліс чи в поле і плели віночки, тримаючи їх аж до Петрівки, щоб уберегти себе від русалок. Могли ворожити на вінках, використовували в ігрових діях (напр.: *завивати вінки* (Херсонщина), *водіння Куста* (Полісся) тощо) [Скуратівський 1994, 63; Ошуркевич 1997, 104].

У Зелену неділю після літургії йшли хресним ходом до криниць, а потім у поля і кропили їх свяченою водою [Воропай 1993, 395; Свидницький 1985, 460], “щоб град не побив посіви і засуха не випалила збіжжя” [Скуратівський 1994, 64]. У деяких місцевостях цей обряд відбувався в понеділок [там само] або третього дня свят (напр., Волинь, Холмщина) [Доманицький 1912, 71; ХП, 261]. Коли процесія поверталася, то кожна сім’я виходила на подвір’я, де стояв накритий скатертиною стіл із хлібом. Священик зупинявся біля столу, читав Євангеліє, кропив усю оселю свяченою водою. Цей звичай дістав назву *обходи* [ХП, 261; Килимник 1994, 420, Воропай 1993, 395; Свидницький 1985, 460]. На Закарпатті на Зелені свята при обході посівів разом із священиком селяни носили сплетений із зелені великий вінок і вішали його на придорожній хрест [СД I, 315]. У селах Бойківщини [Зубрицький 1900, 46], Поділля та Холмщини [ХП, 261] пастухи на перший день Трійці (на Бойківщині це відбувалося в *Задушну суботу*) із самого ранку плели зелені вінки, а пізніше вішали їх коровам на роги. Господарі зустрічали таких обмасних корів і давали пастухам невеликий викуп. Ці поетичні картини мого дитинства ще й досі у мене в пам’яті. Такий звичай, за спостереженнями М. Лесіва, є також у тих польських селян, які після 1945 р. повернулися з Поділля у Польщу. Для них узвичаєними стали обряди українців. Вінки плели на Поділлі із граба і квітів, а потім прив’язували коровам на роги, а коням вішали на шию, бо худоба на вечір повинна бути в “маю” [Łesiów 1999, 213]. В інших слов’янських народів такі вінки вішали не тільки на корів, коней, а й на гусей та іншу домашню птицю. Вінки на великій палці

втикали у свої поля, вішали на колодязь, щоб вода була здоровою [СД I, 315]. Вінок у цих звичаях, як і в багатьох інших, виконував функцію оберега.

Давня назва християнського свята *Зелені свята* відома в українських пам'ятках минулого. Документи з території Київщини, Львівщини, Волині, Чернігівщини фіксують двокомпонентні атрибутивні словосполучення: *Зеленые святка, святки Зеленые, Зеленые святы, свята Зеленые: року а.х.м: пре(д) зелеными с.ты в че(т)вер; Лзов\ на мост\ запалилося и виш(ст)ко пере(д)м\стя згор\ло до години* [серед. XVI ст. ЛЛ 176]; *а кды приходят святки Зеленые, теды се ворочал до монастыра* [Володимир, 1624 АрхЮЗР 1/VI, 538] тощо. Наявне таке найменування і в документах XVIII ст., напр.: *Банкетъ оній составляет трижды въ год\, си есть: на Рождество, на Пасху и на зеленіе свята* [КТ]; *Праздновали такожда ... Праздникъ П-тидес-тницы (что мы по просту называемъ Зелеными Св-ти)* [там само]; *для потребного человека ... ажъ до самыхъ зеленыхъ святокъ ... станетъ гор\лки* [там само]. Назва була поширена й у XIX ст., напр.: *Так коло полудня в неділю Та на зелених ще й святках, Під хатою в сорочці білій Сидів з бандурою в руках Старий козак* [Шевченко, 274]; *Ми збираємося з свекрухою перед зеленими святами у Київ, на прощу* [Кропивницький, 37]; *Раз перед зеленими святками Кайдаш послав Лавріна до млина* [Н.-Левицький, 306]; *На зелені свята в кожній хаті повинно бути, як в гаю* [Свидницький, 179] тощо.

Цю назву, починаючи з “Лексикона...” П. Беринди (1627), фіксують і лексикографічні праці: *зелёные святкі, зелени свѣта (свѣткі)* [ЛБ; Головацький 1982, 598], *Зелені Сьвята* [Желехівський I, 297], *Зелѣні Свѣта* [УС, 764], *зелені свѣта* [Грінченко II, 148], *Зелені свѣта (святкі)* [СУМ III, 554]. Атрибутивне словосполучення *Зелені свята* поширене в багатьох говірках української мови [Воропай 1993, 388], зокрема в гуцульських: *зелѣні свѣта* [ГС, 82], *Зелѣн'і с'вѣта* [Горбач УТ, 138]; волинських: *зелѣні с'ватá* [Горбач СМ, 474], *зелені свѣта* [Дн., 71]; у говірках Бойківщини, Холмщини [ХП, 261], Підляшшя: *зельóни святки* [Горбач УТ, 138]; Закарпаття [Панькевич 1929, 333]; Наддністрянщини (Лс, Зр, Гн, Гр, Пд, Стрл, Кл, Стрг тощо). У деяких південно-західних говорах (напр., у бойківських) зафіксовано фонетичний варіант назви *Дзелѣні сьвата* [Зубрицький 1900, 46], *дзелѣні свѣта* [Головацький 1982, 518]. Зміна з на африкату дз у прикметникові *зелений* не випадкова. Це фонетичне явище характерне переважно для південно-західних говорів (наддністрянських, волинських, бойківських, подільських), хоча спо-

радишно трапляється також у південно-східних та поліських [Дзендзелівський 1965, 65].

Найменування *Зелені свята* поширене і в інших слов'янських мовах: бр. *Zalёные святкі* [ТСБМ, 217], р. *Зеленыя святки* [Даль I, 699], п. *Zielone Świątki, Zielone Święta* [SJP III, 953]. Назви на позначення цього свята можуть мати й іншу мотивацію, пор.: ч. *Svatodušní svátky* [UČS I, 374], н. *Pfingsten, Pfingsfest* [БНР II, 191]. У білоруських говірках на позначення Зелених свят уживається також назва *зеянец*, пор. також: в українських говірках *зеленець* 'свято, дев'ятий четвер після Великодня' [Горбач Остр, 294]. В окремих українських говірках цю назву фіксують також зі значеннями: *зеленець* — 1. різновид льону (скопень); 2. незрілий овоч [Головацький 1982, 598]; *зеленець* 'тютюн' [ГС, 82].

Прикметник *зелений* — складова частина атрибутивного словосполучення на позначення днів тижня, які передують святові (*Зелена п'ятниця, Зелена субота*), а також неділі (*Зелена неділя*) та понеділкові (*Зелений понеділок*). Назва *Зелена неділя* може вживатися також на позначення тижня перед святом [Воропай 1993, 388; пор. також ЗА: Лс, Шт] і тижня після святкової неділі [Маркевич 1860, 8; Н.-Левицький 1876, 48; Максимович 1877, 503, 511]. Лексема *неділя* в українській мові позначає сьомий день тижня; тиждень. У сучасній українській мові друге значення має розмовний відтінок [СУМ IV, 284].

Лексема *неділя* відома багатьом слов'янським мовам: бр. *недзеля*, р. *неделя*, болг. *неделя*, ч. *nedele*, п. *niedziela*, слц. *nedel'a*, слн. *nedelja*.

Значення 'тиждень, сім днів, пов'язані зі святом Трійці' атрибутивного словосполучення *Зелена неділя* виявлено й у пам'ятках XVIII ст.: *Марія ... на зеленой неделі вво вторник взяла глечокъ поишла по воду* [1748, КТ]. П. Білецький-Носенко подав два значення словосполучення: "Зеленая неделя (и. с. ж. р.) — Седмица послѣ троицина дня и духовъ день" [БН, 153]

Традиційно перший день *Зелених свят* має назву *Зелена неділя* [СУМ IV, 554], компоненти якої праслов'янські за походженням (**nedelja* (**ne delati*) [Фасмер III, 57]; **zelenъ-jъ* [ЕСУМ II, 257]). Указане найменування першого дня свят наявне у "Словарі" за редакцією Б. Грінченка [Грінченко II, 148] та у тримовному перекладному словнику, який уклала Марко Вовчок до "Народних оповідань" [Вовчок VII, 558]. Трапляється назва й у творах Т. Шевченка: *До зеленої неділі в бараках білили сніги білі* [Шевченко II, 253], Панаса Мирного: *Так прийшла і зелена неділя, уквітчали землю квітом, дерево — листом* [Мирний I, 82] тощо. Виявлено це словосполучення й у сучасній художній літературі: *Це ж сьогодні*

зелена неділя, — промовив Данько, замріявшись. Скільки того клечання понатагають хлопці з лісу [Гончар, 236].

Синонімною до назви *Зелена неділя* є *Клечана* (*Клеччана*, *Клечальна*) *неділя*, що мотиваційно пов'язана з дієсловом *клечати*. Імовірно, ця назва є пізнішою, бо перші фіксації в пам'ятках української мови належать до XVIII ст.: *Объ клечальной недѣлѣ наказалъ вѣнки робити* [КТ]; *Параска Демка Броварникова дочка, которая сей клечалной прошлой недели за Василя Настетченка замужъ шла, то беременна була* [там само]. Лексикографічні праці подають її з першої половини XIX ст. [БН, 185; Желехівський I, 348; УС, 764; Грінченко II, 250]. Словник української мови [СУМ IV, 181] тлумачить *Клечальну неділю* як перший день *Зелених свят*. Точнішу семантику цього атрибутивного словосполучення виклав П. Білецький-Носенко, який зазначив, окрім узаного, ще одне значення 'тиждень, сім днів' (пор.: *Зелена неділя*), подаючи навіть синонім *клечальні дні*. Прикметник *клечальний* 'який стосується днів тижня, пов'язаних зі святом Трійці' наявний у пам'ятках української мови XVIII ст.: *Семко... рушилъ зъ Переяславицъ въ среду, клечалную* [КТ]. *Клечальним* (*клечаним*) міг називатися і тиждень, який передує святу Трійці, а не лише святковий недільний день [Воропай 1993, 388; Возняк 1995, 321]. Деякі етнографічні праці вказують на *Клечальну неділю*, яка позначає дні після свята Трійці [Маркевич 1860, 7; Н.-Левицький 1876, 48].

Словосполучення *Клечальна* (*Клеччана*) *неділя* на позначення першого святкового дня знаходимо у творах письменників XIX ст. [напр.: Квітка, 535; Шевченко II, 64] і наших сучасників [напр.: Кочура, 137].

Прикметник *клечаний* та його фонетичні чи словотвірні модифікації входять також до складу атрибутивної назви свята взагалі, а не лише першого дня свята чи цілого тижня: *Клечані святки* [Грінченко II, 250], *Клечальні святки* [Дикарев 1905, 184], *Клечані* (*Глетчані*) *свята* [Скуратівський 1994, 61]. Одзвінчення глухого *к* у дзвінкий *г*, яке виявляємо в останньому найменуванні, відоме на всій території української мови, однак більш поширене в західноукраїнських говорах. Така фонетична зміна — наслідок регресивної асиміляції перед дзвінками приголосними. На це явище вказує Й. Дзендзелівський, подаючи чимало прикладів із Лубенщини: *глей, йатби*; Наддністрянщини: *вигл'уйе, таг гадайі*; Лемківщини: *г зимі, регрут*; Гуцульщини: *г вам; йег вода* [Дзендзелівський 1965, 86].

У південно-східних говорах, окрім аналізованих назв, зафіксовано також *Квічальну неділю* як синонім до *Трійці* (Млв). Очевидний зв'язок із

лексемою *квіча́ло*, про яку вже попередньо йшлося, а також з дієсловом *квіча́ти* (пор.: *квітчати* [СУМ IV, 137]).

У говорах української мови на позначення першого дня Зелених свят уживається ще й найменування *Сьвита нигіля* [Онищук 1912, 46], *Свйита неділя* [Шухевич IV, 254], *Свята неділя* [Дикарев 1905, 184], *С'вітá нед'іл'а* [Горбач М, 366]. Найхарактерніше це атрибутивне словосполучення (у різних фонетичних модифікаціях) для гуцульських говірок, проте фіксують його і в бойківських та буковинських говірках [Онишкевич I, 483; Горбач УТ, 138; Максимович 1877, 505], в українських говірках Воронежчини. Українці Воронежчини святкують *Святу неділю* після *Клечальної суботи*, причому перший день свята називають *Свята неділя*, другий день — *Богородиця*, а третій — *Трійця* [Дикарев 1905, 184]; пор.: у с. Соکیلники (Пустомитівський Львівської) перший день свята — *Сходження Святого Духа*, а другий — *Трійця* (ЗА).

Етнографічні описи *Святої неділі* є у працях В. Шухевича, М. Дикарева та ін., поетичний художній опис — у Ст. Вінченза “На високій полонині”. На Гуцульщині записано й коломийки, які тематично пов’язані з цим великим святом: *Ой, коби розвив бучок дві берізки білі, Пішли би-сьмо та й в опришки Святої неділі; Вівці мої, вівці мої, то чорні, то білі, Хто вас буде віпасати святої неділі?* [Гуцульщина, 19, 20].

Атрибутивна назва *Свята неділя* може позначати і перший день свята, і свято взагалі, і цілий тиждень, який настає після святкового недільного дня. О. Горбач зафіксував назву і в українських говірках на території Румунії [Горбач УТ, 138]. Таке найменування свята (*Свята неділя*), а також святкового тижня (поруч з іншими синонімними) є у працях М. Грушевського [Грушевський 1993, 214-215], М. Максимовича [Максимович 1877, 505]. У деяких наддністрянських говірках перший день свята Трійці має назву *Квітна неділя* (Зв). Обидві атрибутивні складові частини назви (*святий*, *квітний*) праслов’янські (*kvěť<*kvoitъ [ЕСУМ III, 418]; *svęť [Фасмер III, 585]).

У говорах української мови вживається також атрибутивне словосполучення *Гряна неділя*, яке є синонімом до попередніх назв святкової неділі: *Гряна неділя* [Желехівський I,]; *Гряна (Гре[]нна)* [Закр., 305]; *Гряна неді[]ля* [Грінченко I, 334]; див. також: [Гримич 1993, 21]. Б. Грінченко тлумачив у словнику лексему *грянний* ‘зелений’. У поліський говірках словосполучення *Грена[] неде[]ля* могло означати і тиждень після першого дня свят: *Тро[]йца про[]йде, а занейти[]ждень — Грена[] неде[]ля* [Толстая 1995, 287; див. також: Гримич 1993, 21].

1902 року І. Верхратський на позначення Зелених свят зафіксував лексему *русаля* [Верхратський 1902, 463]. Таку ж назву свята (*русаля*, *русалле*) виявив у сучасних лемківських говірках О. Горбач [Горбач УТ, 138]. У праці А. Петрушевича зафіксовано назву *русальє* [Петрушевич 1865, 52]; пор.: у матеріалах КДА *русаля* (та фонетичні варіанти) ‘свято Івана Купали’, ‘свято Трійці (П’ятдесятниця)’, ‘святковий день’, ‘п’ятниця перед святою неділею’, ‘свято св. Георгія’. Зі значенням ‘свято Трійці’ слово *русáл’а* (*русáлий*) зафіксоване на території Львівської (с. Климець), Закарпатської (с. Добричин, Кострина), Чернівецької (с. Ропча) областей [КДА, 177]. Варіант назви *русадля* (*русадле*) зафіксував О. Горбач і в українських говірках Югославії. У слов’ян Зелений тиждень має також назви: болг. *русальниці*; хв. *rusalje*, *rusalji*; слц. *rusadje*, ч. *rusadle* [Воропай 1993, 405]. Мотиваційно ці назви пов’язані з давнім язичницьким святом весни *русалія*, а сама лексема є запозиченням з латинської (*rosālia*) [Фасмер III, 520]; пор.: *rosālis* ‘страви, які готують з приводу вшанування могил трояндами (рожами)’, *rosalia* ‘щорічне вшанування могил’ [SLP IV, 570]. СУМ тлумачить *русалії* (мн.) як ‘весняний обряд у давніх слов’ян, пов’язаний з поминанням померлих’ [СУМ VIII, 911].

Тиждень після свята Трійці, як уже було зазначено, називали по-різному. До попередніх найменувань додаймо ще: *Русальний тиждень* [Килимник 1994, 349]; *Русальська (Русальна) неділя* [Н.-Левицький 1876, 48; Скуратівський 1994, 64]; *Русáўний (Росáўний, Русаўний), Русалковий тиждень* [Онишкевич II, 197]; *Троєшній або Русальний тиждень* [Кутельмах 1999, 189]. Деякі джерела часові межі *Русального (Русалчиного)* тижня визначають і як тиждень перед Трійцею [Воропай 1993, 388; Онишкевич II, 197]. Така назва святкових днів тісно пов’язана з давніми віруваннями в русалок та мавок. Словник української мови визначає лексему *русалка* як ‘казкову водяну істоту в образі гарної дівчини з довгими розпущеними косами й риб’ячим хвостом; водяна німфа’ [СУМ VIII, 911], а *Русалчин (Русальний) великдень* — як ‘свято русалок’ [там само]. Окрему назву мав четвер цього тижня — *Русальний* [Грушевський 1993, 215; Максимович 1877, 509; Маркевич 1860, 8], *Русалчин (Русальчин)* [Воропай 1993, 397; Скуратівський 1994, 64; Н.-Левицький 1876, 50]; *Великдень; Мавський Великдень* [Грушевський 1993, 215; Килимник 1994, 349, 372; Максимович 1877, 8], *сухий четвер, сухий четверток* [Возняк 1995, 322; Максимович 1877, 509; Петрушевич 1865, 51]. Слово-сполучення *Русальна неділя* відоме ще з XI ст., зокрема з Іпатіївського літопису: *р;сали4, Р;сальная недѣля* [Срезневський III, 197].

Пам'ятки української мови початку XVII ст. фіксують *Русальну неділю* перед святом Трійці: *четве(р)та- прє(д) н(д)лею Сошестви- с.того д.ха в пєнткостїи, зовєма- Р;сална-* [поч. XVII ст. Пчела, 13].

Існує багато народних традицій, звичаїв, повір'їв, пов'язаних з русалками [див.: Воропай, 397]. У ці дні не можна було купатися в річці, щоб не зустрітися з русалками. У *Русалчин* (*Русальний, Русальчин*) *Великдень* (четвер Зеленого тижня) (*Русалій день*) [Скуратівський 1994, 67] ніхто не повинен працювати. Цього дня не пололи грядок, не садили нічого, щоб не розгнівати русалок, які можуть завдати шкоди господарству. Дівчата зі сходом сонця йшли в поле, брали зі собою спечений із житнього борошна на свяченій воді хліб і клали на межі для мавок, щоб жито родило [Воропай 1993, 397]. Дівчата потай ходили в ліс і там кидали вінки русалкам, щоб ті наслали їм багатих женихів [Килимник 1994, 382]. Щоб уберегтися від злих дій русалок, необхідно тримати при собі полин чи любисток [Воропай 1993, 398; Скуратівський 1994, 67; Килимник 1994, 372; Грушевський 1993, 215]. Вірування в русалок, мавок, нявок [ГС, 134] поширене серед багатьох народів [Воропай 1993, 402–403]. Спеціальні обряди існували і для проводів русалок. Звичайно, усі обряди супроводжувалися піснями. Ці давні дохристиянські звичаї, обряди та вірування впродовж віків з'єдналися з церковним святом Зіслання Святого Духа.

Функціонування народних назв свята *Зіслання Святого Духа* в лінгвальній дійсності українців багате і різноманітне. Зацікавлення мовознавців цією групою лексики було давнім. “Програма для збирання діалектичних одмін української мови” (Київ, 1909–1911), яку уклали К. Михальчук та Є. Тимченко, уміщувала розділ “Слова щодо церкви, віри й обряду”, у якому одне з питань стосувалося назв свят. Однак у радянські часи на дослідження такої лексики було накладено “табу”. І хоча у розділі “Звичаї, ігри, розваги, обряди, повір'я та ін.” (88 питань) “Програми для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови” Й. Дзендзелівського (Київ, 1984) є питання № 3146, 3131–34, що стосуються, зокрема, Зелених свят, вивчення, глибокий аналіз лексичного пласту українських обрядових назв і надалі на часі. Представлений матеріал не претендує на вичерпність та остаточне вирішення проблеми, однак він приверне увагу дослідників до цієї малодослідженої багатой скарбниці.

ЛІТЕРАТУРА

- Аркушин 2000 — Аркушин Г. Словотвір назв християнських свят у західнополіських говірках // Берегиня. Всеукраїнський народознавчий кварталник. — Ч. 3. — 2000.
- АрхЮЗР — Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. — Київ, 1859–1914. — Ч. 1–8.
- Біблія. Діяння — Святе письмо старого та нового завіту: Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. — United Bible Societies, 1991.
- БН — Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до видання В.В. Німчук. — Київ, 1966.
- БНР — Большой немецко-русский словарь. — Москва, 1969. — Т. 1–2.
- БРС — Бернштейн С.Б. Болгарско-русский словарь. — Москва, 1966.
- Бугера 1939 — Бугера І. Звичаї та вірування Лемківщини. — Львів, 1939.
- Верхратський 1902 — Верхратський І. Про говор галицьких лемків. — Львів, 1902.
- Вінценз 1997 — Вінценз Ст. На високій полонині (Правда старовіку). — Львів, 1997.
- ВЛС — Артикули або закони Великого князівства Литовського (2-й Литовський статут Почаївського або Волинського списку). Б.м.н., 1566. — Зберігається у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, шифр о/н-15, арк.1–133 зв.
- Вовчок — Марко Вовчок. Твори у 7-ми томах. — Т. 7. — Кн. 1. — Київ, 1964.
- Возняк 1995 — Возняк М. Народний календар із Овруччини 50-х років XIX століття у записі Михайла Пйотровського / Упоряд., приміт. та післямова К. Кутельмаха // Записки НТШ. — Т. 230. — Львів, 1995.
- Воропай 1993 — Воропай О. Звичаї нашого народу. — Київ, 1993.
- Головацький 1982 — Головацький Я.Ф. Матеріали для словаря Малорускаго нарчія... / Дзендзелівський Й.О., Ганудель З. Словник української мови Я.Ф. Головацького // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — Т. 10. — Пряшів, 1982.
- Гончар — Гончар О. Таврія. — Київ, 1952.
- Горбач ВД — Горбач О. Діалектний словник північно-добруджанської говірки с. Верхній Дунавець біля Тульчі // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5.
- Горбач М — Горбач О. Південнобуковинська говірка с. Милешовець б. Радовець (Румунія) // Горбач О. Зібрані статті: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 8.
- Горбач Остр — Горбач О. Західно-поліська говірка села Остромичі, кол. повіту Кобринь // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5.
- Горбач Р — Горбач О. Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5.
- Горбач СМ — Горбач О. Південноволинська говірка й діалектологічний словник села Ступно й Мощаниця, кол. Повіту Здовбунів // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5.
- Горбач Т — Горбач О. Словник діалектної лексики Тербовельщини // Горбач О. Зібрані статті: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — Т. 5.

- Горбач УТ — Горбач О. Українська народня релігійно-християнська термінологія й лексика // Збірник мовознавчої комісії. — Т. 1. — Мюнхен, 1988.
- Гримич 1993 — Гримич М. Зелені свята // Родовід. — № 5. — 1993.
- Грінченко — Словарь української мови / Зібр. ред. журн. “Киевская старина”. Упорядк. з додатком власного м-лу Б. Грінченко. — Т. 1–4. — Київ, 1907–1909.
- Грушевський 1993 — Грушевський М. Історія української літератури. — Т. 1. — Київ, 1993.
- ГС — Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп.ред. Я.В. Закревська. — Львів, 1997.
- Гуцульщина — Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. — Київ, 1987.
- Даль — Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. — Санкт-Петербург, 1880–1882. — Т. I–IV.
- ДДГ — Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. / Упор. В.Й. Горобець. — Київ, 1993.
- Дзендзелівський 1965 — Дзендзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (Ч. 1. Фонетика). — Ужгород, 1965.
- Дикарев 1905 — Дикарев М. Народний календар Валуйського повіту Борисівської волости у Вороніжчині // Матеріяли до українсько-руської етнології. — Т. 6. — Львів, 1905.
- ДМВН — Ділова мова Волині та Наддніпрянщини XVII ст. — Київ, 1981.
- Дн — Дневник народных праздников Харьковской губернии // Харьковский сборник. — Вып. 1. — Харків, 1887.
- Доманицький 1912 — Доманицький В. Народній календар у Ровенським повіті Волинської губ. // Матеріяли до української етнології. — Т. 15. — Львів, 1912.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови / За ред. О. С. Мельничука.: У 7-ми т. — Т. 1–3. — Київ, 1982–1989.
- Желехівський — Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецкий словарь. — Львів, 1885–1886. — Т. 1–2.
- ЗА — Записи автора.
- Закр. — Словарь малороссійскихх ідіомовъ. Сост. Николай Закревський // Старосѣтскій бандуриста. — Кн. 3. — Москва, 1860.
- Зубрицький 1900 — Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив’язані до днів в тижні і до рокових свят (записано в с. Мшанці Староміського повіту і по сусідніх селах) // Матеріяли до українсько-руської етнології. — Т. 1–3. — Львів, 1900.
- ІГУМ — Безпалько О.П., Бойчук М., Жовтобрюх М.А., Самійленко С.П., Тараненко І.Й. Історична граматики української мови. — Київ, 1962.
- Квітка — Квітка-Основ’яненко Г.Ф. Повісті та оповідання. Драматичні твори. — Київ, 1982.
- КДА — Бернштейн С.Б., Иллич-Свитыч В.М., Клепикова Г.П., Попова Т.В., Усачев В.В. Карпатский диалектологический атлас. — Москва, 1967.
- Килимник 1994 — Килимник С. Український рік в історичному освітленні. — Кн. 2. — Т. 3–4. — Київ, 1994.
- Климчук 1995 — Климчук Ф. Духовная культура полесского села Симоновичи // Славянский и балканский фольклор: Этнолингвистическое изучение Полесья. — Москва, 1995.
- Кочура — Кочура П. Родина Скорини. — Київ, 1962.

- Кропивницький — Кропивницький М.Л. Твори в 6-ти томах. — Т. 2. — Київ, 1958.
- КТ — Картотека “Історичного словника українського язика” Є. Тимченка. — Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України (Львів).
- Кутельмах 1999 — Кутельмах К. Прадавні сліди в календарних обрядах українців: Полісько-гуцульські паралелі // Гуцульщина. — 1999. — Ч. 56.
- ЛБ — Беринда П. Лексикон словенороський: Надрук. з київського вид. 1627 р. фотомех. способом / Підгот. текстів пам’яток і вступ. ст. В.В. Німчука. — Київ, 1961.
- ЛЛ — Львівський літопис 1498–1649. — Рукописна копія. Зберігається в ЦНБ НАН України, шифр VII 206 м./37, арк. 162–182.
- ЛНБ — Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника АН України.
- ЛСК — Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В. Німчук. — Київ, 1973.
- Максимович 1877 — Максимович М.А. Дни и месяцы украинского селянина // Собрание сочинений. — Т. 2. — Київ, 1877.
- Маркевич 1860 — Маркевич Н. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссіянъ. — Київ, 1860.
- Митн. кн. — Берестейська митна книга. — Б.м.н., 1583. — Зберігається у рукописному відділі ЦНБ АН Литви у Вільнюсі, ф. 16, № 3, арк. 1–100 зв.
- МСБГ — Матеріали до словника буковинських говірок. — Чернівці, 1971–1979. — Вип. 1–6.
- Никончук 1994 — Никончук М. Лексичний атлас правобережного Полісся. — Київ, 1994.
- Носаль 1992 — Носаль І. Від рослини до людини. — Київ 1992.
- Н.-Левицький — Нечуй-Левицький І. Твори у 4-х томах. — Т. 2. — Київ, 1956.
- Н.-Левицький 1876 — Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. — Львів, 1876.
- Онишкевич — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. — Ч. 1–2. — Київ, 1984.
- Онищук 1912 — Онищук А. Звичаї й вірування, прив’язані до поодиноких днів у році, написав у 1907–10 р. в Зелениці Надвірнянського повіту // Матеріали до української етнології. — Т. 15. — Львів, 1912.
- Ошуркевич 1997 — Ошуркевич О. Звичаї водіння Куста на Волинському Поліссі // Полісся: етнікос, традиції культури. — Луцьк, 1997.
- Панькевич — Панькевич І. Великодні ігри й пісні Закарпаття // Матеріали до етнографії та антропології. — Т. 21–22. — Львів, 1929.
- Петрушевич 1865 — Общерусскій дневникъ церковныхъ, народныхъ, семейныхъ праздникоу и хозяйственныхъ занятій, примѣтъ и гаданій / Составиль А.С. Петрушевичъ, почетный членъ Ставропигійского Заведенія. — Львовъ, 1865.
- Пономарів 1999 — Пономарів О. Культура слова: Мовно-стилістичні поради. — Київ, 1999.
- Пчела — Пчела: Збірник повчань поч. XVII ст. — Зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 889.
- РВЗ — Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку О.В. Тодійчук та ін. — Київ, 1995.
- Сабадош 1996 — Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури. — Ужгород, 1996.

- Сабадош 1999 — Сабадош І.В. Атлас ботанічної лексики української мови. — Ужгород, 1999.
- Свидницький 1985 — Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси. — Київ, 1985.
- СД — Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5-ти т. / Под. ред. Н. Толстого. — Т. 1. — Москва, 1995; Т. 2. — Москва, 1999.
- Скуратівський 1994 — Скуратівський В. Святки. — Київ, 1994.
- Срезневський — Срезневський І.І. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. — Санкт-Петербург, 1893–1912. — Т. 1–3.
- СС — Словник синонімів української мови. — Київ, 1999–2000. — Т. 1–2.
- ССМ — Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Редкол. Д. Гринчишин та ін. — Т. 1–2. — Київ, 1977–1978.
- ССРЛЯ — Словарь современного русского литературного языка. — Москва, 1948–1963. — Т. 1–17.
- Толстая 1995 — Толстая С.М. Полесский народный календарь: Материалы к этнодиалектному словарю: Р–Я // Славянский и балканский фольклор: Этнолингвистическое изучение Полесья. — Москва, 1995.
- ТСБМ — Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. — Мінськ, 1977–1985. — Т. 1–5.
- УЄ — Євліє ;чителное на всѣк; неделю и на гдскїѣ избра(н)ники и на нарочитыхъ стыхъ избра(н)но / (г) стаго єв(г)ліѣ стїйшимї калистомъ архїєпи(с)помъ Константина града. — Крилос, 1606. — Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки АН України.
- УЄ Кал. — Євліє ;чителное албо Казан- на кождю Нїлю и Свѣта оурочистыѣ. Прѣ³ Ст. ?їца нѣшого Калліста... по грецк; написаное, а тепе^р повторе ново з^а грецкого и словенского языка на р;скїй переложеное... повеленїе^м Петра Могиѣлы... — Київ, 1637. — Зберігається у фондах Львівського державного історичного музею, шифр Сд 296.
- УЄ Ст. — Транквіліон Ставровецкій Кирил. Євліє ;чителное. (Передмова). — Рохманів, 1619. — Зберігається у Відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки АН України, шифр IV Ст. — 691.
- УІ — Українські інтермедії XVII–XVIII ст. — Київ, 1960.
- УС — Уманець М. і Спілка А. Словарь російсько-український. — Київ, 1925.
- Фасмер — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. — Москва, 1964–1973. — Т. 1–4.
- ХП — Холмщина та Підляшшя: Історико-етнографічні дослідження. — Київ, 1997.
- ЦДІАЛ — Центральний державний історичний архів у Львові.
- Шахматов 1924 — Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI–XVIII вв. — Київ, 1924.
- Шухевич — Шухевич В. Гуцульщина. — Ч. 1–5. — Львів, 1899–1908.
- Шевченко — Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 10-ти т. — Київ, 1949–1963.
- Шептицький 1937 — Шептицький А. Дар П'ятдесятниці // Львівські архієпархіальні відомости. — Травень – жовтень, 1937.
- Шкарбан 1995 — Шкарбан А. Матеріали з народної медицини Житомирського Полісся // Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження. Овруччина. — Вип. 2. — Львів, 1995.
- LAND — A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language / Compiled by Janusz Rieger. — Warszawa, 1996.

- Łesiów 1999 — Łesiów M. Kultura duchowa wsi Huta Stara w powiecie Buczackim // Język polski Kresów Wschodnich / Pod red. J. Riegera. – T. 1–2. – Studii i materiały. – Warszawa, 1999.
- SJP — Słownik języka polskiego. – T. I–III. – Warszawa, 1996.
- SUS — Bunganič P. Slovensko-ukrajinský slovník. – Bratislava, 1985
- TL — Czyżewski F., Warchol S. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny. – Lublin, 1998.
- UČS — Ukrajinsko-český slovník / Věd. red. prof. K. Horálek. – T. 1–2. – Praha, 1994.
- ZD — Źródła dziejowe. – T. VI. – Wydał A. Jabłonowski. – Warszawa, 1877.

СПИСОК НАЗВ ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ ТА ЇХ СКОРОЧЕНЬ

- Вв — Вовчатичі Жидачівського р-ну Львівської обл.
- Гн — Гнізди́чів Жидачівського р-ну Львівської обл.
- Гр — Грімно Городоцького р-ну Львівської обл.
- Гм — Гуменець Пустомитівського р-ну Львівської обл.
- Зв — Зав'язанці Мостиського р-ну Львівської обл.
- Зр — Зарічне Жидачівського р-ну Львівської обл.
- Кл — Кліщівка Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.
- Кул — Куликів Жовківського р-ну Львівської обл.
- Лш — Лешнів Бродівського р-ну Львівської обл.
- Лс — Лисятичі Стрийського р-ну Львівської обл.
- Люб — Люботин Харківської обл.
- Мл — Милошевичі Пустомитівського р-ну Львівської обл.
- Млв — Мілуватка Сватівського р-ну Луганської обл.
- НВ — Новоград-Волинський Житомирської обл.
- Пд — Підзвіринець Городоцького р-ну Львівської обл.
- Рд — Родатичі Городоцького р-ну Львівської обл.
- Стрл — Стрілки Перемишлянського р-ну Львівської обл.
- Стрг — Стриганці Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл.
- СВ — Судова Вишня Мостиського р-ну Львівської обл.
- Тр — Трійця Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.
- Шт — Шутова Яворівського р-ну Львівської обл.

SUMMARY

The author has focused on the little researched treasure of folk names of the Ukrainian Christian holidays particularly Pentecost. Different names for the customary tree meant for house decoration on this holiday have been analysed. The research has been carried out on the extensive ethnographic basis and is grounded on the material of Ukrainian written monuments of different genres, lexicographical sources, survey of outstanding specialists in Slavonic Studies.

Еріка Гоца

Ужгород

ДЖЕРЕЛА ПОПОВНЕННЯ НАЗВ ЇЖІ І КУХОННОГО НАЧИННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ КАРПАТ

*Sources of New Names for Food and Kitchen Ware
in the Ukrainian Carpathian Dialects*

У другій половині ХХ століття зростає зацікавленість мовознавців вивченням різних тематичних груп українського діалектного простору. Не залишилися поза увагою дослідників і назви їжі та кухонного начиння, зокрема захистили дисертації з цієї проблематики на основі лемківського говору З. Ганудель [Ганудель 1980] і східно-поліського — Є. Турчин [Турчин 1990], опублікували кілька невеликих праць, присвячених цій лексиці в українських карпатських говорах, Й. Дзендзелівський [Дзендзелівський 1958, 34–37; Дзендзелівський 1965, 80–89] і М. Бубряк [Бубряк 1989, 85–86; Бубряк 1993, 71–73].

Як засвідчує проведений аналіз назв їжі і кухонного начиння, які зібрано у 82 карпатських населених пунктах Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей, ця лексика багата, різноманітна і цікава для мовознавчої науки. Основу її становлять номени, що з тим самим значенням відомі і в інших українських діалектах, значна частина їх є також загальнонародними і нормативними в українській літературній мові (деякі з незначними фонетичними відмінностями), напр.: *засмажка*, *юшка*, *хліб*, *квас*, *колач*, *пиріг*, *дерун*, *шінка*, *сало*,

сма́лець, дра́гли, смета́на, сколо́тини, сирова́тка, баня́Ок, горщи́ок, рі́нка, макі́тра, полумисок, кúхоль, скля́Онка та багато ін.

Узагалі українська літературна мова в останні десятиріччя помітно вплинула на карпатські говори; це виявилось також у засвоєнні таких назв, як *суп, юшка, борщ, холоде́ць, кастру́ля, сковорода́* та ін., які не вживалися до возз'єднання із східноукраїнськими землями. З іншого боку, карпатські говори також впливають на українську літературну мову, поповнюючи її новими словами.

Помітна кількість карпатських назв, які є також загальноукраїнськими, загальнонародними, належить до праслов'янських чи спільнослов'янських, зокрема: *хлі́б, ма́сло, са́ло, квас, смета́на, юшка, м'я́Осо, сир, молоко́, мука́, ті́сто, кисе́ліця, шкварка, сирова́тка, по́суд, го́рщик, макі́тра, коте́л, блюдо, сковорода́, во́рок* та ін. Проте в досліджуваній лексиці є чимало регіоналізмів, які в інших українських діалектах за межами Карпат невідомі, напр.: гуц., буков. *се́рбанка, се́рбаўка* 'суп (загальні назви)', *жолоба́н'а* 'глибока дерев'яна миска', *бл'іх'іўка* (*бл'аху́ўка*) 'бляшаний кухоль для пиття води', карпат. *чир* 'мамалига', *вод'а́нча* 'тс.', закарп. *лу́чкошка* 'суп із листків капусти', *зга́н'анка, м'іша́нка* 'суп із квасолі і квашеної капусти', *плеска́н'а* 'ребриста склянка (200 мл)', *те́саник* 'тс.', *пиу́л'анік* 'кухоль для пива (0,5 л)', *пойи́ц'а* 'кухоль для пиття води', *тока́н* 'мамалига', *пе"ч'і́н'а* 'сало', *тока́н'анка* 'вид випеченої ковбаси, наповненої кукурудзяним або гречаним борошном', *студе"н'а́тина, кл'ага́ніц'а* 'холодець', *зва́рка* 'сиворотка з молока', гуц. *терні́к, терт'і́х, терт'і́ўнік, те́рч'і́н:ик* 'деруни', *хвоста́чка* 'сковорода' (із довгою ручкою)', *доу́банка* 'глибока дерев'яна миска', *скл'і́ўка, склі́вочка* 'чашка для пиття молока, кави', бойк. *кукуруз'а́нка* 'рідка каша з кукурудзяної муки', *вар* 'суп' та чимало ін.

Збагачення досліджуваної лексики простими (однолексемними) назвами відбувається шляхом словотворення, переосмислення слів і запозичення нових назв з інших мов.

Найбільше нових номенів з'являється при творенні слів на українському мовному ґрунті за допомогою власних словотворчих засобів, причому основна маса дериватів виникає суфіксальним способом (близько 90 %). Суфіксальні похідні утворюються від дієслівних (40 %), прикметникових (34 %) і субстантивних (26 %) основ. Від інших основ майже немає дериватів.

Із віддієслівних похідних найбільше іменників утворюється за допомогою суфіксів *-к-а* (понад 40 %) та *-ик-* (20 %), менш продуктивні форманти *-анк-а, -ух-а* (*-ух*), *-иц'-а, -ец'-*, напр.: *мн'е́цканка, то́пченка*

‘картопляне пюре’, *нелу́пка* ‘картопля в козушках (мундирах)’, *зга́н’анка* ‘своєрідні галушки з картопляного пюре і кукурудзяного борошна’, *набі́ванка* ‘своєрідний рулет (хлібець) із суміші фаршу, хліба, приправ’, *поу́нєнка* ‘тс.’, *тертя́ник*, *тре́ник* ‘деруни’, *рисил’о́ваник* ‘тс.’, *заві́ваник*, *кру́чаник* ‘струдель’, *те́саник* ‘гранчаста склянка’, *се́рбанка*, *хлі́панка* ‘суп (загальні назви)’, *гу́сл’єнка* ‘страва з кип’яченого молока, до якого доливають кисле молоко і відстоюють’, *коло́т’у́ха* ‘картопляне пюре’, *проти́н’у́ха* ‘некип’ячене молоко, яке почало киснути’, *терт’у́х* ‘деруни’, *крайа́ниці’а* ‘спечена на плиті скибка картоплини’, *по́йиці’а* ‘кухоль для пиття води’, *сука́ниці’а* ‘щипані галушки’, *заві́ване“ці* ‘струдель’, *р’іза́ниці’і* ‘локшина’ та ін. За допомогою таких суфіксів, як *-ан’-а*, *-ачк-а*, *-аўк-а*, *-унк-а*, *-ник-*, *-ун-*, *-ач-*, *-ок-*, *-ан-и* та деяких інших, утворюються поодинокі віддієслівні деривати, пор.: *плеска́н’а* ‘грудка овечого сиру’, *опала́чка* ‘глибока дерев’яна миска’, *се́рбаўка* ‘суп (загальна назва)’, *пе“чу́нка* ‘сало’, *терно́к* ‘деруни’, *деру́н* ‘тс.’, *завива́ч* ‘струдель’, *ошчи́пок* ‘корж’, *сколо́тини* ‘сколотини’ та ін.

Серед віддієслівних і відприкметникових найбільше похідних, утворених за допомогою суфіксів *-к-а* та *-ик-*, значно менше — дериватів із формантами *-ин-а*, *-иці’-а*, *-ак-*, а суфікси *-ун-*, *-ник-*, *-еці’-* дуже рідко беруть участь у творенні нових назв — відад’єктивних похідних, напр.: *капуст’а́нка* ‘суп із капустианих листків’, *попри́джа́нка* ‘варене сало, посипане червоним перцем’, *токан’а́нка* ‘вид ковбаси, наповненої кукурудзяною або гречаною крупою’, *пала́ч’інто́ўка* ‘сковорода’, *бл’аши́анка* ‘кухоль для пиття води’, *вар’і́лник* ‘неглибока каstrуля середньої величини’, *р’іпл’ани́к*, *барабу́л’ани́к* ‘деруни’, *мед’а́ник*, *студе“ни́на* ‘холодець’, *верхнина́* ‘вершки, сметана’, *квасни́на* ‘кисле молоко, із якого зняли сметану’, *рос’і́л’ни́ці’а* ‘рідка страва з квашеної капусти або капустаного розсолу’, *п’і́книці’а* ‘ковбаса’, *квасни́ці’а* ‘сколотини’, *капустн’а́к* ‘суп із капустианих листків’, *р’абáк* ‘баняк’, *р’абу́н* ‘тс.’, *кулеш’ін:ик* ‘тс.’, *студене́ці* ‘холодець’ та ін.

До найпродуктивніших суфіксів, що беруть участь у творенні відсубстантивних похідних, належать *-к-а*, *-атин-а-*, *-ак-*, *-ок-*, *-ик-*, *-еці’-*, напр.: *ла́бошка* ‘неглибока каstrуля’, *пала́ч’інто́шка* ‘сковорода’, *попри́га́шка* ‘варене сало, посипане червоним перцем’, *смета́нка* ‘сметана’ (у західнозакарпатських говірках без значення демінутивності), *студен’а́тина* ‘холодець’ (від *студен’* ‘тс.’), *кочен’а́тина* ‘тс.’, *бан’а́к* ‘чавунний горщик’, *хвоста́к* ‘сковорода’, *спі́жачо́к* ‘баняк’, *вершо́к*, мн. *верши́кі* ‘сметана’, *кре́мзли́к* ‘деруни’, *пугаре́ці* ‘чарка’ та ін. Малопродуктивними в цій групі суфіксів є: *-ин-а*, *-иці’-а*, *-ан’-а*, *-ав-а*, *-аж-*

та деякі ін., напр.: *суді́на* ‘посуд’ (від *суд* ‘тс.’), *пол’а́двиц’а* ‘смуга м’яса, вирізана з хребта свині’ (від *пол’а́два* ‘тс.’), *жолоба́н’а* ‘глибока дерев’яна миска’, *ч’і́бр’ава* ‘посуд’, *ч’і́бр’аж* ‘тс.’ (від *ч’і́бр’а* ‘тс.’, що з угор. *csöbör*, *cseber* ‘тс.’) та деякі ін.

Інші способи словотворення не є продуктивними при творенні назв цієї групи. Зокрема лише декілька назв утворено префіксально-суфіксальним способом, напр.: *похре́птина* ‘смуга м’яса, вирізана із хребта свині’, *пол’а́два* ‘тс.’, *ошійо́к* ‘сало (із м’ясом) із підгорля свині’, *поверхни́на* ‘вершки, сметана’, *па́молотка*, *па́молот*’, *па́молод*’ ‘тс.’ та ін. Із дериватів, що утворилися безафіксним способом, назвімо номени *вар* ‘суп (загальна назва)’, *зар’а́да* (*зар’е́да*) ‘засмажка’ та ін.

Так само небагато назв утворилося і способом основоскладання, це, зокрема, такі: *трин’і́шка* ‘металева посудина на трьох ніжках’, *самокі́ша* (*самокы́ша*) ‘кисле молоко’, *будзове́з* (*будзоўйе́з*) ‘спеціальний мішечок для відціджування овечого сиру’, *будз’алу́ў* ‘тс.’ та деякі ін.

Велика кількість нових назв виникає внаслідок переосмислення, найчастіше на підставі подібності описуваних реалій до інших, напр.: *напе́рсник*, *напе́рсток* ‘чарка’, *скі́пка*, *гр’і́нка*, *пл’а́цок* ‘печена на плиті скибка картоплини’, *рі́ба*, *шчу́ка* ‘смуга м’яса, вирізана з хребта свині’, *руло́н* ‘крученик із свинини’, *лі́лик* ‘один із шматочків, нарізаних із розкачаного тіста’ (із діал. *ли́лік* ‘метелик’), *качі́лка* ‘струдель’ (із діал. *качі́лка* ‘качалка’) та багато ін. Деякі назви постають шляхом метонімічного перенесення назви матеріалу, продукту, із якого виготовлено страву чи посудину, напр.: *п’і́тч’іс* ‘суп із листків буряка чи капусти’ ← ‘обломлений (відрізаний) листок буряка або капусти’, *рос’і́л* (*росу́л* і под.) ‘рідка страва із квашеної капусти або капустяного розсолу’, *йачм’і́н* ‘ячмінна каша’, *хребе́т* ‘смуга м’яса, вирізана із хребта свині’, *кі́шка* ‘випечена ковбаса з каші і крові або ліверу’, *чаву́н* ‘баняк’, *бл’а́ха* ‘неглибока бляшана посудина для випікання в печі хліба, м’яса та ін.’, *лист* ‘тс.’, *ба́дора* ‘бляшаний кухоль для пиття води’ ← ‘бляха’ (з угор. *bádóg* ‘бляха’) та ін. Трапляються випадки перенесення назви частини на ціле (синекдоха), пор.: *хвуст* ‘сковорода з довгою ручкою (хвостом)’, *па́п’ірки(-ы)* ‘свинячі лапки (для холодцю)’, *ра́тиц’і* ‘тс.’ та деякі ін.

Досліджувана лексика поповнюється завдяки запозиченню з інших мов. Найбільше назв “прийшло” із сусідніх мов — польської, угорської і румунської, значно менше — із російської, словацької та інших. Із полонізмів назвімо: *кава́лок* ‘кусень хліба’, *пл’а́цок* ‘корж’, *пампу́х* ‘пампушка’, *по́нчик* ‘тс.’, *п’і́дга́рл’а* ‘сало (із м’ясом) із підгорля свині’, *ші́нка*, *сма́лец*’, *стру́дел*’, *зу́па* ‘суп’, *рі́нка*, *ро́ндел* ‘баняк’, *патéл’н’а* ‘сковоро-

рода', *тар'іл* 'тарілка', *кухол* та ін. Здебільшого для цих назв польська мова — тільки посередник для запозичення з німецької та інших мов. Полонізми найбільше відомі в північнокарпатських українських говорах. Багато з них зафіксовано також і в інших українських діалектах за межами Карпат і навіть є нормативними в українській літературній мові (*шінка*, *сма́лець*, *стру́дель*, *рінка*, *кухоль*, *філіжа́нка* та деякі ін.).

Чимало назв запозичено з угорської мови, пор.: *л́евеш* 'суп', *ранта́ш* 'засмажка', *гу́л'аш* 'гуляш', *пога́ч*, *бога́ч* 'невеликий хлібець', *к'і́фл'і* 'рогалик', *фа́нка* 'пампушка', *пала́ч'інт(а)* 'млинець', *гу́г'іл* 'деруни', *шо́нка* 'шинка', *шо́ўдар* і под. 'тс.', *гу́рка* 'випечена ковбаса з каші і крові чи ліверу', *ко́чон'а* 'холодець', *пога́р* 'склянка', *чи́бр'а* 'дрібний посуд і кухонне начиння', *ла́бош* 'неглибока каструля' та ін. Більшість мадяризмів поширена в закарпатських говірках, проте деякі з них відомі і в північних карпатських говорах (гуц. *пуга́р*, буков. *пога́р* 'склянка', бойк. *кру́мпл'і* 'картопля' та деякі інші), а номени *гуля́ш* і *па́прика* стали літературною нормою української мови.

Досить відомі також запозичення з румунської мови, зокрема *дз'а́ма* 'бульйон', 'м'ясний суп', *ба́лмуш* 'кукурудзяна каша на сметані', *женті́ц'а* 'сироватка з молока', *кл'а́г* (*гл'а́г* і под.) 'речовина із шлунку маленького теляти, ягняти, якою підквашують молоко для приготування сиру', *ріндза* 'тс.', *кул'а́стра* (*кура́стра* і под.) 'молоко корови, яка тільки отелилася', *тига́н'а* 'сковорода', *та́нджер* і под. 'тарілка' та ін. Румунізми локалізуються переважно в закарпатських, буковинських, гуцульських говірках обох схилів Карпат, проте деякі з них добре відомі у бойківських, а також в українських говорах далеко за межами Карпат (*гл'а́г*, *гл'а́ганка* 'простокваша', *мала́й* 'пиріг із кукурудзяної муки' та ін.), а назви *мамалі́га*, *брінза* стали в українській літературній мові нормативними.

Русизмів у досліджуваній лексиці порівняно мало, це, зокрема: *лапи́ш* 'локшина', *бл'інчик* 'налисник', *ола́д'а* 'оладка', *баландá* 'дуже рідка страва низької якості', *бака́л* 'кухоль для пива' тощо. Вони функціонують здебільшого як вузьколокальні назви в різних карпатських говорах. Словакізми становлять ще меншу кількість, напр.: варіант *кромпл'і* 'картопля' (на відміну від вар. *кру́мпл'і*), *колба́са* 'ковбаса', *цмар* (*цмур*) 'сколотини' та поодинокі інші поширені в західних закарпатських говірках, а *кромпл'і* — також у бойківських.

У досліджуваній групі лексики помітна кількість германізмів, проте потрапляють вони в українські карпатські говори переважно через польську, угорську та інші мови.

Українські карпатські назви їжі і кухонного начиння поповнюються також значною кількістю складених назв. Здебільшого це — атрибутивні словосполучення, у яких означуваний компонент — іменник, а означення виражене прикметником (часто дієприкметникового походження), пор.: *квасне́ молоко́* ‘кисле молоко’, *п’ідбі́вана р’і́на* ‘картопляний суп, заправлений сметаною чи кислим молоком із борошном’, *кминко́ва по́лиўка* ‘суп із тмином’, *бу́л’і́ мн’а́цкан’і*, *кру́мпл’і то́птані* ‘картопляне пюре’ та ін.

На основі атрибутивних словосполучень у досліджуваних говорах виникає помітна кількість універбатів, утворених суфіксальним способом від прикметникових чи дієприкметникових основ, напр.: *то́ўканка* ‘картопляне пюре’ ← *то́ўкана р’і́на* ‘тс.’, *мн’е́цканка* ‘тс.’ ← *мн’е́цкана бу́л’ба* ‘тс.’ та ряд ін.

Часто складені назви можуть бути виражені підрядними словосполученнями, у яких головний компонент пов’язаний із залежним (переважно прийменникова конструкція) керуванням, напр.: *пасу́л’а с капу́стоў*, *капу́ста с фасу́л’ами* ‘суп із квасолі і квашеної капусти’, *се́рбанка с фасу́л’і* ‘вид супу із квасолі’, *ка́ша з йачмы́н’у* ‘ячмінна каша’, *кулéша на р’і́п’і* ‘страва з картопляного пюре і кукурудзяного борошна, випечена в печі’, *барабу́л’а ў лупі́н’і*, *кромпл’і с-п’ід лупі́ни* ‘картопля в кожухах (мундирах)’, *бу́л’ба ў лусп’і* ‘тс.’.

Для досліджуваної лексики характерний не тільки процес поповнення новими номінативними одиницями, а і зворотний процес старіння частини лексики у зв’язку з тим, що деякі страви і кухонне начиння вийшли з ужитку. Однак це питання вимагає окремого висвітлення.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

- Бубряк 1989 — Бубряк М.М. Побутова лексика (назви страв і кухонного начиння у Словнику української мови Я. Головацького) // Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов’янських народів: Тези доповідей та повідомлень конференції. — Тернопіль, 1989.
- Бубряк 1993 — Бубряк М.М. Назви традиційних страв у говірках Українських Карпат // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні: Матеріали науково-практичної конференції. — Ужгород, 1993.
- Ганудель 1980 — Ганудель З.Т. Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии: (Названия пищи, посуды и утвари): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Ужгород, 1980.
- Дзендзелівський 1958 — Дзендзелівський Й.О. Назви деяких видів посуду у говорах Закарпаття // Доповіді та повідомлення Ужгородського університету: Серія філологічна. — Ужгород, 1958. — № 3.

Дзендзелівський 1965 — Дзендзелівський Й.О. Назви молочних продуктів в закарпатських українських говорах // Територіальні діалекти і власні назви. — Київ, 1965.

Турчин 1990 — Турчин Є.Д. Лексика питания в украинских восточнополесских говорах: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. — Київ, 1990.

SUMMARY

The author of the article notes that this group of words is enriched with simple (one lexeme) names by way of word-building, reinterpretation of words and borrowings from other languages (normally neighbouring – Polish, Hungarian, Rumanian). Though, most of the new names are created by means of word-building on the Ukrainian lingual grounds with the help of this language word-forming resources particularly with the help of suffixation. Ukrainian Carpathian names for food and kitchen ware are also considerably enriched by compound names, especially attributive word combinations.

Мова в часі і просторі

*Діалектологічні студії. 1**Львів, 2003***Зиновій Бичко***Тернопіль*

**НАЗВИ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ В
НАДДНІСТрянському ГОВОРІ**

Names of Clothes and Footwear in the Upper-Dniester dialect

Назви одягу — одна з найдавніших груп лексики, що пов’язана з матеріальною культурою. Характер одягу відображає соціально-економічне становище людей і рівень розвитку виробництва, залежить від географічно-кліматичних умов. Зацікавлення діалектологів цією групою лексики не випадкове, адже “слово, вербальні засоби репрезентують, акумулюють і закріплюють досвід, традицію — власне *культуру* етносу чи етнографічно-культурної спільноти, і цим забезпечують її передачу в просторі (до інших етносів чи етнографічних груп у межах єдиного етносу)” [Гриценко 1999, 13]. Серед діалектологічних студій, у полі зацікавлення яких назви одягу та взуття, — праці Ф. Бабія [Бабій 1982], Н. Пашкової [Пашкова 2000], Л. Пономар [Пономар 1997], Г. Войтів [Войтів 1991, Войтів 2000], Л. Лисиченко [Лисиченко 1965] та ін. Українському народному одягові присвятили етнографічні словники К. Матейко [Матейко 1996], Є. Шевченко [Шевченко 1999] та діалектний — Г. Гримашевич [Гримашевич 2002].

Тематична група назв одягу та взуття складається з кількох лексико-семантичних груп, утворює складну і розгалужену систему на підставі опозицій її структурних елементів за диференційними ознаками.

Наповнення наддіалектної мережі-моделі здійснюється завдяки лексичним і словотвірним синонімам, а також фонетичним варіантам лексем, різних за походженням; напр., родові назви: *убран'н'е*, *лахи*, *одежа*, *одежи*, *од'їу*, *од'ін*, *шмат'а*; видові назви: *анцуг* ‘костюм’; *апашка* ‘легка безрукавка’; *бекеша* ‘довгий суконний плащ’; *бунда* ‘довгий суконний плащ із капюшоном’; *ве'ренчук* ‘хустка’; *га'з'їука* ‘літня хустина’; *кабат*, *че'мерка*, *гун'ка* ‘куртка’; *гун'а* ‘довгий піджак’; *гор-сик(т)* ‘вишитий жіночий жилет’; *ках(ф)тан*, *лейбик* ‘жіночий жилет’; *жу'пан* ‘чоловічий піджак’; *заст'їчка* ‘стрічка’; *катаночка* ‘жіночий жакет’; *кацаба(е)йка* ‘корсет’; *ком'їн'арка* ‘вовняна шапка’; *ком'їсони* ‘спідня чоловіча білизна’; *крайка* ‘пояс’; *ку'файка* ‘ватяна куртка’; *опан-ча* ‘чоловічий плащ’; *ол'їнок* ‘жіночий головний убір’; *пал'е* ‘зимове пальто’; *пал'т'їука* ‘плащ’; *помки*, *райтки* ‘чоловічі штани’; *с'їр'ак* ‘легкий чоловічий плащ’; *с'пензор* ‘легкий піджак без підкладки’; *душка*, *п'лаки*, *су'к'енка*, *сукман* ‘сукня’; *футерко* ‘ватяний жіночий піджак’; *шкар'пнати* ‘шкарпетки’.

В основі номінацій традиційного верхнього одягу — протиставлення реалій за диференційними ознаками: матеріалом — *ко'жух*, *футро*, *футерко*; кроєм — *гун'а*, *с'вита*; сезоном носіння — *кацабайка*, *вет'р'їука*. На позначення поняття ‘верхній одяг’ у досліджуваних говірках уживається багато лексем іншомовного походження, напр.: п. *кам'їзел'ка* (*kamizelka*), *с'ветер*, *с'видер* (*sweter*); *кацабайка* (*kisbaja*); *футерко* (*futerko*); нім. *бл'уза* (*Bluse*); *анцуг* (*Anzug*) тощо.

У наддністрянських говірках, як і в інших говорах української мови, проходить архаїзація та поступове зникнення з ужитку лексики на позначення традиційного народного одягу, напр.: *с'їр'ак*, *се(а)р'дак* ‘безрукавка’, *бунда*. Фіксуємо назви одягу з характерними ознаками: національними — *кримка*, *ку'банка*, *си'б'їрка*, *ту'рецька* ‘хустка’; погодними — *дошчо'вик*, *вет'р'їука*, *порохо'вик*, *порох'ів'ник*; професійними — *ком'їн'арка*, *чи'мерка*, *райтки*.

Загальні назви одягу в наддністрянських говірках мають значну кількість синонімів: *лахи*, *шмат'а(е,і)* (ар.); *(в)одежа(и)* (Коз., Терноп.обл., Підв.); *(в)оди'жина* (Гор., Пуст., Жовк., Пер.); *(в)оді'ї(н')* (Рожн., Тисм., Тлум., Кал., Бог.); *убран'а(е,і)* (зх. Львів.обл.); *(в)о'гарт-ка* (ц.); *ма'натки* (півн. Львів.обл.); *вб'йори* ‘вишуканий одяг’ (ц.). Деякі назви зафіксовано і в інших південно-західних говорах: бойк. *ма'нат'е* ‘одяг’ [Онишкевич І, 429]; *убран'а* ‘одяг’, ‘головний убір’ [там само II, 310]; вол. *ма'нат'е* ‘різний одяг’, *вб'йоре* ‘святковий одяг’.

Семему ‘старий одяг’ у досліджуваних говірках передають лексеми *лахи*, *дрант’а* (ар.), *лах^лмани* (Зб., Збар.), *цондри* (Коз.), *лах^лм’іт’а* (сх.), пор.: бойк. *лахи*, *ла^лх’іт’а*, *лах^лмат’а* ‘лахміття’ [Онишкевич І, 405], бук. *лах* ‘одяг’ [МСБГ V, 17], вол. *дрант’е* ‘ганчір’я’.

Семантичні опозиції ‘чоловіча сорочка’ : ‘жіноча сорочка’ творять номени *кошул’а* : *со^лрочка*; пор.: бойк. *кошул’а*, *кошулейка* ‘сорочка’ [Онишкевич І, 384]; бук. *кошул’а* ‘сорочка’ [МСБГ IV, 90]. Семему ‘чоловічі штани’ маніфестують родові назви: *с^лподн’і*; *портки* (зх.), *гана^лвиц’і* (півн.); видові назви *райтки* ‘галіфе’, *помки* (зх.), *ком’ісони* (Зб., Збар.). Значення ‘підштанники’ передають лексеми *кал’ісони* (ар.), *гац’і* (Тереб.), *гач’і* (півд-зх.).

Лексико-семантичну групу ‘назви головних уборів’ репрезентують лексеми: *ш’епка* ‘шапка’, *кашкет* ‘кепка’ (ар.), *брил’* ‘капелюх’ (Борщ.), *кре^лсан* ‘капелюх’ (Зб.), *кучма* ‘шапка’ (Коз.), *хала^лмай* ‘старий капелюх’ (півд. говірки Збар.), *соллом’іник* ‘солом’яний капелюх’ (Львів. обл.).

Окрему лексико-семантичну групу становлять назви спідниці. Із логіко-поняттєвого погляду її організовують семемні опозиції ‘вид тканини’, ‘вид візерунка’, ‘колір’, ‘особливості крою’. Заповнюється ця мережа-модель номенами, які засвідчено в окремих говірках: *димка*, *запаска*, *гал’ка* (Львів. обл.), *шл’арка*, *гафт* (Терноп. обл.), *ка^лбат* (півн.-зх.), *п^ллахта*, *в кл’ош*, *в к^ллини*, *фа^лдована*, *ро^лгатка*, *об^лгортка*, *фар^лбан’а* тощо (семему ‘клин’ реалізують номени *клин* (ар.), *ц^лвикил’* (півд.-сх.)). У процесі історичного розвитку мови синонімічні відношення змінювалися; напр., спільнослов’янське *п^ллахта* входило до одного синонімічного ряду із *вретище*, *власяниця*, *плахта*, *жалоба*, *верето*, *рядно*. Більшість із цих назв вийшла з ужитку, синонімами лексеми *плахта* в сучасних наддністрянських говірках є назви *с^лп’ідниця’а* та *запаска*; пор. також у контактних говорах: бойк. *димка*, *запаска*, *запинка*, *запаца*, *припинка* [Онишкевич І, 215, 279; II, 142], вол. *за^лпаска*, *п^ллахта*.

Лексико-семантичну групу ‘верхній жіночий одяг’ репрезентують лексеми *су^лкенка* ‘плаття’ (ар.), *душка* ‘тс.’ (Зб.), *запаска* ‘фартух’ (Стр.), *припин’да* ‘тс.’, *вопен’да* ‘тс.’ (Бош.), *опинка* ‘тс.’ (Терноп. обл., Коз.), *ка^лтаночка* ‘жакет’, *каца^лбайка* ‘корсет’, *каца^лвейка* ‘приталений каракулевий козушок’, *пал’т’іўка* ‘літнє пальто’ (ц.а), *а^лпашка* ‘вовняна хустка’ (Зб., Збар.), *лейбик* ‘безрукавка’ (кр.зх.), *горсик* ‘тс.’ (Чорт.), *каца^лбайка* ‘тс.’ (Зб.), *лапсер^лдак* ‘тс.’ (півн. Терноп.обл.), *духл’а* ‘тс.’ (Бер.), *п^ллаки* (Буч.) ‘плаття’, *га^лз’іўка* ‘літня хустка’, *олч’іпок* ‘хустка’, *ба^лв’енка* ‘товста хустка’ (Бер.), *пл’ед* ‘велика хустина’ (ар.), *кам’ізел’ка* ‘желет’, *горсик* ‘тс.’ (Мон.), *пал’е* ‘зимове пальто’ (зх.), *заст’ічка* ‘стрічка’, *хустина*

‘тепла хустка’, *пл’ет* ‘тс.’, *ч’іпец* ‘головний убір’, *бара’ниц’і* ‘широке хутро на зимові поїздки’ (ар.).

Семему ‘верхній чоловічий одяг із домотканого грубого сукна’ передають лексеми *плах’т’ек* і *бунда* (пор.: бойк. *бунда* ‘кожух без рукавів’, ‘накидка’, ‘верхній чоловічий одяг’ [Онишкевич I, 76]). Аналізовану парадигму репрезентують й інші номени: *гун’ка* ‘літня куртка’, *чи’мерка* ‘куртка з овечого сукна’, *жу’пан* ‘піджак’, *бл’уза* ‘тс.’, *с’ір’ак* ‘пальто’, *сир’дак* ‘тс.’, *вопан’ча* ‘тс.’ (півд.-сх.), *полот’н’енка* ‘плащ із домотканого полотна’, *по’лок’інка* ‘тс.’, *руб’аха* ‘сорочка з грубого полотна’, *каф’тан* ‘піджак’ (ц., півд. Терноп. обл.), *футро* ‘кожух, покритий сукном’, *к’райка* ‘святковий пояс’. Деякі з наведених слів мають паралелі в інших говорах: вол. *бара’нец’а* ‘ковдра з баранячих шкір’; бук. *ками’зел’ка* ‘жилет’ [МСБГ IV, 12], *каца’вейка* ‘легкий жилет’ [там само]; бойк. *кам’ізел’ка* ‘верхній жіночий одяг’, *каца’байа* ‘полотняна блузка’, *каца’бейка* ‘тс.’, *футро* ‘шуба’, ‘кожух’ *футерко* ‘шубка’ [Онишкевич I, 337, 343; II, 335].

Семему ‘взуття’ (загальна назва) у наддністрянському говорі маніфестують лексеми: *обу’ї*, *мешти*, *капц’і* (ар.) *пан’тофл’і*, *п’атинки* (півд.-сх.). Вони утворюють виразний гіперо-гіпонімний ряд. У досліджуваному обширі зафіксовано: *боти* ‘гумові чобітки’, *гумовц’і* ‘гумові чоботи’, *к’ірза’ки* ‘робочі чоботи’ *кал’ош’і* ‘галоші’, *хода’ки* ‘старе взуття’, *ш’краби* ‘тс.’, *сан’дали* ‘сандали’, *шл’опанц’і* ‘літні туфлі з відкритою п’ятою’, *бурки* ‘жіночі суконні зимові черевики’, *бо’саки* ‘босоніжки’; у західній частині ареалу: *еск’і’моси* ‘святкові чоловічі валянки’, *ц’і’жемк’і* ‘жіночі туфлі’; у південно-західній: *румунки* ‘високі жіночі черевики’, *штай’гури* ‘масивні чоловічі чоботи’, *корки* ‘мешти із широкими підборами’; у північній: *ш’іни*, *ш’ім’і* ‘святкові жіночі чоботи’, а також спорадично *виступц’і*, *сн’і’говц’і*, *ц’ун’і* ‘вузькі чобітки’. Ізоглоси лексем продовжуються і в інших говорах південно-західного наріччя, напр., бойк. *обу’ї*, *гума’ки*, *хода’ки*, бук. *к’ірза’ки*, *мешти*, вол. *гума’ки*, *кирз’а’ке*.

В аналізованій тематичній групі лексики особливо помітна диференціація між східною і західною частинами говору; напр., ‘торочки’ *кутаси* — *то’роки*, ‘постільна білизна’ *ш’мат’е* — *пост’іл’*; ‘намисто’ *пац’орки* — *ко’рал’і*.

Назви одягу можна об’єднати за походженням у групи: 1) праслов’янська лексика *ко’жух*, *о’нуча*, *сук’но*, *нага’виц’і*, *сук’енка*; 2) давньоукраїнська лексика *о’дежа*, *ме’режка*; 3) запозичення — полонізми: *к’л’ани*, *пан’чохи*, *пац’орки*, *мари’марка*, *лича’ки*, *кра’ватка*; германізми:

фар'тух, ф'рендзл'і, фал'бани, ко'рал'і, ш'лейки; латинізми: *ко'шул'а, кап'ішон, кал'л'ош'і, ко'ун'ір*; галліцизми: *горсет, ко'карда*.

Цю тематичну групу виразно характеризує велика кількість лексико-семантичних груп (назви одягу та взуття), які своєю чергою поділяються на ще менші семантичні мікрогрупи. В ареальному аспекті найвиразнішою рисою цієї групи є те, що родові назви одягу і взуття функціонують у всьому наддністрянському говорі, а їхні видові кореляти поширені островними ареалами по всій території, поступово переходячи в інші контактні говори.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Бер. — Бережанський р-н Тернопільської обл.
 Бог. — Богородчанський р-н Івано-Франківської обл.
 Борщ. — Борщівський р-н Тернопільської обл.
 Буч. — Буцацький р-н Тернопільської обл.
 Гор. — Городоцький р-н Львівської обл.
 Жовк. — Жовківський р-н Львівської обл.
 Зб. — Зборівський р-н Тернопільської обл.
 Збар. — Збаразький р-н Тернопільської обл.
 Кал. — Калуський р-н Івано-Франківської обл.
 Коз. — Козівський р-н Тернопільської обл.
 Мон. — Монастирський р-н Тернопільської обл.
 Пер. — Перемишлянський р-н Львівської обл.
 Підв. — Підволочиський р-н Тернопільської обл.
 Пуст. — Пустомитівський р-н Львівської обл.
 Рожн. — Рожнятівський р-н Івано-Франківської обл.
 Стр. — Стрийський р-н Львівської обл.
 Терєб. — Терєбовлянський р-н Тернопільської обл.
 Тисм. — Тисменицький р-н Івано-Франківської обл.
 Тлум. — Тлумацький р-н Івано-Франківської обл.
 Чорт. — Чортківський р-н Тернопільської обл.
 ар. — увесь ареал
 кр.зх. — крайній захід
 зх. — захід ареалу
 півн. — північ ареалу
 півд. — південь ареалу
 ц. — центральний ареал

ЛІТЕРАТУРА

Бабій 1982 — Бабій Ф. Назви одягу та взуття говірок Ровенщини з погляду походження // Лексика української мови. – Ужгород, 1982.

- Войтів 1991 — Войтів Г. Назви жіночого поясного одягу // Гуцульщина: Лінгвістичні етюди. — Київ, 1991.
- Войтів 2000 — Войтів Г. Назви жіночих шийних прикрас у гуцульському говорі // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. — Львів, 2000.
- Гримашевич 2002 — Гримашевич Г. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. — Житомир, 2002.
- Гриценко 1999 — Гриценко П. Етнографічні словники у контексті сучасної культури // Шевченко Є. Українська народна тканина. — Київ, 1999.
- Лисиченко 1965 — Лисиченко Л.А. Архаїчні назви одягу в східнослов'янських говірках // Українська республіканська діалектологічна нарада. — Київ, 1965.
- Матейко 1996 — Матейко К. Український народний одяг: Етнографічний словник. — Київ, 1996.
- МСБГ — Матеріали до словника буковинських говірок. — Вип. 1–6. — Чернівці, 1971–1979.
- Онишкевич — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. — Ч. 1–2. — Київ, 1984.
- Пашкова 2000 — Пашкова Н.І. Назви одягу в українських говорах Карпат (структурно-семантична, генетична та ареальна характеристика): Автореф. ...канд. філол. наук. — Київ, 2000.
- Пономар 1997 — Пономар Л. Назви одягу Західного Полісся. — Київ, 1997.
- Шевченко 1999 — Шевченко Є. Українська народна тканина. — Київ, 1999.

SUMMARY

Names of clothes and shoes functioning in the Dniester dialect form a fixed thematic group with an obvious differentiation between the eastern and the western parts of the dialect. The names' semantics has been defined by means of a linguistic-ethnographical net-model which is filled in with lexical and word-building synonyms and phonetic variants of the lexemes of different origin.

Хрістіане Вільперт

Вюрцбург

НІМЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Borrowings from German in the Hutsul Dialect

Вивчення німецьких запозичень у гуцульських говірках тісно пов'язане з історією заселення етномовного континууму, культурними та побутовими контактами між носіями обох мов. Адже проникнення слів з однієї мови може відбуватися через безпосередній контакт, наприклад, німецькі заселення гуцульського простору та за допомогою мови-посередника. В ареалі поширення гуцульських говірок, що охоплює частину Івано-Франківської (далі — “галицька” Гуцульщина), Чернівецької (буковинська Гуцульщина), Закарпатської (закарпатська Гуцульщина) областей України, а також окремі населені пункти на Мараморощині та Сучавщині (Румунія). Німецькі назви запозичено двома згаданими шляхами.

Поява німецьких поселенців на Гуцульщині має багату історію, відмінну на різних її частинах.

Перші німецькі ремісники і купці селилися в містах Галичини від XIII ст., засновуючи там свої квартали. Територія “галицької” Гуцульщини не підпала під цей рух. Про можливі безпосередні контакти між німцями і гуцулами можна говорити від кінця XVIII ст. Після першого поділу Польщі 1772 року ця територія перейшла до складу Австро-Угорщини, австрійці обійняли урядові посади, а німецька мова стала

урядовою. Згідно з патентом заселень (Ansiedlungspatent) від 1.10.1774 року, слідом за урядовцями переселилися й австрійські ремісники, купці, митці. Колоністам надавали вільне поселення разом із безкоштовною “винагородою” — правом стати громадянином, відкрити свою справу (Bürger- und Meisterrecht), а також звільняли від усіх податків на шість років. Спершу кількість поселенців була незначною: Марія-Тереза ввела обмеження щодо кандидатів-протестантів, місця поселень для яких були конкретно визначеними. 1781 року обмеження ліквідували. За кілька років тисячі кандидатів із західної Німеччини, особливо із Пфальц (Pfalz (hier Kurpfalz)) та Баден Вюртембергу (Baden Württemberg), виявили бажання переселитися. Серед переселенців була велика кількість швабів (Schwaben; етнічна група в Німеччині), тому на Галичині (зокрема і в “галицькій” Гуцульщині) швабами почали називати всіх переселенців [Kaindl 1916, 62]. Кількість бажаючих була настільки великою, що вже 1786 року вербування було припинено [Kaindl 1916, 55–61].

Основними причинами переселення німецьких селян були погані економічні та політичні умови на їхній батьківщині: у Німеччині було замало родючого ґрунту, а сама територія поділена на багато різних князівств та королівств, що постійно воювали одне з одним. Усе це відбивалося на житті населення. Усередині XVIII ст. багато протестантів переселилося в “новий світ” (Америку), але 1776 року там розпочалася війна за незалежність, і еміграція стала неможливою. Люди почали шукати нових місць, цього разу на сході; на “галицькій” Гуцульщині в різних місцях невеликими групами селилися німці. На Надвірнянщину перші з них приїхали у 20–30-их роках XIX ст., коли власник надвірнянської домінії граф Реннальд (Renard [Kalender 1912])¹ [Сіреджук 1999, 165] прийняв лісорубів, лісників, а також ремісників із Пруської Шлезії (Preussisch-Schlesien) та Рейнмайнської місцевості (Rhein-Main-Gegend). Окремі родини через вісім років повернулися на батьківщину, інші — залишилися (перед Другою світовою війною цей осередок, як і інші німецькі громади, частково полонізувався). У цей період є згадки про німецьких поселенців у 28 н.п. Гуцульщини [Сіреджук 1999, 163], хоча постійно проживали вони у Битькові, Ворохті, Делятині, Зеленій, Микуличині, Надвірній, Пасічній, Пненеві, Рафайлові, Смодній, Татарові і Яблуниці [там само, 164].

Найбільша німецька громада була у с. Пасічна, де була гончарна фабрика; поблизу, у с. Битьків, від 1896 року австрійська фірма “Оріад” розпочала видобуток нафти.

¹ У німецьких джерелах подано ім’я Renard.

За даними 1.09.1939 р. у дванадцяти н.пп. “галицької” Гуцульщини проживало 455 осіб німецького походження, з яких 200 осіли в м. Надвір-на [Сіреджук 1999, 164].

Безпосередні контакти між німцями та гуцулами на “галицькій” Гуцульщині були локальними. Велике значення в поширенні германізмів на цій території мало посередництво польської мови. Упродовж сторічних контактів між німцями та поляками значна кількість німецьких назв переходила з однієї мови в іншу, а згодом — через посередництво польської — в українську, зокрема в її діалекти.

Після того як за новою австрійською конституцією 1861 року Галичина отримала статус автономії, урядові повноваження перейшли до польської аристократії. Настав час посиленої полонізації. Польська шкільна система була впроваджена в усій країні, мовою управління стала польська. Переселенці-католики швидше полонізувалися, ніж протестанти. 1907 року виник навіть “бунт християнських німців у Галичині” проти полонізації німців. На “галицькій” Гуцульщині німці проживали до Другої світової війни, потім більшість із них повернулася до Німеччини. Маленькі німецькі громади швидко асимілювалися. Поширення польської мови все ж ненавмисне впливає на перенесення слів, запозичених із німецької як в літературну українську мову, так і в її діалекти. Особливо це спостерігаємо у групі слів повсякденного вжитку:

га́нок (га́нок), га́нку, ч. Прибудова біля входу до будинку. — *Дау́но гуцул'с'кі хати ни мали га́нк'іу* (Верховинський і Косівський р-ни); *М'їй ста'р'і си'дид на га́нку тї'р'їйтс'і на сонци* (4).

га́нчик, ка, ч. Здрібн. від **га́нок** (Верховинський і Косівський р-ни).

нім. *Gang* ‘прибудова до хати’, ‘коридор’; пол. *ganek* ‘тс.’.

гві́нт (гв'інт), а, ч. Гвинт. — *Пе"ре"крутиу́ тв'інт* (Верховинський і Косівський р-ни).

нім. *Gewinde* ‘різьба’; пол. *gwint* ‘тс.’.

лѐйбик (лѐйбик, лаїбик), а, ч. 1. Вовняний і сукняний короткий одяг без рукавів. (5, 30, 43, 53, 55); 2. Піджак (28).

нім. *Leibchen* ‘жилет’; пол. *leibik* ‘тс.’.

ра́шпиль (рашпил', раш'пил', |рашпи'л', рашп'іл'), л'а, ч. 1. Великий копитний напилек у коваля. — *Раш'пилем ст'руж'ет ко'пита* (65); *Йа то'ч'еу рашпил'ом п'іт'кови* (46); “*Шо то за ко'вал' без рашпи'л'е?*” — *о'бури'єс'і д'ідо* (3); 2. Шевський напилек, яким згладжують краї підосви. — *У шеуц'іу ѝе рашпил'і* (36); *П'ідошву за'ч'истиу рашпилем* (46); *Краї'ї п'ідошви згладжуйут' рашп'іле"м* (41).

нім. *Raspel* ‘тертка’; пол. *raszpla* ‘тс.’.

рашплюва́ти (рашпл’у’вати), йу, йеш, *недок.* Затирати “рашпілем”. – *Рашип’л’у́єт ко’нев’і ко’пита* (70).

нім. *Raspeln* ‘натирати на тертці’; пол. *raszplować* ‘тс.’.

фа́лда (фалда), и, ж. Складка (на спідниці). – *Спи́дниц’а на фалди* (49).

нім. *Falte* ‘складка’; пол. *fałd, fałda* ‘тс.’.

фалдо́ваний (фал’дований), а, е. Який має складки. – *На’т’егла на себе фал’довану с’п’ідницю* (67).

нім. *Gefaltet* ‘складаний’.

фалдува́ти (фалду’вати), дуйу, дуйеш, *недок.* Збирати, складати в складки. – *Сид’іч’і на лау́ц’і, фал’ду́єт су’конку* (65).

фалдо́вані (фалдован’і), н’і, с. Збирання в складки. – *Зро’била на су’конц’і др’іб’не фал’дован’і* (67).

нім. *Falten* ‘кладати’; пол. *fałdować* ‘тс.’.

фарту́х (фар’тух), а, ч. Платок, хустка. – *Зв’і’чайні́й кухо’варски́й ха’лат, по’шити́й з полот’на чи і’ншого то’нкого мате’р’іалу, вд’а’га́йут’ йо’го ха’зяки п’ід час готу’ван’а йі’ж’і* (26); *Фартух – це ку’сок мануфа’к’тури – ситц’у* (31); *Нос’ат’ спе’реду* (19, 20, 24, 31, 34, 80); *С’пире́ду у моло’диц’і бу’у п’ідв’езаний фартух* (37); *Ти’пер но’сет фарту’хе* (77); *За’дне полот’нище за’паски* (65); *С’п’ідниц’а з до’машнього г’рубого полот’на* (5).

нім. *Vortuch. (Schürze)* ‘фартух’; пол. *fartuch, fertuch* ‘тс.’.

фу́тро (футро), а, с. Пікладка, підбій (Верховинський і Косівський р-ни). – *Уши’у со’б’і куртку с’ тепл’ім футром* (44); *Кра’вец’ при’уши’у до пла’шча футро* (11).

нім. *Futter* ‘підкладка’; пол. *futro* ‘тс.’.

футрува́ти (футру’вати), руйу, руйеш, *недок.* Підшивату підкладку (Верховинський і Косівський р-ни). – *Дила футру’вати со’б’і куртку* (61).

нім. *Füttern* ‘підшивати підкладку’; пол. *futrować* ‘тс.’.

ца́л (цал, цал’, цол) а, ч.1. Міра довжини (Верховинський і Косівський р-ни). – *Цал – то м’іра на велик’ій палиц’і* (41).

2. Лінійна міра 2,5 см. – *На цали м’ірили дош’к’е* (45).

нім. *Zoll* ‘дюйм’; пол. *cal* ‘тс.’.

цуг (цуг), а (у), ч., тільки одн. Протяг. – *Зак’ри’ї д’вер’і, бо у хат’і цуг* (67).

нім. *Zug* ‘протяг’; пол. *sig* ‘тс.’.

шва́гер (ш'вагер, ш'вагер, ш'ваг'ір, шваг'ро, 'шоўгур), а, ч. 1. Брат дружини (14, 55); 2. Брат чоловіка (11, 41, 65, 67); 3. Чоловік сестри (4, 25); 4. Чоловік жінчиної сестри (14, 45, 65).

нім. *Schwager* 'дівер, шурина, зять, свояк'; пол. *szwagier* 'тс.'.

швагрю́ва (шваг'рова), ойі, ж. 1. Сестра чоловіка, жінки (41, 67); 2. Жінка брата (Верховинський і Косівський р-ни).

нім. *Schwägerin* 'сестра чоловіка, жінки', 'жінка брата'; пол. *szwagrowa* 'тс.'.

шóпа ('шопа), и, ж. 1. Приміщення для дров. — У нас 'шопа 'доста ве'лика (23, 76); 2. Приміщення для сільськогосподарського реманенту (24, 40, 42, 47, 53, 59, 61, 66, 76); 3. Приміщення для худоби із трьома стінами і дахом на полонині чи в селі (28, 53, 66, 67); 4. Навіс для худоби від дощу та снігу (72); 5. Сарай [Жегуц, 167].

нім. *Schuppen* 'сарай'; пол. *szopa* 'тс.'.

шпýлер (ш'пулер), а, ч. Вісь ткацького човника, на якому рухається цівка (35, 59, 67).

нім. *Spule* 'котушка, шпулька'; пол. *szpula* 'тс.'.

шуфлюва́ти (шуфл'увати), йу, йеш, *недок.* Працювати лопатою (22, 34, 46).

нім. *Schaufeln* 'рити, копати'; пол. *szuflować* 'тс.'.

шúфля ('шуфл'а), і, ж. Лопатка з загнутими догори бічними краями і перев. короткою ручкою; лопата (4, 22, 34, 46).

нім. *Schaufel* 'лопата'; пол. *szufel, szufla* 'тс.'.

Перші німецькі поселення на Закарпатті з'явилися на початку XII ст. У 1141–1161 роках король Геза II закликав сюди німецьких лицарів. Мета цих переселень — захистити верхньоугорську митницю від нападів загарбників, а також забезпечити соледобування. Перші поселенці були вихідцями з Нижньої Саксонії та Фландрії, вони поселилися в округах Берег, Угоча та Маморош. У XIII–XIV ст. після татарської навали король Бела IV запросив німецьких ремісників і землеробів поселитися вздовж узбережжя Тиси. Однак у XV ст. населення повністю асимілювалося [Melika 2002, 16].

Нова хвиля німецьких колоній на Закарпатті пов'язана зі зростом зацікавлення віденського двору видобуванням кам'яної солі (XVIII ст.), що сприяло проведенню лісорозробки. Для цього було викликано верхньо-австрійських лісорубів. У 20-х роках XIX ст. почалося переселення ціпсер саксонців (Zipser Sachsen) зі Словаччини до Рахова, Ясіня, Богдана та Лугів. Ці лісоруби та лісосплавники відразу ж розпочали чистити та готувати ріки для переправлення деревини. Робочі пристрої,

які запровадили німці для використання в лісорубстві та лісосплаві, перейняли гуцули. Тематична група лісорубської та лісосплавної лексики — приклад запозичень через безпосередній контакт носіїв обох мов [Melika 2002, 38].

бартка (бартка, бардка), і, ж. Топірець (металевий або дерев'яний) із довгою ручкою, прикрашеною орнаментом. — *А Доўбуш йак йшў барткоў ру'бати, то не лиш оп'ришки, а ўс'і гори с'і чуду'вали* (33); *Як'шо то з жи-л'іза зроблена була, то називали бартка* (29); *Отот Писаний Камін', шо йе на Йесе'нов'і ў вер'ху, то ўсе виписали оп'ришки бартками* (61, 67).

нім. *Barte* ‘топірець’.

вєрцойг, а, ч. Прилад (загальна назва) (81) [Жегуц, 23].

нім. *Werkzeug* ‘прилад’.

гріф (гр'іф, гриф), а (у), ч. Прилад, який використовують, навантажуючи віз дровами (1, 5, 35, 47–49, 59–60, 69–71, 76, 78, 79, 81, 93). — *Гр'іф – буў к'іл за'острений – на к'ін'ц'і за'л'ізом за'кований* (72).

нім. *Griff* ‘прилад, який використовують у лісорозробці’².

кля □ вза (кл'аўза, клаўзура, клаўзур), и, ж. Гребля у верхів'ї річки для створення запасу води, призначеного для сплаву плотів (47–49, 59–60, 78–79, 93) [Сабадош, 367].

нім. *Klotz* ‘колода’.

кльоц (кл'оц), у, ч. Відрізок колоди довжиною 4–12 м і діаметром понад 30 см (47–49, 59–60, 69–72, 76, 78–79, 81, 93) [Сабадош, 352].

нім. *Klotz* ‘колода (загальне)’.

ри □ зи (рези^е, ри^ези, ре^ези, ри^ези^е), ів, тільки мн. Жолоб із колод, по якому спускають згори зрубаний ліс (5, 28, 30, 43, 53, 67, 91). — *По ри-зах ле'т'е з го'ри берн'і аш на ра'гаш* (64); *Робйі с' дере'ва та'к'і ри'е'зи, бе'реси коўт'к'і, кла'деси і' роби'цси 'н'іби рі'ў. То си зби'вайі і' поси'пайіси во'доў'аби коўнк'і' добре йі'хали* (41).

нім. *Riese* ‘дерев'яні жолоби’.

фóрвасер (форвасер), а, ч. Перша порція випущеної з греблі води (її випускають за деякий час перед пуском плотів, швидкість яких перевищує швидкість випущеної води) (47–49, 59, 60, 76, 78, 79, 93) [Сабадош, 370].

нім. *Vorwasser* ‘вода, яка тече перед іншою’.

Див. також **цўфліс**.

цўфліс (цуфл'іс), у(а), ч. Те саме, що **фóрвасер** (48, 49) [Сабадош, 370].

нім. *Zufluß* ‘приплив’.

² Укладачі ЕСУМу припускають можливість польського посередництва [ЕСУМ I, 597].

шiнтáфля (ш'iн'тафл'а, шв'iн'тафл'а, шв'iм'тафл'а, шв'iн'табл'а), і, ж. Помiст iз круглих колод (у виглядi послiдовно з'єднаних плотових секцiй) завдовжки 50–80 м, що тягнеться похило вiд порогу отвору греблi вздовж рiчки (щоб плоти плавно спускалися з отвору, оскiльки вiн знаходиться на рiвнi 8–12 м над дном рiчки) (55, 60, 69–72, 89, 90) [Сабадош, 365–366].

нiм. *Schwimmtafel* 'плавуча платформа'.

шляга, и, ж. Великий залiзний молот вагою вiд 5 до 20 кг, яким розбивають валуни в рiчцi, очищаючи її, щоб полегшити лiсосплав (48, 49) [Сабадош, 347].

нiм. *Schlegel* 'спецiальний молот'.

На буковинськiй Гуцульщинi в мiстах Бая, Неамтц i Серет нiмцi проживали вже вiд заснування молдавського князiвства, але були винищенi пiд час монгольського вторгнення 1241 року. Iз середини XIV ст. розпочалася хвиля iмiграцiї нiмецьких купцiв у Молдову через галицьке князiвство. Так з'явилися нiмецькi громади в мiстах Сучава та Серет. У XIV ст. в Серетi було збудовано францисканський собор, 1391 року — домініканський собор святого Йоханiса, а 1371 року — засновано римо-католицьке єпископство. Турецька навала поклала кiнець цiй iмiграцiї, у XVI ст. згадок про iснування нiмецької громади в Серетi немає [Wagner 1979, 18]. Пiсля приєднання на Буковину, подiбно як i на Галичину, запрошено ремiсникiв i селян. Територiя цiєї частини Гуцульщини все ж не є вельми привабливою для переселенцiв — на пiвднi постало лише кiлька колонiй гiрникiв (Якобени та Кiрлiбаба). Кориснi копалини, якi там добували, дуже швидко вичерпувалися i поселенцi починали шукати нових мiсць [Hadbawnik 1992, 31–32]. На буковинськiй Гуцульщинi було також три нiмецькi поселення поблизу Вижницi. Вони виникали автономно, незалежно вiд будь-якого державно органiзованого руху колонiзацiї. Першi нiмцi приїхали з Галичини на запрошення барона Василька i купили там землю. Мiсця поселень отримали також i нiмецькi назви: Хекндорф (Heckendorf), яке виникло 1840 року, у серединi XIX ст. з'явилися також Олександрдорф (Alexanderdorf) i Катарининдорф (Katharinendorf) [Gross].

Частина нiмецьких поселенцiв пiд час Другої свiтової вiйни виїхала до Нiмеччини, тих, хто залишився чи повернувся на Гуцульщину до 1947 року, було вивезено на Сибiр (зокрема в Тюмень) [Melika, 128]. Хто iз них пiсля репресiй повернувся на Гуцульщину, невідомо.

Гуцули продовжують уживати слова нiмецького походження, що нагадує про роки контактiв та спiльної працi.

ЛІТЕРАТУРА

- Жегуц, Піпаш — Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. — Мюнхен, 2001.
- Сабадош — Сабадош І. Лісоплавна лексика українських говорів Карпат // Український діалектологічний збірник. — Книга 3. — Київ, 1997. — С. 343–398.
- Сіреджук 1999 — Сіреджук П. Німецька діаспора Галицької Гуцульщини (кінець XVIII – 30-ті роки XX ст.) // Історія Гуцульщини / Відп. ред. М. Домашевський, Н. Библюк. — Т. IV. — Львів, 1999. — С. 163–172.
- Hadbawnik 1992 — Hadbawnik O. Die Zipser in der Bukowina. — Augsburg, 1992.
- Kaindl 1916 — Kaindl R. Die Deutschen in Galizien und in der Bukowina. — Frankfurt a. M., 1916.
- Kalender — Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1912. — Lemberg, 1912.
- Melika 2002 — Melika G. Die Deutschen in der Transkarpaten-Ukraine. Entstehung, Entwicklung ihrer Siedlungen und Lebensweise im multiethnischen Raum. — Marburg, 2002.
- Scherer 1982 — Scherer K. Aus Duchroth, Frankenthal und Sippersfeld nach Galizien (1782–1803). Eine Skizze zur pfälzischen Auswanderung im 18. Jahrhundert // Vor 200 Jahren aus der Pfalz nach Galizien und in die Bukowina. — Stuttgart, 1982. — S. 25–30.
- Wagner 1979 — Wagner R. Die Bukowina und ihre Deutschen. — Wien, 1979.
- Gross — Gross K. The Lutheran Communities of Alexanderdorf and Katharinendorf in Northwestern Bukovina / Translated by I. Hein Ellingson // <http://www.bukovinasociety.org/alexdorf.html> 04.03.2003.

СПИСОК НАЗВ ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ І ЇХ СКОРОЧЕНЬ

1. Битьків Надвірнянський р-н Івано-Франківська обл.
3. Пнів Надвірнянський р-н Івано-Франківська обл.
4. Пасічна Надвірнянський р-н Івано-Франківська обл.
5. Зелена Надвірнянський р-н Івано-Франківська обл.
11. Делятин Надвірнянський р-н Івано-Франківська обл.
14. Печеніжин Коломийський р-н Івано-Франківська обл.
19. Слобода Коломийський р-н Івано-Франківська обл.
20. Мишин Коломийський р-н Івано-Франківська обл.
22. Дебеславці Коломийський р-н Івано-Франківська обл.
23. Микуличин Яремчанська міськрада
24. Стопчатів Косівський р-н Івано-Франківська обл.
25. Ковалівка Коломийський р-н Івано-Франківська обл.
26. Рожнів Косівський р-н Івано-Франківська обл.
28. Яблуниця Надвірнянський р-н Івано-Франківська обл.
29. Кременці Яремчанська міськрада
30. Нижній Березів Косівський р-н Івано-Франківська обл.
31. Верхній Березів Косівський р-н Івано-Франківська обл.
33. Ворохта Яремчанська міськрада

34. Космач Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
35. Прокурава Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
36. Брустурiв Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
37. Шешори Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
40. Косiв Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
41. Вербовець Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
42. Кобаки Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
43. Рiчка Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
44. Яворiв Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
45. Бабин Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
46. Старi Кути Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
47. Кути Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
48. Верховина Верховинський р-н Iвано-Франкiвська обл.
49. Криворiвня Верховинський р-н Iвано-Франкiвська обл.
53. Розтоки Косiвський р-н Iвано-Франкiвська обл.
55. Бiлоберiзка Верховинський р-н Iвано-Франкiвська обл.
59. Устерiки Верховинський р-н Iвано-Франкiвська обл.
60. Хороцеве Верховинський р-н Iвано-Франкiвська обл.
61. Голови Верховинський р-н Iвано-Франкiвська обл.
65. Черемошна Верховинський р-н Iвано-Франкiвська обл.
66. Яблуниця Верховинський р-н Iвано-Франкiвська обл.
67. Гринява Верховинський р-н Iвано-Франкiвська обл.
69. Чорна Тиса Рахiвський р-н Закарпатська обл.
70. Ясиня Рахiвський р-н Закарпатська обл.
71. Лазещина Рахiвський р-н Закарпатська обл.
72. Кваси Рахiвський р-н Закарпатська обл.
76. Рахiв Рахiвський р-н Закарпатська обл.
77. Розтоки Рахiвський р-н Закарпатська обл.
78. Богдан Рахiвський р-н Закарпатська обл.
79. Лути Рахiвський р-н Закарпатська обл.
80. Верхнє Водяне Рахiвський р-н Закарпатська обл.
81. Великий Бичкiв Рахiвський р-н Закарпатська обл.
89. Дихтинець Путильський р-н Чернiвецька обл.
91. Долiшнiй Шепiт Вижницький р-н Чернiвецька обл.
93. Сергiї Путильський р-н Чернiвецька обл.

SUMMARY

This brief overview on german settlement in the Hutsulschyna is an attempt to draw attention to the lexical influence of the german language on the hutsul dialect, especially during the 18th and 19th century. A few examples are given for words borrowed directly from the german language while living together, as well as words borrowed by the polish language at first, and then passed on into the ukrainian language and its dialects.

Людмила Білик

Донецьк

СПРОБА СТВОРЕННЯ СЛОВНИКА ДІЕСЛІВНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ГОВІРОК ДОНЕЧЧИНИ

*The Attempt to Compose a Dictionary
of Verbal Word Combinations in the Dialects of the Donetsk area*

Українська діалектологія має значний лексикографічний доробок, укладено словники лексики різних груп говорів, в основному тлумачного типу, а також матеріали до лексичних атласів, фразеологічні словники, тематичні, тлумачні. Однак дослідники традиційно досліджують іменникову лексику, а тому бракує спеціальних словників, присвячених, зокрема, описові валентності дієслів і здатності утворювати словосполучення. Натомість лексикографічне опрацювання діалектних записів дієслівної лексики дасть змогу систематизувати зібраний матеріал, виявити внутрішньо-системні зв'язки тощо.

Дієслово — один із чисельних і різноманітних за складом розрядів слів; це — повнозначна частина мови, що називає процесуальну ознаку предмета, тобто, дію, яку виконує суб'єкт, або його стан як процес у граматичних категоріях виду, стану, способу, часу, особи, а також в окремих формах — роду й числа [Доленко 1987, 204]. Дієслова можуть означати трудові процеси (*будувати, білити, збирати*), переміщення істот чи предметів у просторі (*йти, плавати, носити*), роботу органів чуття (*чути, бачити, смакувати*), процес мислення (*думати, планува-*

ти, передбачати), фізичний стан (*спати, сидіти*) тощо [СУМ 1991, 81]. Подібно до того, як предметність характеризує іменник, значення дії в процесі її протікання характеризує дієслово в будь-якій формі.

Тільки дієслово може виражати дію як процес — у категоріях стану, виду, особи, способу й часу (ці морфологічні категорії властиві лише дієслову). Окремі дієслівні форми можуть мати спільні з іншими частинами мови категорії числа (всі дієслівні форми, крім інфінітива, дієприслівника і форм на *-но, -то*), роду (форми минулого часу, умовного способу, а також дієприкметники), відмінка (лише дієприкметники) [Вихованець 1988, 156].

Дієслово характеризує й активна валентність, передбачаючи реалізацію валентних гнізд відповідними аргументами, тому розглядати валентний потенціал дієслова слід лише з урахуванням взаємодії його категоріальних значень з іменниками [Загнітко 1996, 195], зокрема, коли йдеться про маловивчені новостворені східностепові говірки, які є предметом нашого аналізу. Однак досі валентність дієслів, специфіка їхнього входження до дієслівно-іменних словосполучень ще не були предметом лексикографічного опрацювання. Пропонований проект Словника дієслівних словосполучень покликаний заповнити цю прогалину.

До Словника входять найуживаніші дієслова із залежними від них компонентами. Реєстровим словом є дієслово, яке подано в неозначеній формі, тобто в початковій формі — інфінітиві. При дієсловах наводимо (скорочено або повністю) їхні основні форми. Після початкової форми до особових дієслів подано закінчення першої і другої (іноді також третьої) особи однини теперішнього або (якщо дієслово доконаного виду) майбутнього часу, напр.: **поста́чати**, -айу, -айеш, -айут'; **хо́дити**, -джу, -'д'у, -диш, -деш, -д'ат'; **бра́ти**, -бе'ру, -бе'реш; **ло́вити**, -'вл'у, -виш, -'вл'ат', -'вл'ут'; **гри́зти**, -'зу, -'зеш; **лю́бити**, -'бл'у, -биш, -'би'ш, -беш, -'бл'ат'; **вз'яти**, в'із'му, в'із'меш; **ста́ти**, 'стану, 'станеш; *нак. стан'*.

При дієсловах, які практично не мають форми першої і другої особи однини теперішнього (майбутнього) часу, а також дієсловах на *-с'а* середньо-зворотного стану зазначено тільки форму третьої особи однини: **кри́шитис'а**, *'кришиц':а*; **браку́вати**, -уйе ('не вистачати').

Для безособових дієслів і дієслів, які в першій і другій особі не вживаються, указано третю особу однини теперішнього (майбутнього) часу і ставимо при них відповідну позначку *безос.*, напр.: **хо́лода́ти**, -айе, *безос.*; **св'і́тати**, -айе, *безос.*; **по́тр'іскувати**, -уйе, *безос.*; **теп'лі́шати**, -айе, *безос.*; **св'іт'лі́шати**, -айе, *безос.*; **розви́д'н'атис'а**, -йец':а, *безос.*

При множинних дієсловах, які в однині не вживаються, названо флексії першої і другої або третьої особи множини, напр., **поп'ідйїждж'ати** (*поп'ідйїждж'ати*), -айемо, -айте, -айут'; **пона'сходитис'а**, -д'ац':а; **попри'носити** (*попри'носити*), -носи'мо, -носимо, -носе'мо, -нос'ат'.

Коли в множині змінюється місце наголосу, виникає необхідність при дієсловах наводити також форми першої і другої особи множини, напр., **сид'іти**, -д'жу, -д'у, -ди'мо, -дите; **пр'асти**, -ду, -деш, -де'мо, -ди'те, -де'те.

Якщо закінчення першої особи однини практично не вживається, указуємо другу і третю особу, напр.: **дуд'іти**, -диш, -дит'.

Усі дієслова і залежні компоненти подано у транскрипції. Наголоси позначено й у формах відмінюваних дієслів (**робити**, 'робл'у, 'robi'ш, 'robiш; **свис'т'іти**, 'свишчу, свис'тиш; **лежати**, ле'жу, ле'жиш; **б'ігти**, б'і'жу, б'і'жиш). Фонетичні варіанти реєстрових дієслів, що вживаються паралельно, подано в одній статті поруч у дужках: **при'возити** (*при'возити*) -жу, -зиш, -зи'ш, -з'ат'; **в'ідробити** (*в'ідробити, видробити*) -бл'у, -биш, -би'ш, -беш, -бл'ат', -бл'ут'. Значення багатозначного дієслова виділено у словниковій статті арабськими цифрами. Варіанти дієслів з початковим **в** або **у** подано й опрацьовано в реєстрі на **в**, якщо вони виражають спрямування дії всередину, у межі чого-небудь. Поряд у дужках разом із похідними від них словами наведено їхні варіанти зі значенням на **у**; напр., **вб'ігати** (*уб'ігати*), -айу, -айеш; **вр'ізуватис'а** (*ур'ізуватис'а*), -уйус'а, -уйес':а. Якщо семантика дієслів сто-сується поширення дії на поверхню чого-небудь або наслідку дії, їх уміщено та опрацьовано в реєстрі на **у**, а поряд подано варіанти на **в**, напр., **уко'рочувати** (*вко'рочувати*); **вкри'вати** *див. укри'вати*.

Скорочені форми дієслів подано, починаючи з останнього незмінюваного звука основи теперішнього (майбутнього) часу, напр., **буду'вати**, -уйу, -уйеш; **л'а'кати**, -айу, -айеш; **нести**, -су, -сеш.

Фіксація форми чоловічого і жіночого роду минулого часу необхідна, на нашу думку, тільки в тих випадках, коли: а) у говірковому мовленні вживаються два варіанти, напр.: **стихнути**, -ну, -неш; *мин.* стих, 'стихла і 'стихнув, 'стихнула; б) коли в минулому часі змінюється місце наголосу, напр.: **пере'жити**, -и'ву, -и'веш, -иве'мо, -иви'те; *мин.* -ив, и'ла; в) коли при дієвідмінюванні в минулому часі змінюється кореневий голосний, напр.: **вибрести**, -еду, -едеш; *мин.* -р'ів, -рела; **пек'ти**, пе'чу, пе'чеш, пече'мо, пече'те, печи'те; *мин.* -п'ік, пек'ла; *нак.* пе'чи.

Прямі і зворотні форми дієслова об'єднано в одній словниковій статті, якщо між ними є семантична спільність. Частку *-с'а* наведено при інфінітиві й особових закінченнях, напр.: **за^ддумувати(с'а)**, -уйу(с'а), -уйеш(с'а); **хо^лвати(с'а)**, -айу(с'а), -айеш(с'а).

Після граматичної форми дієслова позначено його вид — *недок.* (недоконаний) або *док.* (доконаний), напр.: **бо^йятис'а**, бо^йус'а, бо^йис'а; бо^йімос'а, бо^йітес'а, *нак.* **б'ійс'а**; **ви^писувати**, уйу, уйеш, *недок.*; **ви^пписати**, -пи^сшу, -пи^сшеш, *недок.* При дієсловах, які мають недоконаний вид і доконаний, подано відповідне позначення: *недок.* і *док.*, напр.: **же^нити...**, *недок.* і *док.*

На пасивний стан дієслів вказано у тлумаченні: **буду^лватис'а**, -уйец'а, *недок.* 2. Пас. до **буду^лвати**.

Видові пари дієслів наведено в одній статті. Початковою є форма недоконаного виду, причому дієслово доконаного виду внесено до реєстру за алфавітом із відсиланням до відповідного дієслова недоконаного виду: **ви^нести див. ви^носити**.

ви^носити (*ви^носити^е*), -ношу, -носиш, -нос'ат', *недок.* **винести**, -несу, -не^сеш, не^сут', *док.*

Дієслова недоконаного виду з різними формотворчими суфіксами подано в одній статті: **ви^робити** (*ви^роби^ти^е*), *рідк.* **ви^робл'увати** (*ви^робл'увати^е*), *недок.*, **виробити**, *док.*; **сти^скувати**, **сти^скати**, *недок.*, **стиснути**, *док.*

До однієї статті також уведено дієслова з різними суфіксами на позначення підсилення дії, напр.: **бурко^тати...** і **бурко^т'іти...**

Після реєстрового слова та його форм зазначено лексичне значення дієслова. До словникової статті подано моделі усіх можливих залежних компонентів, напр., **V+N dat.**, тобто це дієслово вживається із залежним іменником у давальному відмінку. Після паспортизації прикладів визначено загальну семантику залежного компонента, напр., *власне прямий об'єкт*, та встановлено характер семантичних відношень між компонентами словосполучення, напр., *об'єктні відношення*.

У статті подано фрагмент словника.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

відн. — відношення

вл. — власне

об'єкт. відн. — об'єктні відношення

об'єкт.-простор. відн. — об'єктно-просторові відношення

обстав. відн. — обставинні відношення
 простор. відн. — просторові відношення
 прям. — прямий
 темпор. відн. — темпоральні відношення

Везти, -зу, -зеш, -з'ете (зете), -ут'. 1. Переміщати щось за допомогою транспортного засобу:

- 1) V+N dat. — *везли їм: Колис' з другого села везли їм хліба* (Бл);
 вл. прям. об'єкт, об'єкт. відн.;
 V+N gen. — *везла продуктів: Зранку везла продуктів додому* (Єг);
 вл. прям. об'єкт, об'єкт. відн.
 V+N acc. — *в'із л'ікарства: Матер'і в'із л'ікарства у бол'ниці* (Єл);
 вл. прям. об'єкт, об'єкт. відн.
- 2) V+на+N acc. — *в'із на базар: Діточок своїх з мат'ір'ю в'із на базар* (Іс); об'єкт.-простор. відн.
 V+на+N loc. — *везли на т'ел'ежк'е: Везли на т'ел'ежк'е лугол* (Іл);
 вл. прям. об'єкт, об'єкт. відн.
 V+на+N acc. — *в'із на кришу: Ото камиш в'із на кришу* (Кл); об'єкт
 призначення, об'єкт. відн.
 V+на+N acc. — *везу на тиждень: Кожен раз на тиждень прихо-
 диц'а везти д'іт'ам муки* (Кол); означена тривалість часу з кількіс-
 ним значенням, темпор. відн.
 V+на+прикм.+N acc. — *в'із на другий день: А вже на другий день в'із
 по'рожен'у бад'арку* (Зв); неозначена тривалість часу, темпор. відн.
 V+на+N acc. — *везеш на свайбу: Бат'ків на кон'ах везеш на свайбу*
 (Км); функція об'єкта мети руху, обстав. відн.
- 3) V+до+N gen. — *везла до сина: Везла до сина у бол'ниці гостин-
 ц'ів* (М); функція межі поширення дії, об'єкт.-простор. відн.
- 4) V+до+N gen. — *в'із до г'ір: В'із до г'ір своїє горе* (Олк); вл. простор.
 відн.
- 5) V+в(у) напр'амку+до+N gen. — *везли в напр'амку до моста: Позаби'ра-
 ли нас і везли в напр'амку до моста* (Нм); об'єкт напрямку руху,
 об'єкт.-простор. відн.
- 6) V+в(у)+N acc. — *везли в(у) город: Все / що було везли в город про-
 давати* (Олк); об'єкт напрямку руху, простор. відн.
- 7) V+дл'а+N gen. — *везеш дл'а них: Спец'іал'но же везеш дл'а них* (Нс);
 об'єкт призначення, об'єкт. відн.
- 8) V+з(із)+N gen. — *везу з берега: Б'ілу глину везу з берега* (Км);
 вл. простор. відн.
- 9) V+перед+N abl. — *в'із перед'і мною: На п'ят' метр'ів в'із перед'і
 мною* (Зор); простор. відн.

10) V+присл. часу — *везла вчора: Везла вчора л'удей на поле* (Ул); означений час, темпор. відн.

2. *перен.* Щастити, фортунити:

1) V+на+N loc. — *везло на роботу: Йому було везло на роботу* (Ст); об'єкт.-простор. відн.

2) V+на+N(займ.) loc. — *везло на щ'ому: Сус'їдов'ї колис' везло на щ'ому* (Ул); об'єкт.-простор. відн.

3) V+присл. часу — *вс'їгда везло: В картах мен'ї вс'їгда везло* (Р); темпор. відн.

Ставити, -л'у, виш (веш, ве"ш), вете (ве"те), л'ат'. 1. Розташовувати щонебудь у певному місці або переміщати, розміщувати десь:

1) V+N асс. — *ставили гор'їхи: На св'їй п'разник ставили гор'їхи / мед / солодке вс'аке* (Вс); прямий зовнішній об'єкт, об'єкт. відн.

2) V+м'їж+N abl. — *ставила м'їж кроват'ами: Тумбу ставила м'їж кроват'ами* (Єг); об'єкт.-простор. відн.

3) V+на+N асс. — *ставл'у на ст'їл: Те / шчо треба мити ставл'у на ст'їл* (Войк); прям. зовнішній об'єкт, об'єкт. відн.

4) V+напроти (навпроти)+N gen.: *ставила напроти (навпроти) л'їжка; ставили напроти воєн'а: Коробочку з л'їками вес' час ставила напроти (навпроти) йїї л'їжка* (Х); об'єкт.-простор. відн. близькості; *Вечер'у ставили напроти воєн'а* (Ст); об'єкт.-простор. відн.

5) V+в(у)+N асс. — *ставив у кут: А там завж'ди ботиночки ставивив у спец'їал'ний кут* (Вл); об'єкт призначення, об'єкт. відн.

V+в(у)+N loc. — *ставила в к'їмнат'ї: Кра'сиве все ставила в себе в к'їмнат'ї* (Єг); об'єкт.-простор. відн.

6) V+за+N loc. — *ставили за двер'ї: В'їник ставили за двер'ї / шчоб н'їх'то не бачив* (З); об'єкт.-простор. відн.

7) V+коло+N gen. — *ставив коло в'їкна: Кв'їти ставив коло в'їкна / де б'їл'ше сонц'а* (Іс); об'єкт.-простор. відн. близькості.

8) V+б'їл'а+N gen. — *ставл'у б'їл'а хати: Воду прине'су і ставл'у б'їл'а хати дл'а зго'диц'а* (Яс); об'єкт.-простор. відн. близькості.

9) V+близ'ко+N gen. — *ставив близ'ко св'їтла: Бе'ру ста'нок і ставл'у йо'го близ'ко св'їтла / а то все од'но не видно при св'їчках* (ВШ); вл. простор. відн.

10) V+до+N gen. — *ставиш до пли'ти: К'їсто ставиш до пли'ти / поки н'їд'їйде* (Ольг); об'єкт.-простор. відн. близькості.

11) V+недалеко в'їд+N gen. — *ставл'у недалеко в'їд себе: Вс'аке на'чин'а ставл'у недалеко в'їд себе* (Ол); об'єкт.-простор. відн. близькості

12) V+недалеко в'їд+N gen. — *ставили недалеко в'їд р'їчки: Ус'ї ставили сво'їй реч'ї недалеко в'їд р'їчки* (Іс); вл. простор. відн.

- 13) V+неподал'їк в'їд+N gen. — 'ставили неподал'їк в'їд 'улиц'ї: 'Крани нам 'ставили неподал'їк в'їд 'улиц'ї (РЯ); вл. простор. відн.
- 14) V+над+N abl. — 'ставив над 'йаром: Л'удей 'ставив над 'йаром (П); вл. простор. відн.
V+над+N abl. — 'ставили над голо'войу: Ікону 'ставили над голо'войу (Зор); об'єкт.-простор. відн.
- 15) V+перед+N abl. — 'ставити 'перед 'йаблун'ами: 'Нужно за'борчик 'ставити 'перед 'йаблун'ами (Рд); об'єкт.-простор. відн.
- 16) V+n'їд+N acc. — 'ставила n'їд 'лавку: Ве'ч'їрн'є моло'ко 'ставила n'їд 'лавку до у'тра (Ну); об'єкт.-простор. відн.
- 17) V+пор'ад з(із)+N abl. — 'ставили 'пор'ад з моло'дими: 'Пот'їм бат'к'їв 'ставили 'пор'ад з моло'дими (Ул); об'єкт.-простор. відн.
- 18) V+всередину+N gen. — 'ставила все'редину са'райу: Дра'бини і 'грабл'ї 'ставила все'редину са'райу (Зор); об'єкт.-простор. відн.
- 19) V+присл. часу+N acc. — 'ставила 'звечора о'пару: 'Ставила 'звечора о'пару, а ра'нен'ко за'м'їшувала 'т'їсто на пир'їж'ки (КМВл); темпор. відн.

2. Будувати, надавати чому-небудь вертикального (стоячого) положення.

- 1) V+позаду+N gen. — 'ставив позаду 'хл'їва: Стой'аки дл'я др'їв 'ставив позаду 'хл'їва (Нм); об'єкт.-простор. відн.
- 2) V+недалеко в'їд+N gen. — 'ставили неда'леко в'їд 'л'їсу: Кор'мушку 'ставили неда'леко в'їд 'л'їсу (Ул); вл. простор. відн.
- 3) V+поруч з(із)+N abl. — 'ставили 'поруч із 'муром: Вх'їд 'ставили 'поруч із 'муром (Кол); об'єкт. відн.

3. перен. Фразеологізм. Змушувати кого-небудь опинитися в якомусь становищі, потрапити в якісь умови, обставини.

V+в(у)+прикм.+N acc. — 'ставив у дур'не по'ложен':а: О'це бу'ло / шчо су'с'їд 'ставив у дур'не по'ложен':а перед д'їт'їми (СнТ).

Чути, -їу, -їеш, -їете, -їут', *недок.* 1. Сприймати за допомогою органів слуху які-небудь звуки; мати будь-які відомості про когось або щось; знати про щось або когось із розмов, чуток і под.

- 1) V+N acc. — 'чули 'казку: Бу'ли д'їт'їми / то 'чули 'казку про І'вас'а-ле'леку (Зв); об'єкт. відн.
- 2) V+про+N acc. — 'чула про 'пенс'їйу: Ї'а 'чула про 'пенс'їйу / шчо 'будут' ро'бити на с'їм'нац'ї:ат'рубл'їв 'б'їл'їше (Іс); об'єкт. відн.
- 3) V+за+N acc. — 'чули за земл'є'трус у Мол'дов'ї / то аж му'рашки по 'шк'їр'ї n'їш'ли (Рд); об'єкт. відн.
V+за+N abl. — 'чула за су'с'їдами: Та'к'ї то'д'ї пла'ч'ї 'чула за су'с'їдами / шчо все в'їдби'рали в л'удей (Ол); об'єкт.-простор. відн.

- 4) V+no+N dat. — *чули по рад'іву: Про війну чули по рад'іву* (Ну); об'єкт. відн.
- 5) V+в'ід+N gen. — *чув в'ід мене: Ходив до Саи́ка / той чув в'ід мене р'ізні новини з м'іста* (Іл); суб'єкт. відн.
- 6) V+в(у)+N loc. — *чула в (у) магази́н'і: Чула в магази́н'і / що хл'їб тепер будуть привозити два рази на ти́ждень* (Ч); об'єкт.-простор. відн.
- 7) V+б'іл'а (возл'е, возл'і)+N gen. — *чув б'іла вор'їт: Йак били дзвони в церкв'і йа чув / коли був б'іла вор'їт* (Олк); об'єкт.-простор. відн.
- 8) V + возл'е (возл'і)+N gen. — *чув возл'е меду: Свої́х чув возл'е меду / йак торгува́лис'а на ба́зар'і* (М); об'єкт.-простор. відн. близькості.
- 9) V+через+N ass. — *чути через ст'їни: Ї́хн'і сварки завжди чути через ст'їни* (Єл); об'єкт. відн.
- 10) V+n'ісл'а+N gen. — *чула н'ісл'а нед'їл'і: Вже йак ховали д'їда / то розпов'їд'ї чула н'ісл'а нед'їл'і* (Кл); темпор. відн.
- 11) V+присл. часу+N ass. — *чула вчора гр'їм: Ду́же сил'но чула вчора гр'їм та л'а́калас'а сил'но* (Ш); темпор. відн.
2. Виявляти, розпізнавати, знаходити когось або щось за допомогою органів нюху.
- V+N ass. — *чуйеш запах: Іде́ш було́ степом і чуйе́ш запах гір'я́нц'ї / та́кий соло́дкий* (П); об'єкт. відн.

Спати, -спл'у, -спиш, спи́те, -спл'ат', *недок.*: 1. Перебувати у стані сну.

- 1) V+на+N loc. — *спали на со́лом'і: Ї́том спали на со́лом'і* (Нс); об'єкт. відн.
- V+на+N loc. — *спати на го́ришч'і: Л'у́били спати на го́ришч'і* (Войк); об'єкт.-простор. відн.
- V+на+N loc. — *спали на по́л'і: Ча́сто було́ / що гу́р'ї́том спали на по́л'і* (3); вл. простор. відн.
- 2) V+в(у)+N loc. — *спав в шта́н'ах: Коли служив / то спав в шта́н'ах* (Ольг); об'єкт. відн.
- V+в(у)+N loc. — *спала в йа́шч'ику: На́ша к'ї́шка спала в йа́шч'ику* (ВШ); об'єкт.-простор. відн.
- 3) V+б'іл'а+N gen. — *спали б'їл'а пл'їти: Позаби́рали кур'чат ма́леньких і во́ни спали б'їл'а пл'їти / там / де те́пло* (П); об'єкт.-простор. відн.
- 4) V+при+N loc. — *спл'у при лу́н'і* (в значенні під відкритим небом): *І́нколи спл'у при лу́н'і / коли не холо́дно / але це бу́ває ду́же і ду́же р'ї́дко* (Р); вл. простор. відн.
- 5) V+до+N gen. — *не спав до ра́нку: Не спав до ра́нку к'ї́лка дн'їв* (Іл); темпор. відн.
- 6) V+n'ісл'а+N gen. — *спав н'ісл'а ро́боти: Дв'ї го́дини спав н'ісл'а ро́боти* (Бл); темпор. відн.
- 7) V+присл. часу — *спав вде́н': Бу́ло і та́ке / що спав вде́н'* (Пр); темпор. відн.

ЛІТЕРАТУРА

- Доленко 1987 — Доленко М.Т., Дацюк І.І., Квашук А.Г. Сучасна українська мова. — Київ, 1987.
 Вихованець 1988 — Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. — Київ, 1988.
 Загнітко 1996 — Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Морфологія. — Донецьк, 1996.
 СУМ 1991 — Сучасна українська мова. — Київ, 1991.
 СУМ 1994 — Сучасна українська мова: Синтаксис / За ред. О.Д. Пономаріва. — Київ, 1994.

СПИСОК НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ СКОРОЧЕНИХ НАЗВ

Бл — Благодатне Волноваського р-ну	Нс — Новосілка Старобешівського р-ну
Войк — Войківське Артемівського р-ну	Ну — Новоукраїнка Мар'їнського р-ну
В — Володимирівка Волноваського р-ну	Ольг — Ольгинка Волноваського р-ну
Вл — Вільне Волноваського р-ну	Олк — Олексіївка Великоновосілківського р-ну
Вс — Василівка Новоазовського р-ну	Ол — Олександрівка Мар'їнського р-ну
ВШ — Велика Шишівка Амвросіївського р-ну	П — Пантелеймонівка Ясинуватського р-ну
Єг — Єгорівка Волноваського р-ну	Пр — Пролетарський Ясинуватського р-ну
Єл — Єлизаветівка Мар'їнського р-ну	Р — Роздолівка Артемівського р-ну
Зв — Званівка Артемівського р-ну	Рд — Рідкодуб Краснолиманського р-ну
Зор — Зоряне Мар'їнського р-ну	РЯ — Русин Яр Костянтинівського р-ну
З — Зуївка Тельманівського р-ну	Ст — Старомлинівка Великоновосілківського р-ну
Іс — Іскра Великоновосілківського р-ну	У — Успенівка Красноармійського р-ну
Іл — Ільїнка Мар'їнського р-ну	Ул — Улянівка Красноармійського р-ну
Кр — Красівка Волноваського р-ну	Х — Хлібодарівка Волноваського р-ну
Кол — Колодязі Краснолиманського р-ну	Ч — Чермалик Тельманівського р-ну
Кл — Калініне Волноваського р-ну	Ш — Широкине Новоазовського р-ну
Км — Комишівка Волноваського р-ну	Яс — Ясинівка м. Макіївки
М — Микільське Волноваського р-ну	
Нм — Новомихайлівка Мар'їнського р-ну	

SUMMARY

This article is devoted to composition the dictionary of verbs wordcombination in eastern dialects of the Donetsk area. Valentia verbs, peculiarity to combine verbal-noun constructions and faculty created wordcombination are considered in text. The most often meeting verbs with dependent on their word come into the dictionary. The article gives the fragment of dictionary.

МАТЕРІАЛИ

Микола Лесюк
Івано-Франківськ

ЯРОСЛАВА ВАКАЛЮК — ДОСЛІДНИЦЯ ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРІВ

Ярослава Юріївна Вакалюк експедиційну діяльність розпочала на початку 70-их років, збираючи по селах Прикарпаття народні назви захворювань. Опрацьовані записи стали основою кандидатської дисертації “Лексика народної медицини українських говорів Прикарпаття (на матеріалах говорів Івано-Франківської області)”, яку захистила 1974 року в Ужгородському університеті.

Упродовж 10 років Я. Вакалюк була деканом філологічного факультету, однак ніколи не полишала наукової роботи. Серед зацікавлень дослідниці — не тільки медична лексика південно-західних говорів, а й обрядова, сільськогосподарська, лексика народного побуту тощо. Привертали увагу Я. Вакалюк й інші мовознавчі проблеми: стилістичні функції діалектизмів у прозових творах Ю.Федьковича; іншомовні за-позичення у драматургії Лесі Українки; функціонування прийменника *від* та інших слів у художній спадщині Василя Стефаника тощо. Дослідниця брала активну участь в укладанні словника мови художніх творів В. Стефаника, опрацювавши слова на літеру “В”.

Ярослава Вакалюк — учасник наукових конференцій в Україні та поза її межами.

Пропонуємо увазі читача досі не опубліковані матеріали дослідниці про назви захворювань тварин, зафіксовані в говірках Закарпатської області.

Ярослава Вакалюк

НАЗВИ ЗАХВОРЮВАНЬ ОВЕЦЬ І КІЗ¹

Безоарна хвороба ‘захворювання, викликане тим, що ягнята поїдають вовну, внаслідок чого забивається шлунок’: жолудкове (Вчк), жолудок (Вдц, Снв).

Ботулізм (*Botulismus*) ‘кормове отруєння, зумовлене токсином *Cl. Botulinus* із супровідним паралічем рухомих мускулів’: ботулізм (Влт).

Бруцельоз (*Brucellosis*) ‘інфекційне захворювання тварин, зумовлене групою бактерій під назвою *Bacella*’: брецьельоз мозку (Трц), брецьульоз (ВВр), брусельоз (ВВр, Трч, Лпв), бруцельоз (Трц, Тхй), бруциле (ПГт), бруцільоз (ВВр), врузелос (Лкц).

Віспа овець та кіз (*Variola*) ‘контагіозне вірусне захворювання, часто у вигляді епізоотій’: віспа (СнП, Звд, Лпв, Лкц, Влш, Схй); віспа повітряна (Тхй); вітерниця (Звд); вітровка (Трч); вітрянка (Трч, Лпв); ¹вуспа (Бдв, Трч, Клч, Лпв, Лкц, РПс, КПс, БПс, РМч); оспа (Трц); успа (Бдв, Влх, Влт).

Гастроентерид (*Gastroenterocolitis acuta*) ‘запалення шлунка і тонких кишок із характерним проносом’: гастроїнтерід (Лпв).

Гепатит (*Hepatitis acuta*) ‘запалення печінки унаслідок порушення обмінних процесів’: гепатит (Лпв, Лпц), гепотит (Лпв), печінка, на печінку (Схй).

Дерматомікози, лишай ‘заразне захворювання овець, викликане грибами і антиноміцетами; уражає шкіру та її придатки’: лешаї (КсП); лишай (Ясн, КсП, Клч, Дрц, Лкц); лишай (Чтс, Лзщ, Квс, Блн, Влт, Брн, Снв, Клч, Трн, ВГр, Лтр, НВр, ВВр, Звд, Трц); лышай (Трц, Трч, Лпв,

¹ Матеріали до друку подано зі збереженням особливостей транскрипції та коментарів Я. Вакалюк.

Лкц, Лмш, РПс, БПс, Сіль); лышай вітровый (Трч, Лнв); лишайник (Блв, Лнв, Лкц); лішай (Длв, Влх, РПс, РМч); лошай (Лмш).

Диспенсія новонароджених ягнят ‘пронос, або порушення травлення’: понос (Квс, Блн, КсП, Бдв, Клд, Брн, Клч, СнП, Сйм, Лтр, НВр, Пдп, Ялв, Звд, Трц, Влш).

Ензоотичний гепатит ‘(гарячка долини Ріфт) гостре неконтагіозне захворювання тварин із характерним запаленням шлунково-кишкового тракту, некротичними змінами в печінці, явищами геморагічного діатезу’. Від захворювання може страждати і людина: гепатит (Лпв, Лкц); гепотит (Лпв).

Естроз, вертячка (*Oestrosis*) ‘запалення слизової оболонки носової порожнини, переходить у лобні і щелепні порожнини’: овад полосный (Влт); молавка (Клч, НВр, Лтр); смолячка (НВр, Пдп, ВГр); сморданка (Угл); чевак роговый (Внч); червак у розі (Снв, НВр, Лтр); червак в усі (Снв); бомбар (Сіль, Дмш); бумбар (Вмш, КПс, БПс).

Ехінококоз ‘цестодозне захворювання овець, кіз, великої рогатої худоби, верблюдів, свиней, оленів, коней, ослів та ін.’; збудник — личинна стадія цестоди: ехінокоз (КсП); ехінококзм (Лпв); ехінококозм (Лпв, Лкц); охінококкозм (Лпв); міхурь легeneвий (Влх).

Запалення легень (*Pneumonia serosa*): запалення легких (Бдв, Влт, Влш); запаліня легких (ЧТс, Ясн, Блн, Рхв, КсП); запаліня легких (Крв).

Злоякісний набряк, бронт ‘гостре інфекційне захворювання внаслідок пошкодження шкіри слизових оболонок та глибших тканин, для якого характерна поява на місці інфекції набрякової пухлини з подальшим утворенням газу’: бронт (НВр, Пдп, Ялв), пухленина (Клч), пухленіна (РПс, КПс, РМч), пухлинина (Лтр, НВр, Пдп), пухлядь (Вдц), пухлячка (Сйм).

Інфекційна плевропневмонія кіз (*Pleuropneumonia infectiosa caprarum*) ‘гостре хронічне захворювання, яке характеризується фібринозним запаленням парних легень сирозним запаленням тканин з утворенням капсульованих вогнищ’: запалення легких (Бдв, Влт, Влш); запаліня легких (ЧТс, Ясн, Блн, Рхв, КсП); запаліня легких (Крв); пламанія (Трц).

Інфекційний мастит овець (*Mastitis ovis*) ‘запалення молочних залоз’: вім’яниця (Кст); загар (Квс, Лнв, Длв, КсП, Рсш, НВр, Пдп, Ялв); загір (Квс, Блн, Рхв); загора (КсП); загоре’нянка (КсП); загорюваня (Квс); запаліня вімня (квс); запаліня вымня (НВр, Пдп, ВГр, Лтр, Ялв); запаліня меринді (КсП); зва’жінь (КПс); зме’рин (КсП); мастит (Клн); мастід (Лпв);

мастит (ВВр); мерен (Клч); мымка (Лтр, НВр, Пдп, Ялв); ¹мымкавка (Лпв, Лкц, Лмш); ¹минка (ЧТс, Лзщ, Ясн, Квс, Блн, Кст, Длв, КсП, Рсш, Угл); мостіт (Лпв, Лкц); пухлядь меринді (Крв); скаже'ниця (Рсш, Вдц, Влх); сказ (КсП, НВр); тря'пак (КсП); хи'бачка (ЧТс, Ясн).

Катаральна гарячка овець (*Bluetongue schafe*) ‘вірусне захворювання жуйних тварин з характерною гарячкою, виразковим стоматитом і опухом язика’: гарячка (Кст, Длв, КсП); гарячка (Рсш); гарячка (Вдц, Бдв, Клч, СнП, Стр, Трн, Лтр, НВр, Пдп, Ялв, Лмш, РПс, КПс, БПс, РМч).

Короста (Scabies) ‘хронічне захворювання, спричинене кліщем; характерне свербінням шкіри і появою дерматита’: короста вівча (ВВр); короста овеча (Снв); короставиця (Лкц, Лнв, Лмш); коростливка (ТРч, Лнв); корос'товка (Лкц); коростявка (Лнв); часотка (ВВр, Лнв); чесотка (Клд, Влш); чесуха (Крв); чешірь (Кср); чешотка (Влх); чисотка (Тхй).

Лептоспіроз, кровлянка (*Leptospirosis*) ‘інфекційне захворювання у вигляді септицемії з характерними нервовими проявами, гарячкою, анемією, кровозлиттям, кривавою сечею, жовтяницею’: ¹дублянка (КсП); за'мостянка (Клч); іскровлячення (НВр, Пдп); кравлянка (Лмш); кровлювання (Кср); кровляниця (Бдв); кров'лянка (Квс, Длв); ¹кровлянка (Бдв, Виг, Клч, НВр, Пдп, Ялв, ВВр, Трч, Лмш); кров'ник (Трч); кров'ниця (Внч, Трч, Лшр); кро'вяк (Лкц); кровянка (ЧТс, Лзщ, Ясн, Квс, Блн, Лнв); крув'лянка (Лнв); моч кровляна (Клч, Лтр, НВр, Пдп); мочавиця (Внч); скровлячення (Клч). Народна назва хвороби виникла за тією ознакою, що заражена піроплазмозом тварина виділяє криваву сечу.

Моніоз, панкликоса глиста овець (*Monisiosis*) ‘цистодозні захворювання жуйних тварин, спричинені різними видами гельмінтів із роду *Moniezia* Blanchard’: манезос (Звд); мініезер (Звд); мініезор (Звд); монезіос (Трц); монівзон (Звд); монієзоз (Звд); черва'каня (ВВч); черваня (Бдв); червачанка (Длв); червачка (Лкц); червій (КсП); червлячка (СнП); червотячка (Кср); черевлячка (СнП).

Мюлеріоз, живий волос (*Muellerius capillaris*). Збудники — нитковидна мала нематода: волос (ЧТс, Лзщ, Ясн, Квс, Блн, Рхв, Длв, КсП, Рсш, Крв, Бдв, Влх, Внг, Угл, Грн, Клч, СнП, Стр, Глт, НВр, Пдп, Лнв, Лкц, Лмш, Влш, РПс, КПс, БПс, РМч); волос білий (Лзщ); волос вивий (Лнв); волос довгий (ПГт); волос живий (Квс, Блн, Бдв, Блв, Влх, РМк, Окр, Внч, Клд, Влт, Брн, Вчк, Снв, СнП, Сйм, НВр, Лтр, ВГр, Ялв, Пдп, ВВр, Звд, Трц, Трч, Лнв, Лкц, Лмш, Влш, РПс, КПс); волос легеневиий (Влх); волос у легких (Влх, Клч); волоса живе (Бдв, Снв, Вчв).

Некробацилез, копитна гниль (*Necrobacillosis*) ‘інфекційне захворювання з некротичними проявами слизових оболонок та інших тканин’:

битіг ніг (Глт); біль ніг (Схй); вокрець ‘копитна гниль’ (гниють копита) (Дрв); гнилячка ‘копитна гниль’ (Лкц); гнойовка ‘копитна гниль’ (Глт); дряпак ‘копитна гниль’ (Квс, Кст, Длв, КсП); дряпак ‘копитна гниль’ (Рсш); дряшпак ‘копитна гниль’ (Квс, Блн); др’и’пак ‘копитна гниль’; мостянка ‘копитна гниль’ (Бдв, Влх); мосцяниця ‘некробациллез, некробацілез, копитна гниль’ (Вдц); мускинка (КсП); мустінка (КсП); муст’инка (Кст, Длв, КсП); мустьянка (Рсш); наб’ій (Рсш, КсП); нагноєння папірків (Звд); папір’каниця (Квс); папірки (на папірки) (Квс, Стр); папірник (Квс); ска’ла (КсП, Рсш, СнП); шка’ла (Вдц); шкала на лабі (Влх); штряпак (ЧТс, Лзщ, Ясн, Квс, Блн).

Нематодоз, круглі глисти (*Nematoda*): глесты (Тхй); глиста (Трц, Влш, КПс, РМч); гліста смутна (БПс, РМч); глисти (ЧТс, Лзщ, Ясн, Квс, Блн, Рхв, КсП); глесты (Влх, Влт, Клч, ВГр, Лтр, НВр, Бдн, Ялв, Звд, Трц, РПс, БПс); глесты у килюхах (Влх); глеставиця (ВВр).

Переповнення рубця (*Dilatatio ruminis*) ‘переповнення рубця (завал рубця, парез мускулатури рубця)’. Виникає в результаті неправильного годування. В овець це захворювання трапляється рідше, ніж в інших жуйних: атонія (Лнв); пе’реїд (КсП, НВр, Пдп); переїдена (КсП); пе’реїдок (РПс, КПс).

Рахіт (*Rachitis*): голяниця (ВВр, Звд); коляни (ППт); коліниці (ЯТс, Лзщ, Ясн, Квс, Блн, Рхв, Длв); коліниця (КсП); колінниці (Кст, Длв); коляниці (Квс, Блн, КсП); коляниці (Рсш, Крв, Блв); коляниця (Бдв, Влх, Клд, Клч, Вчк, Кчр, ВГр, Лтр, НВр, Пдп, Ялв, Трц, БГт, Тйх, Влш, РПс, КПс, БПс, РМч); колянниця (Кчр); колячка (Лнв); бола на ноги (Вдц); рахіт (Блн, Звд); чаплянка (Вчк); корячка (НВр, Пдп, Трч, Лнв, Лкц, Лмш); костець (Лкц); костячка (Лмш); кривачка (Лкц); кривляк (Длв, КсП, Рсш, Вдц, Вчк, НВр); кривлячка (Клч, Снв, Лтр, НВр, Пдп); кривник (Квс); кривняк (ЧТс, Лзщ, Ясн, Квс, Блн); кривуляк (КсП).

Сказ, звітрена (*Rabies*) ‘заразне захворювання людей і тварин унаслідок фільтруючого вірусу’: бешенство (Лнв); звітренина (Клч); звітринина (Лтр, НВр); збішле’нина; звітрєня; стек’лина; шаль’га; шале’нячка.

Стовбняк, правець (*Tetanus*) ‘гостре захворювання з характерними корчами мускулів, яке виникає внаслідок потрапляння в рану *B. tetani*’: вытіганка (Клч, НВр, Пдп, ВГр, Лтр), вутіганка (РПс, КПс, БПс), рунець (Звд), стріб (Тхй), стовбняк (Влт, ВВр), столбняк (Лпв).

Стоматит (*Stomatitis*) ‘запалення слизової оболонки ротової порожнини’: стоматід (Лпв).

Стригучий лишай ‘запалення шкіри та фолікулів із висівкоподібним лущенням’: лышай стрыгучий (Лпв).

Тезанієзійоз, панкликова глиста (*Thysaniezia giazdi*) ‘цестодозне захворювання жуйних, спричинене цестодою’: глис¹та панкли¹кова (Длв, Рсш, Вдц); глитса пандликова (Клч, НВр, Пдп, Ялв); гліста панклікова (Влш, РПс, КПс, БПс).

Ценуроз церебральний, справжня вертячка (*Coenurosus*). Збудником ценуроza церебрального (вертячки) є личинна стадія паразита *Coenurosus cerebralis* цестоди. Крім овець і кіз, ценурозом хворіє велика рогата худоба, а також дикі жуйні тварини. Дуже рідко хворіє людина: вертячка (Лпв, Лкц); верт¹ичка (КсП); вертячка (РМк, Влт, НВр, Пдп, Ялв, Звд, Тхй, Лпв, Влш); вода в голові (КсП, ЧСтр, НВр, Пдп, ВГр); вода коло мозка (Вдц); гуселичниця (Трч); гуселниця (РМк, Лтр, НВр, Пдп, Ялв, ВВр, ПГт, Сіль, Дмш, КсП); гуселніця (БПс); гуселніця (ПГт); гусениця (Трч, Лкц, РПс, КПс, РМч, ПГт, Сіль, Кср); гу¹сілка (Крв, Бдв, Влх, РМк); гусілиця (Внч, Влт); ¹гусінь (Влх); дур (КсП, СнП, Трч, Ллш); ¹дурка (КсП); дурман (СнП); дур¹нець (КсП); дурнявка (ВВр); дурняк (КсП); дурнячка (Лзщ, Длв, КсП, Клч); дурньовка (Звд); задур (Стр); ¹закрут (БПс); здурія (КсП); крутелиця (Лпв); крутель (Лпв, Лмш); крутилич (Лпв); крутіж (ЧТс, Лзщ, Ясн, Квс, Блн, Рхв, Кст); крутіль (Лпв, РПс, КПс); крутіня (КсП); крутіш (Квс); крутянка (Звд); міхірь мозговий (Влх); міхурь мозкувий (Влх); мозкавець, червак у мозку (Крв); удурія (КсП, Трч); хорбак (Квс); храпак (Ясн, Квс); хробак (Влш, ПГт); хропак (ЧТс, Лзщ, Квс); ценурез (Лпв); цинуроз (Звд); цінуроз (ВВр); чар¹вак (КсП); чер¹вак (Квс, Длв, КсП); чир¹вак (Крв, Бдв, Окр, Впч, Клд, Угл, Влт, Брн, Грн, Клч, Снв, Снп, Стр, Сйм, Кчр, Трч, Лпв, Лкц, Лмш, Влш, РПс, КПс, БПс, РМч, Кср, Тхй); червак у голові (КсП, Вдц, Влх, ШЛг, Клд, Клч, Снв, СнП, Стр, Сйм, Глт, Трн, НВр, Пдп, Трц, Лпв, Лкц); червак головний (Влх, Внч, Влт); червак мозгу (Бдв, Угл); червак мозку (Глт, Вчк, Трц); червы мозгові (Брн); шалеї (Тхй); шаленійка (РМч); шалінячка (РПс, БПс).

Із наведених прикладів видно, що найбільше термінів із коренем *верт-* (*вертячка, вертячка*).

У більшості населених пунктах, де розводять овець, термінності набули назви з коренем *крут-* (*крутельниця, крутель, крутилиш, крутіж, крутіль, крутіня, крутіш, крутянка, кручення*). Назва хвороби пов’язана з *крутити*: під час хвороби вівці крутять головою. Під впливом ветеринарів поширилася літературна назва ценуроз, але в народі перекручують звуки (*синуроз, цинуроз, цінуроз*). Значного поширення набули назви цієї хвороби *червак у голові, червак головній*.

Яшур, слинавка (*Arhthae epizooticae*) ‘гостре заразне захворювання парнокопитних тварин унаслідок фільтруючого вірусу з характерною появою у хворих афтозних уражень на слизовій оболонці ротової порожнини: губах, носовому дзеркальці, вимені, м’якіші копита, вінчику та міжкопитної щілини’: кульгавка (РПс, РМч); кульгафка (Лнв, Лмш); слизан (СнП); слинавка (Бдв, Квс, Рсш, Влт, Трч, Лнв, Лнц, Лмш, Влш, РПс, КПс, БПс, РМч); слинтавка (Трц); слинтафка (Лнв, Лмш); слинявка (Влт); слипавка (Рсш); храмавка (Стр, Лкц, РПс, КПс, БПс); храмота (Угл); ящер (КсП); ящерка (Клд); ящир (Кср, Схй, Тхй); ящирка (Влш); ящір (Квс, КсП, Лнв, Влш, Сіль, Дмш, Схй, Тхй); ящір сибірський (Лнв); ящірка (Тхй); яшор (КсП, Вдц, Тхй, КсП); яшур (Квс, Длв, Крв, Бдв, Влх, Клд, Угл, Влт, Брн, Клч, Снв, СнП, Глт, Кчр, Лтр, НВр, Пдп, Ялв, ВВр, Звд, Трц, ПГт, Трч, Лпв, Лкц, Лмш, РПс, КПс, Сіль, Дмш, Кср, Тхй); ящурей (Трц); ящу|риця (РМк); ящурка (Бдв, Влх, Клд, Угл, Кср); ящурь (Крв, СнП); ящюр (Звд, Трц).

СПИСОК НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ І ЇХ СКОРОЧЕНЬ

Бдв — Бедевля Тячівського р-ну
Блв — Біловарці Тячівського р-ну
Блн — Білин Рахівського р-ну
БПс — Бегендят Пастіль Великоберезнянського р-ну
Брн — Боронява Хустського р-ну
ВВр — Верхні Ворота Воловецького р-ну
ВГр — Верхня Грабівниця Воловецького р-ну
Вдц — Водиця Рахівського р-ну
Крв — Велике Криве Тячівського р-ну
Влт — Велятин Хустського р-ну
Влх — Вільхівці Тячівського р-ну
Влш — Вільшинки Перечинського р-ну
Внг — Вонігово Тячівського р-ну
Глт — Голятин Міжгірського р-ну
Грч — Горінчево Хустського р-ну
Длв — Ділове Рахівського р-ну
Дрц — Дравці Ужгородського р-ну
Звд — Завадка Воловецького р-ну
Квс — Квази Рахівського р-ну
Клд — Колодно Тячівського р-ну
Клч — Колочава Міжгірського р-ну
КПс — Костева Пастіль Великоберезнянського р-ну
Крч — Кричево Тячівського р-ну
КсП — Косівська Поляна Рахівського р-ну

Кср — Кострино Великоберезнянського р-ну
Кчр — Кичіrne Воловецького р-ну
Лзщ — Лазіщина Рахівського р-ну
Лкц — Ликіщари Перечинського р-ну
Лмш — Лумшори Перечинського р-ну
Лпв — Липовець Перечинського р-ну
Лтр — Латірка Воловецького р-ну
НВр — Нижні Ворота Воловецького р-ну
Окр — Округла Тячівського р-ну
Пдп — Підполоззя Воловецького р-ну
ПГт — Полянська Гута Перечинського р-ну
РМк — Руська Мокра Тячівського р-ну
РМч — Руська Мочар Великоберезнянського р-ну
РПС — Розтоцька Пастіль Великоберезнянського р-ну
Рсш — Росішка Рахівського р-ну
Рхв — Рахів Рахівського р-ну
Сіль — Сіль Великоберезнянського р-ну
Сйм — Сойми Міжгірського р-ну
Снв — Синевир Міжгірського р-ну
СнП — Синевирька Поляна
Стр — Стригальні Міжгірського р-ну
Схй — Сухий Великоберезнянського р-ну
Трн — Торунь Міжгірського р-ну
Трц — Туриця Перечинського р-ну
Трч — Турички Перечинського р-ну
Тхй — Тихий Великоберезнянського р-ну
Угл — Угля Тячівського р-ну
ЧТс — Чорна Тиса Рахівського р-ну
ШЛг — Широкий Луг Тячівського р-ну
Ялв — Ялове Воловецького р-ну
Ясн — Ясіня Рахівського р-ну

До друку підготувала Ганна Дидик-Меуш

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ З ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ЗА 2000–2001 РОКИ*

Атласи

1. Мартинова Г.І. Лінгвістична географія Правобережної Черкащини. – Черкаси, 2000. – 265 с.
Рецензія: Хобзей Н. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 239: Праці Філологічної секції. – Львів, 2000. – С. 635–638.
2. Общеславянский лингвистический атлас: Серия лексико-словообразовательная / Председатель редкол. В.В. Иванов. – Вып. 3: Растительный мир / Гал. ред. тома А.І. Падлужны. – Минск, 2000. – 162 с.
3. Dejna K., Gala S., Zdaniukiewicz A., Czyżewski F. Atlas gwar polskich. – Т. 2: Mazowsze. – Warszawa, 2000. – 408 s. [деякі карти показують інтерференцію українських говірок на південному Підляшші].
4. Атлас української мови: У 3-х т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі / Відп. ред. А.М. Залеський, І.Г. Матвіяс. – Київ: Наукова думка, 2001. – 856 с.
5. Общекарпатский диалектологический атлас / Председатель редкол. С.Б. Бернштейн. – Вып. 6 / Отв. ред. Л. Балош. – Будапешт, 2001. – 214 с.

Словники

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок: У 2-х т. – Луцьк: Вежа, 2000.
2. Горбач О. Словник говірки с. Бродина (пов. Радівці, Румунія) // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 247–364.
3. Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 180 с.
4. Николаев С. Л., Толстая М.Н. Словарь карпатоукраинского торуньского говора: с грамматическим очерком и образцами текстов. – Москва, 2001. – 231 с.
5. Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2001. – 201 с.
6. Janów J. Słownik huculski / Opracował i przygotował do druku J. Rieger. – Kraków: DWN, 2001. – 292 s.

* У межах року публікації подано в алфавітному порядку.

Упорядник висловлює щирю вдячність авторам, які допомогли у створенні цієї бібліографії.

Монографії, збірники, посібники

1. Бичко З.М. Діалектна лексика наддністрянського говору. – Тернопіль: Лідер, 2000. – 280 с.
2. Говірки південно-західного наріччя української мови: Збірник текстів / Упорядник Н.М. Глібчук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 155 с.
3. Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 364 с.

Рецензії: Дидик-Меуш Г. З гуцульської скарбниці // Українська мова та література. – Ч. 36 (196). – 2000. – С. 12.

Хобзей Н. Дидик-Меуш Г. У струну гуцульської душі // Книжковий світ. – № 3–4 (16). – 2000. – С. 12.

4. Лінгвогеографія Черкащини: Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції: Умань, 25–26 травня 2000 р. – Київ: Знання, 2000.
5. Лопушанський В., Пиц Т. Німецькомовні лексичні запозичення в говорах Західної України: Навчальний посібник для студентів III–IV курсів факультету романо-германської філології. – Дрогобич: Коло, 2000. – 68 с.
6. Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упор. Глуховцева К.Д., Курило В.С., Леснова В.В., Міхно О.А., Ніколаєнко І.О., Сікорська З.С., Шевцова В.О. / За ред. З.С. Сікорської. – Луганськ: Шлях, 2000. – 128 с.
7. Волинь–Житомирщина: Історико-філологічний збірник / Відп. ред. В. Єршов, В. Мойсієнко. – Вип. 6. – Житомир, 2001. – 386 с.
8. Діалектологічна практика: Методологічні рекомендації для студентів філологічного факультету / Укладач Т.М. Тищенко. – Київ, 2001. – 19 с.
9. Жеруц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 87 с.
10. Мойсієнко В., Никончук М., Никончук О. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. – Житомир: Полісся, 2001. – 147 с.
11. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – 554 с.
12. Глуховцева К.Д., Леснова В.В., Ніколаєнко І.О., Сердюкова Т.І., Ужченко В.Д. Східнословобожанські українські говірки: Науково-навчальний посібник / За ред. П.Ю. Гриценка. – Луганськ, 2001. – 107 с.
13. *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin–Łuck, 2001. – 185 с.

Рецензії: Złotkowski P. // *Sławia Orientalis*. – T. L. – Kraków, 2001. – Nr. 4 – S. 660–662.

Jastrzębski M. // *Tworczość ludowa*. – R. XVI. – Nr. 3–4 (50). – Lublin, 2001. – S. 52–53.

Автореферати дисертацій

1. Магрицька І.В. Весільна лексика східнословобожанських говірок: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2000. – 23 с.
2. Ніколаєнко І.О. Структура й ареальна характеристика лексики традиційного ткацтва в українських східнословобожанських говірках: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2000. – 24 с.
3. Шеремета Н.П. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики): Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Київ, 2000. – 19 с.
4. Гоца Е.Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Ужгород, 2001. – 20 с.
5. Коваленко Н.Д. Фраземіка говірок Західного Поділля: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Київ, 2001. – 20 с.

Бібліографії

1. Бібліографічний покажчик наукових праць професора Лизанця П.М. // Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження проф. П. Лизанця. – Ужгород, 2000. – С. 579–621.
2. Матеріали до бібліографічного покажчика праць про гуцульські говірки / Упорядник Г. Мазур // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 225–243.
3. Микола Грицак. Бібліографічний покажчик до 90-річчя з дня народження / Укладач О.Г. Люта; бібліографічний редактор Л.О. Мельник // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 347–354.
4. Bibliografia prac naukowych Janusza Riegera // Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim: Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi / Pod. red. E. Wolnicz-Pawłowskiej i W. Szulkowskiej. – Warszawa: Semper, 2000. – S. 297–312.
5. Бібліографія до гуцульського говору / Упорядник Ю. Піпаш // Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 87 с.
6. Бібліографія праць професора Йосипа Дзензелівського за 1951–2000 рр. // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзензелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 24–48.
7. Відділ української мови // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Бібліографія праць співробітників. 1990–2001 / Упорядник О. Аркуша; відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 300–360 [бібл. праць: Я. Закревська, Г. Войтів, Д. Гринчишин, Є. Жеребецький, У. Єдлінська, О. Кровицька, Р. Керста, Г. Мазур, Г. Дидик-Меуш, М. Олійник, М. Онишкевич, Н. Осташ, Р. Осташ, Л. Полюга, Н. Хобзей, Н. Черкес, Т. Ястремська].

Хроніки

1. Хроніка [15 грудня 1999 р. – діалектологічний семінар] // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 82–83 [Т. Ястремська, Г. Сікора].
2. Хроніка [17–18 травня 2000 р. – польсько-українські зустрічі у Влодаві] // Мовознавство. – 2001. – № 3 [Н. Хобзей, Г. Сікора].
3. Відділ української мови // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 95–102 [про сектор діалектології у відділі української мови] [без підпису].
4. Діалектологічний семінар “Діалект і пам'ятка” // Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка 2000 рік. – Ч. 92. – Львів-НьюЙорк-Торонто, 2001. – С. 114 [без підпису].
5. Діалектологічний семінар “Лінгвістична карта – лінгвістичний атлас – мовний простір” // Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка 2000 рік. – Ч. 92. – Львів-НьюЙорк-Торонто, 2001. – С. 102–103 [без підпису].
6. Міжнародна діалектологічна конференція у Влодаві // Проблеми славістики. – 2001. – № 2. – С. 59–60 [Г. Аркушин].
7. Хроніка [діалектологічний семінар у Житомирі] // Мовознавство. – № 1. – 2001. – С. 83–84 [В. Мойсієнко].

Авдєєва Марія

Из истории изучения украинских говоров Воронежской области // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 44–46.

Альбрехт Андріана

Закарпатська діалектна стихія у мові художніх творів Ю. Станинця // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 7–13.

Аркушин Григорій

1. “Де має місце дане слово?” // Культура слова. – Вип. 55–56. – Київ, 2000. – С. 132–135.
2. Западнополесские существительные, производные от местоимений и числительных // 3rd International Congress of Dialectologists and Geolinguists: Abstract book. – Lublin, 2000. – S. 105.
3. Західнополіські деривати з суфіксом -ун- // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 2. – Ужгород, 2000. – С. 3–9.
4. Прізвиська-композиції в говірках Західного Полісся // Słowiańskie composita antroponymiczne: Rozprawy Sławistyczne. 16. – Lublin, 2000. – S. 39–44.
5. Словник західнополіських говірок: У 2-х т. – Луцьк: Вежа, 2000.
6. Словотвір назв християнських свят у західнополіських говірках // Берегня. – № 3. – 2000. – С. 18–26.

7. Словотвірна субституція в західнополіських говірках // Науковий вісник Волинського державного університету: Філологічні науки. – Луцьк, 2000. – С. 97–103.
8. Субстантивація в західнополіських говірках // Філологічні студії. – Луцьк, 2000. – № 7. – С. 14–23.
9. Арго лаборів // Проблеми славістики. – 2001. – № 3. – С. 25–33.
10. Двочленні назви в говірках Західного Полісся // Філологічні студії. – Луцьк, 2001. – № 3. – С. 38–45.
11. Західнополіські деривати з суфіксом *-к(-а)* // Мовознавство. – 2001. – № 4. – С. 40–46.
12. Західнополіські деривати із суфіксом *-ох-а-* // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* – Польсько-українські мовознавчі зустрічі. 1 / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 43–49.
13. Західнополіські відприслівникові прикметники з формантом *-ишн-ій* // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 55–58.
14. Західнополіські нульсуфіксальні іменники // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзедзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 65–77.
15. Західнополіські прізвиська, утворені лексико-семантичним способом // *Acta Onomastica*. – Rocnik XLI–XLII. – Praha, 2001. – S. 7–17.
16. Materiały do Atlasu etnolingwistycznego Pobuża (na przykładzie zapisu ze wsi Położewo na Ukrainie) // *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim*. – Seria wydawnicza Lubelskiego Konwersatorium “Pogranicze”. – T. 3. – Lublin, 2001. – S. 261–283. [співавт.: F. Czyżewski].
17. Міжнародна діалектологічна конференція у Влодаві // Проблеми славістики. – 2001. – № 2. – С. 59–60.
18. Польсько-українське порубіжжя у світлі суфіксальної деривації // *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim*. – Seria wydawnicza Lubelskiego Konwersatorium “Pogranicze”. – T. 3. – Lublin, 2001. – S. 105–113.
19. Словотвір західнополіських займенників // *Ukrainistyka na prahu nového století a tisíciletí: Problémy jazyka, literatury, kultury* / 1. Olomoucké sympozium ukrajinistů: Sborník příspěvků. – Olomouc, 2001. – С. 111–117.
20. [відп. ред.:] *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – 185 с.

Багмут Алла

Біла Олександра Сергіївна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 47.

Баденкова Вікторія

Народна фразеологія Миколаївщини (на матеріалі української медичної термінології) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конферен-

ція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 78–81.

Бандрівський Дмитро

про нього

1. Н. Х[обзей]. Бандрівський Дмитро Григорович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 156.
2. Франко З.Т. Бандрівський Дмитро Григорович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 42.

Барилова Галина

1. Вербальний компонент народної гри у фарби в українських східнослов'янських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 134–138.
2. Назви українських ігор в східнослов'янських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 3 (35) березень. – 2001. – С. 72–77.

Безкоровайний Олександр

про нього

Дзендзелівський Й. Безкоровайний Олександр Матвійович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 43.

Бевзенко Степан

Москаленко Артем Амвросійович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 352.

про нього

Німчук В. Бевзенко Степан Пилипович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 42.

Бегаль Ольга

Діалектизми у творах Лесі Українки // *Ukrainiskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 173–175.

Бернштейн Самуїл

про нього

Гриценко П.Ю. Бернштейн Самуїл Борисович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 46.

Бичко Зиновій

1. Аналіз назв посуду і кухонного начиння в говірках Наддністрянщини // Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету ім. В. Винни-

- ченка. – Вип. 30. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2000. – С. 21–27.
2. Аналіз семантичних відношень у лексиці наддністрянського діалекту // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – Вип. II. – С. 133–138.
 3. Діалектизми як важлива риса мови художніх творів Уласа Самчука // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Літературознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – Вип. VI. – С. 121–123.
 4. Діалектна лексика наддністрянського говору. – Тернопіль: Лідер, 2000. – 280 с.
 5. Діалектні форми в українських перекладах творів Ю. Словацького // Україна і Польща доби романтизму: образ сусіда. – Кременець, 2000. – С. 111–113.
 6. Іван Вагилевич про бойківський говір української мови // Шашкевичіана: Збірник наукових праць. – Вип. 3–4. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 664–669.
 7. Структурні відношення в лексиці наддністрянського діалекту // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – Вип. 29. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000. – С. 110–115.
 8. Типи наддністрянсько-буковинських ізолекс // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія. – Вип. 93. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 108–111.
 9. [рецензія:] Сабадош І.В. Атлас ботанічної лексики української мови. – Ужгород, 1999 // Наукові записки. Серія: Мовознавство / Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2000. – Вип. 3. – С. 98–99.
 10. Структура дієслівної лексики наддністрянського говору // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 233–238.
 11. Структурно-семантичний аналіз назв їжі та напоїв у наддністрянському говорі // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзензелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 105–108.
 12. Тематична група “меблі та хатні речі” в наддністрянському діалекті // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (№ 519): Серія філологія. 32: Сучасні філологічні студії. Аналіз та інтерпретація. – Харків, 2001. – С. 27–30.
 13. Тематична група “флора” в наддністрянському діалекті // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001. – № 4. – С. 107–113.

Бігусяк Михайло

1. Із спостережень над весільною лексикою гуцульського говору // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 125–148.
2. Лексика традиційних семейних обрядов гуцульских гововров // 3rd International Congres of Dialectologist and Geolinguists: Abstract book. – Lublin, 2000. – S. 22.
3. Із спостережень над обрядовою фразеологією гуцульських говірок // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 109–111.

Біла Олександра

про неї

Багмут А.Й. Біла Олександра Сергіївна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 47.

Білоусенко Вікторія

Назви персонажів-духів у драмі-феєрії Лесі Українки “Лісова пісня” і їх відношення до народної демонології // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 139–145.

Близнак Богдана

Особливості становлення гуцульських прізвищ // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 166–176.

Богдан Світлана

1. Мовний етикет села як мовноповедінкова модель (на матеріалі надбузької говірки) // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuşzyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 127–133.
2. Продуктивні моделі звертань і тип адресата в творах Марка Черемшини // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 112–115.
3. Прокльони як елемент мовної поведінки волинян і поліщуків (структурно-семантичний аспект) // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 110–117.

Бонкало (Bonkáló) Олександр

про нього

Дзендзелівський Й.О. Бонкало (Bonkáló) Олександр Олександрович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 52–53.

Борцюх (Borciuch) Марія

1. Фонетичні та граматичні особливості української говірки села Вербиця біля Томашова Любельського // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 74–80.
2. Aktualny stan i perspektywy badawcze nad terytorialnymi odmiankami języka ukraińskiego // Aktualne problemy badań nad językami słowiańskimi: I Ogólnopolska Konferencja Młodych Sławistów (Tezy wystąpień). – Toruń, 2000. – S. 13.
3. Paralele leksykalne w gwarach ukraińskich i polskich gminy Dubicze Cerkiewne // Ukraińskie i polskie gwary pogranicza / red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 77–81 [співавт.: Olejnik M.].

Брох, Брок (Broch) Олаф

про нього

Гриценко П.Ю. Брох, Брок (Broch) Олаф // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 53–54.

Бузук Петро

про нього

Півторак Г.П. Бузук Петро Опанасович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 54.

Бурячок Андрій

1. Лесів (Lesiów) Михайло // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 288–289.
2. Riger (Riger) Януш // Там само. – С. 513–514.

Бухтій Микола

Суфіксальна десимантизація іменників у степових говорах української мови // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 126–129.

Вайганд (Wiegand) Густав

про нього

Дзендзелівський Й.О. Вайганд (Wiegand) Густав // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 59.

Варченко Іван

1. Карти і коментарі: 1-а частина: 42, 43, 90–92, 95, 96, 128, 131–133 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.

2. Карти і коментарі: 2-а частина: 3, 6, 8, 39, 47, 69, 74, 78, 84, 85, 96, 99, 104, 106–108, 114, 117–119 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.

Вархол (Warchoł) Стефан

1. Z zagadnień leksykograficznych polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza językowego // Słowiańskie słowniki gwarowe / Pod. red. H. Popowskiej-Taborskiej. – Warszawa, 2000. – S. 101–116 [m.in. o słownikach ukraińskich] [співавт.: Ф. Чижевський].
2. Der ukrainische Wortschatz im polonischen Dialekt des Dorfes Łabunie bei Zamość: Słownictwo ukraińskie w polskiej gwarze wsi Łabunie koło Zamościa // Intermedialność / Red. R. Lewicki, I. Ohnheiser. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2001.
3. Wyjaśnienie w związku z recenzją B. Walczaka pracy F. Czyżewskiego i S. Warchoła, Polskie i ukraińskie teksty gwarowe za wschodniej Lubelszczyzny // Język Polski. – LXXXI (2001). – Nr. 1–2. – S. 142–143 [співавт.: Ф. Чижевський].

Васейко Юлія

Вираження часових відношень у говірках Волинської області // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 113–118.

Васильчук Ольга

Полонізми в говірці села Льотниче Володимир-Волинського району Волинської області // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 143–144.

Венжинович Наталія

1. Деякі особливості діалектного мовлення жителів Тернопільської області України // *Мова в часі і просторі*. – Вип. 2. – Т. II. – Київ, 2000. – С. 37–43.
2. Діалектне мовлення як одне з джерел збагачення сучасної української літературної мови // *Вісник Харківського національного університету*. – № 491. – Серія філологія. – Харків, 2000. – С. 678–683.
3. З історії виникнення ткацької лексики // *Слов'янська філологія*. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 128–134.
4. Лексика говорів Тернопільщини, пов'язана з ткацьким верстатом // *Мова в часі і просторі*. – Вип. 1. – Т. III. – Київ, 2000. – С. 84–87.
5. Лексика народних повір'їв та прикмет, пов'язаних з ткацтвом // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць*. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 31–35.
6. Лексика ткацтва в народних повір'ях та прикметах // *Українське мовознавство*. – Вип. 22. – Київ, 2000. – С. 43–47.

7. Роль диалектной лексики ткачества в обогащении украинского литературного языка // Материалы II Международной научной конференции “Язык и социум”. – Минск, 2000. – С. 166–168.
8. Лінгвогеографічний аспект вивчення лексики народних ремесел // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 133–134.

Верхратський Іван

про нього

Гриценко П.Ю. Верхратський Іван Григорович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 63.

Ветухов Олексій

про нього

Дзендзелівський Й.О. Ветухов Олексій // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 63–64.

Виноградський Юрій

про нього

Лобода В.В. Виноградський Юрій Степанович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 66.

Войтів Ганна

Назви жіночих прикрас у гуцульському говорі // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 149–156.

про неї

[без підпису] Войтів Ганна Володимирівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 172.

Воронич Ганна

1. Бойківський говір // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 51–52.
2. Волинський говір // Там само. – С. 82–83.
3. Закарпатсько-східнополіські паралелі на граматичному рівні // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 36–39.
4. Західнополіський говір // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 181–182.
5. Штібер (Stieber) Здислав // Там само. – С. 739.

6. Янів (Janów) Ян // Там само. – С. 745.
7. Словозмінні форми української мови в ареальному аспекті // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 346–349.

Врабіє (Vrabie) Еміль

про нього

Семчинський С. В. Врабіє (Vrabie) Еміль // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 83.

Гаврилова Тетяна

Мікротопоніми як твірна база для назв жителів (на основі говірок Черкащини) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 146–149.

Галас Борис

1. З історії української діалектної лексикографії (Рукописні словникові матеріали М. Павлика) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 55–61.
2. Лексика гуцульських і буковинських говірок у записах І. Вагилевича та Я. Головацького // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 93: Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 87–97.
3. Неопублікована словникова частина “Звенигородщини” А. Кримського та її значення для вивчення середньонадніпрянських говірок і тенденції розвитку української літературної мови // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія філологія. – Вип. 5. – Ужгород, 2000. – С. 31–39.
4. Новий словниковий набуток українського карпатознавства: 1. Лексикографічні матеріали до характеристики гуцульської говірки [рецензія: Жеґуц І. Матеріали до гуцульського говору в Закарпатті: Говірка С. Берлибаш (Костилівка) р-ну Рахів у 30-х рр. Словник із додатками. – Мюнхен, 1999. – 96 с.] // Карпатський край. – 2000. – № 1–4 (120). – С. 90–91.
5. Новий словниковий набуток українського карпатознавства: 2. *Не той тепер Миргород...* А. Убля яка? [рецензія: Сірка Й., Муличак Ю., Баушенко А. Короткий словник говірки села Ублі. – Зіген-Пряшів: EXCO s.r.o., 1999. – 62 с.] // Карпатський край. – 2000. – № 1–4 (120). – С. 92–93.
6. Українсько-польські мовні паралелі в рукописній лексикографії XIX – початку XX ст. // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк, 2000. – С. 41–47.
7. Лексика з галицьких періодичних видань XIX ст. у рукописних словникових матеріалах М. Павлика // Актуальні проблеми журналістики: Збірник наукових праць. – Ужгород, 2001. – С. 425–434.

Ганудель Зузана

Лексичні етуди в Карпатах // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 159–162.

про неї

Закревська Я.В. Ганудель Зузана // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 86.

Ганцов Всеволод

Железняк М.Г. Ганцов Всеволод Михайлович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 86–87.

Гвоздяк Ольга

1. Динаміка вживання німецьких запозичень в українських говірках ужгородщини // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 65–70.
2. Особливості функціонування лексем німецького походження в українських говірках Закарпаття // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 2. – Ужгород, 2000. – С. 59–65.
3. Фонетичні та морфологічні особливості німецьких запозичень в українських говірках Закарпаття // Проблеми романо-германської філології: Матеріали міжнародної наукової конференції “Міжмовні та міжлітературні контакти: теорія і практика”. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – С. 88–92.

Герман Костянтин

1. Континуація праслов'янських голосних в діалектах української мови // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2000. – Вип. 83. – С. 198–202.
2. Національні мови у світлі Християнського вчення // Міжнародна наукова конференція: Біблія і культура. Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2000. – Вип. I. – С. 182–184.
3. Творчість Т.Г. Шевченка і українське відродження на Буковині // Всеукраїнський симпозіум: Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття (19–20 травня 2000 року): Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 209–212.
4. [рецензія:] Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – 232 с. // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія. – Вип. 83. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 198–202.
5. Історія української мови: Вступ до вивчення курсу. Підручник для студентів університетів. – Чернівці: Рута, 2001. – 124 с.
6. Стили українського народного усного діалектного мовлення // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2001. – Вип. 117–118. – С. 10–16.

7. Українські говірки на території Румунії в світлі наукових досліджень // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2001. – № 4 (36). – С. 119–124.

Глібчук Наталія

1. Тексти як джерело діалектологічних досліджень // Говірки південно-західного наріччя української мови: Збірник текстів / Упорядник Н.М. Глібчук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 155 с.
2. [упорядник:] Говірки південно-західного наріччя української мови: Збірник текстів. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 155 с.

Глуховцева Катерина

1. Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упор. Глуховцева К.Д., Курило В.С., Леснова В.В., Міхно О.А., Ніколаєнко І.О., Сікорська З.С., Шевцова В.О. / За ред. З.С. Сікорської. – Луганськ: Шлях, 2000. – 128 с.
2. Лексичні особливості західного мікроареалу в системі українських східнослов'янських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 7–17.
3. Локалізми в системі українських східнослов'янських говірок // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 177–182.
4. Про міждіалектну взаємодію в концепції Б.А. Шарпила // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 4 (24). – 2001. – С. 22–26.
5. Розширення семантичної структури лексеми в українських східнослов'янських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 3 (35) березень. – 2001. – С. 62–67.
6. Східнослов'янські українські говірки: Науково-навчальний посібник / За ред. П.Ю. Гриценка. – Луганськ, 2001. – 107 с. [співавт.: Леснова В.В., Ніколаєнко І.О., Сердюкова Т.І., Ужченко В.Д.].

Гнатюк Володимир

про нього

Гриценко П.Ю. Гнатюк Володимир Михайлович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 93–94.

Головацький Яків

про нього

Гриценко П.Ю. Головацький Яків Федотович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 95.

Горбач Олекс

Словник говірки с. Бродина (пов. Радівці, Румунія) // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 247–364.

про нього

1. Гриценко П.Ю. Професор Олекса Горбач і його видання пам'яток української мови // Пам'ятки України: історія та культура. – 2001. – №. 1–2. – С. 122–125.
2. Дзендзелівський Й.О. Горбач Олекса // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 98–99.
3. Закревська Я. Гуцульські говірки в діалектологічному доробку Олекси Горбача // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 17–26.

Григорчук (Коць, Коць-Григорчук) Лідія

Діпінті творів малярства — об'єкти дослідження української епіграфіки // 125 років Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 2001. – С. 199–209.

про неї

Н.О[сташ]. Григорчук (Коць, Коць-Григорчук) Лідія Михайлівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 185–186.

Гриджук Оксана

Із спостережень над гуцульською народною термінологією художньої різьби по дереву // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 79–82.

Гримашевич Галина

Назви постолів у поліських говорах // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 189–196.

Гринчишин Дмитро

1. Фіксація діалектних рис у документах з Гуцульщини // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 76–85.
2. Писемні пам'ятки XVI – першої половини XVII ст. як джерело вивчення українських діалектів // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 175–181.

про нього

1. Закревська Я. Гринчишин Дмитро Григорович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 113.
2. Н.Х[обзей]. Гринчишин Дмитро Григорович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 186–187.

Грицак Микола

про нього

1. Гриценко П.Ю. Грицак Микола Андрійович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 113.

2. Лизанець П. Микола Грицак як людина і лексикограф // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2001. – С. 152–155.

Гриценко Павло

1. Акання // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 35–36.
2. Атлас української мови // Там само. – С. 35–36.
3. Бессараба Іван Венедиктович // Там само. – С. 47.
4. Бернштейн Самуїл Борисович // Там само. – С. 46.
5. Брох, Брок (Broch) Олаф // Там само. – С. 53–54.
6. Вагилевич Іван Миколайович // Там само. – С. 58–59.
7. Верхратський Іван Григорович // Там само. – С. 63.
8. Гнатюк Володимир Михайлович // Там само. – С. 93–94.
9. Говір // Там само. – С. 94.
10. Говірка // Там само. – С. 94–95.
11. Головацький Яків Федотович // Там само. – С. 95.
12. Грицак Микола Андрійович // Там само. – С. 113.
13. Гуцульський говір // Там само. – С. 116–117.
14. Дейна Кароль // Там само. – С. 124.
15. Діалект // Там само. – С. 134–135.
16. Діалектизм // Там само. – С. 135–136.
17. Діалектна картотека // Там само. – С. 136 [співавт.: М. Никончук].
18. Діалектний словник // Там само. – С. 136–137.
19. Діалектологічна комісія ВУАН // Там само. – С. 137–138.
20. “Діалектологічний бюлетень” // Там само. – С. 138.
21. Діалектологія // Там само. – С. 138–139.
22. *До цілості: гуцульський діалект у дослідженнях Я. Закревської* // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 27–37.
23. Етнографізм // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 163–164.
24. Етнолінгвістика // Там само. – С. 164.
25. Жилко Федот Трохимович // Там само. – С. 169.
26. Закревська Ярослава Василівна // Там само. – С. 176–177.
27. Інтерпретація лінгвістичних карт // Zasedanje Medunarodne Komisije za sestavo Slovanskega lingvističnega atlasa (OLA): Pozvetki delovnih gradiv. – Strunjan, 6–10 november, 2000.
28. Калнинь Людмила Едуардівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 227.
29. Карась Мечислав // Там само. – С. 228.
30. Клепикова Галина Петрівна // Там само. – С. 236.
31. Кондратюк (Kondratiuk) Міхал // Там само. – С. 247.
32. Кранджалов Дмитро (Кранджале Думітр, Grânjâlă Dumitru) // Там само. – С. 259.

33. Латта Василь Петрович // Там само. – С. 270.
34. Лемківський говір // Там само. – С. 287.
35. Михальчук Костянтин Петрович // Там само. – С. 316.
36. Мікроконтинуум як предмет ареалогії // Лінгвогеографія Черкащини: Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції. Умань, 25–26 травня 2000 р. – Київ: Знання, 2000. – С. 3–7.
37. Московська діалектологічна комісія (МДК) // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 352.
38. Наддністрянський говір // Там само. – С. 356–357.
39. Над лексичною картою... // *Polszczyzna Mazowska i Podlasia: Badanie sziedziectwa kulturowego*. – Łomża, 2000. – S. 33–42.
40. Надсянський говір // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 359.
41. Назарова Тетяна Вікторівна // Там само. – С. 359–360.
42. Наріччя // Там само. – С. 370–371.
43. Никончук Микола Васильович // Там само. – С. 380.
44. Об интерпретации лингвистических карт // 3rd International Congress of Dialectologist and Geolinguists: Abstract book. Supplement. – Lublin, 2000. – S. 5–6.
45. Общеславянский лингвистический атлас: Серия лексико-словообразовательная. – Вып. 3: Растительный мир. – Минск, 2000. – К. 50 [співавт.: Прилипка Н.П.]; к. 52: некортографований матеріал (питання Д 451, Тимьян) [співавт.: Г. Єнч]
46. Панькевич Іван Артемович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 421.
47. Передмова // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 7–10.
48. Петров Віктор Платонович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 437–438 [співавт.: В.В. Лобода]
49. Південно-західне наріччя // Там само. – С. 443–444.
50. Піднаріччя // Там само. – С. 447.
51. Регіоналізм // Там само. – С. 505–506.
52. Середньонадніпрянський говір // Там само. – С. 534–535.
53. Слобожанський говір // Там само. – С. 561–562.
54. Степовий говір // Там само. – С. 598.
55. Текст як простір вияву діалектних явищ // Збірник лінгвістичних праць: До 60-річчя проф. О.А. Колесникова. – Ізмаїл, 2000. – С. 9–15.
56. Толстой Микита Ілліч // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 636.
57. Україністика в Польщі // Там само. – С. 653–654.
58. Українсько-інослов'янські ізоглоси: їх типи та евристичний потенціал // Українська культура в європейському контексті: Міжнародна конференція від 26–28 червня 2000 у Грайфсвальді. Тези доповідей. – [Грайфсвальд], 2000. – С. 27–29.

59. Фразеологічна одиниця у просторовому дискурсі // *Frazeologia slowiańska: Teoria i praktyka, tradycje, terażniejszość, przyszłość. Tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej.* – Opole, 6–8 września 2000 r. – Opole, 2000. – S. 111–112.
60. Цілуйко Кирило Кузьмович // *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 720.
61. Чижевський (Czyżewski) Фелікс // Там само. – С. 727.
62. Юрковський Мар'ян // Там само. – С. 742–743.
63. [відп. ред.:] Мартинова Г.І. Лінгвістична географія Правобережної Черкащини. – Черкаси, 2000. – 265 с.
64. Ареалогія // *Енциклопедія сучасної України.* – Т. 1. – Київ: Наукова думка, 2001. – С. 636–637.
65. “Атлас української мови” // *Енциклопедія сучасної України.* – Т. 1. – Київ: Наукова думка, 2001. – С. 786.
66. Передмова // *Атлас української мови: У 3-х т.* – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі /. – Київ: Наукова думка, 2001. – С. 1.
67. Професор Олекса Горбач і його видання пам'яток української мови // *Пам'ятки України: історія та культура.* – 2001. – №. 1–2. – С. 122–125.
68. [коментар до статті проф. В. Горленка] // *Пам'ятки України: історія та культура.* – 2001. – №. 1–2. – С. 121.
69. [переклад з російської і підготовка до друку] Шевельов Ю. Між праслов'янською і російською // *Київська старовина.* – 2001. – № 6. – С. 3–18; [коментар] С. 18–19.
70. [рецензія:] Сабадош І.В. Атлас ботанічної лексики української мови // *Мовознавство,* 2001. – № 2. – С. 80–85.
71. [відп. ред.:] Глуховцева К.Д., Леснова В.В., Ніколаєнко І.О., Сердюкова Т.І., Ужченко В.Д. Східнослобожанські українські говірки: Науково-навчальний посібник. – Луганськ, 2001. – 107 с.

про нього

Прилипка Н. Гриценко Павло Юхимович // *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 113.

Громик Юрій

1. Вказівна частка *ze* ‘ось’ у західнополіських говірках // *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки.* – № 6. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 68–74.
2. Відзайменникові прислівники з суфіксами **-li, *-lb, *-lě* у західнополіському говорі // *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки.* – № 9. – Луцьк: Вежа, 2001. – С. 35–43.
3. Західнополіські прислівники *вкочи, вточи* // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського.* – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 182–185.
4. Західнополіські прислівники зі значенням ‘навпочіпки’ (із коренями *-кърк-, -кърт-, -кърп-*) // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn.* – Lublin-Łuck, 2001. – С. 61–66.

Громко Тетяна

1. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини). – Кіровоград, 2000. – 172 с.
2. Народні географічні терміни на позначення джерела (на матеріалі Кіровоградщини) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 186–188.

Гуйванюк Ніна

“Словник буковинських говірок” у контексті загальноукраїнської діалектної лексикографії // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 99–107.

Гунчик Ігор

“Навська дочка”: до вияснення назви міфопоетичного образу західнополіського замовляння // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 110–119.

Гура Олександр

Матеріали к описанию народных представлений, связанных с ткачеством, в зоне полесско-подляского пограничья // Восточнославянский этнолингвистический сборник: Исследования и материалы. – Москва: Индрик, 2001. – С. 105–117.

Гусак Тетяна

Назви деяких християнських свят та їх походження в іваничівських говірках // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 165–169.

Галя (Gala) Славомір

Atlas gwar polskich. – Т. 2: Mazowsze. – Warszawa, 2000. – 408 s. [окремі карти показують інтерференцію українських говірок на південному Підляшші] [співавт.: К. Дейна, А. Зданюкевич, Ф. Чижевський].

Гоца Еріка

1. Назви рідких страв в українських говорах Карпат // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 107–115.
2. Назви їжі в українських говорах Карпат // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 183–188.
3. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Ужгород, 2001. – 20 с.
4. Назви хлібних виробів в українських говорах Карпат // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 194–197.

Данилюк Ніна

1. Мова усної народної поезії та діалекти // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 106–109.
2. Діалектні явища в мові волинських народних пісень // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 119–125.

Дворянкін Віктор

1. Лексико-семантичні групи назв на позначення фізичних рис людини (на матеріалі говірок Володарського району Донецької області) // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 6. – Донецьк: Дон НУ, 2000. – С. 266–268.
2. Реалізація семи 'гладуха' в говірках Південної Донеччини // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 116–122.

Дейна Кароль

Atlas gwar polskich. – Т. 2: Mazowsze. – Warszawa, 2000. – 408 s. [окремі карти показують інтерференцію українських говірок на південному Підляшші] [співавт.: С. Галя, А. Зданюкевич, Ф. Чижевський].

про нього

Гриценко П.Ю. Дейна Кароль // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 124.

Дейниченко Наталія

Зовнішні ізоглоси зоологічної лексики східнополіського говору // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 358–363.

Демський Мар'ян

1. Кміт Юрій // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 238.
2. Шило Гаврило Федорович // Там само. – С. 737–738.

про нього

1. Закревська Я.В. Демський Мар'ян Тимофійович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 124
2. Н.Х[обзей]. Демський Мар'ян Тимофійович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 193–194.

Дзензелівський Йосип

1. Безкорований Олександр Матвійович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 43.
2. Бонкало (Bonkáló) Олександр Олександрович // Там само. – С. 52–53.

3. Вайганд (Wiegand) Густав // Там само. – С. 59.
 4. Ветушов Олексій // Там само. – С. 63–64.
 5. Виноградський Юрій Степанович // Там само. – С. 66.
 6. Витвицький Теодор // Там само. – С. 67.
 7. Горбач Олекса // Там само. – С. 98–99.
 8. Грицак Євген // Там само. – С. 113.
 9. Дикарев (Дикарів) Митрофан Олексійович // Там само. – С. 131.
 10. І. Огієнко як діалектолог і організатор діалектологічних досліджень // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 239. – Львів, 2000. – С. 257–269.
 11. Із спостереження над ротацізмом в українській мові // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 3–13.
 12. Кисілевський Кость // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 136.
 13. Кілька карпатсько-балканських паралелей // Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim: Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi / Pod. red. E. Wolnicz-Pawłowskiej i W. Szulkowskiej. – Warszawa: Semper, 2000. – S. 71–77.
 14. Кобилянський Броніслав Володимирович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 239.
 15. Ларін Борис Олександрович // Там само. – С. 268.
 16. Латинсько-український словник медичної номенклатури М.А. Грицака та І.Ю. Коршинського // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 122–126.
 17. Маковецький (Makowiecki) Стефан Леон // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 300.
 18. Назви кузні у говорах слов'янських мов // Prace Filologiczne. – T. XLV. – Warszawa, 2000. – S. 149–157.
 19. Осовський (Ossowski) Лешек // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 414 [співавт.: О.М. Никончук].
 20. Рудницький Євген // Там само. – С. 525.
 21. Спроба реконструкції закарпатського діалекту станом на кінець XIV ст.: До постановки питання // Карпатський край. – Ужгород, 2000. – № 1–4. – С. 86–90.
 22. Чистяков Василь Федорович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 730.
 23. Проблеми дослідження українських карпатських говорів як латеральних // Ukraińskie i polskie gminy pogranicza / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 15–28.
 24. Ще одна карпатоукраїнсько-південнослов'янська лексична паралель: укр. діал. *вересло*, серб. і хорв. *врѣсло*, *вријѣсло* // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 7. – Житомир, 2001. – С. 6–12.
- про нього*
1. Закревська Я.В. Дзензелівський Йосип Олексійович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 130.

2. Купчинський Олег. Йосип Дзендзелівський — невтомний працівник науки та педагог // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 13–23.

Дидик-Меуш (Дидик) Ганна

1. З гуцульської скарбниці [рецензія: Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – 364 с.] // Українська мова та література. – Ч. 36 (196). – Вересень 2000. – С. 12.
2. У струну гуцульської душі [рецензія: Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – 364 с.] // Книжковий світ. – № 3–4 (16) 2000. – С. 12 [співавтор: Хобзей Н.].

про неї

Н.Х[обзей]. Меуш (Дидик, Дидик-Меуш) Ганна Михайлівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 252–253.

Дика Людмила

1. Говірка у світлі фонозапису // Лінгвогеографія Черкащини: Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції. Умань, 25–26 травня 2000 р. – Київ: Знання, 2000. – С. 31–32.
2. Словотвірні синоніми в говірках полісько-середнонадніпрянського порубіжжя // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 215–221.
3. Суфіксальний словотвір іменників говірки села Любарці Бориспільського району Київської області // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 59–67.

Доброльожа Галина

Моральне виховання засобами поліської фразеології // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 197–201.

Довгопол С. Ф.

1. Карті і коментарі: 1-а частина: 2, 7, 11, 15, 16, 23, 26, 37, 48, 51–54, 62, 65, 82, 89, 94, 113, 135 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3 (Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі). – Київ: Наукова думка, 2001.
2. Карті і коментарі: 2-а частина: 1, 2, 23, 27, 34, 38, 48, 61, 62, 66, 86–88, 94, 100, 112, 121, 123, 136 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3 (Слобожанщина,

Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі). – Київ: Наукова думка, 2001.

Дорошенко Любов

Історія діалектного членування східнополіського говору // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 238–248.

Дроботенко Валентина

1. Ареальне варіювання лексики родильного обряду на Донеччині // Лінгвістичні студії. – Вип. 6. – Донецьк: Дон ДУ, 2000. – С. 255–265.
2. Ареальна характеристика назв осіб-учасників весільного обряду // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 202–208.
3. Весільно обрядова лексика східностепових говірок у зіставленні з офіційно-діловою лексикою укладання шлюбу // Матеріали Всеукраїнської конференції “Лінгводидактичні основи вивчення української мови на неспеціальних факультетах”. – Донецьк: Дон НУ, 2002. – С. 68–74.
4. Обряд хрещення на Донеччині: реалемний план та вербальні компоненти обряду // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 102–110.
5. Темпоральна лексика східностепових говірок у контексті сімейної обрядовості // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Вип. 7. – Донецьк: Донеччина, 2001. – С. 243–255.

Дудек (Dudek) Агнешка

Flieksja rzeczowników w gwarze ukraińskiej wsi Nosów w pow. Biała Podlaska // Українське і польське гварі погранича / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 159–164.

Євтушок Олексій

1. До питання про ареалогію західнополіського діалекту // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 34–38.
2. Лексична парадигма діалекту як один із параметрів дослідження народних говорів // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 209–216.

Єдлінська Уляна

У струну гуцульської душі (З приводу Пастирського послання Митрополита Андрія Шептицького “До моїх любих Гуцулів”) // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 67–75.

про неї

1. Закревська Я.В. Єдлінська Уляна Ярославівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 165.

2. Н.Х[обзей]. Єдлінська Уляна Ярославівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 199–200.

Жегуц Іван

1. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 87 с.
2. Мета й методи праці І. Панькевича // Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – С. 21–25.
3. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 2001. – 180 с.
4. Фонетичні особливості гуцульського говору // Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – С. 8.

Железняк М.

1. Ганцов Всеволод Михайлович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 86–87.
2. Норма в діалектах (мовна) // Там само. – С. 387.
3. Південно-східне наріччя // Там само. – С. 44–45.
4. Східнополіський (лівобережнополіський) говір // Там само. – С. 622.

Жеребецький Євген

про нього

Н.Х[обзей]. Жеребецький Євген Петрович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 200.

Жиліна Наталія

Матеріали до фразеологічного словника с. Вівчарове Троїцького району Луганської області // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 209–215.

Жилко Федот

про нього

Гриценко П.Ю. Жилко Федот Трохимович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 169.

Жовтобрюх Михайло

Синявський Олекса Наумович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 551–552.

Жуйкова Маргарита

1. Деякі архаїзми білоруських та українських говірок у слов'янському контексті // Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы: Матэрыялы III Міжнар. Кангрэса беларусістаў „Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000 г.) / Рэдкал.: Г. Цыхун (гал. рэд.) і інш. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2001. – С. 97–105.

2. Семантичні архаїзми в українських говорах // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 224–227.

Загнітко (Білик) Людмила

1. Назви підвищення в сучасній українській літературній мові: структура лексико-семантичної групи // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 6. – Донецьк: Дон НУ, 2000. – С. 317–319.
2. Семантика і функції безособових речень у говірках Донеччини // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 8. – Донецьк: Дон НУ, 2001. – С. 221–225.
3. Часові безприйменникові конструкції у східностепових говірках Донеччини // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 227–234.

Закревська Ярослава

1. Ганудель Зузана // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 86.
2. Гринчишин Дмитро Григорович // Там само. – С. 113.
3. Дзендзелівський Йосип Олексійович // Там само. – С. 130.
4. Лизанець Петро Миколайович // Там само. – С. 289.
5. Покутсько-буковинський говір // Там само. – С. 464–465.
6. Приступа Павло Іванович // Там само. – С. 492–493.
7. Пшепюрська-Овчаренко (Пшепюрська, Овчаренко) // Там само. – С. 504.
8. Броніслав Кобилянський – дослідник гуцульських говірок // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – с. 13–17.
9. Гуцульські говірки в діалектологічному доробку Олексі Горбача // Там само. – С. 17–26.
10. Демський Мар'ян Тимофійович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 124.
11. Карти та коментарі: 3-я частина: 44, 45, 51 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі / Відп. ред. тому А.М. Залеський, І.Г. Матвіяс. – Київ: Наукова думка, 2001.
12. Керницький Іван Михайлович // Там само. – С. 231.
13. Лексика гуцульських говірок та її дослідники // Історія Гуцульщини / Гол. ред. М. Домашевський. – Т. VI. – Львів: Логос, 2001. – С. 8–17 [співавт. Н. Хобзей].
14. Список картографованих слів 3-ої частини // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3 (Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі). – Київ: Наукова думка, 2001 [співупорядн.: Т. Назарова].
15. [відп. ред.:] Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. – Львів, 2000. – 364 с.

про неї

1. Гриценко П.Ю. *До цілості: гуцульський діалект у дослідженнях Я. Закревської* // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 27–37.

2. Гриценко П.Ю. Закревська Ярослава Василівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 176–177.
3. Лесів М. Вміла погодити науку з родинним життям: Спогад про професор Ярославу Закревську (1931–1999) // Наше слово. – № 4 (2217). – 2000.01.23. – С. 6.
4. Хобзей Н. Ярослава Закревська // Гуцульщина: Ілюстрований журнал всегуцульської єдності. (Торонто). – Ч. 60, липень 2000.
5. Лесів М. Професор Ярослава Закревська (1931–1999) (До 70-ліття від дня її народження) // Український альманах. 2001. – Варшава: Об'єднання українців у Польщі, 2001. – С. 226–229.
6. Н.Х[обзей]. Закревська Ярослава Василівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 202–203.

Залеський Антон

1. Вступ до III тому АУМ // Атлас української мови: У 3-х т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001. – С. 6–9.
2. Карті і коментарі: 1-а частина: 1, 3–6, 12, 14, 25, 40, 41, 79, 134 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
3. [відп. ред.:] Атлас української мови: У 3-х т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001. – 856 с.

про нього

1. Н.Х[обзей]. Залеський Антін Миколайович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 203–204.
2. Склярєнко В.Г. Залеський Антін Миколайович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 177.

Захарків Олександра

про неї

- Н.О[сташ]. Захарків Олександра Теодорівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 204–205.

Зданюкевич (Zdaniukiewicz) А.

Atlas gwar polskich. – Т. 2: Mazowsze. – Warszawa, 2000. – 408 s. [окремі карти показують інтерференцію українських говірок на південному Підляшші] [співавт.: К. Дейна, С. Галя, Ф. Чижевський].

Зеленько Анатолій

1. Роль і місце діалектологічного словника Східної Слобожанщини у становленні українознавства // Луганщина: Етнокультурний вимір. Збірник матеріалів. – Луганськ, 2001. – С. 348–356.
2. Сучасний стан і перспективи регіональної лексикології та лексикографії // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 75–79.

Зробок Наталія

Тернарна родова варіативність іменника в українських говорах // Волинь–Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 20–23.

Івченко Анатолій

Темпоральна фразеологія українських народних говорів: онемасіологічний аналіз семантичних рядів ‘ніколи’ і ‘дуже давно’ // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 2. – Ужгород, 2000. – С. 114–121.

Калнинь Людмила

про неї

Гриценко П.Ю. Калнинь Людмила Едуардівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 227.

Каньовська О.

Діалектні матеріали часопису “Рідна мова” // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов’янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 238–241.

Карпенко Ольга

Поліське *близна*, *бл’ізни* (семантичний етюд) // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 61–64.

Киричук Тетяна

Традиційне прибузьке весілля у світлі номінацій // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов’янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 242–244.

Кисілевський Кость

про нього

1. Дзендзелівський Й. Кисілевський Кость // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 136.
2. Н.Х[обзей]. Кисілевський Кость // Інститут українознавства імені Івана Крип’якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, струк-

тура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 220–221.

Клепікова Галина

1. Из карпатоукраинской диалектной лексики. 1. *запад(ь), запада* и родственные // Исследования по славянской диалектологии. – Вып. 7. – Москва, 2001.
2. Материалы к КДА 1: Рельеф // Исследования по славянской диалектологии. – Вып. 6. – Москва, 2001.

про неї:

Гриценко П.Ю. Клепікова Галина Петрівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 236.

Клименко Наталія

1. Дублетно-синонімічні назви фартуха в східностепових говірках // Восточно-украинский лингвистический сборник. – Вып. 6. – Донецк: Донетчина. – 2000. – С. 225–230.
2. Лексико-семантична група назв чоловічого стегового одягу в східностепових говірках Донеччини // Лінгвістичні студії. – Вып. 6. – Донецьк: Дон ДУ, 2000. – С. 278.–287.
3. Загальні назви одягу у східностепових говірках // ВолиньЖитомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 217–226.
4. Назви сорочки в східностепових говірках Донеччини // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 122–130.

Кміт Юрій

Демський М.Т. Кміт Юрій // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 238.

Кобилянський Броніслав

про нього

1. Демський М.Т. Кобилянський Броніслав Володимирович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 239.
2. Закревська Я. Броніслав Кобилянський — дослідник гуцульських говірок // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 13–17.

Кобиринка Галина

1. Акцентуація іменників як об'єкт лінгвістичного опису // Науковий вісник Ізмайльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2001. – Вып. 10. – С. 130–135.
2. Акцентуація непохідних іменників у бойківських говірках: спроба синтезу // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 68–75.

3. З акцентуації непохідних іменників бойківської говірки (село Кульчиці Самбірського району Львівської області) // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 32–46.

Коваленко Наталія

1. Фраземи західноподільських говірок на позначення розумової діяльності людини (ареальний аналіз) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Філологічні науки. Вип. 4. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 20–29.
2. Фраземи західноподільського діалектного мовлення: системні зв'язки // Вісник Харківського національного університету: 491. – Серія філологія: Традиції Харківської філологічної школи. До 100-річчя від дня народження М.Ф. Наконечного. – Харків: Видавничий відділ ХНУ, 2000. – С. 313–316.
3. Шевченкова фраземіка у “Словарі української мови” Бориса Грінченка // Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття: Науковий збірник за матеріалами Всеукраїнського наукового симпозиуму. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 171–174.
4. Дерииваційна база фразем західноподільського ареалу // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: Збірник наукових праць. Серія філологія / Відп. ред. Н.Л. Іваницька. – Вип. 3. – Вінниця: ВДПУ, 2001. – С. 70–73.
5. Матеріали до словника фразем західноподільських говірок // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 253–257.
6. Фраземіка говірок Західного Поділля: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2001. – 20 с.

Ковбасюк Алла

Семантичні діалектизми української мови (на матеріалі марамороських та буковинських говірок) // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 83. – Слов'янська філологія. Збірник наукових праць. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 151–166 [співавт.: Л. Тарновецька-Ткач].

Койдер (Kojder) Марцін

1. Фонетичні особливості підляських говірок на основі вокальної системи говірки села Малинники Більського повіту // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 89–96.
2. Interferencje polsko-ukraińskie w gwarach okolic Tarnopola // Ukraińskie i polskie gwary pogranicza / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 83–89 [співавт.: А. Fedoruk].

Курашкевич (Kuraszkiewicz) Владислав

про нього

Лукінова Т.Б. Курашкевич (Kuraszkiewicz) Владислав // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 266.

Кондратюк (Kondrstiuk) Міхал*про нього*

Гриценко П.Ю. Кондратюк (Kondratiuk) Міхал // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 247.

Конобродська Валентина

1. Відбиття давніх міфологічних уявлень у деяких віщих снах і прикметах наближення смерті, поширених на Поліссі, та їх номінації // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 5. – Житомир, 2000. – С. 21–41.
2. Етнолінгвістичний аспект дослідження традиційної культури // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 118–133.
3. Просторова варіантність поліського поховального обряду та його номінації // Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko białoruskim / Red. F. Czyżewski. – Lublin, 2001. – S. 195–210.

Костів Оксана

Фонема /и'/ з *о в новозакритих складах // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзєндзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 270–273.

Котик Лілія

Спостереження над прикметниковою парадигмою українських говірок Північної буковини // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 83. – Слов'янська філологія: Збірник наукових праць. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 180–184.

Кравченко Маргарита

Естетизація народнорозмовних форм у художніх творах Бориса Грінченка // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 154–159.

Кранджалов Дмитро (Кранджале Думітр, Grâñjalâ Dumitru)*про нього*

Гриценко П.Ю. Кранджалов Дмитро (Кранджале Думітр, Grâñjalâ Dumitru) // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 259.

Кровицька Ольга

Гуцульські матеріали у виданнях НТШ як джерело мовознавчих та етнологічних студій // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – С. 86–96.

про неї

[без підпису] Кровицька Ольга Василівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура,

працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 234–235.

Курашеквич (Kuraszkiewicz) Владислав

про нього

Лукінова Т. Курашеквич (Kuraszkiewicz) Владислав // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 266.

Куриленко Володимир

Назви м'ясних продуктів у поліських говірках української мови (лінгвогеографічний аспект) // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 350–357.

Курило Олена

про неї

Муромцева О.Г. Курило Олена Борисівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 266.

Ларін Борис

про нього

Дзендзелівський Й.О. Ларін Борис Олександрович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 268.

Латта Василь

про нього:

Гриценко П.Ю. Латта Василь Петрович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 270.

Лесів Михайло

1. Вміла погодити науку з родинним життям: Спогад про професор Ярославу Закревську (1931–1999) // Наше слово. – № 4 (2217). – 2000.01.23. – С. 6.
2. Назви великих християнських празників в українській мові та християнській традиційній культурі // Християнство і українська мова. Матеріали наукової конференції. Київ, 5–6 жовтня 2000 року. – Львів, 2000. – С. 50–57.
3. Фонетические системные взаимовлияния в диалектной среде // 3rd International Congress of Dialectologist and Geolinguists: Abstract book. – Lublin, 2000. – С. 77.
4. Jubileusz Profesora Mariana Jurkowskiego // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – T. X: Spotkania polsko-ukraińskie. – Warszawa, 2000. – S. 329–331.
5. Nowe nazwy województw w III Rzeczypospolitej // Rjntakty językowe polszczyzny na poranczu wschodnim: Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi / Pod red. E. Wolnicz-Pawłowskiej i W. Szulowskiej. – Warszawa, 2000. – S. 137–140.
6. Różne są pogranicza językowo-kulturowe / Przegląd Artystyczno-Literacki. – Nr. 6 (100). – Czerwiec 2000. – Toruń. – S. 45–49.

7. The Polish and Ukrainian Languages: A Mutually Beneficial Relationship // Cultures and Nations of Central and Eastern Europe. Essays in Honor of Roman Szporluk. – Cambridge, Mass., 2000. – S. 393–406.
8. Wybór prac Profesora Nikity I. Tołstoja // Etnolingwistyka: Problemy języka i kultury. – Nr. 12. – Lublin, 2000. – S. 297–299.
9. Z antroponomii “kresowej” na pograniczu językowo-etnicznym // Studia Linguistica in Honorem Stanisłai Stachowski. – Kraków, 2000. – S. 137–140.
10. Професор Ярослава Закревська (1931–1999) (До 70-ліття від дня її народження) // Український альманах 2001. – Варшава: Об’єднання українців у Польщі, 2001. – С. 226–229.
11. O wzajemnym przenikaniu się języków polsko-ukraińskim // Język – człowiek – kultura: Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Marianowi Jurkowskiemu / Pod red. Czopek-Kopciuch. – Piotrków Trybunalski, 2000 [druk 2001]. – S. 21–28.
12. Zestawienia w mikrotoponomii Lubelszczyzny // W świetle słów i znaczeń: Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei. – Gdańsk, 2001. – S. 169–173.

про нього

Лесів (Lesiów) Михайло // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 288–289.

Лесюк Микола

1. Боротьба за українську літературну мову в Галичині (середина XIX ст.) // Вісник Харківського університету: Серія філологія: Традиції Харківської філологічної школи. До 100 річчя від дня народження М.Ф. Наконечного. – Ч. 491. – Харків, 2000. – С. 185–190.
2. Мова послання Андрея Шептицького “До моїх любих гуцулів” // Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному й духовному відродженні України. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 119–126.
3. Російськомовна експансія в Галичині: історія і сучасність // Українська мова в освіті. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 259–285.
4. Сучасне мовлення галичан // Українознавчі студії. 2. – 2000. – С. 159–168.
5. Формирование украинского литературного языка в Галиции в условиях австрийского режима // 3rd International Congress of Dialectologist and Geolinguists: Abstract book. – Lublin, 2000. – S. 75.
6. Гуцульський діалект як складова української національної мови // Хрестоматія з гуцульщинознавства. – Косів: Писаний камінь, 2001.
7. Лексика літературних творів галицьких письменників 30–40 рр. XIX ст. // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов’янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 298–303.

Лєснова Валентина

1. Аспекти дослідження діалектної лексики як системи // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 4 (24) грудень. – 2000. – С. 74–79.

2. Словник діалектних слів // Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / За ред. З.С. Сікорської. – Луганськ: Шлях, 2000. – С. 103–114.
3. Ареалогія лексики на позначення рис характеру людини в східнословобанських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 17–24.
4. Словотвірні особливості іменників-антропономів у східнословобанських говірках (культивована рослина — дикоросла рослина) // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 68–74.
5. Східнословобанські українські говірки: Науково-навчальний посібник / За ред. П.Ю. Гриценка. – Луганськ, 2001. – 107 с. [співавт.: Глуховцева К.Д., Ніколаєнко І.О., Сердюкова Т.І., Ужченко В.Д.].

Лизанець Петро

1. Сабадош Іван Васильович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 526.
2. Микола Грицак як людина і лексикограф // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2001. – С. 152–155.

про нього

1. Барчан В.В. Учений-мовознавець, педагог // Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця. – Ужгород, 2000. – С. 9–10.
2. Закревська Я.В. Лизанець Петро Миколайович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 289.
3. Сливка В.Ю. Професору Лизанцю П.М. — 70 // Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця. – Ужгород, 2000. – С. 7–8.
4. Фабіан М. Славіст, гунгаролог, діалектолог // Там само. – С. 28–34.
5. Федішинець В. Судьба вказала перстом на Петра Лизанця // Там само. – С. 15–18.
6. Balla L. Kér nép művelőstörténetében // Там само. – С. 11–14.
7. Horváth K. Fél évszázad a tudomány és a kultúra szolgálatában // Там само. – С. 19–25.
8. Rákos P. Felelevenített emlék... // Там само. – С. 26–27.

Ліпич Віра

Займенник у говірці села Черче Камінь-Каширського району Волинської області // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 155–158.

Ліптак (Lipták) Стефан

Лексические интерференционные элементы в диалектах словацко-украинского пограничья // 3rd International Congress of Dialectologist and Geolinguists: Abstract book. – Lublin, 2000. – S. 91.

Лісна Людмила

Холмські і перемиські діалектизми у мовленні переселенців // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 91–94.

Ліщинська Галина

Сучасні прізвиська на Покутті // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 320–323.

Лоб'юк (Lobiuk) Іоан

про нього

Семчинський С. В. Лоб'юк (Lobiuk) Іоан // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 296.

Лопушанський Василь

Німецькомовні лексичні запозичення в говорах Західної України: Навчальний посібник для студентів III–IV курсів факультету романо-германської філології. – Дрогобич: Коло, 2000. – 68 с. [співавт.: Т. Пиц].

Мазур Галина

Найменування великоднього хліба в українських говірках Карпат // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. – С. 157–165.

про неї

Н.О[сташ]. Мазур (Гузар) Галина Михайлівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 246.

Магрицька Ірина

1. Весільна лексика східнослов'янських говірок: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2000. – 23 с.
2. Семантична мотивація весільних назв у східнослов'янських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки. – Луганськ, 2000. – № 5. – С. 49–54.
3. Досвід картографування весільної лексики (на матеріалі українських східнослов'янських говірок) // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 149–153.
4. З лексики весільного обряду: назви молодих у східнослов'янських говірках // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 262–273.

Малахівська Ольга

Карта та коментар: 2-а частина: 134 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слов'янщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.

Мамчич І.

Лексичні скарби середньонаддніпрянських говорів у мові Василя Чапленка // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 171–176.

Мартінова Ганна

1. До проблеми генезису середньонаддніпрянського діалекту // Лінгвістичні студії. – Вип. 8. – Донецьк, 2000. – С. 239–247.
2. До типології діалектних ареалів правобережної Черкащини // Лінгвогеографія Черкащини: Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції. Умань, 25–26 травня 2000 р. – Київ: Знання, 2000. – С. 25–26.
3. Дублетно-синонімічні відношення в побутовій лексиці правобережної Черкащини // Мовознавство. – 2000. – № 6. – С. 36–40.
4. Із спостережень над перехідними говірками подільсько-середньонаддніпрянського порубіжжя // Вісник Черкаського університету. – Серія: Філологічні науки. – Вип. 15. – Черкаси, 2000. – С. 91–99.
5. Лінгвістична географія Правобережної Черкащини. – Черкаси: Відлуння, 2000. – 265 с.

Рецензія: Хобзей Н. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 239: Праці Філологічної секції. – Львів, 2000. – С. 635–638.

6. Про морфеміку і словотвір популярно // Українська мова і література в школі. – 2000. – № 46 [співавт.: Т.О. Гаврилова].
7. До фіксації рис середньонаддніпрянського діалекту в “Атласі української мови” // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – Вип. 25. – Черкаси, 2001. – С. 29–36.
8. Опозиція /o/: /y/ в середньонаддніпрянських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 46–52.
9. Семантичне варіювання як ознака перехідних діалектних зон // Південний архів. Збірник наукових праць: Філологічні науки. – Вип. X. – Херсон, 2001. – С. 364–370.
10. Середньонаддніпрянсько-поліські лексичні ізоглоси // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 364–370.

Марчук Н.

1. Карті і коментарі: 1-а частина: 8, 9, 13, 17, 18, 29–35, 56–61, 73, 83, 84, 112, 116, 119, 127, 129 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
2. Карті і коментарі: 2-а частина: 4, 9–11, 13, 20–22, 37, 41, 43–46, 60, 67, 68, 70–73, 75, 90, 132 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.

Матвіяс Іван

1. Засади української діалектології // Мовознавство. – № 1. – 2000. – С. 3–9.
2. Вступ до 4 частини // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
3. Карті і коментарі: 1-а частина: 20–22, 38, 39, 44–47, 49, 50, 55, 63, 64, 66–71, 74, 75, 81, 85–88, 97, 100, 106–109, 111, 114, 115, 136–144 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
4. Карті і коментарі: 2-а частина: 31, 52–56, 59, 76, 77, 79, 80–83, 89, 97, 111, 120, 124, 125, 137, 141–151 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
5. Список картографованих слів 1 і 2 частин // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
6. [відп. ред.:] Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001. – 856 с.

про нього

Матвіяс Іван Григорович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 302.

Мацюк Галина

1. Про взаємодію літературної та діалектної норм у першій половині XIX століття // *Ukrainistyka na prahu nového století a tisíciletí: Problémy jazyka, literatury, kultury / 1. Olomoucké sympozium ukrajinistů. Sborník příspěvků.* – Olomouc, 2001. – С. 78–85.
2. Про граматичні параметри літературних текстів першої половини XIX ст. // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія. – Вип. 117–118. – Чернівці: Рута, 2001. – С. 164–173.
3. Характер норм повнозначних частин мови // Мацюк Г. Прескрептивне мовознавство в Галичині (перша половина XIX ст.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 268–300.

Мацюк Зоряна

Говіркові риси у прислів'ях та приказках з села Клубочини Ківерцівського району Волинської області // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn.* – Lublin-Łuck, 2001. – С. 171–172.

Миголінець Ольга

1. Ботанічна номенклатура придунайських руснаків і закарпатських українців // Думки з Дуклі. – Кн. 3. – Вуковар, 2000. – С. 318–323.
2. Доповнення до “Латинсько-українського словника номенклатури грибів” М. Грицака // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 165–169.

3. Запозичення в галузі ботанічної лексики українських закарпатських говірок // Проблеми романо-германської філології: Матеріали Міжнародної наукової конференції “Міжмовні та літературні контакти: теорія і практика”. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – С. 119–122.
4. Із спостережень над лексикою народної медицини в українських закарпатських говірках Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 2. – Ужгород, 2000. – С. 149–154.
5. Лексико-семантична характеристика назв культивованих рослин у говірках Закарпатської області // Науковий вісник Ужгородського державного університету: Серія філологія. – Вип. 4. – Ужгород, 2000. – С. 34–38.
6. Українсько-угорські зв'язки на матеріалі ботанічної лексики українських закарпатських говірок // Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця. – Ужгород, 2000. – С. 351–358.
7. Назви на означення симптомів захворювань в українських закарпатських говірках // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 340–342.
8. Народні назви рослин, пов'язані з лікарськими властивостями // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. – Вип. 3. – Вінниця, 2001. – С. 51–55.

Миртов Олексій

про нього

Тараненко О.О. Миртов Олексій Васильович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 315.

Михайленко Владислав

1. Перехідна середньонадніпрянсько-поліська зона як об'єкт лінгвогеографії // Лінгвогеографія Черкащини: Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції. Умань, 25–26 травня 2000 р. – Київ: Знання, 2000. – С. 23–24.
2. Діалектне членування української мовної території як об'єкт лінгвогеографії // Ономастика й апелятиви. – Дніпропетровськ, 2001. – № 15. – С. 68–78.
3. Динаміка рефлексії *ё* на території середньонадніпрянсько-поліського діалектного суміжжя за останні 50 року в ХХ ст. // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 7. – Житомир, 2001. – С. 12–20.
4. Динаміка рефлексії **о* в наголошеному складі на території середньонадніпрянсько-поліського діалектного суміжжя // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 61–67.
5. Розмежування північного і південно-східного наріч за даними фонетичного розділу “Атласу української мови” // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 371–380.

Михайлова Наталія

1. Формування системи дієслова у гетерогенній говірці с. Безіменне Новоазовського району Донецької області // Лінгвістичні студії. – Донецьк: Дон ДУ, 2000. – Вип.6. – С. 271–278.
2. Система дієслівної словозміни у гетерогенних говірках північного надазов'я (на матеріалі говірки села Новогригорівки Володарського району Донецької області // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 24–31.

Михальчук Костянтин

про нього

Гриценко П.Ю. Михальчук Костянтин Петрович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 316.

Мілева Ірина

Ареальні евфемістичні відповіді на питання “Куди йдеш?” із компонентом *власна назва* // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 197–201.

Міняйло Роман

Вербалізація зовнішнього вигляду людини у східнословобожанських і степових говірках (на матеріалі фразеологічних варіантно-синонімічних груп на означення понять “товстий” / “худий”) // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 201–209.

Мойсієнко Віктор

1. Міфологізація уявлення “хвороби – прояв злих духів” у поліських віруваннях // Матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі “Палессе — скрыжаване культур і часу”. – Пінск, 2000. – С. 64–67.
2. Чому на Поліссі *мозолі* називають *жабою*? (До етимології слов'янських дериватів з коренем *žab-) // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк, 2000. – С. 80–87.
3. До етимології фраземи “шпари в руки зайшли” // Актуальныя праблемы моўнай адукацыі вучняў ва ўмовах рэфармавання агульнаадукацыйнай школы: Зборнік матэрыялоў рэспубліканскай навукова-метадычнай канферэнцыі. – Маздыр, 2001. – С. 85–87.
4. До проблеми мовного нормалізаторства (або коли полісизми стануть українізмами?) // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 134–138.
5. Матеріали до словника поліських говорів // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 4. – Житомир, 2001. – С. 152–157.
6. Микола Васильович Никончук (1937–2001) // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 7. – Житомир, 2001. – С. 4–5.

7. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. – Житомир: Полісся, 2001. – 147 с. [співавт.: М. Никончук, О. Никончук].
8. Рефлекси давнього *ѣ в актових книгах Житомирського гродського уряду кінця XVI – початку XVII ст. // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 358–360.
9. Спостереження над мовою судової справи Актової книги Житомирського гродського уряду 1635 року // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 7. – Житомир, 2001. – С. 21–24.
10. Фонетичні особливості поліського наріччя // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 51–59.

Москаленко Артем

про нього

Бевзенко С. П. Москаленко Артем Амвросійович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 352.

Муромцева Ольга

1. Курило Олена Борисівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 266.
2. Галичанізм, галицизм, рутенізм // Там само. – С. 86.

Назарова Тетяна

1. Вступ до 3 частини // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
2. Карти і коментарі: 1-а частина: 10, 19, 28, 72, 76–78, 93, 98, 99, 102–105 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
3. Карти і коментарі: 2-а частина: 5, 7, 12, 14–19, 24–26, 28–30, 32, 33, 35, 36, 40, 42, 49–51, 57, 58, 63–65, 91, 95, 98, 101–103, 105, 109, 113, 115, 116, 122, 133, 135, 140 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
4. Карти і коментарі: 3-я частина: 1–43, 46–50, 52, 53 // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
5. Список картографованих слів 3-ої частини // Атлас української мови: У 3 т. – Т. 3 (Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі). – Київ: Наукова думка, 2001 [співупорядн.: Я. Закревська].

про неї:

Гриценко П.Ю. Назарова Тетяна Вікторівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 359–360.

Найрулін Анатолій

Діалектизми як засіб вираження конотацій в епістолярію Михайла Коцюбинського // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 167–171.

Николасв Сергій

Словарь карпатоукраинского торуньского говора: с грамматическим очерком и образцами текстов. – Москва, 2001. – 231 с. [співавт.: М.Н. Толстая].

Никончук Микола

1. Діалектна картотека // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 136 [співавт.: П.Ю. Грищенко].
2. Осовський (Ossowski) Лешек // Там само. – С. 414 [співавт.: Й.О. Дзєндзелівський].
3. Північне наріччя // Там само. – С. 445–446.
4. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. – Житомир: Полісся, 2001. – 147 с. [співавт.: О. Никончук, В. Мойсієнко].
5. Середньополіський говір // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 535–536.

про нього

1. Грищенко П.Ю. Никончук Микола Васильович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 380.
2. Мойсієнко В. Микола Васильович Никончук (1937–2001) // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 7. – Житомир, 2001. – С. 4–5.

Никончук Олександр

Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. – Житомир: Полісся, 2001. – 147 с. [співавт.: М. Никончук, В. Мойсієнко].

Нібак Інна

Семантичні лексичні рудименти в обрядовій лексиці закарпатських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 110–116.

Ніколаєнко Ірина

1. Ареальна варіативність лексики традиційного народного ткацтва // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – Луганськ, 2000. – № 9 (29). – С. 73–81.
2. Номінація полотна в українських східнослов'янських говірках // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 6. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – С. 245–248.
3. Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упор. Глуховцева К.Д., Курило В.С., Лєснова В.В., Міхно О.А., Ніколаєнко І.О., Сікорська З.С., Шевцова В.О. / За ред. З.С. Сікорської. – Луганськ: Шлях, 2000. – 128 с.

4. Структура й ареальна характеристика лексики традиційного ткацтва в українських східнослов'янських говірках: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2000. – 24 с.
5. Типи номінації в ткацькій лексиці східнослов'янських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – Луганськ, 2000. – № 4 (24). – С. 44–49.
6. Лексика традиційного народного ткацтва як елемент культури й терміно-системи // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 130–134.
7. Назви волокон в українських східнослов'янських говірках // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 227–232.
8. Назви пристроїв для первинної обробки конопель чи льону в українських східнослов'янських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – Луганськ, 2000. – № 3 (35). – С. 67–72.
9. Обряди і вірування східних слов'ян, пов'язані з ткацтвом // Луганщина: Етнокультурний вимір. – Луганськ: Альма матер, 2001. – С. 99–106.

Німчук Василь

1. Бевзенко Степан Пилипович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 42.
2. Закарпатський говір // Там само. – С. 174–176.
3. Українські діалектні переклади Св. Письма // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 383–389.

Олєйнік (Oliejnik) Марек

Paralele leksykalne w gwarach ukraińskich i polskich gminy Dubicze Cerkiewne // Ukraińskie i polskie gwary pogranicza / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 77–81 [співавт.: М. Борцюх].

Олійник Мирослава

1. *Бути на Божій правді*: фразеологізми зі значенням “померти” у гуцульських говірках // Християнство й українська мова: Матеріали наук. конф., Київ, 5–6 жовтня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 279–288.
2. *За лісом, за пралісом рябенька крайка лежить*: фразеологізми, пов'язані з поняттям “змія” в гуцульських говірках // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 192–201.
3. Компаративні сполуки з компонентом-ентомонімом у гуцульських говірках (на тлі загальнонародної компаративної фразеології) // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – Вип. 29. – Львів, 2000. – С. 116–123.
4. Відображення морально-етичних якостей людини засобами гуцульської фразеології // Вісник Черкаського університету: Серія філологічні науки. – Вип. 25. – Черкаси, 2001. – С. 36–42.

5. Жіноча тематика у фразеології гуцульських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 192–197.
6. Українська діалектна фразеологія: стан дослідження, проблеми, перспективи // Ukrainistyka na prahu nového století a tisíciletí: Problémy jazyka, literatury, kultury / 1. Olomoucké sympozium ukrajinistů. Sborník příspěvků. – Olomouc, 2001. – С. 118–124.
7. Фразеологізми зі значенням ‘ледарювати’ в гуцульських говірках // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 274–280.
8. Характеристика сімейного життя засобами фразеології гуцульських говірок // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов’янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 390–393.

про неї

Н.Х[обзей]. Олійник Мирослава Ярославівна // Інститут українознавства імені Івана Крип’якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – С. 266.

Омельковець Руслана

1. Західнополіські назви деяких весняних лікарських рослин // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 87–89.
2. Західнополіські назви деяких рослин, що мають значні радіопротекторні властивості // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 7. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 141–144.
3. Назви аїру звичайного та півників болотяних у говірках української мови (за словником Б. Грінченка) та їх західнополіські паралелі // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 9. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 43–47.
4. Назви деяких трав’янистих лікарських рослин у західнополіських говірках // Філологічні студії. – № 2. – Луцьк, 2001. – С. 94–99.
5. Назви деяких ягідників у говірках української мови (за словником Б. Грінченка) та їх західнополіські паралелі // Філологічні студії. – № 3. – Луцьк, 2001. – С. 79–82.

Омельченко З.

Діалектна лексика у словниках кінця XIX – початку XX століття // Лінгвістичні студії. – Донецьк: Дон НУ, 2000. – С. 235–240 [співає: Л. Фроляк].

Онишкевич Мирон

про нього

Н.Х[обзей]. Онишкевич Мирон Михайлович // Інститут українознавства імені Івана Крип’якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність,

структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 266–267.

Онишкевич Михайло

про нього

1. [без підпису] Онишкевич Михайло Йосипович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 267.
2. Трофимович К.К. Онишкевич Михайло Йосипович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 404.

Осовський (Ossowski) Лешек

про нього

Дзендзелівський Й.О., Никончук О.М. Осовський (Ossowski) Лешек // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 414.

Осташ Надія

1. До питання про назви християнських свят українців (Вербна Неділя) // Християнство й українська мова: Матеріали наук. конф., Київ, 5–6 жовтня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 314–326.
2. Григорчук (Коць, Коць-Григорчук) Лідія Михайлівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 185–186.
3. Захарків Олександра Теодорівна // Там само. – С. 204–205.
4. Мазур (Гузар) Галина Михайлівна // Там само. – С. 246.
5. Осташ Роман Іванович // Там само. – С. 269–270.
6. Черняк Валентина Семенівна // Там само. – С. 321–322.
7. Шемлей Йосип // Там само. – С. 326–327.

про неї

[без підпису] Осташ (Босаковська) Надія Лаврентіївна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 269.

Осташ Роман

1. Внесок А. Вінченза в дослідження гуцульських власних особових імен // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 55–66.
2. Із життя сучасних українських прізвиськ. 1 // Українська пропріальна лексика: Матеріали наукового семінару 13–14 вересня 2000 р. – Київ: Кий, 2000. – С. 115–121.

3. Із життя сучасних українських прізвищ. 2 // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 408–412.

про нього

Н.О[сташ]. Осташ Роман Іванович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 269–270.

Павлюк Микола (Pavliuc Nicolae)

про нього

Семчинський С.В. Павлюк Микола (Pavliuc Nicolae) // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 416.

Панасюк О.

Щомісячник “Рідна мова” Івана Огієнка та питання діалектології // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 413–418 [Співавтор: Чорненський Я.].

Панцьо Стефанія

1. Збільшено-експресивні похідні іменники у лемківському діалекті // Наукові записки: Серія мовознавство / Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. – Вип. 7. – Тернопіль, 2000. – С. 50–53.
2. Лемківський фольклор як джерело дослідження діалектного словотвору // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія. – Чернівці, 2000. – С. 136–140.
3. Словотвірна категорія іменників зі значенням абстрактності у лемківському говорі // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія. – Вип. 83. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 140–150.
4. Словотвірна структура десубстантивів зі значенням предметності у лемківському діалекті // Наука і сучасність: Збірник наукових праць національного університету ім. М. Драгоманова. – Вип. 1. – Ч. 11. – Київ, 2000. – С. 224–231.
5. Словотвірний розряд іменників із значенням збірності і одиничності в діалекті лемків // Наукові записки Кіровоградського держуніверситету: Серія філологічні науки (мовознавство). – Вип. 23. – Кіровоград, 2000. – С. 23–30.
6. Словотвірний розряд назв осіб жіночої статі у лемківському діалекті // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник праць Ужгородського університету. – Вип. 11. – Ужгород, 2000. – С. 161–166.
7. Назви особи у лемківському діалекті // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 419–422.

8. Особливості іменникового словотвору в лемківському говорі // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.: Серія мовознавство – Тернопіль, 2001. – С. 45–50.
9. Потенції суфіксів у назвах осіб (на матеріалі лемківського діалекту) // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету: Серія філологічні науки (мовознавство). – Вип. 37. – Кіровоград, 2001. – С. 144–147.
10. Префіксальне та префіксально-суфіксальне творення іменників у лемківському діалекті // Волинь–Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 91–99.
11. Про граматичний механізм субстантивзації у словотвірних похідних // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету: Серія філологічні науки. – Вип. 36. – Кіровоград, 2001. – С. 16–20.
12. Складання і подвоєння слів (на матеріалі лемківського діалекту) // Вісник Луганського державного педагогічного університету. – Вип. 2. – Луганськ, 2001. – С. 143–148.

Панькевич Іван

Записи проф. І. Панькевича з 1930-х років // Жеґуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – С. 9–20.

про нього

1. Гриценко П.Ю. Панькевич Іван Артемович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 421.
2. Жеґуц І. Мета й методи праці І. Панькевича // Жеґуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – С. 21–25.

Петруц (Pâtruț) Іоан

про нього

Петруц (Pâtruț) Іоан // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 438.

Пискач Ольга

1. Діалектні прислівники як джерело збагачення лексики літературної мови // Науковий вісник Чернівецького університету. – Слов'янська філологія: Збірник наукових праць. – Вип. 83. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 185–192.
2. Семантичні групи відзайменникових прислівників українських говорів Закарпаття // Ювілейний збірник на 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця. – Ужгород, 2000. – С. 415–422.
3. Прислівники в гуцульських і бойківських говірках (порівняльна характеристика) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзензелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 423–425.

Пиц Тарас

Німецькомовні лексичні запозичення в говорах Західної України: Навчальний посібник для студентів III–IV курсів факультету романо-германської філології. – Дрогобич: Коло, 2000. – 68 с. [співавт.: В. Лопушанський].

Піпаш Юрій

1. Бібліографія до гуцульського говору // Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 87 с.
2. Бібліографія до гуцульського говору Закарпаття // Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – С. 173–176.
3. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 180 с. [співавт.: І. Жегуц].

Полюга Левко

1. Діалектне слово і лексикографічне опрацювання історичної лексики // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 180–185.
2. Засади гуцульського словника в контексті української лексикографії (Короткі нотатки) // Наукові записки. Серія: Мовознавство / Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2000. – Вип. 4. – С. 213–218.
3. Один із когорти українських діалектологів (До 90-ліття від дня народження проф. Г. Шила) // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. – № 9 (29). – Луганськ, 2000. – С. 28–31.

про нього

1. Закревська Я.В. Полюга Лев Михайлович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 166–167.
2. Н.Х[обзей]. Полюга Лев Михайлович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 280–281.

Попова Оксана

Зооніми в системі українських східнослов'янських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 138–141.

Прилипко Надія

1. Атлас лінгвістичний // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 34–35.
2. Гриценко Павло Юхимович // Там само. – С. 113.
3. Лінгвістична географія // Там само. – С. 290–291.
4. Общеславянский лингвистический атлас: Серия лексико-словообразовательная. – Вип. 3: Растительный мир. – Минск, 2000. – К. 50 [співавт.: Гриценко П.Ю.].
5. Питальник діалектологічний // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 443.
6. Карти і коментарі: 1-а частина: 24, 27, 36, 80, 101, 110, 117, 118, 120–126, 130 // Атлас української мови: У 3-х т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.

7. Карти і коментарі: 2-а частина: 93, 110, 126–131, 138, 139 // Атлас української мови: У 3-х т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.
8. [упорядник:] Списки населених пунктів мережі 1 і 2 частин, алфівітний показчик до них // Атлас української мови: У 3-х т. – Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 2001.

Пристапа Павло

про нього

Закревська Я.В. Пристапа Павло Іванович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 492–493.

Прус Валентина

“У нетрях прокидаються гриби. Магічний знак – по відьминому колу” (етнолінгвістичний аспект поліського збиральництва) // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 151–153.

Пшеп'юрська-Овчаренко Марія

про неї

1. Закревська Я.В. Пшеп'юрська-Овчаренко (Пшеп'юрська, Овчаренко) // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 504
2. Н.Х[обзей]. Пшеп'юрська-Овчаренко (Пшеп'юрська, Овчаренко) Марія Андріївна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 286–287.

Регуш (Reguś) Аспазія

про неї

Регуш (Reguś) Аспазія // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 506.

Регуш (Reguś) Корнелій

про нього

Регуш (Reguś) Корнелій // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 506.

Рігер (Riger) Януш

1. Ян Янів як дослідник гуцульських говірок // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 38–47.
2. O resztkach liczby podwójnej w dawnych ukraińskich gwarach nadszańskich (głównie na podstawie zapisów Stefana Hrabca z lat 1938–1939) // Studia linguistica in honorem Stanisłai Stachowski / Red. Elżbieta Mańczak-Wohlfeld. – Kraków, 2000. – S. 125–129.

3. O zmianie 'a' > 'e(i)' w dawnych ukraińskich gwarach nadszańskich // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзензелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 446–453.

4. [опрац., підгот. до друку:] Janów J. Słownik huculski – Kraków: DWN, 2001. – 292 s. *про нього*

Бурячок А.А. Riger (Riger) Януш // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 513–514.

Робчук (Robciuk) Іван

про нього

Робчук (Robciuk) Іван // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 516–517.

Рудковська (Солтис, Рудковська-Солтис) Наталія

Українізми серед назв рослин у східномалопольських говірках // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 69–75.

Рудницький Євген

про нього

Дзензелівський Й.О. Рудницький Євген // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 525.

Рудницький Ярослав-Богдан

про нього

Зорівчак Р.П. Рудницький Ярослав-Богдан // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 525.

Рудольф-Зюлковська (Rudolf-Ziółkowska) Ельжбета

Leksyka odchodząca w zapomnienie (na przykładzie słowniczka gwarowego pogranicza łemkowsko-bojkowskiego) // *Słowiańskie słowniki gwarowe* / Pod red. H. Popowskiej-Taborskiej. – Warszawa, 2000. – S. 137–145.

Рудь Роман

Народна метрологія та темпоральні лексеми в говірках південної Любомльщини та їх польські відповідники // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 95–101.

Рульова Наталія

Словотвір варіантів особових імен (на матеріалі Західного Поділля) // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія. – Вип. 83. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 193–197.

Рябець Людмила

1. До питання системного опису діалектної субстантивної словозміни // Лінгво-географія Черкащини: Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції. Умань, 25–26 травня 2000 р. – Київ: Знання, 2000. – С. 32–33.

2. До питання про систему граматичних категорій іменника в діалектному мовленні // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 15–19.

Сабадош Іван

1. Із спостережень на ізоглосами гуцульських ботанічних назв // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 99–111.
2. Із спостережень над карпато-поліськими лексико-семантичними паралелями // Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження проф. П. Лизанця. – Ужгород, 2000. – С. 441–447.
3. Про словник однієї говірки // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 190–198.
4. [рецензія:] Говірки Чорнобильської зони: Тексти. – Київ, 1996. – 358 с. // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1994–1996: Сборник научных трудов. – Москва, 2000. – С. 318–323.
5. [рецензія:] Тимко Оксана. Ботанічна і зоологічна номенклатура бачванських руснаків. – Ужгород, 1998. – 171 с. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка: Праці Філологічної секції. – Т. 129. – Львів, 2000. – С. 606–609.

про нього

Лизанець П. Сабадош Іван Васильович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 526.

Савчук Микола

Прозиванки сіл Гуцульщини // Історія Гуцульщини / Гол. ред. М. Домашевський. – Т. VI. – Львів: Логос, 2001. – С. 74–83.

Сагаровський Анатолій

1. Лексика Центральної Слобожанщини (Харківщини) як об'єкт словництва // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 465–469.
2. Фрагмент діалектного словника Харківщини // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 249–254.

Свашенко Алла

Синтаксические особенности украинских говоров, переходных от левобережнополюсских к слобожанским // 3rd International Congress of Dialectology and Geolinguists: Abstract book. – Lublin, 2000. – С. 61.

Семчинський Станіслав

1. Врaбіє (Vrabie) Еміль // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 83.
2. Лоб'юк (Lobiuk) Іоан // Там само. – С. 296.
3. Павлюк Микола (Pavliuc Nicolae) // Там само. – С. 416.

4. Петруц (Pâtruț) Іоан // Там само. – С. 438.
5. Регуш (Reguș) Аспазія // Там само. – С. 506.
6. Регуш (Reguș) Корнелій // Там само. – С. 506.
7. Робчук (Robciuk) Іван // Там само. – С. 516–517.

про нього

Жлуктенко Ю.О. Семчинський Станіслав Володимирович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 533.

Сердюкова Тетяна

1. Темпоральні синтаксеми на позначення часової попередності (у східнослов'янських українських говірках) // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – Луганськ, 2000. – № 4. – С. 54–59.
2. Відтворення одночасності в українських східнослов'янських говірках // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 103–109.
3. Склад і структурні особливості локативних синтаксем східнослов'янських говірок // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 7. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – С. 232–237.
4. Часова віднесеність темпоральних синтаксем українських східнослов'янських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 221–227.

Синявський Олекса

про нього

Жовтобрюх М.А. Синявський Олекса Наумович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 551–552.

Сікора Галина

Львівське мовлення як об'єкт лінгвостилістики // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 162–169.

Сікорська Зінаїда

1. Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упоряд. Глуховцева К.Д., Курило В.С., Леснова В.В., Міхно О.А., Ніколаєнко І.О. Сікорська З.С., Шевцова В.О. / За ред. З.С. Сікорської. – Луганськ, 2000. – 127 с.
2. З історії вивчення українських говірок на території Росії // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 38–44.

Скиба Ірина

1. Локалізми у словниках Є. Желехівського, С. Недільського та Б. Грінченка: спроба взаємопрочитання // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 255–261.

2. “Малорусько-німецький словник” Є. Желехівського, С. Недільського — важливе джерело вивчення міжмовної інтерференції лексичного рівня кінця XIX ст. // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. — № 12 (44) грудень. — Луганськ, 2001. — С. 159–167.

Скляренко Віталій

1. Залеський Антін Миколайович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. — Київ, 2000. — С. 177.
2. Матвіяс Іван Григорович // Там само. — С. 302.
3. Наголос діалектний // Там само. — С. 356.

Смітюх Тетяна

Діалектні елементи у листах-посланнях Андрея Шептицького // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. — Lublin-Łuck, 2001. — С. 181–183.

Сіденко Надія

1. ЛСГ найменувань підвищеного рельєфу в східностепових говірках Центральної Донеччини // Лінгвістичні студії. — Вип.9. — Донецьк: Дон НУ, 2002. — С. 213–218.
2. Матеріали до словника діалектної географічної лексики с. Землянки Донецької області // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. — № 4. — Луганськ, 2000. — С. 70–74.
3. Фактори виникнення і функціонування діалектної географічної номенклатури // Лінгвістичні студії. — Вип.6. — Донецьк: Дон ДУ, 2000. — С. 253–255.
4. До питання про методику збирання діалектної географічної апелювальної лексики // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. — № 12 (44) грудень. — Луганськ, 2001. — С. 141–149.
5. Семантична структура гідрографічних апелювів у говірках Донеччини // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. — № 6. — Житомир, 2001. — С. 100–102.

Сова Мирослава

Говірка села Мокре з бойківсько-лемківського пограниччя // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. — Lublin-Łuck, 2001. — С. 137–141.

Спанатій Любов

1. Лінгвогеографічний аспект дослідження деяких назв знарядь праці українських гончарів // Актуальні проблеми історії та культури України. Збірник наукових праць у 2-х частинах. — Миколаїв. — Одеса, 2000. — Ч. 1. — С. 78–92.
2. Стан і перспективи дослідження гончарської лексики в українському мовознавстві // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзензелівського. — Вип. 4. — Ужгород, 2001. — С. 478–481.

Стельмах Богдана

Діалектні елементи в текстах Агатангела Кримського // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. — № 6. — Луцьк: Вежа, 2000. — С. 119–122.

Струганець Любов

Діалектна лексика у нормативних словниках української літературної мови // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 490–493.

Супрун Василь

Украинские говоры в русском окружении: устойчивость и изменчивость языковых категорий и единиц // 3rd International Congress of Dialectologists and Geolinguists: Abstract book. – Lublin, 2000. – S. 84.

Сучкова Людмила

Суфіксальний словотвір іменника у говірці с. Мельники Шацького району Волинської області // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 149–153.

Тараненко Олександр

Миртов Олексій Васильович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 315.
Ужченко Віктор Дмитрович // Там само. – С. 643.

Тарасенкова С.

Назви осіб за спорідненістю в донецьких східностепових говірках // Лінгвістичні студії. – Вип. 6. – Донецьк: Дон ДУ, 2000. – С. 268. – 271.

Тарновецька-Ткач (Ткач) Людмила

1. Семантичні діалектизми української мови (на матеріалі марамороських та буковинських говірок) // Науковий вісник Чернівецького університету. – Слов'янська філологія: Збірник наукових праць. – Вип. 83. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 151–166 [співавт.: А. Ковбасюк].
2. Інтерферентні явища в західному варіанті української літературної мови к. XIX – поч. XX ст. і проблема мовної норми // *Ukrainistyka na prahu nového století a tisíciletí: Problémy jazyka, literatury, kultury* / 1. Olomoucké sympozium ukrajinistů. Sborník příspěvků. – Olomouc, 2001. – С. 86–94.
3. Реалізація семантичного і структурного потенціалу лексики південно-західних українських говорів у літературній мові кінця XIX – на початку XX ст. // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 301–307.

Терновська Тамара

Назви складових частин молота (молотка) в українських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 97–101.

Тимченко Марія

Стан дослідження говірок Миколаївщини // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство.

Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзедзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 510–513 [співавт.: Л. Тригуб].

Тищенко Лариса

1. Природа дублетних та паралельних назв побутової лексики південно-слобожанських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 9. – Луганськ, 2000. – С. 81–86.
2. Ареалогія побутової лексики південнослобожанських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 24–29.
3. Лексико-словотвірні варіанти південнослобожанських говірок як характерна ознака новожитних говорів // Лінгвістичні студії. – Вип. 7. – Донецьк: Дон ДУ, 2001. – С. 238. – 243.
4. Побутова лексика південнослобожанських говірок: склад і структурна організація // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 281–300.

Тищенко Тетяна

1. Робота учителя-словесника в умовах місцевої говірки // Актуальні проблеми лінгвістики і лінгводидактики: Збірник матеріалів загальноуніверситетської звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, студентів. – Умань, 2000. – С. 53–55.
2. Назви картоплі в уманській говірці // Лінгвогеографія Черкащини: Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції. Умань, 25–26 травня 2000 р. – Київ, 2000. – С. 29–30.
3. Словотвір агентивів у говірках подільсько-середньонадніпрянської діалектної межі // Актуальні проблеми лінгвістики і лінгводидактики: Збірник матеріалів загальноуніверситетської звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, студентів. – Умань, 2001. – С. 22–23.
4. Діалектологічна практика: Методологічні рекомендації для студентів філологічного факультету [укладач:]. – Київ, 2001. – 19 с.

Толстая Марфа

1. Форма плюсквамперфекта в українських закарпатських говорах: место вспомогательного глагола в предложении // Балто-славянские исследования 1998–1999. – Москва, 2000. – С. 134–143.
2. Словарь карпатоукраинского торуньского говора: с грамматическим очерком и образцами текстов. – Москва, 2001. – 231 с. [співавт.: С.Л. Николаев].
3. Из материалов карпатских экспедиций // Восточнославянский этнолингвистический сборник: Исследования и материалы. – Москва: Индрик, 2001. – С. 477–495.

Толстая Світлана

Проблемы этнолингвистического картографирования (из опыта работы над Полесским этнолингвистическим атласом) // 3rd International Congress of Dialectologist and Geolinguists: Abstract book. – Lublin, 2000. – S. 191.

Толстой Микита

про нього

Гриценко П.Ю. Толстой Микита Ілліч // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 636.

Тригуб Людмила

Стан дослідження говірок Миколаївщини // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 510–513 [співавт.: М. Тимченко].

Ужченко Віктор

1. Актуальні завдання східноукраїнської фразеологічної ареалогії: Семантичний і лінгвокультурний аспекти // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 185–192.
2. Внесок учених Луганського педагогічного університету у вивчення української лексики і фразеології східноукраїнського регіону (1991–2000) // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 3. – Луганськ, 2001. – С. 6–17.

про нього

Тараненко О.О. Ужченко Віктор Дмитрович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 643.

Ужченко Дмитро

Структурно-семантичний аналіз східноукраїнської фразеології // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 176–184.

Федорук-Койдер (Fedoruk-Kojder) Агата

Interferencje polsko-ukraińskie w gwarach okolic Tarnopola // Ukraińskie i polskie gwary pogranicza / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 83–89 [співавт.: М. Kojder].

Філак Ірина

1. З української ентомологічної лексики району Карпат (назви для метелика Lepidoptera) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 531–533.
2. Пути развития семантики слова в маргтнальном украинском говоре // Zbornik materiál medzinárodnej vedeckej Konferencie rusistov. – Prešov, 2001. – С. 210–215.
3. Транскрипція чи транслітерація // Filologická revíue. – № 2. – 2001. – С. 59–62.

Франко Зіновія

Бандрівський Дмитро Григорович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 42.

Фроляк Любов

1. Діалектна лексика у словниках до кінця XIX – початку XX століття // Лінгвістичні студії. – Донецьк: Дон НУ, 2000. – С. 235–240 [співавт.: З. Омельченко].
2. Звукові ряди фонем /е/ та /и/ у східностепових говірках з північноукраїнською основою // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – № 4 (24). – Луганськ, 2000. – С. 64–69.
3. Ненаголошений вокалізм говірок Донеччини: фонemi /е/ та /и/ // Вісник Харківського університету. – № 473. – Харків, 2000. – С. 204–209.
4. Реалізація фонemi /о/ як типологічна ознака говірок Донеччини // Лінгвістичні студії. – Вип. 6. – Донецьк: Дон ДУ, 2000. – С. 240–244.
5. Середній [л'] у східностепових говірках Донеччини // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 52–61.
6. Структура ненаголошеного вокалізму говірок Донеччини // Вісник Харківського національного університету: Серія філологія: Традиції Харківської філологічної школи. До 100-річчя від дня народження М.Ф. Наконечного. – № 491. – Харків, 2000. – С. 201–204.
7. Умови реалізації та характер звуженого [о] у східностепових говірках // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 6–14.
8. Формування звукового ряду фонemi /а/ у говірках Донеччини // Лінгвістичні студії. – Вип. 8. – Донецьк: Дон ДУ, 2001. – С. 248–252.
9. Функціонування фонем /і/ та /и/ в говірках Донеччини // Лінгвістичні студії. – Вип. 7. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – С. 249–261.

Хобзей Наталія

1. Лексика духовної культури українських гворів карпатського ареала // 3rd International Congress of Dialectologists and Geolinguists: Abstract book. Supplement. – Lublin, 2000. – S. 4.
2. Між світом та антисвітом: *чоловік, що може перемітнутися на вовка* // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – С. 179–191.
3. *Обдумував її у людській мові*: Ст. Вінценз “На високій полонині” // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 48–54.
4. У струну гуцульської душі // Книжковий світ. – № 3–4 (16) 2000. – С. 12.
5. Ярослава Закревська // Гуцульщина: Ілюстрований журнал всегуцульської єдності. (Торонто). – Ч. 60, липень 2000.
6. [рецензія:] Гриценко П.Ю., Воронич Г.В., Дорошенко Л.І., Малахівська О.А., Москаленко Л.А., Поістогова М.В., Прилипка Н.П., Рябець Л.В., Юсікова О.В. Говірки Чорнобильської зони: Системний опис / За ред. П.Ю. Гриценка. Київ: Довіра, 1999. 271 с. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 239: Праці Філологічної секції. – Львів, 2000. – С. 625–630.

7. [рецензія:] Мартинова Г.І. Лінгвістична географія Правобережної Черкащини. – Черкаси: Відлуння, 2000. – 265 с. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 239: Праці Філологічної секції. – Львів, 2000. – С. 635–638.
8. [рецензія:] Український діалектологічний збірник: Огляд // Український гуманітарний огляд. – Вип. 3. – Критика, 2000. – С. 275–278.
9. Бандрівський Дмитро Григорович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 156.
10. Гринчишин Дмитро Григорович // Там само. – С. 186–187.
11. Гуцульські говірки як об'єкт діалектної лексикографії // *Ukrainistyka na prahu nového století a tisíciletí: Problémy jazyka, literatury, kultury* / 1. Olomoucké sympozium ukrajinistů: Sborník příspěvků. – Olomouc, 2001. – С. 100–106.
12. Демський Мар'ян Тимофійович // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 193–194.
13. До питання про лексичні та семантичні карпато-південнослов'янські паралелі // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 170–176.
14. Єдлінська Уляна Ярославівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 199–200.
15. Жеребецький Євген Петрович // Там само. – С. 200.
16. Закревська Ярослава Василівна // там само. – С. 202–203.
17. Залеський Антін Миколайович // Там само. – С. 203–204.
18. Керста Розалія Йосипівна // Там само. – С. 219.
19. Кисілевський Кость // Там само. – С. 220–221.
20. Лексеми із коренем *відь-* в українських говірках Карпат // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 534–537.
21. Лексика гуцульських говірок та її дослідники // Історія Гуцульщини / Гол. ред. М. Домашевський. – Т. VI. – Львів: Логос, 2001. – С. 8–17 [співавт.: Я. Закревська]
22. Меуш (Дидик, Дидик-Меуш) Ганна Михайлівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 252–253.
23. О наименовании *тих, що щось знають* в гуцульських говорах // Живая старина. – Москва, 2001. – № 3 (31). – С. 21–22.
24. Олійник Мирослава Ярославівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 266.

25. Онишкевич Мирон Михайлович // Там само. – С. 266–267.
26. Про назви зі значенням ‘найстарший чорт’ у гуцульських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 79–89.
27. Пшеп’юрська-Овчаренко (Пшеп’юрська, Овчаренко) Марія Андріївна // Інститут українознавства імені Івана Крип’якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – С. 286–287.
28. Черкес Надія Дмитрівна // Там само. – С. 320.
29. Ястремська (Падалка) Тетяна Олександрівна // Там само. – С. 332.

про неї

[без підпису] Хобзей (Данчак) Наталія Василівна // Інститут українознавства імені Івана Крип’якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – С. 316–317.

Чабаненко Віктор

Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2001. – 201 с.

про нього

Шевченко Т.Г. Чабаненко Віктор Антонович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 721.

Черкес Надія

про неї

Н.Х[обзей]. Черкес Надія Дмитрівна // Інститут українознавства імені Івана Крип’якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – С. 320.

Черняк Валентина

про неї

Н.О[сташ]. Черняк Валентина Семенівна // Інститут українознавства імені Івана Крип’якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – С. 321–322.

Чистяков Василь

про нього

Дзензелівський Й.О. Чистяков Василь Федорович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 730.

Чижевський (Czyżewski) Фелікс

1. Понятие диалекта и говора польско-восточнославянской пограничной полосы // 3rd International Congress of Dialectologist and Geolinguists: Abstract book. – Lublin, 2000. – S. 75.

2. Atlas gwar polskich. – T. 2: Mazowsze. – Warszawa, 2000. – 408 s. [окремі карти показують інтерференцію українських говірок на південному Підляшші] [співавт.: К. Дейна, С. Галя, А. Зданюкевич]
3. Kategoria rodzaju gramatycznego w gwarach pogranicza polsko-ukraińskiego na obszarze południowego Podlasia (Zarys problematyki) // Język polski: Współczesność-historia / Pod red. W. Książek-Bryłowej i H. Dudy / Seria: Spotkania Lubelskich Językoznawców. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2000. – S. 9–23.
4. Uwagi o fleksji rzeczowników w gwarach ukraińskich południowego Podlasia (na przykładzie gwary wsi Horodyszcze w b. woj. białskopodlaskim) // Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim: Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi / Pod. red. E. Wolnicz-Pawłowskiej i W. Szulkowskiej. – Warszawa: Semper, 2000. – S. 53–62.
5. Z zagadnień leksykograficznych polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza językowego // Słowiańskie słowniki gwarowe / Pod. red. H. Popowskiej-Taborskiej. – Warszawa, 2000. – S. 101–116 [зокрема про українські словники] [співавт.: С. Вархол].
6. Granice polityczne a granice językowe — propozycje metodologiczne (na przykładzie gwar pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego) // Język i kultura białoruska w kontakcie z innymi narodami: Studia poświęcone Antoninie Obrębskiej-Jabłońskiej w stulecie urodzin / Pod red. E. Smułkowej, A. Engelking / Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. – Warszawa, 2001. – S. 63–69.
7. Perspektywy badań dialektograficznych na pograniczu polsko-białorusko-ukraińskim (Podlasie i Chełmszczyzna a zachodnie Poliesie). Uwagi wstępne // Ukraińskie i polskie gwary pogranicza / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – C. 29–41.
8. Słownictwo ludowe a dyferencyjne słowniki gwarowe (na przykładzie pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 543–547.
9. Wyjaśnienie w związku z recenzją B. Walczaka pracy F. Czyżewskiego i S. Warchoła, Polskie i ukraińskie teksty gwarowe za wschodniej Lubelszczyzny // Język Polski. – LXXXI (2001). – Nr. 1–2. – S. 142–143 [співавт.: С. Вархол].
10. [відп. ред.:] Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim. – Seria wydawnicza Lubelskiego Konwersatorium “Pogranicze”. – T. 3. – Lublin, 2001. – 337 s.
11. [відп. ред.:] Ukraińskie i polskie gwary pogranicza / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – 185 s.

Рецензії: Złotkowski P. // Sławia Orientalis. – T. L. – Kraków, 2001. – Nr. 4 – S. 660–662.

Jastrzębski M. // Tworczość ludowa. – R. XVI. – Nr. 3–4 (50). – Lublin, 2001. – S. 52–53.

про нього

Гриценко П.Ю. Чижевський (Czyżewski) Фелікс // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 727.

Чорненко Ярослав

Щомісячник “Рідна мова” Івана Огієнка та питання діалектології // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов’янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 413–418. [співавт: О. Панасюк].

Шевченко Тарас

Чабаненко Віктор Антонович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 721.

Шемлей Йосип

про нього

Н.О[сташ]. Шемлей Йосип // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 326–327.

Шепетюк Ірина

Діалектна лексика в реєстрі “Словника української мови” з погляду функціонально-історичної вмотивованості розвитком літературної мови в кінці XIX – на початку XX ст. // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 6. – Житомир, 2001. – С. 308–329.

Шеремета Наталія

1. Лексика на позначення дій, пов’язаних зі свійськими тваринами у говорах південноволинсько-подільського діалектного порубіжжя // Система і структура східнослов’янських мов: Зб. наук. праць / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова / Відп. ред. В.І. Гончаров. – Київ, 2000. – С. 120–128.
2. Південноволинсько-подільські ареали (за даними тваринницької лексики) // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов’янська філологія. – Вип. 83. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 175–179.
3. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики): Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Київ, 2000. – 19 с.

Шило Гаврило

про нього

1. Демський М.Т. Шило Гаврило Федорович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 737–738.
2. Полюга Л.М. Один із когорти українських діалектологів (До 90-ліття від дня народження проф. Г. Шила) // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. – № 9 (29). – Луганськ, 2000. – С. 28–31.

Штібер (Stieber) Здислав

про нього

Воронич Г. Штібер (Stieber) Здислав // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 739.

Шульгач Віктор

Етимологічний коментар до деяких західноволинських діалектизмів // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. – № 6. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 64–68.

Шугніло Олена

Іменниковий словотвір уховецької й грив'ятської говірок Ковельського району Волинської області // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 145–147.

Шульовська (Szulowska) Ванда

Polonizmy w Słowniku gwar bojkowskich M.J. Onyszkiewicza // *Słowiańskie słowniki gwarowe* / Pod red. H. Popowskiej-Taborskiej. – Warszawa, 2000. – S. 129–136.

Шумицька Галина

1. Словотвір агентивних назв у північнолемківських говірках // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Ужгород, 2000. – С. 245–252.
2. Проблематика лемківських говорів у працях Й.О. Дзендзелівського // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 548–554.

Щербина Тетяна

Середньонадніпрянсько-стєпова межа як об'єкт лінгвогеографічного відтворення // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 30–33.

Юрценюк Василь

Функції називного відмінка в українських говірках північної Буковини // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 381–385.

Юсікова Олена

1. Особливості синтаксичної системи говірки с.Хоробричі Городянського району Чернігівської області // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 234–236.
2. Синтаксичні особливості говірки як предмет дослідження (на матеріалі говірки села Денисовичі Поліського району Київської області) // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 47–54.

Яким Мирон

Іменникові фразеологізми бойківського говору (етнокультурний аспект) // Вісник Харківського університету: Серія філологія. – № 491. – Харків, 2000. – С. 309–313.

Янів (Janów) Ян

Słownik huculski / Opracował i przygotował do druku J. Rieger. – Kraków: DWN, 2001. – 292 s.

про нього

1. Воронич Г. Янів (Janów) Ян // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – Київ, 2000. – С. 745.
2. Рігер Я. Ян Янів як дослідник гуцульських говірок // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 38–47.

Яручик Віктор

Діалектизми у листах Лесі Українки з Колодяжного // Ukraińskie i polskie gwary pogranicza / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin-Łuck, 2001. – С. 177–180.

Ястремська Тетяна

1. Пастуший календарний цикл: назви на його позначення в гуцульських говірках // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – С. 112–124.
2. Лексика пастухування гуцульського говору: стан і проблеми дослідження // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 2 (44) грудень. – Луганськ, 2001. – С. 90–97.
3. Пастуші агенти в гуцульських говірках // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 6. – Житомир, 2001. – С. 330–345.

про неї

Н.Х[обзей]. Ястремська (Падалка) Тетяна Олександрівна // Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 332.

Упорядник Наталя Хобзей

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Костянтин Герман

СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА БУКОВИНІ В ЧАСИ РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ КРАЮ (1918–1940 роки)

Під владою Австро-Угорщини на початку ХХ ст. (1900–1918 рр.) національні права українців Буковини були в повазі, що відповідало демократичним законам цієї держави. Зокрема в 1910–1911 навчальному році в кожному українському селі була початкова школа з українською мовою викладання всіх предметів. Було 216 сільських українських шкіл, у яких навчалося 39796 учнів і викладали 800 українських учителів. У Чернівецькій учительській семінарії було відділення української мови та літератури. Українські гімназії працювали в Чернівцях, Кіцмані, Вашківцях, Вижниці. Крім цього, українську мову як предмет викладали в гімназії міста Серету та в дівочій православній гімназії в Чернівцях [Жуковський 1993, 79]. У містах були українські школи професійної освіти: різьбярська школа у Вижниці, сільськогосподарська — у Кіцмані, школа лозоплетіння — у Сторожинці, ткацька — у Чернівцях. Середню освіту щорічно здобувало близько 1800 українських дітей. При Чернівецькому університеті діяли три кафедри, на яких викладали українською мовою: кафедра української мови і літератури, кафедра славістики, кафедра церковнослов'янської мови. 1912 року в університеті навчалося 313 українців із загального числа 1194 студентів [СУЗ, 325–326]. У Чернівцях діяли “Курси вищої народної освіти ім. проф. Смаль-Стоцького”, де навчалися селяни з навколишніх сіл. Учителями були найкращі педагоги: В. Сімович, Т. Галіп, С. Смаль-Стоцький, М. Кордуба, З. Кузеля, Л. Когут та ін.

У Чернівцях видавали газету “Буковина”, друкували книжки українських письменників — Ю. Федьковича, С. Воробкевича, О. Кобилянської, М. Черемшини, В. Стефаника, Г. Хоткевича, Д. Мордовця, І. Франка, Є. Ярошинської та ін.; 1914 р. тут видано книгу М. Міхновського “Самостійна Україна”. Друкували в Чернівцях і підручники для українських шкіл.

Товариство “Руська Бесіда” мало на Буковині 150 українських читалень. Українською мовою видавали журнали й альманахи: “Ластівка”, “Читальня”, “Канделя” та ін. Теологи створили професійне товариство “Православна Академія”. Національно спрямованими були “Історичне наукове товариство” і спортивне товариство “Союз Січей”. Перед Першою світовою війною 1914 р. на Буковині нараховували 590 українських

організацій, товариств, установ та об'єднань. Серед них — організації вчителів, студентів, клерикалів, спортсменів, музикантів, театралів та ін.

Українське національне відродження на Буковині було тісно пов'язане з українським національним відродженням у Галичині, на Наддніпрянській Україні. Була повна свідомість того, що за самостійну українську державу мають бути підняті всі українці від Сяну до Дінця.

Перемога блоку Антанти в Першій світовій війні стала каталізатором розпаду Австрійської імперії. Буковина мала визначитися зі своїми політичними симпатіями. Із великим революційним піднесенням 3 листопада 1918 р. в Чернівцях зібралося багатотисячне віче, прийшли буковинські українці з усіх міст і сіл Північної Буковини, представники Південної Буковини, а також Бессарабії (Хотинщина, Кельменеччина і Сокирянщина, що були до 1914 р. у складі Росії). Учасники віча одноставно прийняли ухвалу “прилучити Буковину до України”. Однак це волевиявлення було знехтуване. 11 листопада 1918 р. армія королівської Румунії вторглася в Північну Буковину, окупувавши край, почалося поневолення Буковини, яке тривало 22 роки (до 1940 р.).

Захопивши Буковину, румунська влада зайняла ворожу позицію щодо української мови. Королівська влада поставила собі за мету зробити всіх українців румунами. Її політика спиралася на версії, що українці Буковини — це, мовляв, українізовані румуни, яким потрібно допомогти повернути рідну румунську мову. Творцем цієї штучної теорії, що з'явилася в першій половині XIX ст., був Є. Гурмузака [Буковина 1956, 147]. Почалася політика насильницької, брутальної денаціоналізації українців. Було ліквідовано всі українські школи і запроваджено повсюдне навчання дітей тільки румунською мовою. Закрито кафедру української мови Чернівецького університету, а сам університет цілком румунізовано з допомогою кадрів, привезених із Румунії. Учителів та інших державних службовців, які не володіли румунською мовою, звільняли з посад, їхні місця займали румуни. Українські села і міста перейменовано на румунський лад або надано їм нові румунські назви. Українські прізвища в усіх документах змінювали так, щоби вони звучали відповідно до норм румунської мови. Заохочувалося манкуртство. Тим, хто записався румуном, надавали переваги при влаштуванні на працю. Було офіційно оголошено вимогу, щоб у державних установах й у громадських місцях розмовляли лише румунською. Усюди висіли написи “Vorbiți numai românește” (говоріть тільки румунською). Для цього надсилали велику кількість румунських колоністів, які мали б нагляда-

ли за непокірними українцями, насаджувати румунські звичаї, обряди, що сприяло б швидкій румунізації краю. Усюди велося “полювання” за українськими книгами. Жандарми по селах забирали їх із хат, нищили, а з власників книг знущалися. Українці в румунській армії терпіли побої та образи за незнання чужої їм мови.

Такі дії влади мали один результат — українці не приймали ворожого румунського режиму; він викликав тільки ненависть і зневагу. Українці Буковини і Північної Бессарабії повсюдно продовжували користуватися українською мовою, у тому числі й у державних установах. Писати рідною мовою діти вчилися вдома від старшого покоління. Румунську мову можна було почути у школі на уроках та ще від румунів-колоністів.

Українці Буковини постійно протестували проти нав’язливої політики румунізації, що видно, зокрема, із публікацій у тогочасній пресі. Газета “Vorwärts” за 5 серпня 1922 р. повідомляла про великі збори українців, що відбулися 16 липня 1922 р. в чернівецькому українському Народному домі, куди прийшли селяни та інтелігенція з усієї Буковини, щоб висловити свій протест проти закриття українських шкіл, училищ, кафедр української мови університету, проти грубої насильницької румунізації краю, засилля румунських переселенців-колоністів, переслідування української інтелігенції та заборони української мови в державних установах, у судах [Vorwärts]. Свої права вони боронили рідною мовою. Це викликало лютість і розгубленість у влади, яка вдалася до нових насильницьких заходів. З’явилися нові і нові циркуляри та накази, спрямовані на посилення румунізації. Для прикладу наведемо зміст наказу коменданта 8-ої дивізії генерал-ад’ютанта Ф. Ценеску від 5 січня 1938 р.: “Минуло 20 років після об’єднання Румунії, і все-таки на приєднаних територіях не вживається офіційна румунська мова. Таким чином *ображається* національне почуття, оскільки справа йде про мову панівного населення.

Даний департамент встановив, що меншості не говорять румунською мовою або *за звичкою*, або *за злим умислом*.

Оскільки такий стан речей здатний жити недовір’я щодо остаточного характеру об’єднання, то розпорядіться про таке:

1. Державним службовцям забороняється говорити іншою мовою, окрім румунської...
2. Приватним особам забороняється звертатися до державних службовців іншою мовою, окрім румунської.
3. Будь-яке прохання, адресоване установам громадським або приватним, повинне бути написане румунською мовою...

4. У школі учням говорити тільки румунською мовою... Поза школою дозволяється говорити тільки румунською мовою.

5. Буде вжито заходів для того, щоб у крамницях і громадських місцях розмовляти тільки румунською мовою. Вивіски, написані іноземною мовою, знімати. Ви повинні вживати з власної ініціативи усілякі заходи, які сприятимуть румунізації провінцій...

6. Власти зобов'язані наглядати за виконанням цієї національної вимоги" [БТБ, 402–403].

Однак жодні закони, накази та розпорядження не мали того успіху, на який чекали румунізатори. У 20-ті і 30-ті роки на Буковині виникли нові українські партії, громадські організації та об'єднання: молодіжні, жіночі, спортивні, клерикальні, культурно-освітні товариства, які ставили собі за мету протистояти румунізаторам, відстоювати право на функціонування української мови в освітніх закладах, у судах, у державних установах, право на видання української періодики і літератури.

Однією з форм боротьби з політикою окупантів стали різні українські студентські та гімназійні товариства, що згуртовували молодь, найпопулярніші серед них — "Чорноморе", "Запороже", "Союз". За ними вівся постійний нагляд румунської сигуранци (орган державної безпеки Румунії), здійснювалися репресії, обшуки, погрози. 1922 року за діяльність на захист прав українського населення та за ширення української культури заборонено товариство "Союз", невдовзі така ж доля спіткала і товариство "Запороже" [Буковина 1998, 224]. Інтереси національних прав українців захищало також товариство "Залізник". Українці Бухаресту організували товариство "Буковина", яке координувало свої дії з Чернівецькими національними об'єднаннями і підтримувало українців, які вчилися або працювали в румунській столиці. Українці міста Ясси створили організацію "Громада". Узгодження спільних дій та акцій усіх українських студентських товариств було метою "Союзу українських товариств у Румунії".

У Чернівцях діяли "Український народний дім", "Міщанська читальня", "Українська школа", "Руська бесіда", "Жіноча громада", "Мироносиці", "Мазепа", "Довбуш" та ін.

В умовах румунської окупації в Чернівцях видавали українські газети різного політичного спрямування. Серед них були прорадянські із закликами, характерними для більшовицької пропаганди: "Воля народу", "Робітник", "Громада", "Борець", "Боротьба", "Вперед", що виходили в різний час упродовж 1918–1940 рр. Водночас видавали газети, що мали справді українське національно-визвольне спрямування: "Само-

стійність”, “Самостійна думка”, “Рідний край”, “Народний голос”, “Час”, “Земля”, “Зоря”. Їхні редактори та дописувачі зазнавали постійних переслідувань, а статті — жорстокого цензурування, деякі випуски конфісковували. Замість заборонених газет з’являлися інші. Саме цим і пояснюємо таку кількість їх найменувань.

У цей час творила на Буковині О. Кобилянська, у ці роки вона написала “Вовчиху”, “Василку”, “Апостол черні”, “Зійшов з розуму” та ін. У періодичних українських виданнях Буковини друкували твори О. Вільшина, С. Гнідей-Никорович, Д. Макогон, І. Синюк, М. Марфієвич і багато інших.

Товариства українців Буковини щороку організовували ювілейні вечори пам’яті Т. Шевченка, О. Кобилянської, Ю. Федьковича, С. Воробкевича. Культурне товариство “Буковинський кобзар” проводило огляди самодіяльних хорів із різних сіл. У Чернівцях постійно виступав “Український чоловічий хор”, який виконував твори українських композиторів. У складі товариства “Буковинських кобзар” був театральний драматичний гурт, що показував чернівчанам п’єси І. Котляревського, І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького, І. Франка, Б. Грінченка, С. Воробкевича та ін. Драматичні гуртки діяли і в селах. Одним із таких гуртків на Гуцульщині в с. Розтоки керував сільський дяк І. Товстюк, який до того ж сам писав п’єси із життя селян і ставив їх силами молоді. У кінотеатрах Чернівців демонстрували фільми “Сорочинський ярмарок”, “Звенигора”, “Запорожець за Дунаєм” та ін.

Виникає запитання, чому румунські окупаційні власті, з одного боку, ліквідували всі українські навчальні та наукові заклади, а з іншого — усе ж терпіли новостворені українські організації й періодичні видання.

Згідно зі Севрським договором 1920 року країни Антанти віддали Буковину Румунії, але остання при цьому зобов’язалася надати всім національним меншинам права, рівні з румунами, забезпечити свободу мови, публічних видань, різних зібрань. Однак Румунія нехтувала правами національних меншин. Заборонивши освіту рідною мовою, влада мала намір за короткий час зрумунізувати всіх, але про людське око терпіла різні організації національних меншин, щоб створити перед світовою громадськістю враження процвітання демократії. Насправді всі українські інституції зазнавали утисків, жорстокої цензури, обшуків, конфіскацій. Але навіть у такому становищі ці організації та періодичні видання добре послужили українській справі. Кінець румунській окупації Буковини настав 1940 р., коли ці землі було приєднано до України, що й перервало хвилю румунізації краю.

ЛІТЕРАТУРА

- БТБ — Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення / Документи і матеріали. — Чернівці, 1958.
- Буковина 1956 — Буковина, її минуле і сучасне / За ред. Д. Квітковського, А. Жуковського, Т. Бриндзана. — Париж-Філадельфія-Детройт, 1956.
- Буковина 1998 — Буковина: Історичний нарис. — Чернівці, 1998.
- Жуковський 1993 — Жуковський А. Історія Буковини. — Ч. II. — Чернівці, 1993.
- СУЗ — Споконвічна українська земля: Документи і матеріали. — Документи № 234. — Ужгород, 1990.
- Vorwärts — Vorwärts. — 1922. — 23 Jul.

Любов Фроляк

ВІРТУАЛЬНА ФОНОТЕКА ДІАЛЕКТНОГО МАТЕРІАЛУ

На сучасному етапі українська діалектологія досягла того рівня, коли зібрані за спеціальними програмами матеріали, що описують різні рівні діалектної мови, можна аналізувати не лише в синхронії, а й діахронії. Вивчаючи динаміку діалектних явищ, особливо важливого значення надаємо введенню до наукового обігу великих зв'язних текстів, які дають змогу засвідчити наявність чи відсутності діалектного явища в якійсь діалектній системі і простежити всі закономірності його функціонування. Такий обсяг фактичного матеріалу вимагає уваги до сучасних носіїв інформації, зокрема до комп'ютерної обробки зібраного.

Досить інформативними виявляються аудіозаписи, переведені в цифровий формат і занесені на комп'ютерні компакт-диски. При достатньому стисненні (24 або 32 KBit/sec.; 24000 Hz Mono), яке незначно впливає на якість відтворення звуку, на стандартному диску можна помістити записи зв'язних текстів тривалістю близько 50 годин фізичного часу, а також основну інформацію про вміщений діалектний матеріал. Діалектологи кафедри української мови Донецького національного університету зробили спробу перенести зібрані за кілька років матеріали фонотеки на компакт-диски.

Перший такий диск “Українські говірки Донеччини: Фонотека. Ч 1.” став доступним науковцям у вересні 2000 року. До нього ввійшли записи, здійснені в польових умовах у 1997–2000 роках із 65 населених

пунктів Донецької області від 102 діалектоносіїв, переважно старшої (від 60 до 98 років) та середньої (від 40 до 60 років) генерації, серед них 11 осіб 1911–1920 рр. народження; 54 особи — 1921–1930 рр. народження; 25 осіб — 1931–1936 рр. народження. Освіта опитаних — переважно середня і неповна середня. До цього збірника аудіозаписів увійшли матеріали говірок різних типів населених пунктів: 2 хуторів, 5 малих міст і селищ міського типу (мм. Зугрес, Курахове, Селидове, Торез, смт. Велика Новосілка), селищ або районів великих міст (мм. Горлівка, Донецьк, Макіївка) та 51 села 14 адміністративних районів Донецької області, — що дало змогу подати зразки говірок моногенного походження (напр., говірки сс. Ольгинка, Прохорівка Волноваського р-ну, мм. Селидове, Курахове та ін.), говірок новітньої формації гетерогенного походження (напр., говірки сс. Гришине Красноармійського р-ну, Новосілка Старобешівського р-ну та ін.), а також зразки індивідуальних діалектів україномовних мешканців промислових міст.

Тематика текстів різна, але переважають розповіді про історію заселення та історію мікросоціуму, про родовід інформанта, рід його занять, про природу та про календарні й родинні звичаї та обряди. Свідчення діалектоносіїв — мешканців Донецького краю — це важливі матеріали не тільки для лінгвістів, а й для істориків, соціологів, етнологів, для усіх, хто цікавиться проблемами української мови і культури, краєзнавством.

На диску діалектні тексти під назвами відповідних населених пунктів розташовано в папках за адміністративними районами області та за містами, які подано в алфавітному порядку. Фонова ілюстрація папок дає змогу уявити місце розташування району чи міста на території області. Відповідні карти містяться також в однойменних папках. На диску також є перелік обстежених населених пунктів і список інформантів із зазначенням року народження та освіти, що важливо для наукової обробки матеріалу. Представлена у відповідному файлі технічна інформація необхідна для успішної роботи з диском.

Оскільки аудіозаписи початково здійснено в експедиціях із різними умовами роботи (можуть бути звукові завади), деякі матеріали, на жаль, було не зовсім якісно записано. Однак, на нашу думку, їх не варто вилучати з наукового обігу, якщо якість звуку задовільна. Звичайно, такі тексти не підлягають обробці на звукових редакторах для одержання експериментальних даних, проте їх можна використати, вивчаючи лексику, словотвір, морфологію, синтаксис тощо.

Робота з аудіозаписами на компакт-диску має значні переваги над роботою із хрестоматією зв'язних текстів, оскільки прослуховування записів дає змогу не тільки проаналізувати зміст тексту, вивчити його лексичний склад і структуру, а й виявити фонетичні особливості говірки (звукова система, інтонація, наголос та ін.). Такі тексти можна обробити на звукових редакторах типу Sound Forge, Cool Edit, які не тільки знімають зайві шуми, а й уможливають отримання осцилограми й результатів спектрального аналізу звуків, дослідження часокількісних характеристик звуків, складів, слів тощо.

Працюючи з комп'ютерним диском, можна швидко знайти потрібний запис, перейти від одного тексту до іншого чи від однієї частини запису до іншої, що значно полегшує роботу дослідника, допомагає систематизувати великий за обсягом матеріал. Результатом розпочатої роботи повинно стати створення всеукраїнської діалектної фонотеки, із появою якої покращиться обмін зібраним у різних діалектних масивах матеріалом, стане можливим створення широкої бази даних української діалектної мови та спеціальних програм для різноманітних аспектів дослідження.

Левко Полюга

ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Євсевієве Євангеліє: Наукове видання. Пам'ятки української мови XIII ст., Серія канонічної літератури / Відп. ред. В.В. Німчук. – Київ, 2001. – 320 с.; Пересопницьке Євангеліє 1556–1661 pp. – Київ, 2001. – 703; Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. – Житомир, 2002. – 392 с.; Гисторія... Г. Грабянки. Лїтопис краткий... / Упорядник В.М. Мойсієнко. – Житомир, 2001. – 278 с.

Глибинне пізнання історичної граматики, історії української мови, історичної діалектології може ґрунтуватися перш за все на фактах із писемних пам'яток минулого, які перевіряємо за допомогою діалектних даних, і навпаки, найповніше висвітлення явищ діалектних говірок неодмінно знаходить підтвердження свідченнями історії мови. Українська мовознавча наука останніх років збагатилася саме такими публікаціями писемних пам'яток, які водночас є своєрідними символами історії та культури українського народу. До них належать Євсевієве Євангеліє

1283 р., Пересопницьке Євангеліє 1556–1661 рр., Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. та писемна пам'ятка XVIII ст. Житомирського обласного краєзнавчого музею, що в каталозі іменується як “Книга рукописна про козаків”, містить п'ять документів, із яких упорядник опублікував лише два. Названі пам'ятки об'єднані спільною серією “Пам'ятки української мови”, заснованою 1961 року, яку безпосередньо координує Інститут української мови Національної академії наук. А об'єднує ці пам'ятки ще й те, що вони надзвичайно скрупульозно, із високою філологічною фаховістю і точністю підготовлені наближено до оригіналу. Їхня поява вказує на різні хронологічні етапи української мови і на високу культуру видань писемних пам'яток в Україні.

Із XIII ст. збереглося небагато писемних пам'яток. “А це був час, — як пише член-кореспондент НАНУ В. Німчук, — до якого здійснилися або коли перебували на стадії завершення більшість процесів, що є кардинальними в оформленні системи української мови як неповторної в колі слов'янських мов” [ЄЄ, 4]. Однією з найцікавіших пам'яток того часу і малодосліджених із погляду мови є Євсевієве Євангеліє.

Євсевієве Євангеліє — пергаментна книга розміром 29 см на 23 см. Кожна сторінка містить по 26–29 рядків, написаних з обох сторін уставом на 140 аркушах. Пергамент із великою кількістю дірочок, які писар при написанні обминав. За змістом пам'ятка належить до Євангелій-апракос, тобто читання подане за тижнями, а не за порядком євангелістів. Створив її попович Євсей, указавши дату написання — 15 жовтня 6791 р. від створення світу, тобто 1283 року.

Текст пам'ятки транслітерований на підставі фотокопії, бо оригінал знаходиться в Москві, текст до друку підготували працівники кафедри слов'янської філології Київського славістичного університету кандидати філологічних наук Г. Арполенко, З. Козерева, Г. Лиса, К. Симонova, Г. Щербатюк під керівництвом член-кореспондента НАНУ В. Німчука.

Дослідники тексту, який в оригіналі є суцільним, передали рукопис із надвичайною точністю, аркуш в аркуш, стовпчик у стовпчик, рядок у рядок, літера в літеру, поділивши його на слова. У публікованому тексті зверху сторінки вони зберегли пагінацію оригінального тексту, а внизу — навели сторінки видання. Зворот позначено скороченням **зв.**, а стовпчики — літерами **а** і **б**. Імена євангелістів і кожна глава вказані на полях, а номери віршів позначено в тексті арабськими цифрами. Специфічно позначено й виносні літери, які введено в рядок відповідно до розуміння видавців у круглих дужках, а самі слова з титлами не мають

пояснень. Пунктуаційні знаки в основному зберігають, а де їх неможливо передати, замінюють чотирикрапками у формі хрестика. Про скрупульозну підготовку тексту до друку свідчать підрядкові виноска, у яких дослідники подали виправлення тексту Євангелія, помилкові написання, зміни, які внесли до книги переписувачі, відзначили пошкодження тексту чи пергаменту, а відновлені фрагменти подано у квадратних дужках.

Докладний філологічний аналіз пам'ятки здійснив В. Німчук у вступній частині, що охоплює 34 сторінки, а всього їх у виданні 319. І хоч над пам'яткою свого часу працювали такі визначні мовознавці, як О. Соболевський, О. Шахматов, А. Кримський, Г. Голоскевич, усе ж В. Німчук у вступному дослідженні дав свою і, на наш погляд, обґрунтовану версію про місце написання пам'ятки та походження переписувача. Саме аналіз мови пам'ятки схилив автора дослідження до того, що Євсевієве Євангеліє написано в Галичі. Схиляємося і до думки В. Німчука, що деякі так звані болгаризми, про які писав О. Соболевський, можна пояснити наявністю відповідних явищ в українських говірках, на території яких Євангеліє створене і в середовищі яких, безперечно, зростав сам переписувач. Автор передмови переконливо показав багатство лексики та різноманітних українських фонетичних діалектних рис у тексті, довів, що писар "не копіював бездумно євангельський текст. Читане йшло через його мовну свідомість, тому в пам'ятці відбиваються мовні та графічні навички Євсевія, що відбивають узус середовища, в якому він проживав" [ЄЄ, 11]. Більше того, невідомі слова попович Євсей часто замінював зрозумілими для себе. Для дослідників української мови має неоціненне значення фонетична підсистема тексту, яка може дати, як переконливо доводить В. Німчук, багатющі дані для вивчення формування української фонетичної системи. У написанні деяких слів можна помітити, що в мовленні писаря були голосні, наближені до сучасної живої вимови. Глибоким аналізом фонетичних явищ В. Німчук дійсно розкрив ту специфіку української мови, яка в той час уже усталювалася і була зафіксована в Євангелії.

Не менш цікаві факти помічаємо в тексті Євангелія стосовно словозміни, окремих лексичних, морфологічних та синтаксичних явищ. Аналіз мовних ознак виданого Євангелія безперечно переконує, що на час написання Євсевієвого Євангелія основні риси української мовної системи були сформовані.

Попри всі високі оцінки, на які заслуговує видання Євсевієвого Євангелія, і схвалення того, що ця пам'ятка вийшла друком, хочемо висловити жаль тільки із приводу того, що для тексту оригіналу та самої передмови

професора В. Німчука підібрано надто дрібний шрифт, працювати з яким досить важко. Книга на загал дуже гарно поліграфічно оформлена, але видання має радше вигляд подарункового, подібно до тих, що свого часу з'явилися друком: “Буквар” Івана Федорова (Київ, 1975), “Граматика” Лаврентія Зизанія (Київ, 1980), “Граматика” М. Смотрицького (Київ, 1979), “Київські глаголичні листки” (Київ, 1983), “Львівські стародруки” (Львів, 1983) і подібні публікації. На щастя, лише це видання здійснене таким чином. Усі інші, про які йтиметься далі, підготовлені по-іншому.

Визначним досягненням української лінгвістики та цінним здобутком Інституту української мови зокрема є вихід транслітерованого Пересопницького Євангелія 1556–1561 рр. [ПЄ]. Безцінна українська рукописна книга, над якою понад двадцять років працювала старший науковий працівник інституту Інна Петрівна Чепіга, нарешті з'явилася в солідному науковому фоліанті завдяки керівництву Національної бібліотеки імені В. Вернадського, зокрема її директорів, академіку НАН України О. Онищенко, Інституту української мови, директор якого — член-кореспондент НАН України В. Німчук — є ще і науковим редактором книги, Українського мовно-інформаційного фонду (директор — професор В. Широков) при сприянні Фонду Катедр Українознавства США і Канади.

Так зване Пересопницьке Євангеліє належить до Євангелій канонічного типу (його текст розміщений за викладом євангелістів) і має загальнонослов'янське значення. Творилося воно майже п'ять років зі значною не з'ясованою досі перервою: розпочато його 15 серпня 1556 р. у Дворецькому монастирі при церкві Святої Трійці (с. Дворець Ізяславського р-ну Хмельницької обл.), де цього ж року написано Євангеліє від Матвія, а завершено переклад усіх інших канонічних Євангелій із додатком Післямови і Місяцеслова 1561 р., а саме 29 серпня (тепер с. Пересопниця Рівенської обл.). Писцями були Михайло Василієвич, син протопопа Сяноцького та чернець Григорій — архімандрит Пересопницького монастиря. Текст євангелія написаний на високоякісному пергаменті (у рукописі 482 листи). Вага книги 9 кг 300 г.

Книга цінна як пам'ятка української культури: свого часу вона стала дорогоцінним чинником утвердження живої української мови, бо появилася тоді, коли католицизм, що базувався на латині, був ідеологією колонізації, ідеологією польського панства і короля, а православ'я, із церковнослов'янською мовою зі значними доповненнями української — стало релігією пригноблених верств українського народу. Боротьба між цими

релігійними напрямками, як пише І. Чепіга у спеціальному дослідженні, була фактично ідеологічною боротьбою. Для підсилення ідеологічної боротьби представники українського суспільства відчували потребу утверджувати живу українську мову в релігійних текстах. У той час здійснено багато таких перекладів, але найвизначнішою пам'яткою став переклад канонічного Пересопницького Євангелія.

Цінність цієї книги виявляється й у художньому оформленні і високомистецькому викінченні рукопису, її орнаментация, створена в народному українському стилі, оформлення і розміщення тексту, чіткість кожної літери, свідчать про потужний майстерний рівень національних українських мистців. Цим творці унікальної книги намагалися довести, що здобутки української художньої культури — вагома частка світового мистецтва, яку нічим не могли применшити представники колонізації.

Пересопницьке Євангеліє засвідчує загальне досягнення української культури у справі книговидавання, у виконанні писемних форм, розміщенні тексту, способі перекладу, створенні так званих сумаріїв, у яких викладено зміст розділів, у витворенні високої перекладознавчої стилістики і її участі в творенні представників різних українських суспільних прошарків — і монахів, і селян, що готували молодняк для майбутнього пергаменту, і ремісників, які виготовляли пергамент, і відомих волинських меценатів — українських шляхтичів князів Заславських та Черторизьких. Не даремно один з українських меценатів іншої епохи — гетьман Іван Мазепа — 1701 р. передав його рукопис Переяславському кафедральному соборові. Перебувало Пересопницьке Євангеліє в бібліотеці Переяславської семінарії, а коли та була перенесена до Полтави, зберігалася в Полтаві, а з 1948 р. — у відділі рукописів Бібліотеки АН УРСР (нині — Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського).

Із 700 сторінок опублікованої книги транслітерований текст займає 270, а решта сторінок — дослідження. Якщо пам'ятку для світу відкрив у бібліотеці Переяславської семінарії у 30-х роках XIX століття визначний український учений О. Бодянський, то нове життя дала їй І. Чепіга. Саме завдяки вченій створено макет книги, у якій подано цінне транслітероване видання тексту, а також вміщено важливі дослідження цього тексту. Найважливішою є ґрунтовна праця І. Чепіги “Пересопницьке Євангеліє — унікальна пам'ятка української мови”. Авторка підійшла до мови пам'ятки з таким самим почуттям захоплення, як і О. Бодянський, який стверджував, що мова тут українська “чиста, як зорі небесні”. У цьому порівняно невеликому (41 сторінка), але незвичайно насиченому

фактажем текстi подано i коротку iсторiю створення тексту канонiчних Євангелiй, шляхи його перемiщення Україною (щастя, що його не перехопили закордоннi зайдити!), i iсторiю дослiдження пам'ятки українських та закордонних мовознавцiв, археографiв, мистецтвознавцiв, характеристики мовних явищ. Завдяки I. Чепiзi сьогоднi перед нами багатiючий глосарiй Пересопницi, легко сприймаються вкази писцiв, якi упорядник дає у посторiнкових виносках, вносить у рядок виноснi лiтери, зберiгає перенос сторiнок i розкриває всi тонкощi передачi тексту в докладних "Принципах транслiтерацiї тексту". Дослiдниця опрацювала її кожну буквочку, кожен значок, однак, на жаль, не всi цi деталi авторка змогла передати сучасними способами полiграфiї i поза межами дослiдження залишилася багатiюча пересопницька дiакритика, за чим автор дуже сумує, а з нею сумуємо i ми, бо можна було б висвітлити всю повнокровнiсть такого мовного скарбу української мови. I нiхто, крiм I. Чепiги, цього краще i фундаментальнiше зробити не зможе. Варто авторцi дати для цього вiдповiдний час i створити потрiбнi умови. З-пiд пера працюючих рук дослiдницi вийшла не одна цiкава та цiнна рiч, але труд, який вдихнув нову душу в манускрипт Пересопницької Євангелiї, найважливіший.

Особливо хочемо вказати на титанiчну працю I. Чепiги при укладаннi словопоказчика, у якому наведено всi слова пам'ятки, кожну форму слова iз вказiвкою сторiнок та рядкiв, де вони зафiксованi; це має неоцiненне значення для вивчення iсторiї української мови. А якщо взяти до уваги те, що дослiдницi доводилося не раз мiняти способи укладання iндексу, протягом тривалого часу пристосовуючись то до ручної машинки, то до програм комп'ютерiв, тодi можна собi уявити цього невсипущого науковця. Оцiнюючи значення рукопису для вивчення середньовiчної української фонетики, морфологiї, лексики, у листi до автора цих рядкiв вона вiдзначала: "Мене особливо тiшить тут синтаксис, такий виразно український, як сьогоднi". Тут зокрема хочеться наголосити на таких словах автора: "Для вивчення мови певної епохи чи закономірностей розвитку лiнгвiстичних процесiв перекладнi конфесiйнi тексти дають матерiали такого значення, який не може бути почерпнутий з пам'яток оригiнальних. З одного боку, цi тексти являли собою пам'ятки, абсолютно однаковi за змiстом, тi самi думки передано в них в однаковiй послiдовностi. З iншого боку, перекладалися i переписувалися такi тексти рiзними людьми, що походили з рiзних територiй, по-рiзному володiли лiтературною мовою, вiдбивали рiзнi мовнi тенденцiї, смаки й рiзнi лiтературнi манери, належали до рiзних писарських шкiл тощо. Таким

чином, перекладні конфесійні тексти є ніби результатом заданого епохою змагання, що показує різні варіанти вирішення тих самих завдань” [ПЄ, 25–26]. У своєму дослідженні І. Чепіга послідовно намагалася показати саме таку унікальність тексту Пересопницького Євангелія.

Важливою є і “Бібліографія праць про Пересопницьке Євангеліє”, яку уклала Інна Петрівна для цього видання, що нараховує 118 вивчених і проаналізованих одиниць, із яких 11 належить самій авторці.

Незвичайну цікавість представляють праці Л. Гнатенко “Письмо Пересопницького Євангелія та графіко-орфографічні особливості пам’ятки” і Л. Дубровіної та Л. Гнатенко “Археографічний та кодикологічний опис Пересопницького Євангелія”, що вміщені в цьому ж виданні. У цих статтях із великою скрупульозністю описано устав основного тексту та півуставне письмо додаткових позначень на полях, а також особливості виписання букв, позицію написання тієї чи іншої букви, а також характеристику використання титл різних форм, написання лігатур, створення різноманітної системи діакритичних знаків. Л. Гнатенко вказує, що в пам’ятці використано, крім титл і паєриків, знаки придишу (спіритуси) — псіли (тонкий придиш) і дасії (густий придиш), словесного наголосу (варії, оксії, камори) та кількості (кендеми). Разом із Л. Дубровіною докладно описує стан пам’ятки, пергамент, який має подвійну якість — білий тонкий і жовтавий, цупкіший, організацію сторінок, письмо, чорнило, блок книги, оздоблення сторінок, оправу, характеризують укладачів, перераховують заголовки змісту тощо.

Щоб дати повніше уявлення про рукописний фоліант, видавці доповнили книгу 50 ілюстраціями, які показують, правда у зменшеному вигляді, усю красу рукописних сторінок, викінченість заставок, різноманітних мініатюр. Рукописне Пересопницьке Євангеліє відоме всім, хто цікавиться долею України, але його можна оглянути лише за спеціальним дозволом, нарешті у транслітерованому вигляді воно вийшло друком. До оригіналу цієї священної реліквії, яка стала символом духовності нашої Держави, лише раз на чотири роки торкаються українські президенти, коли на ньому, як і на Конституції України, клянуться служити своєму народові. Тепер текст Пересопницького Євангелія буде доступний ширшому колу читачів, хоча його наклад тільки 500 примірників. Залишається чекати на факсимільне видання і тоді буде завершена важлива, державної ваги справа, бо оригінал давно вимагає ґрунтовної реставрації і консервації.

Багатство української мови першої половини XVII ст. у характеризованих виданнях може широко розкрити “Актова книга Житомирського

городського уряду 1611 р.” [АКЖГУ], яку підготували до друку А. Матвієнко та В. Мойсієнко. Із 59 документів, поданих у книзі, можна почерпнути не лише чималий та різноманітний матеріал для вивчення історії української мови та діалектології, а і для пізнання суспільних правових відносин і особливостей побуту українського народу. Актова книга Житомирського городського уряду зберігається в ЦДІАУ в Києві (ф. 11, оп. 1, спр. 6), написана на 393 аркушах паперу розміром 32 см на 21 см із водяними знаками. Видання цієї пам’ятки вже має своїх аналогічних попередників. Як відомо, уже вийшли друком: “Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.” (Київ, 1981), “Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.” (Київ, 1986), “Книга Київського підкоморського суду (1584–1664)” (Київ, 1991), “Волинські грамоти XVI ст.” (Київ, 1995) та ін. Текст характеризуваної пам’ятки опубліковано за “Правилами видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції”, які підготував В. Німчук (Київ, 1995). Усі графічні варіанти кириличних літер передано сучасним шрифтом, однак збережено \, ѿ, 7, ξ, ы, -, ѣ. Надрядкові літери внесено в рядок у круглих дужках. Деякі інші особливості тексту збережено відповідно до оригіналу, хоча розділові знаки наближено до сучасних правил. Подане факсиміле чотирьох сторінок тексту свідчить, що рукопис пам’ятки є типовим для писарів початку XVII ст. і його упорядники дуже ретельно відчитали. Це видання, як і попередні такого типу, має іменний та географічний покажчик, а також список малозрозумілих слів, що стане у пригоді користувачам. А попереджує текст пам’ятки ґрунтовна передмова Віктора Михайловича Мойсієнка, який дав не лише палеографічний опис, а і глибоку характеристику мови пам’ятки, яка зможе стати цінним дороговказом для дослідників мови цього періоду.

Риси пам’ятки на всіх рівнях мовної системи автор пов’язує з північними українськими говорами, зокрема поліськими. Особливо хочеться звернути увагу на представлений автором передмови багатющий лексичний матеріал, на різні мовні звороти, приказки, прислів’я, приповідки, використання чужомовної лексики. Після знайомства з пам’яткою закономірно робимо висновок: мова актової книги Житомирського городського уряду 1611 року значною мірою передає живе мовлення поліщуків відповідного часу з найтиповішими ознаками фонетичного, морфологічного (словозмінного), дериваційного рівнів мовної системи. А ще колишні мешканці територій, які охоплюють документи книги, на письмі використовували північноукраїнський варіант літературної мови.

До вдалих із наукового і поліграфічного поглядів можна віднести видання пам'ятки XVIII ст., яке його упорядник В. Мойсієнко назвав "Гисторія Грабянки... та Лїтопис краткий..." [Граб'янка 2001]. У ній міститься один із п'ятдесяти списків літопису гадяцького обозного Григорія Граб'янки, датований 6.02.1739 р., і розпочинається словами: **"Гисторія о начал\ проименованія козаковъ о(т) куду козаки нареченны, о(т) коєго племени и рода"**, та **"Лїтопись краткій"**, датований 1740 р., у якому подано роки перебування при владі давньоукраїнських князів, російських царів та українських гетьманів.

Кожний із цих списків написаний староукраїнським скорописом, тексти дуже скрупульозно, зі збереженням усіх літер та графічних знаків відтворили В. Мойсієнко, М. Новик, С. Тимченко. Вони, зокрема, намагалися максимально врахувати і передати стиль викладу обох літописів, зберегли в багатьох випадках орфографію оригіналу. Виправлення тексту проводилося тільки в деяких випадках, про це автори вказують у відповідній примітці. Уживання великої літери здійснено за нормами сучасного правопису, а власні назви (включно з описками), інтерпункцію збережено повністю. Для того щоб всі зміни були зрозумілішими, у тексті застосовано деякі символічні знаки. Для кращого сприймання самого тексту упорядники почленували його на речення, виділили абзаци та поставили розділові знаки.

Особливо велику працю у видання вклав В. Мойсієнко, який зробив докладний палеографічний та мовознавчий аналіз усієї пам'ятки в передмові "Житомирський рукописний кодекс XVIII ст.", а також для кращого розуміння оригіналів подав вичерпні коментарі та для глибшої орієнтації виготовив іменні та географічні покажчики "Літопису Граб'янки" та "Літопису короткого" і навіть список слів, що вжито в пам'ятках під титлами. Усе це сприяє загальнодоступності публікації.

Автор дослідження описав передісторію появи пам'яток, схарактеризував специфіку скорописів кожної і особливо вичерпно та фахово висвітлив їхні мовні особливості, довівши, що мова цих пам'яток українська, хоч у текстах можуть вживатися старослов'янізми, росіянізми. Це не перешкоджає усвідомленню того, що видання пам'яток із філологічного погляду є доречним і потрібним. Досить вичерпно у книзі підготовлено допоміжні дані, але ось такої вкрай потрібної деталі, як зміст, у книзі немає, і тому доводиться гортати цю дуже гарну працю, щоб ці деталі відшукати.

Особливого схвалення заслуговує комп'ютерний набір книги, верстка та виготовлення оригіналу-макета, а наведені 64 ілюстрації роблять ви-

дання ошатним і багатим. Зокрема важливо, що упорядники помістили факсиміле обох пам'яток, яке остаточно дасть змогу уявити читачам ці манускрипти.

Цей короткий огляд описаних чотирьох видань писемних пам'яток української мови різних періодів дає змогу побачити, що на цьому етапі не так вже й рясно, але з'являються цінні джерела для пізнання минулого не тільки нашої мови, її розвитку, особливостей, що вирізняло її з-поміж інших слов'янських характерними мовними ознаками, а і високий рівень загальної культури українського народу. Люди, які спричинилися до виходу цих видань своєю невсипущою працею, високим фаховим рівнем, заслуговують на глибоку шану. Саме цим людям, а ще їхнім спонсорам, сьогодні перш за все слід дякувати за книги, що знаменують розвиток українського історичного мовознавства початку третього тисячоліття.

Підтвердженням уваги до названих книг можуть бути методичні та практичні посібники, які одні за одними з'являються в Україні. Для прикладу ми обрали тільки два — працю В. Конобродської “Історія української літературної мови” та Г. Наєнко “Курс лекцій з історії української мови”. У цьому огляді не будемо аналізувати методичні рекомендації і способи характеристики відповідного історичного матеріалу, які є в цих посібниках для студентів, але наголосимо, що молоді науковці намагаються глибоко проникати в мову історичних пам'яток, вивчати їх, черпати цінний матеріал для своїх узагальнень. Чітко визначає мету свого посібника В. Конобродська, яка бажає допомогти студентам навчитися самостійно готуватися до практичних занять з історії української мови. І не забариться той час, що студент візьме в руки одне із названих вище видань. Або Г. Наєнко, прагнучи якнайповніше висвітлити проблему походження української мови, зокрема поняття “українська літературна і писемна мова”, не зможе обійтися в майбутньому разом із своїми слухачами без описаних і схарактеризованих пам'яток. Зрештою і одна авторка, й інша такі і подібні пам'ятки вже використовують. До речі, те, що В. Конобродська рекомендує студентам зразки українських писемних пам'яток, у тому числі навіть уривки з Пересопницького Євангелія [Конобродська 2002, 64–66] або Г. Наєнко покликається на “Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.”, що уклали співробітники відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України на підставі рукописних джерел (до речі, у відділі вже підготовлено 9 (дев'ять) випусків нового історичного “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” [СЛУМ]) [Наєнко 2002], буде привчати молодих філологів до праці з історичними пам'ятками і не лише тими,

що знаменують віхи української історії та культури, а і такими, які ще не опубліковані. І, можливо, серед сучасних слухачів ростуть такі, які в майбутньому приступлять до нових подібних чи інших видань. Хочеться вірити у світлий день цих прийдешніх часів.

ДЖЕРЕЛА

- ЄЄ — Євсевієве Євангеліє: Наукове видання. Пам'ятки української мови XIII ст.: Серія канонічної літератури / Відп. ред. В.В. Німчук. — Київ, 2001. — 320 с.
- ПЄ — Пересопницьке Євангеліє 1556–1561: Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик. — Київ, 2001. — 703 с.
- АКЖГС — Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року. — Житомир, 2002. — 392 с.
- Граб'янка 2001 — Гісторія... Г. Граб'янки. Лїтопис краткий... / Упорядник В.М. Мойсієнко. — Житомир, 2001. — 278 с.
- Конобродська 2002 — Конобродська В. Історія української літературної мови: Практичні заняття. — Житомир, 2002. — 200 с.
- Наєнко 2002 — Наєнко Г.М. Курс лекцій з історії української мови: Фонетика — Київ, 2002. — 118 с.
- СЛУМ — Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. — Львів, 1994–2002. — Вип. 1–9.

Роман Міняйло

ДІАЛЕКТНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У СЛОВНИКАХ

Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. — Братислава, 1990. — 259 с.; Івченко А. Матеріали до фразеологічного словника Харківщини // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. — Харків, 1993. — Т. 1. — С. 153–162; Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя, 2001. — 201 с.; Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник східнословобанських і степових говірок Донбасу. — Луганськ, 2002. — 263 с.

Учені (Б. Ларін, С. Бевзенко) неодноразово вказували на важливе місце діалектної фразеології в системі наук. Фонди української діалектної фразеографії постійно поповнюються новими одиницями. Активність фразеологічних одиниць (ФО) у синхронії та діахронії, співвідношення з літературними відповідниками — постійно привертає увагу дослід-

ників. Це сприяє створенню нових фразеологічних словників: доступними для фразеологів є, наприклад, фрагменти словників П. Грищенка (Житомирщина), М. Доленка (Вінниччина), А. Юрченка, Л. Ройзензона, С. Ройзензона (Харківщина), Т. Грици (Запоріжжя); проспекти словників Н. Бабич (Буковина), М. Доленка (Поділля); картосхеми В. Лавера (Закарпаття); словники А. Юрченка, А. Івченка (Харківщина), Г. Доброльожі (Полісся), а також *Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини* Н. Вархол, А. Івченка (1990, реєстр — близько 2300 ФО), *Фразеологічний словник східнословобжанських і степових говірок Донбасу* В. Ужченка, Д. Ужченка (2002, 4-е видання; реєстр — 4727 ФО), *Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянищини* В. Чабаненка (2001; реєстр — близько 3000 ФО), а також фрагмент майбутнього словника (міститиме понад 1500 ФО) *Матеріали до фразеологічного словника Харківщини* А. Івченка (1993; реєстр — 200 ФО). Чотири останні зазначені словники і стали предметом нашого аналізу.

Словники В. Ужченка, Д. Ужченка та В. Чабаненка — диференційного типу, оскільки до реєстру увійшли тільки ті ФО, яких не фіксують відомі лексикографічні джерела, натомість словник А. Івченка, який автор свідомо називає регіональним, містить і діалектні ФО, і ті, що увійшли до літературної мови. У словнику Н. Вархол, А. Івченка помітна лемківсько-словацька інтерференція, зокрема, багато ФО, очевидно, є кальками зі словацької.

Подібними є засади укладання словника А. Івченка (Харківщина) і словника В. Чабаненка. Автори поповнили реєстр даними зі словників, пареміологічних збірок, фольклорно-етнографічних і діалектологічних записів другої пол. XIX — поч. XX ст. (Б. Грінченка, П. Іванова, М. Комарова, І. Манжури, Я. Новицького, М. Номиса, Д. Яворницького, І. Бесараби, О. Курило та ін.).

У *Фразеологічному словнику лемківських говірок Східної Словаччини* (Н. Вархол, А. Івченко) і *Фразеологічному словнику східнословобжанських і степових говірок Донбасу* (В. Ужченко, Д. Ужченко) ФО наведено і витлумачено за першим іменником у називному відмінку однини (у разі його відсутності — за прикметником, дієсловом, займенником, числівником, прислівником), однак у першому словнику відсилачі зроблено до всіх іменників, що входять до складу ФО: напр., ФО *вываліти о́чі як ба́ран* є після компонентів-вокабул *баран* і *око*, але тлумачення ФО ‘пильно, уважно дивитися’ подано тільки після компонента *око* [Вархол, Івченко 1990, 94]. Стрижневий принцип побудови словникових статей (ФО групуються в окремі гнізда навколо реєстрового слова), за словами

проф. В. Ужченка, “дає можливість легко “вилучити” той чи інший етнокультурний компонент, показати фразеотворчу активність певних слів” [Ужченко, Ужченко 2002, 9]. А. Івченко (*Матеріали до фразеологічного словника Харківщини*) також йде за цим же ж принципом — подає ФО на іменник, у випадку його відсутності — на прикметник, прислівник, числівник, займенник, дієслово.

Натомість у словнику В. Чабаненка (*Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини*) ФО подано за першим словом, яке може бути будь-якою частиною мови: напр., *ні за бузинóву пáлку не щита́ть* ‘ігнорувати, зневажати кого-небудь’ — наведено під літерою Н на слово *ні* [Чабаненко 2001, 93]. Тому багато компаративних фразем у Словнику подано під літерою Я на компонент-вокабулу як: *як сироті тря́сця* ‘зовсім не потрібний’, *як із горобця́ молока́* ‘мало або ніякої користі’ тощо [Чабаненко 2001, 164, 159].

Для значної частини стійких виразів дуже важлива емотивна характеристика. У Словнику В. Ужченка, Д. Ужченка вироблено чітку систему позначок для характеристики конотативного аспекту ФО та сфери її вживання. Позначку виділено курсивом і подано перед тлумаченням, напр.: **установити диню** кому, *жарг.* Полаяти кого; **копитки відкинути**, *зневажл.* Померти; **від Куті до Різдва**, *жарт.* Ніскільки (про час) [Ужченко, Ужченко 2002, 83, 132, 142]. Позначки використовуються дуже часто, що дає змогу краще зрозуміти стилістичну характеристику виразу (*вульт.* — вульгарне, *прост.* — просторічне і т. ін.), його диференціацію (*діал.* — діалектне, *місц.* — місцеве), хронологію (*заст.* — застаріле), поширення виразу (*рідко* — рідковживане, *місц.* — місцеве), виробничу специфіку (*гірн.* — гірницьке, *міліц.* — міліцейське). Заслужовують окремої уваги опрацювання ФО з позначкою *етн.* — етнографічне: *бики красти*, *кіл (кілок) забивати*, *іти на курей* і т.ін., що відбивають звичаї, вірування, обряди мешканців регіону.

У Словнику В. Чабаненка чіткої системи ремарок немає, їх уведено в контекст тлумачення фразеологізмів, напр.: **чи й не цяця́** ‘глузливо-іронічне зауваження про того, хто вдає з себе поважну особу’, **закру́ть піддува́йло** ‘перестати розмовляти, закрити рота (говориться зневажливо)’, **держіть менé во́сім чолові́к** ‘вигук, що виражає іронічно-скептичне ставлення до чого-небудь’ [Чабаненко 2001, 152, 45, 35]. Серед позначок, що вказують на стилістичну характеристику, у цьому Словнику також ужито: *вультарно*, *глузливо*, *дошкульно-зневажливо*, *евфемізм*, *жартівливо* (*жартома*), *іронічно*, *лайливий вираз*, *саркастично*, *фамільярно* і похідні від них, напр.: *жартівлива назва* (*зауваження, припрошення,*

вислів, примовка) та ін.; є позначки, що вказують на виробничу специфіку: *із мовлення колишніх дніпрянських лоцманів, із мовлення рибалок, у мовленні чабанів*. Спостерігаємо також тенденцію до системності у виділенні позначок (подано в кінці тлумачення в дужках), пор.: *одкінуть лапи* ‘вмерти, загинути (зневажливо)’, *чорт із двома рогами* ‘погана, зла людина (лайка)’, *як баба заміж виходила* ‘дуже давно (жартома або фамільярно)’ [Чабаненко 2002, 99, 153, 156].

У передмові до *Матеріалів до фразеологічного словника Харківщини* А. Івченко подав тільки дві позначки: *ірон.* — іронічний, *зневажл.* — зневажливий, хоч у словнику трапляються й інші, напр.: *горобцям дулі давати жарт.* ‘байдикувати, тинятися без діла’ [Івченко 1993, 155].

Проведена вибірка зі словника ареальних фразеологізмів В. Ужченка, Д. Ужченка на букви К, Л, М, Н засвідчила, що 70% стійких порівнянь у дефініції містять показники інтенсивності конотації — “зовсім”, “дуже” і под.: *мудрий як музикове котя* ‘зовсім безтурботна людина’, *як із Новожданівки* ‘зовсім дурний’, *як на коні верхом* ‘дуже високий’, *ревти як кутько під тином* ‘дуже, сильно (плакати)’, хоча ця лінія у словнику витримана далеко не послідовно, пор.: *[як] з кручі зірватися* ‘поспішати’, *стояти як млин при дорозі* ‘одином, самотньо’ [Ужченко, Ужченко 2002, 135, 169, 120, 142, 138, 160].

Фразеологізми у всіх аналізованих словниках подано у спрощеній фонетичній транскрипції, яка відбиває особливості говіркового мовлення, зокрема: епентетичні явища: *ні стрáму, ні совісті, мéтир двáдцять із ша́пкою* [Чабаненко 2001, 95, 76]; *о́город міряти, в соба́чу ри́сть, набратися стрáму* [Ужченко, Ужченко 2002, 173, 202, 226]; *ба́бське ра́діо* [Чабаненко 2001, 10; Ужченко, Ужченко 2002, 198]; відсутність приставних [в], [г] на початку слова: *си́дiть на узлáх, коза́ з о́ріхами* [Чабаненко 2001, 127, 70]; *наказати сім мішків о́рішків* [Івченко 1993, 158]; гіперичні явища: *і у́нукам за́казать* (із покликанням на І. Манжуру, 1890), *кома́рь йо́му в вóху* [Чабаненко 2001, 64, 70]; уживання звукосполюки [хв] замість [ф]: *три́дцять кілогра́м з ку́хвайкою* [Ужченко, Ужченко 2002, 118], *бабський тілі́хвон* [Чабаненко 2001, 10], *Васи́ль ба́бі рідний Хве́дя* [Івченко 1993, 154]; явища метатези: *на три ко́рхи од верблюда́ луччий* (із покликанням на І. Манжуру, 1890) [Чабаненко 2001, 85], *кра́пата сви́ня* (із покликанням на П. Іванова, 1897) [Івченко 1993, 160], фонетично перекручені слова іншомовного походження: *не в духáх, а в дікало́ні* [Чабаненко 2001, 86] тощо.

Особливе значення в аналізованих словниках мають ФО, які:

1) не зафіксовано в лексико- і фразеографічних працях української літературної мови (*ставити (строїти) з себе козла в сарафані* ‘задаватися’ [Ужченко, Ужченко 2002, 128], *кізякі перегоріли* ‘пройшов гнів, заспокоївся хто-небудь’, *оказія бурої баби* ‘що-небудь незвичайне, дивне, чудне’ [Чабаненко 2001, 69, 100], *получити гарбу вареников* ‘одержати велике задоволення’, *торба з грошима* ‘клопітлива людина’ [Івченко 1993, 155, 160]);

2) відрізняються від нормативних якими-небудь формальними ознаками: *банькі ганяти (дути)* ‘пильно видивлятися’ [Ужченко, Ужченко 2002, 27], *баняк не віре* ‘іронічно про людину з малими розумовими здібностями’ [Чабаненко 2001, 11], *нахлобучити губи* ‘розсердитися, надутися’ [Ужченко, Ужченко 2002, 78], *носить губу* ‘тс.’ [Чабаненко 2001, 96] (пор.: *дути губи, копилити губи* (у 2-му значенні) [ФСУМ I, 274, 389]), *ще чорти в булки не грають* ‘дуже рано’ [Ужченко, Ужченко 2002, 252], *ще й чортів гонки не біли* ‘тс.’ [Чабаненко 2001, 154]; *не хватає третьої дощечки* ‘дурний’ [Івченко 1993, 156], *і (й) дрючкѡм не вб’єш* ‘про когось дуже живучого, фізично сильного’ [Чабаненко 2001, 57] (пор.: *[і (ще й)] дѡвбнею (полѡном) не доб’єш* [ФСУМ I, 252]);

3) мають іншу семантику, ніж загальновживані: *баба базарна* ‘іронічно про людину, яка не вміє берегти таємницю, займається пересудами та плітками’ [Чабаненко 2001, 10] (пор.: *базарна баба* ‘криклива, сварлива, груба людина’ [ФСУМ кн. 1, 16]), *бульби [з рота] пускати* ‘міцно спати’ [Ужченко, Ужченко 2002, 39], *пустить бўльбу* ‘навмисне щось вигадати, пустити поголоску’ [Чабаненко 2001, 119] (пор.: *булькі (бўльбахи) пускати / пустити* ‘тонути’; ‘втрачати сили, можливості, надії і т. ін.’, водночас — *пускати мїляну бāньку*, діал. ‘вигадувати нісенітниці’ [ФСУМ II, 718]).

У словниках відбито фіксацію різних значень ФО та їхню динаміку:

1) більш конкретне — загальне: напр., *возом не об’їдеш* ‘хто-небудь дуже товстий’ [Ужченко, Ужченко 2002, 48] — ‘про щось велике, громіздке’ [Чабаненко 2001, 24];

2) розбіжність у значенні: як *чорт летів та крила звів* ‘дуже давно’ [Чабаненко 2001, 166] — *чорт летів і крила звів* ‘про зроблене наспіх, абияк’ [Ужченко, Ужченко 2002, 252]; *лом ковтнув* ‘дуже високий’ [Івченко, 158] — *[як] лом (ломик) проковтнув* ‘триматися неприродно прямо, виструнчено’ [Ужченко, Ужченко 2002, 149]; або в одному зі значень: *чорт копїєчку шукав* ‘про безладдя в хаті’ [Ужченко, Ужченко 2002, 251–252] — *на́че чорт копї́ючку шука́в* ‘про витолочену траву’ [Чабаненко 2001, 86];

3) конкретне трактування — трактування з уточненням: *Василь бабі [рідна] тітка* ‘дуже далека рідня’ [Ужченко, Ужченко 2002, 43; Чабаненко 2001, 16] — ‘дуже далека рідня або взагалі нерідня’ [Івченко 1993, 154]; 4) суміщення сем — без суміщення сем: *гарна палка щось (багнюку) мішати* ‘висока й худа людина’ [Ужченко, Ужченко 2002, 178] — *добра палюга кішу мішають* ‘про високу людину’ [Чабаненко 2001, 37].

Аналіз опублікованих діалектних фразеологічних матеріалів засвідчує, що в українській фразеографії вже формуються принципи укладання таких словників. Словникова стаття складається переважно із фразеологізму, позначки про сферу його функціонування чи конотативну характеристику, тлумачення, ілюстрації та джерела. Фразеологізми подано у спрощеній фонетичній транскрипції. Інколи автори не зовсім послідовно розробляють схожі за структурою чи значенням ФО. Це стосується лексикографічних позначок (*іронічне, зневажливе* і т. ін.) або показника інтенсивності конотації (“зовсім”, “дуже”, “сильно”), викладу факультативних частин ФО. Часто лексикографічні позначки поєднують, що цілком справедливо: напр., *гірницьке, жаргонне* або *жартівливо-фамільярне* тощо. До реєстру словників уведено ФО з фольклорно-етнографічних і діалектологічних джерел. Важливими є історико-етимологічні довідки та тлумачення маловживаних слів.

ДЖЕРЕЛА

- Вархол, Івченко 1990 — Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. — Братислава, 1990. — 259 с.
- Івченко 1993 — Івченко А. Матеріали до фразеологічного словника Харківщини // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. — Харків, 1993. — Т. 1. — С. 153–162.
- Ужченко, Ужченко 2002 — Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник східнословобанських і степових говірок Донбасу. — Луганськ, 2002. — 263 с.
- ФСУМ — Фразеологічний словник української мови: У 2-х кн. / Уклад. В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін. — Київ, 1993.
- Чабаненко 2001 — Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя, 2001. — 201 с.

Наталя Хобзей

ІВАН ПАНЬКЕВИЧ – НАУКОВЕЦЬ, УЧИТЕЛЬ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka: Štúdie a materialy / Zostavovateľ M. Mušinka. – Prešov, 2002. – 207 s.

В основі збірника — доповіді, виголошені на ювілейному науковому семінарі у Пряшеві з нагоди 110-ої річниці від дня народження Івана Панькевича (1887–1958).

“Ще будучи учнем польської гімназії у Львові, він вступив у таємний український гурток, у якому зачитав доповідь про тодішню Угорську Русь. Тоді ж він ступив на шлях боротьби за незалежність українського народу. Національна ідея в нього утвердилася під час навчання української філології у Львівському університеті, де його професорами були Кирило Студинський та Олександр Колесса” (с. 10) — це слова із доповіді Миколи Мушинки *Іван Панькевич та сучасний стан дослідження його спадщини*, яка розпочинає збірник. Автор подає короткий огляд нелегкого, насиченого подіями життя вченого, залучаючи до статті багато архівних джерел.

Про стан збереження *Картотеки словника закарпатських говорів* Івана Панькевича йдеться у статті Марти Дольницької, доньки вченого, яка упродовж останніх десятиріч активно займається впорядкуванням батькового архіву. До Картотеки увійшли власні записи І. Панькевича (кількість карток, написаних власноруч протягом 1921–1957 рр., становить близько 45–50 тисяч), а також матеріали інших дослідників. Надсилаючи І. Панькевичеві власні записи В. Гнатюк про їх численність писав: “Він [словник. – М. Д.] буде важити 14 кг. І має 30000 слів” (с. 31); майже 20000 карток придбав І. Панькевич також від інших збирачів. Свого часу М. Грицак намагався об’єднати матеріали І. Панькевича та свої для створення *Словника закарпатських говірок*. Результатом цієї праці став машинопис Словника — Літера Б (1964–1966). Однак Картотека, як і інші архівні матеріали, ще чекають своїх дослідників.

Студія Миколи Штеця *Іван Панькевич і питання літературної мови Закарпаття та Східної Словаччини* відкриває нам не тільки І. Панькевича як науковця, діалектолога, автора монографій і наукових розвідок, а насамперед як громадського діяча та політика, який зумів у складних 20–30-х рр. сприяти утвердженню української мови на Закарпатті. Наприкінці грудня 1919 року І. Панькевича, як чеського урядовця, було

призначено на посаду завідувача мовного відділу шкільного реферату Цивільної управи Підкарпатської Русі в Ужгороді. Він приїхав на місце призначення 14 січня (с. 99) та почав виконувати свої обов'язки, до яких також належало “регулювати мову навчання та офіційну мову” (с. 36). “Учений намагався запропонувати таке розв'язання мовного питання, яке б на тривалий час закріпило позиції української мови як літературної у цій етнічній області. Здійснення цього стратегічного наміру вимагало й певних компромісних рішень, яким було тимчасове застосування спрощеного етимологічного правопису та використання певних діалектних особливостей у тогочасному закарпатському варіанті української літературної мови” (с. 43).

З упровадженням української мови у школах Закарпаття (20–30-ті роки) та подальшою просвітницькою діяльністю І. Панькевича пов'язане створення низки граматик. Про *Неопубліковані граматики І. Панькевича* йдеться в розвідці Юрія Муларчика.

Наступні статті присвячено дослідженню проблем Пряшівщини у спадщині І. Панькевича — Микола Дуйчак *Антропонімія Пряшівщини у спадщині І. Панькевича* та Любиця Бабота *Пряшівщина на сторінках часописів, редагованих Іваном Панькевичем*.

Інша частина збірника містить спогади про вченого (о. Атанасій Пекар) та спогади самого І. Панькевича про різні події: *Спомини на роки 1918–1920, записані в червні 1945 р.* (фрагмент) та *Спомини, пережиті в бурхливих роках 1938–1939*. Редактори збірника подали також автобіографію І. Панькевича *Мій життєпис*. Уперше її було опубліковано в “Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику” 1969 року. “Згідно з тодішньою практикою, — пише М. Мушинка, — мова І. Панькевича була пристосована до “норм сучасної української літературної мови”, тобто до її радянської версії, з якою українознавці Заходу (у їх числі також І. Панькевич) не погоджувалися. В автобіографії були стерті всі “галичанізми” та регіональні елементи, вживані автором” [8]. *Мій життєпис* в аналізованому виданні опубліковано відповідно до оригіналу без суттєвих змін.

Передруковано у збірнику також “маловідому ювілейну статтю” Михайла Мольнара та Ярослава Моравця *Невтомний дослідник і педагог* (Літературна газета, 4 жовтня 1957 р.), опубліковану до 70-ліття від дня народження професора. М. Мушинка із приводу цього передруку пише: “Ця стаття мала вирішальний вплив на ставлення радянських органів влади до визначного українського вченого. Як відомо, на початку 50-х років І. Панькевича в Радянському Союзі було оголошено “українським

буржуазним націоналістом”. Усі його спроби позбутися цього ярлика виявилися марними. Ім’я вченого після такої “оцінки” невільно було навіть згадувати. М. Мольнару та Я. Моравцю після немалих зусиль (завдяки М. Рильському, О. Білецькому та іншим) вдалось реабілітувати визначного українського вченого в одній із найавторитетніших центральних газет України. Ця стаття відкрила двері у широке відзначення ювілею І. Панькевича в Україні та Чехословаччині” [7–8].

У третьому розділі — досі неопубліковані матеріали празького періоду (1939–1957) із приватного архіву І. Панькевича, майже всі вони пов’язані із Пряшівщиною: *Заява до Колегії професорів Філософського ф-ту УВУ в Празі про надання творчої відпустки для закінчення наукових праць; Звернення єпископа Павла Гойдича до священників, щоб виходили назустріч І. Панькевичу під час його досліджень в церквах і церковних бібліотеках; Звернення І. Панькевича до РВШ в Братиславі з проханням допомогти йому при збиранні колядок на Пряшівщині; Циркуляр Реферату українських шкіл в Братиславі про збирання колядок і вішнівок; Zpráva o vykonání studijní cesty na východní Slovensko v době prázdnin 1949 r.; Лист І. Панькевича до Товариства ім. Св. Войтеха в Трнаві в справі архіву Г. Струнського; Zpráva o zápisnici z porady, konané 9.II. 1952 ve věci otevření ukr[ajinského] oddělení při pobočce pedagogické fakultu SU v Košicích; Прохання І. Панькевича до Президії ЦК КСЧТ в Пряшеві про надання допомоги при польових дослідженнях; Обіцянка ЦК КСЧТу допомоги І. Панькевичу при польових дослідженнях; Лист-подяка І. Панькевича за подану допомогу з боку КСЧТ під час його дослідження на Пряшівщині; Zpráva o studijní cestě na východní Slovensko v srpnu 1954; Připomínky k návrhu osnov ukrajinského jazyka pro střední školy; Zpráva o studijní cestě do Maďarska konané ve dnech 3.4.–15.4.1956; Správa o výzkumné dialektologické do obce Kurov, okres Bardejov, vých. Slovensko, konané v červnu 1957.*

У цьому ж розділі опубліковано епістолярну спадщину І. Панькевича, його листування із Ф. Жилком, Б. Кобилянським, У. Єдлінською та І. Масицем. У листах до У. Єдлінської викладено багато міркувань дослідника із приводу процесу нормалізації української літературної мови на Західній Україні.

У кінці збірника подано Нову бібліографію праць Івана Панькевича (1907–2001), яку уклала Марта Дольницька, а також опис наукової спадщини І. Панькевича, що зберігається в Архіві Музею чеської літератури у Празі, у приватних архівах Зузани Ганудель та Миколи Мушинки.

А ще у збірнику вміщено багато фотографій, на яких І. Панькевич постає перед нами в родинному колі, серед друзів, учнів та однодумців.

*Зоряна Купчинська***НОВІ ЗДОБУТКИ ІСТОРИКІВ МОВИ**

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. – Львів, 1994. – Вип. 1: *а-аґинаны*. – 151 с.; 1994. – Вип. 2: *б–богуславець*. – 151 с.; 1996. – Вип. 3: *богъ-весъной*. – 251 с.; 1997. – Вип. 4: *весь-вправ*. – 259 с.; 1998. – Вип. 5: *впрашати-выпродати*. – 257 с.; 1999. – Вип. 6: *выпросити-головный*. – 255 с.; 2000. – Вип. 7: *головн\йший-десятина*. – 255 с.; 2001. – Вип. 8: *десатинный-дичество*. – 255 с.; 2002. – Вип. 9: *д\дичъ-загонити*. – 255 с.

Початок виходу у світ “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” — важлива подія в розвитку не тільки української лексикографії, а й загальнослов'янської, адже він є продовженням “Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.” (1977–1978), укладеного під керівництвом відомого славіста проф. Л. Гумецької.

Роботу над “Словником української мови XVI – першої половини XVII ст.” розпочато 1975 року. В українських архівах, академічних бібліотеках України, Росії та Литви науковці добирали цінні писемні джерела, які згодом сформували канон майбутнього історичного словника. Велику допомогу у відборі українських пам'яток, як зазначено в “Передмові” до першого випуску Словника, надавали професори Степан Бевзенко, Олекса Горбач, Йосип Дзендзелівський, Михайло Жовтобрюх, а також Уляна Єдлінська, Олег Купчинський, Ігор Мицько, Петро Тимошенко, Федір Ткач, Інна Чепіга” [1, 3].

Невдовзі почали формувати картотеку “Словника...”, паралельно розробляючи основні принципи його побудови (хронологічні межі, джерела, реєстр словника; граматична характеристика слова; указівка на походження слів; тлумачення реєстрового слова; порядок розміщення значень; виклад та подача фразеологічних одиниць; ілюстративний матеріал; графіка й орфографія у словнику; відсилачі).

Безпосередня робота над укладанням словникового матеріалу, яку розпочато 1982 року, продовжується до сьогодні. Працює над словником досвідчений колектив науковців відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: Уляна Єдлінська, Лев Полюга, Марія Чікало, Ольга Кровицька, Ганна Войтів, Роман і Надія Осташі, Ганна Дидик-Меуш. Свого часу над словником працювали також Розалія Керста, Олександра Захарків, Мирон Онишкевич, Ольга Федик, Богдана Криса, Марта Сенів, Роман Гринько. Очолює роботу лексикографів провідний науковий співробітник Інституту українознавства,

відомий мовознавець, історик мови, дослідник пам'яток української мови Дмитро Гринчишин.

Хронологічні межі “Словника...” визначено на основі періодизації, яку запропонували П. Плющ, П. Тимошенко, О. Горбач відповідно до історичної долі народу, особливостей розвитку мови та її суспільних функцій. Період XVI – першої половини XVII ст. характеризується значним розширенням сфери функціонування мови, відмінним ступенем іншомовних нашарувань, іншою взаємодією церковнослов'янської мови з живою народнорозмовною українською мовою. Окремий випуск “Списку використаних джерел” (Львів, 1994) свідчить про фундаментальність рецензованого Словника. Зазначмо, що, опрацьовуючи джерельну базу словника, визначальними автори вважали кілька принципів: “Залучення пам'яток із різних територій України, а також з-поза її меж, якщо вони писані українською мовою; залучення пам'яток, різних за стилями і жанрами; якнайширше залучення рукописних пам'яток, стародруків, а також пам'яток, надійно виданих із філологічного погляду” [Список, 4]. Показчик джерел є найбільшим зібранням археографічних відомостей про кожен використану пам'ятку. Він містить не тільки перелік пам'яток, а й розкриває зміст, фіксує дату і місце їхнього написання. Така інформативність (напр., назви архівів чи бібліотек, де зберігають оригінали пам'яток) дає можливість для подальших історичних студій. Кількість (понад 3800 одиниць) і розмаїття пам'яток свідчать про повноту лексикографічної праці. Джерела Словника — пам'ятки різних стилів і жанрів: публіцистично-ділові твори, полемічні твори І. Вишенського, К. Острозького, І. Борецького та інших, поетичні твори, інтермедії, народно-пісенна поезія, конфесійна література, наукові твори, літописні взірці. Дуже шкода, що до джерел Словника не внесено пам'яток, писаних польською, латинською, грецькою, старослов'янською мовами, які фіксують лексику української мови.

Автори Словника змушені були вирішувати проблеми, пов'язані з розмежуванням українських і церковнослов'янських, українських і білоруських пам'яток. Тому основним критерієм відбору джерел був лінгвістичний. Рецензований Словник свідчить про високий лексикографічний рівень опрацювання джерельного матеріалу.

Реєстр Словника містить багату тогочасну українську лексику — загальноживану, розмовно-побутову, церковно-книжну, а також спеціальну, що відображає суспільно-політичні суспільно-економічні, правові

відносини тогочасного суспільства, побут, звичаї, традиції українського народу.

У “Словнику...” відображено різну за походженням лексику, багато запозичень, зокрема з класичних мов — грецької та латинської. До Реєстру включено також етніми, повно представлено похідні лексеми (демінутиви, віддієслівні утворення, субстантивовані прикметники, дієприкметники), які дають цінний історичний матеріал для типологічного вивчення словотвірних явищ тощо.

У реєстровій частині рецензованого Словника зафіксовано велику кількість варіантів того чи іншого слова. Авторський колектив проблеми основного варіанта розв’язав, на нашу думку, правильно, обравши основним той варіант (звичайно, якщо його фіксують тогочасні джерела), який відповідає орфографічній системі сучасної мови.

У словниковій статті подано також усі фонетико-орфографічні варіанти реєстрового слова, що дає змогу докладніше опрацьовувати деякі питання історичної фонетики української мови. Однак у деяких словникових статтях пропущено деякі варіанти реєстрового слова, що засвідчує ілюстративний матеріал, наприклад, у словниковій статті **дааніє** виявлено ще один варіант реєстрового слова **даанє**, який не подано в реєстровій частині [VII, 151]; або ж у реєстровій частині подано більшу кількість варіантів, ніж в ілюстраціях-цитатах, наприклад, у словниковій статті **вонтпливость** [IV, 226] зафіксовано 8 варіантів, а в цитатному матеріалі — лише 5; **водлугъ** [IV, 151] засвідчено 3 варіанти, в ілюстраціях — 2 варіанти.

Заслужовує на увагу і те, що вперше в українській історичній лексикографічній практиці в цитованому матеріалі збережено наголос, що своєю чергою дає змогу акцентологам досліджувати історичну акцентологічну систему української мови.

Важливою складовою кожного словника є граматична характеристика слова. Автори рецензованого Словника досить послідовно подають відомості про частину мови, їхні граматичні (рід, ступені порівняння, вид і керування) та граматично-семантичні категорії (категорія збірності). Тільки зрідка виявлено недогляди: непослідовно оформлено дієприкметники у значенні прикметників; напр., у словниковій статті **вмоцоний** є граматична позначка *прикм.* замість *дієприкм. у знач. прикм.* [IV, 116].

Однією з найскладніших проблем історичної лексикографії є подача семантичної структури реєстрового слова. Семантику слова в історичному словнику можна описати тільки на підставі наявного контексту.

Оперуючи лише цитатою з пам'ятки, автори історичного словника не можуть відійти від значення, із яким слово зафіксоване в конкретній пам'ятці. У цьому виявляється документальне значення Словника і простежується історичний розвиток семантичної системи мови. Як правило, немає проблем із тлумаченням однозначних слів. Натомість визначення багатозначних слів (в окремих випадках) викликає деякі сумніви; напр., у словниковій статті **вода** переносне значення “основна ідея, закладена в чому-небудь” подано як відтінок першого значення “прозора безбарвна рідина”, хоча, на нашу думку, його варто було б помістити після шостого значення “вода як складова частина природи” [IV, 147].

У словнику поряд із апелятивною лексикою частково подано ономастичний матеріал, здебільшого антропоніми — власні назви козаків, зафіксовані в “Реєстрі запорожского войска 1649 г., съ гербомъ Хмельничкаго и подписями Богдана Хмельницкаго и Ивана Выговскаго”, а також окремі топоніми і мікротопоніми, у складі яких є апелятиви, напр., у словниковій статті **гребля** засвідчено топонім *новая гребля* [VII, 81]; **долина** — мікротопонім *сухая долина* [VIII, 110]; **дубь** — два мікротопоніми *быковъ дубъ*, *красный дубъ* [VIII, 222] тощо. Зауважмо, що укладачі Словника чітко визначили, що до реєстру включено власні особові та географічні назви відапелятивного походження [I, 6]. На основі ономастичного матеріалу, зібраного з розписаних мовних джерел, можна буде укласти спеціальний ономастичний словник. Та це справа майбутнього.

У великих словникових статтях, окрім викладу значень, подано також фразеологізми та стійкі словосполучення, які вказують на лексичне і структурне багатство української мови того часу. Порядок їх розміщення та відсилачі здебільшого правильно висвітлюють природу фразеологізмів, їхні опорні центри. Одночасно хотілося б звернути увагу на те, що непослідовно виділено однотипні стійкі словосполучення; напр., у словниковій статті **данє** подано кілька стійких словосполучень: *даньє ассистенции*, *даньє горла*, *даньє помочи*, *даньє причины*, *данє руки*, *данє справи*, більшість із яких витлумачено, натомість при перших двох словосполученнях є відсилачі до відповідних іменників — **ассистенція**, **горло** [VII, 171].

Особливо цінним у будь-якому історичному словнику є багатий ілюстративний матеріал, який висвітлює і семантичну розгалуженість слова, і граматичну форму, і новий словотвірний варіант. Тому укладачі повинні подавати максимально точні цитати з української пам'ятки, повноцінне контекстуальне оточення для реєстрового слова, а також звертати увагу

на жанр пам'ятки, місце її написання. На нашу думку, автори “Словника” дотримуються саме такої подачі ілюстративного матеріалу. Хоча інколи в деяких словникових статтях кількість цитат незначна. Така нерівномірність матеріалу, очевидно, пов'язана з вибіркоvim розписуванням українських джерел.

Ілюстративний матеріал (граматичні форми, діалектні варіанти, дублети тощо) дає змогу історикові мови частково відтворити граматичну систему української мови на тогочасному рівні її розвитку.

Незважаючи на висловлені тут окремі зауваження щодо лексикографічного матеріалу, поданого у “Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст.”, відзначмо, що цей словник — важливий посібник для дослідження складних, малоопрацьованих проблем слов'янської лінгвістичної медієвістики, цінне джерело для вивчення семантичних зрушень у різних пластах української лексики. Аналізована праця львівських лексикографів є надійною основою для подальших лексикологічних, граматичних, історико-синтаксичних студій.

Любов Фроляк

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ ПРАЦІ В ОДИНАДЦЯТОМУ ВИПУСКОВІ ДОНЕЦЬКИХ “ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ”

Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 11 / Укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2003.

У Донецькому національному університеті вийшов одинадцятий випуск наукового збірника “Лінгвістичні студії”, один із розділів якого — “Особливості говорів української мови” (с. 522–605) — присвячено діалектологічним дослідженням.

Тут представлено наукові розвідки з діалектної фонетики і фонології, лексикології, морфології, синтаксису говірок різних регіонів української діалектної мови.

Словотвір. У студії Л. Дикої “Суфікс -ище- в говірках полісько-середньонадніпрянського порубіжжя” розглянуто семантичні функції суфікса -ище-, одного з найпродуктивніших у досліджуваних говірках. Цей полісемантичний суфікс уживається для творення аугментативних та експресивних назв, а також назв просторових понять і частин предметів.

Авторка робить важливі для характеристики динаміки говіркового словотвору висновки про відповідність результатів проведеного дослідження результатам лінгвогеографічного подання словотвірних явищ в Атласі української мови. Л. Дика фіксує варіативність суфіксальних утворень; а однією із причин їхнього виникнення вважає здатність твірної основи поєднуватися з різними суфіксами.

Синтаксис. У дослідженні Л. Загнітко “Конструкції з прийменником на + знах. відм.: семантика і синтаксичні функції у східностепових говірках” проаналізовано дієслівні конструкції із прийменником на + знахідний відмінок залежних іменних компонентів. Авторка виявила лексико-семантичні групи дієслів, які утворюють конструкції цієї моделі. У статті відзначено, що у східностепових говірках у конструкціях на + знах. відм. простежуються об’єктні, обставинні й атрибутивні семантичні відношення. Тут описано випадки вживання на + знах. відм. об’єкта як паралельного з іншими засобами вираження цієї функції, а також визначено шість семантико-функціональних різновидів словосполучень на позначення обставинних семантичних відношень — просторових, часових, способу дії, міри і ступеня, мети, причини.

Об’єктом дослідження Т. Сердюкової “Прийменники іменникового походження у складі локативних синтаксем (на матеріалі східнословобожанських говірок)” стали прийменники ко¹ло, кру¹т, кру¹гом, ¹перед, край, к¹інець та ін. Авторка розглянула засоби вираження локалізації щодо просторового орієнтира в досліджуваних говірках; подала ареальну характеристику синтаксем, у складі яких є вказані прийменники; визначила семантику іменників, які поєднуються із прийменниками в локативні словосполучення.

Фонетика, фонологія. К. Глуховцева у статті “Розвиток рефлексів *е, *о в українських східнословобожанських говірках” дослідила динаміку вияву непослідовної заміни *о, *е в новозакритих складах, а також тенденції до затримання етимологічних звуків у префіксі-прийменнику од-, окремих суфіксах та закінченнях іменників. Авторка пов’язує закономірності розвитку ікавізму в новостворених говорах зі старожитніми говорами, а також зі специфікою формування східнословобожанських говірок.

Л. Фроляк у студії “Кореляція за дзвінкістю / глухістю у консонантизмі східностепових говірок” зосередила увагу на особливості говіркової корелятивної системи приголосних за ознакою участі голосу і шуму, зокрема на тенденції, які виявляють приголосні щодо оглушення / збереження дзвінкості в позиції кінця префікса.

Лексикологія, лексикографія. Н. Клименко у праці “Лексика на позначення верхнього одягу в українських східностепових говірках” здійснила лексико-семантичний аналіз назв: то¹луб (ту¹луб, то¹луп), ко¹жух, жу¹пан, до¹ха, бур¹мус (бур¹нус), холо¹дайка тощо. Дослідниця подала також ареальну та стилістичну

характеристику аналізованих лексем. До статті додано картосхему “Лексична реалізація семема ‘довгий хутрянний (хутром усередину) рукавний зимовий одяг’”.

В. Лєснова (“Джерела синонімії діалектного мовлення (на матеріалі номінації рис людини в східнословобжанських українських говірках)”) серед джерел синонімії діалектного мовлення називає літературну мову, мову фольклору, материнські говірки (для територій пізнього заселення), саму говірку. Авторка вважає, що внутрішньодіалектну синонімію живлять різноманітні запозичення: іншомовні, іншодіалектні, міське просторіччя тощо. Важливими для розуміння специфіки функціонування лексичних паралелізмів є закономірності вибору мовцем одного з номінативних варіантів.

І. Ніколаєнко опублікувала фрагмент тематичного словника назв знарядь праці ткацтва та прядіння у східнословобжанській говірці с. Танюшівка Новопсковського р-ну Луганської обл. (заснували переселенці з Правобережної України у XVIII ст.). Особливістю словника є представлення говіркової системи назв на тлі наддіалектних рядів назв словобжанського говору.

Н. Сіденко у студії “Склад і семантична структура ЛСГ найменувань простору, вкритого рослинністю, у східностепових говірках Центральної Донеччини” зробила спробу встановити основні диференційні ознаки, які структурують названу лексико-семантичну групу, а також знайти чинники формування тематичної групи географічної апелювальної лексики в гетерогенному діалектному континуумі.

Морфологія. Г. Мацюк у праці “Збагачення джерельної бази досліджень з діалектної морфології” наголосила на важливості матеріалів граматик української мови, які виходили в Галичині в першій половині XIX ст., для досліджень із діалектної морфології. Авторка розглянула особливості словозміни займенників і числівників.

Н. Михайлова у студії “Методи і прийоми вивчення дієслова в діалектному мовленні” зробила огляд основних праць, присвячених вивченню діалектної дієслівної лексики, із метою визначення методів і прийомів її дослідження. Вона обґрунтувала актуальність і доцільність здійснення системних семантико-функціональних досліджень діалектного дієслова.

Українська діалектологія поповнилася новими студіями, що містять достовірний локалізований діалектний матеріал та пропонують сучасні шляхи його розгляду.

ΧΡΟΗΙΚΑ

II Міжнародна діалектологічна конференція “ПРОБЛЕМИ СЛОВ’ЯНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОГРАФІЇ” із циклу “Польсько-українські мовні зустрічі” проходила 17–18 травня 2001 року на польсько-українському пограниччі в м. Влодава та с. Воля Ухруска (Польща). Організаторами стали Заклад української філології Університету Марії Кюрі-Склодовської (Люблін) за сприянням відділу діалектології Інституту української мови Національної академії наук України (Київ). На конференцію прибули науковці з різних міст України і Польщі. Було заслухано понад 20 наукових доповідей.

Серія конференцій “Польсько-українські мовознавчі зустрічі” з’явилася в рамках співпраці люблінського Закладу української філології та українських наукових осередків.

Із вітальним словом до учасників звернувся бургомістр м. Влодава та організатори заходу, які відзначили актуальність проведення конференції і побажали успіхів учасникам.

Серед різних аспектів дослідження діалектної лексики на конференції було визначено опис складу, структури, генези одиниць деяких лексико-семантичних і тематичних груп пограничних говорів, а також їх лінгвогеографічне опрацювання.

У доповіді проф. *П. Гриценка* (Київ) було відзначено важливість встановлення діалектних меж як центральної ідеї картографування, указано на необхідність більш докладно вивчати різні діалектні явища.

Проблема картографування говірок пограниччя прозвучала й у доповіді проф. *Ф. Чижевського* (Люблін). Розглядаючи теоретичні аспекти методики дослідження порубіжжя, він зосередив увагу на значенні питальників для польових досліджень пограниччя. Було проаналізовано різні види питальників, лінгвістичні та етнолінгвістичні, зокрема доповідач зосередив увагу на праці над “Етнолінгвістичним атласом Побужжя” та схарактеризував його принципи.

Дослідженню словотвірних явищ у периферійних білоруських говірках Білосточчя була присвячена доповідь *М. Саєвича* (Люблін), який наголосив на особливостях визначення методики і методології таких досліджень. Нові методи вивчення говірок польського інтердіалектного суміжжя запропонував проф. *С. Галя* (Лодзь), обравши об’єктом спостережень говірки на пограниччі Малопольщі, Сьонська і Великопольщі.

Проблеми польсько-українського пограниччя крізь призму іменної суфіксації дериватів розглянув *Г. Аркушин* (Луцьк), проаналізувавши деривати, утворені морфологічним та лексико-семантичним способом словотворення. Доповідач також розглянув, як розширення семантики сприяє активнішому уживанню лексем.

Історіографічний аналіз стану досліджень українських говірок у Польщі став об'єктом доповіді проф. *М. Лесіва* (Люблін).

Проблеми польсько-українського пограниччя прозвучали в доповідях інших представників люблінського Закладу української філології: діалектна текстографія пограниччя (*М. Борцюх*), закінчення дієслова в польських говорах (*М. Пастусяк*), особливості розвитку консонантизму говірки Маліннікі Бельського повіту (*М. Койдер*).

На конференції було також кілька доповідей, присвячених проблемам українсько-румунського пограниччя. *Н. Хобзей* (Львів) наголосила на деяких особливостях дослідження лексичного складу українських говірок Мараморощини, специфічності розвитку семантики лексичних груп, які є складовою традиційної культури українців за межами сучасної України. *М. Олійник* (Львів) проаналізувала фразеологічні одиниці українсько-румунського суміжжя.

Імператив у білоруських говірках пограниччя розглянув у доповіді *М. Кондратюк* (Бяlistок). *І. Ярош* (Лодзь) присвятила доповідь окресленню меж мовних і географічних, які не завжди збігаються. *Р. Марціняк* (Лодзь) зосередила увагу на проблемі взаємодії діалектів, зокрема виділила пограничний характер ловицьких говорів.

Номінації поліського поховального обряду та їхня просторова варіантність стали предметом доповіді *В. Конобродської* (Житомир). Авторка представила багатий етнолінгвістичний матеріал, записаний у поліських говірках. Картографування міжмовних контактів на підставі текстів фольклору запропонувала проф. *Е. Войнич-Павловська* (Варшава).

У низці доповідей було порушено проблеми українсько-польських лексичних взаємовпливів: польські запозичення в пастушій лексиці гуцульських говірок (*Т. Ястремська*, Львів), українські запозичення в побутовій та виробничій лексиці малопольських говірок (*Н. Рудковська-Солтис*, Рівне), полонізми в українському мовленні мешканців Львова (*Г. Сікора*, Київ).

У підсумках конференції було окреслено найважливіші напрями діалектологічних досліджень пограниччя, підкреслено потребу комплексних студій міждіалектних контактів. Другі “Польсько-українські мовні зустрічі” стали ще одним кроком у вирішенні питання опису говірок поза основним ареалом поширення мови. Матеріали конференції були опубліковані у збірниках: *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim* (Lublin, 2001) та *Rozprawy Slawistyczne. 19* (Lublin, 2002).

Ксеня Сімович

6–8 червня 2001 року в Буйнах біля Пьотркова Трибунальського під патронатом ректора Лодзького університету, проф. С. Лешевського, відбулася конференція “*DIALEKTOLOGIA JAKO DZIEDZINA JĘZYKOZNAWSTWA I PRZEDMIOT DYDAKTYKI*”. Конференцію організували кафедра польської діалектології Лодзького університету та діалектологічна комісія Комітету мовознавства ПАН.

Засідання розпочалося зі вшанування 90-річчя від дня народження проф. Кароля Дейни, чия наукова діяльність присвячена вивченню слов'янських діалектів — польських, українських, чеських. Проф. К. Дейна впродовж багатьох років працює над різноманітними проблемами діалектології та діалектографії, він автор багатьох атласів і словників. Як пише проф. С. Галя, “важко уявити собі польську діалектологію й університетську дидактику без фундаментальних праць Професора”. З Україною К. Дейну пов'язує не тільки зацікавлення українськими говорами (починаючи із 30-х років), а й життєва доля. Кароль Дейна народився 10.11.1911 року в селищі Великі Борки, що на Тернопільщині, закінчив Львівський університет (1935), як діалектолог-експлоратор співпрацював із Я. Яновим на Гуцульщині.

Першу пленарну доповідь “Діалектологія та її значення у студіях із полоністики” виголосив ювіляр. На цьому ж засіданні прозвучали доповіді професорів З. Загурського (Познань) “У справі навчання діалектології у вищих школах”; Я. Рігера (Варшава) “Українські карпатські говори як діалектна група”; І. Рінки (Братислава) “Діалектологія і соціолінгвістика”; П. Гриценка (Київ) “Історія мовних явищ на лінгвістичній карті”.

Учасниками конференції стали вчені багатьох діалектологічних осередків Польщі та з-поза її меж — Варшави, Кракова, Лодзі, Ополя, Вроцлава, Познані, Бялогостоку, Гданська, Любліна, Цешина, Бидгоща, Катовіц, Донецька, Львова, Луцька, Києва, Черкас. Різноманітною була й тематика засідань, що охоплювала теоретичні та методологічні проблеми діалектології, методики викладання діалектології у вищих навчальних закладах.

Доповіді, виголошені на конференції, опубліковано у збірнику “*Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Karolowi Dejnie*” (Łódź, 2002).

Наталя Хобзей

6–7 липня 2001 року у Львові в рамках циклу семінарів “Актуальні проблеми української діалектології” відбулася конференція “ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА У СВІТЛІ МОВИ”. Такі семінари, організовані відділом української мови Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, відділом діалектології Інституту української мови НАНУ та мовознавчою комісією НТШ, стали вже своєрідною традицією. Це засідання привертало увагу насамперед складом доповідачів, серед яких були такі видатні дослідники етнолінгвістичної проблематики, як *С. Толстая* (Москва) та *Є. Бартмінський* (Люблін). Виступ *С. Толстої*, присвячений семантичним категоріям мови та культури, та доповідь *Є. Бартмінського* про польсько-українські народні паратексти стали тими “знаковими осями”, навколо яких розгорталося семантичне і тематичне “поле” конференції. Зрештою, це закономірно: здобутки Люблінської і Московської наукових шкіл, зокрема польський “Словник народних стереотипів і символів” і російські “Славянские древности”, на жаль, ще не мають аналогів в українській лінгвістиці та етнології і у цьому плані можуть слугувати для них зразком. На семінарі порушено і проблеми суто теоретичного характеру, наприклад, “вічне” питання про те, що ж, власне, первинне — мова чи культура, і такі, що стосувалися вужчих, проте не менш важливих тем. Зокрема у виступі *Я. Ісаєвича* (Львів) розглядалося протиставлення “престижного” і “непрестижного”, “свого” і “чужого”, “літературного” і “діалектного” в усному та писемному мовленні. У доповіді *Н. Хобзей* (Львів) йшлося про проблеми створення електронної версії словника гуцульських говірок. *С. Небжеговська* (Люблін) аналізувала семантику і прагматику польських народних замовлянь, *О. Белова* (Москва) — склад і структуру текстів “народної Біблії” у східних слов’ян. Крім цього, дослідники розглядали проблематику родових та родинних прізвищ (*Р. Остаи*), назв посестринства (*К. Глуховцева*), мовних і обрядових стереотипів народного етикету (*С. Богдан*), формул і ритуалів поховальної обрядовості (*В. Конобродська*), лінгвальних характеристик пастушого обряду (*Т. Ястремська*), різних аспектів зв’язку мови з етнографічними реаліями (*М. Глушко*) та ментальністю (*Р. Голик*), відображення звичаїв та вірувань у фразеології (*М. Олійник*, *М. Жуйкова*); етнолінгвістичних параметрів новостворених говорів (*Л. Фроляк*); назв їжі та уявлень до вкола неї (*Д. Рембішевська*, *Е. Гоца*) тощо.

Нарешті, відзначмо неформальний вимір конференції, що завдяки зусиллям організаторів із відділу української мови Інституту українознавства НАНУ відзначалася особливою емоційною атмосферою. Вона не обмежилася тільки науковими дискусіями, а й перетворилася в діалог

особистостей, спосіб обміну ідеями, задумами, досвідом. У суті своїй етнолінгвістика, як відомо, є наукою про відмінності між національномовними картинами світу. Проведення ж такої конференції засвідчить, що цей напрям досліджень може бути також і ефективною формою співпраці між науковцями різних країн, “містком” між різними мовами та культурами.

Доповіді, виголошені на конференції, опубліковано у збірнику *Діалектологічні студії. 2: Мова і культура* (Львів, 2003).

Роман Голик

7–8 грудня 2001 року в Луганську відбулося засідання Всеукраїнського семінару “*АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОГЕОГРАФІЇ*”. Його організаторами стали кафедра української філології та загального мовознавства і кафедра української мови Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, а також відділ діалектології Інституту української мови Національної академії наук України. На пленарному засіданні прозвучали доповіді А. Зеленька (Луганськ) “Сучасний стан і перспективи регіональної лексикології та лексикографії”, А. Поповського (Дніпропетровськ) “Діалектизми в художніх творах Д. Яворницького”, В. Ужченка (Луганськ) “Актуальні завдання східноукраїнської фразеологічної ареалогії: семантичний і лінгвокультурний аспекти”, З. Сікорської (Луганськ) “З історії вивчення українських говірок на території Росії”. Проблематика наступних засідань була багатоаспектною — фонетика, граматики, лексикологія, фразеологія, лексикографія, ареалогія.

Найповніше було представлено вивчення східнослов'янського мовного континууму, яке репрезентували господарі семінару. Доповідачі виголосили результати досліджень про лексичні особливості західного мікроареалу в системі східнослов'янських говірок (К. Глуховцева), окреслили проблеми ареалогії лексики на позначення рис характеру людини (В. Лєснова), лексики традиційного народного ткацтва як елемента культури й терміносфери (І. Ніколаєнко), часової віднесеності темпоральних синтаксем (Т. Сердюкова), вербального компонента народної гри у фарби (Г. Барилова), картографування весільної лексики (І. Магзицька), зоонімів у системі говірок (О. Попова). Залучивши до аналізу багаті польові записи східнослов'янських говірок, фразеологи виголосили доповіді, у яких було порушено питання структурно-семантичного аналізу східноукраїнської фразеології (Д. Ужченко), вербалізації зовнішнього

вигляду людини (*Р. Міняйло*), ареальних евфемістичних відповідей на запитання “Куди йдеш?” (*І. Мілєва*). *Н. Жиліна* представила матеріали до фразеологічного словника однієї говірки (с. Вівчарове Троїцького району Луганської області). Про іншу частину слобожанського ареалу — південнослобожанські говірки — виголосила доповідь *Л. Тищенко* (Слов’янськ), матеріалом реферату стала побутова лексика.

Дослідження південно-східних говорів української мови представили й інші діалектологічні осередки, зокрема донеччани на матеріалі східностепових говірок доповіли про середній [л'] (*Л. Фроляк*), про часові безприйменникові конструкції (*Л. Загнітко*), про реалемний план і вербальні компоненти обряду хрещення (*В. Дроботенко*); *Н. Сіденко* запропонувала методику збирання діалектної географічної апелювальної лексики. Про гончарську лексику східностепових говірок виголосила доповідь представник опішнянського Інституту керамології *С. Литвиненко*; *В. Дворянкін* із Маріуполя — про реалізацію семи ‘гладуха’ в говірках Південної Донеччини.

Результати фонетичного дослідження опозиції /o/ : /y/ в середньонаддніпрянських говірках повідомила *Г. Мартинова* (Черкаси). Проблемі діалектологічного порубіжжя висвітлила *Т. Щербина* (Черкаси) у доповіді “Середньонаддніпрянсько-стєпова межа як об’єкт лінгвогеографічного відтворення”.

На семінарі було виголошено також доповіді про дослідження південно-західних говорів, зокрема гуцульських (жіноча тематика у фразеології (*М. Олійник*, Львів), назви зі значенням ‘найстарший чорт’ (*Н. Хобзей*, Львів)) та бойківських (акцентуація непохідних іменників (*Г. Кобирина*, Київ)).

Т. Терновська (Луганськ) на матеріалі кількох українських говорів доповіла про назви складових частин молота (молотка).

В. Овчаренко (Слов’янськ) зробив розвідку про погляди Августа Шлейхера на географічне варіювання мов.

Доповіді, виголошені на конференції, опубліковано у збірнику *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка* (Філологічні науки, № 12 (44), Луганськ, 2001).

Наталія Хобзей

“По волі і по неволі мусимо шукати на чужині своєї України... Там, де нас закинула химерна доля... Бо Україна там, де ми зі своєю любов'ю до Неї, зі своїми думками про Неї, зі своїми зусиллями задля Неї. Бо Україна розстелятиметься по всьому світі, куди ми нестимемо її ідею, де ми роститимемо її красу...”

А. Крушельницький

13–14 грудня 2001 року у Львові відбулося п'яте засідання Міжнародного діалектологічного семінару “Актуальні проблеми української діалектології”, яке організували відділ української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів), відділ діалектології Інституту української мови НАН України (Київ) та мовознавча комісія Наукового товариства ім. Шевченка.

Засідання було присвячене світлій пам'яті доктора філологічних наук, професора Ярослави Закревської. 14 грудня 2001 року вона б відзначила свій 70-літній ювілей. Тему засідання “*УКРАЇНЬСКА МОВА ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ*” обрано не випадково. Професор Ярослава Закревська читала спеціальний курс лекцій для магістрантів Львівського національного університету ім. Івана Франка, була членом редколегії міжнародних лінгвогеографічних проєктів (“Общекарпатский диалектологический атлас”, “Общеславянский лингвистический атлас”), брала участь у багатьох експедиціях і записувала українське діалектне мовлення не тільки в Україні, а й у Білорусі, Молдові, Словаччині, Польщі, Бразилії, Аргентині. Сьогодні досліджують український мовний обшир за межами України її учні.

Наталія Хобзей, організатор семінару, розпочала засідання спогадами про життєвий шлях і науковий доробок своєї учительки та колеги (“Ярослава Закревська: етюди до портрету”).

Завідувач відділу діалектології Інституту української мови НАН України професор *Павло Гриценко* зосередив увагу на проблемах просторового членування українських говірок, їх лінгвогеографічному дослідженні і представив довгоочікуваний третій том “Атласу української мови”, що охоплює говірки південно-східного наріччя української мови.

У роботі семінару взяли участь колеги, учні, однодумці Ярослави Закревської, у доповідях висвітлено сучасний стан і перспективи вивчення українських говорів, які знаходяться поза межами державних кордонів України.

Пам'ятки української мови проаналізували *Дмитро Гринчишин* (Львів), відповідальний редактор “Словника української мови XVI – I пол. XVII ст.”, у доповіді “Пам'ятки української мови з-поза меж

України” та *Оксана Остапчук* (Москва), доцент кафедри україністики Московського державного університету ім. М. Ломоносова, — “Українська мова “писань” Тимка Падури”. Проблему картографування граматичних явищ за пам’ятками староукраїнської мови опрацювала *Галина Стрельчук* (Київ).

До проблем української мови в Польщі звернулися професор *Януш Рігер* (Варшава) “Українські говірки в Польщі”, професор *Михайло Лесів* (Люблін) “Мова народної пісні про виселення 1947 року з Лемківщини”, *Дорота Рембішевська* (Варшава) “Східнослов’янські елементи в мові мешканців Високомазовецького повіту”, *Григорій Аркушин* (Луцьк) “Підляські семантичні діалектизми”, *Тетяна Колодинська* (Люблін) “Зміни в системі голосних у надсянських говірках”. *Надія і Роман Осташі* (Львів) проаналізували прізвища переселенців із Холмщини в антропонімічному просторі України. Професор *Олександра Сербенська* (Львів) виголосила доповідь про викладання української мови в університетах Польщі.

Стан українських говірок у Білорусі був предметом дослідження *Лідії Дорошко*, завідувача кафедри української мови Брестського університету ім. О.С. Пушкіна (“Українська мова на Берестейщині: перспективи розвитку”), а також *Валентина Конобродська* з Житомира (“Українсько-білоруська етномовна межа у світлі картографування поліського поховального обряду”).

Проблематика українсько-російського пограниччя стала об’єктом дослідження донеччан: *Любові Фроляк* “Генетичний тип говірки с. Куйбишеве Матвіїв-Курганського р-ну Ростовської області: на матеріалі фонетико-фонологічної системи” та її учениці *Надії Сіденко* “Географічна лексика говірки с. Куйбишеве Матвіїв-Курганського р-ну Ростовської області”.

Розвідку про вивчення гуцульських говірок у Румунії виголосила *Наталя Хобзей* (Львів) “Говірки Сучавщини та Мараморощини: стан і перспективи дослідження”.

На засіданні було поставлено проблеми функціонування української мови на території не тільки суміжних, а й віддалених регіонів. Зокрема мову українців Бразилії, за матеріалами записів Ярослави Закревської, проаналізував *Дмитро Гринчишин* (Львів) у доповіді “Особливості мовлення українців Бразилії”.

Наталя Михайлова (Донецьк) повідомила результати свого дослідження українських говірок, які функціонують у грецьких селах на

Донеччині, у доповіді “Система дієслова української говірки грецького села Чермалик”.

Завершився семінар вечором спогадів при свічках, теплими, щирими словами про дорогу і шановану Товаришку, Учительку, Колегу, Порадницю, Дослідницю...

14 грудня учасники семінару також відвідали могилу Ярослави Закревської на Личаківському цвинтарі. Ярослава Василівна продовжує жити в наших серцях, справах і помислах...

Тетяна Ястремська

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Діалектологічні студії.1: Мова в часі і просторі / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – 362 с.

ISBN 966-02-2208-6

ISBN 966-02-2707-8

У збірникові на пошану Дмитра Григоровича Гринчишина — видатного науковця-лексикографа — висвітлено проблеми функціонування мови в діяхронії та синхронії. Подано також бібліографії праць ювіляра і список діалектологічних видань за 2000–2001 рр., лексикографічні матеріали, огляди та рецензії, хроніку.

Для фахівців-філологів, культурологів, фольклористів, етнографів і всіх, кого цікавить українська мова і традиційна духовна культура українців.

ББК Ш 105я43+Ш 141-5я43

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти Канадського інституту українських студій (CIUS)

Комп'ютерна верстка — Любов Голощук
Обкладинка — Михайло Москаль

Редколегія дякує за допомогу в перекладі анотацій англійською мовою проф. Роксоляні Зорівчак

Дякуємо за фінансову підтримку
Д-рові Іванові Жегуцу (Мюнхен)

Підписано до друку з готових діапозитів 17.06.03 р. Формат 70х100/16
Офсетний друк. Умовн. друк. арк. 34,1. Наклад 300 прим. Зам.

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету “Львівська політехніка”
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000

ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ

Словник української мови XVI – I половини XVII ст. /

Інститут українознавства НАН України, м. Київ

Випуск 1.

А / **АВАНТИ**: **А. АВАНТИ**, **А. АВАНТИ**, **А. АВАНТИ**. – **Київ, 1994. – 125 л. – 475 грн.**

Випуск 2.

Б – **БОГУСЛАВЕЦЬ** / **БОГУСЛАВЕЦЬ**: **Б. БОГУСЛАВЕЦЬ**, **Б. БОГУСЛАВЕЦЬ**, **Б. БОГУСЛАВЕЦЬ**. – **Київ, 1994. – 152 л. – 1335 грн.**

Випуск 3.

Б–В (**БОГЪ – ВЕСНОЙ**) / **БОГЪ – ВЕСНОЙ**: **Б. БОГЪ – ВЕСНОЙ**, **Б. БОГЪ – ВЕСНОЙ**, **Б. БОГЪ – ВЕСНОЙ**. – **Київ, 1996. – 252 л. – 1255 грн.**

Випуск 4.

В (**ВЕСЬ – ВПРАВ**) / **ВЕСЬ – ВПРАВ**: **В. ВЕСЬ – ВПРАВ**, **В. ВЕСЬ – ВПРАВ**, **В. ВЕСЬ – ВПРАВ**. – **Київ, 1997. – 260 л. – 1202 грн.**

Випуск 5.

В (**ВПРАШАТИ – ВЫПРОДАТИ**) / **ВПРАШАТИ – ВЫПРОДАТИ**: **В. ВПРАШАТИ – ВЫПРОДАТИ**, **В. ВПРАШАТИ – ВЫПРОДАТИ**, **В. ВПРАШАТИ – ВЫПРОДАТИ**. – **Київ, 1998. – 258 л. – 1297 грн.**

Випуск 6.

В–Г (**ВЫПРОСИТИ – ГОЛОВНЫЙ**) / **ВЫПРОСИТИ – ГОЛОВНЫЙ**: **В. ВЫПРОСИТИ – ГОЛОВНЫЙ**, **В. ВЫПРОСИТИ – ГОЛОВНЫЙ**, **В. ВЫПРОСИТИ – ГОЛОВНЫЙ**. – **Київ, 1999. – 255 л. – 1214 грн.**

Випуск 7.

Г–Д (**ГОЛОВН\ЙШИЙ – ДЕС-ТИНА**) / **ГОЛОВН\ЙШИЙ – ДЕС-ТИНА**: **Г. ГОЛОВН\ЙШИЙ – ДЕС-ТИНА**, **Г. ГОЛОВН\ЙШИЙ – ДЕС-ТИНА**, **Г. ГОЛОВН\ЙШИЙ – ДЕС-ТИНА**. – **Київ, 2000. – 256 л. – 1126 грн.**

Випуск 8.

Д (**ДЕС-ТИННЫЙ – Д\ДИЧСТВО**) / **ДЕС-ТИННЫЙ – Д\ДИЧСТВО**: **Д. ДЕС-ТИННЫЙ – Д\ДИЧСТВО**, **Д. ДЕС-ТИННЫЙ – Д\ДИЧСТВО**, **Д. ДЕС-ТИННЫЙ – Д\ДИЧСТВО**. – **Київ, 2001. – 255 л. – 1198 грн.**

Випуск 9.

Д–З (**Д\ДИЧЬ – ЗАКРИТЕ**) / **Д\ДИЧЬ – ЗАКРИТЕ**: **Д. Д\ДИЧЬ – ЗАКРИТЕ**, **Д. Д\ДИЧЬ – ЗАКРИТЕ**, **Д. Д\ДИЧЬ – ЗАКРИТЕ**. – **Київ, 2002. – 256 л. – 1297 грн.**

Гуцульські говірки: короткий словник / Відповідальний редактор Я.В. Закревська; Укладачі: Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдлінська, В. Зеленчук, Н. Хобзей. – Львів, 1997. – 232 с.

Гуцульські говірки: лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Інститут української мови НАН України. – Львів, 2000. – 364 с.

Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. – Львів, 2002. – 216 с.

Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI – XVIII ст.: Семантика і словотвір. – Львів, 2002. – 211 с.